

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00315

GEKLIBENE SHRIFTN (1920-1960)

Yitshak Elhanan Rontsh

*Permanent preservation of this book was made possible by
Claire & Sidney Heller
in memory of
their parents*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יצחק אלחנן ראָנטיש

געקליבענע שריפטן

(1960-1920)

צייכענונגען פון

מאַרק שאַגאַל

אַרויסגעגעבן פון אַ קאָמיטעט

ניו-יאָרק • 1960

Selected Writings

by ISAAC E. RONCH

Copyright, 1960, N. Y., by Isaac E. Ronch

Published by Ronch Books

1 Union Sq. W., New York 3, N. Y.

געקליבענע לידער און פאָעמעס

די דערשינענע פינף לידער ביכער האָבן ניט אריינגענומען אַלע געדרוקטע
און ניט אַפּגעדרוקטע לידער. אַזוי זיינען ניט אריין די לידער טעקסטן צו
מענדעלסאָנ'ס אַראַטאָריע „אליהו“ און צו וולאדימיר חפּציעס קאַנטאַטע „אויפן
פּידל“ געבויט אויף שלום עליכמיס מעשה.
אין אַן ענגלישער איבערזעצונג דערשיינען איצט אויסגעקליבענע לידער.
די איבערזעצער זיינען: א. מאַרק, רוט רובין, מעקס ראַזנפעלד, יוסף לעווטאַוויטש,
ס. פ. רודענס.

א ל י ד א ט א ג

א ל י ד א ט א ג,
א ט א ג — א ל י ד.
געזאנג צעמראג
און ווארט צעבלי.

ביי יעדער מיר,
אויף יעדער שוועל,
עס ווארט אויף דיר
א פויגל-מרעל.

און הערסט געוויין
און זעסט געקלאג,
באנעם דעם מיין,
דעם ווייטיק מראג.

א לאך, א מרער.
א בליק וואס היט —
ס'איז דיין געווער
דאס טעגלעך ליד.

זאל הארץ זיין גרויס
און אויער וואך.
און זיי א שוים
פאר מיד און שוואך.

בלאז אפ דעם שטויב,
געפיין וואס עכט.
און זינג א לויב
צו אמת, רעכט.

י. א. ראנטש

ס'איז ליד פארען
 דאך אומעטום.
 אויף יעדן שפאן
 פארזעצט איז בלום.

זוען לופט איז מריב
 און הימל — בליי,
 דו זיי פארליבט
 אין טאג וואס ניי.

פארענדיקט שוין
 דער אייל און יאג —
 זאל זיין דיין לויך
 דאס ליד פון מאג.

זאלסט זיין די ווערט
 דיין לעבנס-מאגן,
 דו, קינד פון ערד,
 דו, קרוין פון פלאגן.

שמיי אויף און זאג:
 זיי, אויג, געניט.
 זאל זיין מיין טאג
 א מונטער ליד.

ה ע נ ט

וואָס זיינען ביימער דען, צום רוים געווענדט ?
 דאָס זיינען אויסגעשטרעקטע, שמאַלצע הענט,
 וואָס ווילן אייביק לעבן.

וואָס זיינען דען די בערג, צום רוים געווענדט ?
 דאָס זיינען פּוּיסטן-פלעכט פּוּן ריזן-הענט,
 וואָס נאָר צום הימל שמרעכּן.

וואָס זיינען כּוואַליעס דען, פּוּן שוּים געבלענדט ?
 דאָס זיינען צאַפּלדיקע, צויבער-הענט,
 וואָס שפּילן זיך אין שוועכּן.

וואָס איז פּוּן וועלט דער וואַונדער-פּונדאַמענט ?
 דאָס זיינען דאָך די צאַרטע מענטשן-הענט,
 וואָס ווילן אייביק געבן.

ע פ 5

אין א פרעמדער שטוב, פון א שטומען מיש,
האט דערמראגן זיך צו מיר א לעבעדיקער גרום.
א גלאנציק-רויטער עפל האט געשמייכלט ווארעם.

2/ און מ'האט א שמעק געמאן פון אים מיט הארבע רייד,
/ נאר באלד אריינגעקומען איז א קאלטער באלעבאם
מיט לוסט נאך געלט, מיט גייציקייט און שנאה.

און ריח פונם עפל האט געלאקט צו זיך
מיט מאמע-ליבשאפט פונם מילדן בוים,
מיט זון-באהעפט און פרייען רוים,
מיט אויסגעשטרעקטע רייפע ארעמס.

און באלעבאם געהויבן האט זיין היציק קול
און אנגעזאפט די לופט מיט שוועבל.
און פיינטלעך איז געווען דער שטול, און ביז דאס מעבל
און כ'האב געוואלט אנטלויפן מיטאמאל.

נאר שמייכלענדיקער גלאנץ פון רויםן עפל,
זיין זיסער, פרישער און געזונטער ריח,
האט אויסגעשטרעקט צו מיר א ברייטן ברוך הבא
און אנגעזאגט א שעפטשענדיקע דויערדיקע בשורה,
אז פרוכטבאר איז די וועלט און אירע שאפער,
אז רויםע, רייפע שמעקנדיקע עפל
זיינען אנגעפילט מיט זאפטטיק-גוטע רייד
און ברענגען גרוסן אנגעזאפט מיט זון און פרייד.

פרעג דעם רעגן

דער רעגן רעגט דיך אן צו פרעגן:
פארוואס האט אַמעס פונעם ווינט
צעפעכערט צווייגן אויף די וועגן,
צעשאטן בלעטער ווילד און בלינד?

און ווער באפוילן האט דעם רעגן
דיין דאך באנוצן ווי א פויק?
און צי די פינגער זיינע מעגן
פארשמעלן קלאַרקייט פון דיין אויג?

פארוואס זיך קאלטע טראַפנס גליטשן
אריין אין בלוט, אין דיין געמיט?
און רעגן-אָן א וויינען, ריטשען
און וואַיען-אויס אן אומעט-ליד?

דו פרענסט און ס'ענטפערט דיר דער רעגן:
„אז וואויל צו דעם, וואָס ווייס דעם סוד.
דער ווינט און איך, מיר טוען רעגן
אַט דאָרט וואו גליווערטקייט באַדראַט.“

„דער זין פון לעבן איז — באַוועגונג.
איך בין די פויק, דער ווינט — די טאַץ,
די שאַפונג בליט אין יעדער רעגונג;
באַריר און בייט איז לעבנס-שאַץ.“

„די וועלט איז — מעכטיקער אַרקעסטער,
און דו אליין — אַן אינסטרומענט.
די שפילער — גרייט אין אַ פאַרמעסטונג
מיט גראַציעזע, פלינקע הענט.“

ברידער

מיר ביידע, דער בוים און איך
פארברידערטע אין לעבן און אין טויט.
כ'נייג אן מיין אויער צו זיין לייב
און כ'הער דעם אטעם פון זיין פולם.

ער פארהוילט אין זיך דעם צער און וויי ;
נאָר קיינער פילט ניט זיין געוויין.
פארבאָרגט די טרער שאַר דרויסנדיקן אויג,
ניט אזוי ווי איך, דער שוואַכלינג.

מיר ביידע דערזעען שוין דעם האַרבסט
פון אונזערע יאָרן אויף דער ערד.
כ'געדענק נאָך בוים — אן אויסגעפוצמער חתן,
און איצט איז ער איינזאָם, אזוי ווי איך.

געטראָפן האָט אונדז בליץ און דונער ;
אַפגעפליקט כלעטער פון אונדזער לעבן האַבן שמורעמס.
אַמאָל האָט ער געהערט : „ווי שוין איז אַט-דער בוים !“
און איך : „דו בליסט ווי אַט-דער בוים !“

ווי ער האָב איך זיך איינגעקלאַמערט אין אַ פעלז ;
ווי איך האָט ער זיך איינגעוואַרצלט אין דער ערד ;
מיט ברייטע אַרעמס צו דער זון געשמרעקט
און געבויגן פאַר זאווערוכעס.

נאָר איך, דער זשוואַזער און באַהערשער,
האַב צו אים, דעם שטומען זיך געווענדט.
איצט שטייען מיר פארברידערט
און וואַרטן אויף ווירבל-ווינט.

א ק ו ש

ווי א פארוואַרלאַזט האַרבסטיק בלעמל,
געבלאָזן פון הפּקרדיקן ווינט —
אַזוי טראַגט זיך איבערן ענדלאָזן רוים
אַ ווייכער, וואַרעמער, פּולער קוש.

אַנגעזאַפט איז ער מיט ליבע-זאַפטן,
אַנגעלאָדן מיט גוטסקייטן פון צאַרטן האַרץ;
גרייט איז ער צו ברענגען היילונג און גענעזונג
פאַר אויסגעלעכצטע רייפּע ליפּן.

אויף קאַלמער ערד וואַרטן יונג אין אַלט,
פאַרפּראָרן און פאַרשטאַכט,
אַז אַ שטראַל פון ליבע זאַל זיי דערגרייכן
און מיט אַ ווייכן וואַרעמען קוש דערקוויקן.

עס פעלט זיי ניט קיין ברויט און בעט
און גוטע פּריינט פאַראַן לרובּ,
נאָר זיי דאַרן איין און גייען-אויס
נאָך דעם גוטן וואַנדערער אין רוים.

און אַן אַיינזאַמער, אַן אומגעדולדיקער,
פּול מיט פּרייד אין זיין באַזיץ,
טראַגט זיך ציללאָז אין דער לופּטן,
דער געבענטשטער וואַנדער-קוש.

און ער ווייס ניט ווער עס דאַרף אים
און ס'דערגרייכן אים ניט די געבעטן
פון די וואַס גייען-אויס נאָך אים
אונטן, אויף דער האַרטער, קאַלמער ערד.

כ׳שפּאַציר אליין

כ׳שפּאַציר אליין, נאָר כ׳בין ניט איינזאַם.
 דער וועג מיך פירט פון באַרג אין מאָל.
 ס׳איז האַרבסט. דער ווינט האָט זיך צעבייזערט,
 נאָר לופט איז לויטער, ווי קרישמאַל
 און גרין איז נאָך דאָס גראַז אין מאָל.

די שמילקייט שושקעט מיר אין אויער
 און בלעטער שאַרכן אינטער טריט.
 דער ווינט זיך אַמפּערט מיט די צווייגן,
 דערזעט אײך שפּאַן — איז גייט ער מיט.
 מיר שמעלן ביידע בראַווע טריט.

די ביימער שטייען אַנגעצויגן.
 עס פילדערט חוצפהדיק אַ קראַץ:
 „די זינגער זיינען אַפּגעפּלויגן,
 זאַל וויסן וועלט אַז אײך בין דאָ.“
 נאָר יעגער וואַרט אויף שוואַרצער קראַץ.

כ׳שפּאַציר אליין, נאָר כ׳בין ניט איינזאַם,
 דער הימל — נאַענט, ווייס און בלוי.
 אײך ווייס, עס נעענטערט זיך אַ שמורעם,
 נאָר כ׳לאַך זיך אויס פֿון ווינטס געוואַי.
 אײך קוק-ארויף צום הימלס בלוי.

כ׳שפּאַציר אליין אויף וועג פון לעבן
 און כ׳בענטש די פּיס וואָס שמעלן טריט.
 כ׳האַב שמענדיק וועמען וואָס צו פרעגן
 און איינזאַם בין אײך קיינמאַל ניט.
 עס זיינען זיכער מיינע טריט.

די שיף מיט זאָרג

ס'גייט אָפּ אַ פּראַכט-שיף אויפן האַדסאָן,
 ס'באַגלייט זי קיינער ניט אין וועג.
 נאָר ס'הערט דאָס אויג ניט אויף צו גלאַצן,
 ווען זון צעשיידט זיך מיטן האַדסאָן
 אין לויטערע נאָוועמבער-טעג.

די שיף מיט פעק איז אַנגעלאָדן
 פון מידע בירגער אין ניו-יאָרק.
 און אויב זי זינקט איז ליב דער שאָדן:
 די שווערע שיף איז אַנגעלאָדן
 מיט פעקלעך נאַגנדיקע זאָרג.

עס וואַכן פּעלזן-פּאַליסאַדן.
 פון הויכלאַנד ווינקען הייזלעך ווייס.
 עס וואַרמזן בערג ווי אויף פּאַראַדן
 און וועלדער — נייע פּאַליסאַדן.
 די שיף מיט זאָרג פּאַרגיכערט שפּרייז.

דער הירש דערשרעקט זיך פארן יעגער.
 דער וועווריק שפרינגט פון בוים צו בוים.
 מיט עפל זיינען פול די וועגן.
 עס טראַגט זיין פאַנג אַהיים דער יעגער.
 דער האַדסאָן שלאַגט דעם פעלז ביז שוים.

אַ, זע, ווי ס'איז דיר גרינג געוואָרן —
 די שיף מיט זאָרג פאַרשוואַנדן שוין.
 ניו יאָרק באַטראַכט פון העכסטן גאַרן,
 ווי ס'איז דער האַדסאָן רויט געוואָרן.
 די זון האַט אַנגעטאַן איר קרוין.

י. א. ראַנטש

ב א ר י ר

דער פּריר
פון באַריר —
איז אַ גלעט
פון אַ שו,
איז אַ נעץ
צום קץ.

דער שפּיר
פון באַריר
פון דער ליפּ פון טויט, —
אויף דיין הויט, —
איז פון דינאַמיט דער קנאַל
אין לאַבירינט פון כּף הכלע.

דער באַריר
פון פּאַרליר,
איז פון דורכפאַל דער נויג,
מיט גלאַץ אינם אויג;
דער שוידער
פון „איך בין זיך מודה“.

דער ציר
פון באַריר —
איז פּרויען פינגער,
וואָס דרינגען
אין בלוט אַרײַן,
ווי שטאַרקער וויין.

אַזאַ באַריר
איז עלעקזיר
פאַר אויגן-גלאַנץ,

געקליבענע שריפטן

פאר לעבנס-מאָן.
די צארמע פינגער
מראַגן כישוף רינגען.

אזא באַריר
איז ווי אַ מיר
צו אַ וועלט
וואָס קוועלט
אָן אַ שיעור
פון באַריר.

י. א. ראנטש

ר ו י ט ע ב ל ע ט ע ר

דער הארכסט עסט זיך איין אין די
 ביינער
 און קיינער
 געפינט ניט קיין פרייסט, ווען דו
 שטארבסט,
 א, מין הארכסט.

סקעלעטנווייז סטארטשען די
 ביימער
 און וויי מיר,
 דעם גערטנער, וואס זעט זי
 אבארטן
 אין גארטן.

און פראסטיק איז ווייסנקער פוי.
 אט אזוי,
 ווי דער גרוי אויף מין קאפ
 אין גאלאפ.
 נאך הינטערן אייז איך געפין
 א גרעזעלע גרין,
 ווי א שטיפעריש יינגליש יאר
 אין זידע-האר.

ביים שכן מיינעם איך דערזע,
 ווי א סנה
 עס שטייט א ביימל רויט,
 פארטרויט
 אין זיך און אין דער לופט
 און רופט :
 כאטש הארכסט, ער פליקט די
 בלעמער,

געקליבענע שריפטן

דאך וועט ער
ניט פארלאנגן זיי, ניט טוימן.

די רוימע
בלעטער הויבן-אויף זיך אין א
שאנץ
און אין א קראנץ
זיי לייגן-אויס זיך ארום מיר,
ווי אין זומער.

דאס קליינע ביימל איז באשירעמט
און באוואכט
און לאכט,
זיי ס'איז דעם יינגלישן גוט
אין מיין בלוז.

באלאדע וועגן זון

— פאר מיר, ווייזט אויס, איז מער ניטאָ קיין מאָרגן, טאָמע, אזוי אַ זאָג געטאָן האָט ער און איז אריין צו זיך אין צימער. די רייד פון ראדיאָ געדונערט האָבן ווי האַרמאָטן און גורל אונזערן געהאַלטן אין באַשטימען.

אַ דריק געטאָן דאָס קנעפל און שטיל געוואָרן איז אין יעדן ווינקל. די פרוי געפרואוּט פאָרגעסן זיך אין אַ זשורנאַל. די לאַמפּן האָבן העל געלויכטן און געפינקלט, נאָר פינסטערניש האָט זיך געשלייכט פון איבעראַל.

פאָרוואָס האָט זון אין צימער זיך פאַרשלאָסן, זיין ראַדיאָבל געעפנט, די אויערן אָנגעשטעלט? די ווערטער האָבן העפטיק, ווי זלאַקס-רענגס, גענאָסן. געווינט אויף וואָגשאַל זיך האָט צימערדיקע וועלט.

און האָסט דערפילט ווי ביזט פאַרשפאַרט אין גראַטעס און אַלץ אין דיר זיך רייסט צו ווערן פריי. — פאר מיר, ווייזט אויס, איז מער ניטאָ קיין מאָרגן, טאָמע, געעקבערט האָבן רייד פון זון פון אויפדאַסניי און אינגעווייד פון דאָ-זיין דורכגעדרונגען.

אַ, ענטפערט אונז, איר קלוגע און געלערנטע לייט, פאָרוואָס עס האָבן מיטאַמאַל די ליבע יונגען דערשראָקן זיך אזוי פאַר אונזער צייט?

איז טאַקע שוין ניטאָ פאַר זיי קיין מאָרגן, ווען פּרילינג ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ גרויל פון היינט? אַ, לאַמיר, ברודער-מענטש, דערגיין וואו ס'ליגט פאַרבאַרגן און לויערט אויף מיין זון דער יאַכור-פּיינט.

ווען ראדיאָ שאַלט מלחמה-רוף אַצינדער און האַריוואַנטן ברענען צונטער-רויט, —

געקליבענע שריפטן

וואס וועלן לאָזן מיר פאר אונזערע קינדער,
אז לעבנס-בלי איז אַנגעשמעקט מיט סם פון טויט!

— פאר מיר, ווייזט אויס, איז מער נימאָ קיין מאַרגן, טאָטע, —
אזוי איז פאר דעם זון געוואָרן פלוצלונג קלאַר.
א מיפער צער פאַרגעפלט האָט דאָס פניב גלאָטע.
מיין קינד איז גאַר-וואָס אַלט געוואָרן שופצן יאָר...

דער נייער טאנץ

1

נימ אויף פאלירטן דיל אין פארפיומירטן, הייסן זאל ;
 נימ אונטער קלאנג פון פידל, פויק און סאקסאפאן ;
 נימ גראציעזער וואלט און נימ פון ווילדן דזשעז דער זאל--
 נאר ס'צייט צום נייעם טאנץ און ס'הילכט דער נייער טאן.

א, זע, ווי ס'דרייען גאסן זיך אין נייעם טאנץ !
 א, זע, ווי ס'וויגן מאסן זיך מיט יוגנט-גלאנץ !
 א, הער, ווי ס'דונערט אונטער זיי די שווערע ערד
 און נימ פאריאגן קאן זיי מער די בלאנקע שווערד .

דאס איז דער שפאנגל-נייער טאנץ, סמודענטן-טאנץ,
 וואס שלענגלט זיך פון אלע וועגן אין יאפאן.
 דאס האט דער נייער דור א שלום-בוים פארפלאנצט.
 געבענטשט זאל זיין פון פרידן-ווכער יעדער שפאן !

2

דער נייער טאנץ, דער נייער טאנץ —
 ער ווייס נימ פון קיין שום דיסטאנץ.
 די פארלעך זיינען באטאליאנען.
 פון טאנץ עס צימערן די טראנען.

נימ פונקטער פיפס פון סאקסאפאן,
 ווי ס'וואלט אים א מעם אויסגעפעלט —
 דא שמיט אין קאן
 דער גורל פון דער וועלט.

דאס איז דער לעצטער שאנס
 פאר יונגן לעבנס-שמיד.

געקליבענע שריפטן

עס שלענגלט זיך דער נייער מאַנץ
פון הערצער אַנגעגלייט.

ארויס פון הויז, אין גאס ארויס!
און שליסט זיך אָן אין נייעם מאַנץ.
פון לאַנד צו לאַנד — פאַראויס, פאַראויס,
דער שפּרייז איז פעסט, דער ריטם גאַנץ.

די אויגן וואַכע גלאַנצן,
דאָס מונטער פנים שיינט.
מיר מאַנצן, מאַנצן, מאַנצן
קעגן בלוט-פאַרגיסער היינט

נעגערס

דרום אפריקע

אלע ביקסן אָנגעלאָדן
און צום פּאָנג איז גרייט דער יעגער.
לייכט דער ציל און גרייט דער קרבן —
שייט און טרעף אין האַרץ פון נעגער.

טרייב, פארטרייב אים אינעם דושאָנגל,
נידער אים אין טיפּסטער שאַכטע.
ווער צערייצט, ווי ווילדע חיה,
פון דעם באַנמו דעם דערוואַכטן.

ס'וויינען מענער, ס'קלאָגן ווייבער,
ס'טראָגן מתים שוואַרצע טרעגער.
ניט קיין באַראַכאָנען פּויקן,
נאָר עס קלאַפט דאָס האַרץ פון נעגער.

מיסיסיפי

עס ברענט דער צלם פרומער
אין שוואַרצקייט פון דער נאַכט.
די ליפּן זיינע שטומען,
נאָר אויגן גלאַצן וואַך.

זיי קומען אָן מיט גרייטן,
די בירגער פון דער שטאַט.
עס קלימפערן די קייטן,
דער בעיסכאַל-פּלאַקן דראַט.

פאַרמאַסטן האַט זיך נעגער
צו באַדן אינם ים
און ניט געפרעגט צי מעג ער —
געלאַקט האַט כּוואַליע סתם.

געקליבענע שריפטן

געקומען איז דער ווייטער
 באשיצן אקעאן...
 עם הערט די וועלט די מעשה
 פון ווייסן ווילדן מאן,

וואס וויל, ניט אנדערש, צאמען
 מיט זיינע פויסטן בלויז
 פון דראענדיקע ימ'ען
 דעם שמורעמדיקן ברויז.

עס שטייט ביים ברעג דער קלענער,
 צו נוואליעס אויסגעשמעלט.
 עם מאנט דערוואכטער נעגער
 א חשבון ביי דער וועלט.

דאס הארץ פון דער ערד

עס פיבערט מיט ליבע דאס הארץ פון דער ערד
 און ווערט
 ניט פארשטיינערט פון גרויזאמען האס.
 די לאסט
 פון די יארן פון וועלט-משוגעת
 צעפאסט
 האט, צעקארבט האט דאס הארץ ווי א שווערד,

וואס שפראצט ווי אן אייביקער פרילינג-געבלי
 און היט אפ געטריישאפט פון שאפנדן מין.
 דער זין
 פונעם דא-זיין, די פרייד פון געוויין,
 איז דין,
 ווי א זונשטראל און שמיל ווי זיין גלי.

די מי פון די בויער, דורך שווייס און דורך בלוט,
 בארוט
 ניט ס'געמיט פון דעם קומענדן דור.
 ס'איז קלאר,
 אז פון לעבן וועט בלייבן די וואר
 און נאר
 די וואס טוען וועט זיין דעמאלט גוט.

עס רעדן די מינים די זעלביקע שפראך —
 פון לאך
 און געוויין און פון לעכצן צו זיין ;
 אין פיין
 פון באשאף, אין זויף פונעם וויין,
 ביים שיין
 פונעם לעבן, ביז אפגרונט פון קראך.

געקליבענע שריפטן

און אלץ וואָס עם אַטעמט מיט האַפּט אויף דער ערד
און טרערט,
צי מיט מוי, צי מיט בלוט פון געמי,
איז בלי
פון דערגרייך, איז פון יונגשאַפט דער ברי,
פאַר די
וואָס עם האָבן די ליבשאַפט באַגערט.

און יענער וואָס האָט נאָר אַ שאַרפן געהער,
וועט מער
נאָך דערפילן, דערקענען דעם ריר
פון פריער
און שפעטער, פון מיר און פון דיר,
צו מיר
פון דעם מאַגישן האַרץ פון דער ערד.

עם זיינען דאָך שאַפער אזוי פיל פאַראַן
אין שפּאַן
פון דער ערד און אין אלץ וואָס עס גילט.
עס ווילט
זיך זיי זען און אַט איז דאָס בילד:
ס'איז מילד
און ס'איז גוט ווי אַ פרוי צו אַ מאַן,

דאָס ריזיקע האַרץ פון דער ערד
וואָס ווערט
באַלד פון ליבשאַפט פאַרוואַנדלט אין פרייד
און גייט
פון די ברעגעס ארום און צעשפרייט
די פרייד
אין די הערצער וואָס לעבן אויף דער ערד.

געזאנג פון מענטש

ווער וועט געווינען דעם געוועט
פון איינגעמען די ווייטע רוימען?
ס'איז א פארמעסט פון מיינע טרוימען
מיט יונגן חוצפהדיקן דזשעט.

איך שטיי אויף שפיץ פון „עמפאיר סטעיט“.
עס וואָיען ווירבל-וויינען.
ניו-יאָרקער לאַבירינטן
שוין האָבן מיר דעם קאַפּ פאַרדרייט.

און ברייטער קארק פון וואַלקנקראַצער
און שאַל פון שטויס פון שטאַל
און פאַל פון באַרג אין טאַל
און קנאַל פון דונערן וואָס פּלאַצן —

דאַס אַלץ האָט זיך פאַרמאַסטן דאָך מיט מיר,
מיט מיינע קליינע אויגן,
מיט פלייצע איינגעבויגן,
מיט שרעק פון טויט, וואָס הויערט ביי מיין מיר.

איך הער ניט אויף צו חידושן און גאַפן:
מיט וועמען איז דאָ אַ פאַרמעסט?
האַב איך באַוויזן דען אַ נס?
צי האָב אַ גולם איך אליין באַשאַפן?

איך שייס-ארויף אַ קאַסמישן ראַקעט
צו אייגענער און היימישער לבנה.
איך בין געוואָרן פאַדערער און כאַנער
פון הונגערדיקן דור פאַר היינט פון זעט.

באַריר פון פינגער מיינעם אויף אַ קנעפל —
און ריזן-באַרג פאַרוואַנדלט זיך אין שטויב.

געקליבענע שריפטן

ווי אפט איך ציטער פאר מיין איידל קעפל,
וואס גיט ווי א ראקעט זיך א דערהויב..

איך צי זיך אויס אויף ארעם בעמל,
כ'בין מיד און כ'לעכץ אזוי נאך רח.
נאר מיטאמאל פון ערגעץ-וואו,
עס קומען אן געדאנק-ראקעטן

און ווי די צווייגן פון אן אלטן בוים,
וואס שפרייטן-אויס זיך הויך און העכער,
און ווי א פאווע מיט איר פעכער,
אזוי צעלייגט זיך גרענעצלאז מיין טרוים.

אזוי צעזינגט זיך זוילד מיין בלוט
און ס'רױשט א מאנץ אין אלע גלידער
און גוף מיט גייסט באהעפט זיך ווידער
און ס'איז מיר וואויל אצינד און גוט.

דער סווישטש פון דושעט דערשרעקט מיך מער ניט.
איך דרינג אריין אין יעדן סוד.
נימא פאר מיר מער קיין פארבאט.
כ'באנעם דעם קלאנג, וואס איך דערהער ניט.

עס טוט מיר גארניט, גארניט באנג,
וואס עלטער ס'ווערן מיינע יארן.
איך ווער כסדר ניי געבארן
און זינג פון דויער א געזאנג.

כ'דערקען די כוחות וואס פארבארגן
עס ליגן נאך אין טיפעניש פון מיר.
איך בין דער שאפער פונעם מארגן,
איך עפן-אויף דער וועלטס געהיימע מיר.

פשוטע דעקלאַראַציע

די שפראך פון אטאמישער באמבע
איז עלטער פון קאמאקאמבעס.
דער היינטיקער גריבלער פון לשון פארמאן איז
מיט מייסטערן ווערטער פאר נייע לבנות.

מיר טרעטן אויף קברים פון אייגענע ברידער
און ס'הילכן אפ טריט מיט קידער-ווידער.
נאך יעדער צעל פון אונזער גוף שטעלט אולטימאטן:
מיר זאלן זיך מער ניט פארראטן.

מיר זאלן א שבועה אויף הימלען פארשרייבן:
מיר מוזן דעם מלאך המות פארטרייבן.
און אויף גארער ערד איז אונז נאך פארבליבן
געבאט פון דער שעה— צו לעבן, צו ליבן.

געקליבענע שריפטן
וואנדער לידער

1. וויגליד

וואַגל-וועג, וואַנדער-וועג, וואַנדער-וועג!
 אַ פאַררעטערשער ערד-געטרייסל אין סאַן-פראַנציסקאָ;
 אַ וואַניניקער אוראַגאַן אין פלאַרידאַ;
 אַ פּרילינגדיקע שניי-זאָווערובע אין קליוולאַנד. ..
 נאָר אומעטום —
 אַ שמייכלענדיקער מענטש,
 אַ פּרעמד-אייגענער.
 אַ וואַרעמער בליק, אַ נאָענט וואַרם,
 אַ פּריינטלעכער האַנט-דרוק.
 איך פלי איבער וואַלקנס און ווייס זייער סוד.
 איך פלי איבער אייביקע שנייען פון בערג
 און ס'וואַרעמט מיך זון אין עראַפלאַן.
 עס ברומען מאַטאַרן, נאָר מיר רעדן געמיטלעך.
 פון פאַרנט שטורעמט פילאַט די רוימען.
 ער שלינגט-אַיין די מיילן און לאַכט פון די פאַגעס.
 איך וואַגל איבער פלעין פון נעבראַסקאַ;
 איך וואַנדער איבער מדבר פון נעוואַדאַ,
 איך באַוואַנדער די בערג פון מאַנטאַנאַ,
 און טובל ויך אין ענדלאָן פאַסיפיק ביי סאַן דיעגאָ.
 איך זיך מיר געמיטלעך ביים פענצטער, באַטראַכט מיין עשירות:
 ס'איז מיינס, ס'איז מיינס, ס'איז מיינס. ..
 עס שמייכלט צו מיר זייער קאַפיטאַן און מיר שמועסן ווי גלייכע.
 און ווען כ'ווער גרייט פאַר אַ דרעמל,
 זינגען פאַר מיר אַ וויגליד
 די מעכטיקע פיר מאַטאַרן
 און כ'שלאַף איין געשמאַק אין זייער ריטם
 און כ'ווייס,

אז די שיינע אויפפאסערין פאסט אויף אף מיר
און וועט מיך אויפוועקן
אין דער ריכטיקער צייט.
וואַגל-וועג, וואַנדער-וועג, וואַנדער-וועג!

2. פילאדעלפיע

געבענמשמע שעה אויפן ריטענהאוז סקווער אין פילאדעלפיע,
ארוםגערינגלט פון די וואַלקנקראצער, ווי באַשיצער!

דער פרישער ריח פון די פרילינג-קווייטן, ווי באַגריסער
פון אַ וועלט מיט כולו טוב און צויבער פון אַן ערשמער ליבע.

מאַנגאַליעס אין פולן בלי קוקן-ארויף צו עלם-ביימער,
און ווייסע בעכער-ליליעס פארנייגן זיך גראציעז
צו טולפאַנען-בייטן, וואָס חנדלען זיך צו די דאַפּאָדילן.

און סאַמעמענע פענזיס, באַשיידענע און שמילע,
טוליען זיך צום פולן שפּראַך פון גרינעס גראַז.

אויף בענק — פארטראכטע מענטשן, ווי פארבענקמער פאַרנאַכט.
און יונגע פרויען מיט יונגע הינטלעך אויסגעצוואַגענע,
וואָס רייסן זיך צו די קינדערלעך און באַלעקן זיי.

און איך — אַן איינזאַמער אין שטאַט פון פריינטשאַפט,
געפין דאָ גוטע רייד אין פרעמדן בליק פון דורכגייער.

און פון די שמאַלע, אַלמינקע געמלעך ארום סקווער
שלייכן זיך די שאַטנס פון חיים סאַלאַמאַן און בנימין נאַנעס.

און צו מיין באַנק דערנעענטערט זיך אַ ברייט-שמיכלענדיקער
דער גוטער גרויער דיכטער וואַלט פון קעמדען.

רעגן-טרעפנס

א קילער טראפן האט געבראכט מיר גרוסן
פון אומבאקאנטע ווייטע וועלטן.
זאל דער רעגן מיך פון שמויב באפרייען.
ווי דער עולם האט זיך דאס פאר אים דערשראקן...
א, וואש אראפ דעם ברוד פון דושנע טעג!

עס הויערט איבער אונז פארצערונג :
שנאה-שימל, וואס פאר'סמ'ט, צעפרעסט;
קול פון פחד, צער פון שלאפן,
יאמער פון אונטערגאנג און—סוף...
א, וואש אראפ דעם שיכט פון ברוד!

איך האב געזען די גומע אויגן פון א מאמען,
די פריילינג-פרייד ביי שטיפער-קינדער.
און מענער האבן זיך געשלאגן צום פארלענדן
און בלוט האט ערד פאררויטלט...
א, וואש אראפ דעם ברוד פון מענטשן-האס!

איך האב געוואנדערט איבער ערד אן אויסגעדורשטער.
מיין קאפ—א פייערדיקער דארן.
דער צארן פון דורות-לאנג—
א דינאמיט וואס וועט צערייסן מיך.
איך האב געלעכצט נאך קילן רעגן-טראפן.

אזויפיל מענטשן ארום מיר פארקליבן
און פון קיינעם ניט קיין טרייסט-ווארט.

א מענטשן-מדבר וואס פארצוקט מיט שווייגן,
 א שטויבן-לופט וואס טריקנט גומען —
 און פון הימל בריט א פייער.

וואו זיינען זיי, די גוטע אויגן?
 וואו איז דער קוואל פון טרייסט-רייד?
 איך וועל דעם קאפ א הייב טאן זארגלאז,

איך וויל דערפרייען זיך מיט ברכה-רעגן,
 וואס וועט מיך אויסצוואַגן לכבוד יום טוב.

עס וועט ניט אונטערגיין

די קארבן אויף מיין ברייטן שמערן —
 דאָס איז דער שמעמפל פון מיין פיין.
 ס'איז וויסמט דאָס אויג — דער קוואַל פון טרערן.
 דער שכן פרעגט צי וועל איך זיין.

איך ווייס: איך בין אליין געבליבן,
 א יתום פון מיין גאַנצן שטאַם.
 געביין אין מאַרד-אויבן צעריבן,
 דער גוף פארצערט פון גאַזן-סם.

ער ציילט מיין חורבן אין מיליאָנען,
 ער פרעגט, דער שכן: וואָס וועט זיין?
 עס פלאַמערן די טויטן-פאַנען,
 ווי פעכערס אין מיין האַרץ אריין.

ער רעדט פון מיר, ווי פון א גוסס,
 ווי פון אַ שפּענדל אויפן ים.
 נאָר איך, איך ווייס מיין כח גרויס איז —
 עס וועט ניט אונטערגיין מיין שטאַם.

פאר שניטן-קנייטשן אויף מיין פנים,
 פאר יונגן קאַפּ מיט ווייסע האַר —
 מיר וועלן אַפּצאַלן די שונאים,
 ס'וועט מאַנען חשבון אונזער דור.

דער אמת איז א שמרענגער שופט,
 נאָר וואַלוול איז ביי אים די צייט.
 דער שקר קוילעט אונז ווי עופות,
 די וועלט, דער שרייבער, שטייט ניט ווייט.

פארבלייבן וועט נאָר דער גערעכטער,
 ווי וואַרעמקייט פון זונען פלאַם.

ס'ווערט אפגעווישט פון ערד דער שעכטער,
נאר ס'וועט נישט אונטערגיין מיין שמאם.

איך בין דער פאלנדיקער שמערן,
וואס לאזט אראפ זיך אין א מאנץ.
עס קאן מיך קיינער נישט צעשמערן,
עס בלייבט ביי מיר דער גלי פון גלאנץ.

איך גיי אנטקעגן יעדן שמורעם
און צימער נישט ווי מידע לאם.
דער אמת איז מיין פעסטער טורעם,
עס וועט נישט אונטערגיין מיין שמאם.

דער לעצטער, דער ערשטער

.1

מיט הכנעה און באדויער
 שארן שאַמנס זיך פון ביידע זייטן,
 שושקען שמומעהייט אריין אין אויער:
 „ביזט דער לעצטער ייד פון אלע צייטן,
 האַסט געריסן קריעה אין דיין טרויער“.

ס'זועט מיין האַרץ אויף אייביק קלעמען.
 ניט די לעצטע רויוז פון שפעטן זומער,
 ניט פון האַרבסט די לעצטע כריזאַנמעמע,
 נאָר די שטילע יידן, ערלעך-פרומע,
 וועלן קיינמאַל שוין צו מיר ניט קומען.

ווי די בלעטער האַט מען זיי צעטראַטן,
 ווי די בלעטער האַט מען זיי פאַרברענט.
 נאָר זיי גייען נאָך מיר ווי די שאַמנס,
 פאַר די אויגן שטייען זיי, ווי ווענט;
 פון דער ערד זיי שמרעקן אויס די הענט.

.2

קוק איך, זוך איך, פרעג דעם דרויסן:
 „בין דער לעצטער ייד איך דאָ געבליבן?“
 מענטשן איילן, יאָגן זיך און שמויסן,
 ווייזן וואָס עס שטייט אין בלאַט געשריבן,
 נאָר זיי פילן ניט מיין אומגליק גרויסן.

לאַז איך זיך אַוועק אין וואַנדער-גאַנג,
 לאַז איך זיך אַוועק אויף פעלדער ווייסע.
 הער זיך איין צום זינג פון שטאַלצן זאַנג,
 זאַג מיר, מאַמע-ערד פון אלע צייטן,
 טוט דיר אויך פאַר לעצטן יידן באַנג?

רוישט דער ים און ברויזט מיט גבורה,
ברומט פון כעס און שלאגט די ברעגן,
אומעט אַטעמט פון זיין צורה.
ים, דו ים, דו ווילדער יעגער,
זאג : „איז דאס מיין סוף?" — טו איך אים פרעגן.

וועלדער מיילן, אויסגעשטעלט ווי פאלקן,
ביימער ריזן, ווי געטרייע וועכטער —
איבער אייך עם שוועבן יאָמער-וואַלקנס,
איר געהיט האָט טויטע זין און מעכטער,
איר זייט עדות קעגן דייטשע שעכטער.

קרוינען בערג זיך מיט די ווייסע שפיצן,
אייביק גרינען דאָ די טיפע טאלן,
שרעקט דער הילך פון דונער, בלענדן בליצן.
אַלץ וואָס לעבט דאַרף שטאַרקן זיך און שטאַלן,
ס'קומט די שעה פון חשבון און פון צאלן.

פרעג איך ביי די טורעמדיקע פעלזן :
„וואוינט אַ לעצטער ייד אין איירע שפאלמן,
אן אַנטרונגענער פון בערגן-בעלזן,
וועלכער האָט זיך דורך אַ נם באַהאַלטן,
ווען מען האָט געשניטן אַלע העלזער?"

3.

קלאַפּ איך אָן אין מירן אויף מיין וואַנדער,
שריי איך הויך, אַז וועלט זאַל הערן.
זוך אַ ברעג אַ זיכערן צום לאַנדן,
זע געפאַרן מערן זיך און מערן —
בין געוואָרן איך געשמראַנדעט.

בין איך אויף אַן אינזל גאַר געבליבן.
רייב איך זיך די אויגן : וואָר צי חלום?
נעמען מיך ארום באַלד בליקן ליבע,

שטרעקן הענט זיך פריינמלעך, גיבן שלום,
ווייזן, ס'איז מיין אוצר דאָ געבליבן.

איך, דער לעצמער ייד, בין גאר דער ערשמער,
בין דאָס פאלק פון בוך, דאָס בוך פון ביכער.
ניין, ניט אויסגעראַט מיין שמאַם, אַט הערשמ ער
מיט די צען געכאַט, דעם מענטש פארזיכערט,
ס'איז ניט שפעט נאָך, לערן אויס זיי גיכער:

„זאַלסט ניט הרגענען און ניט פארקנעכטן,

זאַלסט ניט גנבענען און ניט באַרויבן,

זאַלסט ניט פעלשן און ניט גלוסט צום שלעכטן,

דיינע פאַמער-מוטער טו דערהויבן,

פיר אַ ריינעם לעבן, אַ גערעכטן“.

4.

כ'בין געווען דער ערשמער מיט דער ביבל,
כ'בין דער ערשמער מיטן תהלים.
ס'האַט מיין זיידע אינעם חסידים-שמיבל,
פול מיט לעבנס-ברען, געזאַגט זיין תפילה
און זיך אויסגעלאַכט פון יעדן איבל
און געוויצלט זיך מיט טויט אפילו.

זיינע יורשים — אַש אין אויוון-פייער,
אין די מיסטן ליגן זי'רע שאַרבנס.
נאָר עס לעבט נאָך משה דער באַפרייער,
וואָס געפירט האָט אויפשטאַנד קעגן שטאַרבן,
לעצמער-ערשמער ייד וועט איצט אים אַרבן.

אייביק פליסט אין מיר דאָס בלוט פון נביא ;

דבורה זינגט אין מיר, און ס'פאדערט מיכה;
 ס'דרינגט אריין אין הארץ דאס ווארט פון דוד.
 ווארפן אן א פחד ווילדע וויכערס,
 פעדערט זיך ישעיה און פארזיכערט.

5

ס'ווערט ניט מיד דאס ליכט פון מאקאבייער
 אַנצוצינדן נייעם מוט און גלויבן;
 דריידל דרייט זיך הערצער צו דערפרייען;
 יעדעס יאר ווערט מרדכי ניי דעהויבן,
 יעדעס יאר אַ המן ליגט אין שטויבן.

וויפיל העלדן האָב איך ניט באַזונגען?
 וואו אַ לאַנד געלאָזט האָב איך מאַרטירער.
 אַש געמאַכט פון מיר, געשניטן צונגען, —
 ניט געלאָזט פון שקר זיך פאַרפירן
 האָבן די הירש לעקערט יונגען.

זע, איך בין דער סנה, דער מדבר-דאַרן,
 פייער-פלאַם, וואָס ווינט וועט ניט פאַרצערן.
 כ'ווער נאָך יעדן סוף אויפסניי געבאַרן;
 מיין ירושה — טראַגן לאַסט דעם שווערן,
 ביז די ערד וועט איינזאַפן די טרערן.

לעצטער ייד פאַרבלייבט דער ערשמער מאַנער,
 וועקט די וועלט צו חצות און טראַגט די זאַרגן.
 שטעלט זיך איינער קעגן באַטאַליאַנען,
 קומט צו פליען ווי די שוואַלכ פֿין מאַרגן;
 גרייכט צום שפיץ מיט זיינע פרייהייט-פאַנען.

די נאמיט

מודה אני
 יעדן אינדערפרי,
 ווען כ'נעם די זייף אין האנט,
 ווען כ'נעם דעם האנטוך פון דער וואנט,
 ווען כ'באנעץ מיין גומען —
 מאנען מיך די בליקן שמוע.

.2

זיי זוכן מיך פון אומעטום :
 די קינדער און א נאמען,
 די יידן און א דאך.
 איך בין זייער קרוב,
 מיין היים איז ניט חרוב.
 מיין זייף איז אומשולדיק,
 מיין אויג געדולדיק, —
 א, קומט צו מיר, קומט.

.3

ווייל איך בין א גאנצער נאך געבליבן,
 האלט איך הויך דעם קאפ.
 כ'וועל צום טויט ניט ווערן מער געפריבן,
 כ'פרעט ניט אפ.

ווייל ס'איז קיינער ניט געבליבן
 פון מיין יחוס-שטאם,
 וועל איך יעדן איינעם ליבן
 פונעם מרערן-ים.

ווייל דאס הארץ פון וועלט געבליבן
 איז פארשמיינערט,
 האבן מיר צונויפגעקליבן
 זיך ווי איינער.

4.

קלאג ניט, דיכמער, וויין ניט,
 ברעך ניט די הענט; ;
 מיין ניט,
 אז פון טרערן
 וועלן ווערן
 ציגל, ווענט.

פאר די לעצטע פיינען
 אינעם יאמער-טאל
 וועלן פויסטן מיינע
 ווערן שטאל.

פאר צעפלעמן גופל
 פונעם יידיש קינד
 וועט נקמה-רופן
 א צעבלאז-טאן ווינט.

אויב עס וואיען שוין שאקאלן
 אויף מיין אונטערגאנג, —
 קלינגען וועט און שאלן
 אונזער יונג געזאנג.

5.

מיין אויג איז אָנגעלאָרן,
 נאָר ניט מיט טרערן,
 עס טראַגט אין זיך דעם שאַדן
 שווערן.

איך נישמער יעדנס פנים,
 צי ליגט פארהוילן
 די מאַסקע פון די שונאים-
 קוילער.

געקליבענע שריפטן

איך בין ניט מער געדולדיק.
עס פעלט מיר, פעלט,
דער חוב וואס ס'איז מיר שולדיק
די וועלט.

איך שפאן און ס'גייט מיין צארן
מיט מיר מיט.
איך בין אליין געווארן
א דינאמיט.

ש א ן א פ

איך קום צוריק אצינד פון יאמער-מאָל,
 איך בין ניט דער וואָס כ'בין געווען אַמאָל.
 עס האָט אין וועג פאַרפאַלגט מיך טויט-געשטאַלט,
 געדראַט האָט מענטשן-ביין פון יעדן שפּאַלט.
 איך קום צוריק אצינד פריצייטיק אַלט.

זיך אויסגעלאָשן האָט דער פונק פון בליק, —
 עס קומען מיינע פריינט ניט מער צוריק;
 פאַרלאָרן האָב איך זיי שוין אומעטום;
 איך רוף און ס'ענטפערט קיינער ניט, ס'איז שמום.
 איך הער זיך צו צום אייגענעם געברום.

געדארפט האָט זיין די וועלט אַ ליבעם-נעסט,
 איז האָט צעפרעסן זי אַ פלאַג, אַ פעסט.
 איך האָב מיר מרוימען הערלעכע געבוים,
 איך האָב זיי מיינע שכנים אַנפארטרוים —
 איצט האָט פארטיליקט אַלץ דער אַכזר-טויט.

ס'איז שיין געווען געזאַנג פון נאַכטיגאַל,
 ס'איז ליב געווען דאָס ריזלען פונעם קוואַל.
 איך קום צוריק אצינד פון טויטן-מאַל.
 איך האָב געהערט פון פיין דאָס טיפע קול
 איך בין ניט דער, וואָס כ'בין געווען אַמאָל.

.2

מיט מענטשן-אַש איז נאָך פארשטויבט מיין גוף,
 עס קלינגט אין אויער נאָך דער לעצטער גמיסה-רוף.
 כ'האָב צוגעזען דעם מאָרד, די גרעסטע שאַנד,
 און מאַכטלאָז איז געווען מיין האַנט,
 ווען ס'האָט צום יאמער-מאַל מיין שטאַם געשפּאַנט.

כ'בין דא צוריק, כ'האב אלץ געזען, געהערט.
 איך טרעט אויף פרייער, לעבעדיקער ערד;
 איך פריי מיט יעדן איינעם זיך און גרים.
 אויף אייביק ווייס איך שוין וואס לעבן איז.
 די גרוב פון מייט איז שוואַרץ, דאָס ליכט איז זיס.

כ'בין דא צוריק, געלאָדענער מיט פיין.
 איך קוק אין אלע פנימער אריין,
 איך רייד צו יעדן איינעם און איך זאָג:
 געטראָפן האָט אונז אלעמען די פלאַג,
 נאָר אויפגיין וועט די זון צום נייעם טאָג.

דער מענטש — ער בלייבט. עס אַמעמט יונג און אַלט.
 עס גרינען ביימלעך שוין אין יונגן וואַלד.
 עס לאַכט דער זויגלינג און דער זקן לאַכט.
 איך ווייס: איך האָב פון שוואַרצער וויססער נאַכט
 אַ העלן אַנזאָג אלעמען געבראַכט.

3

דער שענסטער אוצר פון דער וועלט איז מענטש.
 האַלט טייער אים און ליב און לויב און בענטש.
 גענוג מיט ווייטיקן זיין האַרץ פאַרקלעמט,
 גענוג דאָס פנים ליכטיקע פאַרשעמט,
 שאַץ אַפּ דעם מענטש פון נאַענט און פון פּרעמד.

שאַץ אַפּ דעם שטילן שכן ביי דיין מיר,
 וואָס גאַרט שוין לאַנג אַ וואַרט אַ גוטס פון דיר.
 טייל אויס דיין גנאָד, דיין וואַרעמקייט צעשפּראַל,
 גענוג געפייניקט זיך אין כּף הקלע.
 עס שטרעקן אַרעמס זיך פון איבעראַל.

דעם שונא פונעם מענטש פאַרטרייב פון ערד,
 צעשטער דעם פיינט וואָס לעבן זיינס באַשווערט.
 געזונטע קערנער האַבן מיר פאַרזייט
 און אויפגיין וועט פון זיי אַ פּרילינג-פּרייד.

זיי גומט צום שוואַכן ציטערדיקן קינד.
שאַץ אָפּ דעם אַלטינקן וואָס באַלד פאַרשווינדט.
דערמאָן זיך ווער ס'איז שוין מיט דיר ניטאָ.
האַב ליב דעם מענטש וואָס איז געבליבן דאָ.
זאל טייער זיין פון לעבן יעדע שעה!

ד ע ר ר י ז

אזוי וועט דאס זיין און אזוי וועט דאס בלייבן.
 עם וועט פון אונז שפריצן מיט פונקען פון שמאל.
 מיט בלוט וועט מען מער מיין געשיכטע ניט שרייבן,
 א סוף — צום אמאל.

א, דיכטער פון אומרו, הערט אויף שוין צו קלאגן.
 ניט טרערן, נאר ציגל זאל טראגן אייער ליד.
 א, רעדנער און זאגער, דערזעט די פארטאגן
 פון וואכיקן ייד.

אין הארצן פארהתמעט פון געטא די נעמען,
 מיר קוקן אויף וועלטן מיט אויגן פון וואר.
 ס'וועט מער ניט די טאמעס און מאמעס פארשעמען
 פון מארגן דער דור.

דער אמתער גבור ער נעמט זיך ניט איבער
 מיט גבורה, וואס גרייט איז מיט שארפקייט פון שפיו.
 פון היינטיגן דער ייד איז א שווייגנדער גבור,
 דער ייד איז א ריז.

ח ח ע ח ק י ם

פון בוך „לידער“, 1947

איך רוף דיך פון דער טיפעניש,
מיט אויסגעשטרעקטע הענט;
די אויגן די פארלאזשענע
זיי ווערן ניט פארברענט;
דער צער פון דור געפייניקמן —
צו דיר, צו דיר געווענדט!

איך רוף דיך פון דער טיפעניש,
דו טרייסטער פון מיין פיין;
דו, אמת, קוואל פון אייביקייט,
דו, יושר, זין פון זיין;
פאר מיר פון צייט פאראומערטן,
ביזטו דער שטארקער וויין.

די שווארצע כמארעס דראען מיך:
„דיין אמת איז פארשמעלט“.
עס האַגלען שפיזלען אייו אַרום —
אַ קאַלטע, קאַלטע וועלט.
איך רוף דיך פון דער טיפעניש,
דו ביזט די זון וואָס העלט.

אטאַמען באַכמע ליערט שוין;
די ערד איז וויסט און הויל.
דער מוח אין דער פלאַנמעריש
געוואָרן איז אַ קנויל;
די צונג, זי קלאַפט אין מירן אָן,
אַ פרעג-צייכן — דאַס מויל.

איך רוף דיך פון דער טיפעניש,
דו, אמת, טראַנסט באַשייד;

דו ביזט דער ווינט דערפרישנדער,
 וואס האט די קראפט פארזייט;
 דאס הארץ דאס קראנק-צעשראקענע
 האסטו דאך גלייך דערפרייט.

דער הימל האט פארראטן מיך,
 בית-עולם איז די ערד;
 דער שכן האט באגעגענט מיך
 מיט בלאנקער שעכטער-שווערד;
 ירושה פון די זיידעס איז
 שוין לאנג צעשמערט, פארצערט.

געבליבן איז איין איינציקער
 געטרייער, גוטער פריינט.
 דו, אמת, ביזט דער פאנצער מיין,
 וואס שיצט מיך קעגן פיינט.
 איך רוף דיך פון דער טיפעניש,
 א, ניט פארלאז מיך היינט!

דאס ליד פון שלום

פון בוך : „דאס ליד פון שלום“, 1952

1.

מיין נאמען איז מענטש.
ווי מאדנע ס'איז דער קלאנג פון ווארט
און פרעמדער נאך זיין מיין,
און שווער איז צו פארשמיין,
אז מענטש מיט מארד זיך פארט.

עס זינגט דער פויגל שלום-ליד,
די גרילן זינגען מיט אים מיט ;
דער גרינער בוים ביים פענצטער בליט,
עס שטראלט די זון מיט שלוח, פריד .

עס ציען וועלדער זיך אין מיילן —
זיי זיינען שלום-זיילן.
דער בארג שטרעקט זיינע ארעמס אויס,
דער טייך בארואיקט אין זיין שוים.
די חיה-רעה שוין פארשווינדט.
איך בין דער האר און אלץ מיר דינט.
דאס ווארט מיינט גילט
אין וועלט, פארוויסט און ווילד.
פון גוטסקייט קניט פאר מיר די ערד,
נאר איך — איך זינג פון שווערד.

2.

מיין נאמען איז מענטש.
דאס ווארט פארשעמט,
דאס ווארט פארקלעמט.
דאך שטאלץ בין איך און שוין איז מיין געשטאלט.

נאָר באַלד באַפּאַלט
 מיך אימה פונעם סוף.
 געאַנקערט האָט אין פּאַרט
 דער קאַפּיטאַן פון מאַרד.

איך האָב אַרײַנגעקוקט אין שפּיגל
 און ס'האַט פאַרגליווערט מיך דאָס בײַז.
 עס האָט אַ קריגער-זיגער
 געבעטן מיך: „דערלייז!“
 איך וויל נמי זיין מער קין;
 כ'וויל אָנהויבן פון ישעיה'ן.
 נעם צו די שווערד,
 וואָס נידערט, שווערט.
 כ'וויל זיין פאַרוועכט
 מיט אַלץ וואָס לעבט.
 זאַל קין-צײַכן ווערן אַפּגעריבן,
 איך וויל אין מענטשן זיך פאַרליבן.
 און ווי אַ הייס-באַגערטע פּאַר,
 איך וויל זיך צערטלען מיט מיין דור.

3.

ניט שאַנד
 באַדעקן וועט מיין האַנט;
 ניט לײַג
 איז מיין געצײג;
 ניט רויב
 וועט זיין מיין לויב.
 איך וואַקס און בלי
 און צי
 חיונה פונעם ליכט
 איך האָב די לעבנס-פּרייד באַפּרוכפּערט און פאַרמערט
 איך בין די טאַטע-מאַמע פון דער עויד.

ווער קען זיך שטעלן מיר אין וועג

איך און דו און ער

איך קוק אריין אין דיינע קליינע אויגן
און כ'זע :
עס איז בלוי-פייגעלע ארויסגעפלוין,
די נעסט איז פוסט,
מיט גרויען שפינוועכס אָנגעצויגן.

כ'קלאַפּ אָן אין היימיש-נאַענטע טירן,
ס'באַגעגנט מיך אָן אַנגסט פון טויט.
דאָס הויזגעזינט טוט פיינט דערשפירן,
עס ציטערט הויט,
די בליקן — פּרירן.

אין גאָס, אין שפּאַן מיט מענטשן-קינדער,
בייגט זיך אויך מיין פלייצע איין.
איר סווישטש איז פּיין, 2

/ עס טרייבט אַ קנאַלנדיקע בייטש : „געשווינדער!“
איר פּאָך מאַכט בלינדער.

אויף אַלע ראַגן וואָרט פאַרבאַרגן
דער רויבערישער פיינט.
גייען מיר ארום און זאַרגן :
ווען פאַקט ער אונז — היינט
צי מאַרגן ?

.2

איך און דו און ער
„אונזער ערד
איז שווער“.
פרעגן מיר : וואו
איז דו ?
איך און דו און ער
פאַרגיסן טרער נאָך טרער.

ג ע ק ל י ב ע נ ע ש ר י פ ט ון

ווער איז שולדיק, ווער?
שווער, אך, ווי שווער!

און אין דרויסן ביי דער שוועל
פיקט זיך צוויי,
די זון זי העלמ,
די ערד זי גיט
מיט פולער האנט.
דאס גרעזל גרינט,
דער פויגל זינגט,
דער בוים דערוואכט,
דאס בלימל לאכט.

איך און דו און ער —
„אוי, ווי שווער!“
לאכט די זון

און דאס פרישע גרעזל לאכט.
וואו איז דיין מאכט? —
פרעגט אונז אלטער בוים.
און וואסער שוים
ביים ברעג פון מייך
פייקלט אויף ערדס מיר:
מענטש, ביזט רייך,
ניט קוק אויף מיר.

חידושט זיך דער גאסט — דאס שוועלבל:
מענטש אין טרויער?
גלאצט דאס נייגעכארן קעלבל:
מענטש באדויערט?

און איך און דו און ער :
 פאר אונז די ערד,
 פאר אונז דער רוים.
 פארוואַנדל טרער
 אין שוים,
 אין טוי.
 דער פויקער — האַרץ
 איז אויף דער וואַך.

הימל — בלום
 ערד אין טוי,
 לופט איז מאי,
 מאַג איז ניי.
 מאַג באַדויערט
 מענטש אין טרויער.

פון נאכט
 ווערט מאַג
 פון שוואַרץ
 ווערט בלוי.

זאָג :
 אין אונז די מאַכט,
 אין אונז די פרייד.
 דאָס בלאַט פאָרגייט,
 דער מענטש באַשטייט.

עס בלאַנקט
 דער שאַרף פון שווערד
 אין אונזער אויג.
 און איך און דו און ער —
 נייט געבויגט
 זיך מער — פֿאַר דעם
 פֿאַר היינט.

3.
 די בלום פאָרגייט,
 דער מענטש באַשטייט.
 דאָס האַרץ — דער פויקער —
 רופט און וועקט,
 טרייבט די שרעק,
 דעם דורותדיקן הויקער,
 פון אונזער קינד אַוועק.

און איך און דו און ער :
 אויב ס'לויערט פיינט
 די זון, זי שיינט
 און ס'בלאַנקט ווי זי די שווערד.
 אויב פרייער רוים געהערט
 דעם שוועלבל צארט,
 האַט מענטש צו לאַנג געוואַרט.

פאר וועמען איז די וועלט

.1

אין דרויסן וואָיען ווינטן ווינטערדיק און ווילד.
 די ביימער שטרעקן שוואַרצע אַדערדיקע הענט.
 אַ האַרטער שניי געפאַנגען האָט די ווייכע ערד,
 ווי ס'וואָלט איר אַטעמען געווען אַצינד פאַרווערט.

די יונגע קראַען אויף די צווייגן בעטלען שפייז,
 און גרוי און וויסט דער הימל איז און שטייף ווי אייז.
 עס זיינען מענטשן פיר געשטאַרבן היינט פון קעלט.
 איך פרעג זיך יעדן טאָג: פאר וועמען איז די וועלט?

אין אויער קלינגט עס: „היראַשימאַ!“ „נאַגאַסאַקי!“
 און אפשר וועט די באַמבע מאַרגן אונז אויך פאַקן?
 און אפשר וועט פון עמפּאיר סטעיט אויך ווערן אַש?
 מה רעש? —

אַז אַש און זייף געוואָרן איז פון מיינע שוועסטער.
 און ס'האַט געשוויגן גאַט פון ליבע און פון רחמים.
 און ס'האַבן פרומע לייט די אויגן זיך פאַרשמעלט.
 איך פרעג זיך יעדן טאָג: פאר וועמען איז די וועלט?

.2

עס גייען לענדער אין געוועט:
 צעשמערן ווער וועט וועמען פרי'ר.
 מען ציטערט מאַמער ווערט צו-שפעט
 און ס'וועט אַ קלאַפּ טאָן פיינט אין טיר.

פון אלע אויגן קוקט ארויס דער טויט,
 וואָס האָט אַ וואַנט ארום אונז אויפגעבויט.

אין היימע מעג עם בלאזט מיט טויטער קעלם.
איך פרעג זיך היינט: פאר וועמען איז די וועלט?

ס'וויל ווידער רויבער ווערן מושל
און בלוט-דורשט איז אריין אין מאדע.
פארגעסן שוין דאס וואָרט נקמה
און מאַמעס ציטערן — מלחמה.

עס ציען זיך פראַצעסיעס נייע
פון פאַרלאַזענע לוויזות,
פון ביינער לעכערדיק פאַרגעלם.
איך פרעג: פאר וועמען איז די וועלט?

.3

די חכמה פון דורות — אַ שילד אויף מיין מיר.
די שלימלעך פון ערד-סוד געהערן צו מיר.
ראַקעמן, אַטאַמען און וואונדער אַן שיעור —
זיי שטייען געגרייט שוין אויף מיין אַ באַריר..

אַ סוף צו די לידן, אַן ענד צו די זאַרגן:
מיר ברענגען גן-עדן דעם היינט און דעם מאַרגן.
ס'וועט ווערן אַ שפע פון וואָס ס'האַט געפּעלט
איך ווייס שוין, איך ווייס שוין פאר וועמען די וועלט

נאַר הינטער מיר עם רוימט ווער איין
אַ סוד אין אויער: הער און זע.
געשטאַנק פון מענטשן-פלייש איז ערד
און איבער דיר מען שאַרפט די שווערד.

פאַרנעם די רייד פון נביא דאָ.
עס שלאַגט באַלד אויס דיין לעצטע שעה.
דער זייל פון רויך די זון פאַרשמעלט.
איך פרעג: פאר וועמען איז די וועלט?

.4

אמאל איז מענטש אַ מילכ אין די אויגן פונדער צייט,
 אמאל איז ער דער ריז אלמעכטיקער פון רוים.
 אמאל דערשרעקט ער זיך אין גלי פון מאַרגן-רויט,
 אמאל דערדריקט אַן עול, וואָס איז אים אַנפאַרטרויט.

און איבער אַלץ און איבעראל גייט נאָך אַ פיינט,
 וואָס שטייט צוקאַפנס אים, וואָס שטייט ביים זייט.
 דער פיינט, דער טויט, ער טוט מיט אונז וואָס אים געפעלט.
 איך פּרעג זיך נאָכאַמאל: פאַר וועמען איז די וועלט?

דער טויט — איז ער דער הערשער איבער גאַר דער ערד,
 וואָס גייט ארום אויף פינגער-שפיצן אומבאַוואוסט?
 ער טראַגט אַ נאַרן-מיץ און האַלט זיך פאַר אַ ליץ,
 ער שפּילט זיך מיט אַ פלייט און גיט אין פּויק אַ זעץ.

ער שטאַרט ארויס מיט וואַנזין-בליק פון שענסטער פרוי.
 פון צאַרנדיקן גיבור מאַכט ער נישטיק שטרוי.
 און ווען דער עולם כליפעט, לאַכט ער און ער קוועלט.
 איך גיב אַ פּרעג זיך דאָן: פאַר וועמען איז די וועלט?

.5

דאַס לעבן איז אַ יאָר,
 אין זמנים איינגעטיילט.
 געקומען איז אַ דור
 און האַט זיך באַלד צעשיידט.

געלאַזט נאָך זיך אַ פרייד,
 אַ סדר איינגעשמעלט.
 דעם ענטפער אַנגעגרייט —
 פאַר וועמען איז די וועלט.

איך בין דער מייסטער פון דער ערד,
 איך טראַג איר שליסל-רינג.

ווען נייע מיר געעפנט ווערט,
דאן יוכל איך און זינג.

ווען מוח איבער כוח שטרעלט
און פאן פון זיג ווערט אויפגעשמעלט,
און ס'דאנקט דער מענטש און כורעים פאלט —
איך ווייס: פאר וועמען איז די וועלט.

.6

די קליינע ארעמס מיינע שטרעקן זיך צום ריזן-רוים;
איך האלז דעם העכסטן בארג, ס'איז אייגן מיר דער
ווייטסטער בוים.
עס בייגט זיין קאפ דעם מעכטיקן פאר מיר דער שמאלצער
לייב,
פארבארגעניש פון טיפסטן אפגרונט איך אנטפלעק,
דערהייב.

איך בין דער שמרענגער פאטער פון דעם הויזגעזינט אויף
ערד,

איך בין די גוטע אים, וואס נייגעבארענע דערנערט.
איך קוק זיך איין אין דעם באשאף און ס'אויג ווערט
אנגעקוועלט.
איצט ווייס איך שוין, איצט ווייס איך שוין פאר וועמען
איז די וועלט.

א מייסטער-באלמעלאכע האט זי מיר געלאזט.
באדעקט איז זי געבליבן מיט א שימל ראסט.
פארוואקסן איז זי נאך מיט שלימיק, מאכיק גראז
עס ווארט אויף איר אצינד א גוטער באלעכאס.

.7

און ווי איך ראם מיין אייגן הויז, מיין קליינע שטוב,
 אזוי וועל איך פארשיטן פון דער ערד די גרוב;
 אזוי ווערט פינצטערניש פון זון באהעלט.
 ווייל ס'וועט געהערן דאך צו מיר די גאנצע וועלט.

דו זעסט דאס עופעלע וואס נאגט דאס פינגערל ?
 דו זעסט דאס קליינע יינגעלע, דאס שפרינגערל ?
 דו פרעגסט נאך אלץ — פאר וועמען איז די וועלט ?
 געדענק : פאר זיי די וועלט איז איינגעשטעלט.

באטויבנדער געקנאל פון וואסערפאל,
 דער מוראדיקער דזשאנגל שאל,
 דאס לעבן הארט —
 דעם קינד ניט ארט.

דער וואיענדיקער ווינטער-ווינט —
 פארגייט פון שמייכל פונעם קינד.
 דער ווערטער-מכול פון פראפעט —
 אנטשוויגן ווערט פון קינדס א גלעט.

די גאנצע לאנגע שווערע מי
 פון אלע דורות ביז אצינד,

איז אלץ פאר אונדזער אינדערפרי
איז אלץ פאר הילפלאז קינד.

און וואו א קינד האט זיך צעלאכט,
האט מענטשן-האט זיך אפגעשטעלט.
דאס קינד — דאס איז די פעסטע מאכט
וואס ברענגט דעם שלום אויף דער וועלט.

געקליבענע שריפטן
די וועלט, די שפייזערין

1.

די וועלט איז גרויס גענוג
און רחבותדיק און גוט
און האט פאר אירע געסט
געגרייט דעם מיש צו זאם.

און ווער ס'איז דא — זאל זיין ;
איז בוי פון ליים און שמרוי
א ווינקל און א געסט
פאר דיר און דורות לאנג.

נאר ווער ס'איז דא — איז ווער
א מיטגליד פון דער וועלט,
א טייל פון הויזגעזינט
פון לעבעדיקן מין.

און אלץ וואס לעבט דא גיט
און פרוכפערט פארן כלל,
און שמרעקט די הענט צו זון,
וואס גלעט און זאגט : ס'איז גוט.

און יעדער פיינט זיך אויס,
האט ליב און ווערט געליבט,
וויל שטייגן צו דער זון
און טאנצן אין איר ליכט.

ס'האט אלץ א חלק דא :
ס'שמעלט יעדער איין אין קאן.
די פירמע טראגט א שילד :
די שותפותדיקע וועלט.

ע שותף איז די פליג,
א שותף איז דאס גראז
דאס זעמדל אויפן ברעג
איז אויך ע באלעכאס.

אומזיסט זיך טורעמט בארג,
און ס'קאכט זיך, פיניעט ים...
ס'וועט קומען זייער סוף—
בית-עולם הייסט די ערד.

דאס ניצלעך זיין איז קרוין
פון אלץ וואס קומט אהער.
איז ארבעט, שאף און ווייז,
עז ביזט ניט דא אומזיסט.

דאס גרעזל נידערט מיך,
נאר הויכט זיך, גלייכט זיך אויס
און טראגט זיין דא-זיין שטאלץ
און ברענגט זיין חלק נויץ.

דאס פייגעלע אין וואלד
זינגט אויס זיין וויכטיקייט,
זיין פלי איז לופט-געשפאלט,
זיין נעסט איז טייל פון וועלט.

די מערעשקע זיך איילט,
די דיסציפלין איז שטארק,
איר וועג איז אויסגעשפרייט
מיט לויטער לאסט און האסט.

.2

א יום-טוב איז געבורט,
א צירונג איז באשאף,
ווייל נוצן, נוצן, נויץ
איז פון דער וועלט די האפט.

געקליבענע שריפטן

און וואָס ס'איז מױט — איז אױס,
 וואָס אױס — אַראָפּ פֿון מאַרק.
 איין פֿירמע איז באַנקראַט,
 פֿאַרנעמט אַ נײַע ס'אַרט.

די וועלט איז גרויס און רייך,
 די שפע — קום און שעפּ;
 דערקריך צום שפיץ פון באַרג,
 דערטויך צום גרונט פון ים.

אַ שותפותדיקע האַנט
 שטרעקט אױס זיך אומעטום
 און ס'מונטערט, וואכט און גלעט
 די זון, די זון, די זון.

דער רעגן-וואַסער-פּאַל
 פֿון בײַטשן ווײַנט געײאַנט —
 פֿאַרשוױנדט ווי אױגנבליק,
 פֿאַרזינקט אין שױם פֿון ערד

דער בליץ, ווי שווערד אין קריג,
 און דונער ווי קאַנאַן —
 ווי פֿאַר געבול פֿון הינט
 דערשרעקט פֿאַר זײ זיך וועלט.

ווען שיכור ווערט די ערד
 און ברעכט איר הויז-געצייג —
 פֿאַר שאַדן צאַלט די צײַט,
 די זון ווישט טרערן אױס.

אין חשבון פון דער וועלט —
 איז מױט אַ גענעץ גרויס;

פארניכטונג און פארלענד —
פון שפילגעצייג דער קראך.

3.

די מכה פון באשאף,
דער שונא פונעם זיין,
און אומגליק פון דער צייט —
איז אומנוץ פארעזיט.

דער מענט, דער קרוין פון אלץ,
צעפרעסן ווערט פון ראק,
דעם מענטשן-פארעזיט,
די שאנד פון שכל-שטאם.

ווי ס'הויז ווערט אויסגעראמט
פון וואנץ און טארעקאן,
אזוי וועט ווערן פריי
די וועלט פון מענטשן-ראק.

ער ברענגט אריין געוויין
און בימערניש און פייז;
ער זויגט און זויגט און זויגט
די זאפט פון יונגער פרוכט.

ער איז דער רויבער-פראנט
אין א צילינדער-הומ.
א נעסט ווערט אויסגעברייט
און ער באהערשט זי גלייך.

ער פרעסט און זויפט אן שיעור
און טרעט אויף פרישער בלוט,
וואס איז א ליב געשאנק
פאר אלעמען צוגלייך.

וואו ס'דארף א שותף זיין
דער לעבעדיקער מין.

געקליבענע שריפטן

איז ער זיך באַלעכאַס
פון קיינעם ניט באַשטימט.

ער גראַכט אין פונדאַמענט
פון וועלטישן געבוי :
האַרמאַניע איבער אַלץ
אין שותפותדיקער וועלט.

ניטאַ קיין ביימֶש אין רוים,
ניטאַ קיין באַלעכאַס
אויף יענעמס לייב און הויט ,
אויף יענעמס האַרץ און האַנט.

נאַר ער, דער פאַרזויט,
שפאַצירט זיך דאַ ארום—
אַ חויר אינעם סאַד,
אַ ווערמל אין כריין.

.4

עס ווילט זיך ניט אַוועק,
פאַרלאַזן ס'אַלטע הויז.
אַ לעבן לאַנג געשעפט
פון זומער, זעט און זון.

ווען ס'קלאַפט דער טויט אין טיר,
ווען הערסט דעם סטוק, סטוק, סטוק,
ווען פינצטער ווערט ארום—
ווערט ליב דאַם אַלטע הויז.

י. א. ראגנטש

די וועלט מיט אירע גענג,
 דער ווינט מיט זיין געוואץ,
 דער דונער מיט זיין קנאל,
 דער פויגל מיט זיין טרעל.

דורך הויכע בערג א קוואל
 זיך וואַנדערט, נידערט שטיל.
 אים אַרט ניט ריזן-פעלז,
 ער גלעט דעם קיזל-שטיין.

עס שרעקט אים ניט די נאַכט,
 ער צימערט ניט פאַר וועלף.
 ער ריזלט צו זיין ציל —
 צו ווערן טייל פון ים.

אַזוי איז אויך דער מענטש,
 דער קלענסטער צווישן אונז.
 אַבי ער טראַגט דעם עול
 פון פראַצע פאַר זיין דור.

אַבי ער שטרעקט די הענט
 צו ברענגען נוצן, נויץ;
 צו בויען בריק נאָך בריק
 אויף טייכן פון דער צייט.

אַז זיין די וועלט זאַל גאַנץ,
 דער טיש מיט פרוכט געגרייט;
 ווי ס'הייט דער גערטנער אַפּ
 אין גאַרטן יעדע בלום.

און ווען אַ מערדער קומט
 און קוילעט מענטשן-קינד,
 דאן שעמט זיך שכל-שמאם
 און יאַגט נאָך קוילער זיך.

געארעמט גיין מיט זון,
זיך חברן מיט רויס.

ניט זיין קיין ווערעמל
וואס ווערט אן קאמף צעדריקט,
ניט זיין קיין שקלאף צום מין,
וואס ווערט פארצוקט פון ראק.

דער שותף פון דער וועלט,
דער מענטש — ווי ווינט איז
פריי ;

ער בליט, א רוימע רויז
איז לעבן זומערדיק.

און ווען דער ווארים קריכט
נאכהער אויף זיין געביין,
וועט איינגיין אים די רוי,
דער גלעט פון געלן זאמד.

ווייל בליען וועט זיין דור
און פלאנצן פירות רייך
און שפרייטן זאמען פרייד
אויף יעדן ווינקל ערד.

און ווער עס קומט אהער
צוגאסט אויף אונדזער וועלט,
וועט זינגען דאס געזאנג
פון זומער, זעט און זון.

און ווען עס ווערט פארוויסט
דאס בליענדיקע לאנד,
ניטא פאר מענטש קיין רוי —
דער פיינט ווערט אויסגערעט.

ווי ס'זארגט זיך באלעכאס
פאר אייגן האב און גוטס,
אזוי היט אפ דער מענטש
זיין שפייזערין, די וועלט.

ניט שפראך און הויט און היים
צעשיידט דעם מענטשן-שטאם.
דאסזעלבע הארץ זיך פרייט,
דיזעלבע האנט באגריסט.

דער פיינט, דער פארצויט,
דער פיינט, דער טויט וואס וויסט —
דערנענטערט אלץ וואס לעבט,
און מאכט פון וועלט א שטוב.

פאר שותף פון דער ערד
ניטא קיין קנאה-קריג,
ניטא קיין בייזער מיין,
קיין פרעסן זיך אליין.

פאר קורצן לעבנסוועג
איז דא בלויז פרייד פון שאף ;

א מ ע ר י ק ע

1.

אמעויקע..

ס'איז אייגן מיין דיין גומע ערד.
 מיר האבן זי מיט אונזער בלומ גענערט.
 צוזאמען מיט די קינדער פון דער וועלט,
 צעאקערט האבן מיר דיין פעלד.
 אצינד איז רייף דיין פרוכט:
 דיין גארטן בליט.
 מיין ארבעט-האנט פאסט אויף און היט.
 כ'בין איינגעווארצלט טיף, ס'איז וואָר:
 איך בין שוין דאָ דריי הונדערט יאָר.

2.

אויסגעוואַרצלט די שטאמען
 האָט דער ווירבלווינט פון דער צייט.
 איבער אַקעאָן פון טרערן
 געקומען זיינען מיר אַהער.
 ווער האָט אונז באַגעגנט?
 קאַלטער פעלד און האַרמע פּוּיסט.
 ניט אַפּגעוואַרט האָט ליבע פּרייהייט,
 נאָר איינגעשפּאַנט אין יאָך זיך
 האָבן מיר פאַר איר.

די וויד-גרינע כוואליעס
 פון טלאַנטיק און פּאַסיפּיק
 שוּמען צאָרן אויס
 און באַדראָען מיט מיליאָסן פּוּיסטן
 וואָס מאַנען און דערמאַנען
 חובות ניט באַצאַלמע,
 צוואַגן ניט דערפּילמע,

צו מיר, צו דיר, צו אויסגעשטרעקטער האנט
אין נייעם לאנד.

.3

אויף קיזלשטיין
איז אפגעשטעמפלט „פראצע“.
אויפן העכסטן בארג-שפיץ
לויכט דער טורעם: — מי!
דאס האב און גוטס פון לאנד
געשאפן האט דער אימיגראנט.

צי האב איך ליב דאס לאנד?
ס'איז אומעטום די זעלבע ערד,
דערזעלבער הימל, די זעלבע זון,
נאר מענטש איז דא געווארן ניי!

.4

אין ארעמען קלומיקל
האט ער געבראכט מיט זיך:
אן אוצרל אן עכטס,
ווי א פערל פון ים-טיף,
ווי א דימענט-שטיינדל
וואס לויכט פון לויטערקייט,
ווי א רינגעלע פון גאלד
וואס פינקלט העל.
דאס אוצרל געווען איז:
ליבע צו פרייהייט,
פון ווארט, פון גלויבן,
פון געדאנק.
א ירושה פון די אבות.
דאס אוצרל — דאס איז אמעריקע!

5.

צי האב איך ליב דאס לאנד ?
איך האב ליב מיין ברודער מענטש.

איך בין אן אייגענער
אין הויז-געזינט פון מי.
מיין טיר און טויער שטייען אפן
פאר יעדן פאלק און שטאם.
איך האב ליב אמעריקע.

די אינקוויזיציעס פון אמאל
האבן אונז געבראכט אהער.
די שווארצע לעכער פון דער נאכט
האבן אנגעווארן דא די מאכט.

די וועלט האט פיינט באצווינגער
און באדריקער.
אנטרונען זיינען מיר
פון הערשער און רעגירער.
געצויגן ווי מאגנעטן
האבן אונז צו זיך —
די רייד פון דזשעפערסאן,
לינקאָלן, וואַלט וויטמאָן,
פרענקלין רווועלט.

און איך און דו און ער —
ווער זיינען מיר ?
וואָס ווילן מיר ?
פארברידערטע אין נויט,
צעפראָלן מיר די טיר
פאר לופט און ליכט,
פאר הימל בלוי,
פאר מאַרגן טוי.

געקליבענע שריפטן

מיר שטאלצירן מיטן אפשטאם
פון די נביאים ;
מיר האלטן טייער זייער ירושה.

משה און מרים,
ישעיה און עמוס,
די מאקאבייער זין...
זיי זיינען וועג-ווייזער געווען
פאר פיאנערן פון לאנד.
די זיינען טרייסטער געווען
אין שעה פון נויט,

דו פרעגסט: ווער בין איך, ווער ?
איך בין נאך אלץ דער פיאנער,
דער בויער און דער שמיד.

איך בין ניט מיד,
איך ווער ניט מיד
צו זינגען קלאר,
אין פעלקער כאר,
אמעריקע,
דיין פרייהייט ליד.

פעלז - גארטן אין בראנקס פארק

א קליינער שטח ערד, ארומגעצאמט מיט דראמן געצן,
פאר יעדן איינעם פריי, א חוץ פאר וועגעלעך און הינט.
דא בוקט זיך קיינער נישט פאר מענטשן הערשער, טראגען, געצן,
דא ווערט צו האר דערהויבן מענטש, דא זינגט אין אים דאס קינד.

אן אלטער דעמב מיט ארעמס אויסגעשפרייטע ווי צום בעטן,
א טוליפ-בוים מיט צווייגן גראציעז ווי א בוקעט,
און דא און דארט די יונגע קוסטעס האלזן זיך און גלעמן
און גרינס מיט גרינס באהעפט און ס'קוועלט די ערד מיט פרייד
און זעט.

עס גרויסן זיך געמעסעמע די פעלזן אין געשטאפל,
און שעמעוודיקע וואסערפאלן ריזלען צווישן גראז ;
און ענטעלעך א פאר פארטיפט זיך האט אין פייגל-פלאפל
און פון א גרינעם לאבירינט עס שפרינגט ארויס א האז.

עס פרילינגט איצט און מענטש האלט אטעם איין פון גרויסן
וואונדער,
וואס האט אנטפלעקט זיך דא אויף פיצלדיקער, שטילער ערד :
עס האט די זון שוין אויפגעפראלט, צוזאמען און באזונדער,
די חני'ען פון דער גארער ערד — פאר יעדערנס באגער.

א האנט א מענטשלעכע פארזעצט האט קרייטעכצער און פלאנצן
פון יעדן קיילעך ערד, פון ברייטן פלאך, פון שפאלט אין בארג.
וואס מענטש האט נישט געקאנט, האט זון געמאן דערגאנצן.
נאטור האט אנגעשאטן פון איר פראכט — און נישט געקארגט.

עס גריסט דיך קוויימעלע פון דרום-אפריקע אין ווייסן ;
עס שמייכלט ראזעווע און העל א בלימל פון קאווקאז.
עס רוימלט זיך א מאן-קעפל פון ענגלאנד און פון פרייסן —
און גלייך פארטראמן זיינען ביידע לענדער דא אן האס.

א יום-טוב בייט פון שעמעוודיקע פרימרויזן אין בינמלעך
און פענזים סאמעטענע, פארליבט אין אייגענעם קאליר,
מיט אייגעלעך וואס שטיפן קוים, ווי אַנגעהוויכטע ווינמלעך
און בלויע שניי-בלימלעך פון וויסטע טונדרעס אין סיביר.

נאַרציסן ווייס און שטאַלץ און געלע שוועסטער דאַפּאָדילן ;
אזאליעס בלענדן, מיניען זיך אין פּורפּור-וויאַלעט.
טולפּאַנען-כעכערלעך געגרייט פאַר נעקטאַר אַנצופילן,
פון יעדן ווינקל שעמערירט מיט שפע און מיט זעט.

באַדעקט איז יאַפּאַנעזיש קאַרשן-ביימל ווי אַ כּלח,
אין ווייס און רויט, און שמעקט מיט האַניק-ריח פּריש און זיס.
עס רייבן אויס די אייגעלעך און כאַפּן אויף זיך אַלע
אויף בוים און קוסט, מיט קנאַספּ און צווייט באַפּוצט פון קאַפּ
ביז פּיס.

מיט אוירינגלעך און פאַטשערקעס און קרוזשעוועס און שפיצן,
מיט חנוודיקע קנעפלעך און לעקעלעך פאַרשייט,
ווי קינדער אויף געבורטסאַג-יום-טוב אויסגעצירט אין מיצן,
מיט קליידעלעך קאַלירנדע פון סאַמעט און פון זייד.

פון פעלזן-שפּאַלטן שפּאַרן זיך די גרעזעלעך און מאַכן —
אַ גרום פון הימאַלאַיער בערג און אַפּריקאַנער סטעפּ.
אינטיים איז וועלט אין גאַרטן דאַ, באַפּרייט פון אַלע יאַכן,
נאַטור זיך האַט געפּוצט פאַר דיר — איז קום, גענים און שעפּ.

א פּויגל רופּט, עס ענטפּערט אים אַ צווייטער זאַרגלאַז, מונטער,
די בלומען, ווי די קינדער, האַרן אויף אַ בליק און גלעט.
און דו — דו זעסט די גאַנצע וועלט, פון אויבן ביז אַרונטער,
די שפע ליגט דיר צו די פּיס, עס ווארט אויף דיר די זעט.

די זרע פון דער גרויסער ערד — אין קליינעם גאַרטן,
דער מענטש אַליין איז שיין און גלוסטיק, ווי אַ פּרילינג-בלום.
איז שיק איך דורכן בלימל דיר אַ גרום פון דאַ און דאַרטן,
כ'האַב ווי די צווייגן אויסגעשמרעקט די אַרעמס מיינע — קום !

אייב לינקאלן אין ווייסן הויז

(פראנמענט)

ער שפאָנט ארום אַ מיף-פארטראַכטער, ווי אין אַ תהום פון צער,
איבער די שווייגנדיקע זאלן פונעם ווייסן הויז.
ס'איז שוואַרצע נאַכט, ס'איז טיפע נאַכט.

די לאַנגע ביינערדיקע הענט געווענדט
צום געמיסכורגער שלאַכטפעלד,
צו זעלנער-זין פון אלע שמאַטן.

עס שלאַפט אַצינד דאָס לאַנד. דער בירגער רומ,
און וואַשינגטאָן, די הויפט-שמאַט, שווייגט.
נאָר ס'וואַכט דער פרעזידענט פון לאַנד,
דער פאַטער אייב, דער גרויסער עניו.

ער זעט: ס'מאַרשירן יונגע, שמאַרקע מענער
אָוועק אין רויך, צו פיין, צום טויט.
ער הערט: די פויקן זעצן, טרומייטן שאַלן,
עס זעגענען זיך די פערד מיט שמייטן פון שמאַט.

ס'איז שמיל אין ווייסן הויז אַצינד,
אין שפעטער נאַכט, אין טיפער, שוואַרצער נאַכט,
נאָר אומרואיק איז אומעטיקער הויכער פרעזידענט.
ער זעט: עס ציען ענדלאַז זיך די אַמבולאַנסן,
ווי קאַרעוואַנען דורכן מדבר, אַנגעפילט מיט קראַנקע.
ס'איז פול די שמאַט מיט זיי,
די ווייען זייערע פאַרטויבן לופט.
אייב לינקאלן פאַרשמעלט דאָס פנים זיך,
איינגעקאַרטשעט פון פיין און ווייטיק
און שרייט און וויינט אין זיך:
„איך קאָן דאָס מער ניט אריבערטראַגן!“

ער קוקט ארויס פון פענצטער אינעם ווייסן הויז,
 אייב לינקאלן, דער פרעזידענט אין בירגער-קריג;
 ס'איז נאכט, ס'איז שוואַרץ, ס'איז גרויל.
 ער הערט זיך איין, ער הערט אַ רוף,
 עס רופט דאָס לאַנד, עס רופט די וועלט,
 עס רופן דורות לאַנג-פאַרגאַנגענע:
 „כאַפּריי דאָס לאַנד פון שאַנד,
 באַפּריי די זעל פון שמאַך!“

עס רופט דאָס לאַנד דיך, אייב לינקאלן;
 עס שמרעקט צו דיר די הענט דער שוואַרצער שקלאַף,
 עס רופן צו דיר נביאים פון אלע צייטן.

דאָס בלוט פון בירגער-קריג וועט אַפּגעווישט ווערן,
 ווי די ליכטיקע זון וועט דער אמת שיינען,
 פאַראייניקט ווערן וועט צוריק דאָס פּאַלק
 און שטאַרקער ווי דער קריג איז — פּרידן.
 אין פייער און אין בלוט געבאַרן ווערט די פּרייהייט
 און מענטש מוז לייטערן זיך אין פיין פון שלאַכט
 צו ווערן פּריי.

עס שלאַפט די שטאַט, עס שלאַפט דאָס לאַנד,
 נאָר אינעם ווייסן הויז שפּאַנט ארום אַליין
 אַ טיף-פאַרטראַכטער,
 אייב לינקאלן, דער פרעזידענט.

א פישער-דארף אין מעין

(פון בוך „הונגעריקע הענט“, 1936)

1

א שטילער שמייכל רוט געמיטלעך אפן האפן-שמעל
און איינגעהאלטן שפרייזט דער מענטש אף טראטוארן שמאלע.
עס שמעקט מיט פיש געזאלצענע, וואס טריקענען זיך אף
ברעטער,
די ברוינע ים-לייט צופן פויל די איינגע'עקשנ'טע מאזאליעס.

אף הויפט-גאס הענגען אויסגעשמעלט אינדיאנישע געוועבן
און קערבעלעך געפלאכמענע פון שמעקנדיקער קארע.
אין קוישן ליגן הויפנווייז אין מושעלן די קרעבן
און שוויינגדיקע קרעמער האבן אויגן בלויע, קלארע.

פון קילנדיקער בוכטע שפיצן זיך גראציעזע מאסטן.
אף בערגלעך הויערן די טונקל-גרינע סאסנע וועלדער.
די שלעפערס אפן וואסער פעכן אונטער שווערע לאסטן,
און קאפיטאנען זיינען דא ביי יעדן גרויסע העלדן.

אין האפן אנקערן די מיליאנערסקע ווייסע יאכטעס.
נאך קינדער דארפישע פון ארים-פישער-לעבן טרוימען.
אין הויפן ליגן שיפלעך אונטער שווערע שטייפע פלאכטעס
און אונטן — גרינע כוואליעס קלאפן אן אין טיר און שוימען.

אף וועגן בערגלדיקע שמעקן קליינע ווילדע רויזן
און מאלער קומען אן אף וואך צו מאכן זיך אומשמערבלעך.
זיי מאלן זון-פארגאנג אף בריק און טראגן סאמעט-הויזן,
זיי קוויקן זיך מיט ווארעם ברוינעם ברויט און חזיר-בעבלעך.

די מעוועס קרייזן אום אין לופט, ווי קליינע עראפלאנען.
זיי לאכן, וויינען, יאגן זיך און רוען אף די פלעקער.

די יאלקעס צירקלען שווארצע שאַמנס אויס אָף גרינע לאַנען,
און אָף דעם אינדולם לייכט-טורעם פון ווייטן קלינגען גלעקער.

2.

די ווייסע קאַמעדזשעס מיט גרינע לאַדנס טרעפלען זיך צום
האַפן;
די שמאַלע געסלעך מאַניען, שלענגלען זיך מיט אָפן מויל, און
גאַפן.
אָף בערגלעך — שפּיצן סאַסנע-וועלדער אָן די אויערן צום
אַטלאַנטיק,
די גרינע כוואַליעס גלעטן גלאַמע געלע פעלזן עלעגאַנטיש.

נאַר טויט דער האַפן איז. עס קומען ניט, ס'פאַרלאַזן ניט קיין
שיפן.
אין רעכטן לעב-סעזאָן ליגט ס'שיינע דערפּל אין פאַרצווייפל טיפּן.
אָף פּוסטע וואַרפן דרעמלען כּמורנע פּישער, טרעגער און
מאַטראַסן.
דער האַפן שווייגט. דער קרעמער שמומט. נאַר זאַרגלאַז לאַכן
אַלכאַטראַסן.

די פּלינקע, פּיינע פּרויען-פּינגער ניט פאַרנומענע מיט העפּטן,
מיט פּלעכטן, שטריקן, נייען פאַר טוריסטישע אַנטיק-געשעפּטן.
עס קומען מער ניט געסט גענאַרטע און עס פעלן אויך די מאַלער;
די יום-טובדיקע שוי-פענצטער, פאַרהונגערט, גיריק נאַכן דאלער..

אין האַפּן — מאַטאַר-שיפלעך, שטאַלצע זעגלען שטייען צום פאַרקויפּן.

עס בליען בלויע בלומען. לופט איז פרייד. נאָר סטרויערן די הויפּן. ס'האַט יעדער הויז א צימער צו פאַרדינגען. וואו איז דער גענאַרטער ?

די קינדער גייען אום דערווייל שוין אַפּגעריסענע, פאַרדאַרטע.

עס זינגט נישט מער ניי-ענגלענדער אַ לויב-געזאַנג צום שטאַט פון יעלן

עס שמעקט די ווילדע רויז. ים רופּט. נאָר ס'הונגערן די שוועלן. די ציימן גומע — אויסגערוגען. ביז דער בירגער איז און בייסיק. ער זעט: עס ווערט אַלץ ערגער דאָך אין ניינצן-דריי-און-דרייסיק.

געקליבענע שריפט

טעטן איילאנך פערי

לומאנען-טרובעס ברומען אויס א טרויער
און ווארענען, אז דער שונא-נעפל לויערט.
די שווערע האפן-גלעקער פלאצן אויס אין כליפענדיקן „בוים!“
באוויינענדיק דעם מת — דעם פארגליומן ארום.

די פערי גליטשט זיך שטיל און לאנגזאם אפ פון ברעג
און רוקט איר קאפ אריין אין גרויען, בלינדן וועג.
דער נעפל שפרייט צו איר די ווייכע לאפעס אויס
און פירט מיט איר די שפיל פון קאץ און-מויו.

און מאכטלאז איז דער שטאלצער שטארער קאפיטאן,
וואס נעמט באפעלן איצט פון „ים-הונט“ שנאפער.
דער אלטער מאם, וואס איז א פראסטע פערי-האנט,
איצט קירעוועט די שיף ארויס פון נעפל-לאפעס.

די פערי טאפט און שנאפט געפאר,
ווי א בלינדנס שמעקן אפן טראטואר.
עס ווארגט א שווייגנדיקער דער טומאן
דעם שווימענדיקן, סאפענדיקן קארטאוואן.

און ס'גנבעט זיך די שיף גלאצנדיק און בלינד
דורך גרויע ווענט פון נעפל-לאכירינט.
זי הערט דעם ברום פון טרובעס צארן
און לאקערדיקן רוף און שאל פון הארן.

ס'איז נאענט שוין די היים, דער „סקאי-לאין“ פונעם ברעג,
נאר פארמלאז גרוי פארשמעלט געגארטן וועג.
עס הערט די שיף דעם שפאלט פון גלעקער-„בוים!“
דאך שטאק-פינצטער איז באהאפטנער ארום.

די שיף צעגייט זיך אין א לאנגען ברומען:
„גיריארק, וואו, צום טייוול, ביסטו עם אהינגעקומען?“

א ליד דארף זיין א פריינט

ווי ליב ס'איז ווארעמקייט פון אייגן ליב,
ווי ס'איז דיר טריי דיין רעכמע האנט, —
אזוי דארף זיין דאס ווארט, וואס דיכטער שרייבט,
דאס ווארט פון יחוסדיקן שטאנד.

ווי פריש און פריילעך איז דער פויגל-רוף
אויף דינעם צווייג אין חודש מאי!
ער פילט מיט יוגנט אן דיין מידן גוף,
ער זינגט צו דיר דאך אויפדאסניי.

דאס ליד פון דיכטער איז א טרייער פריינט,
אין שעה פון צווייפל און פון נויט.
עס איז דאס ליכט וואס אויפן טורעם שיינט,
עס איז דער שפראץ אויף מארגנרויט.

2.

ניין, ניט גלויב, אז ליד איז אוי סער דיר,
אז ליד איז שלייער פון א ווייט...
ווער האט אפגעשמויסן חברשאפט פון ליד?
ווער האט פארהאקט פאר ווארט די מיר?

ניין, דעם דיכטערס ליד איז א באגליימער
אויף לעבנס-וועג, אין אלע מעג.
דאס ליד איז ווארעם, ווי דיין בלוט,
דאס ליד איז רויט און ריטמיש ווי דיין בלוט.

דאס ליד דארף זיין מיט דיר אויף „דו“,
זיין אנפארטרויט און גרייט פאר דיר.
דאס ליד דארף זיין א פאנצער קעגן פיינט,
דאס ליד דארף זיין א פריינט.

געקליבענע שריפטן

3.

- א, דיכטער, וואו ביסמו געווען איןשווערער צייט ?
 איז ליד געווען געוויסן פון דיין דור ?
 איז ליד געווען א וועכטער ביי זיין זייט ?
 ביסמו געווען דער מאן-געבער אין כאר ?
- איז ליד ארויסגעקומען פון דיין קעל ?
 און מיפער נאך — פון הייסן בלוט ?
 פון פויסט געביילט ? פון אויגן העל ?
 וואס טוט דיין ווארט ? דיין ליד וואס טוט ?
- איז וואלקנדיגע מעג — דיין ליד עם שיינט ?
 אין שווארצע נעכט — דיין ליד איז גלי ?
 א ליד דארף זיין אינמיט מיט דיר.
 א ליד דארף זיין א פריינט, א פריינט.

ז י נ ג

עפעס איז אין מיר אַנטשמילט געוואָרן.
 ניט די יאָרן
 האָבן מיך, ווי ווענט,
 אַרומגערינגלט ;
 ניט פאַרלענדט
 האָבן מיך באַצווינגער ;
 ניט דערשראָקן האָט די שטראַף
 פון גאַלאַפּירנדיקן סוף.

ס'האַט מיר ניט געפּעלט
 מיין ווינקל אין דער וועלט ;
 ס'האַט מיך אָפט געבענטשט
 מיין שכן-מענטש.

דאָך איז אַליץ אין מיר געוועזן הויל,
 ווי ס'קאַלטע סויל
 פון אויסגעלאַשענעם אויוון ;
 ווי גרויע וואָך נאָך די יום-טובים.

וואָס פעלט, נשמה מיינע, זאָג ?
 די טריקעניש אין זיך ניט טראַג.

איך בין געווען געפּלעפט. *אין טעלעס*
 דאָס ליכטעלע גייט אויס
 און ס'ווערט אַ פינצטערניש גאַר גרויס.
 איך האָב זיך איינגעהערט צום אינערלעכן שטומען.
 איך האָב דעם ענטפּער גלייך באַנומען.

ס'האַט אויפּגעהערט אין מיר פון לאַנג
 צו זינגען אַ געזאַנג.
 נאָר ווען פאַרצויגן
 כ'האַב אַ ניגון.

האבן אויגן
געלויכטן ווי ביי זיגער.

ווען עס בלאזט אין דיר א קעלם
פון דער קאלמער, קאלמער וועלט;
דאן —

ווארעם אן זיך מיט געזאנג;
ווען דו פאלסט אוועק א מידער,
שעפ זיך אן מיט נייע לידער.
וועט דיר ווערן גוט און גרינג.
זינג, זינג, זינג!

י. א. ראנטש

יעקב שייפער

(געשריבן גלייך נאך זיין טויט, דעצעמבער, 1936)

צימער, צארטע מאנדאלינע;
זינגער, טוליע זיך צום ליד.
ס'וועלן ווידער פעלדער גרינען
און ארומטאנצן די בינען, —
נאר דעם פירער ניט פארהיט.

נאר דער פירער איז געפאלן,
ווי אַ בוים פון בליץ צעשמערט.
ראשיק רוישן וואסערפאלן,
טיפער ריזלען פרישע קוואלן —
נאר דער פירער פירט ניט מער.

הערסט דאס ווידערקול, דעם וואונדער,
פון געדיכטן וואלד אַרויס?
ליד פון פירער פלאַמט און צונמערט
און עס מונמערט, מונמערט, מונמערט,
און צעבליט זיך ווי אַ רויז.

ה ע נ ט

פון שווערער, שווארצער ערד ארויס
 צום אומגעצאמטן הימל-רוים
 זינגען-אויס און קלינגען-אויס —
 דורך יעדן בלאט און בלום און בוים,
 דורך מורא'דיקע מויערן און ווענט —
 די אויסגעארבעטע פאר הענט.

זיי זינגען דאס געזאנג פון שווייס,
 פון בויער-יאך און מוסקול-מאכט;
 פון בלוט, וואס פליסט אן אויפהער הייס,
 פון מי, וואס שיידט ניט טאג פון נאכט;
 פון ראד, וואס ווערט ניט אפגעשטעלט,
 פון אייביק לעבן, וואס באפעלט.

די הענט, די גוטע הארטע הענט —
 די טאטע-מאמע פון דער ערד,
 וואס פלאקערן און ווערן ניט פארברענט,
 וואס זייער ליד צו יעדערן געהערט,
 זיי זינגען אזוי שאפליק און קליין,
 און קיינער הערט ניט זייער געוויק.

נאר ווען עס ווערט צעשטויבט די לעצטע קייט,
 און סיווערט צעקראכט די לעצטע טפיסע-וואנט —
 דאן וועט דאס מאכטיק יובל-ליד פון פרייד
 געהערן צו דער פרייער ארבעט-האנט.
 א מאנומענט, א מאנומענט
 צו אייביק-פרייע, גוטע הענט!

אַלבערט איינשטיין

די סודות פון דער וועלט — אין זיינע בלויע אויגן,
נאָר קלאַר אַרויסגעשיינט פון זיי האָט לעבנס-וואָר.
דאָס פנים, ווי דער לעצטער שטראַל פון רעגנבויגן,
און איבער אים, ווי ווייסע וואַלקנס, זיינע האָר.

פאַר מילדקייט פון זיין בליק האָט רשעות זיך געבויגן,
די בעטנדיקע הענט פון ערד — צו אים געצויגן.
די יארן זיינע, ווי אַ וואונדערבאַרער חלום,
נאָר יעדער טאַג געווען איז קערנדיק און קלאַר.
דאָס וואָרט זיינס אויסגעשמידט פון אייזן-פעסטע כללים.

אין ווייטע ספּערן — קאַפּ, נאָר האַרץ — מיט שכידדור.
צו אים גערעדט האָט ער, ווי לאַנג גערניט האָט ס'קול אים :
זיי מוטיק מענטש, און גאָר נאָך שלום, שלום, שלום.

געקליבענע שריפטן

ש פ י ט א ל

אויב די וועלט איז א שפיטאל,
 דאן וויל איך זיין א קראנקן-וועכטער.
 אויף זיין נעכט,
 וואשן וואונדן,
 טיילן טרייסט
 און געבן גלעמן.
 כ'וויל ניט אנטלויפן
 פון גסיסה-פייך;
 כ'וויל העלפן ראנגלעך זיך
 מיט שונא-טויט.
 כ'שווער געטריישאפט צום חולה,
 כ'פריי זיך מיט זיין גענעזן,
 כ'פארלאזן אים ניט ביים איינזאמען סוף.

אויב די וועלט איז א שפיטאל,
 דאן טרייסל איך זיך ניט אפ
 פון זיינע שלעכטע ריחות;
 כ'גיי אים ניט פארביי,
 ווי א זאטער פרעמדער.
 דער חולה ווערט מיר נאענט,
 דער שלאפער וועט אין מיר
 אן אנטשפאר געפינען.
 כ'גיי אריין אין קראנקן-צימער,
 ווי אין מיין אייגן הויז.
 כ'פארשטאפ ניט אויער פארן יאמער,
 כ'נעם פאר ליב דאס בייזע ווארט,
 כ'דערשרעק זיך ניט
 פאר טויטן-מאסקע.
 אויב די וועלט איז א שפיטאל,
 בין איך דער אויפפאסער און דער אנטאגער,
 בין איך דער חולה און דער רופא...

און נאכאמאל

און נאכאמאל זאל ווערן קלאר
פאר דיר דאס פשוט ווארט :
ניט זיין זאל מער ביי דיר אין הארץ
פאר פיין און וויי קיין ארט.

ווי עס שלאגט דער בויערער אן,
דורך שיכטן פעלו און ליים,
א וואסער-אדער אין דער ערד,
וואס פליסט זיך שטיל, געהיים —

אזוי געפינען וועסטו אויך
אין טיפעניש, אין דיר, —
דאס ווארט דאס קלארע, לויטערע,
וואס ווארט אויף דיין באריר.

ווען טרוקן ווערט דיין אויבערפלאך,
פארלירסט פון זיין דעם זין, —
דאן גלויב אין אוצר אייגענעם,
דו זוך נאר און געפין.

איך קוק אויף בערג ארומיקע,
וואו ס'רונדיקט זיך א וואלד ;
די ביימער גרינען שטאלצער נאך,
ווען ס'ווערט דער אונט קאלט.

איך קוק אויף טאל, וואס שאטנט זיך,
ווען זון ניטא איז מער ;

געקליבענע שריפטן

ער ווערט דאן ווי א סאמעט גלאט
און הארטער ווערט זיין ערד.

איך בליק אריין אין פנים דיין —
אין אויג ניטאָ די שרעק ;
פאַרגאַנגען זיינען ווייען אויך,
די פינצטערניש אַוועק.

ווייל האַסט פאַרנומען רייפע רייד,
די רייד פון קלאַרן זין :
פאַרליר קיין רגע ניט אין פּיין —
דאָס קרעכצן איז אַ זינד .

גרעסטער וואונדער

1.

ווער דארף דען איצמער פריילינג-לידער,
ווען רוימער זאפט פון דיינע כרידער
ווייקט דורך די וויסמ-געשענדמע ערד?
עס יאמערן פון צער די גלידער
און פאלסט אליין אוועק א מידער
פון שטייגנדיקן צארן פארצערט.

2.

די צייט איז א פליג
אין נעץ פון דער שפין.
נאך קריג קומט זיג,
נאך שניי קומט גרין.

די וועלט איז אלט,
ס'איז יונג דער העלד.
דער שווארצער וואלד
די זון פארשעלמט.

3.

פאראנען וואונדער אומעטום,
וואס זיינען אלט, נאר בלייבן ניין.
זיי זיינען שפלידיק און רויטלען זיך פארשעמט;
זיי זיינען איידל, צארט און נאכגיביק,
דאך ליגט אויף זיי דער חותם פון פערפעקטקייט.

מיט וויפיל ווייטיקן דו ביסט צו זיי געקומען,
א היילונג האבן זיי פאר דיר געהאט;

און וויפיל מאל דו ביסט געווען אנטציקט,
אלץ נייע וואונדער האָבן זיי אנטפלעקט.

דאָס איז דער גרויסער וואונדער פון יצירה ,
דאָס איז דער צויבער פונעם פּרילינג.
די שטילע פרייד פון שפּראַצנדיקן בלימל,
די עקזאַלטאציע פונעם לעבן,
וואָס ווייזט דעם וועג צום היינט און מאַרגן.

דו שטייסט מיט אויגן אויסגעגלאַצט
און ס'רײַסט זיך ליד פון קעל ארויס ;
געזאַנג צו שטומער, שוואַרצער ערד,
וואָס האָט דאָס גרינע גראַז אויף פעלד געבאַרן,
וואָס האָט אין ראַז די קווייט באַצירט,
וואָס האָט מיט אַראַמאַט די לופט געבאַלזאַמט,
וואָס האָט דיך אַנגעגלוסט
צום טאַנץ פון לעבן, צום וואַלס מיט וועלט.

.4

האַסטו געזען מאַגנאַליע-בוים אין בלי ?
די רונדע שפּראַצן ווי פּייל-אין-בויגן אַנגעצויגן
שטייף אַרויף צום קושער-זון.
די טונקל-גרינע מענטעלעך
צעכראַסטעט און אויף ערד צעשוּיבערט,
ווען שפּראַצן פּלאַצן אויס אין אַ באַפּריי-עקסטאַז.

עס עפנט זיך דער פארהאנג
 פאר פרידיקן ספעקטאקל.
 מאגנאליע-בליטן פארנייגן זיך
 מיט צורות ליכטיקע און פרישע,
 ווי יונגע טענצערקעס
 צום יארפעסט קארניוואל.

עס פלאמען אויסגעשפרייטע שווערע צווייגן,
 ווי אַ כאַפטע האַפקענדיקע חסידים
 מיט קאלירטע פלאַקערדיקע הברלות,
 מיט פינקלדיקע קעלישקעס און בעכערס.

ס'איז יום-טוב אויף דער וועלט.
 מאַגנאליע-ריח שכורט אָן אַרום,
 מיט שאַרפן אַראַמאַט פון אַפּעלפינען.
 פאַרצויבערט ווערט דאָס אויג פון פריד-קאַלירן,
 די נאַז-לעפלעך צימערן פון תענוג,
 אין קאַפּ ווערט ליכטיקער און לייכטער,
 עס ליימערט זיך דאָס האַרץ, ווי אויסגעבאַדן.

ס'איז מאַגנעט מאַגנאליע-צוויט,
 וואָס דרינגט אַריין אין בלוט
 מיט עלעקסיר-באַרויש,
 וואָס ווינקט צו דיר מיט יוגנט-חן :
 „זאַפּ איין מיין זאַפט“,
 נעם אָן די פּולע זשמעניעס פּרילינג“.

מאַגנאליע-צוויט איז לעבנס-פּרייד
 און גרעסטער וואונדער פון דער ערד
 איז בלי פון קלענסטן בלימל.

שלום עליכם.

(געדרוקט צום טויט פון שלום עליכם, אין „קונדס“, מאי 19, 1916)

האַט ער געלאַכט — האַט ס'פּאַלק געלאַכט.
איצט וויינען מיר : ער לאַכט ניט מער.
ער האַט געזאָגט : זייט פּריילעך, לאַכט.
מיר קאַנען ניט — צו שווער, צו שווער.

ער איז געווען דער איינציקער.
ער איז ניטאָ, זיין פּלאַץ בלייבט לער.
ער האַט געהייסן פּריילעך זיין,
מיר קאַנען ניט... צו שווער, צו שווער

(אַנגעשריבן אין עלטער פון 17 יאָר)

ז י ג ע ר

די רעגנז רינען .
מיט גאלע טרערן.
די נעכט די שווארצע
פארשמעלן שמערן.

דאס וואכע אויג מיינס
ניט ווערט פארנעפלט
פון פולווער רויכן,
פון סמ'ען שוועבל.

די ערד זי ציטערט
פון אוראגאנען.
די טויטן-ווינטן
צעכראסמעט שפאנען.

איך בין דאס בוימל,
וואס וואקסט אין שטורעם;
איך בין דאס פלעמל
אויף העכסטן טורעם.

פאראורטיילט האט מיך
דער חלוש-דיכטער;
ס'באזינגט מיין אומקום
דער קראנקער דיכטער.

אין שטייג פארריגלט
עס שפאנט דער טיגער.
איך טראג דעם שליסל,
איך בין דער זיגער.

דאס פנים פון דער ערד

פארגעלט פון ליים און ברודיק-גרוי און קוואר;
 פארטריקנט און פארקארבט און אויסגעצערט;
 ווי קראנקער, איינגעוואוינט מיט טויט-געפאר —
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

גענישמערט האב איך פלייסיק און געפארשט,
 ווי אָנגעוואָרן וואָס, פון גרויסן ווערט.
 מיט אָפן מויל און לעפצן אויסגעדארשט
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

ווי ס'ליכטיקט צורה פון אַ קינד,
 וואָס איז אַט-ערשט געווען באַטריבט, פארטרערט, —
 אזוי מיט שמייכלענדיקן בליק אצינד
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

אַ גרעזל גרין — אַן אַנזאָגער פון פרייד:
 ווי אומגעריכטע פרייד אין צער באַשערט.
 מיט פינמלדיקן חן באַצירט, באַהעלט,
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

אַ גרעזל גרין — אַן אַנזאָגער פון פרייד:
 (אַ, טוימע לייב און זאָמד און מיסט — איר הערט?)
 ווי ס'ווארט אַ כלה אויף איר חופה-קלייד,
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

ס'איז קליין דער שפראַץ פון גרין, נאָר פעסט זיין האַפּט.
 נאָר לאַנג אויף אים געוואַרט, נאָר שטאַרק באַגערט
 מיט דרייסטן שטאַלץ פון מאַמעשן באַשאַף
 געלעגן איז דאס פנים פון דער ערד.

אפריל-רעגן

עם טרערט מיין שויב,
 נאָר ניט די ערד.
 אויף שוואַרצן קאַפּ
 פון באַרג און פלוין,
 די גרינע הויב
 אַלץ גרינער ווערט.
 אויף ביימער-קרוין
 איז רעגן-טרער —
 אַ פערל-ציר.
 ניט הערשן מער
 וועט ווינטער-פריד,
 מיט זיינע געסט —
 די אַכזר-פרעסט.
 דער רעגן גלעט
 די סאַמעט-קעפּ
 פון יעדן צוויט,
 וואָס עפנט מויל
 מיט ליפּן רויז
 און פילט ס'איז וואויל
 דער טראַפּן זיס,
 און שטעקט ארויס
 נאָך מער די צונג.
 און רעגן יונג
 איז גוט און פיין
 און קאַרגט אים ניט,
 און זויפט אָן צוויט
 מיט ווייסן וויין.
 און כאַטש עס טרערט
 מיין בלייכע שויב,
 דאָך שיינט די ערד
 אין גרינער הויב.

ווינטער-בערג

א גאנצן טאג
האט זון געשפילט זיך
אויף די ראנדן פון די בערג
און אנגעצונדן ווייסן שניי
מיט פיאלעטער ליכט.

אז ס'האט זיך אנגעבלאזן
שאטנדיקער בארג
מיט שווארצער קנאה
קעגן זיין באהעלטן שכן, —
איז צוגעקומען זון
און ווי א מאמע אים געגלעט.

און מיר אין טאל האבן
אויף דער גוטער זון געווארט
און די קעפ געשמרעקט
צום העכסטן בארג.

אין סודותדיקן אונט
זיינען נאענטע בערג
געווארן ווייט און פרעמד,
און פחד האט געאטעמט
פון זייער שווארצער גרויס.

נאר עס האבן אונז געפרייכט
די קליינע, ווייטע, העלע שמערן,
ווי נאענטע פריינט
אין צייט פון נויט.

דאָס לעצטע ליד

אין מעג אַזעלכע זשוואַווע פון אַקטאַבער,
ווען לופט איז דורכזיכטיק און קיל,
דאָן העלפט דיר ניט קיין „אפשר“ און קיין „אַבער“,
דאָן ווינקט דער פאַרק גאַר שעלמיש שמיל
און מאַניעט דיך ארויס פון נעץ דער גראַבער.

אין יול, ווען גרין איז אין דער לעצטער מאַדע,
ווען פאַרק איז שפּעדיק און זאַם,
דאָן זינגען דיכטער-פייגל גרינע אַדעם,
און גדלותדיק איז בוים און בלאַט,
און נישטיק גראַז שטאַלצירט מיט „בלויען אַדער“ ..

אַ, אַנדערשדיק ווערט פאַרק, ווען ס'רוקט די עלטער
זיך אָן אויף אים גאַר אומגעריכט.
פאַרשייטער גרין ווערט פרימער און געשטעלטער,
דער ווינט, דער ממזר, פליקט, פאַרניכט,
דעם פאַרק אַליין דערפון ווערט סומנער, קעלטער.

נאַר ווי די רייצנדיקע, רייפע דאמע,
וואָס, ווען שאַקירט פון ווייסע האַר,
נעמט פּוצן זיך אין העלסטע קליידער סאַמע, —
אזוי אַנטפלעקט זיך פּלוצלונג גאַר
אין האַרבסט דער פאַרק אין רייכסטער פאַנאַראמע.

עס צירט זיך אויס אַיעדער בוים באַזונדער
און רויטלט זיך אין נייעם חן,
און פאַר דיין אויג איז וואַונדער איבער וואַונדער,
און זוכסט דעם זין און פּרעגסט דעם מיין
פון פאַרבן-קרייז, וואָס ווערט אַלץ רייכער, רונדער.

אַ נידריק בויםל איז ביים וועג געשטאַנען
ווי אַלע איבעריקע אין גרין.

געקליבענע שריפטן

האָט איצט דאָס בוימל אָפגעשטעלט דיין שפּאַנען,
די בלעטער — לויכטענדער בורשטין,
פון ווייטן האַבן זיי באַהעלט די לאַנען.

א, בלעטער רויטלעך-געל און וויין-קאַלירן
און צימרינג-צוויט און בוריק-ברוין!
ס'טוט זייער רייך אין טיפן פאַרק פאַרפירן,
וואו יעדער בויס פאַרמאַגט אַ קרוין,
וואָס וועט אויף זון גאָר גאַלדיק שעמעריין.

א, גרינער זויס אויף שאַרלעך-רויטע בלעטער!
און פּורפור-בלאַט און בלאַט פון רוין,
און וועווריקל וואָס ווערט פון האַרבסט אַלץ פעטער,
און ברוינער טעפּיך אויפן שוים
פון ערד און ווינט, וואָס שמייסט און אַט-אַ גלעט ער.

ארום עס אַטעמט פּרעפל און געציטער,
אין לופט דער רוף פון ווילדע גענוז,
און אויף אַ סאַסנע-שפיץ אַ פּויגל וויטעט
דעם אַפּשייד פון די בלעטער-טענין,
און הויכע ביימער זיינען ערן-היטער.

און דו אליין — באַרוישט פון אַלע פאַרבן,
דו שפּאַנסט און שפּאַנסט און ווערסט ניט מיד,
און פּילסט, ס'איז שייך ביי-גאָר אַזוי צו שטאַרבן
מיט יום-טוב פאַמפּ, מיט זיגער-ליד,
מיט שיערן פון זעט און פולע גאַרבן.

צו א בוים

אפשר וועט דער שווייגנדיקער, גוטער בוים
מיר פארענטפערן די האַרבע פראַגע.
זיינע וואַרצלען זיינען שותפים צו דער ערד,
זיינע צווייגן — היימיש מיט די הימלען.

פלאַנץ דו שיינער, אַלמער שכן מיינער, דו —
זאָג, פארוואָס איז ליבער מענטש צעבלומיקט?
זאָג, פארוואָס איז אונמער אים די ערד צעדריבט
און עס פוילן זיינע פעסטע שמאַמען?

כ'בין מקנא פויגל-נעסט אויף גרינעס צווייג,
כ'גלויב אין ליד פון זיינע וועקער-זינגער.
מיין פרימאַרגן אַנגעלאַדן איז מיט לאַסט
און די לופט איז אַנגעזאַפט מיט פחד.

פשוט איז דאָך ס'לעבן, ווי דאָס גראַז אין פעלד.
אייניק ווערן דורות ווי די קערנער.
אַרעמס שליסן זיך אין טרויער ווי אין פרייד,
גופים טוליען זיך אין שרעק און ליבע.

וואָס-זשע טויג דאָס רימען און דאָס גרויסן זיך מיט מאַכט,
אַז עס זינגט זיך ניט פון פולן האַרצן?
וואו איז דען אהינגעקומען שפרודל-פרייד
פון די שפייכלערס אַנגעפאַקט מיט שפע?

אין די קארצערס ליגט דער אמת נאָך פארשפארט
און פארשטיקט אין קעל איז ליד דאָס פרייע.
כ'בין דערפאר מקנא אים, מיין שכן בוים,
און דערפריי זיך מיט די פייגל-זינגער.

גלויבן וועל איך דאָן נאָר אין די גוטע רייד,
ווען כ'וועל זען אויף מענטש אַ ליכטיק פנים,
ווען ס'וועט אונמער אים צעבליען זיך די ערד
און מיט שלום וועט זיך קוויקן שכן.

אין מיר...

אין מיר — די גבורה'דיקע פרייד פון מחנות קומשערצווע וועלדער,
 וואס קאטשען זיך אראפ פון שטאלצע בערג;
 אין מיר — דאס זארגלאזע געטאנץ פון שטיפערישע וואסערן אף
 בליאסקענדיקע שטיינער,
 דער פרייער שפרייט פון גרינעם סמעפ אין בלויען האַריזאָנט.

און מויערן פון שטיין און שטאל, און גאסן-ברוק
 און לופט פארפעסטיקטע פון שוויסיקן געקרעכץ —
 ניט צאמען וועלן מיר מין פרייד פון גרינע, פרייע ווייטן.

איך שפרייז-ארום אין שטאט-געצוואנג,
 וואס לאַמט און קרומט אייך און צעקאליקט,
 מיט פייגל-שוועב און דעמבע-שטאלץ.
 איך שפאר מין ברוסט אַנטקעגן מויער
 און פראל-אויף יעדע מיר און מויער
 פאר זון און רוים.

און ס'זיינען מיינע רייד ווי זינגענדיקע וואסערן, וואס קארצוואַנען זיך
 דורך טיף-פארקלערטע שווייגנדיקע וועלדער,
 און טראַגן יום-טוב פרייד אף זייער וועג.

אין מיר — די אומרו פון צעברויזטע כוואליעס
 און די רו פון בארג-געפלעכט.
 און וועט דער שטאט-געענג די אומרו מין צעפראַלן,
 וועל איך אַ פלאַטער-טאָן אין פרייען רוים
 און ווערן מיטן העכסטן באַרגפעלז גלייך.
 מין קאפ וועט מאַיעסמעטיש זיך אַ צי טאָן צו די הימלען
 און כ'וועל מיט שפאָט אַ שמייכל טאָן אַראָפ צום שטאָט-געפענט.

אינדיאנער זומער

אינדיאנער זומער שימערט אויף מיט פרילינג-בלי.
עס צינדן וועלדער זיך אין פייער-גלי.

בלעטער-פאל שפרייט גינגאלד אויס —
ס'איז ברענז די ערד, נאך ווייך איר שוים.

און ציר-קאליר איז שארלאך רויט.
עס שמעקט דאס בלאט מיט קארן-ברויט.

פון גרינעם צווייג בליט-אויף אַ פאקל-פלאם —
עס יומטובט אַ אינדיאנער שטאם.

און ס'טונקלט גרינס, עס צונמערט בריון,
דעם זומערס קרוין דאנקט אַפּ דאך שוין.

און קוואליק-קלאר איז קילע לופט,
און זון נאך וועקט, און זון נאך רופט.

עס קופערט גראז, עס פלאמט דער וואלד,
עס גאלדיקט בלאט און קנאקט און פאלט.

און ס'לאכט זיך אויס פון אַכזר-טויט
אינדיאנער זומער רייף און רויט.

ה א ר ב ס ט ל י ד

1

די נאכט פון הארכסט, וואָס ווארט אָף מיר,
 ניט קען מיך אַפּשרעקן אַצינד :
 און אויפגעמאַכט האָב איך די מיר,
 עס זאל אריינטאַצן דער ווינט.

מיין אויג איז אַנגעזאַפט און זאַט,
 און וואָס האָט ניט מיין אויער געהערט ?
 און ליב איז מיר דאָס האַרבסט'יק בלאַט,
 וואָס טוילעט זיך צו מאַמע ערד.

מיין זומער האָט מיך זאַט געמאַכט :
 געשניטן האָב איך, וואָס פאַרזייט.
 כ'בין רואיק אין דער שוואַרצער נאַכט —
 מיין קאַפּ וועט ווערן ווייס-פאַרשנייט.

2

גאַס-דענגס האָבן אין זיין האַרץ אריינגעקליפעט ;
 א פויגל האָט פון נעסט ארויסגעזונגען זאַרגלאָז ;
 קעצל האָט ביים ראַדיאָטאָר זיך געוואַרעמט.
 זיין בליק — אין הויך, צו נעפּלדיקע וואַסער-הימלען.
 ער האָט פון זיך אליין אַנטלויפן ניט געקענט.
 נעכטיקע יאָרן — דיקע מויערן, יאָרן — שטעכעדיקע
 גראַטעס.

האָבן אים דעם וועג פאַרצאָמט.
מאַרגנס — קאַלירלאַזע, ווי הימלדיקע נעפּלען .
האַט פון זייער דורכדרינגענדער, בייטשיקער נעץ אים
געשוידערט.

מעכפער היינט — שפּיזלדיקע רעגן-קלעפּ,
גרויס טויט פון זיי ארויס.
צו וועמען זאל ער זיך טוליען ?
א פויגל האָט פון נעסט ארויסגעזונגען,
קעצל האָט ביים ראדיאַטאָר זיך געווארעמט,
גאַס-דעגנס האָבן אין זיין האַרץ אריינגעכליפּעט.

א ו ו ט - ש א ט ו ט

פאם פון זון אי דא, אי דארט ;
 מונקל-גרינער ווערט דאס גראז ;
 מ'גלעט אצינד דיין רואיק ווארט,
 מ'איז דיין בליק פון צארטן ראז.

סודות סוד'ען זיך אין הויז,
 צימער האלט דעם אטעם איין ;
 בלאסער ווערט די רוימע רויז,
 שפיגלען זאפן אונט-שיין.

זונען-פאסן מער ניטא ;
 אונט-חלום — נעם אונדז צו.
 גומ איז מיר, וואס דו ביזט דא
 אין דער אונטיקער רו.

דער אייביקער טאנץ

מיר ווערן אריינגעצויגן אין טאנץ פון לעבן
און ווערן אַנגעשמעקט מיט התלהבות פון די מענצער.

דרייט מען אונדז אַהער, אַהין:

דרייט דער קאַפּ זיך, ווערט פארדרייט;

פרעגט ניט קיינער, ווייסט ניט קיינער,

ווער עס פירט דעם טאַנץ,

ווער עס פירט דעם טאַנץ.

דער אַרקעסטער שפילט אַן אויפהער.

זעט ניט קיינער דעם אַרקעסטער,

ווייסט ניט קיינער, וואָס ער שפילט... .

דרייען מיר זיך אין געדריי,

שנעלער אַלץ און פעסטער אַלץ:

דרייט מיט אונדז די גאַנצע וועלט זיך.

פלאַקערט-אויף אין אונדז דאָס בלוט

און פארצערט אונדז, און פארצערט אונדז.

דרייען שנעלער מיר זיך אין געדריי,

מיט די לעצטע כוחות אין געדריי.

גיט דער באַראַכאַן אַ זעץ,

גיט דאָס האַרץ אַ קלאַפּ,

גיט די וועלט אַ פאַל —

פאַלן מיר אַף איר.

און דער טאַנץ גייט-אָן,

און די ראַד זיך דרייט.

און פארדרייט די קעפּ,

און פארדרייט די קעפּ —

פון די נייע מענצער.

דאס ליד פון קיך

איך בענק נאך דיר אצינד, אין שפעטער נאכט ;
 איך זיין און קוק ארום ; דאס פענצטער אָפֿן.
 דער רעגן רעדט צו מיר. איך הער און טראַכט :
 דו האַסט מסתם דאָס הויז פארוויגט צום שלאָפֿן.

איך לעב איצט ווידער איבער בילד נאָך בילד.
 ווען ביסטו מיר געוועזן נאַענטער, ליבער ?
 איך זע : דו שטייסט אין קיך. דיין קול איז מילד.
 דו רעדסט צו מיר און ווישסט די טעלער איבער.

דיין ריינע, ווייסע קיך ! מיין ליבער מרוים !
 האָב איך געזען דען עפעס שענערס וואו ?
 דאָס ווייסט דער אַלמער, שווייגנדיקער בוים,
 דאָס ווייסט דער ווייסער טיש און איך און דו.

א, אַוונטן פאַרבאַכטע ביי דעם טיש,
 און קוקנדיק אריין זיך אין די אויגן !
 די קליידער דייןע אויסגעפרעסמע פריש ,
 דעם ריח זייערן אריינגעצויגן
 האָב איך אין זיך, ווי טייערסטע פארפיומען,
 און אף מיין וואַנדער מיט-זיך מיטגענומען.

דיין פאַרטוך ווייס — דער שענסטער טואַלעט פאַר מיר ;
 די צירונג דייןע — די פינקלדיקע קיך-געשיר.
 אין יעדן ווינקעלע האַסטו געהאַט פאַרשפּרייט
 אַ שמיכל פון דיין פנים — מיין גרעסטע פרייד.

איך ווייס : דו טראַכסט פון מיר אין קיך, אין אַוונט-צייט,
 ווען זיצסט פאַרלייגט די הענט, נאָך אַרבעט שווער.
 ס'איז נאָכט. איך בענק נאָך דיר אצינד. איך קוק אין ווייט :
 דער רעגן גיסט. איך הער דיין קול, איך הער.

ס א נ ע ט

דער באַלעבאַסמערס לעצטע, מידע טריט ;
 דער שאַרף פון ווייכע, טרייע קליידער —
 און שטיל עס ווערט אין יעדן חדר.
 אליין ביים פענצטער, בלייב איך זיצן מיד ;
 אין דרויסן שמערט די שטילקייט קיינער ניט ;
 איך הער זיך איין אזוי כסדר,
 ווי עס סוד'ען זיך די ווענט פון חדר
 און ווי עס וועכט די רו איר אַוונט-ליד.

פאַרפלאַנטערט האָט מיך אימיצער אין וועב.
 איך זיך אזוי אַ שווייגנדער און שוועב
 אין שטילקייט רוים און וואַרט אָף וואָס און הער.
 עס רוט די גאַס. עס שלאָפט דאָס מידע הויז.
 נאָר מיר דערציילן ווענט פיל סודות אַוים.
 איך הער זיך איין אזוי, — און ס'ווילט זיך הערן מער.

באלאדע פון דער נאכט

א קינד האט געוויינט אין דער פינצטער אריין,
געקליפעט אן סיבה, אן ציל.
די גאס האט געהערט און א קאץ האט געהארכט,
די נאכט האט געשושקעט זיך שמיל.

א מאן האט גע'גוס'ט, די נאכט האט געזען,
געצימערט די וועלט האט ביים בעמ.
געבעטן האט ווייב זיך און קינדער : פארבלייב.
די נאכט מיטן טויט האט גערעדט.

א בחור געהאלזט האט זיין מיידל אין פארק,
געברייט האבן אויגן די נאכט.
די ערד האט געקילט און דאס גראז האט געהיט,
די נאכט האט געקוקט און געלאכט.

גע'יום-טוב'ט האט נאכט-קלוב מיט סווינג און מיט זויף,
מיט מיידעלעך נאקעט — א פראכט.
לאקייען, סארווירער, שאפערן צום דינסט,
געחברט מיט זיי האט זיך נאכט.

א פרוי האט געשייערט א שמיינערנעם דיל,
אין טורעם, אויף צוואנציקסטן שמאק.
די גאס האט געזען און די נאכט האט געוואכט,
די שמילקייט צעשמערט האט א גלאק.

דערמאנונג פון גלאק און א פייה פון א שיה
און פארהאנגען שווארצע פארשארצט.
א ריימער-כריגאדע אנטקעגן דער נאכט
מיט שפיון מיט ווייסע דורך הארץ.

געוויין פון א קינד, פון א קוימען דער רויך.
און סודות'דיק שווייגן פון נאכט,
וואס שלייכט פון געפאר ווי א קאץ זיך ארויס,
אנטקעגן דעם ריימער, וואס לאכט.

געלעכטער

1.

ער איז געלעגן אויסגעצויגן, שמום,
ווי אָפגעשיידט פון אונז מיט וועלטן.
מיט אים איז פול געוועזן דער ארום,
נאָר ס'פנים זיינס פון אַ פארשמעלטן.

ער איז געוועזן טויט, דער גוטער פריינט.
ס'האַט יעדנס בליק געטרערט מיט טרויער.
פון אַלע ווינקלען האָט אויף אונדז דער פיינט
מיט אַמעס גיריקן געלויערט.

אריינגעשארט אין וואָגן אים, ווי ברויט
אין קאַלטן אויוון פונעם בעקער.
די קאַר האָט זיך אַוועקגעלאָזט מיט טויט,
און לעבן האָט אַ קלונג געטאָן מיט גלעקער.

2.

די גאַס איז פול געווען מיט ליכט און זון,
געוואונקען האָט דער הימל בלויער.
און לייכטער איז געוואָרן אונז דערפון,
און ניט-געוואָרן איז דער טרויער.

און ביי אַ טיש אין רעסטאָראַן,
געפאַנגען האָט אונדז אַ געלעכטער.
ס'איז פרייד ביי מענטשן אומעטום פאראן,
וואָס שטעקט דיך אַן מיט לעבן עכטן.

עס האָט געלאַכט א יונגע, שיינע פרוי.
צו איר געווענדט זיך אַלע בליקן.
(די קאַר זי איילט מיט טויטן פריינט אַזוי.)
מיר קאַנען ניט דעם לאַך דערשטיקן.

איר הילכיק קול איז פריש און רייצט און רופט.
 (פארטיליקט ווערט דער טויט, דער שעכטער.)
 ס'איז אנגעזאפט מיט לעבנס-חן די לופט,
 סע לאקט צו זיך איר היים געלעכטער.

.4

עס זיפצט ווער אָפּ. ניטאָ מער אונזער פריינט.
 באַשערט אַ סוף אַ ניט-גערעכטער.
 דאָס פנים פון דער יונגער מיידל שיינט,
 עס גליט אין אונדז איר זים געלעכטער.

פארלאזן האַבן מיר דעם רעכטאָראָן.
 אין גאָס געשוויבלט האָט מיט טעכטער..
 ניטאָ, ניטאָ קיין טויט, ווען ס'איז פאַראָן
 אזויפיל פרויאישער געלעכטער.

א ו צ ר ו ת

וואס וועסטו מיטנעמען אין די לאַבירינטן פון מויט?
 ווי אַ דיכטער קאָן זיך מיט זיינע לידער ניט טיילן,
 ווי אַ מוטער קאָן זיך מיט אירע קינדער ניט שידן,
 אזוי וועט דיר שווער זיין איבערצוקלייבן
 די ווערטן פון לעבן, די אוצרות פון הארצן.

וועמען בעטהאָווען האָט געמונטערט אין שעה'ן פון עלנט,
 ווער ס'איז פון שלום-עליכמען גענעזן געוואָרן,
 און ווער עס קאָן אין היימישן סאַסנע-וואַלד ניט פאַרגעסן.

ווי עס גייען געאַרעמט אַ זון מיט אַ רעגן,
 אזוי ווערט נאָך טרויער אַ טרייסט אויפגעגאַנגען.
 און ווער ס'איז ניט דערגאַנגען צו לענינס קלאַרן וועג
 און צוליבן נעפל דעם בלויען האַריזאָנט ניט דערקאַנט, —
 האָט אין באַריר פון זיין קינדס הענטל,
 האָט אין זיין שטילער פרויס געטרייען בליק
 דעם אוצר פון וועלטן געפונען.

וואָס וועסטו מיטנעמען אין די לאַבירינטן פון מויט?
 ווער האָט געמאַכט אַן אינווענטאַר פון דיין פאַרמעג?
 דאָס גריין פון גרעזל, דער וואונק פון שמערנדל
 און די וואַרעמקייט פון דיין אייגן לייב,
 וועלן דינע אומשיידבאַרע אוצרות זיין.

17

די טרייע הענט זיי ליגן אויף די קני,
ווי קליינע שלעפערדיקע קינדער.
דו פילסט א דאנקבארקייט צום שטול וואס לאזט דיך רוען,
ווי א וואנדערער וואס האט א גלאטן שטיין געפונען.
עס פאלט דער אונט צו, ווי א פארהאנג איבער פענצטער.

נאר בלויז דער קאפ, דער זארגער, האט ניט קיין מנוחה.
עס רופן אים געדאנקען, ווי עס קלינגט דער מעלעפאן.
פון נאענט און פון ווייט, פון צייטן לאנג פארגאנגען;
ווי א חוב מען מאנט, ווי בעטלער מען בעט,
און דער קאפ איז אויסגעלעכצט נאך רו.

א ווייסער וואלקן ווינקט, זאגט צו דערלייזונג;
די פרוי פון הויז זי טראגט אנטקעגן גוטסקייט,
נאר בלויז דער קאפ, דער לאסט פון דורות,
אים דראט געפאר פון וועלט-צעשפאלט;
ער בעט ביי הענט זיך: „העלפט א חבר און א שכן“.

ד י ע ר ד

אָט ליגט זי אויסגעשפּרייט אַ באַלעכאַמישע, די קלוגע ערד,
 די גוטע, פעטע מומע, מיטן ברייטן פּאַרטוך פון כל טוב.
 מען מיינט — זי שמומט, זי האָט ניט וואָס צו זאָגן אין איר לאַנגווייל,
 נאָר אויב זי שווייגט, איז דאָס פון חכמה און פון טיפּזין,
 ווי ס'שווייגט אַמאָל אַן איינשטיין און אַ גאון, זאָט מיט יאַרן.

דו הער זיך אַקאָרשט איין צו כלומרשט שטילער, תּמ'עוואַטער ערד
 און נייג דיין גיריק אויער אַן צום פּול-געפּאַקטן, שווערן גוף ;
 און ווער דערשטוינט פון ריזלידיקן בריוו, פון פּראַצעדיקן שווייס,
 פון וועלטן וואָס באַגינען, שטרעבן און פּאַרגייען אומבאַמערקט ;
 פון לאַך און וויין, פון פּרייד און פיין, פון בוי און שטער, פון שטילן רעש.

ווי מעכטיק מומלדיק און פּילבאַר ס'איז דער גוף פון ערד !
 נאָר טיפּער איז דער אַפּקלאַנג פון איר שמומער שוואַרצער זעל
 זי איז נשמהדיק, די ערד, און לעקט די וואונדן שטיל.
 און ווי די קלוגע אַלמע מומע, איז איר צער פּאַרהוילט ;
 און ווי אַ בראַווער חולה, שווייגט אין אַנגסטן האַרץ פון ערד.

רואיק און געלאַסן ליגט די גוטע אַלמע ערד,
 נאָר יונג איז זי אין קראַפט און האַפט און פעסט איז איר געשמעל.
 זי שווייגט, די ערד, און קוקט ארויף, ווייל סודות זי פּאַרבאַרגט,
 ווייל קלוג איז זי, דער גרייז, און ווייסט באַשייד פון לעבנס-זועג.

געשאַרן פעלד

ווי רואיק איז דער רויש פון נידעריקע פלאנצן:
 דער ברױנער זאָנג, די הויכע גראַז, די פולע בלום .
 אַט האַבן זיי אין ווינט, געווינט זיך, ווי צום טאַנצן,
 און אַט קומט אַז דער סוף, די קאַסע זיי אַנטשטומט.

עס גורט די לענדן אַז דער פאַרמער מאַם צום הייען,
 שפאַנט איין אין שנייד-מאַשין די שווערע סוסים צוויי;
 עס שרפ'ט היץ, נאָר אין געדאַנק ער זעט די שנייען;
 ער פילט דעם שייער אַז מיט שמעקנדיקן היי.

„גידאַפּ“ און „האַי“ און ס'ליגן זאַנגען, ווי די מתים;
 א ריזיקער בית עולם איז געשאַרן פעלד.
 דאַס זייגען ניט קיין יידן-קדושים אין מליתים—
 מיט חסד און מיט רחמים פול איז גראַזן וועלמ.

דער טויט וואָס קומט אַראַפּ אויף לאַנקע— ניט באַשעדיקט;
 ער אַכזר'ט ניט, ווי מענטש פון דער אַטאַמען-צייט.
 דער טויט אויף בלום און בוים איז יושרדיק און גנעדיק,
 ער קומט ניט אומגעריכט, — ער מאַכט באַקאַנט דעם בייט.

און ס'דוכט זיך אַפּט: ניטאַ קיין טויט אויף גרינע לאַנען;
 אויף פעלז און באַרג, אויף טאַל און פלאַך ניטאַ קיין מאַרד.
 עס יאַמערן די פעלדער בלוזי וואו זעלנער שפאַנען,
 עס וויינט אין מיר געדעכעניש פון „גומן אַרט“.

פאר וועמען?

אומענדלעך פעלד מיט בלימעלעך פון ליכטיקע קאלירן,
וואו ס'זינגט א ליד די בין און ס'טאנצט גראציעז דער שמעטערלינג.
און צווישן גראזן, אונטער בלעמלעך, יאגעדעס זיך צירן
און ליגן איינגענורעמע און שעמען זיך און שעמען —
פאר וועמען דען, פאר וועמען?

דו גייסט, ווי קעגן כוואליעס; ס'נייגן זיך די שטאלצע זאנגען,
און אראמאט פון בליענדיקן זינגען לעבן אטעמט היים,
און זארגלאז איז דאס פעלד און ס'ציען צויבער-קלאנגען
דיך צו און ווערסט ניט מיד זיי צו פארנעמען —
און וועמען רופן זיי דען, וועמען?

עס ליגט אין מיטן פעלד, אן איינזאמער, א שטיין א גלאמער;
עס שטייט פארבענקט אין מיטן פעלד אן אלטער בוים.
עס זינגען זאנגען, בלומען, פליגעלעך, א ליד פון זאטקייט.
ווער קאן דען אויסרעכענען פון אלע בליעכצן די נעמען?
פאר וועמען זינגען זיי, פאר וועמען?

דו שמעלסט זיך פלוצלונג אפ און וואונדערסט זיך און וואונדערסט:
פארלאזן איז דאס פעלד, פון מענטשן ניט בארירט —
און דאך איז אלץ פארענדיקט דא, פאררונדיקט.
און הייבסט אליין זיך אן פאר קריימעכצער צו שעמען.
זיי פרעגן דיך: פאר וועמען בליען מיר, פאר וועמען?

אין אלטן וואלד

צו מיר געהערט דער אלטער וואלד און זיין פארמעג.
נאר ווען איך בין צו אים אריין אמאל,
האט אומגעריכט א פחד מיך ארומגענומען.

א שמעל געטאן דעם פוס אויף ווילדן באדן
און שוין בין איך געווען צעשיידט פון וועלט און מענטש!
איך בין באהערשט געווארן פון אן אויפגעלייזטער רו,
וואו יעדער בוים געטראגן האט אויף זיך א סוד,
א בוים— א סוד, און ביימער אן א שיר,
געברידערט אייניק, שטום און שטייף.
דאס שווייגן שטייגט. דער קלענסטער שארף
הילכט אפ ווי שרויט, געהער ווערט אַנגעשפיצט.
דו קוקסט זיך אום— ס'איז גארניט ניט געשען;
א לעבלאז צווייגל האט געטאן א פאל אראפ;
א פלאטער פון א פויגל אינעם רוים;
א ווינטל האט א ווי געטאן— קיצל, קיצל ..
און אויסגעפעטשלט האבן בלעמער טרעוואגע!

ס'איז קיל, ס'איז פריש, דער אראמאט בארוישט,
דער גאנג באצווינגט, עס לאקט דער שפאן פאראוים,
ביסט פריי, ס'איז דיינער יעדער ווילדער שמעג,
נאר ס'פויקט אין אויער שווייגנדער ארום.
ביסט פריי, ס'איז דיינער יעדער ווילדער שמעג,
דאך פילסטו זיך געפאנגען אינעם אלטן וואלד.
דו גיסט זיך מיטאמאל א כאפ און שמעלסט זיך אפ,
דו זאגסט: איך בין דער מייסטער דאך פון אט-דעם וואלד.
פאר וועמען האב איך מורא דא? איך בין דער האר.

מיין שמאם האט ניט געשפאנט דא פריער,
אויף דזשאנגל-ערד פון רעווענדיקער חיה.
דער ווייכער מאך, די פעכער-פערנעס.
די וויקלענדיקע ווארצלען און דאס ריזלען פון א קוועלכעל—

זיי זיינען טרייע עדות פון די סודות,
וואָס דורות האָבן אינעם וואַלד געלאָזן.

איך שפּאַן און שפּאַן און בין דאָ איינער
צווישן פרעמדן מין, אינעם ווילדן וואַלד.
דער הירש וועט אויסשטאַרן די מילדע אויגן,
דער רויטער פּוקס, די ווילדקאַץ און די שלאַנגען —
זיי וועלן דאָך באַהאַלטן זיך פון מיר.
עס שרעקט מיך בלויז די שטומעניש, די שוויגעניש, די רן.
איך האָב פאר קיינעם מער קיין מורא ניט.
איך וויל ארויס פון דאנען גיכער, גיכער.
איך קאָן די שטילקייט ניט פאַרטראַגן מער.
די ביימער ווייסן אזוי פיל און שטומען,
עס סודעט אונטער מיר די ערד זיך.
און איך — איך בין אַ פרעמדער דאָ.
וואו לופט איז לינד און לויטער, אויסגעצוואַגן, ציכטיק —
אין אַלטן וואַלד, פון וועלכן איך בין מייסטער.

בארג ארויף

איך בין פון בערג ארומגערינגלט
און כ'ווער אליין אזוי ווי זיי.
די נידער וועט מיך ניט באצווינגען,
מיין גלייכן איז דער רוים;
אויף בערג, דארט בליט מיין טרוים,
דארט פעדערט זיך דער בייט —
כ'האב ליב דעם אַמעס פון דער ווייט.

גאַנץ פרי בין איך מיר אויפגעשטאַנען,
עס האָט מיך אויפגעוועקט דער פויגל-מין;
געפינקלט האָבן גרינע לאַנען,
גערייצט מיט מיר זיך האָט די בין .
נאַר בערג, די בערג מיינע, ניטאַ מער.
וואו זיינען זיי אהינגעקומען?
ארום איז נעפל-רוים,
ארום איז גרויער שוים...
די בערג, מיין טרוים,
ווער האָט אוועקגענומען?
די לופט באַדראַען,
די סטאַיעס קראַען,
זיי קריגן זיך און שרייען,
זיי מיינען ס'איז פון בערג שוין די לויט.

.2

איך שטיי אזוי פאַרנאַפּט און זע:
דער ווייסער תהום זיך שפאַלט
אַלץ מער.
עס פאַלט
אוועק אַ וואַנט;
אַ גרוי געוואַנט
פאַרשווינדט.

לייכט און לינד.
 אַנטפלעקט זיך באַרג,
 זיכער, שטאַרק.
 צוערשט אַ קאַפּ, אַ פּויכט,
 אַן אַקסל בלויו,
 נאָר שוין איז אויס
 מיט גרויען תהום, מיט שוים.
 עס טורעמט זיך אין רוים
 דער באַרג, מײַן טרוים.

3

זיי בייטן זיך און בייטן
 די בערג, אין אלע צייטן;
 אין האַריזאָנט זיך טויכן
 די קעפּ די הויכע.

די בערג — אַט ווערן זייערע ראַנדן בלויער,
 אַט טוקן זיי זיך אין דעם טונקעלן גרין;
 זיי ווייסן ניט פון בענקענדיקן טרויער,
 דאָך טרוימען זיי גאָר צאַרט און דין.

די בערג באַהעפטן זיך מיט הימלען פעסמע,
 נאָר שטענדיק בלייבן זיי אליין.
 ווער וויל זיך דען מיט זיי פאַרמעסמן?
 דאָך שטעקט אַ קנאה צו דעם פעלזן-שטיין.

בערג

עס טאנצן אייביקע הקפות
 אויף בערג די שאטנס פון דער צייט.
 זיי מיינען, אז פון בערג דער סוף איז,
 און שפעטן הוצפהדיק, פארשייט.

נאר בערג — זיי קייכן פון געלעכטער.
 עס ארט זיי ניט פון מויט דער גלעט.
 די יארן זיינען פראוו-שטיין עכטער,
 ניטא פאר זיי קיין פרי, קיין שפעט.

איך בין פון בערג ארומגערינגלט.
 ניט צוימען זיינען זיי און ווענט.
 עס ווערט מיט זיי מיר לייכטער, גרינגער,
 ווי ס'וואלטן קרובים זיך דערקענט.

איך לערן זיך פון זיי די חכמה
 צו קלעמערן אויף לעבנס וועג.
 עס ווערט אויך קלארער שוין דער תוך מיר
 פון מיינע מארגנדיקע מעג.

היינט

כ'האָב היינט געהערט געפלאַמער פון געפלאַגטע פליגלען,
 אין שוועבל-שטויב, אין שטיקנדיקע רויכן.
 פארשלאָסן האָב איך יעדע מיר אויף זיבן רינגלען,
 פון ווענט אראָפּגענומען די דראַענדיקע שפיגלען. —
 ס'האַט מױט אַראָפּגענידערט פון די הויכן.

ארויסגעכליפּעט האָט פון מיר געוויין פון אַבות ;
 פאַר זיך אַליין האָב איך זיך שטאַרק דערשראַקן.
 ווער האָט גערייצט זיך און געמריבן דאָ קאַטאַוועס ?
 איז דאָס געווען דער אַלמער ליץ, דער מלאך-המות,
 וואָס האָט צעקאַרבט מיך פּלוצלינג, ווי אַ זקן ?

איך האָב געווערט זיך ווי אין שלאַכט דער בראַווער קריגער,
 ווען ס'האַט דער שונא מיך געוואַלט אַנטשטומען.
 ער האָט די פרייע דורכגאַנגען פאַרצאַמט, פאַרזיגלט ;
 געשפּילט אין קאַץ-און-מויז, געחזקט און געקליגלט,
 געמיינט, עס איז דער סוף שוין אַנגעקומען.

איך האָב געזען : איך בין אויף אַלע פיר געקראַכן ;
 פון שאַנד דער קאַפּ אַליץ מיפּער איז געזונקען ;
 דער באַדן אונטער מיר — אין זומפן און אין מאַכן.
 איך האָב געפרעגט : איז דאָס דער תּוֹך פון אַלע תּוֹכּן ?
 פאַרלעשן זיך אין מיר די לעצטע פּונקען ?

געקליבענע שריפטן

די גרעזלעך איבער קברים האבן מיר געוויון
 דעם וועג ארויף, דעם שייד-וועג פון דער נידער;
 די ביימער אינעם וואלד, ווי זיגנדיקע שפיין;
 די שפיצן פון די בערג, ווי וואכנדיקע ריזן;
 דאס קלענסטע פייגעלע זינגט ליבעס-לידער.

כ'האב היינט געהערט געפלאטער פון באפריימע פליגל:
 זיי האבן מיך גערופן צו די הויכן.
 כ'האב אלע קלאג-לידער אין זיך אליין פארזיגלט,
 מיט קאפ געהויבענעם אריינגעקוקט אין שפיגל.
 עס האט געקוואלט אין מיר מיט פרישע כוחות.

ד י ב ע ר ג

די טונקל-גרינע בערג, מיט וואלד באַקרוינטע, —
 זיי זיינען צויבער-ליד פון אונזער ערד.
 צו שפיגלען זיך אין זייער שיינקייט ווערט
 ניט מיד דאס וואַכע אויג, וואָס ווערט דערשטוינטער
 פון וואונדער, וואָס זיך מערט.

צעלייגט אין האַריוואַנט זיך מאַיעסמעטיש
 זיך האַבן זיי ווי שיצער פון געפאַר.
 ניט איבערטערטן וועט דער גרויסער צער
 די אַנגעשפיצטע בערג, די בערג, די רעטער,
 וואָס זיינען איינגעשפאַרט.

די בערג — אַט זיינען רונדיק זיי און ברוסטיק,
 אַט שמרעקן זיי די פולע אַרעמס אויס,
 כאַטש נעם און טוליע זיך צו זייער שוים.
 אַט זיינען ספינקיש זיי און אַט גאַר גלוסטיק, —
 גאַר אייביק אויפגעברויזט

די בערג זיך האַבן רחבותדיק צעשטאַפלט,
 געפלאַכטן אַרעמס שטייף פון ראַנד צו ראַנד.
 די בערג, דאָס איז פון פרייהייט אַ פאַרבאַנד;
 זיי זיינען ערדס פאַרחלומטע שוואַרצעפּלען,
 די פויסט אויף גבור'ס האַנט.

געקליבענע שריפטן

ניט בלויז דער וואונדער-שפיל פון ליכט און שאַטן,
 ניט בלויז דער צויבערער פון יעדן בייט,
 וואָס ווייזט די שיינקייט זיינע נאַר פון ווייט, —
 די בערג, פון זיי האָט „בראשית“ אויסגעקנאַטן
 אַ מאַנומענט פון צייט.

וואָס מיינט דער גרינער באַרג פאר דיינע אויגן?
 דו לערן זיך צו זיין אַזוי ווי ער :
 אַ צויבערער, אַ שטאַפלדיקער ווער ;
 פאַר קיין געפאַר פון צייט זיך ניט געבויגן, —
 זיי שוואַרצעפל פון ערד.

ס ע פ ט ע ח ב ע ר

אין הייסער זון — א קרעפטיקייט פון דויער;
 זי קושט דיר אויס דעם נאָקן און די געמבע,
 נאָר אין איר שאַטן — קאַלטער צימער לויערט.
 עס ווייסט דאָס גראַז, עס ווייסן שטאַלצע דעמבעס
 דעם סוד פון די פאַרנאַכטן פראַסטיק בלויע.
 צופרידן, זאַט און פריי קומט אָן סעפטעמבער.

אויף הויכלאַנד האָט דער וואַלד זיך דין פאַרנעפלט;
 עס ברוינען זיך, ווי לעקעכער, די גראַזן.
 באַטעפּיכט איז דער סאַד מיט רויטע עפל;
 עס שפּרינגען שלינג און שלאַנג ארום די האַזן.

דו קומסט צוריק מיט זומער אַנגעלאַדן.
 סעפטעמבער איז אין בלוט, אין פולע אויגן,
 די יאַרן דיינע — ברכהדיקער באַדן;
 עס קרוינט זיך אויפן קאַפּ אַ רעגנבויגן...

רעגנס אין די בערג

צוערשט — אראפ די גדולה :
 די סטארטשנדיקע גרינע אקסלען,
 די גיגאנטישע.
 א גרויער תהום,
 א נעפל נישטיקייט.
 הימל, בארג איז איינס.

די וואַלקנס — פלאצנדיקע זעק.
 עס האָט אַ שאַט געמאַן
 מיט שמערן שטויב.
 און שוין :
 מעכטיק-מראהדיק
 דער באַרג איז ווידער באַרג ;
 אַקעגן הינטערגרונט פון נאָריש גרוי.

סטרונעס צופן מאַנאַטאַן,
 גיך און גיכער, מאַנאַטאַנער.
 ריננעס רעגנס ריזלען,
 אַדערן די הויט פון באַרג.
 לוזשעס נעמען זיך ארום,
 ריטשקעס ראַיען זיך,
 רוימע קאַלינעס צונמערן,
 בלויע יאָגעדעס זיך שוואַרצן,
 פעלזן גלאַטע גלאַנצן.

אין וואַלד, ווי אַ זשוזשען פון מיליאָסן פליגן.
 דאָס רעגט דער רעגן אָן
 די פאַפנדיקע וויסמעניש פון באַרג ;
 נאָדלט, מאַסאַזשירט,
 מאַרעט טיף און טיפער.

נאָר ס'הייבט זיך אָן גאַלאַפּ אראַפּ פון גאַסן,
 וואָס מאַכן פליטה ,

אין שמאלע שרענגעס ,
אין זיג-זאג זאנעס,
צו טאלן תהומען,
צו פולע פלאצן,
צו זיגער טייכן.

דער בארג בארשט אפ פון זיך,
די אויסשפירער, די שנעקעס,
די נעבעכדיקע ניאנקעס,
די רינענדיקע רעגנס.

פ א ר ט א ג

א פויגל האט צעזונגען זיך מיט האסט, —
 אייך-איינציק קולכל טראגט די גרויסע לאסט.
 נאר באַלד צוהילף אים קומט פון יעדער זייט,
 פון דא און דארט, א פויגל-כאַר פאַרשייט.

פאַר דיינע אויגן קומט דא עפעס פאַר.
 אַלץ שטאַרקער ווערט די פרייד פון פייגל-כאַר.
 עס גלאַנצט פון גרינקייט קומשעראַווער וואַלד,
 פון הינטער באַרג די זון האַט זיך צעשטראַלט.

עס פיבערט פון דער טיף ארויס די ערד,
 מען סודעט זיך גאַר פריידיק און עס ווערט
 ארויסגעבראַכט אין לופט אַ רוף אַזא,
 וואָס ווערט פאַרהילכט אין אַ „הוראַ! הוראַ!“
 ווי ס'וואַלט געוואַרט אַ וועלט מיט אומגעדולד
 באַפרייט צו ווערן פון אַ שוואַרצער שולד.

און אויסגעוועפט עס זיינען שרעק און גרויל.
 מען גיט זיך „שלום“. אַי, ס'איז גוט און וואויל.
 איז, לאַמיר זינגען הילכיקער דאָס ליד
 פון ליכטיקן באַגין, וואָס לעבן גיט.
 און מיך אריינגענומען אין דער מיט,
 און ס'זינגט פון פרייד אַ ליד דער „איכה"-ייד.

עם קריכן ווערימלעך ארויף, אראפ,
 עם יאגן מערעשקעם, ווי אין גאלאפ.
 עם דוכט זיך, אז ס'באוועגט זיך אויך די ערד,
 פאר אלץ איז דא אן ארט און אלץ געהערט.
 און איך — איך שטיי פארוואונדערט און פארגאסס,
 עם ווערט מיר קלאר : איך האב אויף ערד א האפט.

איך בין א יש, מיין דא זיין האט א זין.
 נישט סוף, נאר כ'בין א מייל פון דעם באגין.
 עם האט קאזאר פאר מיר אנטפלעקט דעם סוד :
 איך טאנץ אין ראד פון לעבנס-קארעאהאד.

דעלפינען

עס בליען די דעלפינען
 אין דרויסן, ביי מיין פענצטער ;
 אויף שטענגלעך אויף דינע,
 די בלימעלעך די שענסטע.

ווי גלעקעלעך ווי בלויע,
 מיט צינגלעך שווארץ-באזוימטע,
 אין טעג אין כמורנע-גרויע,
 זיי שטייען שמיל פארטרוימטע.

א גאנצן טאג עס פליען
 די שמעטערלינגען, בינען —
 דעם זיסן זאפט זיי ציען
 ארויס פון די דעלפינען.

איך בליק ארויס פון פענצטער,
 פארנאכט, ווען כ'זיץ פארמאטערט
 פאר אויג עס גיט א פלאטער
 זשום-פייגעלע דאס קלענסטע —

צעקושט זיך און געזעגנט
 מיט שייניקע דעלפינען.
 ווען ס'שווארצן זיך די וועגן
 מען קאן זייער בלוי געפינען.

ווען ס'ריימט אָן די שטורעמס
און ביימער וויינען, ברומען
און ס'ציטערן די טורעמס —
עס שמייכלען מיינע בלומען.

זיי טוען מיר פארטרויען
די טרוימען וואָס זיי שפינען, —
די פריינט מיינע, די בלויע,
די פרישינקע דעלפינען.

געקליבענע שריפטן

מע רופט

מע רופט...
 נייגאָן דיין אויער און הער.
 מע רופט. דו ווייסט וואוהין און ווער.
 זיי גרייט!
 זע, מע גייט —
 גיימיט אין וועג,
 ניט פרעג.

מע רופט...
 צום לעצטן מאל
 עם שאַלט אַ קול
 און טראַגט אין לופט,
 דורך רויב
 און שטויב,
 אַ רוף צו דיר:
 אַ, ריר זיך, ריר,
 ווייל באַלד וועט זיין צו-שפעט
 פאר דיין חרטה און געבעט.

אַ, הער!
 עם פאַלט אַ טרער
 אין לופט...
 מען רופט!

און וויפיל טעג

און וויפיל טעג עם זיינען נאך פארבליבן
 אף אונדזער קורצן וועג —
 ניט זאלן ווערן זיי צעריבן
 אן ציל, אן צוועק.

מע ווארט אויף אונדזער קומען
 פון גרויע יארן אן;
 זאל זיך אין דעם שטורעמס ברומען
 אויך הערן אונדזער טאן.

לאמיר אַנ'שכור'ן די טעג מיט גלויבן
 און פארגיכערן דעם שפּאַן;
 צייטיק זיינען שוין פון לאַנג די טרויבן,
 וויין איז אומעטום פאראן...

צו אייך

(פון בוך „אינדיאנער זומער“, 1930)

און וואו ס'איז דא אן אויג, וואס טרערט,
 א הארץ, וואס פייניקט זיך און קוועלט —
 דער ווייטיק פון דער קראנקער ערד
 דערטראגט זיך צו מיין שמיל געצעלט.

ס'געוויין פון הונגער און פון נויט —
 איז מיין געוויין, איז מיין געקלאג; ;
 דער שמארץ פון וואונדן, בלוטיק-דרויט,
 איז אין מיין וויי, איז אין מיין פלאג.

און וואו אן אויג מיט פייער גליט,
 א פויסט — געשמרעקט און שטייף געבאלט,
 א הארץ, וואס הויבט זיך און וואס זידט,
 א קול, וואס דונערט און וואס שאלט —

אהין מיין אויג פלאמט-אויף און שטראלט,
 אהין מיין וועג איז פעסט און קלאר;
 מיין פויסט איז אדערדיק געבאלט,
 מיין קול וועט הערן זיך אין כאר.

א, ערד, אין יאך פון נויט געשפאנט!
 א, וועלט, געקארטשעמע פון פיין!
 איך שמרעק צו אייך מיין דארע האנט,
 איך נעם אייך אין מיין הארץ אריין!

י. א. ראַנסש

שײַנקײט

כױועל שמאַרבן פּריציטיק
פון בענקשאַפּט נאָך שײנקייט,
עס וועט מיך דערשטיקן
דאָס מיאוסע פון לעבן.

גרויס איז מיין הונגער,
קלאַפּ איך אין טירן,
בעמל איך שײנקייט —
שפּייזט מיך דאָס מיאוסע.

גיי איך לאַנגזאַם אויס דאָ
פון בענקשאַפּט נאָך שײנעם ;
לאַנגזאַם דערשטיקט מיך
דאָס מיאוסע פון לעבן.

מיינע קליינע ארעמס

(פון בוך „ווינטן“, 1923)

מיינע קליינע ארעמס שמרעקן זיך
 ארומצונעמען די גאנצע וועלט;
 מיינע ליפן ציען זיך צו קושן
 די שאפונגען פון גאט;
 אין יעדער אבר אין מיר
 וויל ליבן, ליבן, ליבן;
 ווייל אויסגעדורשט בין איך נאך ליבע
 און כ'ווער פארברענט פון דארשמ.

און שוין איז אלץ און ליב איז אלץ!
 און לויבנסווערט און גוט.

און מיינע אויגן בעטן, רופן:

„א, זעען ווילן מיר די שאפונגען פון גאט!“

און יעדער מענטש איז וואונדערבאר און הייליק,

און יעדעס קינד — א לויב געזאנג צו גאט.

און אלץ און אלץ וואס ס'קען דאס אויג דערבליקן,

וואס ס'קאן די האנט דערטאפן;

און אלץ און אלץ וואס ס'קען דאס אויג דערבליקן.

איז ליב, איז ליב, איז ליב...

אז וואויל צו דעם וואס איז —

א, זאל עם זיין געבענטשט!

אין דער בליק (1923)

טאָנעטן וועגן טאטן

א.

שוואַרצע שאַטנאָס אפן גרינעם גראַז זיך מערן.
 קילער ווינטל ברענגט פאַרנאַכטיק רן.
 גיי, פאַרלאָז אַצינד מיך, מיידל, דו :
 כ'וויל אליין, אין איינזאַם מיינעם שווערן,
 שקיעה-שעהן היינט פאַרהייליקן, פאַרטערן.
 היינט איז טאַטנאָס יאַרצייט. היינט איז — רן.
 פאַרן דרויסן מאַך איך מירן צו.
 זאַל דער טרויער פון מיין האַרצן זיך פאַרמערן.

טאַטע מיינער, שווייגער, ליגט אין שונא'ס לאַנד
 און זיין זון, מיט בלוזן היימע, שטרעקט זיין האַנט,
 צו אַ פאַלק אַ פרעמדן, אין אַ נייעם לאַנד.

וואָס איז מיר פאַרבליבן פון מיין טאַטנאָס שווייגן ?
 אַף אַ בוים אָן אַלמן, אויסגעדאַרטע צווייגן —
 בייגט זיי, קרומט זיי, אימיצנאָס אַ שווערע האַנט...

ב.

היינט איז טאמנס יארצייט און איך מראכט :
 וויפיל לאנגע יארן מיר מיין טאטע פעלט ?
 ס'האט א האנט מיך פלוצלונג אפגעשטעלט.
 כ'האב פארגעסן זיך. דעם גאנצן טאג געלאכט.
 פריילאך, זארגלאז מיר דעם טאג פארבראכט ..
 איצט איז שקיעה-צייט און אפגעטרעלט
 האט פייגל-כאר און באלד קומט אן די נאכט.
 א, וויפיל לאנגע יארן מיר מיין טאטע פעלט ?

טאטע איז אוועק און מיך געלאזט א קינד.
 ניט געקאנט פארשטיין גאר, ווער ס'האט אונז צעשיידט.
 כ'האב דעם שולדיקן געזוכט און זוך אצינד ..

טאטע האט געשוויגן. כ'בענק נאך זיינע רייד.
 ס'וויינט אין מיר — דעם הארטן מענטשן — נאך דאס קינד,
 טאטע האט פארלאזט אונדז, בענקענדיק נאך פרייד.

רוקנס איינגעבויגענע

רוקנס איינגעבויגענע און קרומע,
אויגן אָנגעזאָפּט מיט פיין,
וועלן איינזאמע און שמוע
פרעגן: וואָס וועט איצמער זיין?

און פון אלע ווינקלען וועט זיך טראַגן
דאָס געוויין פון אונדזער בלוט.
קלאַגן וועלן מיר, באַקלאַגן
אונדזער פירער, וועלכער רוט.

ווען די ערד וועט איינזאָפּן די טרערן,
שמיל וועט ווערן מיטזאמאל —
וועלן פלוצים מיר דערהערן
זיין געלייטערט, זיכער קול.

און פארזאמלען וועט ער אונדז און פירן
און באַלייכטן אונדז דעם וועג;
און אַ פראַל טאָן אלע טירן
פאר די נייע, פרייע טעג...

פֿ א ל ס

דאָס ביסעלע פרייד וואָס באַגלייט מיך —
 נעם ניט אָפּ פון מיר, נעם ניט אָפּ,
 ווייל נישטיק, ווי שטויב, ווער איך
 און הפקר, ווי פאַרוועלקט, צעטראַטן גראַז.

אין שעה'ן פון פיין — טו ניט אָפּ
 פון מיר דיין בליק,
 שענק מיר דעם כח פון ווילן,
 באַטרייכט מיך מיט דיין קול.

קומט ניט צו צו מיר,
 ווען די פרייד האָט מיך פארלאָזן,
 ווייל די לופט ארום מיר איז פארפעסטיקט,
 און איר וועט איינאַטעמען אין זיך
 דעם סם פון מיין דערשלאַנגקייט.

נאָר איין תפלה זאָג איך מיטן גאַנצן האַרצן,
 מיט יעדן אַטעם פון מיין איך :
 עס זאל מיין פרייד מיך באַגלייטן
 אָף מינע שטויביקע וועגן.

ווען ס'האט יעדער דין פארלאזן

ווען ס'האט יעדער דין פארלאזן
און געבליבן ביסט אליין,
און דו ווייסט נישט וואו צו גיין —
קוק אריין צו זיך אין הארצן
און נישט וויין, און נישט וויין:
ביסט שוין נישט אליין.

שווער, גאר שווער אליין צו זיין,
מיט דיין פיין, מיט דיין פיין.
ווען דיין הארץ איז דיר א פריינט,
וויינט מיט דיר דאס הארץ און קלאגט
און עס זאגט, און עס זאגט:
דו נישט וויין, דו נישט וויין —
ביסט מער נישט אליין.

אבער וויי צו דיר און וויינד,
ווען דיין הארץ איז בלינד
צו דיין וויי, צו דיין וויי.
ווען ס'האט יעדער דין פארלאזן
און דו האסט נישט וואו צו גיין,
און דיין הארץ איז בלינד —
וויי צו דיר און וויינד,
ביסט אליין, גאר אליין —
וויין, וויין.

עס רינגלען

עס רינגלען אונז ארום גרויסע וויסמע שרעקן —
אומעטום, וואו מיר זאלן ניט זיין.
מיר באהאלטן זיך פון די גרויסע וויסמע שרעקן,
אומעטום, וואו מיר זאלן ניט זיין.

ווער וועט אונדז פון זיי באשיצן,
ווער וועט אונדזער היטער זיין?
שיינע קינדער וועלן אונדז באשיצן,
קינדער וועלן גרויסע וויסמע שרעקן פארטרייבן פון אונז.

עס באפאלן אונדז שווערע פיין
און צעשטערן אונדזער גליק און רו.
ווער וועט אונדז פון פיין באפרייען?
קליינע צארטע פרויען-גלעטן וועלן אונז פון פיין באפרייען

ס'לויערן אייביקע שונאים אף אונדזער שמילער פרייד
און רויבן זי אוועק פון אונדז.
און מיר גייען ארום צעבראכענע
און פרעגן ביי יעדן דורכגייער:
ווער האט געזען די רויבער פון אונדזער פרייד?
ווער האט אונדזער פרייד באגעגנט?
און קיינער ווייסט ניט.

ווער וועט צוריקברענגען אונדזער פרייד?
ווער וועט די לויערער פאריאגן?
א צויבערווארט פון ליבע, א לאשטשנדיקער בליק,
א ווארעם הארץ —
וועט פאריאגן די לויערער,
וועט צוריקברענגען אונדזער שמילע פרייד.

ב ע ט ל ע ר

וואַנדער איך מיר נאַכאַנאַנד
 אין דעם רייכן בעמלער-לאַנד.

פירט אַ וועג מיך שמאַל און ווייט.
 בעמלער פיל פון יעדער זייט,

שטרעקן אויס צו מיר אַ האַנט —
 טייל איך, טיי לאיך נאַכאַנאַנד.

טייל איך אויס וואָס איך פאַרמאַג.
 שמעלט ווער אַפּ מיך ביי אַ ראַג.

שמעל איך אַפּ זיך, הער זיך איין —
 ס'רוימט מיר ווער אין אויער אריין:

„האַסט צעטיילט דו שטיקלאך האַרץ,
 ביסט דערפאַר געוואָרן שוואַרץ.

און קיין בלוט אין דיר ניטאַ,
 און עס נענטערט זיך דיין שעה“

הער זיך איין צום סוד איך גוט
 און איך זע: ניטאַ קיין בלוט,

און איך זע: ניטאַ קיין האַרץ,
 און איך בין געוואָרן שוואַרץ.

מראַכט איך, מראַכט און וואַנדער שמום.
 און די בעמלער פיל ארום,

שטרעקן אויס צו מיר אַ האַנט —
 און איך טייל אויס נאַכאַנאַנד...

געקליבענע שריפטן

א ט ר י י ס ט

אוועק פון אלעמען,
אנטלויפן גיך ;

אוועק פון אלעמען,
צו זיך, צו זיך.

דער זעלבער רעש
אף יעדן ארט
דאסזעלבע הויכע
פאלשע ווארט.

איין טרייסט איז נאך
פאראן אצינד :
דאס קליינע צארמע
ליבע קינד.

מיר

מיר — איך און דו, און דער הונט ביי אונדזערע פיס —
 זוכן שוץ פאר אַ שמורעם, צימערן פון קעלמ;
 שטרעקן אויס די הענט און בעמלען פאר זיך שפייז;
 גייען אויס פון שרעק, דערפילנדיק דעם טויט.
 מיר — איך און דו, און דער הונט ביי אונדזערע פיס —
 ווילן לעבן, לעבן, לעבן...

מיר זיינען קלוג און ווילן קליגער ווערן;
 מיר ווארפן זיך אָף דעם, וואָס קען זיך קעגן אונדז ניט ווערן;
 באַזויפן זיך מיט בלוט און זאָגן אַז ס'איז — וויין;
 ברומען אויס אַ ליד פון פרייד און ווילדן צאָרן;
 מאַנצן אויף דילן באַפלאַסמערטע מיט ביינער
 פון אונזערע ברידער און שוועסטער
 צו ראַטעווען אונדזער מין,
 אויפצוהאַלטן אונדזער דאָזיין.
 מיר, די גליקלעכע, וואָס לעבן —
 איך און דו, און דער הונט ביי אונדזערע פיס.

צו א גרויען פרויען קאָפּ .

שיין פארקאממער גרויער פרויען-קאָפּ!
 דו זינגסט אַ לויב צו דעם וואָס טראַגט דיך.
 און קוקנדיק אָפּ דיר
 ווילט זיך זינגען,
 אויסזינגען אַ לויב-געזאַנג צו דיין שיינער גרויקייט,
 וואָס שמייכלט מיט אַזאַ ברייטער האַרציקייט און
 גוטסקייט,

וואָס טראַגט אָפּ זיך דעם שטאַלץ
 פון גענעראַלישן מלחמה-וועטעראַן.
 יעדע גרויע האָר אָפּ דיר
 פאַרזיגלט אין זיך סודות פון באַזיגטע יאַרן.
 יעדע גרוי-געוואָרענע האָר
 האַט געבראַכט פריידיקע בשורות,
 וואָס שטאַמען פון יסורים און פיין.
 טייל איך, טייל איך נאַכאַנאַנד.
 וואָס שטראַלט מיט אייביקער מוטערלעכקייט,
 וואָס פאַרשפּרייט ארום זיך
 די גרויסע ליבע פון דעם,
 וואָס באַשאַפט און נערט אַלץ וואָס לעבט.
 דו ביסט מין טרייסט
 אין שעה'ען פון נישטיקייט;
 אין דיר געפין איך דו,
 ווען אַלע כחות פון פאַרטיליקייט האַבן מיך אַרומגערינגלט.

פ י י ע ר ן

(אמת'ר'ן)

דאס צינדן זיך פון לאמפן, פייערן :
 אין גאס, אין הויז, אף וועגן און אף מויערן ;
 דער רויטער שיין פון סאפנדע לאקאמאטיוון ;
 פראמעטעוס'עס געשאנק אין מיטן ים, אף שיפן —
 דאס אלץ, דאס אלץ, דערמאנט אז נאענט איז
 די גאנצע וועלט אונדז, דער מוראדיקער ריז.

און ס'טרעפט, אין נעכט, ווען ווינטן בלאזן
 דיר אין הארץ אריין, ווען איינזאם און פארלאזן
 דו גייסט ארום צווישן הויכע מויערן,
 און פילסט, ווי ס'לוייערן
 אף דיר, פון אלע עקן,
 פון פינצטערניש די שרעקן —
 דערזעסטו שמילע פייערן,
 מיט א בליק א ליבן, טייערן,
 פינקלען, קליין און גרויס,
 אף דער גאס, אין הויז —
 אין אלע ווינקלען פון דער נאכט,
 פייער שמייכלט, פייער לאכט,
 פייער טרייבט אַוועק —
 שרעק.

אין טעג פון צער און טרויערן,
 ווען ס'רינגלען אונדז ארום די פיין, ווי מויערן,
 דאן ווייזן זיך — ווי אין נעכט דאס פייער —
 געשמאלטן ווייטע, וואס ווערן נאענט, טייער —
 און שמייכלען שמיל אין אונזער הארץ אריין
 און פארטרייבן צער און פיין.
 און ווי עס זוכט דאס אויג אין פינצטערניש די פייערן,
 זוכט ס'הארץ — אין פיין — א בליק, א ליבן, טייערן.
 און אין אלע טעג, ווען מישסט צוריק,
 וועסטו געפינען א שמייכל און א ווארעמען בליק.

געקליבענע שריפטן

א נ א נ ע

נאכט. אלץ שלאפט: ביימער, גראָזן, פייגל.
פייער-פליגן, ווי די פונקן, שוועבן און פארשווינדן.
א זש. . זש. . זש. . אין דער לופטן,
רו—ו—ו.

שלאפט דער פארמער אפן גאניק,
שלאפן ווייב און קינד אין הויז,
שלאפט די מאמע-ערד.
שטי—י—יל

שלאפט דער אלטער וואלד.
אין זיין בודקע שלאפט דער הונט.
און אין הינער-שטייג
שלאפט די מאמע-הון אף אירע הינדעלאך,
און די ווייסע קאץ אף די טרעפ—שלאפט.

נאר אין שמאל — צווישן די קי —
שלאפט נאך גיט די מאמע-קו —
און זי מוקעט און זי וויינט,
דורך דער טיר ארויס אין דער נאכט אריין:
„מו—ו—ו!
הערט מיך אויס:
מ'האט מיין קינד מיר צוגענומען.
מו—ו! גיט מיר אפ מיין קינד...”

אלץ שלאפט.
„מו—ו—ו!“ הויך און העכער, אלע זאלן הערן.
צוגערויבט דאס ניי-געבארן קינד ביי דער מאמען.
ס'קלאגט א מאמע אין דער שמילער נאכט אריין...

דער מענטש אין מיר

.1

דער מענטש אין מיר געוועזן איז פארהושט,
ווי פריש געלאנדעט אין אַ פרעמדער וועלט ;
וואו יעדנס פנים איז פארהוילט-פארשמעלט,
וואו קאפ איז קויל פון בליי און האַר איז גרוי
און מויל איז מויל, וואָס שעלט און שעלט און שעלט.

בין איך ניט דאָ געווען מיט אייך צוגלייך
פון מיין געבוירן אָן ? בין איך אַצינד
דען ניט ווי איר, דאָס זעלבע מענטשן-קינד ?
פארוואָס-זשע ציטער איך פון דעם ארום ?
דער מענטש אין מיר באַהאַלט זיך טיף, פארשווינדט.

ווי שערבלעך ליגן הערצער דאָ צעזעצט ;
עס בלאָזט אַ ווינט, וואָס וואַיעט אויס געוויין
און ווייעט אָן געשמאַנק פון מענטשן-ביין.
און טויט טוט טוליען זיך צום זויגלינג שוין,
און לעבן, ווי אין מדבר, בלייבט אַליין.

.2

דער מענטש אין מיר טאַפּט אָן זיין אייגן לייב ;
איך קוק אריין אין שפיגל פון דער צייט :
דאָס פּרצוף נאַענט איז און דאָך — ווי ווייט...
אַט שפּאַן איך אין אַ טיפּער הייל צוריק ,
אַט שפּאַן איך איין משיחם פּערד און — רייט.

איך בין דאָך ניט קיין קוילער פון דער ערד.
איך האָב דאָך ליב אזוי געליבט צו זיין.
כאַנטלויף און היט זיך אויס פון אַנגסט און פּיין.
איך וויל מיט וועלט זיך האַלזן ווי מיט פּריינט.
דער מענטש אין מיר האָט ליב געליבט צו זיין.

איז גיי ארום איך איצט ווי ערשט דערוואַכט
 און קלאַפּ אין מירן פון דער וועלט און פרעג :
 איז מיר באַשערט דערלעבן גייע מעג
 אויף ערד, וואו וויסמער טויט האַט אויסגעשפּרייט
 פאַר זיך אַן אומגעצאַמטן פּרייען וועג ?

דער מענטש אין מיר איז וואַך, ווי אַקעצן
 וואָס שטורעמט, ברויזט און לייזט זיך אויף אין שוים ;
 דער מענטש אין מיר איז ווי אַן אַלמער בויס
 געלאַסן, ווען מען נעמט אַראָפּ זיין פּרוכט.
 דער מענטש אין מיר איז לופטיק ווי אַ טרוים.

די ערד איז מיין און אלץ וואָס הויזט אויף איר
 האַט לאַנג, גאַר לאַנג אויף מיין באַריר געוואַרט.
 איר האַב געהאַפּט, ווייל כ'בין געווען גענאַרט.
 פון וואַלקנס שפּאַרט די זון ארויס און לאַכט.
 דער מענטש אין מיר איז גוט, דער מענטש איז צאַרט.

דאס ליד פון שלום

(SI S P A)

צום זין פון מיניע נייע מענע?
ווער איז דער שמער
צי מיין פארמער
פון פרייד און פרייד?

איך זינג א ליד
פון זון און זעט.
ווער וועט
זיך שמעלן קעגן מיניע שבע ברכות?
די נייע וואך איז
יוס-טוב גאר.
עס הילכט מיין דור
מיט שפע-שאל.
עס איז מיין לעבן — קארניוואל.

כיוול זיין באנייער
פון נאמען מענטש.
אין טויזנט וואסערן
זיך וואשן, טובלען.
די הענט אויטשולדיקע
באזויזן וועלט.
איך האב גערייניקט זיך,
איך האב גע'כודק'ט זיך.
איך שאף און בוי,
איך העלף און בענטש.
מיין נאמען איז
מענטש.

געקליבענע שריפטן (פראצעד.)

ראמאנען (קאפיטלען)

אנדערש (פון ראמאן „א ליבע אין בראנקס“)

דאס געגארטע לאנד (פון ניט-געדרוקטן ראמאן „די קאלאניע“)

די אגענטן (פון ראמאן „א ליבע אין בראנקס“)

כמארעס איבער לאדזש (פון דער טרילאגיע „מאטעק און סאלטשע“,

באנד 1.

מאָרד (פון „מאָטעק און סאלטשע“, באַנד 3)

דער ראַמאַן „די קאַלאַניע“, וואָס באַשטייט פון 1300 בוך־זייטן, איז גע־שריבן געוואָרן אין די יאָרן 1935 — 1940. מיטן אויסנאַם פון איין קאַפיטל, וואָס איז דערשינען אין „סיגנאַל“, איז ער נישט פאַרעפּענטלעכט געוואָרן.

ייִדישע ארבעטער פון ניו יאָרק בויען אַ קאַאָפּעראַטיווע וואוינונג־קאַלאַניע, וואָס נעמט אריין איבער זיבן הונדערט פּאַמיליעס. די הויפּט־העלדן זיינען די פּאַמיליעס און זיערע קינדער.

דער ראַמאַן „אַ ליבע אין בראַנקס“ איז געגאַנגען טעגלעך אין דער „מאַרגן־פּרייהייט“ פון יוני 1957, 30 ביז פעברואַר 25, 1958. ער האָט ארויסגערוּפּן אַ לעבעדיקע און הייסע דיסקוסיע צווישן לייענער.

„מאַטעק און סאַלטשע“, די טרילאָגיע, וואָס הייבט זיך אָן אין לאַדזש אין לעצטן יאָרהונדערט און ענדיקט זיך אין ניו יאָרק נאָך דער צווייטער וועלט מלחמה, איז דערשינען אין ניו יאָרק אין 1952. דער ערשטער באַנד איז ארויס אין אַן ענגלישער איבערזעצונג.

דאס געגארטע לאנד

(פון ר'חאן .די קאלאניע)

נס האט געדארפט זיין א גרויסער סוד אינאנהייב. מעדאף האט צו זיך אין אפיס אריינגערופן וועלווען און פארמאכנדיק די טיר, אז די אפיס-מיידל זאל ניט הערן, אים פארטרויט אז עס איז מעגלעך, אז היינטיקע וואך זאל זיין זייער וויכטיקע נייעס. אויב עס זאל זיך איינגעבן, וועט דאס זיין מער ווי וועלוול האט ווען עס איז גע'חלומ'ט. עס וועט אויפרודערן די שטאט. עס וועט שטעלן די געזעל-שאפט אף די פיס. נאך דערווייל, — קיין פיפס צו קיינעם ניט וועגן דעם. ער, מעדאף, וואס האט זיך געמאכט פאר זיין אויפגאבע אונטער אלע אומשטענדן צו קריגן דאס וואס וועלוול וויל, ער האט באקומען א וואונק, אז מע וועט עס קאנען באקומען: דאס איינציקע שטיקל פרייע לאנד וואס איז נאך פארבליבן ארום א פארק אין ניו יארק. נאך דערווייל, ביז וואס-ווען, מוז עס זיין א סוד, אזוי אז די וואס פארמאגן דאס לאנד זאלן זיך ניט קענען אַנשטויסן, ווייל אויב מע וועט דערשמעקן אז דאס וויל קויפן די געזעלשאפט, וועט מען דאס ניט קאנען קריגן פאר קיין געלט. ער, מעדאף, קויפט עס, אויב עס וועט אים נאך געלינגען. פון דערפארונג האט וועלוול געוואוסט, אז בויער ווילן גארניט האבן צו טאן מיט דער געזעלשאפט. מע האט די ארבעטער-אידעאליסטן ניט געטרויט. מע האט געזאגט צו וועלווען, ווען ער פלעגט קומען צו א בויער: „פריער באווייזט אז איר האט די נויטיקע סומע, אז איר האט קעש, דאן וועלן מיר האבן אפגעע אויערן“. עס פלעגט וועלווען א ברען טאן אין בלוט. פיאוקעס וואס איר זייט. אייד אף צעפיקעניש וועלן מיר אויפבויען ארבעטער-קאלאניעס. איר וועט זיך נאך קומען בעטן בא אונז.

עס איז געווען אין א נאָוועמבערדיקן פארנאכט און מעדאף האט זיך מיט זיין אַטאַמאַביל געטראָגן צום צפונ'דיקן טייל פון בראַנקס. זיין פאַסאַזשיר איז געווען וועלוול, וועלכער האט ניט געקענט איינזיצן פון אומגעדולד און זיך געדרייט אף אלע זייטן, ווי ער וואַלט וועלן פארשנעלערן די רייזע. מעדאף האט ווי אף צו להכעיס געשוויגן, א מאַדנע שווייגן. געווען פארטיפט אין זיך.

אַט זעען זיך שוין קליינע, הילצערנע, פריוואַטע הייזקעס. אַט ציען זיך ליידיקע מיט הויכע גראַזן באַוואַקסענע פעלדער. די לופט שמעקט דאָ בעסער — זאָגט וועלוול און בעמט זיך אָן מיט לופט.

מע פאַרט פארביי וואָלד. געדיכטער וואלד, זאָגט וועלוול. ס'איז דער פארק, אינפאַרמירט מעדאָף. אזוי ווייט?— וואונדערט זיך וועלוול. באלד, באלד, ענטפערט מעדאָף. פון ביידע זייטן וואָלד. און אַט גרויסע לאַנקעס, און אַ טייך און די ברעגן הויכע און פעלזיקע. אמתע קאַנטרי, ווערט באַגייסטערט וועלוול. יו סעד אים, איז מסכים מעדאָף. נאָר אַט זעט מען שוין ווידער הייזלעך, רייכע וואוינונגען, פרוואַטע קאַטעדושעס. פון איין זייט וואוינונגען, פון דער אַנדערער זייט גערטנער, וואָלד. דאָ מוז רענט זיין אומגעהייער, איז זיכער וועלוול.

אַ גליק וואָס מיר האָבן געקראָגן אַזאַ בחור ווי מעדאָף, טראכט ביי זיך וועלוול. אַן אים וואָלט געווען ביטער. גיי פאַרלאָז זיך אף די הויט־שינדער, די בויער, מיט וועלכע עס איז מיר אויסגעקומען צו פארהאַנדלען.

די מאַשין גיט זיך אַ דריי אריין ווידער אין פאַרק, אזוי ווי אין אַ וואלד. דער וועג איז אַ בערגליקער. אַט אונטן אין טאַל — אַ גרויסער רויזן־גאַרטן. וואונדערבאר! באוואונדערט וועלוול. גלייכע, שיינע בייטן מיט רויזן־שטרייכן, די רויזן האַלטן שוין אין וועיקן. די לעצטע רויז פון זומער, גיט אַ זיפן פאַעטיש מעדאָף.

די מאַשין גיט זיך ווידער אַ פארקערעווע אין דער מזרח־דיקער ריכטונג. אַ שטויביקער וועג. ווייטער — לידיקע פעלדער. אַ ניט ברוקירטע גאַס. איין הויז שטייט, ווי אַ ריז צווישן גראָזן און ביימער.

קעגנאיבערן פארק — לידיקע פעלדער, נאָר צווישן די פעלדער צו דרום־צו אן איינגעבויגן איינפאַמיליע הימל.

— אַט דאָס איז דאָס, — זאָגט שווער מעדאָף.

— וואו? — גלויבט זיך ניט וועלוול.

— אַט די לאַטס קעגנאיבערן פארק, דאָרט צווישן הימל.

וועלוול קוקט זיך ארום. איבערן פארק איז נאָר־וואָס די זון פאַרגאַנגען. דער הימל איז גרוי, נאָר עס דערמאַנט אים אין אַ לאַנדשאפט. ס'איז שטיל ארום דאָ. נאָר פון נאָענט הערט זיך דאָס דונערן פון דער פאַרבייפאַרנדיקער איבער־ערדישער סאָבוועי. ארום און ארום לידיקע פעלדער און דאָך איז עס נאָענט צו אַ סאָבוועי־סטאַנציע. אונטער דער סאָבוועי־בריק קומט אַן פאַראדנע אַ דינקי־קאר. אזוי ווי אין אַ פאַרוואָרפן שטעטל. דער פארק איז ביי דער נאָז. עס טיילט אים אָפּ פון די לאַטס אַ שטויביקער וועג. דער פאַרק דאָ איז אָפּן, ניטאָ אפילו קיין צאמען. דער הימל איז דאָ גרויס און נאָענט, פון אלע זייטן. זון מוז דאָ זיין אַ גאַנצן טאָג. הייזער קאָן מען דאָ בויען פאַר טויזנטער, אזויפיל פלאַץ איז פאַראן. — און אויב עס זאָל זיך איינגעבן, וועל איך די לאַטס קריגן אזוי ביליק, אַז עס זועט זיין דער גרעסטער וואונדער, — גיט צו מעדאָף. איצט דארף ער מער ניט איינרעדן וועלוולען. ער קאָן זיך פאַרגינען צו שווייגן. דערפאַר רעדט

שוין וועלוול. נאָר וואָס מער ער וויל אויסגעפינען, אַלץ איינגע'עקשנ'טער איז אין זיין שווייגן מעדאָף.

עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די לאַטס דאָ האָבן באלאנגט צו דריי פאר-שיידענע באלעבאַטיים. מע האָט זיי באדארפט קויפן אזוי אז איינער זאָל ניט וויסן פון אנדערן. דאָס הייזל האָט באלאנגט צו א איטאַליענער, וועלכער האָט זיך דאָ געוואָלט אויסלעבן זיינע יאָרן, ווייט פון שטאַטישן געטומל.
— אז עס וועט שוין האלטן ביי אים, וועלן מיר שוין אויסקומען, — האָט זיך פארגונען א שמייכל צו טאָן מעדאָף.

— מיר דוכט זיך, אז איצט האָבן מיר עס, יאָ דאָס איז דאָס, מעדאָף, — איז געווען איבערצייגט וועלוול. — איך בין שוין גרייט זיך אונטערצושרייבן.
— איך קאָן אין דעם פארדינען שווערע טויזנטער, נאָר איך וועל איך עס פארקויפן כמעט קאָסט פריי. בין איך א פיינער מאן?
— אָבער זייט איר זיכער, אז איר קענט עס באקומען? — איז געווען אומגעדולדיק וועלוול.

— עס איז מיינס, מר. דאָן. איך האָב היינט געגעבן אַ דעפּאָזיט. איך האָב עס געקויפט פאר זיך, נאָר אויב די געזעלשאפט וועט עס וועלן, וועל איך עס מקריב זיין, האָט מעדאָף געענטפערט.

פון יענעם מאַמענט אָן האָט וועלוול מער ניט גערוט. אלע כחות וואָס האָבן זיך ביי אים געהאט אָנגעקליבן פון זיינע קינדער יאָרן אָן, פח דאן, ווען ער האָט געטרוימט פון קריכן אָף הויכע, הויכע בערג און זיין דער ערשטער אפן שפיץ. — האָבן איצט באקומען א תיקון. דעם ערשטן באזוך האָט ער, נאָטירלעך, אָפגעשטאַט צו זונין. פון אים איז ער אַוועק צו ראַכלינען. ער האָט גערופן צו זיך זיין געטרייען אדיוטאַנט זאלמענען און ער האָט געהאַט מיט זיך זיין איבערגעגעבענע פריינדין יעטע און צוזאַמען איז מען אַוועק צו די מיטגלידער פון דער קאָמיטע.

עס האָט זיך אָנגעהויבן א פילגרימשאפט צום פארוואָרפענעם געגנט אין דער ווייטער בראַנקס. מע איז געקומען פארשטעלטערהייט, האָט עס געהייסן, ווייל עס האָט געמוזט געהאַלטן ווערן אַ סוד צווישן די מיטגלידער פון דער קאָמיטע. יעדער איז געווען באגייסטערט פון פלאַך, נאָר די מערסטע מיטגלידער זיינען ניט געווען באגייסטערט פון די אייסזיכטן צו קאָנען בויען דאָ. מע האָט מורא געהאט פאר די ריזיקע געלט-מיטלען, וואָס וועלן נויטיק זיין פאר אזא אונטערנעמונג; מע האָט זיך געשראַקן אָן אינמיטן וועט די גאַנצע זאַך איינפאַלן ווי אַ קאַרטנ-שטיבל. די פראגע אָף אלעמענס ליפן איז געווען: וואו וועט מען נעמען די פּאַנזן?

שלמה ראכלין איז שטארק ארויסגעטראָטן קעגן דעם פלאן. דער פארק איז אַ גרויסע מעלה, אָבער אויך אַ גרויסער חסרון. די מאַסקיטאס אין זומער וועלן פּאַרטרייבן דעש עולם. וואָס וועט מען טאָן, אָז די ראַצן וועלן איבערפּילן דאָס הויז און די קאָלאָניע וועט באַקומען אַ שלעכטן נאַמען? וואָס וועט מען טאָן ווען די איינוואוינער וועלן זיך אָנהויבן אַרומרייסן צווישן זיך און די קאָמיטעס וועלן ניט קענען אויסקומען?

נאָר וואָס טרוקענער עס זיינען געווען די אַרגומענטן קעגן, אַלץ ראַזעווער איז געוואָרן דאָס בילד פון דער קאָלאָניע לעבן פאַרק, אין די אויגן און אין מויל פון וועלוועלען. מיליאָנערן וואוינען ביים פאַרק. נו, האָבן זיי מורא פאַר מאַסקיטאָס און ראַצן? מיר דאַרפן זיך ניט שרעקן פאַר גרעסערע שונאים. רעוואָלוציאָנערן זיינען מיר און מיר האָבן מורא פאַר אַ פּליגעלע? שיינ וועלן מיר אויסזען, ווען די סאַציאַלע רעוואָלוציע וועט דאַרפן געמאַכט ווערן, אויב מיר זיינען אַזעלכע טרוסן איצט. די קאָמיטעס וועלן ניט קענען אויסקומען צווישן זיך? וועט מען זיי אַרויסזעצן אָף אלע שפּענדלעך.

מיר וועלן האָבן אַ דעמאָקראַטישע פירערשאַפט, ווי ס'איז אויסגעאַרבעט געוואָרן פון דער קאָנסטיטוציע. דאָס לעצטע וואָרט וועט געהערן דער מיט-גלידערשאַפט. און פאַרוואָס זאָלן פאַרקומען קריגערייען? אויב מע מיינט נאָר גוט, וועט דער אמת תמיד געווינען. מיר וועלן האָבן זון און ליכט און פרייע הימלען און אַ ריזיקן פאַרק און מיר וועלן אליין זיין די באַלעבאַטיים איבער אונזערע הייזער, איבער אונזערע קינדער. איבער דעם גייסטיקן לעבן פון דער קאָלאָניע. איז ווער קען זיך שטעלן קעגן דעם? אויב עס וועט אימיצן ניט געפעלן, וועט מען אים צוריקגעבן דאָס געלט און פטור אן עסק. עס וועלן זיך געפינען צענדליקער בעלנים, וואָס וועלן פאַרנעמען דאָס פּלאַץ פון דעם וואָס וועט ארויס.

ווידער טאַג-טעגלעכע מיטינגען פון דער קאָמיטע מיט דער באַרד-דירעקט-טאָרן. רעדעס, רעדעס. און ווער עס האָט אַ געשליפענע צונג, דער געווינט דעם עולם. קיינער האָט ניט געהאט קיין דערפאַרונג אין בויען. אלע זיינען אַרבעטער: שניידער, הוט-מאַכערס און אויב עס איז דאָ אַ סטאַליער, האָט ער זיך אין אַמעריקע אויסגעלערנט די מלאכה און קען בכלל דאָס מויל ניט עפענען. און דער אינזשינער ראכלין וואָס פאַרשטייט שוין יאָ עפעס, איז אָבער צו פעסימיסטיש און ווען וועלוול שטעלט זיך אַוועק אים ענטפערן, מאַכט ער פון אינזשינער בלאַטע. זונדע שטייט צווישן די צוויי. זיין אויפגאַבע איז געפינען אַ גאַלדענעם מיטן-וועג. די פרויען מיטן זיך ווינציק. מעדאָף איז געלאָסן, ווען מע ווענדט זיך צו אים. אים גייט, דוכט זיך, דער גאַנצער ענין ווינציק אָן. ער גייט זיך אָן מיט זיינע פאַרהאַנדלונגען אַפצוקויפן אלע לאַטס, צי די געזעלשאַפט וועט זיי אַפּקויפן צי

געקליבענע שריפטן

ניט, ארט אים ווינציק-וואָס. אמת, ער דארף געבן קרעדיט וועלחלען פארן פלאַן. עס וואָלט אים ניט איינגעפאלן צו זוכן לאַטס לעבן אַ פאַרק.

ענדלעך האָט די באַרד אנטגילטיק באַשלאָסן אַפצוקויפן די לאַטס און זען אַז מעדאָף זאָל קריגן וואָס מער לאַטס פאַר דער צוקונפטיקער קאַלאַניע. וועלוול האָט געזיגט. די באַרד האָט אויך באַשלאָסן, אַז וועלוול זאָל אַנגעשטעלט ווערן אַלס דער אַרגאַניזאַטאָר פון דער קאַלאַניע און פון איצט אָן ווערט ער דער באַצאָלטער, דער ערשטער באַצאָלטער באַאמטער פון דער קאַלאַניע. וועלוול האָט געמאַכט אַ באַריש פנים, ווען ער איז פאַרגעשלאָגן געוואָרן פאַרן אמת.

— מיין גאַנץ לעבן האָב איך געטרוימט צו קענען דורכפירן מייע פלענער און עס זאָל ניט פאלן אַף מיר קיין חשד, אַז איך וויל אַ דזשאַב. כיועל בעסער טאָן די שווערסטע פיזישע אַרבעט, וועלכע איך האָב בכלל ליב צו טאָן, איידער ווערן אַ פּאַליטישן. באַפרייט מיר, איך בעט אייך, פון דער אומאַנגענעמער לאַגע, אין וועלכער איר שטעלט מיר אין איצטיקן וויכטיקן מאַמענט. איך וועל אוועקגעבן מיין יעדע פרייע מינוט. זאָל דער אַרגאַניזאַטאָר פון דער קאַלאַניע איבערגיין אין די הענט פון אימיצן אַנדערש.

נאָר ער האָט גוט געוואוסט אַז עס איז ניטאָ קיין אַנדערער פאַר דעם אמת און ער וואָלט געווען דער ערשטער צו באַקעמפן יענעם, וואָס וואָלט זיך, לויט זיין באַגריף, ניט געפאַסט צו טאָן די אַרבעט. ער האָט אַנגענומען. זיין געהאלט איז געווען אזוי מעסיק, אַז ער האָט גענומען מיט צען דאַלער אַ וואַך ווינציקער וויפל ער האָט פאַרדינט אין יענער צייט. עס האָבן זיך געפונען אזעלכע מיטגלידער פון דער קאַמיטע וואָס האָבן פאַרגעשלאָגן אַז מע זאָל אים צאָלן אַזויפיל וויפל ער פאַרדינט איצט אַף זיין דזשאַב. נאָר וועלוול איז געווען צופרידן פון דעם קליינעם געהאלט און ניט געלאָזט אפילו פאַרפירן קיין דיסקוסיע וועגן דעם. דאָס איז געווען זיין טרייסט. זאָל מען וויסן, אַז ער האָט זיך אין דזשאַב ניט גענויטיקט, אַז ער איז נאָך מקריב צען דאַלער פון זיין אייגענער קעשענע יעדע וואַך.

פון איצט אָן האָט וועלוול געטאַגט און גענעכטיקט אַף די לאַטס, וואָס זיינען געווען פאַרוואַקסן מיט הויכע ווילדע גראַזן און וואו עס זיינען געשטאַנען פאַר-עקשנט, נאָר געמיטלעך ברוינע פעלזן-שטיינער, אזעלכע שטומע עדות פון כּמה יאָרן — אלץ געזען, אלץ געהערט, ווילדפלייש פון דער ערד זיינען מיר, היימלאָוע יתומים. דאָ זיך אַ היים געמאַכט.

וועלוול האָט די שטיינער באַטאַפט, ווי ער וואָלט וועלן וויסן ווי לייכט עס וועט זיין פטור צו ווערן פון זיי. ער האָט אויך אויסגעריסן אַ פאַר הויכע גראַזן, געפילט אַז ער מוז עפעס טאָן, ווען ער קומט אַף די לאַטס. דאָס איז געווען זיין אומגעדולד, וואָס האָט זיך געריסן צו זען ווי מע הייבט שוין אָן בויען, ווי די אויסגראַב-

מאשינען קערן איבער דעם גרונט, ווי עס קומען די סקרפינדיקע וואַגנס און פירן אוועק הרודעס ערד און מאכן טיפער דעם גרונט און עס רודערט זיך און עס טוט זיך און דער שווייס גיסט זיך אים פון שטערן און ער מוז זיין אומעטום און זען ווי מען בויערט, בויערט. ווי מע האַלט שוין אין בויען...

מעדאָף איז מיט וועלווען אריין צום איטאַליענער וואָס האָט זיך געוואוינט אין דעם נידעריקן הייזל צווישן די לאַטס, אזוי ווי אַן אַאַזיס אין מדבר. דער איינגעבויענער, האַלב-גרויער פיפקעדיקער אלטער האָט זיי אויסגעהערט, ווי מע באַט אים אָן געלט, א סך געלט אז ער זאָל פארקויפן זיי דעם לאַט. ווי אַ מענטש וואָס איז אויסגעזאָרגט און קאָן דערפאר זיך אויסלאַכן פון פארשיידענע אַנבאַטן, האָט ער זיי גוטמוטיק דערקלערט, אז ער גלויבט ניט אז מע וועט ווען-ס'איז פארבויען דעם ארום. ניט ביי זיין לעבן. דאָ וועט ער זיך אויסלעבן די פאַר יאָר. ניין, ער טראכט אפילו ניט צו פארקויפן דעם לאַט, ער האָט קיין מורא ניט פארן טומל וואָס וועט זיך קראַגן איבער זיין קאַפּ. זאָלן זיי, די דזשענטלייט צוריקקומען אין פינף יאָר ארום. אויב מע וועט דאָן בויען, וועט ער רעדן מיט זיי ביזנעס, און פאר זייער מי וויל ער אז זיי זאָלן געניסן פון זיין וויין און פארבייסן מיט עכטן איטאַליענישן קעז. די איינלאַדונג איז אַנגענומען געוואָרן, דער זויערער וויין האָט געשמעקט, דער האַרטער קעז האָט געשאַרפט דעם אפּעטיט, נאָר דער אלטער האָט זיך אויסגעלאַכט פון זייערע אַנבאַטן.

— ער וועט בעסער ווערן, ווען ער וועט דערזען די ערשטע אויסגראַב-מאַשינען, — האָט פארזיכערט מעדאָף.

נאָר מעדאָף האָט צופיל געגלויבט אין זיך. דער איטאַליענער האָט זיך פאר די מאַשינען ניט איבערגעשראַקן אפילו דאָן, ווען עס האָט זיך אַנגעהויבן די גרויסע אַפענסיווע אָף דער שטיינערנער פעסטונג, די לאַטס פון דער קאַלאַניע. — עס איז פריילעך אצינד, — האָט ער געזאָגט, פיפקענדיק, — עס דערמאַנט מיך אין מיינע אמאַליקע יאָרן, ווען איך האָב געאַרבעט ביי הייזער, ווען עס זיינען נאָך אזעלכע מאַשינען ניט געווען. עך, ווי גוט עס איז צו זיצן ביים פענסטער און זען ווי מיינע לאַנדסלייט לייגן אריין אַ שווערן טאַג ארבעט. אמאַל פיל איך ווי אליין ארויסצוגיין און נעמען אַ לאַפעטע אין האַנט אריין... נו, פארוואָס פון מייין אַלטן וויין און פארבייסט מיט אַ שטיקל קעז, דזשענטלייט. מעדאָף איז געווען אין כעס. אזא לאַקש! וואָס מיינט ער, וואָס? מע וועט אים מיט גאַלד אַפּגיסן? זאָל מען נאָר אָנהויבן לייגן ציגל, וועט ער בעסער ווערן. דער סוף איז געווען, אַז דער איטאַליענער איז איינגעגאַנגען אָף אַ פּלאַץ, וואָס איז וועלווען איינגעפּאַלן.

2

מיליאניערקער פלאַסט פון ערד, פון קוואַרץ און ליים, עדות פון פאר-שטיינערטן לעבן, פון אייביקן בייט — אַלץ ווערט פלוצלונג אויפגעטרייסלט און צעשמעטערט. דינאַמיט צערייסט, בויערט דורך די אינגעווייד פון דער ערד. אפן חורבן פון דעם צעריבענעם שטח ערד ווערט אַ ניי לעבן געשאפן. האַרעווען מוסקולירטע אַרעמס, גראַבן אויס א פונדאמענט. מאסע-מאשינען טראַגן שטיין און ליים אוועק מיט אַ געקרעכץ, אויסגעמישט מיט בוי-געזאַנג. אַפפאַל פון פריערדיקער וועלט מאַכט פלאַץ פאר געוועט פון צעמענט און ציגל. א סימפאָניע פון ארבעט, א פולסירן פון א יונג האַרץ, אַנגעפילט מיט טרוים. פאר צוויי ביקסן, צוויי טשייניקעס, צוויי רעק, צוויי הובעלן, צוויי העמדער, איין פעסל קוואס און זעקס רענדלעך האַט יאנאס בראַנק אויסגענארט פון די אינדיאנער דעם גרויסן שטח לאַנד, וואָס איז היינט די בראַנקס. האַבן נאָך אין יאָר 1640 די אינדיאנער געמוזט מאַכן פלאַץ פאר די בלייכהויטיקע, ניי אַנגעקומענע אימיגראַנטן פון האַלאַנד און שפעטער פון ענגלאַנד. האַבן זיך ישובים אַנגעהויבן איינפונדעווען דאָ, האַט דער וויסער דעם רויטן געטריבן, האַט דער ארבעטגעבער דעם אַרבעטער אונטערגעיאַגט, האַט מענטש פון אַלע ראַסן און שטאַנדן זיך פאראייניקט אין קאַמף קעגן דער פיר-פיסיקער חיה, קעגן דעם שונא אין וואַלד, קעגן פארפלייצונג און טריקעניש, קעגן קעלט און היץ, קעגן הונגער און דורשט.

זיינען פריצים רייך געוואָרן אפן שווייס פון זייערע שקלאַפן און דאָס לאַנד באַהערשט און זיך מיטן לאַנד צעטיילט און אפילו פארגעסן די גרענעצן פון זייערע חלקים ערד זיך אַנצוצייכענען. זיינען אַנגעקומען אין לאַנד אימיגראַנטן, אויסגעדורשטע נאָך דעם לעבנס-טראַפן, אויסגעהונגערטע נאָך ברויט און פריי-וואַרט. — אין זון אויסגעקנאַטענע איטאליענער; שטייפע, קאַרעקטע דייטשן; דעמבענע, רוי-פליישיקע אירלענדער; פאר'דאגה'טע, מיט דער נשמה פאַכנדיקע יידן. איז דורך זיי געוואַקסן און רייך געוואָרן דאָס לאַנד, האַט זיך צעבליט מיט מענטשן-בליט די בראַנקס, האַט ניו יאָרק באשטימט אַפצוגרענעצן א שטיק פון שיינעם שטח לאַנד אין די בראַנקס פאר אַן עפענטלעכן פאַרק. זיינען די ברעגן פון שמאַלן בראַנקס טייך באַשיצט געוואָרן פון דער מענטשלעכער האק און די וועלדער און די ווילדע פעלזן האַבן זיך געעלטערט זאָט און צופרידן. איז געקומען וועלוול פון קליינעם שטעטל אין פוילן צו קלעטערן אף די שפיצן בערג פון בבל-טורעם — אמעריקע. האַט ער מיטן בעטלערישן פאַק אף די פלייצעס זיך געריסן צו בויען אַ נייע, פון ארבעט-שטאַלצע וועלט, אַ וועלט פון ברידערלעכער הילף און צחאמענלעכן. מיט די בלויע צען פינגער און ערלעכן

קאפ דעם שענסטן טייל פון בראַנקס דערגרייכט און פאר ארבעטער-פאמיליעס א חלום געוועבט.

האַבן די יורשים פון די פריצים זיך געבויגן פאר די וועלוול'ס, פאר די מיט שווייס-פארדינטע סענטן און זיי האָבן דאָס לאַנד דאָס אָנגערויבטע פארקויפט, פאר זעק מי און אַנגעהאַרעוועטע יאָרן פארקויפט.

אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן בויען די ארבעטער קאַלאָניע פון דער קאַ- אַפּעראַטיווער געזעלשאַפט פון יידישע אימיגראַנטן-ארבעטער, וואָס האָבן ניט געוואָלט פאר זייערע קינדער אַ לעבן פון זונשיין און פרישע לופט.

יעדן טאָג איז האַסטיקער געוואָרן דאָס גערויש, איז רעשיקער געוואָרן דער טעמפ פון די בויער. האָט אָנגעהויבן פארווירקלעכט ווערן דער טרוים פון טויזנטער ארבעטער. האָט דער גליקלעכער קאַפּעראַטאַר, וואָס האָט געהאט אריינגעלייגט זיינע פאַר הונדערט טאַלער פאר צימערן אין דער קאַלאָניע, גע- פילט אז די הויפנס ערד, וואָס ווערן אוועקגעפירט זיינען פון אים באַזיגט געוואָרן און דער צעמענט און ציגל וואָס ווערן געבראכט זיינען זיין האַב-און-גוטס.

האַבן די קאַנטראַקטאָרס וואָס האָבן איבערגענומען צו בויען די קאַלאָניע געדארפט אָנשטעלן בלויז יוניאָן ארבעטער פאר דער ארבעט. אלץ האָט געמוזט זיין הונדערט פראָצענט יוניאָניזירט. זאָל ניו יאָרק זען ווי אזוי ארבעטער בויען זייער וועלט. האָט יעדער צוקונפטיקערשכן געפילט, אַז ער איז דער פיאָנער פון אַ נייער אַרדנונג וואָס ווערט געבויט קעגנאיבער דעם פאַרק. מע האָט פאַר- געסן, אז מאַמאַן לאַכט ס'גרױסע געלעכטער פון די וועלוול'ס, וואָס ווילן זיך פארמעסטן קעגן אים. מע האָט געוויזן א צונג וואָל-סטריט און ראַקפעלערן. מע האָט געבויט אַ קאַלאָניע פון ארבעטער און בלויז פאר ארבעטער.

די ארכיטעקטן האָבן אויסגעארבעט אַ פראַכטפולן פלאַן פאר דעם אויסזען פון די הייזער, נאָר וועלוולען האָט דער פלאַן ניט געקענט צופרידנשטעלן. אַן ארבעטער קאַלאָניע דארף ניט בלויז זיין שענער און רחבות'דיקער פון די שענסטע הייזער אין ניו יאָרק, נאָר זי דארף זיין אינגאנצן אנדערש. און דערפאַר האָט וועלוול געהאַלטן פאר זיין חוב אַנצואווייזן די ארכיטעקטן וואָס צו טאָן. זיכער האָבן זיי אים אויסגעלאַכט ווען ער פלעגט ארויפקומען יעדן טאָג און זיך בעטן ביי זיי, אז זיי זאָלן אים אויסלערנען ליענען דעם „בלו-פרינט“. ער האָט אריינגעשטעקט זיין נאָז אומעטום, זיך איינגעראָבן מיט די דורשטיקע אויגן און געטייטלט מיט די פיבערהאַפטיקע פינגער. זיי האָבן וועלוולען ניט געקענט, ניט געוואוסט, אַז ער וועט אויספירן און אזוי שנעל ווי זיי האָבן, כדי זיך אַפּצוטושעפען פון אים, אים געגעבן צו פארשטיין די תורה פון בלו-פרינט, האָט ער זיי געגעבן עצות וועגן ענדערן די פלענער פון זייער אַרבעט. זיי האָבן זיך ניט געקענט אַפּ'חידוש'ן פון זיין באהאווענטקייט אין דעם בלו-פרינט ;

אז מע זאל אזוי גיך באגרייפן א זאך האָבן זיי דעם ערשטן מאָל געזען. און ווען זיי האָבן מער ניט געוואָלט דולדן זיין אריינמישן זיך אף טריט און שריט, האָט וועלוול זיי געבראַכט אַן אָפיציעלע פּאַראַרדנונג פון דער געזעלשאַפֿט אָדער, וועלוול, איז באַפּולמעכטיקט צו זיין דער איינציקער אָפיציעלער פּאַרטערטער פּון דער געזעלשאַפֿט ביים בויען. און זיי האָבן זיך געמוזט בויען פאַר אים. און ער האָט אָנגעהויבן מאַכן קאַרעקציעס אין זייערע פּלענער. יעדער צימער זאל האָבן וואָס מער זון און ליכט, די פענסטער זאָלן זיין גרעסער, די הויפּן זאָל זיין רחבות'דיקער. צוליב דעם זאל בלויז פאַרביט ווערן 45 פּראָצענט פון לאַנד. די הויפּן זאָלן זיין אָפּענע, ניט קיין פאַרשלאָסענע און אומעטום אין זיי זאָלן זיין גערטנער און פּאַנטאַנען.

פון דער גאַנצער שטאָט איז מען געקומען אָנקוקן אפּן גרויסן וואונדער, ווי מע בויט אַן אַרבעטער פּאַלאַץ ארום דעם פּאַרק. אין דער אַרבעטער פרעסע זיינען דערשינען גרויסע האַלב־זייטיקע אָנאַנסן, וואָס האָבן גערופן דעם אַרבעטער עולם צו קומען צו דער פייערונג פון לייגן דעם ווינקלשטיין פון דער קאַ-אָפּעראַטיווער קאַלאָניע. איבער טויזנט אַרבעטער זיינען זיך צוואַמענגעקומען צום היסטאָרישן מאַמענט, וואו אַף אַ פעלו זיינען געשטאַנען די פירער פון דער באַוועגונג און דערקלערט פאַרן עולם די באַדייטונג פון דעם יום טוב.

מיט דעם פעסטן שריפט האָבן די צייטונגען גערופן דעם אַרבעטער זיך צו באַזאָרגן מיט אַ נייעם פּראַכטפולן אפּאַרטמענט פון 2, 3, אָדער 4 צימערן. דירה געלט בלויז פון 12 טאָלער ביז 13 טאָלער אַ חודש פאַר יעדן צימער און אלע פאַר יאָר וועט דירה־געלט דאָ ביליקער ווערן. ליכטיקע און לופטיקע צימערן מיט אַלע לעצטע מאָדערנע באַקוועמלעכקייטן, טעלעפּאָן און ראַדיאָ איינריכטונגען. קאַלעקטיווע וואוינונגען דורך אַרבעטער און נאָר פאַר אַרבעטער.

יעדן פּרימאַרגן האָבן די אָנאַנסן גערייצט דעם אַרבעטער און איבערהויפּט זיין פּרוי צו וועלן נעמען אַן אפּאַרטמענט אין דער קאַלאָניע. די וואָס האָבן קיין געלט ניט געהאַט, האָבן געוואָלט לייען ביי זייערע קרובים.

זוי איז געוואָרן דער באַצאָלטער פינאַנס סעקרעטאַר און ער האָט גענומען דאָס געלט. אַרבעטער זיינען געקומען פון אלע טיילן שטאָט מיט די בילס אין די הענט און זיך ממש געבעטן, אז מע זאָל ביי זיי דאָס געלט צונעמען. אין אָפּיס איז געהאַנגען אַ גרויסע מאַפע און יעדער האָט געקענט זען דעם גאַנצן פּלאַן. דער וואָס האָט איינגעצאָלט, וואָס באַקומען אַ נומער, לויט דעם נומער זיך געקענט אויסקלייבן זיין אַפּאַרטמענט אָפּן פּלאַן. די פּריערדיקע נומערן האָט מען צוגעזאָגט צו רופן פּריער און זיי לאָזן אויסקלייבן.

אויך אין עס־זאָל פון קעמפּ איז געהאַנגען אזא פּלאַן און גערייצט דעם אָפּעטיט צו וואוינען אין דער קאַלאָניע. די גליקלעכע דעפּאָזיטאָרס האָבן צו-

גערופן זייערע פריינט און אָנגעוויזן וואו זיי וועלן וואוינען — אף דער מאַפּ. דער ערשטער בלאַק הייזער האָט באַדאַרפט באַשטיין פון טויזנט צימערן פאַר אַרום 350 פאַמיליעס אָדער א 800 נפשות. אזוי גיך האָט מען פאַרדונגען די צימערן און די אפּאַרטמענטס, אז מע האָט שוין אָנגעהויבן מאַכן פּלענער פאַרן צווייטן בלאַק הייזער.

אין דער זעלבער צייט וואָס מע האָט אָנגעהויבן בויען די הייזער, האָט זוני פאַרטראַכט א נייעם פּלאַן, וואָס זאָל פינאַנצירן דאָס בויען און אז מע זאָל ניט דאַרפן אָנקומען צו די פּריוואַטע קאַפיטאַליסטישע באַנקן נאָך הלוואות. א דאַנק אים איז געגרינדעט געוואָרן א ליי-און-שפּאַר קאַסע, וואָס איר אויפגאַבע האָט געדאַרפט זיין אַ דרייפאַכיקע: ערשטנס, באַרגן צו די, וואָס דינגען אַפּאַרטמענטס אין דער קאָלאָניע 50 פּראָצענט פון דער סומע וואָס זיי דאַרפן איינצאַלן, אַ סומע פון 80 טויזנט טאָלער איז אינגיכן אויסגעבאַרגט געוואָרן. צווייטנס, צו שאַפן די נויטיקע קאַפיטאַלן צו פינאַנסירן די קאַאָפּעראַטיווע אונטערנעמונג און דריטנס צו געבן הלוואות צו אַרבעטער אַרגאַניזאַציעס אף א קליינעם פּראָצענט. אין דער אַרבעטער-פּרעסע זיינען דערשינען גרויסע אַנאַנסן וואָס האָבן זיך

געלייענט:

אַרבעטער, האַלט אייער אָפּגעשפּאַרטע געלט
אין דער ערשטער פּראָלעטאַרישער פינאַנץ-אינסטיטוציע
קאָאָפּעראַטיווע ליי און שפּאַר קאַסע

6 פּראָצענט

גאַראַנטירטע דיווידענדן.

געזיכערטע מאַרטגעדוזש באַנדס.

די געזעלשאַפט האָט אַרויסגעלאָזט באַנדס פאַר אַ פּערטל מיליאָן טאָלער, כדי צו קענען אָנגיין מיטן ווייטערדיקן בויען. נאָר הינטער דעם אַלעם איז געשטאַנען מעדאַף, וועלכער האָט אין דער אַמת'ן גוטגעזאָגט פאַר דער געזעלשאַפט אַ סך הלוואות און בכלל געהאַלפן מיט זיינע פּראַקטישע פאַרשלאָגן.

אין אן אַרטיקל האָט דער שרייבער אזוי כאַראַקטעריזירט מעדאַוין:

„... מע מוז אָבער זאָגן, אז די אונטערנעמונג פון אויפבויען אַ קאַאָפּעראַטיווע קאָלאָניע מיט אלע באַקוועמלעכקייטן און מאַדערנע איינריכטונגען, וואָס באַטרעפט אַ פאַר מיליאָן דאָלער, וואָלט זיכער נישט געקאָנט אזוי גיך פאַר-ווירקלעכט ווערן, ווען צו הילף פון דער געזעלשאַפט וואָלט ניט געקומען איינער פון די אינטערסאַנטסטע פּערזענלעכקייטן אין אַמעריקע, דער מערקווירדיקער מענטש מעדאַף.

„אין די יינגערע יאָרן איז ער געווען טעטיק אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין דער אַלטער היים, אין רוסלאַנד און ער איז פיל מאַל אַרעסטירט

געוואָרן. אין אמעריקע איז ער גיך געוואָרן אַ גרויסער געשעפטסמאַן און ער איז אריין אין די ריעל עסטייט ביזנעס, נאָר זיין האַרץ איז שטענדיק געווען מיט די אַרבעטער, אָדער ווי ער דריקט זיך אויס, „דער פּראָלעטאַרישער אָדער לאַזט אים ניט רוען“. דורך זיין איבערגעבנקייט און ממשות'דיקער הילף איז מעגלעך צו פּארווירקלעכן דעם טרוים, די אויפבויוונג פון דער ערשטער גרויסער קאָאָפּעראַטיווער קאָלאָניע אין אמעריקע“.

די אַרבעטער פּרעסע האָט געהאַלטן אין איין פּויקן וועגן דער אונטער-נעמונג. אירע בעסטע שרייבער האָבן געווידמעט לאַנגע אַרטיקלען וועגן בוי פון דער קאָלאָניע, וואָס האָבן זיך געוויינטלעך אָנגעהויבן אומגעפער אזוי: „עס לוינט זיך צוצופאַרן צום פאַרק און אליין זען וואָס דאָרט קומט פאַר. עס לוינט זיך, ס'איז פּריי, ס'איז שטיל, ס'איז פול מיט פאַרק-גרינקייט. און דאָ לייגט מען אַ ציגל אַף אַ געביידע וואָס וועט זיך אויסצייכענען דערמיט וואָס זי וועט זיין, א. א. ז. וו.“

עס זיינען דערשינען אַרטיקלען וועגן דער וויכטיקייט פון בויען אַ קאָ-פּעראַטיווע אַרבעטער באַנק און אויפּרופן אַז מע זאָל גיט לאָזן סקעבן די שווער-פּארהאַרעוועטע געלטער אין די קאָפיטאַליסטישע בענק, נאָר מיטן געלט העלפן בויען קאָאָפּעראַטיווע, אייגענע אונטערנעמונגען.

„אַ קאָאָפּעראַטיוו איז די זיכערסטע אינוועסטמענט און די קאָאָפּעראַטיווע באַנק וואָס נוצט אויס איר געלט אַף קאָאָפּעראַטיווער ביואַנג, שטייט אַף דעם זיכערסטן באַדן“.

גיט בלויז האָבן זיך יעדן זונטיק געצויגן שטראָמען אַרבעטער פון דער איסט סייד, פון האַרלעם צו דעם ווייטן טייל בראַנקס, צום פאַרק, וועלכן זיי האָבן איצט באזוכט דעם ערשטן מאָל אין זייער לעבן, נאָר מע איז אויך גע-קומען פון אנדערע שטעט געבן אַ קוק אַף דער גרויסער געשעעניש, ווי אַרבעטער, יידישע אַרבעטער, בויען און אייגענע וואוינ-קאָלאָניע, וואו עס וועלן גיט זיין קיין לענדלאַרדס, וואו יעדער איינוואוינער וועט האָבן אַ דעה, וואו פשוטע אַרבעטער שאַפן און אונטערנעמונג פון אַ פאַר מיליאָן דאָלער.

פון אלע גרעסערע שטעט אין אמעריקע, וואו עס איז פאראן אַ גרויסע צאָל יידן, זיינען אָנגעקומען בריוו צו וועלוועלען, און ער זאָל געבן אינפאַרמאַציע וויאזוי מע קען אין זייערע שטעט בויען אַן ענלעכע אונטערנעמונג. עס איז אויך אָנגעקומען געלט פאר מיטגלידערשאפט אין דער געזעלשאפט פון אנדערע שטעט, פון מענטשן, וואָס וואוינען אין דער קאָלאָניע האָבן זיי גיט געקאָנט, נאָר געוואַלט האָבן די זכיה פון באלאנגען צו אַ כלל וואָס טוט אזא היסטאָרישע אַרבעט.

וואָס מער די פּרעסע האָט געשריבן וועגן דער אונטערנעמונג, וואָס מער

האָט דאָס לאַנד זיך אָפגערוּפן מיט בריוו און בקשות, ביז עס האָבן אָנגעהייבן אָנקומען דעלעגאציעס פון ארומיקע שטעט אויסגעפינען ווי אזוי דאָס קען געטאָן ווערן אף זייער באַדן.

עס איז זומער. דער קעמפ איז געפאָקט מיט מענטשן. דאָרט ווערן רעק-רוטירט אַלץ נייע אָנהענגער פאר דער געזעלשאַפט. דער קעמפ איז דאָך די מאַמע פון דער קאָלאָניע. אזוי פריי ווי עס לעבט זיך אפן באַרג, אזוי גוט וועט אונז זיין אין דער קאָלאָניע, זאָגן די טוער פון דער געזעלשאַפט. נאָר די הויפט-טוער קומען ניט ארויס אהער. ניט וועלוול, ניט זוני האָבן צייט דערפאר, נאָר זייערע פרויען זיינען דאָ.

דערווייל האָט זי צוקונפטיקע קאָלאָניע אין דער בראַנקס אויסגעקוקט ווי אין אַ באַלאַגערונג-צושטאַנד. עס האָט געברענגט אונטער די הענט. אַרבעטער, באַ-גאַסענע פון שווייס, האָבן אונטער דער צעלאָזענער זון, זיך געבויגן אין דרייען, לייגנדיק ציגל צו ציגל, שטיין צו שטיין, אויך זייערע כחות אריינגעלייגט אין דערמיט. און עס האָט געהאלטן אין איין וואַקסן וואַנט צו וואַנט. עס האָבן גערעוועט די לאַסט-הויב-מאַשינען, עס האָבן גערוישט די עקבער-מאַטאַרן, גע-שפאַלטן די פעלזן-שטיינער, וואָס האָבן געמוזט נאָכגעבן זייער טויזנט-יאָריקע עקשנות און זיך בויגן צום ווילן פון די יידישע שניידער, וואָס האָבן דאָ אַ היים פאר זיך געבויט. ציגל-טרעגער ארויף און אראָפּ, קאַלך-מישער, סטאַלערס — הילצערנע בריקלעך, סקעלעטן פון ווענט, ריטמישער געקלאָפּ פון האַמערס, שמיר פון ליים אף ציגל, שטויב און רויך, בלאַטעס און געענג, אַ סאָפּן פון האַרעוואַניע, אַ געדריי פון מוסקולן — מע בויט, מע בויט, מע בויט!

און צווישן די בראַנזענע זין פון אַרבעט, צווישן די הויפּנס ליים און פעסטונגען פון ציגל, דרייט זיך ארום אַ קליין, קוים-זשיפענדיק יידעלע און האַלט אַ קורצזיכטיק אויג אָף אַלעס און בייזערט זיך און שילט אַ הייזעריקער און די איטאַליענער צעמענט-מישער און ציגל-לייגער לאַכן פון אים און רייצן זיך מיט אים, ווי מיט אַ נאַריש קינד. דאָס איז יאַשקע דער היטער. ער דארף זען אַז מע זאָל ניט גנב'ענען, אים האָט די געזעלשאַפט פארטרויט דעם פאַראַנט-וואַרטלעכן אַמט פון אַ שומר.

קומען אָן קאַפּעראַטאָרס אָנקוקן זייער פאַרמעג, נעמט זיי אויף יאַשקע, פירט זיי ארום, רעדט זיך אויס פאַר יעדן זיין ביטער האַרץ, קלאַגט זיך אף די בוי-אַרבעטער, אז זיי באַראַבעווען די געזעלשאַפט.

— איר מיינט, אַז זיי זיינען יוניאָן-לייט, זיינען זיי שוין קלאַסנבאַוואוסט-זיניק, ווי איר און איך? עס הייבט זיך גאַרניט אָן. זיי האָבן די גאַנצע קאָלאָניע טיף אין דער אַדמה, אָף אַ פּריוואַטער אונטערנעמונג וואַלטן זיי ניט גע'פּטר'ט אזויפיל צייט אף שכור'ן און גאַרניט טאָן, ווי דאָ. איך זאָג אייך, איך זע, דערפאַר

האָבן זיי מיך פיינט. זיי ווילן מיר דער/הרג'ענען. לעצטע וואָך איז מיר שיר ניט געפאלן א ציגל אין קאָפּ אריין. עס האָט געהייסן, אז עס איז געווען אַן עק-סידענט, נאָר איך ווייס שוין זייערע שטיק.

— איך זע אַ סך זאָכן, וואָס ווען די קאָאָפּעראַטאָרס וואַלטן וועגן דעם געוואוסט וואַלט זיך אָפּגעטאָן חושך. נאָר מע מוז שווייגן. ס'איז דאָך א יוניאָן און ניט קיין ריכטיקע פירערשאפט, איז מוז מען זיך די ליפּן אָפּווישן.

— האָט איר ניט דערציילט וועלווען וועגן דעם? — פרעגט מען אים. — נו, אז דערציילט איז וואָס? ער קען אזויפיל אויפּטאָן ווי איך. ער רעדט צו זיי מיט גוטן, מיט בייזן, זיי לאַכן אים אין פנים אריין. געפעלט דיר ניט, זאָגן זיי, קענסטו אונז אָפּזאָגן. און אז אונז וועט ניט געפעלן, וועלן מיר ארויס אין סטרייק.

— נאָר דאָס פעלט אונז, אַז מע זאָל דאָ סטרייקן, מער וואַלט אונז ניט געפעלט, — זאָגט יאָשקע און בויגט איין דעם געבויגענעם קאָפּ און גיט אַ מאַך מיט דער אויסגעדארטער האנט.

אַט אַזוי איז ער. יאָשקע. שטענדיק אומצופרידן, שטענדיק פאַלט דער הימל אים צו דער ערד. און קומען אהער מענטשן מיט פולע זשמעניעס באגייסטערונג, מיט קלאָפּענדיקע הערצער פון פרייד, באַגעגענט זיי יאָשקע מיט אַ — — אייך איז גוט, וואָס איר קומט אהער אף א וויל און איר פארשטייט. איר קוקט טאקע אויס צו זיין א באוואוסטזיניקער מענטש, אָבער ווען איר וואַלט דאָ געדארפט זיין א גאנצן טאָג און זען און הערן וואָס איך זע און הער זיך אַן אַ גאַנצן טאָג, וואַלט איר אויך געוואָרן פעמישט און פריטשמעליקט.

— וואָס ווייסט איר, וואָס פארא מענטשן עס געפינען זיך אין דעם ניו יאָרק? — ברעכט יאָשקע די אויסגעדארטע, ברוינע הענט, וואָס הייבן שוין אַן קלענער ווערן. — עס קומען אהער פארשיידענע מענטשן וואָס האָבן דאָ זייערע אַפּאַרטמענטס. צווישן זיי זיינען דאָ א סך פיינע מענטשן, וואָס פארשטייען, ווי גרויס, זוי ריזיק איז דאָס וואָס סע בויט זיך דאָ. ס'איז דאָך א גאנצע מלוכה, וואָס ניט? זיינען אָבער, הערט איר, דאָ מענטשן, וואָס קומען ארויס אהער און זיי באציען זיך צו אלעם, ווי זיי וואַלטן געווען לענדלאָרדס, באלעבאטיס. מע דרייט מיט דער נאָז. מע איז שוין אומצופרידן, איידער נאָך וואָס ווען. טראָג זיי אונטער אף א טעלערל די גאנצע געביידע אין איין טאָג! נו, ווי קען ניט פארדריסן אף אזוינע פארשוניען? איך זאָג אייך אף מיין ערנוואָרט אז דאָס הארץ קען פלאצן, צוהערנדיק צו די אלע קריטיקס. צווישן אונז גערעדט, און צווישן מיר און אייך זאָל עס בלייבן, ס'זיינען דאָ אוועלכע וואָס פאסן גאָרניט צו וואוינען דאָ. זיי האָבן זיך אריינגעשלייערט אין אונזער ארבעטער משפחה, נאָר מיט זייער נשמה, מיט זייער לייב־און־לעבן זיינען זיי קרעמער, הענדלער

און דאָ זיינען זיי געוואָרן גאנצע שמעלקעס נאָר דערפאר וואָס זיי האָבן געהאט אַ פאָר הונדערט טאָלער איינצוצאָלן פאר אן אפארטמענט ! אַי, וועט מען דארפן האַלטן אן אויג אף זיי, אוי וועט מען זיי דארפן איינברעכן, זיי זאָלן ווערן מענטשן און זיך אויפירן ווי באוואוסטזיניקע ארבעטער דארפן זיך אויפפירן, זאָג איך אייך".

יאַשקע טראַגט אַ פייפל אפן האַלז. דאָס איז זיין וואפן. ווען ער וועט פייפן, וועט דאָס זיין אַ סימן, אַז די וואָס געפינען זיך אין דער הילצערנער כאַטע דערלעבן און וואָס איז דער אָפּיס פון וועלווען וועלן דאַרפן אים צוהילף קומען. ווען די ארבעטער פאַרלאָזן, קומט יאַשקע אריין צו וועלווען אין זיין אָפּיסל און דערציילט אים וואָס ער האָט געזען פארן טאָג. יעדן טאָג האָט ער נייע קלאַגעס קעגן די ארבעטער, אַז זיי זאָגן, אַז יוניאַן סקווער האָט גענוג געלט, דארף מען זיך ניט איבערארבעטן. יוניאַן סקווער איז דער אדרעס פון דעם אפּיס פון דער געזעלשאפט. וועלוול הערט אים אויס, שווייגט, אמאָל פּרעגט ער איבער עפעס, כּדי צו זיין אינגאנצן זיכער, קוקט ער אריין אין די קליינע ערלעכע אויגן פון וואַטשמאַן, גלויבט וואָס ער זאָגט, פארשטייט וואָס פון זיינע רייד איז וויכטיק און וואָס עס האָט קיין ווערט ניט און געפינט שטענדיק טרייסט ווערטער פאר יאַשקען און הייסט אים גיין אהיים זיך אויסרווען, יאַשקע ווייזט אויך אַז וועלוול און ער זיינען די אמתע היטער פון דער קאָלאָניע, פון די ארבעטערס פארמעגן און ער טוט וואָס וועלוול הייסט אים, נאָר איידער ער פאַרלאָזט, שמעקט ער ארום דעם פלאַך, ווי אַ געטרייער הונט און שטעלט די אויערן אָן און עס לאָזט אים עפעס ניט אוועק פון דאנען. דאָס פלאַך רוט. גרילן קריצן. דער פאַרק קעגנאיבער ווערט פול מיט סודות און יאַשקע איז צופרידן, וואָס ער דארף דעם פארק ניט היטן.

3

דעם איטאליענערס הייל האָט אַנגעהויבן פילן די מאַכט פון זיין צוקונפטיקן שכן, די קאַאָפּעראַטיווע קאָלאָניע. עפעס איז ער, דער אלטער מיטאַמאָל דער-גאנגען, פון דער בלויזער ארומיקער לופט, ווייזט אויס, אַז מע וועט טאקע בויען און ניט בלייבן שטעקן אינמיטן, אַז רואיק וועט שוין דאָ אין דער געגנט ניט זיין. איז ער ארומגעגאנגען און געבורטשעט, אַז מע מאַכט אַ תל פון זיין הייל, האָט ער געזוכט טרייסט ביי די קאַנטראַקטאָרס, ביי די פאַרלייט און ביי די ארבעטער אָף דער געביידע. אפשר וועט פאַסירן אַ נס. די בויער זיינען דאָך ארבעטער, וואו נעמט זיך צו זיי אַזויפיל געלט ? זיי גלויבן דאָך ניט אין געלט, אין קיין רייכטום, טאָ פארוואָס בויען זיי אועלכע שיינע הייזער ? אַט דער בחור מיט די רויטע בעקעלעך און "ראַדיקאַלע" ברילן איז דאָס דער גאנצער מאַכער ?

ער האָט קיין געלט נישט, ער ווייס נישט ווער ס'האָט אים געשלייערט. . .
און געזען האָט ער, דער אַלטער, ווי עס הייבט אָן דראָען איבער אים אַ
ריז מיט שטיינערנע פלייצעס, וואָס וועט זיין הייזל מיט אים צוזאמען איינשלינגען,
דערדריקן מיט זיין געוויכט. יעדן טאָג זיינען די רויטע ווענט ארום געוואָרן
העכער, ברייטער, פעסטער. און זיין הייזל האָט אָנגעהויבן אויסקוקן קלענער
און קלענער, אָנגעהויבן איינשרומפן און ער אליין האָט דערפילט, אַז ער איז
מער נישט דער פרייער מענטש, וואָס פלעג בראָדזשען איבער די ארומיקע פעלדער
און זיך פילן ווי דער באלעבאָס איבערן גאנצן שטח לאַנד אַף דער זייט פאַרק.
און ווידער זיינען צו אים געקומען די צוויי יידן, דער עלטערער און דער
יינגערער, געקומען ווי גוטע באַקאנטע, זיך געגריסט מיט אים, געזאָגט וויצן
וועגן וועטער. האָבן זיי נישט געפילט, אז זיי טוען אים, וויי, אז זיי צעשטערן די
רו פון זיינע לעצטע פאַר יאָרן? וואָס ווילן זיי? זיין לאַנד ווילן זיי, זיין בלוט
און פלייש. און זיי לאַכן אַזוי אומשולדיק. . .

ער האָט טאַקע לעצטנס געטראַכט וואָס צו טאָן. זיי וועלן דאָ אויפבויען
א סך הייזער. נייע צייטן, ווייזט אויס. פראַספּעריטי אין לאַנד. ס'איז דאָ א סך
געלט. די בראַנקס ווערט פאַרבוט. וואו וועט ער זיך אהינטאָן, ווען ער וועט
זיי געבן דאָס לאַנד? א ניי הייזל זיך בויען? נישט פאַר זיינע כחות. אריינקלייבן
זיך צו יענעם — דאָס וועט ער נישט טאָן. זיינע קינדער זאָגן, אז ער וועט מוזן
נאַכגעבן, נאָר ער ווארט אַף א נס. ער גלויבט זיך נישט, אז ער זאָל דארפן
אויפגעבן אלץ. זיי, די קינדער, ארט נישט, אבי מע וועט געבן א גוטן פרייז און
דאָס געלט וועט מסתם אינגיכן אריינפאַלן אין זייערע הענט. אייגענע קינדער —
און דאָך האָט מען דעם טאַטן נישט אינזינען.

נאָר אַט איז געקומען וועלוול און דערוואַרעמט דאָס האַרץ פון אלטן
איטאַליענער. ער מיינט זיין טובה וועגן, האָט ער געזאָגט. וואוינען דאָ וועט ער,
דער אַלטער, דאָך נישט קענען. דאָ וועט מען באלד אויפבויען צענדליקער הייזער.
דעם גאַנצן פאַרק־פראַנט, ביז דער נעקסטער סאַבוועי־סטאַנציע פאַרבויען —
טויזנטער מענטשן וועלן דאָ וואוינען, קראַמען וועלן דאָ זיין, טעאַטערס, שפיל־
פלעצער — אַ נייע שטאָט הייבט זיך דאָ אָן בויען. אַן זיין שטיקל ערד וועט די
קאָלאָניע זיך קענען באַגיין, אָבער ער וועט קיין מנוחה נישט האָבן. ער פילט אים
מיט, וועלוול. א רואיקן ווינקל דארף ער האָבן, נישט מער ווי רעכט. איז דערפאַר
האָט ער אן עצה פאַר אים, אן עצה פון א פריינט, נישט פון קיין געשעפטסמאַן.
ער, וועלוול איז נישט קיין ביזנעסמאַן. ער האָט נישט ליב ביזנעס. ער איז
אליין אן ארבעטער, איז ער. ער פאַרשטייט, אז דאָס הייזל וואָס ער האָט זיך
אליין אויפגעבויט איז אים טייער, ער קען זיך מיט דעם נישט שיידן, איז אַטוואָס:
ליידיק פלאַץ אין דער געגנט איז דאָ גענוג. אמת, ארום פאַרק וועט זען

אינגיכן, א דאנק דער קאלאניע, אנהייבן בויען. נאָר פון יענער זייט סאָבוועי, צו מזרח-צו, ציען זיך לאנגע ליידיקע פעלדער. אים האָט אַ איטאַליענישער קאָנטראַקטאָר געזאָגט, אַז דאָרט וועט מען מיט דער צייט בויען קליינע הייזלעך, קאַאָעדזשעס פאַר רייכע מענטשן, מסתמא איטאַליענער, וואָס ווילן האָבן וי פּריוואַטקייט און שטילקייט, אַט אזוי ווי ער וויל עס האָבן. איז דערפאַר זיין עצה, וועלוול'ס, אז מיסטער מאַריאני זאָל זיך אַריבערקלייבן אהין. נאָר, זאָל ער אים אויסהערן מיט געדולד, דאָרט וועט ער זיך קיין הייזל ניט דארפן בויען, נאָר מע וועט נעמען אַט-דאָס דאָזיקע הייזל אזוי ווי עס גייט-און-שטייט און מע וועט עס אַריבערפירן אהין, אז עס זאָל קיין שטויבל ניט פעלן דערפון. הא, קען זיין אַ בעסערער פּלאַן? ער, וועלוול, קען גאַראַנטירן פאַר דער גאַנצקייט פון דער גאַנצער זאך, אויב נאָטירלעך, מיסטער מאַריאני וועט מסכים זיין.

אַנגעצונדן האָבן זיך די אויגן ביים אלטן און ער האָט זיינע געפילן ניט געקענט אויסבאהאלטן פון דעם יידן, וועלכער האָט אים אין פנים אַריינגעקוקט און געזען אַלץ. אויך זיין קול האָט אים פאַראטן און אַרויסגעגעבן זיין האַפּנונג-פּולקייט. ער האָט זיך אָנגעהויבן פיעשטשען פאַר וועלוולען און מאַכן גרימאַסן און די פינגער אָף זיינע הענט האָבן אָנגעהויבן טאַנצן אין דער לופטן.

— דער דזשענטלמאַן איז סמאָרט, הע? דאָס גאַנצע הויז אַריבערפירן, הע? ער ווייס, ער ווייס, אַז אַזעלכע זאָבן ווערן געטאָן. ער ווייס ניט ווי גוט דאָס גיט זיך איין. אָף זיין אייגן הויז וואָלט ער ניט געוואָלט דאָס אויספראוון. איז ער גערעכט? און ווידער — ווער ווייס וואָס פאַר אַ געגנט דאָרט איז, פון יענער זייט סאָבוועי. פאַרוואָס האָט איר ניט באַשלאָסן צו בויען אייערע הייזער דאָרט, נאָר איר זייט געקומען צום פאַרק, א? איך בין אויך אזוי קלוג ווי איר. איך האָב אויך ליב דעם פאַרק, יא, יא.

געענדיקט האָט זיך מיט דעם, וואָס וועלוול האָט ווידער געטרונקען זיין געשמאַקן וויין און געגעסן זיין קיצלדיקן קעז. נאָר דאָסמאָל איז אים דער אלטער נאָכגעאַנגען און וועלוול האָט אים אַרומגעפירט איבער דעם בוי-פּלאַץ און, ווי אַ חשובן גאַסט, אַלץ געוויזן און זיך שטאַרק צוגעהערט צו מיסטער מאַריאני'ס פאַרשלאָגן און קריטיק.

און ווען עס איז געקומען דער לאַנג-געגאַרטער טאַג און מע האָט מאַריאניס הייזל פון אָרט געריירט און אָף די קלעצער צו יענער זייט סאָבוועי געפירט, איז דאָס געווען אַ גרויס געשעעניש אין גאַנצן געגנט. עס איז געטאָן געוואָרן מיט צערעמאָניעס, מיט אַן עולם וואָס איז געקומען קוקן אַפן גרויסן וואונדער. דער עולם איז באַשטאַנען פון אַ סך צוקונפטיקע קאַאָפּעראַטאָרס, פון די בוי-אַרבעטער וואָס האָבן געגעבן עצות ווי אזוי דאָס צו טאָן און פון פרעמדע נייגעריקע.

מיסטער מאריאני איז געווען אויסגעפוצט אין אַ שווארצן, דאָבלברעסטיקן, א ביסל צו לאַנגען פידושאַק, אין אַ ווייס העמד, אַן אַ קראָואַט, אין אַ גרויסן רונדיקן שווארצן הוט און קליינע, פאַלירטע שווארצע שיד, וואָס זיינען באלד באדעקט געוואָרן מיט א דין הייטל גרויען שטויב, כאָטש זייער באלעבאַס האָט זיך געהיט זיי ניט צו פאַריכטן.

וועלוול איז אַרומגעגאַנגען אַרום אים, ווי אַרום א קראַנקן און ער האָט געהאַלטן אין איין אַרומשמייען אַרום דעם הייזל און אַרום די איבערפירער, צו זען אויב אלץ איז אין אַרדנונג און איבערהויפט, צי גייט די אַרבעט אָן אין דער פולער שנעלקייט. ווייל ער האָט געפילט דאָס הייזל ווי אַ יאָך אָף זיינע פלייצעס און ער האָט געוואָלט וואָס שנעלער פטור ווערן דערפון.

די נייעס אָז מע איז ענדלעך אויסגעקומען מיטן איטאַליענער און מען וועט זיך קענען שטעלן בויען אויך יענע זייט, איז באַגעגנט געוואָרן מיט א סך פרייד. אין קיין געלט איז איצט קיין מניעה ניט געווען. אלץ איז געטאָן געוואָרן מיט דער ברייטסטער האַנט. אמת, עס זיינען געווען אזעלכע אין דער קאַמיטע וואָס האָט געוואָרנט, אָז ס'וואָלט געווען געזינטער, ווען מע זאָל זיין שפאַרעוודיקער אין אַלעם און זיך ניט וואַרפן מיטן געלט, וואָס איז אַרויסגענומען געוואָרן פון די אַרבעטער קעשענעס, מיט די אָפגעשפאַרטע פאַרדינסטן פון דער מאַסע.

נאָר שיין וועלן מיר אויסזען, האָט אָנגעוויזן וועלוול, אויב בויענדיק אַ קאַלאָניע וואָס וועט באַטרעפן אין די מיליאַנען, וועלן מיר שפאַרן אָף הונדערטער דאָלער. די וועלט וועט פאַרלירן דעם צוטרוי אין אונז. מע דאַרף ניט אָפּשרעקן זיך, מע דאַרף וואַגן, אַניט וועט מען קיין זאך ניט דערגרייכן.

אַנדערש

(פון ראַמאַן: „אַ ליבע אין בראַנקס“)

ײַנט העיזל איז פארגאַנגען אין טראַגן איז צווישן איר און דער מאמען פאַר-
געקומען אַ באַדייטנדיקע ענדערונג אין זייערע באַציאונגען. ווען זי האָט זיך
אריינגעקליבן אין דער אייגענער דירה האָט העיזל געטראַכט, אַז זי קאָן זיך
באַגיין אַן דער מאמען און זי וועט זיך מיט איר טרעפן ניט צו אַפט. אמת, זי
האָט געבענקט נאָך די בראַנקס, נאָך איר גאַס, אפילו נאָך דער קענדי סטאַר.
אַלץ איז איר דאַרט געווען אייגן. זי האָט געקענט די מערסטע מענטשן אויפן
טראַטוואַר און אין סאַבוועי. זי איז געוויינטלעך אריין אין אַ באַשטימטער קאַר,
וואָס איז געווען נעענטער צו די טרעפּ פון איר סטאַנציע. האָט מען זיך שוין
געקענט. ווען זי איז איינמאַל איינגעשלאָפן און זיך ניט אויפגעכאַפט ביי איר
סטאַנציע, האָט אַ פּרעזידענט פרוי זי אויפגעוועקט. „איז דאָס ניט אייער סטאַנציע?“
יא, נאָך דעם האָט זי געבענקט. אין דער נייער געגנט איז מען געווען פּרעמד.
נאָר צו טאַטע-מאַמע איז זי שוין געווען צופיל צוגעבונדן. זי, וואָס האָט
אַנגעהויבן אַ ניי לעבן, האָט געוואָלט זיך אַפרוען פון דער מאַמעס קול, פון
טאַטנס מאַנאַטאַנע קליידער און נאָך מאַנאַטאַנערע גענג. אַז זי וועט זיין אַביסל
ווייט פון זיי, וועט זי זיי מער ליב האָבן. זי האָט געלאָזט דעם טעלעפּאָן אין
זייער הויז און זי האָט געצאָלט פאַר אים. אויפן טעלעפּאָן האָט זי ליב געהאַט
צו רעדן מיט זיי און דאָס האָט איינגעשפּאַרט אַ רייע מיט דער סאַבוועי. דאָס
האָט געמיינט, אַז זי וועט געווינען צוויי שעה.

אַנדערש האָט זי אַבער גענומען טראַכטן, ווען זי האָט פאַרשווענגערט. דאָן
האָט יעדע רעגונג אין איר, וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט דער נייער לאַגע אין
וועלכער זי איז אריין, זי צוריק דערנעענטערט צו דער מאַמען און אפילו צום
טאַטן.

זי האָט געוואוסט, אַז מיט'ן פּאַטער קאָן זי וועגן אַזעלכע זאַכן ניט רעדן,
נאָר זיין בליק איז איצט געווען אַזאַ לאַשטשנדיקער, אַזוי אַנגעפילט מיט גוטס-
קייט צו איר, כאַטש ער האָט ניט געוואוסט ווי אזוי זיך אויסצודריקן. און דאָס
האָט זי געדאַרפּט. ליבשאַפט פון ארום, גוטסקייט פון יעדן איינעם. וואָס וואַקל-
דיקער איר לאַגע איז געוואָרן אַלץ מער איז זי געוואָרן אַפּהענגיק פון טאַטע-מאַמע.
און זיי האָבן געוואוסט ווי זי צו באַהאַנדלען. זי איז צוריק געוואָרן דאָס

צארטע קינד, וואָס מען האַלט אין איין ציטערן איבער דעם. זיי האָבן געוואויגן און געמאַסטן יעדעס וואָרט צו איר. ווען זי האָט פארלאָזן איז מען איבערגעגאַנגען יעדעס וואָרט וואָס זי האָט געזאָגט, אַנאַליזירט איר יעדע מינע און אריינגע-טייטשט אַ זין אין אירע אומזיניקייטן.

איר פאַטער איז געוואָרן אַן אַנדער מענטש, זינט ער האָט זיך דערוואוסט וועגן דער טאַכטערס אומשטענדן. עס האָט זיך אים צומאַל אויסגעוויזן, אַז ער וועט ניט דערלעבן צו ווערן אַ זיידע. ער האָט עס אפילו אַמאַל ארויסגעפלאַפלט פאַר דער ווייב. זי האָט אויף אים אַנגעשריען ווי אויף אַ קינד וואָס רעדט ארויס אַ מיאוס וואָרט. און דאָך, טיף אין האַרצן, האָט זי אים פארשטאַנען דערפאַר וואָס ערגעץ-וואו האָט זיך ביי איר אויך פאַר'גנב'עט אַזאַ משוגע'נער געדאַנק. צייטנווייז האָט ער זיך אינדערשטיל פלוצלונג צעזונגען ביי דער ארבעט אין שאַפ און שפעטער האָט ער צו זיך אַליין געלאַכט. בלויז אין זיין יוגנט און די ערשטע חדשים נאָך דער חתונה זיינער האָט ער געזונגען. ער האַלט ביים ווערן אַ זיידע און ער ווערט צוריק יונג. עס זינגט זיך אים גאַר...

ווען ער האָט מיט וועמען צו רעדן, פאַר וועמען זיך אויסצורעדן דאָס האַרץ, דערציילן אַלץ וועגן דער איינציקער טאַכטער, וועגן העיזל'ען... אַמאַל איז ער געווען זאָרגלאָז און פריילעך, האָט ער געהאַט אַ סך גוטע פריינט. נאָר אַ פאַר יאָר נאָך דער חתונה, ווען עס האָבן זיך אַנגעהויבן דאָגות פרנסה און דאָס ווייב האָט אַ צייט לאַנג, זעקס יאָר, ניט געקאַנט האָבן קיין קינד, איז אים באַפאַלן אַן אומעט, האָט ער זיך אַנגעהויבן דערווייטערן פון מענטשן, זיך גענומען שעמען פאַר לייט, עס האָט זיך אים נאָר געדאַכט, אַז יענער ווייס מער פון אים — פון דאן אַן האָט ער אַנגעוואָרן אַלע פריינט. אפשר איז זי שולדיק געווען אין דעם, די ווייב זיינע, זי האָט אים כסדר פאַרגעוואָרפן, אַז ער איז קיין מאַנסביל ניט, אַז ער ווייס ניט ווי צו באַהאַנדלען אַ פרוי, אַז ער דערשלאָגט זיך ניט צו קיין שטענדיקן דושאַב, און נאָך טענות און טענות. אַזוי ווי ער איז נאָר אין הויז אריין, האָט זי אים גענומען „דעקן“, אויסרעדן, אַנווייזן, טאָדלען, מאַכן צו קליין-געלט...

און ער? ער איז ניט געווען קיין קריגער פון דער נאַטור, ניט געקאַנט דאָס קול אויפהייבן צו קיינעם, בפרט נאָך צו אַ ווייב. און ווען העיזל איז גע- באָרן געוואָרן, האָט שרה מיטאַמאַל באַקומען אַזאַ מענה-לשון, זוי זי וואַלט איינגענומען די וועלט. עס איז איר פשוט ניט אַנגעשטאַנען זיך אַפּצוגעבן מיט אים. ביינאַכט אים געוועקט פון שלאַף אויפצופאַסן אויפן קינד, אַליין האָט זי זיך אַפּגעהיט און ער האָט זיך געוואַקלט פון מידיקייט ביי דער ארבעט און ניט געקאַנט נאָכקומען די פאַדערונגען פון שאַפ...

איצט האָט העיזל פאַר אים געעפנט אַ טיר, וואָס איז געווען פאַרריגלט פאַר

אים אַלע זיינע יאָרן. זינט ער האָט חתונה געהאַט. ער וועט ווערן אַ זיידע. עס וועט אריינגשטראַמען פרייד אין מדבר פון זיין לעבן. ער דערקענט ניט סיוויב. זי האָט זיך אויך געביטן צו אים. זי באַהאַנדלט אים גאַר ווי אַ מענטש. זי רעדט צו אים מילדער, זאָרגט זיך פאַר אים, ווי גלייך נאָך דער חתונה.

שרה האָט מיטאַמאָל דערפילט איר וויכטיקייט, אַזוי גיך ווי די טאַכטער האָט איר אָנגעזאָגט די גוטע נייעס. די גאַס איז איר אַנטקעגנגעקומען. עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז אַלע גריסן זיך צו איר און אפילו אין די קראַמען, וואו זי קויפט איין — ביים בוטשער, אין גראַסערי, אין פרוכט־קראַם — אומעטום באַציט מען זיך צו איר חשוב־ער. אמת, זי האָט זיך ניט געקאָנט איינהאלטן און בלויז ארויסגערעדט זיך וועגן דער טאַכטער צו איין שכניטע פון בלאַק, און שוין האָט די גאַס געוואוסט דערפון אין מען האָט איר אַקעגנגעטראָגן אַ שמייכל און מען האָט איר אריינגעקוקט אין די אויגן און מען האָט איר געזאָגט, אַז זי ווערט יינגער און מען שטעלט זי אָפּ אין גאַס און מען פרעגט זיך נאָך אויף דער טאַכטער. דאָס אַלץ איז געווען די ערשטע פיר חדשים.

חנה און חיים קאַרעצקי האָבן געהאַט לאַנגע שמועסן צווישן זיך זינט זיי האָבן אויסגעפונען, אַז זייער שונר העיזל איז אין אַנדערע אומשטענדן. זיי האָבן געפרוואווט פארטרייבן פון זיך די צווייפלען, צי האָט דוד'ל ריכטיק געהאַנדלט, וואָס ער האָט גענומען העיזל'ען. מיט איר גאַנצער שיינקייט און האַרציקייט איז זי אַבער דאָך ניט געווען זיין טיפּ. ניט אַקטיוו געזעלשאַפטלעך, ניט דערוואַקסן פּאָליטיש, קומט ניט ארויס פון קיין פארשטענדיקער היים און הויפטזאַכלעך — זי אליין האָט ניט געשאַפן פאַר זיך קיין גוטן נאַמען, ביז זי האָט זיך באַקאַנט מיט דוד'ל'ען.

עס האָט געדויערט אַ היבשע צייט, אַז זייערע פריינט און באַקאַנטע זאָלן זיך צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז דוד'ל האָט חתונה געהאַט מיט העיזל'ען. חנה האָט אַ סך געליטן דערפון. זי האָט דערקענט אין די בליקן פון מענטשן: „האַט טאַקע אייער בחור גענומען אַט־די העיזל“? עס איז אויסגעקומען, ווי זי וואָלט געדאַרפט זיך פאַר יעדן איינעם אַנטשולדיקן און פאַרענטפערן פאַר איר זון. העיזל האָט קיין גוטן נאַמען ניט געלאָזט אויף דער עוועניו. אפילו חיים האָט געלאָזט פאַלן אַ וואָרט צו דער ווייב וועגן דעם.

נאָר ווען העיזל האָט שוין געוואוסט אויף זיכער אַז זי טראָגט, דאָן האָבן חנה און חיים מיטאַמאָל דערפילט, אַז אַלע צווייפלען און חשדים וועגן העיזל'ען מוזן אָפּגעווישט ווערן און פריער פאַר אלעם מוזן זיי ביי זיך אין האַרצן שלום מאַכן מיט איר און זי ארייננעמען ווי אַן אייגן קינד.

איצט האָט עס זיי פערזענלעך אָנגערירט ווי קינמאָל פריער. דוד'ל וועט ווערן אַ טאַטע. חיים וועט ווערן אַ זיידע, חנה — אַ באַבע. די שמועסן וועגן

דעם זיינען געווען אָנגענעם און חיים האָט געשפּאַסט פון צופּרידנקייט. חנה האָט געפּילט ווי דאָס בלוט קומט איר אין די באַקן, ווען זי איז ארויס אין גאַס און פּאַרטרויט דעם סוד צו אירער אַ נאַענטער, איז זי שוין פון דאָן אָן געאַנגען אויף דער עוועניו אין אַן אנדער שטימונג און געוואוסט אַז מען רעדט וועגן איר ווי וועגן אַ צוקונפטיקער באַבען, אַז מען רעדט בכלל וועגן איר און מען איז זי מקנא און מען זאָגט אויף איר, אַז זי האַלט זיך גוט, אַז היינטיקע צייטן קוקן באַבעס אויס ווי מאַמעס, וואָס מענער האָבן נאָך ליב צו קוקן אויף זיי און באַ-שענקען זיי מיט קאַמפּלימענטן פאַר זייער יונגן אויסזען. זי מוז זיך פּאַרדינען די גוטע רייד. זי דאַרף טאַקע אויפּפּאַסן אויף זיך. זיך אַנטאָן יום־טובֿ'דיק געפעלן צו ווערן .

אַז העיזל וועט זיין אַ געטרייע מאַמע, אין דעם איז זי זיכער, חנה. אַז דודל האָט זי שטאַרק ליב, דאָס ווייס זי; אַז העיזל איז פּאַרקאָכט אין דודל'ען, — וועגן דעם קאַנען קיין צוויי מיינונגען ניט זיין. איר מאַן איז מיט איר אינגאַנצן מסכים.

נאָר ביידע האָבן זיך אויך געאייניקט דערויף, אַז דודל האָט זיך ניט גע-דאַרפט אַזוי צוואיילן, ווען מען פרעגט ביי זיי. נאָך אַלעם, קען ער העיזל'ען אינטיים ערשט אַ קורצע צייט. שטעל זיך אַיין, געפין אויס איר כאַראַטקער, קוק זיך ארום, ביסט א געזעלשאַפטלעכער טוער, וויסטו אין וואָס פאַר אַ צייט מען לעבט. זי איז יונג און דו ביסט יונג. ווען זי האָט דאָס קינד אין צוויי יאָר ארום, וואָלט דאָס אימיצן געשאַדט? פּאַרקערט, מען וואָלט בעסער געווען צוגעגרייט פאַר דעם. נאָר פּאַרפּאַלן, אזוי איז דער היינטיקער דור. פריי, אומאַפּהענגיק, איז אפּשר בעסער אַזוי. מען דאַרף זיך פּרייען מיט דער גוטער נייעס און זיי לויבן. ביי זיך אין האַרצן האָט חיים שטאַרק הנאה געהאַט דערפון. ער האָט עס דערציילט פאַר אַ פאַר פריינט זיינע, וואָס זיינען אַליין לעצטנס געוואָרן זיידעס און זיי האָבן אים געקלאַפט איבער דער פלייצע און אַנגעקוואַלן פון פרייט פון זייער אייגענעם נחת.

— ברודער, ערשט איצט וועסטו וויסן פון אַ לעבן!

— פון קינדער האָט מען קאַלטס און ווארעמס, נאָר פון אַן אייניקל האָט

מען בלויו נחת.

נאָך מער האָט חנה געשעפט גוטע וואונטשן און פרייט אין איר קרייז פון באַקאַנטע. עס האָט זיך פאַר איר געעפנט אַ נייע וועלט, די באַבע־וועלט. זי האָט באַגעגענט די באַבעס אין איר קרייז מיט אַ באַזונדער אינטערעס. איבערהויפט די נייע באַבעס. מיט אַ פאַר פון זיי האָט זי פרייער ניט געהאַט קיין געמיינשאַפט־לעכעס. איצט איז מען פשוט געוואָרן נאַענטע פריינט צוליב דעם. זי האָט גע-לערנט פּראַקטישע עצות, זי האָט זיך אַנגעהערט מיט חכמות פון די אייניקלעך

און מעשות וועגן די נייע מאַמעס. זי האָט קיינמאָל ניט געוואוסט אַזויפיל וועגן מאַדערנע מיטלען, וואָס זיינען גענוצט געוואָרן וועגן מוטערשאַפט און ווי אויפצו- פאַסן אויף די עופּעלעך. אירע צוויי קינדער זיינען געקומען אויף דער וועלט אָן ביכער, אָן לעקציעס, אָן צייטונג-ארטיקלען.

זי האָט ניט געקענט די גאַס דורכגיין אַ זונטיק אינדערפרי, אַז מען זאָל זי ניט אָפּשטעלן און וועלן אויסגעפינען, ווי עס האָלט און ווי העיזל פילט און ווי זי אליין(חנה) פילט. עס איז געווען פריילעך, ווי ניט די שנור וואָלט דורכ- געמאַכט אַ גרויסע געשעעניש, נאָר ווי זי אַליין, חנה, וואָלט געדארפט דורכמאַכן אַ גרויסע ענדערונג אין איר אייגן לעבן.

העיוז'ס לאַגע האָט דערנענטערט ביידע צוקונפטיקע באַבעס. פאַר חנה'ן און שרה'ן איז דאָס געווען די ערשטע דערפאַרונג. זיי האָבן זיך איצט אָפּטער געווען, אָפּטער טעלעפאָנירט איינע צו די אַנדערע און די מחיצה צווישן זיי איז פאַרשמעלערט געוואָרן.

— איך קאָן זיך ניט פאַרשטעלן, אַז מיין בעיבי — זי איז דאָך נאָך באמת אַ בעיבי — זאָל ווערן אַ מאַמע — האָט שרה זיך אויסגערעדט פאַר חנה'ן.

— און ווי לאַנג צוריק איז דאָס געווען ווען איך האָב דודל'ען ניט גע- לאָזט אליין שלאָפן אין הויז? ער איז שוין געווען אַ בחור פון צוועלף יאָר און חיים און איך זיינען געווען ביי אַ מיטינג און הערש'ל איז ניט געווען אינדערהיים, האָב איך ניט געקאָנט איינזיצן און געזאָגט צו מיינ מאַן: „דוד'ל שלאָפט איינער אליין אין הויז, ער איז דאָך נאָך אַ קינד.“ אַזוי ווי עס וואָלט היינט געשען. דוד'ל אַ טאַטע... אַז ער איז געווען אין קאַרייע, כאַטש ס'איז שוין געווען נאָך דער מלחמה, האָב איך זיך ניט איינמאַל אויפגעכאַפט אין מיטן נאַכט און גע- טראַכט וועגן אים און געוואָלט זיין מיט אים אין עק וועלט און זיך געזאָרגט, צי ער האָט אַ גוט געלעגער... ניט געזאָרגט, אַליץ וועט זיין ווי געוואונטשן.

ביידע צוקונפטיקע באַבעס האָבן געמאַכט פראַקטישע פלענער וועגן דעם ווי אויפצופאַסן אויפ'ן אייניקל. מען האָט זיך אַ ביסל געשפּאַרט וועגן דעם צי עס וועט זיין אַ יינגל אָדער אַ מיידל.

— איך האָב צוויי זין, וויל איך האָבן אַ מיידל און אייניקל.

— מיינ העיזל איז געווען אַזאַ שיינע בעיבי אַז מענטשן האָבן זיך אָפּ- געשטעלט קוקן אויף איר. נאָר פון אַ מיידל האָט מען גענוג אויסצושטיין. איך וואָלט וועלן זי זאָל האָבן אַ יינגל. אַ יינגל איז זעלבסטשטענדיק, אַ יינגל ווערט אַ מאַן. אַ מיידל בלייבט און אייביקע צרה.

חנה האָט געוואוסט אז שרה איז אַן אָפּגעשטאַנענער מענטש און עס איז צו שפעט זי אויפצוקלערן. מיט אַן אַנדערער וואָלט זי זיך אויסגע'טענה'עט, נאָר שרה'ן האָט זי געלאָזט צורו. שרה האָט זיך פאַרגעשטעלט, ווי זי וועט ארויס

אויף דער עוועניו מיטן קינדער-וועגעלע, ווען העיזל וועט קומען צו איר צוגאסט. עס האָט איר באַנג געטאָן, וואָס העיזל וואוינט ניט אין איר געגנט. העיזל'ס חבר'טעס וועלן ארויס פון דער קענדי סטאָר און זי ארומרינגלען. וועגן קיינעם וועט מען ניט רעדן אַזויפיל וועגן העיזל'ען און איר בעיבי.

אויך חנה האָט געטראַכט וועגן דעם ווי אזוי זי וועט אויסזען אַלס אַ באַבע. זי וועט זיך אין אָנהייב שעמען צו פירן אַ בעיבי-קערידזש. נאָר זי וועט בייקומען אין זיך די שוואַכקייט און וועט ווערן שטאַלץ מיט דעם. זי איז זיכער, אַז חיים וועט זיך אָפּזאָגן צו שטופּן אַ קינדער-וועגעלע. זי האָט זיך שוין גע-רייצט מיט אים און ער האָט געזאָגט: „דאָס וועט זיין דיין דזשאַב“.

ווען מען האָט אָנגעזאָגט די ניט-גוטע נייעס וועגן דעם, אַז העיזל'ס דאָקטאָר איז באַזאָרגט, האָבן די קאַרעצקיס און די לוריעס אַראָפּגעלאָזט די קעפּ. זיי האָבן געטראַכט וועגן דער זעלבער זאַך, נאָר עס האָט געווירקט אויף זיי פאַרשיידן. חנה האָט אין שטילע טענער דערציילט איר מאַן וואָס מען קען דערוואַרטן. חיים האָט געקוקט אויף איר, ווען זי האָט גערעדט און אין איר פנים געזוכט אַ טרייסט. אים זיינען אויפן געדאַנק ארויפגעקומען ניט קיין גינסטיקע פאַסירונג-גען וועגן וועלכע ער האָט אָפּט געהערט אין פאַרבינדונג מיט גיין צו קינד. וואָס ווייניקער חנה וועט אים דערציילן וועגן די איינצלהייטן, אַלץ בעסער וועט עס זיין פאַר אים.

חנה האָט גאָר אַ סך געוואוסט וועגן אַזעלכע זאַכן אַצינד. זי האָט זיך לעצטנס געהאַט אינטערעסירט און געהערט מער ווי זי האָט געוואַלט הערן. זי האָט געטראַכט מער וועגן דוד'לען. ער האָט איר כאַראַקטער, נאָר ער קאַן ווערן דערשלאָגן ווי הערשל, מען וועט אים דאַרפן כסדר מונטערן. ווען שרה האָט דערציילט איר מאַן וועגן די צרות וואָס דערוואַרטן זייער טאַכטער, האָט זי געוואוסט אז ביים מאַן וועט זי קיין טרייסט ניט באַקומען. ער האָט אויסגעהערט, אָפּגעזיפּצט און פון דאָן אָן געשוויגן און ארוימגעגאַנגען אַ באַטריבער.

שרה האָט זיך געמאַכט האַרץ. זי איז געוואוינט געווען אַז מיט איר העיזל'ען זאָל זי האָבן צרות, נאָר זי האָט געגלויבט אַז אַלץ וועט דורך בשלום. זי האָט זיך ניט געוואַלט אונטערגעבן דעם געדאַנק, אַז העיזל וועט ניט אויסטראַגן אַ קינד. זי האָט גיך צונויפגענומען אַ סך פאַקטן וועגן דעם וואָס די גאַס האָט איר אונטערגעטראַגן און אַלץ האָט געוויזן, אַז עס ענדיקט זיך גוט. העיזל וועט איר שטעטל באַשטיין. העיזל האָט שטענדיק געהאַט מזל.

ווען העיזל איז געקומען אַצינד צו דער מאַמען האָט זי געוואַלט אויסדרוקן פון סימפאַטיע אין איר צושטאַנד. די מאַמע, האָט זי באַשלאָסן, איז קיינמאַל ניט געווען איבערגעלאָדן מיט אויסדרוקן פון וואַרענעקייט צו איר אַדער צום

מאן, אדער צו אימיצן אנדערש. איצט האט די מאמע געפרואווט אויסגעפינען ביי איר אלע איינצלהייטן און איר דערמוטיקט אז עס וועט דורכגיין בשלום, דאס האט העיזל געדארפט פון דער מאמען.

איר פאטער האט, ווי שטענדיק, געשוויגן. העיזל האט געוואוסט אז ער ליידט. זי האט גראד געפרואווט אים אריינבריינגען אין א גוטער שטימונג. זי איז צוגעגאנגען צו אים, פארקאמט זיינע האר, פארריכט זיין שניפס און אים געקוועטשט די לאנגע נאז, ווי זי פלעגט עס טאן ווען זי איז געווען א קינד. ער האט טיף אפגעזיפצט.

די אגענטן

(פון ראמאן: „א ליבע אין בראנקס“)

דאס מאָל האָט דודל אויפגענומען דעם ענין ווי אַ געוויינלעכע דער-ווארטע פּאַסירונג און צום ערשטן מאָל האָט ער געהאַט צייט, געדולד און אינ-טערעס אָפּצומעסטן דאָס אויסזען און איינדרוק פון די אַגענטן. קעסידי און האַינס זיינען געזעסן אין אַ פּאַזיציע איינער קעגנאייבער דעם אַנדערן, אַזוי אַז דודל זאָל דארפן זיצן צווישן זיי. קעסידי זאָל קאָנען קוקן דודל'ען גלייך אין פנים אריין און האַינס זאָל זיצן אַ ביסל הינטער דודל'ען און שטודירן זיין פּראָפּיל. קעסידי האָט געהאַט אַ לענגלעך פנים, געדארפט אַלט זיין אַ יאָר פּערציק. ער איז געווען העכער פון האַינס'ן און דארער, נאָר זיין האַלדז איז געווען דיק און ברייט. זיינע קליינע גרינגלעכע אויגן זיינען געווען ווי צוגעפּאַסט צו זיין דינער לאַנגער נאָז און קורץ-געשאַרענע ברוינגלעכע האַר. זיינע ליפן זיינען געווען דיין און ברוינגלעך-טרוקן. זיין געמבע איז געווען קליין און מיט אַ חוץ-גריבעלע. די הענט באַוואַקסן מיט טונקעלע האַר, וואָס האָבן געלאָזט דעם איינדרוק ווי זיי וואַלטן געווען ניט דערוואַשן. דער אַנצוג אויף אים, ווי נאָר-וואָס אויסגעפּרעסט און גערייניקט, ברויין קאָליר מיט דינע, שוואַרצע פעדים. דער שניפּס טונקל-ברוין און צוגעפּאַסט צום אַנצוג, אויך ווי נאָר-וואָס פון קראָם ארויסגענומען.

האַינס איז געווען כמעט קליין-געוואַקסן נאָר פּעסט געבויט, אַטלעטיש. זיין פנים איז געווען אָן וועלכן ס'איז אויסדרוק, נאָר די ברעמען האָבן פּאַרנומען דעם אַנגעזעענסטן פּלאַץ. זיי זיינען געווען געדיכט באַוואַקסן און ברוין, כאַטש די האַר זיינען געווען פון אַ זאַמד קאָליר. אַ זעלבסט-צופרידנדיקייט האָט גע-אַטעמט פון האַינס'ן. דאָס פנים רונדיק, די אויגן שאַרף נאָר ווי פּאַרנעפּלט, שווער געווען צו וויסן זייער קאָליר; די נאָז פליישיק, קורץ, ברייטע נאָזלעכער און גראַבלעכע הויכע ליפן און אַ ברייטע לענגלעכע געמבע וואָס איז ניט געווען אין פּראָפּאַרציע צו זיין קליין פנים. ער איז ניט געווען אַזוי נעט געקליידט ווי קעסידי. דער גרויער אַנצוג איז געהאַנגען אַ ביסל נאַכלעסיק אויף זיינע ברייטע פלייצעס און זיין פּאַלקאַ-שניפּס אויפ'ן ווייסן העמד האָט געמאַכט אַנ-זעענדיקער זיין פּול-געפּאַקטן ברוסט-קאַסטן.

— אַט זיינען מיר ווידער דאָ, מר. קאַרעצקי — האָט אָנגעהויבן קעסידי. דאָס מאָל איז זיין קול געווען אַן ווייכקייט, אַן דעם דזשענטעלמענישן טאָן, וואָס איז געווען קענטיק ביז איצט.

— איך באַדויער, און מיין מיטארבעטער מר. האַינס באַדויערט, וואָס מיר דארפן פארנעמען אייער צייט, נאָר אויך אונזער צייט, די צייט פון רעגירונגס-אָנגעשטעלטע, איז טייער און מיר פארהאַפן אַז איר וועט אונז היינט אַרויס-העלפן שליכטן דעם ענין, אַזוי אַז מיר וועלן קאָנען געבן אַ באַריכט וועגן אייך, האָבנדיק אין זינען, אַז איר נעמט באַלד די עקזאַמענס און אייער פירמע וויל האָבן אַן ענטפער וועגן אייער קוואַליפיקאַציע פאַרן העכערן אַמט. אין קורצן, מר. קאַרעצקי, ווילן מיר פון אייך אַן ענטפער אויף אַ צאָל פראַגעס, וואָס איך וועל אייך שטעלן. מיר קאָנען דאָס טאָן אין זייער אַ קורצער צייט. און נאָך איידער דוד'ל האָט געוואַלט עפענען זיין מויל און אַרויסזאָגן אַ וואָרט, האָט קעסידי, ניט אַריינקוקנדיק אין זיינע בלעטער, אַ שאַס געטאָן מיט איין פראַגע נאָך דער אַנדערער:

— מר. קאַרעצקי, איז דאָס ניט אַ פאַקט, אז איר האָט זיך יאָרנלאַנג גע-חבר'ט מיט אַ מאַריס לעווען, וועלכן מען האָט אין אייער געגן טגערופן מויש און אַז אַט-דער מויש האָט באַלאַנגט צו דער קאָמוניסטישער יוגנט-ליגע? איז דאָס ניט אַ פאַקט, אַז איר האָט אין קאַלעדזש אָפּט פאַרבראַכט מיט מיס לינאָ דובראַוו און אז איר זייט ביידע געגאַנגען זען דאָס סאָוועטישע בילד „אַלעק-סאַנדער געווסקי“? איז דאָס ניט אַ פאַקט, אַז אי אייער פאַטער, אי אייער מוטער זיינען ביידע געווען טעטיק אין דער סאַקאָ וואַנזעטי קעיס, כאַטש איר קאָנט דאָס, נאַטירלעך, ניט געדענקען, נאָר איר אליין האָט זיך ניט איינמאַל אַרויסגעזאָגט, אַז די צוויי אַנאַרכיסטן זיינען לעגאַל דערמאַרדעט געוואָרן?”

קעסידי האָט די פראַגעס אַרויסגעזאָגט מיט אַ שנעלקייט און אימפּעטיקייט. זיין פנים איז געוואָרן אינטענסיוו און האַינס האָט שווייגנדיקערהייט זיך צו גערוקט געענטער צו דוד'לען, ווי ער וואַלט וועלן העלפן אַרויסקוועטשן פון אים די ענטפערס.

דוד'ל האָט זיך נאָך יעדער פראַגע, וואָס איז געשטעלט געוואָרן אַן אַ פּויעז, אַלץ מער דערפילט פאַרלייכטערט, ווי ער וואַלט געהאַלטן ביים צעשמייכלען זיך און אפילו ביים צעלאַכן זיך. אין געדאַנק האָט אים עפעס אַ פליגעלע גע-קיצלט...

„אַט-די איצטיקע פראַגעס זיינען דאָך נאָך מער נאַרישער ווי די פריער-דיקע“, האָט ער צו זיך געזאָגט. אין כעס ווערן קאָן מען דאָך ניט פון זיי, ווי מען זאל ניט וועלן...

און נאָך איידער ער האָט געהאַט אַ מעגלעכקייט עפעס צו זאָגן, האָט

האינס געגעבן אַ מאַך מיט דער האַנט, ווי ער וואָלט וועלן אָפּשטעלן קעסידי'ן און מיט אַ באַסאָווער שטימע, ווי ער וואָלט געוואָלט אַנטפלעקן עפעס זייער וויכטיקס, אָנגעהויבן:

— מר. קעסידי, דאָס בריינגט מיך ארויף אויף נאָך אַ פאַר פראגעס, וואָס איך וואָלט וועלן, אַז מר. קאַרעצקי זאָל ענטפערן יאָ אָדער ניין... מר. קאַרעצקי, גלויבט איר אין דער שטריצונג פון דער רעגירונג פון די פאראייניקטע שטאַטן דורך גוואַלד-מיטלען? גלויבט איר אַז אַמעריקע דארף רעגירט ווערן דורך סאָוועטן? גלויבט איר אין דער אַמעריקאַנער פאַרם פון דעמאָקראַטיע? גלויבט איר אין דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע? אָדער אין —
דודל האָט זיך מער ניט געקענט איינהאלטן און זיין פנים האָט זיך ברייט צעשמיילט. ער האָט פאנאנדערגעשפרייט די הענט, זיך אַ שאַקל געטאַן און זיך ווי געבעטן:

— איין מינוט, דזשענטללייט, איך האָב זיך אַלץ געריכט, אַז אייערע פראגעס האָבן אַ שייכות צו מיין ארבעט אין דער פירמע. דערווייל האָב איך גאַרניט געהערט וועגן דעם. נאָר מיט צופרידנקייט וועל איך ענטפערן אויף אַ פאַר פראגעס, וואָס זיינען געזעצלעך און וואָס עס איז אַ פארגעניגן צו קאָנען ענטפערן. איך גלויב מיט'ן גאַנצן הארצן אין דער אַמעריקאַנער פאַרם פון רעגירונג און ניט אין קיין אנדער פאַרם. איך וועל צו יעדער צייט זיין גרייט אַוועקצוגעבן מיין לעבן קעגן די וואָס ווילן צעשטערן אונזער רעגירונג. איך וועל קעמפן מיט בלוט פאר דער קאָנסטיטוציע פון די פאראייניקטע שטאַטן וועלכע, פארהאָף איך, וועט מיך אויך באַשיצן אין איצטיקן מאָמענט, ווען איך נויטיק זיך אין איר באַשיץ, צוליב דער לאַגע אין וועלכער איך געפינ זיך היינט-צו-טאָג...

דודל איז אַנטשוויגן געוואָרן. זיין פנים איז געוואָרן ערנסט און אָנגעצויגן. — און וואָס איז וועגן די פראגעס, וואָס איך האָב אייך געשטעלט? —

האָט מיט שטייפקייט אין קול געפרעגט קעסידי.

— אייערע פראגעס, מר. קעסידי, זיינען ניט געזעצלעך, זיינען קעגן די רעכט וואָס אונזער קאָנסטיטוציע גאראנטירט יעדן בירגער און איך האָלט עס פאר מיין חוב ווי אַ גוטער אַמעריקאַנער צו פראַטעסטירן קעגן זיי און אלס פראַטעסט זאָג איך זיך אָפּ זיי צו ענטפערן. איך דערווארט נאָך אַלץ, אַז איר זאָלט מיך פּרעגן עפעס וואָס רירט אָן מיין ארבעט אין דער פירמע.
— קענט איר מאַריס לעוויין? מויש? יאָ, אָדער ניין?

— מר. קעסידי, איר האָט געהערט מיין שטעלונג צו אַזעלכע פראגעס. זיי באַצוועקן בלויז צו באַליידיקן מיין אינטעליגענץ. זיי זיינען נאַמאָת אַ פארלעצונג פון דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע און לעבנדיק אין אַ דעמאָקראַטיע, וויל

איך פארטיידיקן אירע פרינציפן. אייערע פראגעס, מיט מיין רעספעקט צו אייך פערזענלעך, זיינען אַ באַליידיקונג, זאָג איך נאָכאַמאַל און ווידעראַמאַל.

— איר ווייסט וואָס איר טוט, מר. קאַרעצקי? האָט איר אין זיינען אייער פרוי און אייער בעיבי? איר זייט אַ יונגער מענטש, איר ווילט זיך איינאַרדענען אין לעבן, אויב איר זייט אומשולדיק, האָט איר ניט וואָס צו באהאלטן זיך הינטער פראַזן וואָס מען הערט געוויינלעך בלויז פון ראדיקאַלן. איר טוט זיך ניט קיין טובה מיט אייער אַפּזאָגן זיך צו ענטפערן אויף אונזערע פראַגעס —

— מר. קעסידי, איך האָב געענטפערט אויף פראַגעס וואָס זיינען מענטשלעך און אינטעלעגענט.

— הייסט עס, מר. קאַרעצקי, אַז איר זאָגט זיך אַפּ קאַטעגאָריש צו ענטפערן אויף מיניע פראַגעס, ניט געקוקט וואָס איר ווייסט די קאַנסעקווענצן פון אַזאַ אַפּזאָגן זיך?

— מר. קעסידי, אייערע סטראַשונקעס וועלן מיך ניט אַפּשרעקן, ווי איר וועט מיך ניט אינטימידירן דורך טעלעפּאָנירן מיר אין הויז אריין אָדער קלינגען מיין טיר-גלעקל. דאָס זיינען ניט קיין אמעריקאַנער מעטאָדן, איר ווייסט דאָס. וואָלט איר באמת געהאַט עפעס קעגן מיין אויפפירן זיך אַלס אַן אמעריקאַנער, וואָלט איר ניט געדארפט אַנקומען צו אַזעלכע מיטלען. איר צווייגט מיך זיך צו ווענדן צו אַן אַדוואָקאַט און אַננעמען געזעצלעכע מיטלען צו באַשיצן זיך פון אייערע באַלעסטיקונגען.

— אויב אַזוי, אויב איר זאָגט זיך אַפּ צו קאַאַפּערירן מיט אונז, וועלן מיר האַנדלען ווי די פּאַקטן וועלן דאָס פּאָדערן פון אונז. מיר טשעפען זיך ניט צו מענטשן גלאַט אין דער וועלט אריין. ווייזט אויס, אַז איר פילט זיך שולדיק און איר באַהאַלט זיך אויס. מיר האָבן אייך געגעבן אַ געלעגנהייט זיך צו פארטיידיקן דורך ענטפערן אויף אונזערע פראַגעס. מיר וועלן אייך געבן נאָך אַ ביסל צייט צו באַטראַכטן זיך. מיר וועלן זיין צו אייער דינסט, ווען איר וועט אונז רופן. מיר באַדויערן וואָס מיר האָבן צוגענומען אזויפיל צייט פון אייך. דער באַס וועט אונז און אייך פאַרגעבן.

דאָסמאַל האָבן זיי אים ניט דערלאָנגט די הענט, זיך ניט אויפגעשטעלט. דוד'ל איז ארויס מיט שנעלע טריט פון אַפיס, ניט געזעגענענדיק זיך מיט זיי, ארויס כמעט מיט אַ מינע פון פאַראַכטונג.

ווען דוד'ל האָט געהאַלטן ביים אהיימגיין און געבעטן ארטור'ן, אַז ער זאָל זיך טרעפן מיט אים אין שענקל, איז אים קינגמאַן אַנטקעגנגעקומען און געבעטן אריינגיין מיט אים אין אַפיס. דאָרט האָט געווארט אויף זיי פעק. מען האָט דודלען ניט געבעטן זיצן. פעק האָט זיך אויפגעשטעלט פון בענקל און זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן ברעג טיש און גלייך אַנגעהויבן רעדן צו דודלען:

— מר. קארעצקי, דאָס איז מער ניט קאָמיש, אָט די געשיכטע מיט די דזשענטללייט פון דער עף. בי. איי. דענקט איר ניט אַזוי, מר. קינגמאַן? מיר קאַנען ניט געשטערט ווערן אויף אַזא אופן, אַז אונזערס אַ „לאַב“-ארבעטער זאָל אין מיטן אַן עקספּערימענט אַרויסגערופן ווערן און אויסגעפרעגט ווערן אַ לענגערע צייט. ווער ווייסט ווי לאַנג דאָס קאָן אַזוי אַנגיין. זיי האָבן צייט און געלט. די רעגירונג האָט גענוג צייט און געלט, נאָר אונזער פירמע מוז ווייזן אַ ביישפּיל קעגן אַזעלכע שטערונגען.

דאָ האָט זיך אריינגעמישט קינגמאַן:

— טאַקע, פאַרוואָס זאָלט איר ניט קאַפּערירן מיט זיי?

— איר פאַרשטייט דאָך, — האָט אַנגעהויבן פּעק זייער אין אַן ערנסטן טאָן, — אַז ס'איז ניט פאַר אונז דאָ צו באַשטימען וועלכע פראַגעס, וואָס די דזשענטל-לייט פּרעגן אייך, אַדער אימיצן אַנדערש — מאַרגן קאָן דאָס זיין מיך — זיינען יאָ אַדער ניט געזעצלעך. מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ רעגירונגס-קערפּערשאַפט און — אַדער מען קאַפּערירט מיט איר, אַדער מען דארף ליידן די קאַנ-סעקווענצן, מר. קארעצקי. דענקט איר ניט אַזוי, מר. קינגמאַן?

— איך בין פּולשטענדיק איינשטימיק מיט אייך. און איך גלויב אויך אַז מר. קארעצקי איז אינטעליגענט גענוג צו וויסן, אַז דאָ האַנדלט זיך ניט וועגן אַ שפּיל אין פראַגעס און ענטפּערס. מיר זיינען אַלע בירגער, וואָס פּאָלגן אויס די געזעצן פון לאַנד, אַן רעזערוואַציעס. ס'איז מיין לאַנד — גערעכט אַדער אומ-גערעכט.

דודל האָט אים ניט געענטפּערט. ער האָט איינגעזען, אַז ס'איז נוצלאַז צו דיסקוטירן ווייטער. זיין קאריערע איז אין געפאַר, דאָס איז אים געוואָרן קלאַר מיטאַמאַל. וואָס וויל מען האָבן פון זיין לעבן? וואָס האָט ער געטאָן דער רעגירונג, וואָס זי וויל צונעמען זיין ברויט און אונטערגראַבן זיין צוקונפט? ער האָט פאַרלאָזן דעם צימער אַן אַ וואָרט. פּעק און קינגמאַן האָבן אים נאָכגעקוקט ווי אַ פאַראורטיילטן. און דאָן האָבן זיי זיך איבערגעקוקט.

— אָט דאָס איז עס — האָט געזאָגט פּעק.

— איך גלויב אַז איר האָט דערלאַנגט דעם נאָגל איבערן קאַפּ — האָט באַשטימט קינגמאַן, — דער בחור ווייסט ניט, ווייזט אויס, מיט וועמען ער האָט זיך אַנגעהויבן. דאָס וועט אים גלאַט ניט אַפּגיין. נאָר אָט אַזוי זיינען זיי. מען קאָן ניט נאָרן אלעמאַל.

אַרטור האָט נאָך געווארט אויף דודל'ען אין שענקל.

— פּעק און קינגמאַן האָבן מיך פאַרהאַלטן, ארטור — האָט דודל שטיל געזאָגט, — לאַמיר האַפּן, אַז מיין פאַרדאַכט נאָרט מיך אַפּ. זיי גייען האַנט אין האַנט מיט די אגענטן. האָב איך געטראַפּן, דודל?

— אזוי ווייטט אויס, אַרטור. ס'איז מיר קלאַר, אַז זיי ווילן מיך אַפּזאָגן פון מייך שטעל. עס איז ניט גלויבלעך, נאָר דאָס וואָס מען האָט אָנגעהויבן טאָן צו רעגירונגס־אַנגעשטעלטע אין וואַשינגטאָן, וויל מען אימיטירן מיט אַנ־געשטעלטע ביי פּריוואַטע פירמעס. ס'איז אַ מכשפה־געיעג. „קענט איר מאַריס לעווין?“ — האָט מיך קעסידי געפרעגט. דו ווייטט ווער מאַריס לעווין איז? ער איז געווען אַ יינגל פון מייך בלאַק, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין גרויס נויט און האָט ניט געקאָנט גיין אין האַי־סקול, געדארפט אַרבעטן פון קינד־ווייז אויף. קעסידי זאָגט, אַז ער האָט באַלאַנגט צו דער קאָמוניסטישער יוגנט ליגע. דער פּאַקט, וואָס איך האָב מיט אים געטרונקען אַ סאָדאָ אין קענדי סטאָר, אָדער אפּשר מיט אים דיסקוטירט אַמאָל אויפן קאַרנער וועגן אַ צייט־פּאַזיציע. קאַנסט זיך פּאַרשטעלן אַ גרעסערן אַבסורד? און ווי וואָלט געווען ווען איך זאָג: „יאַ, דזשענטללייט, איך קאָן מאַריס לעווין. איך האָב מיט אים געטרונקען אַ סאָדע אין קענדי סטאָר. איך האָב מיט אים גערערט וועגן די פּרעזידענט־וואַלן“, — וואָס וואָלטן זיי דאָן געהאַט קעגן מיר?

— אַ, דאָן וואָלטן זיי דיך גענומען אויפן צימבל וועגן מאַריס לעוויןען און מיט דער צייט וואָלטן זיי פּאַראַלנגט אַז דו זאָלסט אויפטרעטן ווי אַן עדות קעגן אים דערפאַר וואָס אַט דער בחור וועט פון זיי באַשולדיקט ווערן אין וועלן אומוואַרפן די מעכטיקע אמעריקאַנער רעגירונג אונזערע מיט מאַכט און געוואַלדטאָט. . .

— נאָך אַ קלאַגע קעגן מיר, דו וועסט זאָגן: „איז דאָס ניט אַ פּאַקט, אַז איר האָט אין קאַלעדזש פּאַרבראַכט מיט לינא דובראַוו און — גלויב דייע אַויערן — איר זייט מיט איר געגאַנגען זען דאָס סאָוועטישע בילד „אַלעקסאַנדער נעווסקי“. נו, דו ווייטט כאַטש מיט וועמען דו אַרבעטסט אין איין „לעב“, ארטור? זיי האָבן ביידע מיטאַמאָל איינגעזען די געפאַר וואָס האָט געלויערט אויף אַלע אַרבעטער אין דער לאַבראַטאָריע. זיי האָבן גערעדט וועגן אַרויפגיין אין דער יוניאָן און אויפנעמען דעם ענין. נאָר וועט זיך די יוניאָן אַריינמישן אין דעם ענין? זיי האָבן זיך ביידע דערמאַנט עטלעכע פּאַלן, וואו אַרבעטער זיינען אַפּגעזאָגט געוואָרן אָדער האָבן געהאַלטן ביים פּאַרלירן זייערע שטעלעס און די יוניאָן־באַאַמטע האָבן אויסגעקראַצט אַרגומענטן, וואָס האָבן געגעבן די רעכט דער פירמע אַפּצוואַגן דעם אַרבעטער און די יוניאָן האָט זיך ניט געקאָנט מישן. מסתמא וועט מען אין דעם פּאַל אויך געפינען אַן אויסרייד, אַז דאָס איז אַ פּאַ־ליטישער ענין און די יוניאָן איז ניט בכח צו אַרגומענטירן מיט דער רע־גירונג ווען עס האַנדלט זיך וועגן דער זיכערקייט פון לאַנד. . .

— לאַמיר זיך ניט אַיילן מיט לויפן אין דער יוניאָן, דוד'ל, — האָט ארטור געראַטן.
— דאָן וועל איך דעם ענין דארפן אויפנעמען מיט דער סיוויל ליבערטיס אָרגאַניזאַציע.

דעם זעלבן אָונט האָט דוד'ל טעלעפּאָנירט זיין פריינט, דעם אַדוואָקאַט, וואָס האָט אים געהייסן אריבערקומען צו זיך אין הויז, זי דורכשמועסן ביי אַ גלעזל קאַווע. דער שמועס איז געווען אַ קורצער. דער יונגער אַדוואָקאַט האָט איבער'גע'חזר'ט זיין פריערדיקע מיינונג — די פראגעס פון דער עף. בי. אַי. און איר האַנדלונג בכלל זיינען אומגעזעצליך, נאָר דער היינטיקער פּאָליטישער קלימאַט איז אַזאַ, אַז אַ לאַיער קען כמעט גאַרניט טאָן קעגן אַט די אַקטן. דוד'ל האָט געטאָן גוט וואָס ער האָט ניט געענטפערט. זיינע ענטפערס וואָלטן אים פארוויקלט אין נייע פראגעס און ער וואָלט זיך אַזוי פאַרפלאַנטערט, אַז די עף. בי. איי. וואָלט דאָן געהאַט גענוג מאַטעריאַל קעגן אים, כאַטש אין אַ העכערן געריכט, וועלן אַט די אַלע זאַכן ארויסגעוואָרפן ווערן ווי ניט-קאָנסטיטוציאָנעלע האַנדלונגען. דערווייל איז דאָס אַבער אַן עפידעמיע, וואָס וועמען עס טרעפט, דער ליידט. זאָל ער גיין צו דער סיוויל ליבערטיס אָרגאַניזאַציע. נאָר ער וויל דאָך ניט, אַז זיין נאָמען זאָל דערשיינען אין די צייטונגען. ס'זועט אים קיין גוטס ניט טאָן. ס'איז ניט אויסגעשלאָסן, אַז ער וועט פאַרלירן זיין דזשאַב און אז עס וועט אים זיין שווער צו קריגן אַ נייעם דזשאַב. שלעכט איז וואָס די יוניאָן וועט זיך פאר אים, ווייזט אויס, ניט אָננעמען: צוליב דער פּאַסיווקייט פון אירע מיטגלידער. די איינציקע האַפנונג איז, אַז די צייט זאָל זיך בייטן. דערווייל — זעט וואָס עס טוט זיך מיט די רעגירונגס-אַנגעשטעלטע אין וואַ-שינגטאָן. . .

דוד'ל האָט פארלאָזט דעם אַדוואָקאַט'ס הויז גאָר ניט אין קיין גוטער שטימונג. ער האָט דערפילט ווי אַן אומגליק האָט זיך פלוצלונג אָנגערוקט אויף אים, אַן אַ פאַרוואָס און אַז ער איז אַן אומשולדיקער קרבן.

כמארעס איבער לאדזש

(א קאָפּיטל פון ראָמאַן: „מאַטעק און סאַלטשע“, 1951)

ליפע, מאַטעקס פּאַטער, איז געווען אַ מתנגד. אין יענער צייט האָט זיך אין זיינע פרומע קרייזן גערודערט וועגן די חסידים. צווישן ליפעס שכנים און באַקאַנטע זיינען געווען אי גערער, אי אַלעקסאַנדערער חסידים. צווישן די גערער און אלעקסאַנדערער זענען „אַנגעאַנגען ווילדע שטיק“, האָט ליפע געזאָגט דער מאַמען. מען האָט זיך פשוט געגעבן פעטש, אַנגערעדט איינער אויפן אנדערן, וואָס אין דער קאַרט, זיך געריסן ביז בלוט. טאַמער איז נאָך געווען ווינציק זיך צוצוהערן וועגן די מחלוקתן, האָט זיך אין ליפעס הויף אריינגעקליבן אַן אלעקסאַנדער „שטיבל“. דאָס האָט ליפען געגעבן די געלעגנהייט זיך צו דערנענטערן צו די חסידים. עס פלעגט טרעפן, אַז אין אַ זאַווערוכע, ווען ליפע האָט נישט געקאַנט גיין אין זיין „חברה“ אריין דאווענען אַ מנחה, אָדער ווען עס איז געווען אַ געפאַר דורכצוגיין די גאַס, צוליב די שייסערייען צווישן אַרבעטער-קאַמפּס אַרגאַניזאַציעס מיט דער פּאַליציי, איז ליפע אריינגעאַנגען אין „שטיבל“ אַפּדאווענען. און אַט אויף אַזאַ אופן האָט ער זיך דערוואוסט זאָכן וועגן די חסידים, וואָס האָבן אים אַנגעהויבן געפעלן ווערן.

ערשטנס, איז אים סתם געפעלן געוואָרן דער חסיד אַלס מענטש. עס האָט אים אימפּאַנירט דאָס פּשטות זייערס. חסידים זיינען געווען יידן האַרעפּאַשניקעס, דאָס דאווענען זייערס איז געווען אַן אַנשטעלן. יעדער ייד האָט זיך געקאַנט שטעלן צום עמוד. דאָס „שטיבל“ איז געווען זיינס, נישט קיין גבאים, אָדער קיין מורה מורנוס. דאָן די חדווה זיינע ביים דאָווענען! דאָס מאַכן מיט די הענט, דאָס זינגען, דאָס אונטערטאַנצן, דאָס אריינלייגן די גאַנצע נשמה אין דעם „אחד“.

צווייטנס, האָט איין חסיד דעם צווייטן מקרב געוועזן. עס איז געווען אַחדות צווישן זיי. מען האָט איינער דעם אַנדערן געליען אַ גמילות-חסד אַן דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג. בלויז אויפן „הן שלי“ אַ חסיד איז בכלל געווען אַ וואַ-רעמער מענטש. ער האָט געהאַט בטחון. ער האָט נישט מורא געהאַט און זיך נישט גע'דאָגה'עט, זיך געוויצלט אויפן אייגענעם חשבון און הנאה געהאַט פון געדאַנק, אַז ער לעבט, אַז ער האַלט די אויגן אָפּן. דער אמת איז געווען, אַז ליפע איז, זינט ער האָט געוואוינט אין לאַדזש.

געווען היפש אנטוישט מיט די פירעכצן פון א סך פרומע רייכע יידן און אויך מיטן לאַדזשער רב, וואָס האָט זיך שטענדיק אָנגענומען פאר די באַלעבאָטיים און האָט זיך צופיל געפריינדלט מיט „פאַניע גנב“.

ליפע האָט טאַקע געהאַלטן, אָז מען טאָר נישט מורד במלכות זיין, נאָר פאַדערן פון באַלעבאָס, א שטיין־רייכן פאַבריקאַנט, א העכערונג אין לוי, — דאָס איז דער חוב פון יעדן באַלמעלאַכע, וואָס דארף מפרנס זיין אַ ווייב מיט קינדער. זיצן ביים וועב־שטול ביי אַ פאַרקאַפטשעט נאַפט-לעמפל, פון אינדערפרי ביז שפעט ביינאַכט, און קריגן די סוכאַטעס, איז פשוט און עבירה קעגן זיך און קעגן דער גאַנצער פאַמיליע. מען דארף אויסקעמפן אַ בעסערן מצב, מענטשן זיינען נישט קיין פי. פי, אָז מען באַהאַנדלט זיי נישט גוט, מעקן זיי אויך. זיי וויינען, זיי באַקלאַגן זיך פאַרן האָר פון אַלע וועלטן. די שכינה טוט זיך אָפּ פון דעם מקום, וואו א מענטש פייניקט דעם צווייטן — האָט ליפע גע'טענה'עט.

האַט ער געמיינט, אָז צווישן חסידים איז בעסער. מען האַלט זיך פאַרן גארטל, דער זעלבער גארטל ביים אביון ווי ביים נגיד, דער זעלבער „גוטער רבי“, דאָס זעלבע „שטיבל“, נישטאָ קיין מזרח־שטול און קיין עני בפתח.

עס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און ליפע האָט טייבלען דערציילט די מעשה מיט חיים יעקב ווישליצקי, דעם גערער חסיד און ווישליצקי איז נישט געווען דער איינציקער, וואָס האָט פאַרשוואַרצט דעם אייגענעם יידישן נאָמען אין לאַדזש. געווען גערער חסידים, וואָס האָבן געקאַנט דערציילן ענלעכע מעשיות־תעוועים אויך אויף אַלעקסאַנדער חסידים און אָנגעזעענע חסידים פון אַנדערע רביים.

די מעשה מיט ווישליצקי פאַבריק האָט געהאַט פאַסירט מיט אַ פאַר יאָר פריער, נאָך איידער ליפע איז מיט זיין משפּחה אָנגעקומען נאָך לאַדזש. נאָר ליפע האָט זיך די לעצטע צייט אָנגעהויבן דערוויסן זאַכן, פון וועלכע די האָר אויפן קאַפּ האָט זיך אויפגעשטעלט. ווען שטרייקן און אַבלאַוועס האָבן, אַזוי צו זאַגן, אַנ־געקלאַפט אין זיין אייגענער טיר. דער שטרייק ביי זיין שוואַגער בעריש האָט אים נאָך מער געעפנט די אויגן. די פאַר אַביסקן, וואָס די פּאָליציי האָט שוין געהאַט דורכגעפירט אין זיין הויף און אויך אין זיין אייגענער דירה, האָבן אים שטאַרק אויפגערודערט און צעשטרייט. ער האָט פאַרשטאַנען, אָז דאָס וואָס רירט אָן כלל ישראל, וועט אַנרירן רב ישראל. ער וועט זיך נישט קאַנען אין ערגעץ באַהאַלטן, סיידן ער זאָל פאַרלאָזן לאַדזש און זיך באַזעצן אין אַ קליין שטעטל, נאָר טייבל האָט דערפון נישט געוואָלט הערן און געדענקען.

דערציילט ליפען די מעשה זועגן חיים יעקב ווישליצקי האָט טאַקע אַ גערער חסיד. דאָס איז געווען סוכער פון דער פעפּער־גאַס. סוכער האָט אַמאָל געהאַט געארבעט ביי ווישליצקי אין פאַבריק און ווען די דאָקטוריים האָבן

אים אָנגעזאָגט, אָז זײַנע לונגען זײַנען שוואַך און אז ער מוז זײַן אין דרויסן, האָט ער געדארפט זוכן אַ נײַע פרנסה. סוכער איז געווען אַ בעל מטופל מיט זעקס קליינע קינדער. צו וואָס האָט ער זיך געקאָנט נעמען, אָז זײַנט ער איז דרייצן יאָר אַלט געוואָרן, האָט ער שוין געאַרבעט ביים וועב־שטול? קיין געלט, קיין פרנסה קיין אָפּגעשפּאַרטע, האָט ער נישט געהאַט. דער דאַקטאָר האָט געזאָגט: די פּאַבריק איז סם המות פאר אים, ס'איז אַ לעבעדיקער קבר, ר"ל. האָבן זיך אַ פּאָר גערער חסידים צוזאַמענגעלייגט און אים געקויפט אַ פּאָר קאַנען נאַפט, און אזוי איז ער געוואָרן אַ נאַפּט־הענדלער, מ'שטיינט געזאָגט. גייט ארום איבער די הייזער און פּאַרקויפט נאַפט. האָט ער זיך פון דער פּעפּער־גאַס אין באַלוט דערשלעפט צו דער דזשעלנע־גאַס... אַז מען דאַרף לופט איז דאָך ניט שייך. אפּשר וועט אים דער קאַליע־גאַרטן צושטעלן אַ רפואה...

ווי קומט סוכער פון קאַנסטאַנטין צו חיים יעקב ווישליצקי פּאַבריק, אין דעם מאַנטשעסטער פון פּוילן, אין ליַדזש? איז דער תּירוץ, אָז דער גערער רבי, זאָל לעבן, האָט זיך געהאַט אַרייַנגעמישט אין דעם. אַ סך יידישע פּאַבריקאַנטן האָבן נישט געוואָלט צולאָזן קיין יידישע אַרבעטער אין זייערע פּאַבריקן. נאָר אין חיים יעקב ווישליצקי פּאַבריק האָבן געאַרבעט גערער חסידים, אַנשי שלומנו, פון איין "שטיבל". דער רבי, זאָל לעבן, האָט געגעבן אַ קוויטל און מען האָט אַרייַנגענומען אין דער פּאַבריק. סוכער האָט זיך דערביוועט אַזאַ קוויטל און ער האָט געמיינט, אָז ער וועט זײַן פּאַרזאָרגט מיט אַ זיכער שטקל ברויט. וואָס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן? אַז ביים חסיד ווישליצקי אַליין האָבן זײַנע אײַגענע חסידים געהאַט אויסגעריסענע יאָר. מען האָט פּאַרדינט העכסטנס ארום פינף רובל די וואַך און מען האָט געאַרבעט פון העט פּאַרטאַג ביז שפּעט ביינאַכט. פּאַר דער קלענסטער קלייניקייט האָט מען דעם אַרבעטער באַשטראָפּט. וואָס פּאַר אַ שטראַף? אַרונטערגעריסן פון "גרויסן" לויז. טאַמער איז דאָס נאָך געווען ווינציק, הענגט ער אַרויס אַ מודעה, דער שטיין־דייכער פּאַבריקאַנט חיים יעקב ווישליצקי, אָז ער קאָן נעבעך נישט נאַקומען זעם לויז, אָז ער מוז שניידן אויף פּופּצן פּראָצענט...

מילא, ער האָט געמאַכט דעם חשבון אַנעם באַלעבאַס. דאָסמאַל זענען די אַרבעטער געווען די דעה־זאָגער, כאָטש די מאה איז געבליבן ביי ווישליצקי. מאַכט זיך אַז יאַנקל גערער, אַן אַרבעטער אי זאָל לאַנגן טלית־קטן, ווערט דער ראש המדברים און אלע אַרבעטער הערן זיך צו אים צו און מען שווערט זיך ביים לעבן, אָז קיינער זאָל נישט אַרייַנקומען צו דער אַרבעט, ביז ווישליצקי וועט ניט אַרונטערנעמען דעם חרם, דעם וואַלף ביי דער טיר, דעם לויז־שניט. דערהערט דאָס חיים יעקב ווישליצקי מאַכט ער אַ געוואַלד: סטייטש, זײַנע חסידים וועלן נאַכטאַן די "טריפּניאַקעס", די "אַחדות" און דערקלערן אַ שטרייק?

ענטפערט אים יאנקל גערער: יא, «פאניע ווילעמאזשני», א שטרעק; קיינער וועט ניט ארבעטן ביז מע וועט אויפהערן גראַב באַהאַנדלען יעדן איינעם. און אויב מען וועט וואַגן עמעצן ארויסוואַרפן פון דער ארבעט, וועלן אַלע ארויסגיין. און כדי ער זאל זען באַשיינפערלעך, אַז דאָס איז פשוטו כמשמעו, האָבן די ארבעטער אויסגעקליבן פון זיך א בית־דין פון די דריי עלטסטע און ערלעכסטע ארבעטער. איינער איז געווען דער אַלטער זאנוול, דער צווייטער איז געווען דער פרומער דוד לייב און דער דריטער, דער למדן אברהם ל מיט דער לאַנגער באַרד. האָט זיך דער דאָזיקער בית־דין אַוועקגעזעצט אין די קאַפלען ביי דער טיר. עס האָט אויסגעזען, ווי ס'וואַלט געווען ערב יום־כיפור, ס'האָט געהערשט אַ פאַרכטיקע שטימונג. יעדער ארבעטער האָט געדארפט צוגיין צום בית־דין און געבן אַ האַנט, א תקיעת־כף, אַז קיינער וועט נישט צוריקקומען צו דער ארבעט, ביז מ'וועט נישט צוריקשטעלן דעם פריערדיקן לויין און ביז מען וועט נישט זיין פארזיכערט, אַז מען וועט יעדן איינעם צוריקגעבן זיך פלאַץ אין דער פאַבריק.

ר' חיים יעקב האָט דאָן פאַרשטאַנען, אַז די קליפה האָט זיך אויך אריינגעכאַפט

אין זיינע גערער חסידים. אַ חסיד, האָט ער געוואוסט, וועט האלטן אַ שבועה. אַ חסיד איז געטריי, וואָס טוט מען? איז דעם גרויסן קאַפּ-מענטש איינגעפאַלן צו טאָן, וואָס אַלע פאַבריקאַנטן האָבן געטאָן אין אַזעלכע פאַלן. וואָס מיר יידישקייט, וואָס מיר מענטשלעכקייט, וואָס מיר כל ישראל ערבים זה בזה. . . דער חשובער גערער חסיד, ר' חיים יעקב ווישליצקי, איז אַזעק צו נאַטשאַלסטווע, צום פאַליציי־מיסטער און פארמסטרט אַלע ארבעטער זיינע, אַז זיי זיינען מורד במלכות, אז זיי זיינען „ציציליסטן“.

דער פאַליציי־מיסטער האָט מער נישט געדארפט. ער האָט געוואוסט, אז די בונטאַוושטיקעס זענען פרומע יידן און ביי פרומע יידן איז פרייטיק־צונאַכט אַ הייליקער יום טוב. מען עסט חלה מיט פיש, מען טרינקט וויין, מען גייט אַנג־געטאָן אַנדערש. האָט ער אויסגעקליבן פונקט אַ פרייטיק־צונאַכט אַנצוקלאַפן אין יעדער טיר פון ווישליצקי'ס ארבעטער און געזאָגט צו זיי: „קום, יידל, אין אוטשאַטאַק אריין“. און אויסגעקליבן האָט מען פאר די יידעלעך די טורמע אויף דער טאַרגאַווע גאַס. דאָרט האָט מען די יידן מכבד געווען מיט די אמתע קלעפּ. וויפיל קלעפּ האָט אַזאָ ייד ווי סוכער געקאַנט אויסשטיין? צי אַזאָ איידעלער ייד ווי דער אַלטער זאַנוול?

סוכערן האָט מען אין עטלעכע טעג ארום אַוועקגעשיקט מיטן עטאַפּ צוריק נאָך קאַנסטאַנטין, די אַנדערע יידן האָט מען געשיקט מיטן עטאַפּ פון וואַנען זיי זענען געקומען, אַדער וואו זיי זיינען געבאַרן געוואָרן. זיי זענען געקומען אויף

די ערטער אָפגעריסענע, אָפגעשליסענע און נישט איינער איז געבליבן אַ בעל-
מום אויפן גאַנצן לעבן.

די ווייבער זיינען געבליבן אָן די מענער, די קינדער אָן זייערע טאַטעס.
עס איז געוואָרן אַ יללה, אַ יאַמער אין אַלע גאַסן. מען האָט זיך נישט געקאַנט
דערוואַרטן ביז מאָרגן אין דער פּריי. נאָך איידער מען האָט זיך דערוואוסט דער-
וועגן איבער גאַנץ לאַדזש, האָבן די פּרויען מיט די קינדער פון די פּאַרשיקטע
געשטורעמט דאָס גערער „שטיבל“, וואו חיים יעקב ווישליצקי האָט געדאַוונט.
דער פּרומאַק איז געשטאַנען אין אַ שטריימל און זיך געשאַקלט, ווי נישט אים
האַט מען געמיינט. די געוואַלדן פון די פּרויען און די קינדער זענען געווען
אין לשער. און פאַן ווישליצקי האָט נעבעך געמוזט נעמען די פּיס אויף די
פלייצעס און דורכן פּענסטער ארויספליען.

עס האָט געדויערט עטלעכע וואָכן און די ערלעכע יידן, די גערער חסידים
פון ווישליצקי'ס פּאַבריק, זענען צוריקגעקומען פון עטאַפּ נאָך לאַדזש. סוכער
האַט זיך אויפן וועג געהאַט צוגעקילט און פון דאָן אָן האָט ער נישט אויפ-
געהערט הוסטן. אין דער היים ביי אים איז מען ממש אויסגעגאַנגען פון הונגער.
דאָס זעלבע האָט פּאַסירט אין אַנדערע היימען. די ארבעטער זענען זיך צוזאַמען-
געקומען און מען האָט זיך אָנגעקיקט איינער דעם אַנדערן. מען האָט זיך געגעבן
שלום.

יאַנקל גערער איז ווידער געווען דער ראש המדברים. איינער האָט געהאַט
צו דערציילן וועגן די פּורעניות'ן וואָס מען איז אויסגעשטאַנען דורך דער צייט.
ווי האָט עס געהאַלטן איצט? יאַנקל גערער האָט מיט שטאַלץ דערקלערט, אַז
קיינער האָט נישט געבראַכן דעם תקיעת-כּף. קיינער איז נישט צוריקגעגאַנגען צו
דער אַרבעט. קיינער איז נישט געווען קיין ירבעם בן נבט. דער בית-דין האָט
געהאַט גוטע נייעס צו מעלדן. חיים יעקב ווישליצקי האָט צוריקגערופּן די גזירה.
אַלע ארבעטער גייען מאָרגן צוריק צי דער ארבעט. דער לויז ווערט נישט גע-
שניטן. מען וועט זיך מיט קיינעם נישט אַפּרעכענען.

סוכער האָט נאָך געארעבט אַ שטיקל צייט נאָכדעם, נאָר ער האָט אָנגעהויבן
אויסשפּייען די לונגען און זינט דאָן אָן דרייט ער זיך ארום איבער די גאַסן מיט
די צוויי קאַנען נאַפּט. ליפע נעמט אים שטענדיק אויף ווי אַ גוטן גאַסט. ער
קומט צוויי מאַל אַ וואָך און ווארעמט זיך אָן און טרינקט אַ גלעזל טיי מיט
ציטרין. דאָס האַרץ נעבעך חלשט אים, נאָר ער וועט זיך נישט צורירן צום טיש.
אַ ייד אַ לערנער. און דערפאַר האָט אים ליפע ליב.

.2

ס'איז אים געווען אומעטיק, ליפען, פון די פירעכצן צווישן די פרומע יידן. בלויז לאַדזש, מיט איר תאוונה נאָך געלט, האָט ער געזאָגט, שטויסט צו זינד און אפילו פרומע יידן ווערן געשטרויכלט. וואו א ייד אַ פאַבריקאַנט, הערט מען זיך אָן וועגן אים נישט קיין שיינע זאַכן. און ס'איז דען עפעס אַ גרויסער חילוק צווישן לאַנגע קאַפּאַטעס און קורצע רעק? געלט פאַרדעקט אַלץ. און נאַכאַמאָל און איבעראַמאָל האָט ליפע געדאַנקט די השגחה, וואָס האָט אים אויס־געהיט פון ווערן אַ סוחר, פון האָבן צו טאָן מיט וועקסלען און פעקלעך.

ליפע האָט באַטראַכט זיינע שוואַגערס. אַלע זיינען זיי געווען גבירים, אויס־געפאַשעטע, זאַטע, צופרידענע. פון גוסטאַוון איז דאָך אַפּגערעדט. ער האָט דאָך שוין געשפּילט אַ גרויסע ראַלע אפילו אין די בענק, אים האָט גלאַט אַפּגעגליקט. נאָר אַזאַ ייד ווי זיין שוואַגער מענדל, גוסטאַווס ברודער, וואָס האָט נישט געקאַנט אַ קאַץ דעם עק פאַרבינדן, וואָס איז מיט אַים געווען די גדולה? גייט שוין אויסגעפּוצט אין אַ האַרטן קאַפעליוש, טראַגט לאַקירטע שיך, יידישקייט איז שוין ביי אים אַ ביי־זאָך. וואָס איז דער תכלית פון לעבן? געלט, וועקסלען, פולע פאַליצעס מיט וואַרע, קאַפּדרייעניש. די האַר הייבן אים שוין אָן אויספאַלן, קאָן זיך קיין כלה ניט צופאַסן מיטן געלט און איז אינגאַנצן אַפּהענגיק אין גוסטאַווין. אָן גוסטאַווין וואַלט ער מסתמא אַנגעזעצט, און, ווי די מאַדע איז אין לאַדזש, אַלץ געבליבן אַ פיינער מענטש.

אַדער דער שוואַגער ניסן. געבלאַזן פון זיך אַליין נאָך דער חתונה און איצט קוקט ער שוין אינגאַנצן נישט אויף קיין מענטשן. וואָס איז מיט אים די גדולה? ער האָט אַ ווייב א יפת תואר. קיין קינד, פאר קיין יידישער שטוב געדאכט, קאָן זי נישט האָבן. קיין בן תורה איז ער נישט. וואוינט אין אַ הויז מיט סאַלעס, וואָס אַז מען גייט אריין אהין, ווייסט מען נישט ווי ארויסצוגיין. וואָס האָט ער פון זיין לעבן? אויך ער קוקט שוין אַראַפּ אויפן דאַווענען, ווי אַן איבעריקע זאך. אויך מיר אַ מענטש!

וואָס קומט ארויס פון די רייכטימער, האָט ליפע נישט איינמאָל גערעדט מיט טיבלען, אַז דער צאַרן פון די אַרעמעלייט וואַקסט. די כמאַרעס איבערן לאַדזשער הימל ווערן שוואַרצער און געדיכטער. נו, אַז עס וועט אַנקומען נאָך אַ פאַלק סאַלדאַטן און מען וועט פון טיף־ראסיי אהער ברענגען די ווילדסטע קאַזאַקן מיט די גרעסטע נאַגייקעס, וועט עס העלפן? אַ שטאַט וואָס האָט קיין קאַנאַליזאַציע נישט, אַ שטאַט וואָס קאָן פון זיך דאַס שמוץ ניט אַפּווישן, אַ שטאַט פון רינשטאַקן, אַנגעפּילט מיטן שווייס און פּראַצע פון די שקלאַפן פון מצרים... עס מוז דאָך קומען אַ משה וואָס זאָל זיי באַפרייען. אַז נישט די „אַחדות“, וועט

קומען עפעס אנדערש. עבירה גוררת עבירה. די פאבריקאנטן וועלן קריגן זייערס. ס'איז נאָר אַ שאַד וואָס אזויפיל אומשולדיק בלוט ווערט פארגאסן און פאַרצאָפּט. . .

טייבל האָט געזען ווי ליפע גייט ארום א טיף-פאראביטערטער. זי האָט גע-טראַכט, אַז דאָס ליידיק ארומגיין, טוט אים נישט קיין גוטס. ער טראַכט צופיל און ס'איז בעסער היינטיקע צייטן, אַז מען טראַכט נישט. קיין גוטס קאָן פון די געדאנקען נישט ארויסקומען. זי האָט שטאַרק געזאָרגט פאר דעם אייגענעם הייז-געזינד. מילא, ליפע האָט זיך זיינע ספרים. אַז עס ווערט גאָר שלעכט, זעצט ער זיך איבער אַ ספר און ער ווערט אַן אנדער מענטש. די הייליקע ספרים האָבן אַן ענטפער אויף אַלע צרות. נאָר וואָס טוט מען צו אַזאַ קינד ווי מאַטעק? דער פאַטער האָט איבער אים קיין שליטה נישט. די גאָס איז שטאַרקער פון אַלץ. דער חדר גיט אים גאַרנישט. זי האָט מורא, אַז דער חדר מאַכט אים נאָך קאַליע. ער קומט אהיים מיט ווילדע געדאנקען און נאָך ווילדערע רייד. סאלטשע האָט לעצטנס אָנגענומען אַ פול מויל מיט שווייגן. דאָס איז אַ שלעכטער סימן. שטיל וואַסער גראַבט טיף. זי ווייס צופיל וואָס עס טוט זיך אין דרויסן. זי איז, ווייזט אויס, אויסגעבונדן מיט די פאַרטייען. ווער ווייס וואָס עס קאָן נאָך ארויסקומען דערפון? אין איין שיינעם אויפדערנאַכט קאָן מען באַפאַלן דאָס הויז און אַלעמען אריינזעצן. ווי קאָן זי נעמען סאלטשען און איר הייסן גיין? זי איז דאָך ביי איר, ווי אַן אייגן קינד. וואוהין וועט זי גיין? דאָס געוויסן וואַלט איר געפלאַגט דאָס גאַנצע לעבן, אויב עס זאָל חלילה, עפעס פאַסירן מיטן יונגן מיידל.

טייבל האָט געטראַכט, אַז אפילו יאָדוויגאָ האָט זיך אויך געביטן אין לאַדזש. אויך זי, די פרומע יאָדוויגא, שעלט מיט טויטע קללות די פאַליציי און זי ווייזט ארויס איר סימפאַטיע מיט דער רעוואָלוציע. גיי, זיי אַ מבין וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט. . .

מאָרד

(פון דאָמאַן „מאָטעק און סאַלטשע“, באַנד 3)

אָונטיק בייטאָג, דעם 31טן יולי, 1927, האָט געגאַסן א רעגן. אויף יוניאָן סקווער האָט געזאַלט פאַרקומען אַ סאַקאָ-וואַנזעטי דעמאָנסטראַציע. די פּאַליציי האָט געוואוסט אז דער רעגן וועט דעם עולם ניט אָפהאַלטן. זי איז געווען גוט צוגעגרייט. אין די זייטיקע שמאַלע גאַסן זיינען געשטאַנען פּוסגייער פּאַ-ליציאַנטן, רייטער-פּאַליציי און מאָטאָרציקליסטן.

— דער רעגן וועט אַזוי שנעל ניט אויפהערן, סאַלטשע. — האָט געזאָגט מאָטעק. — נאָר מיר גייען. וועסט אַנטאָן שלומלען די קאַלאַשן און זיין רענג-מאַנטל און מיר וועלן גיין.

— יא, מיר וועלן גיין. נאָר פריער וועלן מיר האָבן מיטאַג. איך וויל ניט האַלטן צו-לאַנג דאָס קינד אין דער נעץ. די צייטונגען שרייבן, אז מען ריכט זיך אויף פּאַליציי-אַרײַנמישונג, אויב מען וועט פּרואוון מאַרשירן צום סיטי האָל. מיר וועלן מאַרשירן ווי ווייט שלומל וועט קאָנען גיין. — האָט סאַלטשע געמאַכט פּלענער.

— דו וועסט אהיים גיין מיט אים און איך וועל מאַרשירן צו סיטי האָל. — האָט מאָטעק געזאָגט.

דער זעקס-יאַריקער שלום האָט געוואוסט ווי שטאַרק זיינע עלטערן זיינען פאַראינטערעסירט אין ראַטעווען די לעבנס פון סאַקאָ-וואַנזעטי. ער האָט געוואוסט, אז סאַקאָ האָט צוויי קינדער, א יינגל, דאַנטע און אַ מיידל אינעו. וואַנזעטי האָט ניט קיין קינדער, נאָר ער האָט זייער ליב סאַקאָס יינגל דאַנטע און ער שרייבט אים בריוו. שלום האָט ליב געהאַט צו גיין וואו זיינע עלטערן זיינען געגאַנגען. דער דערבייאַיקער יוניאָן סקווער איז אים שוין געווען גוט באַקענט. ער האָט שוין געוואוסט וואו די רעדנער שטייען און וואו דער ערשטער מאַי-פּאַראַד פאַרענדיקט זיך. ניט איינמאַל האָט ער זיך פאַרגעשטעלט אז ער איז דער רעדנער אויפן סקווער און ער האָט אין זיין צימער אויסגעשריען צו זיך אליין: „סאַקאָ און וואַנזעטי מוזן זיין פריי!“

ווען זיי האָבן פאַרלאָזט דאָס הויז האָט געגאַסן דער רעגן. סאַלטשע און שלומל האָבן זיך צוגעטוליעט צו מאָטעק, וואָס האָט זיי באשיצט מיט זיין

גרייסן, שווארצן שירעם. די פאליציי אויף דער זעכצנטער גאס, פון וואנען מאַטעק איז ארויס צום סקווער, איז באשטאַנען פון רייטער און שלום איז פארכאפט געוואָרן פון די שיינע גרויסע, ברוינע פערד, וואָס האָבן זיך געריסן צום שפּאַן. ער האָט זיך געהאַלטן אין איין אומקוקן אויף זיי. כאַטש דער זייגער איז ערשט געווען איינס, איז אַ גרויסער עולם שוין געווען אויפן פארזאמלונג-פלאַץ און עס האָט זיך געהערט געזאַנג פון דער רעדנער-פלאַט-פאַרמע. דער עולם האָט געהאַלטן אין איין שטראַמען. באלד האָט מען בלויז געזען רעגן-שירעמס, וואָס האָבן ווי שווארצע כוואליעס, זיך געוויגט איבער דער אויבערפלאַך פון מענטשן-ים. די פארזאמלונג האָט לאנג ניט אָנגעהאַלטן. מאַטעק און סאַלטשע האָבן געהערט וועגן סאַקאַס הונגער-סטרייק, וואָס האָלט שוין אַן זעכצן טעג און אז ער איז אזוי אָפגעשוואַכט, אז מען האָט מורא פאַר זיין פיזישן און גייסטיקן צושטאַנד. ער האָט זיך ניט געלאָזט איבעררעדן פון זיין פרוי, וואָס האָט זיך געבעטן, אַז ער זאָל אויפגעבן דעם הונגער-סטרייק.

די רעדנער האָבן געהייסן דעם עולם מאַרשירן צו סיטי האָל דורך דעם איטאַליענישן קווארטאַל. פאליציי האָט זיך אָנגעהויבן אריינמישן. באַלד זיינען דריי מענטשן ארעסטירט געוואָרן. נאָר דער מאַרש האָט אָנגעהאַלטן. דער רעגן איז געוואָרן שטאַרקער. ביי דער אַכטער גאַס האָט סאַלטשע זיך געזענגט מיט מאַטעקן און זי איז מיט שלומלען אהיים געגאַנגען. מאַטעק האָט מאַרשירט אויף מאַלבערי סטריט, וואו עטלעכע הונדערט איטאַליענישע קינדער האָבן געזונגען לידער. עס האָט אים באַנג געטאַן, וואָס שלומל איז ניט געווען דערביי.

די הינריכטונג פון סאַקאַ און וואנזעטי איז אָפגעלייגט געוואָרן אויף דעם 17טן אויגוסט. די סאַקאַ-וואנזעטי עמוירדזשענסי קאָמיטע האָט געהאַלטן אין איין רופן מיטינגען פון אירע מיטגלידער און סאַלטשע האָט זיך איצט כמעט יעדן אָונט געטראַפן מיט פאַניאַן. וועגן קיין אַנדער זאַך האָבן זיי איצט ניט געקאַנט רעדן. ביידע פרויען זיינען געווען צעווייטיקט און פאַרביטערט.

— סאַלטשע אויב מען וועט זיי דערמאַרדן, וועל איך פאַרלאָזן אַמעריקע.
— האָט פאַניאַ דערקלערט און צוגעגעבן — אויב דאָס אַמעריקאַנער פּאַלק איז אזוי אָפגעשטאַנען, דאָן איז ניטאָ קיין אָפּנונג, אַז מיר זאָלן, אין מיין צייט, דערלעבן סאַציאַליזם דאָ.

— אזוי האָבן מענטשן געזאַגט אין רוסלאַנד נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע פון 1905, — האָט סאַלטשע געזאַגט, — נאָר די אַמתע קעמפער

זיינען געבליבן און דערלעבט די אַקטאַבער רעוואַלוציע. איך גלויב אין קאמף, ניט אין אַנטלויפן. דער אמת'ער אמעריקאַנער איז דעמאָקראַטיש און ער וועט ניט לאָזן זיין לאַנד פאַרשאַכערן צו די פּולערס און קולידזשעס. היינט איז דאָ קולידזש, מאָרגן קאַנען מיר אויסקלייבן אַ פּרעזידענט, וואָס זאָל פאַרטיידיקן אונזערע אינטערעסן. דאָ בלייב איך און דאָ וועל איך אַוועקגעבן מיין לעבן, אויב נויטיק, פאַר מיין זונס פּרייער צוקונפט.

אלע צוגרייטונגען זיינען געמאַכט געוואָרן, און דעם ניינטן אויגוסט, אַ טאָג פאַר דער געפּלאַנטער הינריכטונג, זאָלן די אַרבעטער, צען אינדערפרי, פאַרלאָזן זייערע שעפּער און דערקלערן אַ גענעראַל סטרייק. אויך אַרבעטנדיק פיבער-האַפטיק, און די דעמאָנסטראַציע זאָל זיין דערפּאָלגרייך, איז פּאַניא געווען פול מיט פאַרביטערונג און אַרגומענטירט מיט סאַלטשען:

— גיב אַ קוק, סאַלטשע, וואָס קאָן זיין לאַגישער ווי אַ פאַראייניקטער פּראַנט אין דעם פּאַל? איך גלויב ניט, אַז מע וועט זיי הינריכטן, אויב אַ פאַר מיליאָן אַרבעטער איבערן לאַנד זאָלן באווייזן זייער אייניקייט און טאַקע אַפּשטעלן די אינדוסטריעס פון לאַנד אלס אַ פּראָטעסט. די רעגירונג וועט זיך דאַן מוזן רעכענען מיט אַט דער מאַכט. דו ווייסט אָבער וואויל, אַז די סאַציאַליסטן זיינען קעגן דעם גענעראַל-סטרייק. די מעכטיקע פעדעריישאַן אָוו לעיבאַר עסט זיך ניט אַפּ דאָס האַרץ, אויב מען וועט זיי, די אימיגראַנטישע אַנאַרכיסטן, אַפּראַמען פון וועג; די אַמעריקאַנער אינטעליגענץ איז סימפּאַטיש און ווייכהאַרציק, נאָר ניט קעמפּעריש. דאָס איז דער רעזולטאַט. דעם ניינטן אויגוסט וועט קיין שטורם אין קאָוד ניט אויסברעכן. דעם צענטן אויגוסט וועט מען זיי דערמאַרדן און דעם צוועלפטן אויגוסט וועט מען מער וועגן דעם אין די צייטונגען ניט שרייבן. גוט, איך וועל גיין מיט דיר טיילן ליפלעטס, נאָר וויפיל וועלן אונז פּאַלגן?

דעם ניינטן אויגוסט האָבן איבער הונדערט טויזנט אַרבעטער געוואָרפן די אַרבעט אין ניו יאָרק און אויף יוניאָן סקווער האָבן זיך פאַרזאַמלט אַרום פּופּציק טויזנט אויפגעברויזטע, דערצאָרנטע מענער, פּרויען און קינדער. סאַלטשע איז געגאַנגען געאַרעמט מיט פּאַניאָן. גאַלדע האָט זיך אַפּגעזאַגט צו קומען און סאַלטשע האָט זיך מיט איר צעקריגט דורכן טעלעפּאָן. מאַטעק האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט: „איך קען גאַלדען בעסער פון דיר.“ — האָט ער געזאַגט און פאַרהאַקט די ליפן.

די פּאַליציי האָט זיך ניט געקאַנט ספּראַווען מיט דער ריזיקער מאַסע. דער סקווער איז געווען געפּאַקט. באַלד זיינען אַנגעקומען אַרבעטער, וואָס האָבן יאָ געאַרבעט, נאָר געוואַלט זיך באַטייליקן אין דער דעמאָנסטראַציע. די פּאַליציי האָט זיי שוין ניט אַרויפגעלאָזט אויפן סקווער, נאָר געהאַלטן זיי

אין איין שטופן און שטויסן אויף די זייטיקע גאסן. איבערהויפט, אָז עס איז באקאנט געוואָרן, אז מען וועט מאַרשירן אין איטאליענישן געגנט צו סיטי האָל, איז די פּאָליציי געוואָרן זייער אויפגערגט און זיך געלאָזט מיט די שטעקנס פאַר-טרייבן דעם עולם. די רייטער זיינען ארויף מיט די צערייזטע פּערד אויף די טראַטוארן און עס האָבן זיך דערהערט קולות פון פרויען, וואָס האָבן פּראָטעסטירט און געשריען: „קאַזאַקן! אַמעריקאַנער קאַזאַקן!“

— איך האָב זיך קיינמאָל נישט געקענט פאַרשטעלן, אז אַזעלכעס קאָן פּאַסירן דאָ אין לאַנד, — האָט געקוויטשעט די שטענדיק-געלאַסענע פּאַניאַ. — איך האָב געזען עפעס ערגערס אין צארישן רוסלאַנד און אין פּילסודסקישן פּוילן, — האָט סאַלטשע געלאַכט.

— ווי דו קאָנסט לאַכן אין אַזאַ מאַמענט קאָן איך נישט באַגרייפן, — האָט זיך געבייזערט פּאַניאַ.

— ווי אַ דאַקטאָר ווייסטו דאָך, אָז גראַד אין אַ געפּערלעכן מאַמענט פּאַדערט זיך קאַלטבלוטיקייט און קאַנטראַל איבער זיך אליין, — האָט סאַלטשע גע-ענטפּערט אין אַן ערנסטן טאָן.

סאַלטשע האָט איינגעלאָדן פּאַניאַ צו זיך אין הויז און מאַטעק איז אוועק מאַרשירן. שלומל האָט אויך געוואָלט מיטיגין מיטן פּאַטער, נאָר פּאַניאַ האָט אים איבערגערעדט.

ווען מאַטעק איז שפּעט אין אַוונט אהיים געקומען האָט ער דערציילט וועגן דעם פּראָטעסט מיטינג, וואָס די סטודענטן פון אוניווערסיטעט האָבן אָפּגעהאַלטן אויפן קעמפּוס און וויאזוי פּאָליציי האָט געשלאָסן דעם מיטינג. ער האָט אויך איבערגעגעבן ווי אזוי די האַפּן-אַרבעטער האָבן אָפּגעהאַלטן אַ פּראָטעסט מיטינג אונטער דער אויפזיכט פון דער א. וו. וו.

צומאַרגנס, אין טאָג פון דער געפּלאַנטער הינריכטונג, זיינען איבער דער גאַנצער וועלט אָפּגעהאַלטן געוואָרן מאַסן-דעמאָנסטראַציעס. אַלע ניו יאָרקער רעגירונג אינסטיטוציעס און געלט-צענטערן זיינען באוואַכט געוואָרן פון פּאָ-ליציי און אין דער לופט האָט זיך געפּילט אַן אַנזאַג פון טויט, וואָס וועט נישט פאַרגעבן ווערן.

ווען מאַטעק איז אהיימגעקומען פון דער אַרבעט יענעם פּאַרנאַכט האָט ער זיך געטראַפּן סאַלטשען אַ פּאַרוויינטע און אין הויז האָט געהערשט די שטימונג פון שווייגן, וואָס האָט גערעדט מיט דראַענדיקע פּויסטן. אפילו שלומל האָט יענעם פּאַרנאַכט נישט געזונגען און געטאַנצט ווי שטענדיק. ער האָט גערעדט שטילער און געהאַלטן אין איין פרעגן דער מאמען. צי מען וועט זיי טאַקע טויטן אויפן עלעקטריק טשער.

אין אַוונט איז געקומען פאניא און מען האָט זיך צוגעהערט צו דער ראדיאָ, וואָס מען האָט געהאַלטן אָפן די גאַנצע צייט. אויך מרס. הענעסי איז אריינגעקומען. — איך בעט פאר זייערע אַרעמע נשמות, — האָט זי געזאָגט. — מען דארף זיי שענקען דאָס לעבן, איך זאָג: די רעגירונג איז שטענדיק גערעכט. נאָר זי האָט זיך געדארפט צוהערן צו די געבעטן פון דער וועלט. עס איז ניט גוט אזוי... זי האָט פארלאָזן ארום צוועלף אַזייגער. די הינריכטונג האָט געזאָלט פאָר-קומען דריי מינוט נאָך צוועלף. נאָר צוואנציק מינוט צו צוועלף האָט גאַווערנאָר פולער געלאָזט וויסן, אַז ער לייגט אָפּ די הינריכטונג אויף דעם 22טן אויגוסט. — מען וועט זיי באַגנאָדיקן, — האָט אויסגערופן פאַניאָ. — עס גלויבט זיך קוים, — האָט שטיל געענטפערט סאלטשע.

2.

— קום אהער, שלומל, וועל איך פאר דיר איבערלייענען דעם בריוו, וואָס סאקא האָט געשריבן צו זיין זון דאנטע. סאָקא ווייסט, אַז ער וועט שוין מער זיין קינד ניט זען. געזענגט ער זיך מיט אים אין בריוו, — האָט סאלטשע, אין אַ קול אַנגעזאָפט מיט ווייטאָג, געזאָגט צו שלומלען. — מאַמע, פון וואָנען ווייסטו, אז סאקא וועט שוין מער ניט זען זיין זון? זי האָט געהאַט ביי זיך פריער אַנגעצייכנט מיט אַ בלייער, וועלכע טיילן צו לייענען פארן קינד. זי האָט אַנגעהויבן:

„בו, מיין טייערער זון, נאָכדעם ווי דיין מוטער האָט מיר דערציילט אזוי פיל און איך האָב געחלומט פון דיר טאָג און נאָכט, ווי גרויס איז געווען מיין פרייד דיך ענדלעך צו זען, צו רעדן צו דיר, ווי מיר האָבן גערעדט אין די טעג — אין יענע טעג. פיל האָב איך דיר געזאָגט אויף יענעם באַזוך און איך האָב דיר געוואָלט זאָגן נאָך מער, אָבער איך האָב געזען, אז דו וועסט בלייבן דאָס זעלבע ליב קינד, געטריי צו דיין מוטער, וועלכע ליבט דיך אזוי שטאַרק. איך בין זיכער, אַז דו וועסט בלייבן דער זעלבער און געדענקען וואָס איך האָב דיר געזאָגט.“

נאָך יעדן פאַראַגראַף האָט זיך סאלטשע אָפגעשטעלט און פארטייטשט דעם געדאַנק און דעם מיין פון איבערגעלייענטן.

„דערפאר, מיין זון, אנשטאַט וויינען, דאַרפסטו זיין שטאַרק, אַז דו זאָלסט קאַנען טרייסטן דיין מוטער. איך וועל דיר זאָגן וואָס איך פלעג טאָן זי צו דערמוטיקן. איך פלעג זי ארויסנעמען אויף אַ לאַנגן שפאַציר אין אַ שטילער לאַנדשאַפט, און אַנגעריסן ווילדע בלומען און גערוט אונטערן שאַטן פון ביימער. איך בין זיכער, אַז זי וועט דערפון געניסן.“

„נאָר געדענק שטענדיק, דאנטע, העלף די שוואַכע, וואָס וויינען נאָך הילף. העלף די אונטערדריקטע און פארפאַלגטע, דערפאַר וואָס זיי וויינען דייע בעסטע פריינט. אין דעם דאָזיקן קאַמף וועסטו געפינען מער ליבע און וועסט געליבט ווערן.

„דאָנטע, איך זאָג דיר אָן נאַכאַמאָל צו ליבן און זיך נאָענט צו דיין מוטער און די באַליבטע אין די איצטיקע טרויעריקע טעג, און איך בין זיכער, אָן מיט דיין מוט און גוטסקייט וועלן זיי זיך מער געטרייסט. און דו וועסט אויך ניט פארגעסן מיך צו ליבן אביסל, ווייל איך ליב דיך אויך. אָ, מיין זון! ווי אָפט איך טראכט פון דיר!“

— וויין ניט, מאַמע, איך האָב דיך ליב, — האָט שלומל צוגענומען אירע הענט פון די אויגן און זיך געטוליעט צו איר.

— ווען דו וועסט עלטער ווערן, וועסטו לייענען דעם גאַנצן בריוו און דאָן וועסטו פארשטיין וואָס פאַר אַ גוטע מענטשן און פריינט סאַקאָ און וואַנזעטי זיינען געווען, — האָט סאַלטשע געזאָגט און זיך גענומען קאַנטראָלירן.

ווען עס איז דערשינען וואַנזעטיס בריוו צו דאנטען האָט סאַלטשע אים פאר שלומלען ניט געלייענט. זי האָט געזען, אָ דאָס קינד איז געווען שטאַרק צעטראָגן און זי האָט געוואוסט, אָ ער איז צו סענסיטיוו צו קאַנען דאָס פארנעמען. נאָר זי האָט אריינגערופן פרוי הענעסי און צוזאַמען געלייענט דעם בריוו פאר איר. צוויי שטעלן פון בריוו האָט זי פאר איר צוויי מאָל איבערגעלייענט. דאָס זיינען געווען פאַלגנדיקע פאַראַרגאַפן :

„איך זאָג דיר איצט, אָ אַלץ וואָס איך ווייס וועגן דיין פאַטער איז, אז ער איז ניט קיין פאַרברעכער, נאָר איינער פון די העלדישסטע מענער, וואָס איך האָב ווען ס'איז געקענט. ווען דו וועסט עלטער ווערן, וועסטו פארשטיין, וואָס איך זאָג דיר : אָ דיין פאַטער האָט אוועקגעגעבן אַלצדינג, וואָס איז הייליק און טייער צום מענטשלעכן האַרץ און נשמה צוליב זיין גלויבן אין פרייהייט און גערעכטיקייט פאַר אַלע. אין יענעם טאַג וועסטו זיך שטאַלץ אויף דיין פאַטער און אויב דו וועסט זיך בראָו גענוג, וועסטו פארנעמען זיך אַרט אין דעם קאַמף צווישן טיראַניי און פרייהייט און דו וועסט ריינוואַשן זיך (אונזער) נאַמען און אונזער בלוט.

„געדענק, דאָנטע, זאַלטשע שטענדיק געדענקען אַט-די זאַכן : מיר זיינען ניט קיין פארברעכער. זיי האָבן אונז געפאנגען דורך אַ בלבלול. זיי האָבן אונז אַנט-זאַגט אַ נייעם טרייעל, און אויב מיר וועלן ווערן הינגעריכטעט נאָך זיבן יאָר, פיר מאַנאַטן און זיבעצן טעג און ניט דערציילבארע מאַטערנישן און פאַלשקייטן, איז דאָס נאָר דערפאַר, וואָס איך האָב דיר שוין דערקלערט, ווייל

מיר זיינען געשטאנען מיט די אַרעמע קעגן עקספּלאַטאציע און אונטערדריקונג פון מענטש צו מענטש.

— גאַלדענע ווערטער, — האָט זיך אָנגערופן פּרוי הענעסי, — און צו זאָגן, אַז אַזאַ מענטש האָט געמאַכט אַ האַלד־אַפּ און ער האָט דערהרגעט עמיצן צוליב אַ פעיר־אַל, איז נאַריש. ס'איז אַ מאַדנע וועלט. דו ווייסט ניט וועמען צו גלויבן. מיין מאַן האלט זיך ביי זיינס: זיי גיבן צו, אַז זיי זיינען אַנאַרכיסטן און יעדער אַנאַרכיסט, זאָגט ער, גלויבט אין „באַמבעס“.

סאלטשע האָט ניט געענטפערט. פּרוי הענעסי איז פאר איר געווען איינע פון די גרויסע רעטענישן פון דער אמעריקאַנער באַפעלקערונג.

עס האָט זיך דערנענטערט דער 22טער אויגוסט. סאלטשע און מאַטעק האָבן זיך געפילט ווי אליין פאַראורטיילטע, ווי שולדיקע. דער ענין סאַקאַ און וואַנעטי איז געוואָרן אַ פּערזענלעכער ווייטאַג. פּאַניא איז צוואַמען מיט אַ דעלעגאַציע אַפּגעפאַרן קיין באַסטאָן צו זיין אין דער טויטן־וואַך. אין טשאַרלסטאָן גע־פּענגעניש, וואו די צוויי אומגליקלעכע האָבן זיך געפונען, זיינען געמאַכט גע־וואָרן אַלע צוגרייטונגען צום מאַרד. ארום דער תּפיסה האָבן זיך געפונען איבער 700 פּאַליציער מיט מאַשין־ביקסן. אין אַלע שטעט איבערן לאַנד זיינען באַוואַכט געוואָרן די רעגירונגס־אינסטיטוציעס. דער באַפעל איז געווען „פריער צו שיסן, דערנאָך צו פּרעגן פּראַגעס, אויב עס וועט עפּעס פּאַסירן.

צו אַ פּאַרשטייער פון דער פּרעסע האָט וואַנעטי געזאָגט: „ווען ניט די

געשיכטע וואַלט איך מסתמא אויסגעלעבט מיין לעבן צווישן אומצופרידענע מענטשן. איך וואַלט געשטאַרבן אומבאַקאַנט, ניט פאַרצייכנט, אַ דורכפּאַל. דאָס איז אַבער אונזער קאַריערע און אונזער טריאומף. קיינמאַל אין אַ פּולן לעבן וואַלטן מיר ניט געקאַנט טאָן אַזאַ ארבעט פאַר טאַלעראַנץ, פאַר גערעכטיקייט, פאַר פאַרשטענדעניש צווישן מענטש און מענטש, ווי מיר טוען דאָס איצט צופעליקערווייז.

— אונזערע ווערטער — אונזערע לעבנס — אונזערע ווייטאַגן — גאַרניט! דאָס צונעמען פון אונזערע לעבנס — די לעבנס פון א גוטן שוסטער און אַן אַרעמען פּיש־פּעדלער — אַלץ!“

יוניאַן סקווער איז די לעצטע פאַר טעג געווען באַוואַכט פון א סך פּאַליצייאַטן. די געוויינלעכע פּרייהייט וואָס דער עולם האָט פון תּמיד אָן געהאַט, איבערהויפּט אויפן פּלאַץ צווישן די סטאַטוען פון וואַשינגטאָן און לינקאָלן, איז איצט שטאַרק באַגרענעצט געוואָרן. מען האָט געקאַנט זיצן אויף די בענק, נאָר ניט שטיין אין רעדלעך און דיסקוטירן, ווי עס האָט זיך געפירט פון ווער־ווייסט ווי לאַנג צוריק. — ניט צוזאַמענקומען זיך.

— ניט שטיין, פאראן גענוג בענק. זיך אָדער פאַרלאָן.
דער עולם איז געווען דערצאָרנט, אפילו די וואָס האָבן ניט געוואוסט פאַרוואָס.

3.

דעם 22טן אויגוסט איז סאלטשע אויפגעשטאַנען פריער ווי אַלע מאָל. זי האָט געזאָגט צו מאַטעקן :

— איך האָב מיט קיין אויג ניט געקאָנט צו-טאָן. איך האָב פאר זיך כסדר געווען דעם עלעקטרישן שטול און ווי מען פאראגארטלט זיי. איך האָב געהערט דעם ריח פון פארסמאַליעט מענטשן פלייש. עס איז אזוי שרעקלעך. עס וואָלט זיך ניט וועלן דערלעבן אַזאַ טאָג. אויב מען וועט זיי דערמאָרדן, וועל איך דאָס ניט פארגעסן כל זמן איך וועל לעבן. און איך וויל, אַז שלומל זאָל דאָס איינקריצן אין זיין מוח'ל און הערצעלע. יא, זאָל ער דאָס געדענקען, מאַטוש, היינט איז תשעה באב, היינט איז יום כיפור ביי אונז.

— סאלטשע, זיי ניט סענטימענטאל און רעד זיך ניט ארויס קיין נארישקייטן אין גאס. מרס. הענעסי איז טאַקע א גוטער פריינט, נאָר זי קאָן דיך פיין איבער-געבן דאָרט וואו מען דארף. היט זיך, סאלטשע.

די לופט איז יענעם טאָג געווען אַזוי אַנגעפילט מיט פולווער, אז אפילו סאלטשע האָט ניט געוואָלט שלומלען נעמען אויף יוניאָן סקווער, ווי זי האָט עס פריער געפלאָנט. שלומל איז יענע נאַכט געשלאָפן ביי פרוי הענעסי אין הויז. דער אַלטער הענעסי האָט דעם קליינעם זייער ליב געהאט און שלומל פלעגט זיך אַנלאַכן פון יענעם טריקס.

די הינריכטונג האָט געוואָלט פאַרקומען נאָך האלבע נאַכט. נאָר דריי נאַכ-מיטאָג איז שוין יוניאָן סקווער געווען ארומגעצאַמט פון דער פּאָליציי און זי האָט ארויסגעוויזן אַזויפיל אומזיניקע ברוטאַליטעט, אז עס איז געווען א וואונדער, וואָס דער גרויסער עולם האָט זיך געלאָזט פּראָוואצירן.

אויף די דעכער פון די געביידעס, וואָס זיינען געווען געווענדט צום סקווער איז געשטאַנען פּאָליציי מיט מאַשין ביקסן, רייטער-פּאָליציי האָט געהאַלטן אין איין ארויפגאַלאַפירן מיט די פערד אוף די טראַטואַרן און אריינגעפאַרן גלייך אין עולם אריין. מען האָט ניט געהאַט קיין איינזעעניש מיט צופעליקע דורכ-גייער. מען האָט געטראָטן אויף פרויען און קינדער. די „קלאַבס“ האָבן זיך אַנגעווען אין דער לופטן און א גאַנצן פארנאַכט איז אַנגעגאַנגען א ווילד געיעג קעגן עולם.

ווען די נאַכט איז צוגעפאַלן און ס'איז געוואָרן אַנגעשטרענגטער די שטימונג, איז די פּאָליציי געוואָרן פּרעכער, ווי זי וואָלט אראַפּגעוואָרפן פון זיך די גאַנצע בושע פון ציוויליזירטקייט.

אויפן פארזאמלונג-פלאץ אין סקווער האָבן צען טויזנט מענטשן זיך ניט גערירט פון אַרט. די פּאָליציי האָט געשלאָסן אַ רינג ארום זיי. וואָס שפּעטער די שעה איז געוואָרן, אלץ שטילער איז געוואָרן די לופט-אַלץ אָנגעצויגענער די פּנימער, סיי ביים עולם, סיי ביי דער מאַכט.

אויף דרייסיק יוניאָן סקווער האָט זיך געפונען די געביידע פון דער יידישער ארבעטער-צייטונג „די פּרייהייט“. דאָרט איז אויסגעשטעלט געוואָרן אַ וויסער בולעטין, וואָס האָט געדארפט אין שוואַרצן אָנזאָגן די לעצטע נייעס. דער עולם האָט געהאלטן אין איין קוקן צום בולעטין.

עס איז געוואָרן עלף אין אָוונט. אויפן ווייסן לייזונט האָט זיך באוויזן אַ דיקע שוואַרצע שריפט :

„נאָך איין טעה צום לעבן“.

אַ ריזיקער ברום איז ארויס פון אַלע מיילער, ווי דער ברום פון אַ שטורעם-ווינט אין צעבושעוועטן אַקעצן. דער עולם איז געשטאַנען אומבאוועגלעך, געווארט אויף נייעס. עס זיינען געשטאַנען אמעריקאַנער, נעגער, כינעזער, יאַפּאַנעזער, סלאוון, יידן, איטאַליענער. מען האָט אין דער שטילקייט געהערט פארשטיקטע רייד אויף פאַרשיידענע לשונות, נאָר אלע האָבן געהאַט איין געדאַנק, איין געפיל :

אפשר, אפשר וועלן זיי בלייבן לעבן. . .

אזויפיל גוטע פריינט האָבן די צוויי מענטשן געהאַט איבער דער גאַנצער וועלט, אזויפיל גוטע וואונטשן זיינען ארויס פון די קעלן פון מיליאָנען מענטשן פאַר די צוויי אַרעמע ארבעטער.

עס איז געוואָרן האַלב נאָך עלף. דער „פּרייהייט“-בולעטין האָט זיך אריין געקריצט אין די אויגן, אין די הערצער :

„נאָך אַ האַלבע טעה צום לעבן“.

די מאסע איז געוואָרן געדיכטער, מען האָט זיך געשטעלט נעענטער איי-נער צום אנדערן, ווי מען וואָלט מיט דעם זיך אליין געוואָלט באַשיצן, זיך אליין טרייסטן מיט דער נאָענטקייט פון די לייבער און רייד.

עס האָט זיך דעהערט דאָס וואַיען פון מאַטאַרציקלען, עס האָט זיך דער-טראָגן דאָס ריטמישע קלאַפן פון פּערדישע קאַפּיטעס. פון די הויכע דעכער האָבן אַראַפּגעבליצט פּראָזשעקטאָרס און ווי מיט ריזיקע, דראַענדיקע פינגער גע-סטראשעט דעם דערצאָרטן עולם.

סאלטשע האָט געציטערט און זיך געהאַלטן אָן מאַטעקס אַרעם. מאַטעק האָט געשוויגן און געהאַלטן אין איין קוקן אויפן „פּרייהייט“-בולעטין.

„נאָך פּופּצן מינוט צום לעבן“.

ערגעץ וואו האָט א פרוי אויסגעבראַכן אין אַ היסטעריש געוויין. סאלטשע

האָט זיך מיט ביידע הענט אָנגעהאלטן אין מאַטעקן. זי האָט עפעס געברומט אומ-
פארשטענדלעך. מאַטעק האָט ניט געפרעגט, ניט געקוקט אויף איר.
אַ וואַלד פון גלייכע טולפאַנען־ביימער איז געווען דער עולם. אַלע פּנימער
צום בולעטיין, אלע קעפּ אויפּגעהויבן גלייך.
מיטאַמאַל האָט זיך דערהערט אַ קרעכצן און אַכצן פון אַלע זייטן. אויף דעם
בולעטיין האָט זיך באוויזן:
„נאָך פינף מינוט צו לעבן“.

עס איז געווען האַלב נאַכט. יעדע מינוט איז געוואָרן שטיקנדיק. עס האָט
אויסגעפעלט אַטעם. אפילו מאַטעק האָט שוין ניט געקאַנט איינשטיין און ער
האָט זיך געדרייט ווי אין קאַנוואַלטיעס. ער האָט געהערט ווי סאלטשעס ציין
האַבן געקלאַפט.
עס איז געוואָרן אינגאַנצן שטיל. אפילו די פּאַליציי האָט געשוויגן און דער-
פילט די וועלט־וויכטיקייט פון מאַמענט.
אויפן בולעטיין האָט זיך באוויזן אין דיקן שוואַרצן שריפט:
„סאַקאָ דערמאָרדעט“.

מאַטעק און סאלטשע האָבן קיין צייט ניט געהאַט אויסצורעדן קיין וואָרט,
ווי ארום זיי האָבן זיך דערהערט אויסטערלישע גוואַלדן. אַ הויכער רוס האָט גע-
יאַמערט און זיינע אַקסלען האָבן זיך געשאַקלט און מיטגעיאַמערט. אַ קליינער
איטאַליענער האָט אויפּגעריסן דעם קאַלנער פון זיין ווייסן העמד, ווי ער וואַלט
קריעה געריסן. פרויען זיינען אַוועקגעפאַלן אויף דער ערד אין חלשות. עס איז
מיטאַמאַל געוואָרן אַ געלאַף. מען איז געלאַפּן — דאָ אין איין ריכטונג, דאָ איז
מען צוריקגעקומען אין דער זעלבער ריכטונג.
— לאַמיר גיין, — האָט געזאָגט מאַטעק אין אַ פּאַרשטיקט, פּאַרוויינט קול.
— וואו וועסטו גיין, אז דער עולם איז ווילד פון צאָרן און ווייטאַג.
האַבן זיי זיך געלאָזט צו דער זעכצנטער גאַס אהיימצוגיין, נאָר די פּאַליציי
האָט געשלאַגן מיט די קלאַבס אָן אַ פּאַרוואַס.
סאלטשע האָט ניט געוואַלט קוקן אויף מאַטעקן. ער האָט אויף איר אויך ניט
געקוקט.

צוזאַמען, ווי צוויי פּרישע אבליים, זיינען זיי אריין צו זיך אין הויז. סאלטשע
איז ארויפגעפאַלן אויפן בעט און זיך צעכליפעט.
מאַטעק איז אריין אין וואַש־צימער, פּאַרהאַקט די טיר און זיך אויסגעוויינט.
ווען ער איז ארויסגעקומען, איז ער צוגעגאַנגען צו סאלטשעס בעט און אין אַ
צעבראַכן, הייעריק קול געזאָגט: „מיר וועלן בויען אַ נייע אמעריקע, אן אמעריקע
פון אמתער ארבעטער־דעמאָקראַטיע“.

ל י ב ע

(פון בוך „אײגענע מענטשן“, 1940)

לס האָט זיך אָנגעהויבן פֿון אַ זערינג. ניט פֿון אַ גאַנצן הערינג, נאָר פֿון אַן עק הערינג. מענדל איז דאָן אַלט געווען אַ יאָר זעקס. זיין שוועסטער פֿערל איז געווען דריי יאָר עלטער פֿון אים, די עלטסטע פֿון די פֿיר קינדער אין הויז. האָט זי געוואונען. צו איר האָט געהערט דער עק פֿון הערינג. ס'איז מער צו עסן און צו לעקן. מענדל האָט דאָן געהאַט זײַ ערשטע אַמביציע אין לעבן — צו זיין דער אייגנטימער פֿון דעם לענגלעכן פֿיין־פֿאַרמירטן הערינג־שפיץ. ער האָט אויסגעבראַכן אין אַ בונט, ער האָט געשריען אָף די קוויטשיקע טענער, אַז ער וויל האָבן דעם עק הערינג. ער האָט געוויינט, געדריגעט מיט די פֿיס אָן דיל, ער האָט ניט געקאַנט מער קאַנטראָלירן דעם שלימיקן שטראָם פֿון דער נאַז, ער האָט זיך, צום סוף, געוואָרפֿן שלאָגן זיין שוועסטער פֿערל. — נאָר ער האָט ניט אויסגעפֿירט. זי האָט אים דערלאָנגט איבער די הענט, אַז זיי זיינען רויט געוואָרן, אַז מע האָט געקאַנט אירע קנאַכיקע צייכנס זען אָף זיין הויט. זי איז געווען די שטאַרקע אין הויז, זי האָט אויסגעטיילט די קינדער עסן. טאַטע־מאַמע זיינען געווען פֿארנומען אין קרעמל.

צום ערשטן מאַל האָט מענדל דאָן ניט געקענט איינשלאָפֿן. ער האָט געריבן מיט די ברודנע הענט די אויגן, וואָס זיינען געווען ווי אָנגעשאַטן מיט זאַמד. ער האָט גערעדט צו זיך אליין, געוואינטשן אַז זיין שוועסטער פֿערל זאָל שטאַרבן. צום ערשטן מאַל אין זיינע זעקס יאָר זיך טיף פֿאַרטראַכט וועגן דער אומגעזעכטיקייט פֿון מענטשלעכן מין. פֿאַרוואָס קומט עס איר שטענדיק דער עק פֿון הערינג? ווייל זי איז די אויסטיילערקע? ער האָט באַשלאָסן צו זיין אויף, ביז די מאַמע וועט קומען און פֿאַר איר זיך אויסוויינען. ער האָט זיך געוואונטשן קראַנק צו זיין, שטאַרק קראַנק זיין און דאָן וועט ער געוויינען. און ווען ער וועט איינמאַל געוויינען, וועט ער שוין שטענדיק עסן דעם עק פֿון הערינג. ער איז אָבער איינגעשלאָפֿן איידער די מאַמע איז געקומען. איינגע־שלאָפֿן אַ פֿאַרזע־טער און געזיפֿצט אין שלאָף; געבריקעט זיין פֿירעריקן ברודערל יאַשקען.

אינדערפֿרי איז נאָך די מאַמע געווען אין שטוב. מענדל איז אריין אַ באַרוועסער אין קיך שנעל־שנעל איר דערציילן וואָס ס'האָט געכטן פֿאַסירט, ווי פֿערל

האָט אים געשלאָגן, — נאָר יענע האָט זיך געהאַט געפּעדערט און אים צי-
געשטעלט אַ בענקל פּאַר דער מאַמען.

— הער נאָר, דו טאַנע־באַרטעק, וואָס האָסטו עס נעכטן געמאַכט פּאַר אַ
משוגע־נע שטיק. כּוועל זאָגן דעם טאַטן, וועט ער דיר אַנבויקערן די זייטן.
עסט עסן וואָס מ'וועט דיר געבן, אַניט וועסטו עסן קדחות מיט ווערים.
דער מאַמעס טאָן איז געווען אַזאַ שטרענגער, איר פנים האָט געמאַכט
אזעלכע גרימאַסן, ארום די פּאַרטריקנטע, בלוילעכע ליפּן איז געווען אַזויפיל
ביטערקייט, אַז מענדל האָט מורא געהאַט זיך צו פּאַרענטפּערן; ער האָט
דעם קאַפּ אראָפּגעלאָזט און אַנגעצויגן די ליפּן. ניט אויסצופלאַצן אין אַ געוויין.
פון יענער מינוט אָן האָט ער באַקומען אַ האָס צו פּערלען. זיין ערשטער האָס
אין לעבן. ער האָט אַף איר מער ניט געקאַנט קוקן. ער האָט איר קול ניט
געקאַנט פּאַרטראָגן. וויפיל קלעפּ ער האָט ניט אריינגעכאַפּט פון טאַטן פּאַר
ניט פּאַלגן „אָן עלטערע שוועסטער“, האָט ניט געהאַלפּן. וואָס זי האָט אים גע-
הייסן טאַן, האָט ער ניט געטאַן. אַדער געטאַן זייער און זייער ניט צופרידנשטעליק.
טאַטע־מאַמע האָבן ניט איינמאַל איבערגערעדט וועגן דעם, ניט געוואָלט
באַגרייפּן. זיי האָט ער געפּאַלגט, אין אַלגעמיין געווען אַ גוט קינד אומעטום,
נאָר מיט פּערלען איז ער געווען קידער־ווידעוין.

פּערלען האָט עס געקערענט. ווען זי איז אַלט געווען צוועלף יאָר האָט
זי געוואָלט לעבן גוט מיט דער וועלט, איבערהויפּט מיט איר ברודער מענדל,
אים אַלץ נאַכגעבן, געוואָלט אַז איר ברודער זאָל זיך באַציען גוט צו איר
בשעת אירע חברטעס זיינען צו איר געקומען אָף אַ באַזוך. נאָר ער האָט זיי
אויך ניט געקאַנט פּאַרטראָגן. זי האָט אים געוואָלט אונטערקויפּן מיט דעם עק
פון הערינג, נאָר מענדל האָט אַף דעם מער ניט געוואָלט קוקן.

ווען ער איז געוואָרן אַ דערוואַקסענער בחור און זיך געצופּט די וואַנצע־
האַר, האָט זיך נאָך אים אַלץ אויסגעוויזן, אַז אין זיין לעבנס־פּאַרביטערטקייט
איז אַ סך שולדיק זיין שוועסטער פּערל. נאָר ווען זיי האָבן זיך צום לעצטן מאָל
געזען, איידער ער האָט פּאַרלאָזן די היים צו פּאַרן קיין אַמעריקע און זי האָט
אים געקושט און זיך באַגאַסן מיט הייסע טרערן, האָט ער דערנאָך אין באַן
זיך געוואונדערט, געטראַכט וועגן איר און זיך די אויגן געווישט.

2

ווען מע דארף אויפשטיין פיר אויגער פּאַרטאַג אין אומרחמנותדיקע
ווינטער־פּרעסט און ניוכ, ווי אַ הונט אויף געיעג, אין די קליינע שורה־לעך
פון דער צייטונג די אַנאַנסן וועגן ארבעט, דאָ קאָן דאָס פנים ניט שמיכלען

צופרידן. דאן איז דער בחור, וואָס טרעפט זיך אָן מיט דיר ביי דער טיר פון אַרבעט־פּלאַץ, אַ ביטערער שונא, אַ קאַנקורענט, וועמען דו ווינטשסט אַז ער זאָל דעם באַלעבאַס ניט געפּעלן ווערן און מיט דעם ביסטו באַגלויבט, וועלן דייןע אַקציעס שטייגן. ניט איינמאַל פּלעגן זיך נאכהער די בליקן פון די אומבאַקאַנטע, אומזיסטע קעגנער באַגריסן. ביידע האָבן קיין דזשאַב ניט באַקומען, ביידע זיינען דערנעענטערט געוואָרן פון זייער דורכפאַל. אַמאַל פּלעגט מען אפילו זיך ניט פּוילן אויסרעדן אַ וואָרט איינער צום צווייטן, נאָר כמעט שטענדיק זיך אַ כאַפּ טאָן, אַז יעדע מינוט איז מיט אַ רענדל צוגלייך און מע פּלעגט זיך איילן יעדער מיט זיין צייטונג־סוד אַף געיעג נאָך אַרבעט, זיך ווינטשנדיק דערביי אַז מע זאָל אפן נייעם פּלאַץ דעם אומבאַקאַנטן־באַקאַנטן ניט אַנטרעפן. דאָס סאַמע ביטערסטע אין מענדלס לעבן איז דאן געווען — זוכן אַ דזשאַב. און געטראָגן האָט ער אַ האַס, און אומפאַרשטענדלעכע שנאה, צו די אומגליקלעכע אַרבעט־זוכער, וועלכע ער האָט באַגעגענט אַף זיין געיעג. אַפּגעריסענע, ניט־דערשלאַפּענע, אויסגעדארטע, נעבעכדיקע, — האָבן זיי געדארפּט אַרויסרופן סימפּאַטיע צו זיך, איז דאָך מענדל געווען אַ לייבלעכער קרוב זייערער, נאָר, ניין, פון ערשטן בליק אַף זיי, איז מענדל געוואָרן אַ פאַרביטערטער, האָט ער זיי געשאַלטן, צווישן די ציין, און מיט יעדן צוקום פון אַ קאַנדידאַט, איז דער כעס ביי מענדלען געשטיגן. וואָס מער פון זיי, וואָס ווינציקער זיינען די שאַנסן צו באַקומען אַרבעט.

מענדל מיט די לאַנגע, אַדערדיקע הענט, מיט דער קנאַכיקער, הויכער נאָז, וואָס איז געשטאַנען אַף זיין פנים, ווי אַ כּטראַשידלע אַף אַ נאַקעט פעלד, מענדל מיט די אויסגעלאַצטע קעלבערנע אויגן, וואָס האָבן געהאַט אייביקע טענות צו דער וועלט, דער הויכער אויסגעצויגענער מענדל — איז געווען תמיד פאַרצווייפלט, תמיד מיט אַ כמעט וויינענדיקער מינע אַפן דרייקאַנטיקן, הונגעריקן פנים. ער איז געווען אַרומגערינגלט, אומעטום אַרומגערינגלט, מיט שונאים. וואָס האָט ער זיי געטאָן? וואָס האָבן זיי אים געטאָן? דאָס האָט ער ניט געוואוסט, נאָר געפילט האָט ער איינס: וואָס מער מענטשן אַרום אים, וואָס גרעסער איז זיין מורא. ווי הינט וואָס יאָגן זיך, אויסגעמאַרעטע, נאָך אַן איינציקן בייך, וואָס מען האָט זיי פון ערגעץ וואו צוגעוואָרפן, אַזוי האָבן זיך, לויט זיין באַגריף, מענטשן געיאָגט נאָכן ביסל גליק. גליק? אַז מע האָט געקאַנט די הענט פאַרקויפן און אינזינען האָבן אויפשטיין העט־פרי ניט צו פאַרשפּעטיקן צו דער אַרבעט, איז געווען גליק. אַז מע האָט, אין געפאַקטער סאַבוועי, נאָך דער אַרבעט, געקאַנט אַ פּלאַץ באַקומען, כדי די מידע פּיס זאָלן זיך מחיה זיין, איז געווען גליק. אַז ס'האַט זיך אים איינגעגעבן צו באַקומען

אַ וואַרעמען צימער אין ווינטער ביי א באַלעבאַסטע וואָס האָט אים געוויזן אַ שמייכל, איז געווען גליק.

נאָר תמיד איז הינטערן גליק געשטאַנען די צרה, ווי אַ שאַטן, ווי אַ ביזע מכשפה, וואָס שטשירעט אירע אויסגעפּוילטע צייך־לעכער אַף אים. האָט אים אָפּגעגליקט צו באַקומען אַרבעט, פּלעגט ער מיט שרעק און צאַרן קוקן אַף די שלעפּערס וואָס האָבן יעדן פּרימאַרגן באַלאַגערט די פּאַבריק און געבעטן מע זאָל זיי געבן אַ דושאַב. אַט זיינען זיי געווען זיינע שונאים, זיינע אומגליקן. ניט איינמאַל האָט ער געפּילט ווי זיי צו שעלטן, ווי זיי צו פּאַר־טרייבן פּון דער טיר. און האָט ער אַמאַל דערפּילט זיך געלאַטן ביי דער אַרבעט, ווען עס פּלעגט זיך אים אויסווייזן, אַז מע איז מיט אים צופּרידן, פּלעגט ער זיך פּלוצים דערמאַנען, ווי ער האָט אינדערפּרי ביים אַריינגאַנג דערזען אַ העכערן, אַ שטאַרקערן בחור און דעמזעלבן בחור האָט ער שפּעטער דערזען מיטן פּאַרמאַן זיך אַרומדרייענדיק איבערן פּלאַץ. — דאָן פּלעגט מענדל פּאַרלירן זיין גלייכגעוויכט און חשדים האָבן אָנגעהויבן, ווי זלידנע פּליגן, אים דאַקוטשען אין מח.

און אפילו ביי דער אַרבעט האָבן אויך געלוייערט אַף אים ניט־גוטע, שוין אָפּגערעדט פּון פּאַרמאַן, פּון געהילף־פּאַרמאַן; פּון אַן אַלטער „האַנט“, וואָס האָט זיך געהאַלטן פּאַרן קנאַקער פּון פּאַבריק. דער שכן־אַרבעטער אַליין איז געווען אַ שונא, פּון וועלכן מע האָט זיך געדאַרפט אויסהיטן, ווי פּון אַ שפּיאָן אין אַ צייט פּון קריג, ווי פּון אַ שפּין, וואָס וועבט אינדערשטיל איר נעץ אַרום דיר. דער שטילער שכן ביי דער צווייטער מאַשין, מיט די ברוינע אומפּריינט־לעכע וואַנצעס, האָט ניט איינמאַל פּון דער זייט, מיט איין אויגל נאַכגע־פּאָלגט מענדלען און נאַכהער זיך געגעבן אַ גלעט איבער די וואַנצעס. און האָט ער גערעדט מיט מענדלען און צוגעשאַקלט צו דעם, וואָס מענדל האָט גע־זאָגט, האָט מען אויך ניט געקאַנט זיכער זיין, אַז ער איז איינשטימיק. צופּיל האָט דער שכן געשוויגן און ווען ער האָט גערעדט, איז דאָס געווען מיט אַן איבערגעטריבענער פּריינטלעכקייט, האָט מענדל דערפּילט.

און אפּשר האָט מענדל באַקומען אַן אומצוטרױ צו זיינע מיטאַרבעטער אין פּאַבריק דערפּאַר, וואָס זיי זיינען מערסטנס געווען ניט־יידן און חוּק געמאַכט פּון מענדלס טיפּיש־ידישן אויסזען און האַלטן זיך. אַ פּרעמדער איז ער געווען, מענדל, אין יעדן אַרבעט־פּלאַץ און עס פּלעגט זיך אים ניט איינמאַל אויסווייזן, אַז אַט וועט אים עפּעס פּליען אין קאַפּ אַריין, אַז אַט וועט מען אים אַריינרופּן אין אָפּיס, אים געבן דאָס געצאַלט־קאַנווערטל און הייסן גיין. געזונטע ידיים האָט ער געהאַט, מענדל, נאָר די מאַשין איז געווען שטאַרקער

פון אים, איבערהויפט ווען ער איז געווען מיד, ניט אויסגעשלאָפן, דאָן האָט די מאַשין געפּאָדערט, זיך גערייזט מיט אים, געשיפעט: „שנעלער, שנעלער!“ און דאָן פּלעגט ער דערפּילן, אַז זי איז אים אַ שונא, וואָס האָט זיך אָנגעזעצט אָף זיין לעבן און וויל אים דורס זיין, און ווען ער פּלעגט אריינקומען צו דער ארבעט, זיך אויסטאַן, אָנטאַן דעם פּאַרטוך אין זיך שטעלן ביי דער מאַשין, דאָן פּלעגט ער דערפּילן ווי ער איז אַ זעלנער אין אַ לאַגער און קעגנאיבער אים איז דער צווייטער, פּיינטלעכער לאַגער — די ריי מאַשינען, באַלד, באַלד וועט זיך אָנהייבן די שלאַכט צווישן אים אין שונא — מאַשין, מאַשין איז העכער, ברייטער פון אים, מאַשין רעוועט ווי אַ ווילדע חיה, ער וואַלט אויך וועלן אַ רעווע טאַן אַזוי, אַז די מאַשין זאָל זיך פאַר זיין ברום דערשרעקן, אַט אַזוי ווי ער ווערט אַמאָל פּאַרציטערט פון מאַשינען-וואַי.

אין אָפּטריט איז געווען ר. ווען דער פּאַרמאַן איז אוועקגעאַנגען, האָט מען זיך געלאָזט אהין, איינציקווייז, נאָר דאָרטן איז געווען אַזוי משונהדיק הייס, אַז עס פּלעגט אָנכאַפּן אַ ניט-גוטקייט. תּמיד זיינען דאָרטן געווען צופּיל קאַנקורענטן, געקלאַפט אין טירל: „ווי לאַנג וועסטו זיך דאָרט זאַמען?“ אויך אַהין האָבן דערגרייכט די שונאים.

3

לאַנג האָט מענדל געחלומט פון פּרויען אַרעמס, פון אַ גלאַטער ווייסער הויט, וואָס ער זאָל קאַנען גלעטן צו זיין האַרצנס געלוסט. ער פּלעגט פּאַר-גנב'עטערהייט נאָכקוקן ווי זיין מיסיס טוט זיך איבער אין צווייטן צימער, ער פּלעגט מיט אַן אָפּן מויל און אויסגעגלאַצטע פּאַרחלשטע אויגן אריינדריינגען זיינע בליקן אין איר אָפּענעם ברום ווען זי פּלעגט זיך אָנבויגן. מענדל איז געווען אויסגעהונגערט נאָך פּרויען-לייב און דער אָנריר פון זיין מיסיס' קליידל אין אים, האָט אים שוין באַרוישט, אזי ווען זי האָט איינמאָל צוגעלייגט איר פייכטע דלאַניע צו זיין הייסן שטערן, ווען ער האָט זיך באַקלאַגט, אַז ער פילט זיך ניט מיט אַלעמען, האָט ביי אים גערויבט אַ נאַכט שלאָף.

וואָס גרעסער ס'איז געווען זיין בענקעניש נאָך דער מיסיס, אַלץ גרעסער איז געוואָרן זיין שנאה צום באַלעבאַס פון דער דירה. אומעטום האָבן די מענער ליב געהאַט זייערע ווייבער, אַדער אויב ניט ליב געהאַט, זיי פון אויג ניט ארויסגעלאָזט, זיך אָפט געקריגט, ארומגעאַנגען אָנגעבורטשעטע, נאָר צום סוף, צום שלאָפּן גיין, זיך איבערגעבעטן.

איינמאָל האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז ער קאַן זיך צושאַרן צו דער מיסיס, זי איז שוין ניט געווען יונג, ניט שייך און דער מאַן איז געווען אַן אָנגע-כמורעטער. מענדל איז מיט איר געווען אַ גאַנצן אָונט אליין אין הויז, איר צען-

יעריק יינגל איז שוין געשלאָפֿן. מענדל האָט דערפֿילט, אָז אַ שווייס שלאָגט אים אויס אפֿן לייב פֿון אויפֿרעג. ער איז מיט איר געזעסן אין קיך, געלייענט פֿאַר איר אַ צייטונג וועגן אַ מאָרד צוליב ליבע. זי האָט איבערגעווישט דאָס געשיר. ער האָט זיך גערוקט צו איר אַלץ נעענטער. זיינע אויגן זיינען געוואָרן גרעסער, זיין אַטעם האַסטיקער. זיי האָט מיטאַמאַל אָנגעהויבן גענעצן, לאַנג און פֿויל, ווי אַן אַלטע קאַץ און דאָן זיך געוומען מיט סאַזשע רייניקן דעם אויוון. אירע הענט און דאָס פֿנים זיינען געוואָרן פֿאַרשמירט, פֿון איר האָט זיך געהערט דער ריח פֿון דער סאַזשע, וואָס מענדל האָט ניט געקאַנט פֿאַרטראַגן. — ווי שפּעט איז? — האָט זי געפֿרעגט. — מיינ משה דאַרף שוין קומען. וואָס גייט איר ניט שלאָפֿן, מענדל? מיינ מאַן האָט ניט ליב, אַז דער באַרדער זאָל זיך אַרומדרייען צופֿיל אין קיך.

אַן אַכצן יעריקער שאַפֿ־חבר האָט אים גענומען צו אַ נקבה. געאַנגען איז ער אהין מיט אַ בריווּנדיק געמיט, נאָר צוקומענדיק צום הויז און דערזעענדיק ווי אין וואַרטציימער האַבן געוואַרט פינף מענער, יונגע און אלטע, האָט ער דערפֿילט ווי מע וואַלט אים אַריינגענאַרט אין אַ זאַק. ער האָט געוואַלט אַרויס־גיין, נאָר זיך געשעמט פֿאַרן חבר, וואָס האָט אים געבראַכט אַהער.

צוויי נקבות זיינען דאָרט געווען. איינע אַ יונגע, פֿון עטלעכע און צוואַנציק נאָר מיט אַ דורכגעטריבן, ביזי פֿנים און צעשוּיבערטע האָר און אַ פֿלאַכער ברוסט; די צווייטע איז געווען אין די דרייסיקער, גאַרניט פֿון די רייצנדיקע, מיט אַ צעקנייטשט פֿנים און גראַבע ליפֿן, וועלכע מענדל האָט ניט געקענט פֿאַרטראַגן אין אַ פֿרוי. אָף אים איז אויסגעפֿאַלן ניט די יונגע, נאָר גראַד די עלטערע. זי האָט זיך געדונגען מיט אים, אַיט באַקוקט מיט ביטול און וואַלט ער זיך ניט געשעמט פֿאַר זיין יונגן חבר, וואַלט ער איר באַצאַלט און אַנטלאָפֿן.

אַ לאַנגע צייט האָט ער פֿון דאָן אַן ניט געקוקט אָף פֿרויען. ער האָט זיי פֿיינט באַקומען און אַפֿגעשפּאַט פֿון זיי, כאַטש דעם חבר אין פֿאַבריק האָט ער צוגעזאַגט נאָכאַמאַל צו גיין מיט אים, ווען יענער האָט אים דערציילט פֿון אַ ניי פֿלאַץ. און ווען די צייט איז געקומען איז ער ווידער געאַנגען.

ער איז דאָן אַלט געווען פֿיר און צוואַנציק יאָר.

קיין משפּחה דאָ אין לאַנד האָט מענדל ניט געהאַט, איז אים געווען אומעטיק נאָך דער אַרבעט, האָט די וועלט אים אויסגעקוקט ווי אַ שלאַכט־הויז, וואו מען טרייבט יעדן צו דער שחיטה. טרייבן טרייבט דער שטאַרקער דעם שוואַכּ. האָט איינער מורא פֿאַרן צווייטן, קוקט יעדער מיט אומצוטרוי אַפֿן אנדערן. איז מענדל אַרומגעאַנגען אַן אָנגעכמורעטער, אַן אָפֿגעלאָזענער אין קליידונג, מיט אַ פֿאַרזויערטן פֿרצוף.

האָט איינמאַל אויסגעבראַכן אַ סטרייק אין דער פּאַבריק וואו מענדל האָט געארבעט. ער איז דאָרט געווען אַ נייע „האַנט“. געטראָפּן האָט ער אויפגערעגטע געמיטער, געביילטע פּויסטן, ווי אין אַלע פּלעצער וואו מענדל האָט געארבעט, אַזוי איז אויך דאָ געווען אַ געדריקטע שטימונג. די ארבעטער האָבן זייער וויניציק פּאַרדינט, ניט געווען קיין באַלעמעלאַכעס, מע האָט געקענט געפינען גלייך אַנדערע „הענט“, קיין אַפּגעשפּאַרטע געלט האָט מען ניט געהאַט, קיין אויפקלערקייט אין קלאַסנקאַמף האָט מען ניט אָנגעפירט צווישן זיי. די נויט איז אָבער געווען דער בעסטער אַגיטאַטאָר. מע האָט אפּן בולעטיין־ברעט וואו עס איז געהאַנגען אַ פּאַרשטויבטע מעלדונג וועגן פייער רעגולאַציעס האָט קיינער האָט קיינמאַל ניט גענומען זיך די מי צו לייענען, פּלוצים דערזען אַ פּרישן בויגן ווייס פּאַפּיר, נעט־מאַשין געשריבן, די פּירמע האָט געלאָזט וויסן, אַז פּון דעם 15טן קומענדיקן חודש — געווען איז דאָס אין הייליקן חודש דעצעמבער, — ווען נאַרישע ארבעטער האָפּן, אַז דער באַלעבאַס וועט זיי געבן אַ קריסטמעס־מתנה, אַ הוספה, — וועט פּאַרקומען אַן אַלגעמיינער שניט אַף די שכירות פּון אַלע אָנגעשטעלטע. אַזוי שנעל ווי די געשעפטן וועלן זיך פּאַרבעסערן, וועט מען דעם שניט אָפּשאַפּן.

עטלעכע יונגען, גראַד די בלאַנדע, די אמעריקאַנער, האָבן מיט פּאַר־ביסענע ליפּן געמאַלדן: סטרייק, ארומגעאַנגען פּון מאַשין צו מאַשין; הערט זיך איינעט, חברה, אזוי און אזוי, עס סטייעט ניט אַף קיין פּלייש; מע ארבעט שווער און וואָס האָבן מיר? קיין אַנדער אויכוועג איז ניטאָ. מירן זיך האַלטן צוזאַמען, וועלן מיר געווינען. ווער עס וועט ניט זיין מיט אונז, זאָל אים גאָט העלפּן.

מענדל האָט אין זיין עלנט זיך תמיד צוגעהערט צו עלטערע מענטשן. אין זיי האָט ער גערעכנט שטעקט די גאַנצע חכמה. אין דער פּאַבריק זיינען די אַלטע, אַט־די מיט די גראַבע וואַנצעס, געווען קעגן סטרייק. אַ לעבן אָפּ־געאַרבעט אין זעלבן פּלאַץ, תמיד געשוויגן, תמיד זיך אונטערגעלעקט צו די פּאַרלייט. מענדל האָט געוואוסט, אַז אַ סטרייק איז אַ שלעכטע זאך. מע שלאָגט. מע קריגט זיך, מע האָט זיך פּיינט. מענדל האָט געוואָלט ליב האָבן. די שכירות זיינען טאַקע געווען קליין. חתונה האָבן אַף זיי האָט מען ניט געקאַנט, וואוינען אין אַ גרעסערן צימער אויך ניט, האָבן עטלעכע אַן צוגן אויך ניט, אָפּשאַרן אַ פּאַר טאַלער אָודאי ניט. איצט וועט מען שניידן, וועט ווערן נאָך ערגער. נאָר מענדל האָט זיך געהאַט ארומגעדרייט צען וואָכן ליידיק, ביז ער האָט געקראָגן דעם איצטיקן דושאַב, די אַלטע זאָגן, אַז מע

וועט ניט געווינען, דער פארמאן זאגט, אז דער, וואס וועט אראפ, וועט ניט קאנען מער ארויף. מענדל האט צוגעשאקלט מיטן קאפ צו יעדן איינעם, וואס איז אים געקומען איבעררעדן. ער האט יעדן אויסגעהערט, נאר קיינעם ניט געגלויבט. ער האט געוואוסט איין זאך: ער האט פיינט פיינט צו האבן, ער וויל ניט קיין קריג. דער קאפ האט אים אנגעהויבן וויי טאן פון די קריגערייען. ווען דער סטרייק האט אויסגעבראכן, איז מענדל מער אין פאבריק ניט צוריקגעקומען. ער איז אוועק זוכן ארבעט ערגעץ אנדערשוואו. ער האט מורא געהאט זיך צו ווייזן ארום דער סטרייק-געגנט. ער האט קיינמאל אפילו ניט געוואלט אויסגעפינען צי דער סטרייק איז געוואונען אדער פארלארן געווארן. מענטשן האבן באלאנגט צו פארשיידענע חברות. ווען מע איז קראנק גע-ווארן, זיינען זיי געהאלפן געווארן, ווען זיי זיינען געשטארבן, האט מען זיי באגראבן מיט כבוד. מענדלען איז דאס געפעלן געווארן. ער האט זיך ערגעץ וואו געוואלט צוטויליען. יונג איז ער געווען, האט אים די לאנדסמאנשאפט-סאסייעטי פון זיין שטעטל אריינגענומען. דארט האט ער געטראפן אומבא-קאנטע מענטשן, עלטערע יידן, קיין פרויען זיינען דארט ניט געווען. יענע האבן באלאנגט צו א באזונדערן פאראיין. קיין קארטן האט מענדל ניט געקאנט שפילן, האט ער ביי די סאסייעטי-ברידער ניט נושא חן געווען. האט ער געצאלט, געצאלט, ביז ער איז געווארן ארבעטלאז און ניט געקאנט צאלן זיינע דיוס. האט ער דעהאלטן א בריוו פון דער סאסייעטי, אז מע וועט אים שטרייכן. דאס האט געמיינט ביי מענדלען: שנאה. מין האט אים ניט ליב. האט ער באקומען א הארץ אויף זיינע לאנדסלייט און מיט דעם האט זיך געענדיקט זיין געזעלשאפטלעכע קאריערע. מענדלס פילאסאפיע איז געווען: האלט זיך וואס ווייטער פון מענטשן-מין. מען קאן אים ניט געטרויען.

5

נאר איינמאל אין א ווינטערדיקן פרימארגן איז א ליכט אויפגעגאנגען אין הארצן ביי מענדלען. צום ערשטן מאל אין א סך יארן האט ער זיך צע-שמייכלט מיט א גלויביקן פינטל אין די אויגן, ווי א קינד וואס דערועט אין דער פרעמד אן אייגן, ליב פנים. געווען איז דאס נאכדעם ווי ער איז צוריקגעקומען פון ארבעט-צענטער, וואוהין ער האט זיך געאייילט העט-פרי מיט א צייטונג-אנאנס אין די פאר-פרארענע הענט. אינגאנצן זיינען דריי מענטשן געקומען אין אפיס פון דער מעטאל-פאבריק, וואס האט אריינגעשטעלט דעם אנאנס אין צייטונג. מענדל

איז געווען זיכער, אז ער וועט זיין דער גליקלעכער, וויל יענע צוויי האָט מען אַוועקגעשיקט, אפילו זייערע נעמען ניט פאַרשריבן, ווי מען פירט זיך גע- ווינטלעך אין אַזעלכע פּאַלן. דער אינטערוויער, א בחור אַ שנעק, מיט אַ קליין פּנימל און קאַלטע אויגן, וואָס האָט בלוז איין קוק געגעבן אַפּן קרבן און שוין איז געווען ביי זיי אַפּגעמאַכט, אז אויס, — דער אינטערוויער האָט אַפּגעמאַסטן מענדלען מיט אַ ווינקל פּון איין אויג און ער האָט אים געזאָגט, אַז מע דארף ניט. מענדל האָט אים געוואָלט עפעס זאָגן, אים פרעגן עפעס, נאָר ווי תּמיד אין אַזעלכע פּאַלן, האָט אים אויסגעפּעלט מוט.

אַן אנטווישטער איז מענדל ארויף די שטיגן צו זיך אַהיים און באַשלאָסן זיך צולייגן אין זיין אַנטוועקן. דער שלאָף איז ביי אים געווען די לייזונג פּון אַלע פּראָבלעמען, וועלכע זיין מוח איז ניט אימזשטאַנד געווען צו לייזן. ער האָט אַנגעהויבן אויסטאָן די שיד און פּלוצים געבליבן מיט אַ שוך אין האַנט און מיטן פנים געווענדט צום פענסטער. פּון דרויסן, פּון יענער זייט שויב, האָט מענדל דערהערט אַ פּישטשען פּון פּייגעלעך, אַ געטומל פּון דיניקע קעלעכלעך. אויך ביי זיי קריגט מען זיך, פּונקט ווי ביי אונז, איז דורך זיין מוח. ער האָט זיך אויפּגעהויבן און צוגעגאַנגען צום פענסטער אַ קוק טאָן. זיין פענסטער איז ארויס- געגאַנגען צום פּייער-עסקיפּ. דאָרט, אויפּן אייזערנעם טרעפּל, איז גע- שטאַנען אַ געזעמל פּון פּייגעלעך און געפּיקט צוזאַמען אַ רעפּטל ברויט, וואָס איז פּון אויבערשטן שטאַק אַראָפּגעפּאַלן. מענדל האָט זיך צוגעקוקט און וואָס לענגער ער האָט געקוקט, וואָס מער זיינען די אַנגעצויגענע פּאַרביסנקייטן אַף זיין נאָז, אַף זיינע ליפּן-ווינקלען, אונטער זיינע פּאַרלאַשענע אויגן, לויזער געוואָרן, ווי האַרטער, פּאַרבלאַטיקטער שניי, וואָס איז אונטער די כּסדרדיקע זונען שטראַלן ווייכער געוואָרן און אַנגעהויבן גלאַנצן, שמייכלען גוטמוטיק.

איין פּייגעלע האָט פּלוצים דערזען מענדלען דורך דער שויב און גלייך, אַף אַ געהיימען סינאַל, זיינען זיך אַלע פּייגעלעך פּאַנאדערגעפּלויגן. אויך זיי האָבן מורא פאַר מענטשן, האָט מענדל געטראַהט און אינסטינקטיוו דערפּילט אַ נאַענטקייט צום פּייגל-מין. ער האָט געוואָלט זיך אויס'טענה'ען מיט די פּייגעלעך, דערקלערן, אַז ער וועט זייער ביסן ניט צונעמען. דאָן האָט ער באַשלאָסן אַוועקצוגיין פּון פענסטער און זיך שטעלן אַזוי, אַז ער זאָל די פּייגעלעך קאַנען זען, און זיי אים — ניט. ער איז געשטאַנען אַזוי מיט אַן איינגעהאלטענעם אַטעם און זיך באַלד דערווארט. אַ פּייגעלע איז אַנגעפּלויגן, זיך ארויפּגעשטעלט אויף אַן אויבערשטער גראַטע און אויסגעשפּירט, אויפּגעהויבן דאָס קליינע, פּוכקע העלזל, מיטן טונקל-בורשטיגענעם שנעבעלע און מיטן פּינטל-אויגעלע אויס- געפּאַרשט די לאַגע, געגעבן אַ צוויטשער און גלייך זיינען אַנגעפּלויגן נאָך פּיי-

געלעך. זיי האָבן זיך געשטעלט אין כאַרשיווענע פּאַזיציעס, אָף פּאַרשיידענע שטיגן און געוואַרט אָף דעם דרייטערן, וואָס האָט צום ערשטן זיך אַ לאַז געטאָן צום ברויט, געגעבן אַ פּיק און גלייך אַ קוק געטאָן צו מענדלס פענ-סטער. דערזען, אַז קיינער איז דאָרט נישט, האָט עס געגעבן אַ פּישטש, אַ סיגנאַל און גלייך זיינען צוגעשפרונגען די איבעריקע פּייגעלעך און געפּראַוועט אַ סעודה. מע האָט זיך נישט געקריגט צוליבן ברעקל ברויט, ווי ביים מענטשן מין. צוזאַמען האָט מען הנאה געהאַט, נאָר כּסדר אַ הייב געטאָן די העלזלעך צו דער שויב, צי א שונא לויערט נישט אָף זיי. עס זיינען אָנגעפּלויגן נאָך פּייגעלעך, אַלע שפּערלינגען, קליינע, טאַג-טעגלעכע, נישט זיי זינגען, נישט זיי האָבן שיינע פעדערן, פּשוטע חירוקימס, אַט אזוי ווי ער, מענדל, און זיין גלייכן.

עס איז אים געוואָרן וואַרעם אינעווייניק פון זיין נייער באַקאַנטשאַפט. ער האָט נישט געקענט זיך אַפּרייסן פון פענסטער. נאָר אַט האָבן זיך די פּייגעלעך, ווייזט אויס, פאַר עפעס דערשראָקן און זיי זיינען אַלע זיך פּאַנאַנדערגעלאַפּן אין פּאַרשיידענע ריכטונגען. די מער-געוואַנטע זיינען אַוועק נישט ווייט, אָף אַ העכערן שטאַפל פון פּייער-עסקעיפּ. די שטיקלעך ברויט זיינען געבליבן ליגן פּאַריתומט און פּאַריתומט איז אויך געבליבן שטיין מענדל.

פון יענעם טאָג אָן האָט מענדל באַקומען אַ נייעם אינטערעס אין לעבן. ווען ער האָט געגעסן, האָט ער אינזינען געהאַט, אַז אימיצער אַנדערש וואָרט אָף זיין גוט-האַרציקייט, אַז ער האָט זיך פאַר אימיצן צו זאָרגן. ווער עס זאָרגט פאַר אַ ווייב און קינד, מענדל דאַרף אין זינען האָבן די פּייגעלעך, וואָס וואַרטן אָף אים ביים פענסטער און לאָזן אים הערן אויף זייער אופן, אַז זיי זיינען דאָ, אַז זיי זיינען הונגעריק איצט, אין די גרויסע פרעסט.

און אזוי האָט מענדל ביי יעדן מאַלצייט זיינעם נישט פאַרגעסן פּריער פאַר אַלץ, אַזוי ווי ער האָט אָפּגעריסן אַ שטיק ברויט אין מויל אריין צו נעמען, אריינצולייגן אין קעשענע אַ חלק פאַר זיינע פּייגעלעך. נישט איינמאַל האָט ער באַמערקט ווי מענטשן אין רעסטאראַן, ארום זיין טיש, וואַרפן אים צו מאַדנע, אומפּריינטלעכע בליקן, — נאָר מענדל האָט שוין לאַנג געהאַט שלום געמאַכט מיטן געדאַנק, אַז פון מענטשן איז נישטאָ וואָס צו דערוואַרטן, אַז זיין אייגן לעבן איז מער דאָרט ביי די קלייניקע פּייגעלעך, וועלכע האָבן זיך שוין צוגע-וואוינט צו אים, כאַטש זיי צעפּליען זיך ווען ער קומט צו גאָר נאָענט צו זיי, נאָר אין דעם זיינען שולדיק אַנדערע, שלעכטע מענטשן, וואָס זיינען נישט גוט צו די באַפּליגלטע פּריינט.

די באַלעבאַסטע ביי וועלכער מענדל האָט געוואוינט, האָט באַמערקט מענדל'ס נייע קאַמפּאַניע און טאָזט איר, ווייזט אויס, נישט געפּעלן געוואָרן. זי

האָט זיך באַקלאַגט, אז די פייגעלעך פאַרפאַסקודיען איר דעם פייער־עסקיפּ און זי האָט בכלל ניט געקענט פארשטיין, ווי אַ מענטשן ווערט ניט נמאַט צו שטיין ביים פענסטער און זיך קוויקן מיט דעם ווי די פייגעלעך פישטשען און פיקן ברעקלעך .

— וואָס אַ מענטשן קאָן איינפאַלן ? פריש, געזונט און משוגע! — האָט זי דערציילט דעם מאָן. זי האָט אַנגעהויבן מורא האָבן פאר מענדלען. ער איז זיכער ניט מיט אַלעמען, האָט זי באַשלאָסן ביי זיך. פון איר שמועס מיט מענדלען האָט זי זיך נאָך מער איבערצייגט, אַז דעם מענטשן פעלט אַ קלעפּקע אין קאַפּ.

מענדל האָט גענומען אַן אַלט טאַשנטיכל זיינס און ארויס אויפן פייער־עסקיפּ און אָפּגערייניקט וואָס פייגעלעך האָבן אַנגעמאַכט. די מיסיס זיינע האָט זיך גאַר דערשראָקן פון זיין טאַט. מענדל האָט דערפילט, אַז מע קוקט אַף אים קרום און ער האָט מורא געהאַט, אַז ער וועט דארפן זוכן אַן אַנדער צימער, וואו עס וועלן אפשר ניט צוקומען קיין פייגעלעך און דער געדאַנק האָט אים באַטריבט. ער האָט זיך דערפאר געפּעדערט און געצאָלט פינקטעלך יעצן ערשטן זיין רענט און דאָס איז ביי זיין מיסיס געווען די הויפטזאַך.

ווען ס'האַט געשנייט, האָט מענדל אָפּגעשאַרט דעם שניי אפן פייער־עסקיפּ און פון פענסטער־ברעטל. די פייגעלעך־משפּחה האָט זיך געהאַלטן אין איין פאַרגרעסערן און די קוויטשערייען האָבן מענדלען אַנגעפילט מיט פרייד און א מין שטאַלץ פון זיין ניצלעכקייט אַף דער וועלט. דאָס גאַנצע לעבן זיינס האָט באַקומען אַן אַנדער קאַליר. ער האָט געהאַט וועגן וואָס צו טראַכטן. דער געפיל, אַז קיין אַרבעט האָט ער טאַקע ניט באַקומען, דערפאר אָבער וועט ער קאַנען גוטס טאָן היינט — שפייזן פאַרפאַרענע, צאַרטע נפשות, האָט אים געמאַכט חשובער ביי זיך. איינמאַל, ווען ער איז באַליידיקט געוואָרן ביים זוכן אַרבעט, האָט ער געוואָלט זאָגן דעם חוצפּהדיקן פאַרמאַן, אַז — נאָר עס האָט אים אויסגעפעלט מוט און ער האָט בלוז אַף יענעם אַ קוק געטאָן פון אויבן אַראָפּ, ווי איינער זאָגט: איך בין אַ בעסערער מענטש פון דיר, ערגעץ־וואו האָט מען אַ געהויבענע מיינונג וועגן מיר...

עה, ווען ער, מענדל, וואָלט נאָך געקאַנט האַלטן אין זיין האַנט א פייגעלעך־ווען ער וואָלט געקאַנט גלעטן דאָס פּיצעלע גרוי־ברוינע קעפּעלע און דאָס פּוכקע גרוי־ווייסע בייכעלע! אַמאַל איז אים איינגעפאַלן, אין געדאַנק, צו קויפן זיך אַ זינג־פייגעלעך און דאן וועט ער עס קאַנען ליב האָבן ווען אים וועט זיך גלוסטן, נאָר, ניי, ער האָט דעם געדאַנק גלייך פאַרטריבן פון זיך. אַ זינג־פּויגעלעך איז אַ פּריציל, אַן אַנגעבלאַזנס, מיט שיינע פעדערן, מיט אַ יחוס־בריוו

הינטער זיך. ער האט געוואלט האבן א פייגעלע, ווי ער אליין איז געווען — אן עלנדס, א נע־זונדיק, א פראסטס, וואס מע קוקט זיך אף דעם ניט אום.

אין א צייט ארום האט מענדל באַמערקט אין זיך אן ענדערונג. ווי ער וואלט פון א לאַנגע־קרענק אויפגעשטאַנען און דערפילט, אז מיט יעדן טאָג ווערן זיינע שוואַכע פיס קרעפטיקער, זיינע אויגן לויטערער. אַט־דעם האָט וואָס ער האָט יאָרן־לאַנג, זינט די מעשה מיטן עק הערינג, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן זיין שנאה צום מענטשן־מין, געטראָגן אין האַרצן, אין מוח און וואָס האָט זיך אויסגעגאַסן אָף זיין גאַנץ פנים, — אַט־דער האָט אָנגעהויבן זיך אָפּטאַן פון אים, ווי אַ שווערע משא וואָלט ביסלעכווייז אַראָפּגענומען געוואָרן פון זיינע אַקסלען. זיין ליבע צו די אַרעמע שפּערינגען און זייער צוטרוי צו אים, האָט מיטאַמאַל איבערגעאַנדערשט מענדל'ס קוק אָפּן לעבן, ווי ער וואָלט צו זיין קורצזיכטיקייט אָנגעטען אַ פאַר ברילן, וואָס האָבן געמאַכט צום זען זאָכן וועלכע ער האָט פריער פון ווייטן ניט געקאָנט בשום אופן זען. ער האָט אליין ניט געקענט די זאך באַגרייפן, נאָר נאָכדעם ווי ער האָט געשפּייזט די פייגעלעך, פלעגט זיך זיין שטימינג הייבן, ער פלעגט וועלן א רעד טאָן מיט אַ מענטשן און אומגיין אַ צופרידענער מיט זיך. די מיסיס האָט זיך אין אָנהויב דערשטראָקן, נאָר זיך אינגיכן איבערצייגט, אז דער מאַדנער באַרדער רעדט אַמאַל צו דער זאך און אז ער איז גאַרניט קיין שלעכטער בחור. זי האָט אים אָפּילו מיט אַמאַל איינגעלאָדן צו טרינקען מיט איר אַ גלאַז טיי און מענדל האָט זיך פאַנאנדערגערעדט וועגן זיין לעבן, נאָכדעם ווי די מיסיס האָט אים געפרעגט פאַרוואָס ער האָט ניט חתונה.

וואָס נעענטער די פייגעלעך זיינען אים געוואָרן, אַלץ נעענטער האָט אים אָנגעהויבן צו ווערן דער מענטשן־מין. ער האָט אַלע מענטשן אָנגעהויבן איינ־טיילן אין אַריסטאָקראַטישע זינג־פייגעלעך, מיט גרינע פעדערלעך, וואָס וואוינען אין באַגילדטע שטייגעלעך און וועלכע ווערן געשפּייזט מיט ספּעציעלע פאַטראַוועס (אזוי פלעגט ער זיך, אין געדאַנק אויסדריקן) און פשוטע גאַס־פייגעלעך, וואָס ראַיען זיך אין פּערד־מיסט, כדי צו קאָנען זיך ביים לעבן דערהאַלטן. אַט־די זיינען געווען זיין מין, אַט־די האָבן געליטן, געפראָרן גע־וואָרן און זיך געהאַלטן צוזאַמען, גערופן איינער דעם אַנדערן, ווען מע האָט געקאָנט קריגן שפּייז צוזאַמען.

אַ לעקציע האָט מענדל געלערנט פון די אַרבעטזאַמע שפּערינגען. ווען ער איז איצט געגאַנגען זוכן אַרבעט, האָט ער שוין אָף זיינע מיטזוכער ניט געקוקט מיטן האָס פון אַמאַל. ער האָט שוין ניט געזען אין יעדן אַרבעטער אַ שונא וואָס וויל אים דעם ביסן פון מויל אַרויסרייסן. אויך זיי זיינען שפּער־

לינגען, וואָס ווילן עסן, און שפייזן איז דאָ אַף דער וועלט פאַר אַלעמען און מע
 דאַרף יעדן איינעם אינזינען האָבן, אָט אַזוי ווי ער, מענדל, האָט יעדן טאַג
 אינזינען די פייגעלעך אָפן פייער-עסקעיפּ.

און שטייענדיק ביים פענסטער און צוועענדיק ווי די פייגעלעך קוויקן זיך
 מיט זיינע ברעקלעך, האָט מענדל זיך כסדר פארטראַכט וועגן די מענטשן-
 שפערלינגען וועמען עס קומט אָן אַ סך שווערער, ווי דעם פויגל-מין צו קריגן
 די טעגלעכע שפייז. ער האָט זיך פארטראַכט וועגן זיך אַליין, אָנגעהויבן
 פון העט-אַמאַל, פון זיין האָס צו דער שוועסטער צוליבן הערינג עק און גע-
 טראַכט, יעדן טאַג געטראַכט, וועגן דעם סדר פון דער וועלט און דעם האָס
 פון מענטשן-מין און געפילט האָט ער, מענדל, וואָס מער ער האָט געטראַכט,
 אַז עס יעירט אין זיין האַרצן אַ ניי געפיל, אַ געפיל פון ליבע צום שפערלינג
 מענטשן-מין. עס איז אים געוואָרן וואַרעמער דערפון און ער האָט געוואַלט
 וואָס שנעלער אַרויס, אַרויס אין דרויסן. עס האָט אים געצויגן אַהין וואו עס
 זיינען דאָ אַ סך אַזעלכע ווי ער, וואָס זוכן אַרבעט, וואָס ווילן טאַן גוטס, וואָס
 ווילן שפייזן די פארפראַרענע, צאַרטע און קוויטשנדיקע שפערלינגען.

ב א ר ג

(דערציילונג)

מיר זיינען געזעסן אויף די שמאלע הילצערנע שטיגן פון גאניק. לעבן אונז אויפ'ן גראז האבן ביידע פרויען זיך געשפילט מיט די דריי נאך בלינדע הינטלעך וואס זיינען געווען צען טעג אלט. „לאקי“, זייער מאמע, איז געלעגן אויסגעצויגן מיט'ן בויך אויף א זייט און געלאזט זיי זויגן, כאטש זי איז אליין געווען אויסגעצערט. איין הינטל איז געווען סאמעט-שווארץ, דאס צווייטע — טונקל-ברוי און דאס דריטע אינגאנצן ווייס. נאך מיט שווארצע חנוודיקע פלעקן ארום די אויגן. זיי זיינען געווען רונדיק ווי מאפסלעך, קיינס איז ניט געווען אין דער מאמען גערעטן, ווייל זי האט געהאט א לאנגע שפיציקע מארדע, א געמיש פון א קאלי און א פאסטוך-הונט. די הינטלעך האבן נאך ניט געקענט שטיין אויף די פיס; זיי האבן זיך קאמיש געשארט אויף די בייכלעך. די פרויען האבן זיך ניט געקענט אפרייסן פון זיי. מיטאמאל האט לאקי זיך געגעבן א שטעל אויף און זיך אוועקגעלאזט אין דערבייאיקן וועלדל, אויף איר טעגלעכן געיעג נאכן האז, וועלכן זי האט געהאלטן אין איין כאפן, נאך ניט געקאנט.

עס איז געווען פארנאכט. פון די נאענטע און ווייטע בערג איז אויפגע- גאנגען א שמעקעדיקע קילקייט, וואס האט פארטריבן פון זיך די היץ פון טאג. הינטער א בארג, וואס האט אויסגעזען ווי דער רוקן פון א בופלאקס, האט די פארגייענדיקע זון געלאזט נאך זיך פיאלעטעווע פאסן, וואס האבן זיך געזוימט אין גאלד. פון דער צוויי-שטאקיקער שטאל קעגנאיבער אונז, אויף דער צווייטער זייט וועג, האט זיך געהערט א ווארקען פון טויבן און א מרוקען פון קעלבל. אויפ'ן ברייטן פעלד דערנעבן זיינען ווי צעשפרייטע ריזיקע פעכערס געשטאנען הונדערטער ווייסע לעגהארן הינער. דאס טונקל גרינע גראז און די ווייסע הינער אינזלען אויף זיי האבן בארואיקט דאס אויג און אויסגעדריקט הארמאניע מיט'ן שטילן ארום, וואס האט אנגעהויבן זיך שלייכן אהער פון הינטער די ווייטע פארנעפלטע בערג.

דזשעקס פנים האט געקייכלט. ס'איז געווען ברוין ווי די סטויגעס העי וואס זיינען געלעגן אויף זיינע פעלדער. זיינע ניט-ראזירטע באקן און די ווייטע

ציין האָבן זיך ווי איבערגעוואונקען מיט די קליינע בלויילעכע אויגן וואָס האָבן זיך געזשמורעט ווען ער האָט פאררויכערט א סיגאַרעט.

— מען דארף ארייננעמען די הינער, דזשעק, — האָט זיך פלוצלונג דערהערט זיין פרוי'ס שטימע.

— אַקעי, — האָט אויסגערופן דזשעק, קוקנדיק אויף די ווייסע פלעקן איבט'רן פעלד, מיט אַ צופרידענעם בליק.

א פיינע פאַר, דזשעק און שוירלי. זיין פנים איז ביינערדיק, לענגלעך; איר'ס ציו קיילעכדיק און פול. ער איז בלאַנד, קורץ געשאַרן, מיטלזואקסיק. זי האָט פעך־שווארצע כוואליענדיקע לענגלעכע האָר און גליאיק שווארצע קליינע אויגן, וואָס אָט שמייכלען זיי און אָט דרינגען זיי דיך דורך. זי איז מיט אַ קאַפּ נידעריקער פון אים, נאָר מאַכט דעם איינדרוק פון ברייטן געבוי. איר קול איז זינגענדיק יונג, זיינ'ס איז פארהוילן און שפאַרעוודיק.

אז זי רעדט צו אים, איז דאָס אָט ווי אַ מאַמע וואָס רעדט זיך דורך מיט איר דערוואקסן קינד און אָט ווי אַ געליבטע וואָס גלעט מיט איר קול. זי, ווען זי רעדט צו אים, קוקט זי אויף אים גלייך ווי זי וואַלט אים בשעת מעשה, באַטראַכט און געפאַרשט. ער, ווידער, ווען ער הערט איר קול, קערט זיך ניט אום אין איר ריכטונג, נאָר ער לאַזט דעם קאַפּ אראַפּ כדי די אויערן זאָלן בעסער קאַנען הערן און דאָן ווענדט ער זיין בליק אין ווייט, צום ברייטן פעלד און צו די ווייטע בערג, ווי פעסטונגען. ווען ער איז ניט איינשטימיק מיט אירע רייד, ווערט זיין קול גערוועזן און גרילציק, דאָן ווערט איר קול ווייך און וויליק און נאָכגעבעריש.

עס איז געוואָרן פינצטער. די פרויען האָבן אריינגעלייגט די הינטלעך אין דער מיט שטרוי אויסגעבעטער נאָרע. זיי זיינען אריין אין הויז, אַנגעצונדן די עלעקטריע אין קיך און זיך גענומען גרייטן צו וועטשערע. מיר האָבן געהאט אַפגעריסן מאַלינעס פון די קוסטעס ארום הויז. אייגענע זיסע סמעטענע, אייגענע רייכע מילך, אייגענע געשלאַגענע פוטער און קעז און אייער און גרינסן פון גאַרטן — שוירלי האָט זיך איבערגענומען מיט איר פאַרמעגן. דזשעק האָט אונטער־געשמייכלט א שווייגנדיקער, ווען זי האָט געהאט אויסגערעכנט מיט וואָס זי וועט אונז קאַרמען.

ער איז צוריקגעקומען פון פעלד, פון די הינער, זיך ארוםגעוואַשן, אַנגעטאַן ווייסע פלודערן און זיך אוועקגעזעצט צוריק אויפ'ן פריערדיקן פּלאַץ, אויף די שטיגן פון גאַניק, מיט'ן פנים צום פעלד און די ווייטע בערג. מיר זיינען געזעסן אין דער פינסטער און זיך איינגעהערט צו דער אויפגייענדיקער נאַכט, וואָס איז אַנגעקומען אויף די שפיץ־פינגער. די שטילקייט פון ארום האָט ווי אַפגעקלונגען אין די אויערן. די לופט האָט דיך אַנגעפילט מיט עפעס לויטערס און גרינגס. דיין

גוף האָט געזונגען. דער מוח האָט צוגעגעבן: עס איז וואויל. איבער'ן ברייטן גאַניק זיינען ארומגעלאָפן אַ כאַפּטע שטיפּערישע קעצלעך, וואָס האָבן זיך געשפּילט אין באַהעלטעניש. זייערע ווייכע טריט האָבן געפּייקלט פּארהוילט איבער'ן דיל. דושעק האָט פּאַררויכערט און זיך געגעבן אַ קראַץ איבער דער פּאַטילניצע. די דינע ליפּן זיינע האָבן זיך באוועגט, דער קערפּער האָט אויסגעדריקט אומרוי. ער האָט זיך געדרייט אהער און אהין. עס איז געווען קאַנטיק, אַז ער קלייבט זיך צו רעדן.

— אַי, עס איז שיין דאָ? — האָט ער זיך פּלוצלונג אַנגערופן, נאָר זיין קול האָט ניט האַרמאַנירט מיט זיינע ווערטער. ער האָט עפּעס אַנדערש געוואָלט ארויסברענגען.

— איר ווייסט — האָט ער אַנגעהויבן — אין אַנהויב, ווען איך בין געקומען אהער, האָב איך געמיינט, אז איך וועל דאָס ניט אויסהאַלטן. עס פּלעגט מיך ארומנעמען א מורא, א פּחד אַזאַ פּאַר די בערג...

— איצט האָב איך זיי ליב, ס'לעבן. כ'בין דאָ געווען איינער אליין די ערשטע וואָך. יעדעס מאָל ווען איך האָב זיך געשטעלט קוקן אויף זיי פון דאַנען, האָט מיך ארומגעכאַפּט א ציטער און איך האָב געמיינט, אז איך בין אַ פּאַרלאָרענער.

ער האָט זיך פּלוצלונג געגעבן אַ שטעל אויף, ארויסגעלאָזט קנוילן רויך, אריינגעקוקט דורכן פענסטער אין דער באלויכטענער קיך אריין, זיך צוריק אוועקגעזעצט אין אַ נייער פּאַזיציע, זיך געגעבן אַ קראַץ דעם קאַפּ, ארויפגערוקט פעסטער די קעפּקע, וואָס איז אים געווען צו קליין, און ער האָט אַנגעהויבן רעדן, ווי אַ מין פּאַרזעצונג פון די געדאַנקען, וואָס האָבן ביז איצט גערעדט אין אים.

— ווי-וויי, וויפּיל לעבנס זיינען דאָס פּאַרלאָרן געגאַנגען אויפ'ן באַרג 609! און איך האָב געמיינט, אז מיין געביין וועט שוין דאָרטן בלייבן ליגן... דרייסיק זיינען מיר געבליבן העט אויבן, אינגאַנצן ארומגערינגלט פון אלע זייטן פון שונא, וואָס האָט געמיינט, אז מיר זיינען דאָ אין די הונדערטער. די ערד האָט געציטערט פון זיין טויטלעכן פייער. מיר האָבן געוואוסט, אַז מיר מוזן האַלטן דעם באַרג ביזן לעצטן מאָן. פּאַרשטאַרקונג איז געווען אויפ'ן וועג... נאָר דערווייל זיינען מיר אויסגעגאַנגען — ניט פון זיין פייער, ווי פון הונגער און דורשט. אונזערע עראַפּלאַנען האָבן געפרוּאוּט אַרונטערוואַרפן צו אונז שפיז, נאָר דער באַרג איז געווען אַזוי קאַנטיק, אַז די שפיז איז אַרונטערגעפּאַלן צום שונא... פיר טעג און פיר נעכט זיינען מיר געבליבן אַן אַ ביסן אין מויל. בייטאַג זיינען מיר פּאַרברענט געוואָרן פון היץ, ביינאַכט פּאַרפּאַרן געוואָרן פון קעלט, נאָר

קיינער פון אונז האט זיך ניט אונטערגעגעבן. מיר האבן געהאלטן אין איין שיסן, צעשפרייט אין פארשיידענע פאזיציעס, צו גענארן דעם שונא. . . איך האב געמיינט אז דאס איז מיין סוף. . .

— ווען די פארשטארקונג האט אונז דערגרייכט. האב איך זיך ניט געקאנט אויפהייבן פון אויסגעשעפטקייט. מען האט מיך געדארפט אין אן אמבולאנס אריינלייגן. אלץ אין מיר איז געווען אויפגעלייזט. . . איך האב א לאנגע צייט ניט געקענט צו זיך קומען שוין נאכדעם ווי איך האב געקאנט ארומגיין. . . מיינע גערוון האבן ניט באלאנגט צו מיר מער. עס האט מיר באנג געטאן, וואס איך בין ניט געבליבן ליגן דארט אויפ'ן בארג 609 מיט מיינע חברים. איך האב ניט געוואלט מער לעבן.

— נאך אז מען האט שפעטער געדארפט וואלונטירן פאר אויסשפיר און פאטרוול ארבעט, האב איך זיך גלייך אָנגעשלאָסן. . . שטענדיק איז פאר מיר געשטאנען דאס בילד פון מיינע פארלארענע חברים. . . כ'בין געגאנגען אין פאר- אויס פון אונזער ליניע. אָנגעלאָדן מיט גראַנאַטן און מיט געווער אין דער האַנט. ניין, נאָכדעם ווי מען האַט דורכגעמאַכט דעם באַרג 609 אין סיציליע, קאָן מען שוין ניט זיין דער זעלבער מענטש וואָס פריער. . . אז איר גייט מיט נאָך אַ סאַלדאַט און מען רעדט זיך דורך געמיטלעך און מיטאַמאַל גיט עפעס אַ ציטער אויף אַרום דער לופט, דו ווערסט פארטויבט אַ ווייל און דו קוקסט זיך ארום און דו זעסט ווי דיין מיטגייער איז צעריסן געוואָרן אין דער לופטן. גיסט זיך אַ באַטאַפּ — ביסט דאָ. נאָר פון אים איז געבליבן אַ האַנט דאָ און דער קאַפּ דאָרט און אַ שטיק פון אַ שוך גאָר ווייט אַוועק. נאָר-וואָס געגאַנגען באַנאַנד מיט אים און שוין איז ער צעשטויבט געוואָרן אין דער לופטן. ניין, עס איז ניט גלויב- לעך. . . און נאָר דאָס? פון דער כסדר'דיקער קאַנאַנדע זיינען מענטשן ארונטער פון זינען אויפ'ן אָרט. אַט נאָר וואָס געשפאַסט מיט אים און שוין רעוועט ער ווי אַן אַקס און עס כאַפט אָן אַ שרעק אַ קוק צו טאָן אויף זיינע ווילדע אויגן. . . און גראַד די וואָס שרעקן זיך צו מערסטנס, זיינען די ערשטע געטראָפן צו ווערן. דאָס איז מיין דערפארונג, זיי ווערן צערודערט און פארלירן דעם קאַנטראָל און די דיסציפלין איבער זיך. נאָר מען קאָן בכלל קיין חכם ניט זיין. וועמען עס טרעפט, טרעפט. . . מען וועט, דוכט מיר, קיינמאַל ניט וויסן וויפיל אונזעריקע זיינען אומגעקומען פאר'ן בארג 609.

נאָר דזשעק הערט פלוצלונג אויף, ווייל מען רופט אונז אריין עסן. אין דער מינוט איז ער אַן אַנדער מענטש געוואָרן. זיין אַפעטיט גרויסארטיק, די קליינע אויגן גלאַנצן אויף.

— איר זעט? אלץ אייגנס. א שאַד וואָס איר האַט ניט אָנגעקליבן די שוואַרצע

יאגדעס מיט וועלכע עס איז פול דער וועג צום עפל-סאָד. ווער האָט דאָס צייט זיי צענויפקלייבן... ס'איז אַ מחיה צו טרינקען אונזער מילך. זי גיט 25 קוואַרט אַ טאָג, אונזער בעסי. די אייער, זאָגט איר, זיינען צוקער-זיס? מען קומט דאָך צו אונז פון 18 מייל ארום נאָך זיי.

איך קוק אויף דזשעק'ן, אויף זיין יונגן רויטן קאַרק, עס אַטעמט פון אים מיט זאַטקייט און צופרידנקייט. וואָס פאַראַ ענדערונג די פאַר מינוט האָבן גע- מאַכט פון אים. שוירלי'ס קול קלינגט אזוי רחבות'דיק איבער דער גראַמער, ליכטיקער קיך. זי לאַזט איר בליק ניט אַראָפּ פון מאַן און זי פאַרהערט קיין איין וואָרט ניט. זי היט זיין יעדן ביסן, זי האָט הנאה פון זיין געזונטן אפּעטיט.

— דזשעק, נאָך אביסל קעז, דזשעק?

זיינען די פרויען געבליבן אין קיך מיט'ן געשיר, און מיר זיינען צוריק ארויס אויפ'ן גאַניק, דזשעק האָט זיך גלייך אוועקגעזעצט אויף די שטיגן אין דער פריערדיקער פּאַזיציע. איך האָב אויפגעעפנט דאָס מויל פון דערשטוינונג, ווען איך האָב אַ קוק געטאָן ארויף צום הימל און דערזען די פרייע אויסשטעלונג פון מילך-וועג. די שטערן זיינען געווען אַנגעשאַטן געדיכט און זייער וויסע שיינקייט האָט געצויבערט און אַנגעפילט דיך מיט אַן אויסטערלישער פרייד, פאַר וועלכער עס האָבן דיר ווערטער אויסגעפּעלט. און איידער איך האָב נאָך געקאַנט קומען צו זיך און געוואַלט טיילן מיינע איינדרוקן און באַגייסטערונגען מיט דזשעק'ן, האָב איך דערהערט זיין קול, וואָס האָט גערעדט געלאַסן, מאַגאַטאָן.

— ווען איך בין צוריקגעקומען אין די שטאַטן — א פארוואונדעטער אין זייט און אין פוס — און מען האָט מיך באַפרייט פון דינסט, ערשט דאָן האָבן זיך אַנגעהויבן מיינע צרות, הערט איר. ניין, איר וועט ניט טרעפן. אַרבעט האָב איך געקאַנט קריגן איבער'ן קאַפּ, סיי ביי מיין פאַך, סיי דורך אַנדערע גע- שעפטס-אַנבאַטן. מיט מיר האָט אַבער פּאַסירט עפעס אַזעלכעס, וואָס איך האָב די ערשטע צייט באַדויערט פארוואָס איך בין געבליבן אַ לעבעדיקער. געדארפט באַגראַבן ווערן ערגעץ אין אַפריקע אָדער אין סיציליע... ווען איך בין צוריק- געקומן אין די שטאַטן, האָב איך פשוט ניט געקאַנט זיין צווישן מענטשן, ניט געקאַנט זיי פאַרטראַגן, געפילט זיך שלעכט און איבעריק אין יעדער געזעלשאפט. אַלע זיינען געווען גוט צו מיר, נאָר ניט דאָס האָב איך געמיינט.

— איך האָב אַ לאַנגע צייט ניט געקאַנט פארשטיין, ווי אזוי קאַנען מענטשן ארומגיין אזוי געלאַסן און רעדן וועגן זייערע דזשאַבס, וועגן זייער עסן, וועגן די מאַוויס און פון צייט צו צייט, ווי אַ פליג וואָלט זיי אַ ביס געטאָן, זיך דער- מאַנען אַז עס איז דאָ אַ מלחמה אויף דער וועלט, זייער אייגענע מלחמה, ווי אזוי איך האָב געקאַנט לעבן מיט אַזעלכע מענטשן?

— עס האָט מיך ארומגענומען צו זיי א ווידערגעפיל, ווי צו ציניקער, וואָס

חזק'ן אָפּ פון אַלץ פאר וועלכן איך און מיינע חברים האָבן אזוי געבלוטטיקט. עס האָט זיך געוואָלט צוגיין צו זיי און שלאָגן זיי מיט די פּוּיסטן און עפענען זייערע מחות, שלאָגן זיי מיט כּעס, מיט פּאַרדרוס. איך בין געזעסן צווישן מענטשן און זיי ניט געזען. מיך האָבן פּאַרפּאַלגט די בלאַטעס אין אפּריקע, די צעהאַקטע גופים אין סיציליע. איך בין געזעסן אין אַ ווייך אויסגעבעטן שטול און עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז איך דאַרף ליגן אויף דער נאַקעטער ערד ביז מען וועט פאַר אונז ביידלעך (טענטס) אויפשטעלן. אומעטום האָב איך געזען מיינע חברים סאַלדאַטן, מיט וועלכע איך האָב זיך אין חזיר'שע פּוקסלעכער געראַיעט וואָכן לאַנג און צוזאַמען מיט זיי אין די הויזן זיך באַמאַכט ביי דער ערשטער גרויסער זיסעריי. . .

— איך האָב געפּראַווט צוריקגיין אויף מיינ אַמאַליקן דזשאַב אין שאַפּ. מען האָט מיך פּיין אויפגענומען, געמאַכט אַ פּאַרטי. איך האָב געדאַרפט ענטפּערן אויף די לויב־געזאַנגען, וואָס מיינע שאַפּ־אַרבעטער האָבן גוטמוטיק צוגעגרייט. נו, איז מיינ רעדע זיי שוין גאַרניט געפּעלן געוואָרן. ניט באַדאַנקט האָב איך זיי, נאָר אויסגערעדט און אויסגעבייזערט. . . איך האָב זיך אין שאַפּ לאַנג ניט געקענט האַלטן. אלץ האָט מיר אויסגעקוקט אזוי קליינלעך, דאַרט איז אַנגעגאַנגען אַ שלאַכט צוליב פּאַרדינען נאָך אַ פּאַר סענט אַ טאַג.

— עס איז מיר געווען זייער שלעכט אויף דער נשמה. יעדן טאַג אהיימ־קומענדיק האָב איך זיך געזאַגט: „דזשעק, דו ביסט אויסגעשפּילט“. נאָר מיינ ווייב האָב איך גאַרניט געזאַגט. מיינט איר אַז זי האָט זיך ניט אַנגעשטויסן? לאַזט דאָס צו זיי, די ווייבער באַגרייפּן זאַכן מיט'ן אינסטינקט. שווער צו פאַרשטיין ווי דאָס געלינגט זיי.

— איינמאַל זאַגט צו מיר שוירלי: „דזשעק, מיר'ן קויפּן אַ שטיקל פּאַרם מיט'ן געלט וואָס מיר האָבן. דער טומל פון דער שטאָט איז ניט פאַר דיר. איך זע, אַז דו ביסט ניט צופּרידן, דזשעק“.

— איך האָב געזאַגט צו איר, אַז איך בין קיינמאַל אויף קיין פּאַרם ניט געווען און איך ווייס ניט ווי אזוי אַ הון לייגט אָן איי. נאָר געטראַכט האָב איך, אַז אויף דער פּאַרם וועל איך קיין מענטשן ניט זען. האָב איך געזאַגט: לאַמיר קויפּן אַ פּאַרם, נאָר וואָס ווייטער פון שטאָט. האָבן מיר געקויפּט אַט־דאָס שטיקל לאַנד אין די בערג. ווי איר זעט, געקומען אויף גרייטן, דער פּריערדיקער אייגנטימער האָט גראַד געוואָלט זיין וואָס מער צווישן מענטשן. ער איז אַן עלטערער מענטש און עס איז אים דאָ אומעטיק געווען און דערפאַר איז מיר גע-לונגען דאָס צו קויפּן. אַ מאַדנע וועלט, הא? ער איז געלאָפּן צו די מענטשן און איך בין געלאָפּן פון זיי. איר וועט מיר גלויבן, אַז איך האָב פאַר לאַקין מער מורא געהאַט דעם ערשטן טאַג ווי פאַר אַ מאַשין־ביקס. . . דער פּריערדיקער

אייגנטימער איז מיט מיר געווען דאָ אַ שטיקל צייט. בייטאָג זיינען מיר געווען פארנומען און וועגן קיין אַנדער זאָך ווי וועגן אונזער ארבעט ניט גערעדט. אין אָונט איז ער געגאַנגען פרי שלאָפן און איך בין געבליבן זיצן אַליין דאָ אויפן גאַניק. אַט דאָן האָט מיך אַרומגענומען אַ מורא פאַר די בערג אַרום. איר וועט מיר גלויבן, אַז די בערג דאָ אין דער ווייט האָבן מיך דערמאַנט אין באַרג 609. עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן אַז ערגעץ דאָרט ווייט גייען-אַן שלאכטן און דער שונא האָט אונז אַרומגערינגלט און מען דאַרף שיקן פאַרשטאַרקונג.

— איך בין געבליבן אַליין אויפ'ן פאַרם און באַלד איז שוירלי געקומען און אויך זי האָט זיך אין אָנהויב געשראַקן. זי האָט מורא געהאַט אין אָונט אַליין פון הויז אַרויסצוגיין. עס איז געווען אין אָנהייב מערץ און עס איז געהאַט אויסגעפאַלן דער לעצטער גרויסער שניי. איך ווייס ניט ווי אזוי דאָס איז געשען, נאָר מיטאַמאָל האָב איך זיך אָפגעשטעלט און אויפגעהויבן די אויגן. אַ רו, אַ מילדקייט האָט מיך גענומען באַוועלטיקן. „שוירלי“, האָב איך אויסגעשריען, „דו האָסט אַמאָל אויף דיין לעבן געזען אַזאַ שיינעם שניי?“ איך האָב פאַרגעסן אין אַלץ וואָס האָט מיך געהאַט ביז איצט פאַרפאַלט. דער שניי האָט ווי פאַרדעקט אַלע מיינע פריערדיקע ביטערנישן און מיך אָנגעפילט מיט פאַר-וואַנדערונג צו דער נאַטור און צו די כחות וואָס באַשאַפן דאָס אַלץ.

— און ווען עס איז געקומען דער פּרילינג, בין איך אינגאַנצן געווען אַן אַנדער מענטש. איך בין געווען ווי דאָס הינדל, ווי דער שפּראַץ אויף די קוסטעס, ווי די ערד וואָס האָט פּלוצלונג אויפגעלעבט. איך בין געווען איינער פון די קריפּלס, וואָס איז דורך דעם צויבער פון פּרילינג גענעזן געוואָרן, אזוי ווי אַלץ דאָ וואָס איז געלעגן פאַרשמאַכט ביז זיין אָנקומען.

— איר ווייסט, איך קאָן מיינע הינער ווי איך קאָן מיינע צען פינגער. איר וועט זיך וואַנדערן וויפיל שכל די בהמה האָט און אפילו דאָס קעלבל און אפילו דאָס נידעריקסטע גרעזל איז באַשאַפן געוואָרן מיט פאַרשטאַנד און מיט אַ צוועק. די פרויען זיינען אַרויסגעקומען פּלוידערנדיק און לאכנדיק.

— זע נאָר, דזשעק, האָסט זיך אוועקגעזעצט אין די ווייסע הויזן אָף די שמוציקע שטיגן. איך האָב זיי דאָך ערשט היינט אויסגעוואַשן פאַר דיר, דזשעק — האָט שוירלי זיך געבעטן ביי אים מיט אַ געבייזער אין קול.

— מען דאַרף אַ קוק טאָן צי די מאַדאַם „לאַקיי“ איז שוין אַהיימגעקומען צו אירע קינדער — האָט זיך אָפּגערופן שוירלי און ביידע פרויען זיינען אַוועק צו דער נאַרע.

דזשעק האָט טיף אָפּגעאַטעמט. „איך וועל דעם באַרג 609 קיינמאָל ניט פאַרגעסן“, האָט ער געזאָגט אזוי זיך. אין דער לופט אריין. אַלץ אַרום האָט געאַטעמט מיט אייביק לעבן.

קינדער דערציילונגען

ווילי דער זינגער
די וועווערקע וואָס האָט ליב געהאט שלום עליכמען
די גרויסע מלחמה איבערן קליינעם פינאַט
מיר האָבן אן ארויספאַר
דער קונצנמאַכער
אַ טעקסי
מאמע, איך וועל דיר העלפן
וואו זיינען אהינגעקומען די לעפל ?
מיטצי פליט אהיים

וויילי דער זינגער

וויילי דער זינגער, אזוי האט מען אים גערופן. די קינדער, וואס האבן געוואוינט מיט אים אין איין געגנט, האבן אים אלע געקענט. וויילי איז אלט געווען א יאָר 13; הויך געוואָקסן און אויסערגעוויינלעך דאָר. זיין פנים איז געווען מאַדנע: געל, לאַנג און דרייעקיק; אַ נידעריקער, צעקנייטשטער שטערן, קליינע אייגעלעך, און איבער זיי — לאַנגע, דינע ברעמען. זיין נאָז איז געווען אזוי ווי אויסגעצויגן, ברייט און הויך, אַ גרויס מויל און אַ שפיציקע מאַרדע, מיט קליינע הארטע האָר, וואָס זיינען געפאלן גלייך אראָפּ אויפן שטערן.

וויילי איז געווען אַן אומגליקלעך קינד. ווען ער איז אלט געוואָרן אַ יאָר פינף, האָט אים אַ קאַר איבערגעפאַרן, און זייט דאָן איז ער נישט נאָרמאַל. ער גייט אין שול, אָבער זיצט אין אַ ספּעציעלן קלאַס פאַר אזעלכע קינדער. ער טשעפעט נישט קיינעם, נאָר ער רופט ארויס געלעכטער מיט זיך זינגען און דעקלאַמירן. ער האָט זיך איינגערעדט, אַז ער וועט זיין אַ גרויסער זינגער און אַן אַקטיאָר; דערפאַר רופט מען אים: „וויילי דער זינגער“.

קיין זאך האָט ער נישט אזוי ליב געהאַט, ווי זינגען, שפּילן און פאַרשטעלן. ס'איז גענוג געווען פאַר אים צו הערן קלאַנגען פון אַ פּיאנא, אַז ער זאָל אָנהייבן נאָכזינגען. זיין שטימע איז געווען אַ גראַבע, אַ באַסאָווע, און דאָס פלעגט מער פון אַלץ ארויסרופן געלעכטער ביי די קינדער.

ביי זיך אין דער היים פלעגט ער האַלטן אין איין וויינען, מע זאָל אים קויפן אַ פּידל, אָדער מע זאָל אים לערנען זינגען. ווען קיינער איז אין הויז נישט געווען, פלעגט ער ארויסנעמען פון אלמער די גאַפּל-מעסער, די טעלער און די בלעכענע פּאַן. ער פלעגט זיי אויסלייגן אויפן טיש און ס'איז געוואָרן אַן אַר-קעסטער; ער זינגט און שפּילט אויף די „אינסטרומענטן“, צימבלט מיטן גאַפּל אַז די טעלער, קלאַפט מיטן מעסער אויף דער פּאַן און פּויקט מיטן פּוס אין דער פּאַדלאַגע.

שרייט אויף אים דער טאַטע, ווען ער קומט אַ היים.

2.

איינמאַל האָבן וויליס טאַטע-מאַמע אים גענומען צו אַ קינדער-קאַנצערט, וואָס

די יידישע שול פון יענעם געגנט האט געגעבן. ווילי האט פאר זיך דערזען א בילד, וואס ער האט פריער ניט געזען:

אויף דער בינע פון גרויסן זאל, וועלכער איז געווען אַנגעפיקעוועט מיט מענער, פרויען און איבערהויפט מיט קינדערלעך, איז געווען אויסגעזעצט דער קינדער-כאָר פון דער שול.

עס איז מיטאמאל פינסטער געוואָרן אין זאל און בלויז די בינע איז געבליבן באַלויכטן. באַלד איז ארויף אויף דער בינע דער דיריגענט פון כאָר. דער עולם האָט אים אַפלאַדירט. ער האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט און די קינדער האָבן זיך אויפגעשטעלט אַלע אזוי ווי איינער און אַנגעהויבן זינגען. יענער אָונט איז ביי ווילין ניט ארויס פון זכרון.

ער האָט ביי זיך באַשלאָסן, אַז ער וועט אויך ווערן אַ כאָר-דיריגענט און פירן מיט אַ שטעקעלע און ווארפן מיטן קאַפּ אזוי ווי דער געזאַנג-לערער, וואָס האָט דעם כאָר אַנגעפירט.

וויליס עלטערן זיינען אַהיים געקומען זייער באַגייסטערט פונעם קאַנצערט. דאָס זינגען און דעקלאַמירן פון די קינדער אין יידיש האָט זיי דערמאַנט, אַז ער, ווילי, וועט אויסוואַקסן אַ „גוי“, ניט קענענדיק קיין יידישן אות, און זיי האָבן באַשלאָסן ווילין אריינצוגעבן אין דער יידישער שול.

די קינדער אין דער יידישער שול האָבן זיך צו ווילין באַצויגן זייער פריינטלעך און ניט אַפגעלאכט פון אים. דער געזאַנג-לערער פון דער שול האָט דערלויבט ווילין צו קומען צו דער לעקציע פון געזאַנג, מיט איין באַדינג: אַז ווילי זאל זיך בלויז צוהערן און ניט זינגען. ביי ווילין האָט דאָס געהייסן, אַז ער באַלאַנגט צום כאָר. אים פלעגט טרוקן ווערן אין האַלד!, הערנדיק ווי שייך די קינדער זינגען, און ניט איינמאַל פלעגט ער ניט אויסהאַלטן; ווען די קינדער האָבן געזונגען אַלע צוזאַמען, פלעגן זיך פון זיין האַלדז ארויסרייסן טענער, וועלכע די קינדער און דער לערער פלעגן גלייך דערקענען. די קינדער פלעגן זיך צעלאַכן, אָבער ביי ווילין פלעגן טרערן שטיין אין די אויגן.

3

די קינדער פון דער שול האָבן זיך געגרייט צו אַ קאַנצערט, וואָס זיי אליין האָבן געדארפט געבן. דער כאָר פלעגט איצט האָבן אַפּטע רעפּעטיציעס. ווילי האָט קיין איין פּראַכע ניט פארפעלט, און ער פלעגט אויספירן אַלץ, וואָס דער געזאַנג-לערער פלעגט אַנזאַגן דעם כאָר.

ווען דער געזאַנג-לערער האָט אַ וואָך פארן קאַנצערט איינגעטיילט די פלעצער פאר די קינדער אויף דער בינע, האָט ווילי געפאַדערט אַ פּלאַץ פאר

זיך, און ווען מען האט אים אָפּגעזאָגט, האָט ער אָנגעהויבן ווײַנען און טענה'ען אז ער קען אויך זינגען: אז ער פלעגט קומען די גאנצע צייט, ניט דורכלאָזן קיין איין רעפּעטיציע. אָבער דער לערער איז געבליבן ביי זײַנס; ווילי קאָן קיין פּלאַץ אויף דער בינע ניט האָבן. וויליס חלום, אָז ער וועט זיצן אָן אויס-געפּוצטער אויף דער בינע צוזאַמען מיטן כאָר, איז צעשטערט געוואָרן. יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט זען דעם לערער, פלעגט ער זיך ביי אים בעטן, אָז ער זאָל אים לאָזן זיצן אויף דער בינע — אָבער ס'האָט נישט געהאַלפּן. דער געזאָנג-לערער האָט שוין געקאָנט ווילין און ער האָט מורא געהאַט אָז ווילי קאָן נאָך אין סאַמע מיטן געזאָנג זיך צעברומען מיט זיין קול און מאַכן אַ תּל פּון גאַנצן זינגען. אין אַוונט פּון קאַנצערט איז ווילי געקומען צו דער באַשטימטער צייט אין זאָל אַרײַן, אָן אויסגעפּוצטער און אַ רײַנער. זײַן פּנים איז געווען פּרײַלעך, די אויגן האָבן געשטראַלט.

אַט געפּינען זיך שוין אַלע קינדער פּון כאָר אין צימער הינטער דער בינע, און דער לערער זאָגט זײ אָן צום לעצטן מאָל, ווי אזוי זיך צו האַלטן אויף דער בינע. ווילי שטייט און הערט זיך צו. זײַן פּנים איז רויט פּון פּרײַדיקער אויפּרעגונג.

דער לערער, וויזט אויס, האָט אים פּריער ניט באַמערקט, וויל פּלוצלונג איז ער צוגעגאַנגען צו ווילין און געזאָגט: „ווילי, גיי אראָפּ אין זאָל, קלייב דיר אויס אָן אַרט און פּאַרבלייב דאָרטן; נאָכן קאַנצערט וועלן די קינדער באַקומען אייז-קרים, וועסטו אויך קענען אַרויפקומען און מ'וועט דיר אויך געבן.“ ווילי פּאַלגט ניט; ער שטייט און קען קיין וואָרט ניט אַרויסרעדן. דער לערער הייסט אים אַרויסגיין — ווילי וויל ניט. ער ברעכט פּלוצלונג אויס אין אַ הויך געוויין. אַלע קינדער ווערן פּלוצים שטיל און פּאַרזאַמלען זיך אַרום אים. ווילי ברומט אַרויס אומפּאַרשטענדלעכע ווערטער, און ווען דער לערער פּרובירט אים באַרואיקן, בעט זיך ווילי, אָז מע זאָל אים לאָזן שטיין הינטער דער בינע. ער פּאַרזיכערט, אָז ער וועט ניט זינגען, ער וועט זיך בלוז צוהערן. די קינדער זײַנען גערירט און קוקן אויפן לערער. דער לערער וויליקט אײַן, ווילי בלייבט הינטער דער בינע.

דער קאַנצערט האָט זיך אָנגעפּאַנגען. ווען די קינדער אויף דער בינע האָבן אָנגעהויבן זינגען, איז ווילי געשטאַנען הינטער דער בינע גלייך, ווי אָן אָנגעצויגענע סטרונע, און גאַר שטיל, פאַר זיך, מיטגעזונגען און צײַטנוויי געפירט מיט די הענט, אַזוי ווי דער געזאָנג-לערער אויף דער בינע. און ווען דער עולם האָט אַפּלאַדירט, און דער דיריגענט האָט זיך געבויגט, האָט ווילי הינטער דער בינע זיך פּאַרגעשטעלט, אָז דאָס אַפּלאַדירט מען אים און ער האָט

זיך אויך גענויגט ; קיינער האָט דאָס אָבער, פארשטייט זיך, ניט געזען.

ווען די קינדער זיינען נאָכן קאָנצערט זיך צוזאמענגעקומען און האָבן פריילעכע זיך פאָסמאָקעוועט מיטן אייז־קרים, וואָס מע האָט זיי געטיילט, איז דער פריילעכסטער פון זיי אַלע געווען ווילי, און די קינדער האָבן אים באַהאנדלט אזוי ווי איינעם פון כאָר.

אויפן וועג אהיים האָט ווילי אויסגעברומט אַלע לידער, וואָס דער כאָר האָט געזונגען, געפירט מיט די הענט און געניגט זיך, אזוי ווי דער געזאנג־לערער אויף דער בינע.

די וועווערקע וואס האט ליב געהאט שלום עליכמען

ביז מיט א פאָר מאַנאַטן צוריק זיינען מיר געווען צוויי, איצט זיינען מיר דריי.

ווער זיינען די דריי?

איך בין דער ערשטער. ווי יעדער מענטש, וואוין איך אין אַ הויז. מיין צימער האָט צוויי פענסטער. לעבן פענסטער שטייט מיין שרייב־טיש און לעבן אים — מיין שרייב־מאַשינקע (טייפֿרײטער) אויף אַ קליין טישל.
דער צווייטער איז מיין אַלטער שכן, וואָס שטערט מיר ניט אין מיין ארבעט. איך שטער אים אויך ניט.

ווער איז ער?

ער איז דער בוים, וואָס שטייט לעבן מיין פענסטער. ער איז דאָ אויך געווען נאָך איידער דאָס הויז איז אויפגעבויט געוואָרן. ער איז זייער אַ הויכער. זיינע דיקע און דינע צווייגן זיינען אויסגעשפרייט, ווי הענט וואָס זיינען גרייט צו טראָגן אויף זיך פייגעלעך, בלעטער, נעסטן, שניי.

מיר זיינען גוטע פריינט, איך און דער בוים. ער ווייס, אַז איך האָב ליב צו קוקן אויף אים. ווי יעדע לעבעדיקע זאך, וויל ער, אַז מען זאָל אים שענקען אויפמערקזאַמקייט, אים געבן קאַמפלימענטן.

זיינען מיר געווען צוויי אַ לאַנגע, לאַנגע צייט. איצט איז דאָ אַ דריטער.

ווער איז דער דריטער?

וועט איר הערן אַ געשיכטע.

עס איז געווען אַנהייב זומער. מיין בוים איז געווען באַוואַקסן מיט גרינע בלעטער, אַזוי אַז מען האָט זיינע צווייגן ניט געקאַנט אַרויסזען. זיך איך מיר אַזוי ביי דער שרייב־מאַשינקע און קלאַפּ. ווען איך פאַרטראכט זיך, קוק איך אַרויס פון פענסטער אויפן בוים. לעבן פענסטער איז אויך דאָ אַ שמאַלער פייער־לייטער. אַמאָל רוען זיך אויף אים אַפּ פייגעלעך. אינדערפרי לייג איך אַרויס פאר זיי ברעקלעך ברויט.

זיך איך אַזוי און קלאַפּ און קוק אַרויס, און מיטאַמאָל גיט עפעס פרעמדס אַ גיי דורך מיין פענסטער.

האָט זיך מיר דאָס בלוז אויסגעדוכט ? איז דאָס אַ פייגעלע ?
 ניין, ס'איז עפעס גרוי און האַריק און קאַמיש, ווי עס וואָלט מיך גערופן מיט
 אַ גרויסן ווייכן, בויגיקן פינגער.
 איך שטעל זיך אויף אַ קוק צו טאָן. עס גיט זיך אַ כאַפּ און טוט אַ שפרונג
 אַוועק גלייך אויף אַ צווייג. ערשט איצט דערזע איך, אַז דאָס איז אַ וועווערקע.
 זי קוקט מיך אָן מיט אירע קליינע שוואַרצע אייגעלעך און אַנטלויפט גלייך
 אַרונטער דעם בוים.
 האָט עס מיך געוואונדערט. ניט ווייט פון דאַנען איז דאָ דער פאַרק. דאָרט
 זיינען פאַראַן פיל וועווערקעס. צוליב וואָס האָט אַט די וועווערקע געדאַרפט אַרויפ־
 קומען צו מיר אויפן דריטן שטאַק און מיטן גרויען עקל מיר לאָזן וויסן, אַז זי
 וויל ווערן מיין שכן ?
 מעגלעך אַז זי האָט ניט געקאַנט אויסקומען מיט אירע אייגענע אין פאַרק
 און זי איז געוואָרן אַ פליכטלינג, אַן אימיגראַנט, אין אַ פרעמד לאַנד ? מעגלעך
 אַז זי איז אַנטלאָפן צוליב איר פרייהייט און זיכערקייט ?

2.

ווי די זאַך זאָל ניט זיין, דער בוים האָט זי צוגענומען מיט אַפענע אַרעמס.
 איצט דאַרף איך זי צונעמען ווי אַ שכן. זי האָט זיך דערשראַקן פאַר מיר. מיר
 וועלן אַבער באַלד ווערן פריינט. איך ווייס שוין ווי אזוי. איך בין אַריין אין
 קיך און אין שפייזאַלמער געפונען אַ הויפן פינאַטס.
 די וועווערקע איז געלעגן אויסגעצויגן אויף אַ צווייג. ווייט אַוועק, און גע-
 קוקט אויף מיר. איך האָב איר געוויזן די פינאַטס. זי האָט זיך אַ קראַץ געטאָן
 דאָס קעפל און ווייטער געלעגן.
 דאָן האָב איך אוועקגעלייגט צוויי פינאַטס אויף דער דרויסנדיקער זייט
 פענסטער און איך בין אוועקגעגאַנגען פון פענסטער און זיך געשטעלט אין אַ
 זייט, אַז זי זאָל מיך ניט קאַנען זען.
 באַלד האָט טאַקע די וועווערקע געגעבן אַ שפרונג אַרויף פון צווייג אויפן
 פייער־לייטער און פון דאָרט אַ שפרונג געטאָן צום פענסטער.
 ווי זי האָט זיך דאָס דערפרייט מיטן פינאַט ! אים באַקוקט און באַשמעקט
 פון אַלע זייטן, געדרייט אים אין די קלייניקע לאַפקעלעך אהין און צוריק, און
 מיטאַמאַל זיך אוועקגעזעצט אויף די הינטערשטע פיסלעך און גענומען קנאַקן דעם
 פינאַט. די שאַלעכץ האָט זי אַוועקגעשאַרט און דאָס ניסל פייזן צעקייט, און די
 צווייטע טייל פון דעם פינאַט געהאַלטן אין די הענטלעך ; אַ קנאַק געטאָן און
 דאָס צווייטע ניסל אריינגעשטופט אין מייכל, און דאָס שאַלעכץ צעשפרייט

ארום זיך. און דאן זיך מיט פרישער ענערגיע א נעם געטאן צום צווייטן פינאט. דער אפעטיט איז געוואקסן ביי איר. ווען זי איז פארטיק געווארן, האט זי מיטן נעזל גענישטערט, מיט די לעבעדיקע אייגעלעך געזוכט, מיט די שטייפע אויער-לעך געשאקלט, מיטן פוטערדיקן עקל געדרייט און געזאגט: „ערשט איצט בין איך הונגעריק“.

זי האט געוואלט וויסן פון וואָנען עס איז געקומען איר גליק. פון וואָנען האָבן זיך גענומען די פינאטס? דאָס ברעטל אויפן פענסטער האָט מער קיין פינאטס נישט געהאַט. אויפן אייזערנעם פייער-לייטער זיינען קיין פינאטס נישט געוואקסן. זי האָט אויפגעהויבן דאָס קעפל. פון אויבן זיינען קיין פינאטס נישט אַראַפגעפאַלן. איז זי געשטאַנען און זיך געקראַצט דאָס קעפל און דאָס אויערל און נישט געקאַנט פארשטיין פון וואָנען די פינאטס זיינען געקומען. אַוועקגיין האָט זיך איר שוין נישט געוואלט. איז זי אַרומגעגאַנגען ביים פענסטער און געשמעקט און געזוכט און גאַרנישט נישט געפונען.

מיטאַמאַל איז איר איינגעפאַלן אַ געדאַנק. זי האָט זיך אַ שטעל געטאַן אויף די הינטערשטע פיסלעך און זי האָט אַריינגעקוקט אין מייַן פענסטער אַריין. איך האָב געלאַכט, נאָר זי האָט מיך נישט געקאַנט זען. זי האָט געקוקט און געקוקט, און זי האָט עפעס דערזען, וואָס איז איר זייער געפעלן געוואָרן.

3.

אויף מייַן שרייב-טיש זיינען געלעגן נאָך דריי פינאטס. זי האָט גענומען אַרומשפאַצירן לעבן פענסטער אין דרויסן, גיכער און גיכער. ווידער זיך אויפֿ-געשטעלט אויף די פיסלעך, אַריינגעקוקט, זיך אַליין געשטעלט אַ פראַגע און איר עק איז געוואָרן פאַרדרייט פונקט ווי אַ פּרעג-צייכן. זי איז געוואָרן נערוועז. זי האָט זיך געגעבן אַ שטעל אויף און זיך אַנגעשפאַרט מיט די פאַדערשטע פיס-לעך אויף דער שויב. איך האָב געזען איר ווייס, פּוכע בייכל און עס האָט זיך מיר געוואלט איר אַ קיצל טאַן, ווי מען קיצלט אַ קעצל, אָדער אַ קליין הינטל.

זי האָט געקלאַפט מיט אירע געגלעך אין מייַן שויב, געקוקט הונגעריק אויף די פינאטס, נאָר נישט געקאַנט שאַרשטיין פאַרוואָס זי קאַן נישט צוקומען צו זיי. זי האָט געפראוויט נאָכאַמאַל און נאָכאַמאַל, נאָר עס איז נישט געגאַנגען. האָט זי זיך ווידער אַ קראַץ געטאַן אין קעפל און זיך אַוועקגעזעצט וואַרטן.

דאָן בין איך לאַנגזאַם צוגעגאַנגען צום פענסטער און א נעם געטאַן די פינאטס פון טיש. די וועוערקע האָט מיך אַבער דערזען און זי איז אַוועק געשפרונגען אויף אַ צווייג. פון דאָרט האָט זי געקוקט און געזען ווי איך האָב אים אַביסל אַפגערוקט פון פענצטער.

ארויסגעלייגט איין פינאט. דאן האָב איך זיך צוריק אַוועקגעזעצט ביים טיפּרייטער, עס האָט ניט געדויערט קיין מינוט און די וועוערקע איז שוין געווען ביים פענסטער און געגעסן איר פינאט. איצט האָט זי זיך פאר מיר ניט געשראַקן, ווייל איך בין געבליבן זיצן און געקוקט אויף איר, און זי האָט זיך אויפגעשטעלט אויף אַלע פיר און זיך אָנגעשפּאַרט אן דער שויב און געקוקט אויף מיר. האָבן מיר ביידע זיך אָנגעקוקט. „לאַמיר זיין פריינט“, האָב איך איר געזאָגט. „גיב מיר נאָך פינאטס“, האָט זי געוואונקען צו מיר.

4.

פון דאָן אָן, ווען איך בין געזעסן ביים שרייב־טיש, פלעגט די וועוערקע מיך דערזען פון דער ווייטן און שנעל שפּרינגען פון צווייג צו צווייג און לויפן צו מיר. זי פלעגט זיך אויפשטעלן ביי דער שויב און אריינקוקן צו מיר, ווי זי וואָלט מיר געלאָזט וויסן, אַז זי איז דאָ. זי איז שוין ניט אַנטלאָפּן פון מיר. נאָר אַז זי האָט געזען, אַז איך קוק אויף איר, האָט זי אויפגעהויבן דאָס קעפל ארויף. דאָן האָב איך פון אויבן אַראָפּגעוואָרפּן די פינאטס און זי האָט זיי געגעסן, און זי איז געבליבן זיצן שטיל און געקוקט ווי איך ארבעט. עס איז געווען וואַרעם אין דרויסן. מיינע פענסטער זיינען געווען אָפּן פון אונטן. איצט איז די וועוערקע צוגעקומען און ארויסגעשפּאַרט מיטן פיסל די פינאטס, וואָס איך האָב אַוועקגעלייגט אויף מיין זייט פענסטער. ביסלעכווייז האָט זי זיך צוגעוואוינט צו מיר, און ווען איך בין געזעסן ביי דער שרייב־מאַשינקע און איך האָב איבערגעלאָזט פינאטס אויף מיין שרייב־טיש, האָט זי אַ כאַפּ געטאָן פון טיש די פינאטס און זי איז מיט זיי ארויס אין דרויסן. איינמאָל בין איך אַוועקגעגאַנגען אויפן גאַנצן טאָג. די פענסטער האָב איך פארמאכט פון אונטן און בלויז געלאָזט אָפּן אַ ביסל פון אויבן. ווען איך בין פאַרנאָכט אַהיימגעקומען, האָב איך דערהערט ווי אימעץ טומלט אין מיין שרייב־צימער. איך האָב געוואוסט, אַז איך האָב דאָרט קיינעם ניט געלאָזט. האָב איך אויסגערופן: „ווער איז דאָרטן“? קיינער האָט ניט געענטפערט, נאָר דער טומל איז נאָך אָנגעגאַנגען.

איך בין אריין אין צימער, און וואָס האָב איך דערזען?
די וועוערקע איז געשטאַנען אויף מיין שרייב־מאַשינקע. פון דאָרט איז זי געשפּרונגען אויפן טיש. אויפן טיש איז געלעגן אַ פאַק מיט ביכער. איצט זיינען זיי געווען צעוואָרפּן. שטיקער פון זייערע רוקנס זיינען געווען אָפּגעריסן. איבערהויפּט איין בוך. די וועוערקע האָט געוואָלט ארויס, נאָר ניט געקאַנט. עס

איז איר געווען לייכט אריינצוקריכן דורכן פייער-לייטער, נאָר ארויס האָט זי
ניט געקאָנט.

איך האָב געעפנט ביידע פענסטער און איך בין ארויס פון צימער. ווען איך
בין צוריק אריין, איז די וועווערקע שוין געווען ארויס. זי איז געלאָפן אַראָפּ
פון בוים.

פון אַלע ביכער האָט זי אויסגעקליבן שלום-עליכמס מעשות צו צופן און
בייסן. זי האָט, ווייזט אויס, ליב געהאַט זיינע דערציילונגען.

זי האָט געוואוסט, אַז זי האָט געטאָן ניט קיין שיינע זאָך. איך בין אויך
שולדיק געווען, וואָס איך האָב איר ניט איבערגעלאָזט קיין שפייז, ווען איך בין
אָוועק פון הויז. עטלעכע טעג האָט זי זיך ניט געוויזן. איך האָב איר געלאָזט
פינאַטס, נאָר זי איז ניט געקומען. דאָן האָט זי זיך באַוויזן מיט אַן אַראָפּגעלאָזט
קעפל, אַ פאַרשולדיקטע. איך בין אָוועק פון פענסטער און זי האָט צוגענומען
די פינאַטס, און זי איז אָוועק.

איצט זיינען מיר ווידער פריינט. נאָר די שוועל פון מיין פענסטער טרעט
זי ניט איבער מער.

די גרויסע מלחמה איבערן קליינעם פינאט

אליך בין אַ מלחמה-וועטעראַן, נאָר קיין בלוט האָב איך נישט פאַרגאַסן און קיין שלעכטס האָב איך קיינעם נישט געטאַן, ווייל אין דער שלאַכט אין וועלכער איך האָב זיך באַטייליקט האָבן קיין קאַנאַנען נישט געדונערט, מיט קיין לופט-באַמבעס האָט נישט געהאַלט, כאַטש לופט-אַטאַקעס זיינען יאָ פאַרגעקומען. נישט אויף יענער זייט אַקעאַן איז די מלחמה פאַרגעקומען, נאָר אין אונדזער ניו-יאָרק. די צייטונגען האָבן קיין „עקסטראַס“ נישט אַרויסגעלאָזט און קיין מלחמה-קאַרעספּאַנדענטן מיט קאַמעראַס נישט געשיקט; די ראַדיאָ האָט קיין טרעוואַגע נישט געבלאַזן, און דער פּרעזידענט פון אונדזער לאַנד האָט קיין מלחמה-דער-קלערונג נישט געמאַכט.

פרייטיק, אָקטאָבער דעם 25טן, 11 אַזייגער אין דער פּרי, איז דער סיגנאַל פאַר דער שלאַכט געגעבן געוואָרן.

א פּיבערהאַפטיקע טעטיקייט איז אַנגעגאַנגען אויפן פּראַנט. מיינע פריינט די גרויע וועווערקעס און ברוינע טשיפּמאַנס (פעלדז-וועווערקעס) האָבן זיך געגרייט קעגן ווינטער-שונא און זיי האָבן זיך באַפעסטיקט מיט באַזעס אין זייער טעריטאָריע. אין די באַזעס האָבן זיי באַהאַלטן זייער שפּייז אויפן גאַנצן ווינטער. איצט איז געווען די צייט, ווען מע האָט זיך געמוזט אַנגרייטן. די בלעטער אויף די ביימער האָבן כּסדר געביטן זייערע קאַלירן. זיי האָבן געמיינט, אַז דער קאַ-מאַפלאַזש וועט זיי העלפן, נאָר די ווינטן און רעגנס און די פּרימאַרגן-פּרעסטלעך האָבן אַטאַקירט מיט נאַצישער ווילדקייט און די בלוטיק-ברוינע ערד איז געווען אַנגעהויפט מיט די קרבנות.

פול און אַנגעפעלצט איז די וועווערקע געוואָרן. איר עק איז געוואָרן גרעסער און פּוכיקער. די פעל איז געווען האַריקער און אייזן-גרוי. די קליינע לאַפקעלעך האָבן געאַרבעט אזוי געשיקט און גיך, ווי אַן אַפּיס-מיידל אויף איר טייפּרייטער. מע האָט געדאַרפט זיך פאַרזיכערן מיט באַזעס און די באַזעס אַנפּילן מיט שפּייז פאַרן ווינטער. אַ באַזע אין דער ערד, אויסגעגראָבן מיט די אייגענע לאַפקעלעך און פאַרשאַטן מיט טויטע בלעטער. אַ באַזע אין לאַך פון אַ בוים, אַ באַזע צווישן פעלדזן.

רייך איז אנדזער ערד און ס'איז פאראן פאר יעדן איינעם גענוג און איבער-גענוג. וואלט געווען זייער גוט צו לעבן אויף דער וועלט. ווען עס וואלטן זיך ניט געפונען קיין פאראזיטן, וואס ווילן דווקא לעבן פון יענעם פראצע. דער פאראזיט פוצט זיך אין רייכע קליידער און דיאמאנטן און ער מיינט, אז מע וועט זיינע מיאוסע שטיק ניט דערקענען. אזוי פוצן זיך אויך פאראזיטן-פיגל אין די שענסטע פעדערן, אז מע זאל זייערע רויבערייען ניט דערזען. וועמען טשעפעט די אומשולדיקע שטיפערישע און ארבעטזאמע וועווערקע? גיב א קוק ווי שטארק זי הארעוועט צו באקומען שפיין. אט שטייט זי אויף די הינטערשטע לאפקעס און מיט די פאדערשטע האלט זי זיך פארן הערצל, דער עק פארהויבן ווי א פרעג-צייכן: וועסט מיר געבן א ניסל? זאל איך צוקומען געענטער צו דיר?

הייבסטו אבער אויף דיינע אויגן, דערזעסטו פלוצלונג אויפן דערבייאיקן בוים, ווי עס לוייער א פאראזיט אויף דער וועווערקעס ניסל. דאס זיצט דארט אויפן צווייג דער בלויער דזשיי (סאָיקע), דער פראכטפיל-שיינער פויגל, וואס טראגט א גרוי-בלויע קרוין אויפן קעפל און זיינע פעדערן זיינען טיף-בלוי מיט ווייס באזוימט און דאס העלדול איז מיט א שווארץ צירונג-בענדל באהאנגען. שייך איז דער בלויער דזשיי און פליען קאָן ער שנעל און שפיין איז פאר אים אנגעגרייט אויף אלע ביימער אצינד. נאָר א גנב איז ער, דער שיינער תכשיט, א פאראזיט, וואס וויל אָן יענער זאל פאר אים ארבעטן און ער זאל קומען צום גרייטן און צונעמען פון בעסטן און שענסטן. באפאלט ער נעסטן, ווען די מאמעס זוכן שפיין, און ער עסט די אייעלעך אויף. ער איז דער גענגסטער צווישן די פיגל. דאס איז אים אבער אלץ ווינציק, וויל ער נאָך צורויבן די מאַגערע שפיין פון די אַרעמע וועווערקעס און קליינע טשיפמאַנקס. די שלאַכט, וואָס איז פאַרגעקומען אין בראַנקס פאַרק, האָט זיך אָנגעהויבן, ווען איך האָב געבראַכט פראַוויאַנט צו מיינע פריינט, די וועווערקעס און טשיפ-מאַנקס. אין מיין קעשענע האָט זיך געפונען אַ זעקעלע פּינאַטס.

כ'האָב געגעבן אַ פּייף און די וועווערקעס האָבן אָנגעהויבן זיך דערנענטערן צו מיר. איך האָב אַ וואַרף געטאָן אַ פּינאַט, נאָר גלייך האָט דער בלויער דזשיי געמאַכט זיין לופט-אַטאַקע און צוגענומען דעם פּינאַט. איך האָב אַ וואַרף געטאָן נאָך אַ פּינאַט און נאָך איידער די וועווערקע האָט געקאַנט זיך אַרומקוקן, האָט שוין אַ צווייטער בלויער דזשיי זיך אַרונטער געלאָזט און אים אַ פּיק אויף געטאָן מיט זיין שנעבעלע, די וועווערקע איז געבליבן אַנטוישט. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף די אַרומיקע ביימער און דערזען, אַז די בלויע דזשייס האָבן פאַרנומען סטראַטעגישע פּאַזיציעס אויף די צווייגן און יעדעס מאָל

וואס א ניסל איז געלעגן אויף דער ערד, האבן זיי זיך בלייבן-שנעל ארונטער-געלאזט, ווי ניט זיי וואלט מען געמיינט.

אט איז אָנגעקומען דאָס קוועק-זילבערדיקע טשיפּ-מאַנקל. פּאַרזיכטיק האָט עס זיך אַרומגעקוקט און געוואָלט זיך דערנענטערן צו מיר. געדרייט זיך און געדרייט און געוואָלט זיין זיכער, אַז איך מיין טאַקע אים. ווען ער איז שוין געווען גאַר נאַענט, האָב איך אַ וואָרף געטאָן צו אים דעם פינאַט. איך האָב געמיינט אַז אַט האָט ער אים, נאָר אַט איז אַרונטער דער בלויער דזשיי, אַ כאַפּ געטאָן דאָס ניסל און דער טשיפּמאַנק איז געבליבן מיט גאַרניט.

בין איך מיר אַוועקגעגאַנגען אַ ביסל ווייטער און גערופן פון דאָרט די וועווערקעס, נאָר ווי איך האָב אַ וואָרף געטאָן דעם ערשטן פינאַט, איז שוין דער בלויער דזשיי געווען אויפן פּלאַץ און אים צוגערויבט פון דער וועווערקע. דער בלויער דזשיי האָט געוואונען, ווייל ער איז געווען געוואָגט. די ווע-ווערקע האָט פּאַרלאָרן, ווייל עס האָט איר אויסגעפעלט מוט. זי האָט נאָך אַלץ זיך געשראַקן פאַר מיר און מורא געהאַט צוצוקומען גאַר נאַענט צו מיר, האָב איך באַשלאָסן, אַז איך וועל דעם פינאַט פון מיינע פינגער ניט אַרויסלאָזן, ביז די וועווערקע וועט אים ניט אַרויסנעמען פון מיין האַנט.

האַב איך אויסגעשטרעקט דעם פינאַט און מיינע פאַרמאַכטע פינגער. גלייך איז דער בלויער דזשיי געווען אויף דער ערד, נאָר ער האָט ניט געוואָגט צו קומען צו מיין האַנט. האָט ער זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ נידעריקן צווייג און געוואָרט. אַז איך זאָל דאָס ניסל אַרויסלאָזן פון מיינע הענט. די וועווערקע איז צוגעקומען נאַענט צו מיר. נאָך נעענטער, מיין פּריינט, האָב ניט מורא פאַר מיר. זי דרייט זיך און דרייט זיך און דערשרעלט זיך פּלוצלונג און אַנטלויפט. אַט קומט נאָכאַמאַל אַן דער טשיפּמאַנק. ער שטרעקט אַרויס זיין שפיציק קעפּל, שמעקט, שמעקט און קוקט מיט גלאַנציקע אייגעלעך אויף מיין פינאַט. דער בלויער דזשיי איז זיכער, אַז ער וועט זיין שנעלער פון דעם טשיפּמאַנק. ער נידערט אַראָפּ אויף נאָך אַ צווייג. זיינע פּליגל זיינען שוין גרייט, זיין שנעבעלע איז אָנגעשפיצט. נאָר דער טשיפּמאַנק קריכט, קריכט אַלץ נענטער צו מיין האַנט. אַט-אַט קומט ער צו גאַר נאַענט צו מיין האַנט. אַט גיט ער שטעל אויס די קליינע לאַפקעס און נעמט דעם פינאַט גלייך פון מיין פינגער אַרויס. ער האָלט אים שוין אין מויל. דער פּויגל לאָזט זיך בלייבן-שנעל אַרונטער, נאָר דער טשיפּמאַנק עקזאָמינירט שוין דאָס ניסל פון אַלע זייטן און אַנטלויפט מיט דעם, ווי אַן עקספּרעס-באַן, צו זיך אין נעסט אַריין. ערשט איצט האָבן די גרויסע וועווערקעס גענומען נאָכטאָן די קליינע

טשיפמאָנקס. זיי האָבן פארשטאַנען די קונץ און די ניסלעך ארויסגענומען פון מיינע פינגער.

בייזער און בייזער זיינען די בלויע פייגל געוואָרן, נאָר זיי זיינען געבליבן ביי גאַרניט. און אַט איז שוין דער טשיפמאָנק דאָ צוריק און ער ווארט שוין ניט, אַז איך זאָל פאַר אים די האַנט אייסשטרעקן. ער קריכט שוין גלייך אויף מיינע הויזן ארויף און זעצט זיך אויף דער האַנט אוועק און שטופט זיין קעפל אין מיין דלאַניע אריין. ער נעמט נאָך אַ ניסל, באַטאַפט עס פון אַלע זייטן און לייגט עס אין רעכטן מויל-זעקל אריין. נעמט נאָך אַ ניסל. באַטאַפט עס און לייגט עס אין לינקן מויל-זעקל אַריין. נעמט אַ דריט ניסל און לייגט עס אין מויל אריין אין דער ברייט און לאַזט זיך דורך מיינע הויזן ארונטער און שוין — דער עקספרעס פליט שוין צו זיך אין דער ווייטער באַזע אַוועק.

אַט אזוי האַט זיך געענדיקט די שלאַכט פון בראַנקס פאַרק. געענדיקט מיט אַ זיג קעגן די פאַראַזיטן. דער קליינער טשיפמאָניק האַט דער גרויסער וועווערקע געגעבן אַ לעקציע אין געוואגטקייט. די בלויע דזשייס האָבן דעם פאַראייניקטן פראַנט ניט געקענט צעברעכן. זיי האָבן פון כעס געשריען, נאָר די וועווערקעס זיינען געווען שטאַרק פארנומען און באהאלטן די טייערע שפּיז.

מיר האָבן אַן אַרױספּאַר

אַונזער שול האָט אַראַנזשירט אַן אַרױספּאַר מיט די קינדער אױפן האָדסאַן, קיין אינדיען פּאַינט. געזאַלט אַרױספּאַרן האָבן מיר ניין פּרי, נאַר 7:30 זײנען שױן קינדער געשטאַנען בײ דער שול און געװאַרט אומגעדולדיק מיט זײערע פּעלעך.

די קינדער פּאַרזאַמלט; די עלטערן, װאַס פּאַרן נישט מיט, דערלאָזט נישט ס'האַרץ אַװעקגיין און מ'האַלט כּסדר אין פּרעגן בײ די לערער, צי װעלן די קינדער זײן געזיכערט.

און די קינדער זאַגן די מאַמעס אָן, צום צװאַנציקסטן מאַל, אָז זײ זאַלן זיך אױפּפירן גוט. נאַר זײ הערן זיך מער צו צום בלאָזן פון די אױטאַמאַביל-האַרנס, װײל דאַס זאַגט זײ אָן, אָז דער באַס דאַרף קומען. מע װײל אים אַנטקעגן לױפן, דעם באַס, נאַר מע װײס נישט פּונװאַנען ער װעט קומען.

די הײזער ארום זײנען פּלוצים אױפּגעטרייסלט געװאַרן פון אַ דונערדיקן אױסגעשרײ. דאַס איז דער באַס געקומען און די קינדער האָבן אים אָזוי באַגענגט. אלע קינדער װײלן זיצן בײם שאַפּער, אַדער בײם פּענסטער. ענדלעך, זיצט מען שױן. נאַר אַט דערמאַנט זיך אַ קינד, אָז די מאַמע פעלט. ס'הײסט זי פעלט נישט. זי איז דאָ, נאַר מען זעט זי נישט.

דער שאַפּער זאַגט, אָז מיר װעלן פּאַרשפּעטיקן די שײף, אױב מע פּאַרט נישט גלײך. מיר הײסן אים פּאַרן. אַהאַ, הוראַ, די מאַמע איז דאָ.

דער באַס שטעלט זיך פּלוצים אָפּ. אַ בריק עפנט זיך. דער שאַפּער איז נישט זיכער, צי מיר װעלן אַנקומען אין צײט.

מיר זײנען אַנגעקומען צו דער צײט. ניין, פּאַר דער צײט. זיבן מינוט האָט מען געװאַרט אױף דער שײף.

אזױ שנעל װי מיר זײנען אַרױף אױף דער אױבערשטער דעק פון דער שײף, האָט זיך אונזער אַרמײ גלײך אַ לאַז געטאַן „אױסקוקן דאַס לאַנד“. נישט באַ טראַכטן די װאַנדערבאַרע פּאַנאַראַמע פון בײדע ברעגן האָדסאַן. נאַר די הוד-זשענדיקע מאַשינעריע פון דער שײף.

און אַט זײנען מיר, לערער, געבליבן אליין. אלע האָבן אונדז פּאַרלאָזן. קײנער האָט זיך אױף אונדז נישט אומגעקוקט. זײנען מיר אַװעק זוכן אונדזער פּאַרמעגן. האָבן מיר זײ געפּונען: עסנדיק, טאַנצנדיק, גאַלנדיק „קונסט-װערק“

אין שרייב-פאוויליאן; העלפנדיק אינזשיניערן ביי דער מאַשינע, דעם קאפיטאַן — ביים רודער, די מוזיקאַנטן מיטן דזשעו.

אַט איז שוין „אינדיען פּאַינט“. מיר דארפן אַראַפּגיין פון שיף. מיר ציילן די ארמיי: „נישט איינס, נישט צוויי“.. עס פעלן צוויי יאָטן. איין לערער קראַצט זיך דעם קאַפּ, דער צווייטער — ווישט זיך מיט אַ פּאַטשיילע דעם שטערן. איין מאַמע ווערט בלייך, די צווייטע — רויט.

שאַט! ס'האַט זיך געפונען דער שאַדן.

— וואו זייט איר געווען?

— מיר זיינען געווען אין „באַרבער-שאַפּ“.

ארויפקומענדיק אויף דער יבשה, האָט מען זיך אויסגעזעצט עסן. נאָר באַלד האָט חברה דערטאַפט אַ שפּיל-פּלאַץ, און איידער וואָס-ווען, האָט מען זיך שוין געהיידלט, איז מען שוין געשפרונגען און קונצן באַוויזן; איידער וואָס-ווען, האָט מען שוין געהאַט אַנטדעקט אַ וואסער און באַגעצט די שיד; איידער וואָס-ווען, האָט מען געוואַלט אויסגעפינען, וואוהין פירן די וועגן אין די וועלדער און אויף בערג.

חברה האָט דערשמעקט אַ קענדי-שטענדער, איז מען געקומען דעפּוטאַציע-

ווייז:

— גיט אונדז קענדי.

מיר דארפן ציען ווייטער. לאָמיר צונויפקלייבן די ארמיי. נאָר גיי שריי. איין לערער זאָגט, אַז די פּיס דינען אים שוין ניט מער. דער צווייטער זאָגט, אַז ער מוז זיך צולייגן פאַר אַ וויל... .

מיט גרויס מי איז אונדז געלונגען צונויפשטעלן די קליינע ארמיי. נאָר גיי שריי. מיר האָבן זיך געקאַפט, אַז עס פעלט אונדז אַ קליין מיידעלע, א זיבן-יאָריקס, אַ פּיצל, אַ שטילס. נו, נו, אומעטום אויסגעווען. אומעטום געזוכט און גע-נישטערט — נישטאַ.

ענדלעך האָט מען זי געפונען גאָר ניט ווייט, זיצנדיק געמיטלעך און זינ-

גענדיק צו זיך אַליין.

מיר האָבן אויסגעפונען אַ פּיינעם פּלאַץ מיט וואסער. די לערער האָבן אַראַנזשירט שפּילן מיט די קינדער.

ווען חברה איז מיד געוואָרן, האָט מען ווידער געגעסן און דאָן באַקומען מילך.

אַזוי זיינען אריבער פיר שעה און די שיף האָט אַנגעהויבן צו פּייפן, געגעבן

סיגנאַלן, אַז מע זאָל זיך גרייטן אין וועג אריין.

חברה האָט דערטאַפט אַ בעיז-באַל-שפּיל דערנעבן: עטלעכע זיינען אַוועק

קלייבן ווילדע עפעלעך אין וואַלד, און אַ פאַר יינגלעך האָבן געוואַלט אויס-

געפינען וואו די אינדיאנער האָבן געלעבט.

די לערער קלייבן צענויף די ארמיי. מע ציילט איבער און מ'פרייט זיך : שוין באַלד דאָ אַלע. בלויז פינף פעלן.

די שיף טרובעט. מיר גיבן זיך אַ כאַפּ — ס'איז שעפט. מען מוז ציען. מזל-טוב! עס פעלט בלויז איינער. נאָר וויפיל מע זוכט אים, העלפט נישט. איך לערער הינקט אויף אַ פּוס, דאָס האָט ער זיך פארמאַסטן אין אַ לויף-געוועט. מען באַשליסט, אַז די ארמיי גייט. נאָר איין לערער בלייבט דאָ איבער זוכן אייבין. דער גורל איז געפאַלן אויף מיר. איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, ווי איך וועל דאָ בלייבן נעכטיקן און נישט פאַרלאָזן דעם פּלאַץ, ביז כ'וועל נישט צוריק באַקומען מיין אייבין.

איך דריי זיך ארום איבער שטעגן אין וואַלד, פארקריך טיף און טיפער און מיטאַמאַל — וואַקסט אייבי פאר מיר אויס מיט אַ ריטל אין האַנט. „וואָס זוכט איר דאָ?“ — פרעגט ער מיך. איך כאַפּ אים אָן ביי דער האַנט און מיר לויפן הענדום-פענדום אַראָפּ צו דער שיף.

נאָר אונטן, הארט נעבן האַפּן, דערזע איך אונדזער ארמיי אין צעטומלעניש. איין יינגל האָט דעם צווייטן נישט-וויילנדיק דערלאָנגט אין האַנט אריין מיט עפעס שאַרפּס, אין צוויי מינוט ארום דארף די שיף אַנקומען. צום גליק קריגן מיר יאָד מיט וואַטע, אַלץ ווערט ווידער גוט. מע ווערט ווילד פון פרייד, ווען די שיף קומט אָן.

די רייזע צוריק איז אַ פריילעכע, נאָר אַ שטילע. מיר גיבן דער חברה שאַקאַ-לאַד און אַלע זיינען איבערראשט.

מיר קומען אָן אין שטאַט. דער באַס ווארט אויף אונדז. אַלע זיצן שוין. דעם גאַנצן וועג זינגען די קינדער און „טשירן“. עס ווארט אויף אונדז אַ גרויסע ארמיי פון טאַטעס, מאַמעס. מע פרייט זיך. מ'האַדלזט זיך. בלויז די לערער שווייגן : איינער איז היזעריק, ווי די וואַנט, און זער צווייטער הינקט. . .

דער קונצנמאכער

די מאמע האט צוגעגרייט פרישטיק פאר יוד'ן. זי האט אים גערופן.
איינמאל און נאכאמאל:
— יודי, קום אריין עסן!
— יודי, טרינק דיין אראנדזש-זאפט.
נאר יודי האט ניט געענטפערט. ער האט עפעס געטאן אין צווייטן צימער.
זי איז אריין צו אים. ער האט גערעדט צו זיך אליין. זי האט זיך איינגעהערט:
— איך בין דער קונצנ-מאכער פון צירק! איך האב א צויבער-קעסטעלע!
די מאמע האט זיך געבעטן ביי יוד'ן:
— וועסט זיך שפילן נאכן עסן. די קאשע ווערט קאלט, דער אראנזש זאפט
ווערט ווארעם.
נאר יודי האט געענטפערט:
— מאמע, איך בין פארנומען, זייער פארנומען. איך בין דער קונצן-
מאכער פון צירק. איך דארף רייטן אויף אן עלפאנט, איך דארף אויפהייבן א
טראק מיט איין פינגער.
האט די מאמע געזאגט:
— גוט. קונצן-מאכער, נעם מיר אריין אין צירק!
האט זיך יודי דערפרייט און אויסגעשטרעקט זיין האנט צו איר און געזאגט:
— לעידי, גיב מיר געלט, נאדיר א בילעט, קום וועל איך דיר ווייזן
דיין פלאץ...
האט די מאמע זיך געמאכט זיי זי גייט מיט אים און דערווייל האט זי אים
אריינגעפירט אין קיך און אים אוועקגעזעצט און געגעבן אין האנט אריין זיין
גלאז אראנזש זאפט און געזאגט:
— מיסטער קונצנמאכער, באווייז א קונץ און זאל פון דעם פולן גלעזל, ווערן
א ליידיק גלעזל.
האט יודי שנעל געגעבן א זופ אויס דעם זאפט, שנעלער ווי אלעמאל, ער האט
זיך אזש אפגעגאסן.
— ניט אזוי גיך, — האט די מאמע געזאגט, נאר עס איז שוין געווען צו
שפעט. דאס גלעזל איז געווען אינגאנצן ליידיק.
— מיסטער קונצנמאכער באווייז א קונץ און ליידיק אויס דעם טעלער, —
האט די מאמע געשפאסט, נאר יודי איז צוריק ארויסגעלאפן פון קיך און האט
געענטפערט:

— איך האָב אַ צויבער־קעסטעלע. ווען איך עפן דאָס אויף, שפּרינגט אַרויס דאָס קלענסטע הינטעלע אויף דער גאַנצער וועלט.

האַט די מאַמע געטראַכט ווי אזוי מאַכט מען, אַז יודי זאָל עסן זיין קאַשע. איז זי ווידער אַריין צו אים און האָט געזאָגט :

— מיסטער קונצן־מאַכער, איך וויל אַ בילעט צום צירק. איך וויל זען דאָס קעסטעלע מיטן קלענסטן הינטעלע אויף דער וועלט.

— גיב מיר געלט, וועל איך דיר געבן אַ בילעט, וועסטו קריגן אַ פּלאַץ צו זיצן, וועסטו זען מיינע קונצן — האָט יודי געזאָגט :

— אַט איז געלט, קום מיט מיר און לאַמיר זיך אוועקזעצן. — האָט די מאַמע געענטפּערט. האָט זיך די מאַמע אַוועקגעזעצט און יודי לעבן איר. זי האָט אַוועקגעשטעלט די קאַשע און יודי האָט גענומען עס, נאָר ער האָט נישט אויפּגעהערט צו רעדן :

— לעידי, אין מיין צויבער־קעסטעלע זיינען דאָ אַ סך קונצן. באַלד וועלן אַרויסשפּרינגען אַ מיליאָן פייגעלעך און זיי וועלן זיך אַוועקזעצן אויפן לאַנגן האַלדו פון זשיראַף.

— אַ, ווי שייַן, — האָט די מאַמע אויסגערופן.

דערווייל האָט יודי זיך דערמאַנט, אַז ער עסט קאַשע, האָט ער געזאָגט צו דער מאַמען :

— מאַמע, איך וועל גיכער אויפּעסן מיין פּרישטיק, וויל איך דאַרף ווייזן נאָך קונצן. איך בין דער קונצן־מאַכער פון צירק, איך האָב —

— יאַ, יאַ, — האָט די מאַמע אים אַרויסגעהאַלפּן — דו האַסט אַ צויבער־קעסטעלע און עס וועט אַרויספלי —

— ניין, ניין. — האָט יודי איר ניט געלאָזט ענדיקן — איך רייט אויף אַן עלפאַנט און איך האַלט דעם גרעסטן טראַק אויף מיין קליינעם פינגערל.

און דאָ האָט יודי אַ נעם געטאָן זיין טעלערל מיט דער קאַשע און עס געוואַלט אַרויפּזעצן אויף זיין קלענסטן פינגערל. די מאַמע האָט דאָס טעלערל אַראַפּגעכאַפּט אין צייט, אַניט וואַלט זיך די קאַשע אויסגעגאַסן.

— נו, יודי פאַרענדיק די מילך, וועסטו זיך קענען שפּילן און באַווייזן דינע קונצן.

— ניין, מאַמע, כּ׳בין זייער פאַרנומען. די ים־לייבן דאַרפן שפּילן מיט מיין באַל און די פּעסטע לעידי דאַרף זיך שטעלן אויפן קאַפּ און דרייען אַ שירעם אויף איר שוך.

האַט די מאַמע ווידער געטראַכט ווי אזוי מאַכט מען, אַז יודי זאָל אויס־טריןקען די מילך. האָט זי זיך דערמאַנט, ווי אין ביכל וועגן צירק, איז דאָ אַ בילד,

ווי דער דינסטער מאן טרינקט אַוויס אַ גלאַז מילך און ער באַקומט מיטאַמאַל אַ גראַבן בויך. האָט די מאַמע געזאָגט:

— דינסטער מאַן, באַווייז אַ קונץ און ווער פעט.

— גוט, האָט יודי אויסגערוּפֿן— וואו איז מיין גלאַז מילך?

און די מאַמע האָט אים גלייך דערלאַנגט די מילך און יודי האָט אויף גיך אויסגעטרונקען דאָס גאַנצע גלאַז מילך און דאַן ארויפגעלייגט די הענטלעך אויפן בייכל און זיך אָנגעבלאַזן.

— זע, זע, ווי פעט איך בין— האָט ער געוויזן דער מאַמע'ן.

די מאַמע האָט אים געגעבן אַ פאַטש אין בייכל און געזאָגט:

— יא, יודי דער קונצנמאַכער האָט אַ גרויסן, גרויסן בויך.

און יודי איז צוריק אריין צו זיך אין צימער, אין צירק.

א ט ע ק ס י

אין א טעקסי איז זייער גוט צו פארן. איבערהויפט איז יודין געפעלן גע-
ווארן וואס די טעקסיס זייגען פון פארשיידענע קאלירן. אמאל איז זי געל, אמאל
אראנדזש קאליר. די זאך איז אבער וואס מיט א טעקסי פארט מען ניט
לאנג. נאך איידער מען קוקט זיך ארום, מוז מען שוין ארויסגיין. די מאמע זאגט,
אז עס קאסט צופיל געלט ארומצופארן אין א טעקסי.

ווען יודיס מאמע האט זיך געקליבן אוועקפארן פארן גאנצן זומער אויפן
לאנד, אין די בערג, האט זי געזאגט, אז מען וועט דארפן פארן אין א טעקסי.
יודין איז דאס זייער געפעלן געווארן, נאר מער ווי אלץ איז אים געפעלן געווארן,
דאס פאקן זיך. רענצלעך און שאכטלעך, קערבלעך און פעק האבן אנגעפילט דעם
צימער. דער טאטע האט אלץ פארבונדן מיט דיקע שטריק און מען האט אויך ניט
פארגעסן איינצופאקן יודיס שפילצייג און שוועסטער לויסע ביכער און פילקעס.

יודי האט געהאלפן פאקן. דאס הייסט, ער האט געזאגט, אז ער וויל העלפן
פאקן. נאר זיין פאטער האט זיך געבעטן, אז מען זאל יודין אראפשיקן אין
גאס זיך שפילן, ווייל ער שטערט אים צו פאקן. יודי האט זיך ארויפגעזעצט
אויף די פעק און מען האט אים שיעור אליין ניט אריינגעפאקט אין א וואליז.
אומעטום איז ער געווען און אומעטום האט ער זיך אריינגעמישט. ווען די מאמע
האט אנגעגרייט א פענדל אריינצולייגן אין קעסטל, האט דאס דערווייל יודי
דערזען און זיך גענומען שפילן מיט דעם. דער טאטע האט דערווייל אלץ פאר-
פאקט. ערשט דאן האט די מאמע דערזען, אז דאס פענדל ליגט אויפן דיל. יודי
האט זיך דערמאנט אין דעם צו שפעט און מען האט געדארפט ווידער אויפפאקן
דאס קעסטל און אריינלייגן דאס פענדל. אזוי איז געווען מיט א סך אנדערע זאכן.
ענדלעך איז געקומען די טעקסי. נאר יודין איז זי ניט געפעלן געווארן. זי האט
אויסגעזען ווי א געוויינטלעכע שווארצע קאר. ניט ווי א קאלירטע טעקסי. נו,
פארפאלן. אבי מען לייגט אריין אין איר אלע פעק און אבי מען וועט פארן גאר
לאנג. אזוי האט אים דערציילט די שוועסטער לויסע, וואס האט גראד ניט ליב
געהאט צו פארן אויף א לאנגער רייזע אין א מאשין.

און דא איז יודין ווידער געפעלן געווארן, ווי דער טעקסי-מאן האט גע-
דארפט אריינלייגן אזויפיל פעק אין זיין קאר. ניט אין דער קאר, נאר אין דער
הינטער טייל פון זיין אויטא. אלץ איז אריינגעגאנגען און אלע האבן זיך אויס-

געזעצט. יודי האָט צוגעזאָגט ניט צו העלפן דעם שאַפער, האָט די מאַמע אים גע-
לאָזט זיצן פון פאַרנט.

.2

אין דער באַנגאַלאַ-קאַלאַניע, וואו יודי האָט זיך געפונען מיט זיין מאַמען
און שוועסטער לויט, איז יודי געווען דער פאַרנומענסטער מענטש. ער האָט
ניט געהאַט קיין צייט אריינצוגיין עסן, ווען די מאַמע האָט אים גערופן איינמאַל
און נאַכאַמאַל. ער האָט ניט געהאַט קיין צייט זיך צו וואַשן די הענט, ווען ער
איז אריינגעקומען אינגאַנצן א פארשמירטער אין ליים און אין זאַמד. ער האָט
ניט געהאַט קיין צייט צו גיין שלאָפן, ווען אלע קינדער זיינען שוין געווען אין
זייערע בעטן. יודי איז געווען זייער פאַרנומען.

וואָס האָט יודי געטאָן אַ גאַנצן טאַג?

ער האָט אליין ניט געוואוסט וואָס, נאָר צוזאמען מיט אַנדערע קלענערע און
עלטערע קינדער האָט ער געבויט בריקן און טונעלען און הימל-קראצערס און
קינדער-גאַרטנס — אַלץ פון ליים, זאַמד, קלעצלעך און שטיקלעך און פלעקלעך
האַלץ און צווייגן וואָס מען האָט געפונען אין פעלד און ארום וואסער.
מען איז געריטן אויף פערד שנעל, שנעל — אויף אַן אויסגעהאַקטן איבער-
געקערטן בוים, וואָס איז געלעגן לעבן אַ באַנגאַלאַ. מען האָט גענומען דאָס
קעצל טאַמי און עס איינגעוויקלט אין עפעס אַן אַלטע פאַר הויזן און געשפילט
זיך אין „שפיטאַל“. דאָס קעצל איז, נעבעך, געווען דאָס קראַנקע קינד און יודי
איז געווען דער דאַקטאָר און עטל איז געווען די קראַנקע שוועסטער און שוירלי
איז געווען די מאַמע און ליאַ דער טאַטע און פיליפ איז געווען דער פעטער וואָס
האָט דעם קראַנקע קינד, דעם קעצל, געבראַכט אייזקרים, נאָך זיין „טאַנסל-
אַפּעראַציע“.

אין וואָסער האָט מען זיך געשפילט אין רעגן, אין שאַווערס, אין א רייע
אויך אַ שיף, אין באַל, אין מאַכן פאַיס לעבן וואָסער און קאַכן וועטשערע, אין
בויען אַן אַזיערע. די מאַמע האָט קיינמאַל ניט געוואוסט וואו יודי געפינט זיך.
אַט האָט זי אים געזען לעבן וואסער און אַט איז ער שוין דאָרט ניט געווען,
נאָך אויסשרייען זיך די לונגען, נאָך ארומלויפן און פּרעגן אַלעמען צי האָט
מען ניט געזען דעם קליינעם יודי, האָט זי אים געפונען העט-אויבן אויף אַ
בערגל. דאָס האָט ער זיך אַזוי געיאָגט נאָך א העול, צי אַ טשיפּ-מאַנק.
אין באַנגאַלאַ איז יודי בלויז אריינגעקומען אַפעסן אַדער שלאָפן. ווען מען
לאָזט אים, וואָלט ער געגעסן אין וואָסער און געשלאָפן אויפן איבערגעקערטן אַלטן
בוים, אויף וועלכן ער האָט ליב געהאַט צו רייטן און אויסרושן: „היי-האָ, סילווער!“

3.

דאס אלץ האט יודי געקאנט טאן, ווען אין דרויסן האט געשיינט די זון און ווען ס'איז געווען טרוקן דאס וועטער.

אנדערש איז אבער געווען, ווען ער איז אויפגעשטאנען אינדערפרי און געזען אז די פענסטער פון באנגאלא זיינען פארמאכט. עס איז קאלט און אומעטיק. אין דרויסן גייט א רעגן. און דער רעגן הערט ניט אויף נאר ווערט אלץ שטארקער. יודין האט דאס אין אנהויב אפילו ניט געארט. ווען מען לאזט אים ארויסגיין, וואלט ער זיך געשפילט אין רעגן און ער וואלט זיך געפליושקעט אין וואסער. נאר אלע מאמעס האבן אפגעמאכט צווישן זיך אז מען זאל די קינדער ניט ארויסלאזן זיך שפילן אין דרויסן ווען עס רעגנט. דארף מען ווארטן ביז די זון וועט ארויס-קומען.

וואס טוט מען אבער, אז די זון איז ערגעץ-וואו אוועק און דער רעגן הערט ניט אויף? יודי האט געווארט, געווארט, געבעטן זיך ביי דער מאמען, אז זי זאל אים ארויסלאזן. די מאמע האט זיך מיט אים אוועקגעזעצט און געלייענט אים איין ביכל און נאך א ביכל. און דער רעגן האט אלץ ניט אויפגעהערט צו גיסן. — וועסט שוין אמאל אויפהערן צו רעגענען, דו שלעכטער רעגן? — האט יודי געפרעגט און גערעדט צום רעגן.

נאר, ווי ער וואלט זיך גערייצט מיט אים, האט דער רעגן אנגעהויבן גיסן נאך שטארקער. יודי האט זיך גענומען צו זיינע שפילצייגן. ער איז געפארן מיט זיין טשו-טשו באן קיין פילאדעלפיע צו דער מומען; ער האט איינגעקויפט קענדלעך שפיז און זאפטן אין סופער-מארקעט; ער האט פון זיינע בלאקס אויפ-געבויט זיין הויז אין וועלכן ער האט געוואוינט אין ניו-יארק. דא וואוינט מרס. גרינבערג, דא וואוינט מרס. הענדלער, וואס גיט אמאל קיכעלעך, וואס זי באקט אליין אויס, דא וואוינט מר. סילווער, וואס רעדט מיט אים שטענדיק נאר יידיש. יודי האט צו זיי גערעדט אצינד און זיי דערציילט, אז ער וועט זיי קומען זען, ווען ער וועט צוריקקומען אין ניו-יארק. ער האט אויך זיך אוועקגעזעצט שרייבן „ברית“, דאס הייסט, ער האט גענומען בויגנס פאפיר און זיי פארשמירט מיט גרויסע שטיקער קרעיאן. דאס האט ער געשריבן צו זיין מיידל-פריינט חנהלע, וואס איז פיר יאר אלט. ער האט איר דערציילט, אז ער האט געוואלט כאפן א שלאנג, נאר זי איז אוועקגעלאפן און ער האט זי ניט געקענט געפינען.

ווען יודי איז פארטיק געווארן מיט אלע זיינע צאצקעס, האט ער געפרעגט: „וואס זאל איך איצט טאן? איך האב ניט מיט וואס זיך צו שפילן, איך וויל ארויסגיין.“ נאר דער רעגן האט אים ניט געלאזט. די מאמע האט צוגעגרייט עסן און לויט האט געלייענט א ביכל. יודי האט

געפונען א קארטאן קעסטעלע, אין וועלכן מען האט געבראכט גראסעריס. ער האט באשלאסן עפעס צו טאן, נאָר ער האט קיינעם וועגן דעם ניט דערציילט. ער האט אָנגעהויבן אריינלייגן אַלע זיינע צאצקעס אין דעם קעסטעלע, ווי אויך זיין טעדי בער. דאָן האט ער ערגעץ-וואו געפונען שטריקלעך. ער האט שווער געארבעט ארומצובינדן דאָס קעסטל מיט די שטריקלעך. ער האט ניט געוואוסט ווי אזוי זיי צו פארקניפן. דאָן האט ער אָנגעהויבן צורוקן דאָס קעסטעלע צו דער טיר.

ערשט איצט האט די מאַמע דערזען וואָס יודי האט געטאָן. זי האט זיך גע-וואונדערט וואָס יודי האט געהאַט אין זינען. זי האט געפרעגט: — יודי, וואָס ליגט אין קעסטעלע? פארוואָס האָסטו דאָס געוואַלט ארומבינדן און פארוואָס שטייט דאָס לעבן דער טיר?
יודי האט געענטפערט:

— איך וויל רופן אַ טעקסי. איך וויל דאָ מער ניט זיין. איך וויל צוריקפאָרן אין ניריאַרק. דאָרט רעגנט ניט. איך האָב ניט ליב דאָ צו זיין מער. דאָ רעגנט. מאַמע, איך וויל ארויסגיין צום טעלעפאָן און אַפרופן אַ טעקסי.
— און מיך וועסטו אויך מיטנעמען אין דער טעקסי? — האט די מאַמע געפרעגט.

— יא, פאַק זיך איין, וועל איך דיך מיטנעמען. — האט יודי געענטפערט.
דאָן האט לויט געפרעגט:

— און וואָס וועט זיין מיט מיר? איך וויל דאָ ניט זיין אַליין, נעם מיך מיט, יודי.

— אַקעי, — האט יודי געענטפערט. — נעם דיין רענצל און לייג אריין דיינע שייך און דיינע פידזשאַמעס, וועל איך דיך אויך מיטנעמען.
— און וואָס וועט זיין מיט אַלע זאַכן, יודי? — האט די מאַמע געוואַלט וויסן, — דו נעמסט ניט מיט די טעפלעך און די טעלער און די קאַלדרעס.
— מיר דאַפן זיי ניט, — האט יודי געזאָגט. — מיר האָבן גענוג טעפלעך און טעלער אין ניו יאָרק. מיר וועלן זאָגן דעם טאָטן, וועט ער צוקויפן נאָך.

מאמע איך וועל דיר העלפן

ווען די מאמע דארף אויפראמען אין קיך, בעט זי לוסין, אָז זי זאל איר איר העלפן, נאָר לואי הערט זיך צו צו דער ראדיאָ און זי קומט ניט אריין. דער פאָר אָבער רופט זיך גלייך אָפּ דער קליינער יודי. ער שפילט זיך אין זיין צימער. די מאַמע האָט אים ניט גערופן, נאָר ער לויפט אַליין אריין און זאָגט: — מאַמע, איך וועל דיר העלפן.

די מאַמע דארף ניט זיין הילף. פארקערט, ער וועט נאָר שטערן, נאָר אַפּזאָגן קאָן זי אים ניט.

יודי ברענגט אריין מיט זיך זיין בענקעלע און ער שטעלט זיך אַוועק ביים סינק וואָשן דאָס געפעס. ער פארקאטשעט די ארבל פון זיין העמדל און טוט אָן זיין פאַרטעכל און הייבט אָן מיט די פינגערלעך וואָשן די טעלער און טעפּ. דאָס וואסער איז הייס, ברייט ער זיך אָפּ די פינגער און צעברעכט שיר ניט די טעלער.

די מאַמע בעט זיך ביי אים:

— יודי, ווארט ביז איך וועל דיר געבן אַפּווישן די לעפל.

נאָר יודי וויל וואָשן די גרויסע טעפּ מיט זיינע דינע פינגערלעך. די מאַמע דארף אַלץ אַליין איבערוואָשן.

ווען יודי שטייט ביים סינק, מאַכט ער מיט זיין צינגל, ווי אַ קעצל וואָס וואָשט זיך. די מאַמע גיט אים אַ האַנטוך און ער ווישט אָפּ די לעפל. ער טוט דאָס זייער לאַנגזאַם און ער באַקוקט יעדן לעפל און רעדט צו אים ווי מיט זיך אַליין.

איינמאָל האָט די מאַמע געהערט, ווי ער רעדט צו זיין אייגן לעפעלע מיטן רויטן הענטעלע:

— איך האָב דיך געוואָשן מיט הייסע וואָסער און דו ביסט נאָך אַלץ ניט ריין, דו שלעכט לעפעלע! מער וועל איך דיך ניט לאָזן מיר געבן עסן.

יודי האָט אויך ליב צו העלפן רייניקן דאָס הויז. ער פאַלט איבער דעם בעזים און איבערן וואַקיום רייניקער. ער פאַרגעסט, אָז ער דארף העלפן, קערט ער איבער די בענקלעך און מאַכט פון זיי אַ באַן מיט וואָגאַנען און דאָן קאָן ער ניט אַרויסקריכן פון זיי. ווערט די מאַמע ביזו אויף אים און שרייט:

— יודי, פארוואָס לאָזסט דו מיך ניט אויפראמען די שטוב?
ענטטפערט יודי.

— מאַמע, איך העלף דיר דאָך.

ווען דער טאָטע קומט אהיים פון דער ארבעט, דערציילט יודי ווי ער האָט געהאַלפן דער מאַמען.

לאַכט די מאַמע און זאָגט: — אוי, האָט ער געהאַלפן! איך בין קוים פאַרטיק געוואָרן.

די ציכלעך פון די קישנס און ער העלפט אראָפּנעמען דעם ליילעך פון מאַטראַץ. יודי האָט איבערהויפט ליב איבערצוציען דאָס בעט. ער העלפט אויכטאָן ער וויקלט זיך איין אין ליילעך און קאָן ניט ארויסקריכן פון אים. דאָן שרייט ער אויס:

— מאַמע, העלף מיר. איך קאָן ניט ארויסקומען!

ער האָט ליב צו קלאַפן אויפן מאַטראַץ און אויף די קישנס ווי אויף אַ פייקל.

ער זינגט דערביי צו: — טאַם־טאַראַ־ראַם! ראַם־ראַם!

די מאַמע דערמאָנט זיך דאָן, אַז מסתמא זיינען זיינע הענט ניט אינגאַנצן רייך.

זי גיט אַ קוק אויף זיי און זאָגט:

— ניין, יודי, דו קאָנסט מיר ניט העלפן מיט אַזעלכע הענט.

לויפט יודי אריין אין וואַשזימער זיך וואַשן, ווייס די מאַמע, אַז אויב ער

וועט זיך אליין וואַשן, וועט דאָרט ווערן אַ טייך. לויפט זי אריין אים העלפן, דערווייל איז דאָס בעט ניט אויפגעבעט.

יודי האָט ניט ליב, ווען מען וואַשט זיין פנים. ער האָט מורא אַז זיין זאָל

אריינגיין אין די אויגן. די מאַמע הייסט אים פארמאַכן די אויגן, נאָר ער וויל

אַלץ זען, לאָזט ער זיך ניט וואַשן דאָס פנים.

ביז יודי ווערט פאַרטיק מיט אַפּווישן זיך די הענט און דאָס פנים, האָט

שוין די מאַמע דערווייל אויפגעבעט דאָס בעט. קומט יודי אריין און וויל איר

העלפן, צעוויינט ער זיך דערפאַר וואָס די מאַמע האָט ניט געווארט אויף אים.

— איך וויל דיר העלפן — וויינט ער.

— גוט, יודי, קום אריין אין קיך, וועסטו מיר העלפן מישן די דזשעלאַ.

— זאָגט די מאַמע.

מישן די דזשעלאַ האָט יודי שטאַרק ליב. ער מישט מיט אַ גרויסן לעפל

און דרייט דערביי מיטן רויטן צינגל.

— דו ארבעטסט עפעס שווער, יודי? — פרעגט אים די מאַמע.

— יאָ, ס'איז שווער, מאַמע, — ענטפערט ער און מישט שטאַרקער די

דזשעלאַ.

ווען דער טאטע קומט אהיים, דערציילט אים יודי :
 — פאפא, איך האב געהאלפן מאַכן די דזשעלאָ. זייער גוטע דזשעלאָ.
 — יאָ, — זאָגט די מאַמע, — יודי האָט געהאלפן וואָשן די טעלער, יודי
 האָט געהאלפן רייניקן דאָס הויז, יודי האָט געהאלפן מאַכן דזשעלאָ. וואָס
 וואַלט איך געטאָן אָן מיין טייערן יודי ?
 — מאַמע, מאַרגן וועל איך דיר אויך העלפן, זאָגט יודי.
 — יאָ, יאָ, יודי איז מיין בעסטער העלפער, — לאַכט די מאַמע.

וואו זיינען אהינגעקומען די לעפל

באַלד וועט דער טאטע אהיימקומען פון דער ארבעט. מען דארף גרייטן
 דעם טיש. האָט די מאַמע געבעטן לוסין אָז זי זאָל אויסלייגן די גאַפל לעפל.
 האָט לוסי אויסגערעכנט וויפיל גאַפל און מעסערס און לעפל זי וועט דאַרפן
 ארויסנעמען. דריי מעסערס, דריי גאַפל און זעקס לעפל.
 זי האָט געפונען די מעסער מיט די גאַפל, נאָר די גרויסע און די קליינע
 לעפל האָבן געפעלט.
 — מאַמע, — האָט לוסי געפרעגט — וואו זיינען די לעפל ? דאָ ליגן זיי ניט.

די מאמע איז צוגעגאנגען און אויסגעפונען, אז די לעפל האבן געפעלט.
 זי האט אַ טראַכט געטאָן און דאָן זיך צעשמייכלט און געזאָגט צו לוסין:
 — אַ, דערפאַר איז יודי היינט געווען אזוי פארנומען פארן שלאָפן גיין!
 ער האָט געהאַלטן אין איין אריינלויפן פון זיין צימער אין קיך. איך האָב געהערט
 ווי ער האָט גערעדט צו זיך אליין: „די בעיביס זיינען הונגעריק“. גיי, לוסי,
 אריין אין זיין צימער און געפין דאָרט די לעפל.

לוסי איז שטיל אריינגעגאנגען אין יודיס צימער. זי האָט אָנגעצונדן דאָס
 קליינע לעמפל און זיך אַרומגעקוקט.

צוערשט האָט זי אריינגעקוקט אין יודיס „קריב“. אין זיין פויסטל האָט ער
 געהאַלטן אַ קליין לעפעלע. לעבן אים איז געשטאַנען דער שטענדיק לאכעדיקער
 „דזשדזשאַן“, דער וויסער קלאון מיט די רויטע בעקעלעך.
 לוסי האָט געלאַכט. — איצט האָב איך שוין איין לעפעלע. מען דארף גע-
 פינען אַנדערע „בעיביס“, וועל איך געפינען אַלע לעפל.
 אונטערן „קריב“ האָט לוסי געפונען ליגן „מוסי פוסי“ און לעבן איר איז
 געלעגן אַ גרויסער לעפל.

אינדערפרי, ווען יודי איז אויפגעשטאַנען, האָט אים די מאמע געפרעגט:
 — יודי, פאַרוואָס האָסטו ארויסגענומען אַלע לעפל?

יודי האָט זיך ניט געקאָנט גלייך דערמאָנען, ער האָט געטראַכט, געטראַכט און

האָט געזאָגט:

- זיי זיינען געווען הונגעריק.
- ווער איז געווען הונגעריק? — האָט די מאמע געפרעגט.
- זיי, האָט יודי געענטפערט.
- ווער „זיי“? — האָט די מאמע געוואַלט וויסן.
- די בעיביס, — האָט יודי זיך דערמאָנט.
- ביסט אליין אַ בעיבי, — האָט די מאמע געלאַכט.
- ניין, איך בין ניט קיין בעיבי. איך בין אַ גרויסער בחור.
- ווי אַלט ביסטו, יודי?
- איך בין צען יאָר אַלט.
- ניין, יודי, לוסי איז אַלט צען יאָר. דו וועסט ווערן דריי יאָר אַלט.
- ניין, מאמע, איך בין צען יאָר אַלט.
- ווער ווייס בעסער, יודי, די מאמע אָדער דו?
- האָט די מאמע געלאַכט און אים צוגעדריקט צו זיך.
- איך ווייס בעסער.

מיטצי פליט אהיים

.1

ווען יודזשין איז אַלט געוואָרן אַכט יאָר, האָט ער מער ווי אַליץ אין דער וועלט געוואָלט האָבן אַ הינטל. נאָר אין הויז זיינען געווען נאָך צוויי שוועסטער און זיי האָבן געזאָגט: „ניין“. און טאַטע־מאַמע האָבן געזאָגט — „ניין“. און דער זיידע האָט געזאָגט — „ניין“. האָט יודזשין ניט געקענט פאַרשטיין, וואָס קאָן זיין שענער פֿון אַ שוואַרץ קליין הינטל מיט האָר ווי זייד, מיט לאַנגע אויערן און בורשטיגע אויגן, וואָס קוקן דיר געטריי אין פנים אריין? נאָר אַז אַלע מענטשן אין הויז זאָגן „ניין“, מסתמא ווייסן זיי בעסער.

ווען יודזשין איז שוין געווען אַ גרויסער, ווען ער איז צוועלף יאָר אַלט געווען, האָט ער נאָך אַליץ געוואָלט האָבן אַ הינטל, און דאָס מאָל האָט זיך עס אים כמעט איינגעגעבן. ער האָט יענעם זומער פארבראכט אין אַ קעמפּ. איין מאָל איז מען אַוועק אויף אַ לאַנגן הייק. ער און זיין חבר מויש זיינען געגאַנגען די לעצטע. גייען זיי אַזוי און רעדן וועגן זייער קאַנסעלאַר, הינטער זיי גייט מער קיינער ניט. דאָרט ליגט אַ לאַנגער, לאַנגער זאַמדיקער וועג, פֿון ביידע זייטן פעלדער און פארמס.

מיט אַמאָל דוכט זיך יודזשינען אויס, אַז עמעצער גייט הינטער זיי. ער גיט זיך אַ קוק אום און ער דערזעט: יא, עמעצער גייט זיי נאָך, מיט שטילע, שטילע טריט. זיי האָבן זיך זייערע אויגן ניט געגלויבט. זיי זיינען געבליבן שטיין. דער עמעצער איז צוגעקומען נאָענט צו זיי. אַזוי נאָענט, אַז ער האָט זייערע נאָקעטע פיס אָנגערירט.

דאָס איז געווען אַ ברוינער עירדעיל הונט, פֿון מיטעלן וואוקס, אַ ביסל אַ פאַרשטויבטער, נאָר אַזוי איז ער געווען אינגאַנצן ריין. מויש האָט זיך דער־שראַקן פארן הונט און ער האָט געוואָלט אָנגעהויבן גיין שנעלער, נאָר יודזשין האָט זיך איינגעבויגן איבער דער שטומער באַשעפעניש און אים אָנגעהויבן גלעטן. דער הונט האָט אויסגעשטרעקט זיין ווייכע גרויסע צונג און געלעקט יודזשינס האַנט און זיך געשטעלט אויף די הינטערשטע לאַפּעס און מיט די פּאָדערשטע ווי געוואָלט אַרומנעמען יודזשינען.

פון וואָנען האָט זיך דער איינזאַמער הונט גענומען? צו וועמען האָט ער באַלאַנגט? מױש און יודזשין האָבן געדארפט אַניאָגן זייערע חברים. דער קאַנסעלאַר האָט געגעבן אַ פּיף, אַז אַלע קינדער זאָלן זיך האַלטן צוזאַמען. יודזשין און מױש גייען אין ריי, נאָר הינטער זיי גייט מיט אַן אַראָפּגלעאָזטן קאַפּ קאַפּ דער ברױנער הונט. מױש האָט נאָך אַלץ מורא. ער וויל זאָגן דעם קאַנסעלאַר, נאָר יודזשין בעט זיך ביי אים: ״וואָס אַרט דיך וואָס דער הונט גייט אונדז נאָך? ער טשעפעט דיך ניט, טשעפע אים ניט״.

צווישן יודזשינען און דעם הונט האָט זיך אַנטוויקלט אַ פּריינטשאַפט. דער קאַנסעלאַר האָט געזאָגט: ״איך האָב גאַרניט קעגן דעם, אַז דו, יודזשין, זאָלסט מיטטבעמען דעם הונט אין קעמפּ אַריין, אויב ער וועט וועלן מיטגיין, נאָר צווינג אים ניט. זאָל ער אַליין באַשטימען״.

יודזשין האָט זיך געפּרייט. דער הונט איז אים נאָכגעגאַנגען, ווי אַ גוטער הייקער. ער איז צוגעקומען צום טויער פון קעמפּ און דאָרט געבליבן שטיין. יודזשין האָט אים גערופּן, נאָר אַריינגיין האָט דער הונט ניט געוואָלט. ער איז געשטאַנען אַ פאַרבענקטער און געקוקט ווי יודזשין גייט אַריין. דאָן האָט ער מיט גיכע טריט אַנגעהויבן שטעלן פּיס, צוריק אַהיים צו זיין באַלעבאַס.

2.

יודזשין איז געווען אַ גרויסער. ער איז אַריין אין קאַלעדוזש און ער האָט שוין מער וועגן קיין הינטל ניט געטראַכט. דאָ ברעכט אויס די מלחמה. יודזשין וויל פליען צו די פּיינט פון אמעריקע און זיך מיט זיי אַפּרעכענען. ער לערנט זיך גוט אין דער אווּאַציע־שול און ער ווערט אַ פּילאַט פון אַ פּליענ־דיקער פעסטונג. ער איז שטאַלץ מיט זיין ביי־17.

אַט געפּינט זיך יודזשין שוין אין צפּון־אפּריקע. ער איז געפּלויגן איבער דעם פּיינטס טעריטאָריע. ער בענקט אַהיים צו זיינע טאַטע־מאַמע, צו זיינע שוועסטער, צו זיין זיידן.

דרייט זיך אַמאָל יודזשין אַרום איבער די גאַסן פון קאַסאַבלאַנקאַ. די מענטשן אַרום אים רעדן פּראַנצויזיש און אַראַביש און נאָך שפּראַכן, וועלכע ער פאַרשטייט ניט. יודזשין איז געווען אויף אַ ״פּאַרלאַ״ און ער האָט געוואָלט פאַרברענגען מיט פּריינט, נאָר ער האָט דאָ קיינעם ניט געקענט. מיטאַמאָל דער־זעט ער ווי אַן אַראַבער שטייט אין מיטן גאַס אַרומגערינגלט פון דריי הינטלעך. יודזשין שטעלט זיך אָפּ און ער באַטראַכט זיי. דער אַראַבער הייבט אויף איין הינטל, אַ שוואַרצן שפּאַניעל, און ער טראַגט אים צו צו יודזשינען. דאָס הינטל לאָזט זיך גלעטן און עס וויל ניט אַרויס פון יודזשינס אַרעמס.

עפעס האָט יודזשין דערפילט, ווי דאָס הינטל וויל זיך באַפריינדן מיט אים. און יודזשין האָט זיך גענויטיקט אין אַ פריינט. דער אראבער גיט יודזשין צו פארשטיין, אַז ער וויל דאָס הינטל פארקויפן. ער וויל פינף דאלער דערפאר. יודזשין טראַכט שנעל. די חברים-פליער פון זיין ביי-17 האָבן ניט איינמאַל געזאָגט, אַז די שיף דארף האָבן אַ „מעסקאַט“. יודזשין גיט אַ טראַכט ווי גוט ס'וועט זיין, ווען ער וועט צוריקקומען מיט אַ סורפריז, מיט אַ „מעסקאַט“. יודזשין האָט דאָס הינטל אָפגעקויפט ביים אַראַבער און ס'איז אים איינגעפאַלן אים אַ נאָמען צו געבן מיטציי.

קיין בעסערע מתנה האָט יודזשין זיינע חברים ניט געקאָנט בריינגען. מיטציי איז געווען אַ יאָר אַלט און ער איז געוואָרן דער ליבלינג פון אַלע פליער. צוויי מאַל האָט יודזשין מיטצין אריינגענומען אין זיין פליענדיקער פעסטונג און דאָס הינטל איז געפלייגן. מיטציי האָט זיך ניט געשראַקן, נאָר צו הויך האָט ער ניט געקאָנט פליען.

יעדעס מאַל ווען יודזשין שיף האָט זיך געדארפט אויפהייבן צום קאַמף, האָבן זיך אַלע פליער געזענגט מיט מיטצין. דאָס הינטל האָט ווי פארשטאַנען, אַז זיינע פריינט פליען אוועק אויף אַ געפערלעכער מיסיע, און זיי וועלן שוין מעגלעך מער ניט צוריקקומען; נאָר ווען יודזשין האָט זיין ריזיקע שיף צוריק-געבראַכט בשלום, האָט מיטציי זיך געפרייט מער ווי אַלע.

3.

יודזשין האָט זיך אויסגעצייכנט אַלס אַ פילאַט. ער האָט באַקומען דעם לופט-מעדאַל און ווען ער האָט געענדיקט זיינע פופציק באַמבע-מיסיעס איבער דעם פיינטס טעריטאָריע, האָט ער געקראָגן דעם „דיסטינגווישד פלייאינג קראַס“. ער האָט געוואוסט, אַז ער וועט באַלד אַהיימגעשיקט ווערן אין די שטאַטן און ווערן אַן אינסטרוקטאָר, צו לערנען נייע פליער. זיינע עלטערן האָבן זיך געפרייט, וואָס יודזשין וועט באַלד אַהיימקומען אַ גאַנצער און אַ געזונטער און אַ העלד דערצו.

יודזשין האָט באַשלאָסן מיטצונעמען מיטצין מיט זיך אַהיים. אינדי פאר-איניקטע שטאַטן, מיטציי איז זיין בעסטער פריינט, האָט ער געזאָגט. מיטציי האָט שטענדיק געווארט אויף אים, ווען ער איז געפלייגן אין די הימלען און געקעמפט מיט אונזערע פיינט. ער קאָן מיטצין ניט איבערלאָזן.

ענדלעך איז געקומען דער טאָג ווען יודזשין האָט זיך געדארפט אריינעצען אין אַ טראַנספּאָרט-שיף און לאַנגזאַם, דורך געפערלעכע וואַסערן, אָנקומען אין די שטאַטן. מען האָט אים געזאָגט, אַז ער קאָן זיין הינטל ניט מיטנעמען אויף

דער שיף, אז ער וועט עס מוזן לאזן אין האפן (פארט). געזעץ איז געזעץ. יודזשין האט געהאט טרערן אין די אויגן, ווען ער האט זיך געדארפט גע-זעגענען מיט זיין באַליבטן מיטצי.

דער נאָוויגאָטאַר פון יודזשינס לופט-שיף, לייטענאַנט פעטריק אַגרעידי, האט געדארפט אהיימפארן מיט אַן אַנדער שיף אין אַ פאַר טעג ארום. יודזשין האט אים איבערגעלאזט מיטצין. ער האט אים געבעטן, אז ער זאל מיטצין איבערגעבן אין גוטע הענט.

פאַסירט האט אָבער אַנדערש. לייטענאַנט אַגרעידי איז ניט אהיימגעפארן, ווי לייטענאַנט יודזשין, אויף אַ וואַסער-שיף, נאָר אין אַ לופט-שיף, לייטענאַנט אַגרעידי האט דערציילט דעם פילאָט וועגן דעם ווער מיטצי איז און דער פילאָט האט דערלוויבט מיטצין צו פליען אַהיים, אין די פאראייניקטע שטאַטן. לייטענאַנט אַגרעידי האט געוואוסט, אז יודזשין וועט האָבן דעם גרעסטן סורפריז אין זיין לעבן.

ווען לייטענאַנט אַגרעידי איז אָנגעקומען אין ניו יאָרק מי טמיטצין, האט ער די ערשטע זאך טעלעפאָנירט צו יודזשינס עלטערן. זיי האָבן אים געבעטן גלייך אריבערקומען. ער איז אָבער ניט געקומען אַליין. ער האט מיטגעבראַכט מיטצין.

יודזשינס טאַטע-מאַמע און זיינע שוועסטער און אויך דער זיידע האָבן זיך ניט געקענט אָפּפרייען מיט מיטצין. זיי האָבן אים אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ. זיי האָבן געוואוסט ווי שטאַרק יודזשין וועט זיך דערפרייען, ווען ער וועט אריינקומען אין הויז און דערזען אַן אומגעריכטן גאַסט — מיטצין.

צען טעג האט מיטצי פארבראכט אין יודזשינס הויז. אויפן עלפטן טאָג האט געקלונגען דער טעלעפאָן. דאָס האט גערעדט יודזשין. די פרייד איז געווען גרויס. מיטצין האט מען פריש אויסגעבאָדן און אויסגעקאַמט.

ווען יודזשין האט געעפנט די טיר און די מאַמע האט אים ארומגעכאַפט קושן און האַלדזן. האט יודזשין ניט געוואוסט, אז אויף אים ווארט זיין געטרייער פריינט אין זעלבן הויז. מיטצי איז געלעגן אַ שלאָפנדיקער אין וואש-צימער. ס'איז געווען שפעט ביינאַכט. נאָר ווען יודזשין איז אריין אין שלאָף-צימער, וואָס האט זיך געפונען לעבן וואַש-פלאַץ, האט מיטצי דערהערט זיין קול און זיך אויפגעכאַפט און אָנגעהויבן בילן און סקאַוואַטשען. יודזשין האט זיך זיינע אויערן ניט געגלויבט. ער איז אריינגעלאָפן אין וואַש-צימער און דאָרט איז אים אַנטקעגנגעשפרונגען מיטצי, זיין מיטצי.

— מאַמע טייערע, דאָס איז פאַר מיר אַזאַ איבערראַשונג, אז איד קאָן זיך אַליין ניט גלויבן, — האט יודזשין געזאָגט.

— מיין קינד, — האָט די מאַמע געזאָגט צו יודזשינען, — מיר וועלן אויפֿ-
פּאַסן אויף מיטצין. ער איז אונדז טייער, ווייל ער איז געווען מיט דיר אין די
שווערסטע צייטן. ער האָט אונדז דער ערשטער געבראַכט אַ לעבעדיקן גרוס
פון דיר.

מיטצי האָט ניט געוואָלט אַראָפּקריכן פון יודזשינס הענט. ער האָט געהאַלטן
אין איין קוויטשען, ווי ער וואָלט וועלן דערציילן יודזשינען ווי שטאַרק ער האָט
געבענקט נאָך אים.

רבקה לע דוד קאוואלס

א שלום גאלדין מעשה

אין משך פון א צענדליק יאָר, אָנהויבנדיק פון 1940, האָט דערשרייבער
זונטיק געדרוקט אַ לעבנס־פּאַסירונג אין דער „מאַרגן־פּרייהייט“, אונטערן
פּסעוודאָנים שלום גאַלדין. די מעשות זיינען מערסטנס געווען אמתע געשיכטעס,
וואָס לייענער האָבן דערציילט.

ר ב ק ה ל ע ח ו ד ק א ו א ל ס

פאראן לעבנס-פאסירונגען, וועלכע רירן אן און ענגן קרייז מענטשן. די וואס ווערן דערפון גערטראפן, געדענקען דאס אויפן גאנצן לעבן. אויך זייערע נאענטסטע דערמאנען זיך פון צייט צו צייט.

פאראן אבער אויך געשיכטעס, וועלכע גייען ארויס פון פאמיליע-קרייז און ווערן דאס אגנטום פון א גאנצער קהלה, פון א דארף, א שטעטל און אפילו א גרויסער שטאט.

היינט וועלן מיר אייך דערציילן איינע פון די מערקווירדיקסטע געשיכטעס וואס איז פארגעקומען מיט איבער 60 יאָר צוריק אין דער גרויסער יידישער יידישער טעקסטיל-שטאָט לאָדזש, פוילן. אין אמעריקע געפינען זיך טויזנטער און טויזנטער יידן, וועלכע געדענקען נאָך יענע געשיכטע. עס געפינען זיך אַ צאל וואָס זינגען נאָך בײַן היינטיקן טאָג דאָס ליד, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין אַנדענק פון יענער פּאַסירונג.

יעדער לאָדזשער פון עלטערן דור געדענקט דעם נאָמען ר ב ק ה' ל ע ח ו ד ק א ו א ל' ס. זי איז געוואָרן אַ לעגענדארע פיגור, און די דראַמאטישע געשיכטע פון איר לעבן און, איבערהויפּט פון דער טראַגישער פּאַסירונג, וואָס האָט זי באַרימט געמאַכט, איז דערציילט געוואָרן אין אזויפיל וואַריאַנטן, אַז דער שרייבער פון די שורות האָט געדארפּט אַ סך פאַרשן צו דערגיין דעם אמת. די מערקווירדיקע פרוי רבקה'לע דוד קאוואַליס האָט געוואַלט אַנשרייבן איר לעבנס-געשיכטע. נאָר זי האָט דאָס אַלץ אָפּגעלייגט אויף שפעטער, ביז עס איז געוואָרן צו שפעט. דערציילט די פּאַקטן האָט מיר איר פלימעניצע ראָזע קושינסקי.

אויף דער אַלעקסאַנדראַווסקע נומער 7 אין לאָדזש האָט געוואוינט דוד אַפּענבאַך מיט זיין פרוי און דריי טעכטער און צוויי זין. ווי די מערסטע יידן, האָט מען אים ניט גערופן ביים לעצטן נאָמען, נאָר מיט אַ צונאָמען — דוד קאוואַליס. אַ צאָל לאָדזשער, וואָס האָבן מיר דערציילט די מעשה, האָבן איי-בערגגעבן, אַז גערופן האָט מען דעם פּאַטער דוד קאוואַליס, ווייל ער איז געווען אַ קאוואַל (שמיד) אין באַלוט, דעם אַרעמסטן קוואַרטאַל פון לאָדזש. די פלימעניצע זאָגט אַבער, אַז געהייסן האָט ער קאוואַל דערפאַר, וואָס ער האָט געשטאַמט פון שטעטל קאוועל. אויך איז נאָך גאַנץ באַלוט אין יענער צייט ניט געווען באַזעסן פון גאַלע קבצנים. אויף דער אַלעקסאַנדראַווסקע גאַס האָבן געוואוינט פארמעגלעכע מענטשן. דוד קאוואַליס איז גראַד געווען אַ

ייד א גביר. ער האט געהאט די חזקה איבער סאָדע וואסער און סאָקן (סיראָפּ) אין לאַדזש. ער איז געווען אַ בעל-צדקה און אין זיין הויף האָט ער געהאַט אַן אייגענע שול מיט אַן אייגענעם מנין.

זיין הויז איז געווען אויסגעשטאַט לויטן לעצטן פּאַסאַן. די גרויסע קיך האָט געלאָנצט פון די קופּערנע פּאַנען, וואָס האָבן פּאַרנומען די ווענט. כאָטש די עלטערן זיינען געווען פּרום, האָבן אָבער די טעכטער באַקומען אַ וועלטלעכע דערציאונג. זיי זיינען געגאַנגען אין שקאַלע.

פון אַלע פינף קינדער איז דאָס שיינדל געווען רבקה'לע. זי איז געווען די יינגסטע פון די טעכטער. מיט איר שיינעם אויסזען האָט געקלונגען די שטאַט. זי איז געווען הויך און שטאַלטנע געוואָקסן, אירע האָר זיינען געווען ווי רייפּע קאַשטאַנעס, די העל ברוינע אויגן ווי דורכזיכטיקער בורשטיין, איר קול האָט געקלונגען מיט רייך, געלעכטער און יוגנט-פרייד. די הויט פון איר לייב איז געווען ווייס און גלאַט ווי אַ שפיגל.

ווען אירע פּאַרערער אין ניו יאָרק זיינען זי געקומען אַנקוקן בעת זי איז שוין געווען אַן אַלטע פּרוי, אויף איר לעצטן באַזוך דאָ, נאָכדעם ווי זיי האָבן זי ניט געהאַט געזען איבער 30 יאָר, האָבן זיי זיך אַנטוישט פון איר דיקן אויסזען, נאָר ווען זי האָט די ערשטע ווערטער ארויסגערעדט, האָבן אַלע אייסגערופן: „ס'איז די זעלביקע רבקה'לע“.

ניט בלויז איז רבקה'לע געווען די יידישע שיינהייט פון לאַדזש נאָר זי האָט אויך פּאַרמאָגט פּערזענלעכקייט, א פּעסטן כאַראַקטער, און אַ גוטן קאַפּ אויף די פּלייצעס.

שוין צו 18 יאָר האָט מיט איר אויסזען און איר האַלטן זיך געקלונגען די שטאַט. שוין דאָן האָט זי געוואוסט, אז די גאַנצע שטאַט קוקט אויף איר. ווען רבקה'לע האָט זיך געדאַרפּט אויספּוּצן לכּבוד א יום-טובּ, זיינען מיידלעך און פּרויען געשטאַנען הינטער אירע פּענסטער צו קאָנען כאַפּן אַ קוק אויף איר. מיר דערציילט אַ לאַדזשערין, אַז זי האָט אַלס קינד ניט איינמאַל געכאַפּט פּאַטש, שטייענדיק הינטער רבקה'לע'ס פּענסטער, פון די סטרוזשעס, וואָס זיינען ארויסגעקומען פּאַנאַנדערטרייבן די נייגעריקע.

ווען רבקה'לע איז געפּאַרן אין דער גומענער קאַרעטע („גומיאנקע“) איבער דער פּעטריקאווער גאַס, האָבן אַלע פּריקאַזשטיקעס אַוועקגעוואָרפּן די סחורה פון די הענט און אויפגעמאַכט די טירן און ארויסגעלאָפּן כאַפּן אַ בליק אויף רבקה'לע קאַוואַלס.

זי האָט געוואוסט איר מאַכט און זי האָט אַלעמען די קעפּ פּאַרדרייט נאָך צו 18 יאָר. לאַדזש איז דאָן געווען די פּראָספּעריטי־שטאַט פון פּוילן. פון

גאנץ ראסיי זיינען אראפגעקומען קופצעס (סוחרים) און געגעבן צו לייזן גרויסע געלדער. טריפענע ליטוואקעס און אויך חסידים פרומאקעס, וואָס האָבן זיך ניט איינמאַל געגעבן פעטש צוליב דער הייליקער תורה, זיינען אָבער געווען פאראייניקט, ווען ס'איז געקומען צו ווארע, צו וועקסלען און צום קופער-נעם גראַשן.

דאָן איז אויך אַנטשטאַנען די „אַחדות“ פון די ארבעטער, פון דעם וויכטיקסטן יידישן פראַלעטאריער-עלעמענט אין פוילן, דעם וועבער און פאַבריק-ארבעטער. פון איין זייט—אָן אַ שיעור רייכטום און וואוילטאָג, פון דער צווייטער זייט — שוידערלעכע עקספּלואַטאַציע, הונגער, נויט, אויסצער — און קאַמף-לוסט.

איז דען געווען אין לאַדזש א בחור צי אַ מאַנסביל, וואָס האָט ניט געטרוימט פון רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס? וואו א רייך זינדל, האָט ער זיך גע'שדכנ'ט צו דער שיינער רבקה'לן; וואו א פראַנטל, האָט ער געוואַלט מיט איר גיין שפאַצירן אין „העלענאווער“ פאַרק.

ענדלעך איז לאַדזש אויפגעשטורעמט געוואָרן פון דער גרויסער נייעס, אַז רבקה'לע האָט שוין אַ חתן. געוויס זיינען געווען גרעסערע פראַבלעמען אין יענער צייט אין דער אויסגעוואקסענער פאַבריק-שטאָט, די קליין-אמעריקע פון פוילן. געוויס זיינען אָנגעגאַנגען ביטערע קאַמפן צווישן ארבעטער און גרויזאַמע באַלעבאַטיים; ניט איין שוין מיידל האָט איר געזונט פאַרלאָרן אין די שקלאַפּערישע פאַבריקן; ניט איין קינד איז געטריבן געוואָרן צו פראַסטיטוציע; ניט איין מאַמע איז אויסגעגאַנגען פון שווינדזוכט.

נאָר ווי מען האָט געלייענט שמר'ן און געטרוימט פון זיינע פרינצן, וואָס האָבן זיך פאַרליבט אין אַרעמע מיידלעך, אזוי האָט מען געוואַלט פאַרטרייבי דעם אייגענעם עלנט, טרוימענדיק וועגן די רייכע הויפן און די שיינע פאַביענקעס. רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס, האָט שפאַצירט איבער דער פיעטריקאווער גאַס ניט אַ חתן, ווער איז געווען דער גליקלעכער? געוויס ניט קיין אַרעם בחור, קיין וועבער אָדער שניידער.

דאָס איז געווען ניט קיין אַנדערער ווי חיים ראובן שלאַ מאַוויטש. דער זון פון איינעם פון די רייכסטע טון-פאַבריקאַנטן פון לאַדזש. דער בחור האָט זיך פאַרליבט אין דער יפה-תואר איבער די אויערן. ער איז געווען אַ ייעלטלעכער בחור, ניט קיין חסיד מיט'ן שוואַרצן היטעלע, רבקה'לע וואַלט מיט אַזאַ איינעם זיך געשעמט אַ וואָרט אויסצוריידן.

חיים ראובן איז געווען צו גאָט און צו לייט, ער האָט פאַרמאַגט אַ שאַרפן קאַפּ. ער איז געווען דער איינקויפער פון טאַטנ'ס געשעפטן. כאַטש אַליין איז ער געווען מאַדערנע דייטשיש געקליידט, איז אָבער זיין פאַטער'ס הויז געווען

הסידיש אַריסטאָקראַטיש. די סביבה איז געווען גאַר אַ רייכע. יחוס און טראַדיציע האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע.

מען קאָן זיך דערפאַר פאַרשטעלן, אַז זיינע עלטערן זיינען געווען שטאַרק אַרמזופּרידן מיט זייער וואוילן זונס האַנדלונג — אַרומצוגיין פּראַנק און פּריי מיט רבקה'לע דוד קאַוואַליס, וואָס כאַט אירע עלטערן זיינען קיין קבצנים ניט געווען, האָבן זיי אָבער ניט אָפּגעשטאַמט פון גרויסן יחוס און זיינען ניט געווען אַזוי פאַרמעגלעך ווי די נאַמאַוויטשעס. די הויפט-אויסזעצונג איז אָבער געווען, וואָס רבקה'לע איז ניט געווען דאָס ציטערדיקע, איידעלע קינד, וואָס וואָלט געדארפט רויט ווערן איבער די אויערן ביים אַנבליק פון אַ בחור. רבקה'לע איז געווען צו מאַדערן, צו געוואַנט פאַר די שלאַמאַוויטשעס. צו דערפאַרן, אַז זייער קינד זאָל זיך משרד זיין מיט דער געפּוצטער, פאַרפּיומירטער מיידל. אזא וואָס האָט געקאַנט פאַר'שרפּען אַ וועלט מיט אירע פאַרשייטע בליקן. די ליבע האָט אָבער געפּלאַקערט ביי חיים ראובנ'ען. זי האָט געהאַט אַזאַ שוואַרצן כּח, אַט די ליבע, אַז חיים ראובן האָט געבראַכן אַלע פאַמיליע-צאַמען. אַלע שטרויכלונגען זיינען זיך צעגאַנגען, ווי פּוטער אויפן פייער, ווען ער האָט זיך באַגעגענט מיט רבקה'לעס צויבער-בליק.

עס האָט זיך געפּאָדערט אַ גוואלדיקער ווילן-כּח צו קאַנען שפּאַצירן איבער די שענסטע גאַסן פון לאַדזש מיט רבקה'לע'ן אונטער'ן אַרעם, קעגן דעם געבעט פון טאַטע-מאַמע און אַלע גוטע און פרומע לייט. נאָר אַט דעם כּח האָט חיים ראובן אין זיך געהאַט און רבקה'לע האָט ניט געגלויבט אין קיין באַהאַלטענע וועגן. פאַרקערט, זי וואָלט קיינמאַל מיט איר געליבטן ניט אַרומגעגאַנגען, ווען ער וואָלט ניט אַרויסגעוויזן זיין שטאַלצירן מיט איר.

2.

דאָ קומען מיר צום הויפט-פּונקט פון אונזער געשיכטע. אונטער אַנדערע אומשטענדן וואָלט מען מסתמא געפּראָוועט אַ חתונה כּידי המלך. נאָר רבקה'לע, וואָס האָט ליב געהאַט, אַז מען האָט וועגן איר גערעדט און וואָס האָט ליב געהאַט זיך אויסצופיינען פאַר דער גאַנצער שטאַט, — רבקה'לע האָט געהאַט זייער אַ שטילע חתונה. ס'איז פאַקטיש ניט פאַראַן קיין לאַדזשער דאָ, וואָס געדענקט, צי מען זאָל בכלל האָבן געפּראָוועט אַ חתונה. איין זאך געדענקט מען יאָ — רבקה'לע'ס וואוינונג נאָך דער חתונה. גע' וואוינט האָט זי מיט חיים ראובנ'ען אויף דער קאַנסטאַנטינער גאַס, זייער אַ רייכע גאַס, געוואוסט האָט אויך די גאַנצע שטאַט, אַז רבקה'לע פירט שטאַט, אַז זי לעבט אויפן גרויסן שטייגער. חיים ראובן ברענגט צו זיך אין הויז אריין

די גרעסטע סוחרים ; מען פראוועט בעלער, מען לאזט זיך וואוילגיין. רבקה'לע האט חיים ראובנ'ען שטארק ליב געהאט. זי האט אבער גע- האלטן, אז ער דארף זי באהאנדלען ווי זי פארדינט זיך, ווי א גראפינע, ווי דאס שווארצאפל פון אויג.

איז דען א גאנצע שטאט מענער איר ניט געווען גרייט צו פאלן צו די פיס ? האט זי זיך דען ניט געקאנט אויסקלייבן וואס איר הארץ האט געגלוסט ? מסתמא האט איר חיים-ראובן פארזיכערט, אז זי וועט ביי אים זיין די קרוין פון קאפ, אז ער וועט זי ליב האבן ווי לאנג ער וועט לעבן, אז ער וועט שטענדיק אויסגיין נאך אירע טריט.

רבקה'לע איז ניט געווען קיין נאאיוו מיידל. שטאלץ איז זי געווען און אומאפהענגיק, דרייסט און איינגעגלויבט אין איר צויבער-קראפט. זי האט זיך ניט געקענט ריכטן — און קיינער אין דער וועלט האט זיך ניט געקאנט ריכטן — אז איר גליק וועט לאנג ניט אנהאלטן, אז איר שטאלץ וועט לאנג ניט געוועלטיקן.

נאר אזוי האט דאס פאסירט.

רבקה'לע האט אנגעהויבן באמערקן, אז איר יונגער מאן הויבט זי אן פאר- נאכלעסיקן, אז ער האלט ניט זיין ווארט בנוגע דער צייט, וואס ער דארף אהיימקומען. זי ווארט אן אויסגעפוצטע און ער קומט ניט אין צייט. געשעפטן האלטן אים געפאנגען ביז אין דער שפעטער נאכט אריין. די געשעפטן פירט ער אין האטעל „מענטוילפ“, דעם רייכסטן האטעל אין שטאט, וואו עס ווירבלט מיט שאנסאנצעטקעס, וואס פארוויילן גרויסע קופצעס פון ראסיי.

דער פרויען-אינסטינקט האט איר ניט געלאזט רוען. זי האט אים אן- געהויבן פארדעכטיקן. און ווי ס'איז דער פאל אין אזעלכע מאמענטן, דער- טראגן זיך שוין קלאנגען, ס'וכן : געזען, געהערט, געזאגט, גערעדט. חיים ראובן איז ניט געווען דער זעלביקער. דאס האט זי געקאנט בא- שיימפערלעך דערפילן. ער, וואס איז איר ערשט ניט לאנג צוריק געפאלן צו די פיס, ער, וואס האט איר געשווארן אייביקע ליבע און געטריישאפט — ער פארנאכלעסיקט רבקה'לע דוד קאוואליס.

חיים ראובן האט זי מער ניט געקאנט נארן, סקאנדאלן און געוויינען — און רבקה'לע האט באשלאסן נקמה צו נעמען. און ווילד איז די נקמה געווען. מסתמא זיינען פארגעקומען איבערריידן צווישן רבקה'לען און איר מאן וועגן זיין אויפפירן זיך. עס זיינען געווען ווארנונגען פון איר זייט, אז קיין גוטס וועט דערפון ניט ארויסקומען. חיים ראובן איז זיך אנגעגאנגען מיט זיין וועג. רבקה'לע האט ניט בלויז געליטן אין זיך, נאר זי האט געוואוסט, אז די

גאנצע שטאט רעדט וועגן איר איצט ניט ווי זי איז געוואוינט געווען, אז מען זאל וועגן איר רעדן. איצט האט מען זי געמאכט צו שאַנד און צו שפאט. מען האט געלאַכט פון דער שיינער רבקה'לעך, וואָס שאַנסאַנעטקעס פון „מענטויפל“ זיינען רייצנדיקער ווי זי איז...

ס'איז געווען נאָך אַ מאַמענט דערביי, דער מאַמענט פון אַפּנאַרעריי. חיים ראובן האָט צוגעזאָגט אהיימצוקומען אין צייט און רבקה'לע האָט געווארט, געווארט אויף אים און ער האָט זיך ניט געוויזן. ער האָט ניט איינמאַל איר געזאָגט, אַז ער ברענגט געסט אין הויז אריין, גרויסע סוחרים פון טיף ראסיי. זי האָט זיך געגרייט פאר זיי. אויסגעפּוצט אויף איר שטייגער, נאָר ניט ער און ניט די געסט האָבן זיך באַוויזן. איר ווייטאָג איז געווען גרויס. ביז עס האָט פּאַסירט. דער שטורם האָט אויסגעבראַכן און דער שאַדן איז געווען גרויס.

חיים ראובן האָט איר געהייסן צוגרייטן אַ גרויסן מאַלצייט, אַ „באַליע“. רבקה'לע האָט אַלץ געהאַט צוגעגרייט. דאָס עסן איז געווען פּאַרטיק, די דינער האָבן געווארט אומגעדולדיק, די לאַמפּן און קאַנדעלאַבריעס האָבן געפינקלט. רבקה'לע איז ארומגעגאַנגען אין גרויס דערוואַרטונג. דער זייגער איז אָבער ניט געשטאַנען אויף איין אָרט. די ווייזערס האָבן איר געשטאַכט, ניט ווילנדיק, אין האַרץ אַריין. זיי האָבן זיך ווי גערייצט מיט איר, געוויזן איר, אַז חיים ראובן לאַכט אָפּ פון איר, אַז ער האָט זי מער ניט ליב.

עס איז שוין געווען אין מיטן נאַכט און ניט מען האָט געהערט פון חיים ראובן'ען אָדער פון זיינע געסט. די דינער זיינען געגאַנגען שלאָפּן. די גרויס-אַרטיקע געקעכצן זיינען פּאַרטריקנט געוואָרן. די באַלעבאַסטע איז ארומגעגאַנגען אַ פּאַרביטערטע, אַ פּאַרשעמטע און אַן אויפגערעגטע.

מיטאַמאַל איז רבקה'לע געוואָרן ווילד. ניין, מער וועט ער זי ניט באַהאַנדלען ווי די ערגסטע. מער וועט ער זי ניט אַפּנאַרן. ער וועט באַצאַלן פאַר אַלע זיינע שטיק, פאַר אַלע באַליידיקונגען און דערנידעריקונגען. זי וועט זיך מיט אים אַפּרעכענען איינמאַל פאַר אלעמאַל. אַ סוף מוז דאָס נעמען נאָך היינט ביינאַכט. זי האָט געהייסן שפּאַנען די קאַרטע. אויב ער איז ניט אַהיימגעקומען, וועט זי זען מיט די אייגענע אויגן, צי ס'איז אמת וואָס מען דערציילט וועגן אים.

— צום האַטעל „מענטויפל“ — האָט זי באַפוילן.

איבער די פינסטערע גאַסן פון לאַדזש, אין שפּעטער נאַכט, איז רבקה'לע געפאַרן איינע אליין. זי איז געפאַרן זיך אַפּרעכענען מיט איר שונא — מיט איר אייגענעם מאַן.

האָבן געהוּליעט די אַנגעפאַרענע סוחרים פון רוסלאַנד. די שטאַט איז גע-
שלאָפן, נאָר דער האַטעל „מענטוּיפּל“ האָט פון קיין שלאָף ניט געוואוסט. דאָ
האַט מען געפרעסן און געזויפן. דאָ האָט מען זיך געלאָזט וואוּילגיין אָן אַ
גרענעץ. דאָ האָט רבקה'לע געפונען איר מאָן. זי האָט געוואוסט, אַז זי וועט אים
דאָ טרעפן. און ניט אין קאַנפערענץ מיט סוחרים, נאָר אין דער פּריילעכער
געזעלשאַפּט פון שאַנסאַנעטקעס.

חיים ראובן איז געווען איבערראשט צו זען רבקה'לען. אויף דעם האָט ער
זיך גאַרניט געריכט. ער איז געבליבן געפלעפט און ניט געוואוסט ווי צו
האַנדלען. נאָר איידער ער האָט צייט געהאַט צו באַטראַכטן די לאַגע, אין וועל-
כער ער האָט זיך געפונען, איז רבקה'לע, וואָס איז געווען אויסער זיך פון
כעס און ווילד פון באַליידיקונג, צוגעלאָפן צו איר מאָן. זי האָט בליץ־שנעל
ארויסגעכאַפּט פון איר האַנט־טאַש אַ פּלעשל — און די טונקעלע פּליסיקייט
אַ גאַס געטאַן גלייך אין חיים ראובן'ס אויגן אריין. ס'איז געווען אַ פּלעשל מיט
ווּטריאַל. דער סם האָט חיים ראובן'ען גלייך די אויגן אויסגעברענט.

מער האָט ער שוין קיין שאַנסאַנעטקעס אויף זיין לעבן ניט געזען. מער
האַט ער שוין זיין שיינע רבקה'לע ניט געזען. מער האָט ער שוין די שייך פון
דער זון אויף זיין לעבן ניט געקאַנט אַנקוקן.
וואָס האָט רבקה'לע דאָן געטאַן?

ס'איז געוואָרן אַ סומאַטאַכע, אַ געלאָף. זי האָט געהאַט אַ גוטע געלעגנהייט
צו אַנטלויפן. זי האָט זיך ניט פאַרלאָרן, דערציילט זי. זי האָט געזען, אַז זי
קאָן לייכט ארויסגיין פון האַטעל, אַז קיינער זאָל זי ניט אַפּשטעלן. זי האָט גע-
קאַנט אַנטלויפן פון דער שטאַט. נאָר זי האָט דאָס ניט געטאַן, ניט געטראַכט
אַפילו וועגן דעם. אַנשטאַט דעם, איז זי גלייך אוועק אין פּאַטער'ס הויז און
אים דערציילט וואָס עס איז פאַרגעקומען. דער פּאַטער איז געווען אַ פּראַקטישער
מענטש. זיין ערשטער געדאַנק איז געווען, אַז זי זאָל אַנטלויפן.
— פאַר אוועק, נאָ דיר וויפיל געלט איך האָב נאָר. פאַר אוועק, ראַטעווע
זיך.

נאָר רבקה'לע האָט דערפון ניט געוואָלט הערן.
— טאַטע, איך גיי זיך איבערגעבן דער פּאַליציי.
אינדערפרי האָט גאַנץ לאַדזש געשטורעמט מיט דער פּאַסירונג, און אין
אַ פאַר טעג ארום איז די נייעס געווען פאַרשפּרייט אין אַלע צייטונגען פון
לאַנד. רבקה'לעס נאָמען איז געווען אויף אַלעמענס ליפן.
די פּאַליציי האָט צוגעגרייט דעם פּראַטאַקאָל פאַר אַ קרימינעלן פּראַצעס.
חיים ראובן איז געבליבן בלינד אויפן גאַנצן לעבן. רבקה'לע האָט געדארפּט
באַצאָלן פאַר איר פאַרברעכן.

דער שטאַלצער חיים ראובן איז איצט ארומגעגאַנגען אַ הילפלאָזער, אַ פאַרלאָשענער איבער די לאַדזשער גאַסן. אַלע האָבן אים נאַכגעקוקט, נאָר ער האָט דאָס מער ניט געזען. א יינגל האָט אים געפירט ביי דער האַנט. חיים ראובן האָט געטאַפּט מיט'ן שטעקן אין דער אייביקער פינצטערניש, אין וועלכער די ליכטיקע רבקה'לע האָט אים אריינגעפירט.

חיים ראובן'ס עלטערן האָבן באַשלאָסן אויסצוגעבן אַ פארמעגן, אַז רב־קה'לע זאָל פאַר'משפּט ווערן צום טויט, אַדער אויף אייביקער קאַטאַרגע. נאָר פונקט אזוי זיינען געווען אַנטשלאָסן רבקה'לעס עלטערן אויסצוגעבן אַ פאַר־מעגן אַז זייער שיינע טאַכטער זאָל באַפרייט ווערן פון דער גרויזאַמער שטראַף, וואָס האָט איר דערוואַרט.

גאַנץ לאַדזש האָט זיך איינגעטיילט אין צוויי צדדים — די וואָס האָבן גע־האַלטן מיט רבקה'לען און די וואָס האָבן געהאַלטן מיט חיים ראובן'ען. פעטש זיינען געפלוּיגן; אַלטע פריינט האָבן אויפגעהערט ריידן צווישן זיך; משפּחות זיינען אַנגע'ברוג'ט געוואָרן איינע אויף די אַנדערע.

די גאַנצע שטאַט האָט געברויזט מיטן פּראַצעס, וואָס האָט זיך באַלד גע־דארפּט אָנהויבן. די צערודערונג איז געוואָרן שטאַרקער מיט יעדן טאַג. קאָרעספּאַנדענטן פון אנדערע שטעט זיינען אַנגעקומען צום פּראַצעס. די צייטונגען זיינען געווען פול מיט רבקה'לען.

בלויז רבקה'לע איז געווען געלאָסן און מונטער. זי איז געווען גרייט צו צאָלן פאַר איר טאַט, נאָר שטאַלץ איז זי געבליבן און פאַרויכערט אירע איי־גענע, אַז וואָס עס זאָל מיט איר ניט פאַסירן, וועט זי געפינען אָן אויסוועג.

— רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס וועט ניט פאַרפאַלן ווערן, — האָט זי געלאָזט

וויסן.

ווען דער פּראַצעס קעגן איר האָט זיך ענדלעך אַנגעפאַנגען, האָבן אירע עלטערן געלאָזט אַנצינדן גרויסע ליכט אין די שולן און יידן האָבן כסדר תהלים געזאָגט, אַז זי זאָל געראַטעוועט ווערן. געלט איז געפלאָסן פון ביידע צדדים — פאַר איר און קעגן איר.

רבקה'לע איז אין געריכט ניט געזעסן מיט אַן אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ. זי האָט די גאַנצע צייט קיין טרער ניט געלאָזן. פאַרקערט. איר פנים האָט אויסגעדריקט אַנטשלאָסנקייט, באַרעכטיקונג פאַר איר שרעקלעכער טאַט.

זי איז געווען אַנגעטאַן לויט דער סאַמע לעצטער פאַריזער מאַדע און זי האָט זיך געהאַלטן מיט חשיבות, אַט אזוי ווי עס האָט געפאַסט פאַר דער יפּת־תואר פון לאַדזש.

אויפן עדות־שטול האָט זי אַלעמען איבעראשט מיט איר שטאַרקן כאָ־ראקטער, מיט איר אומדערשראַקנקייט. זי האָט באַרעכטיקט איר טאַט און זי

האָט קיין חרטה ניט געהאַט. זי איז ניט געווען סענטימענטאַל און זי האָט ניט געוואָלט קיין רחמנות צו זיך. זי איז געווען זיכער, אָן מען וועט זי באַ-פרייען. מסתמא איז זי געווען באַאיינפלוסט פון די פראנצויזישע ראַמאַנען וואָס זי האָט געהאַט געלייענט, אין וועלכע עס האָט זיך דערציילט, אָן פרויען-ערע קומט פריער פון אַלץ און אַז אַ שיינע פרוי ווערט פרייגעשפראַכן אין געריכט. רבקה'לעס עלטערן האָבן אָבער געוואוסט, אַז די שלאַמאַוויטשעס האָבן מער געלט און זיי לאָזן זיך קאַסטן גרויסע פארמעגנס, אַז זי זאל פאר-משפט ווערן. זיי האָבן געוואוסט, אַז זייער טאַכטער וועט טראַגן דעם צייכן פון אַ פארברעכער אויף זיך. די גרויסע ליכט אין די שולן האָבן געגאַסן חלבי'נע טרערן אויף איר מזל. יידן האָבן בקול קולות געבעטן פאַר איר — נאָר די פראַקוראַרן האָט דאָס ניט געארט. זיי האָבן געטאַן זייערס.

רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס איז פאַר איר פארברעכן פאַר'משפט געוואָרן צו לעבנסלענגלעכער געפענקעניש אויף סיביר. נאָר אזוי ווי זי איז געווען אַ פרוי און נאָך א יונגע דערצו, האָט מען איר פאַראורטיילט צו 20 יאָר פאַרשיקונג אין סיביר.

מען קאַן זיך פאַרשטעלן, וואָס עס האָט זיך אָפגעטאַן ווען דער אורטייל איז באַקאַנט געוואָרן. עס האָט געהערשט טרויער און יללה אין רבקה'לעס הויז. די שלאַמאַוויטשעס ווידער זיינען ארומגעגאַנגען מיט אויפגעהויבענע קעפ. ס'איז געווען זייער זיג. ס'איז געווען נקמה פאַר חיים ראוב'נס ארומגיין א בלינדער מיט אַ שטעקן איבער די גאַסן.

אַלע האָבן רבקה'לען אָדער באַדויערט, אָדער פאַרדאַמט. מען האָט געמיינט, אַז רבקה'לע וועט איצט, נאָך דעם אורטייל, צוזאַמענברעכן, נאָר מען האָט זיך גענאָרט. זי איז ארומגעגאַנגען מיט אַ שטאַלצן קאַפ. זי איז געווען זיכער, אַז זי וועט אויף סיביר ניט גיין.

אָבער דאָס מאַל האָט זי ניט געטראַפן. צוזאַמען מיט פשוט'ע פארברעכער, קרימינאַליקעס, האָט מען זי געפירט פון שטאָט צו שטאָט מיט'ן עטאַפ אויפ'ן וועג קיין סיביר.

נאָר ווען זי איז נאָך געווען אין געריכט-הויז האָט איר שיינקייט און איר שטאַלצע האַלטונג געפאַנגען דאָס האַרץ פון אַ מאַן, וואָס האָט געהאַט גרויס איינפלוס אין די געריכט-קרייזן. יענער האָט זיך אין איר פאַרליבט אויפ'ן אַרט און ער איז געווען אַנטשלאַסן זיך אריינצואוואַרפן אין דער ארבעט און זי באַ-פרייען — געזעצלעך, אָדער אוימגעזעצלעך.

וועלן מיר אַט דעם שפאַגענדיקן קאַפיטל פון אונזער דערציילונג לאָזן אויף שפעטער.

איצט וועלן מיר איבערגעבן וואָס עס איז פאַרשפרייט געוואָרן ביים פאַלק

וועגן אַט דער טראַגעדיע. דאָס, וואָס מיר האָבן ביז איצט געהערט, האָט רבקה'לע אַליין דערציילט צו איר פלימעניצע צענדליקער יאָרן שפעטער נאָך דעם ווי עס איז פאַרגעקומען.

מיר האָבן אָבער גערעדט מיט צענדליקער לאַדזשער יידן אין די פופציקער און זעכציקער, וואָס געפינען זיך איצט אין ניו יאָרק, אין פעטערסאָן און אין פּאַסעיק, וועלכע דערציילן, אַז די אורזאך, וואָס עס האָט געפירט צו דער טראַגעדיע, איז געווען אַן אַנדערע. און ווייל די אורזאך איז זייער אַן אינטע־רעסאַנטע, וועלן מיר דאָ איצט איבערגעבן זייער צד.

3.

חיים ראובן שלאמאָוויטש איז געווען אַ געטרייער זון. ער האָט זיינע עלטערן אין אַלץ געפּאָלגט און זיי האָבן שטאַלצירט מיט אים. ביז עס האָט זיך אריינגעמישט אַ לילית און צעשטערט דעם שלום־בית ביי די שלאמאָוויטשעס. חיים ראובן האָט ניט געקאַנט ביישטיין דעם נסיון. רבקה'לע דוד קאָוואַל'ס איז געווען שטאַרקער ווי טאַטע־מאַמע'ס רייד, ווי דער גרויסער נאָמען פון די שלאמאָוויטשעס, ווי די בייזע אויגן פון אַ גאַנצער שטאַט.

ווען חיים ראובן האָט געבראַכן אַלע טראַדיציעס פון יענער צייט און ער איז פּראַנק און פריי געגאַנגען שפּאַצירן מיט רבקה'לע דוד קאָוואַל'ס, האָט ער אויסגעבויערט אַ לאַך אין זיין מאַמעס האַרץ. נאָר ער איז געווען פּאַר־שכור'ט פון זיין ליבע צו רבקה'לען און אים האָט קיין זאך ניט געאַרט.

ווען ער האָט אין דער שטיל חתונה געהאַט מיט איר, איז זיין מאַמע פון פּאַרדראָס קראַנק געוואָרן און זי איז שוין מער ניט געקומען צו זיך. ווען זי האָט געהאַלטן ביים שטאַרבן, האָט זי געשיקט נאָך אים און ביים טויטן־בעַז האָט ער איר געשוואָרן, אַז ער וועט אויספירן איר לעצטן פּאַרלאַנג — זיך צע־שיידן און זיך גט'ן מיט רבקה'לע דוד קאָוואַל'ס.

נאָך איר טויט האָט חיים ראובן פּאַרלאָזן רבקה'לען. ער האָט איר געוואַלט געבן אַ גט, נאָר זי האָט ניט געוואַלט הערן דערפון. עס איז אַוועק אַ צייט און זיי האָבן זיך מער ניט געזען. אין שטאַט האָט מען גערעדט, אַז חיים ראובן שטייט אין שידוכים. רבקה'לע האָט ניט געגלויבט. זי איז געווען זיכער, אַז ער וועט צוריקקומען צו איר.

אין אַ צייט ארום איז צו איר געקומען אַ שליח פון חיים ראובן'ען און איר געבראַכט די גוטע בשורה, אַז חיים ראובן וויל זיך מיט איר איבערבעטן, ער וויל זיך מיט איר טרעפן אין „אנשטאַט'ס" גאַרטן אין אַ באַשטימטער צייט. רבקה'לע איז געווען איבערגליקלעך. זי האָט זיך אויסגעפּוצט בלויז ווי זי אליין האָט געקאַנט, ווי אַ גראַפינע, לויטן פּאַריזשער פּאַסאָן פון יענער צייט.

מיט דעקאלטירטע שולטערן, מיט אַ וואואל און אַ גרויסער הוט, פארפומירט לויט דער לעצטער מאָדע.

די קלוגע רבקה'לע האָט אָבער ניט פאַרשטאַנען, אַז חיים ראובן האָט פאַר איר געהאַט צוגעגרייט אַ פאַסטקע — ניט איבערבעטן האָט ער זי גע- וואַלט, נאָר געבן איר מיט גוואַלד אַ גט איז געווען זיין ציל.

לויטן יידישן דין איז געווען גענוג צו האָבן צוויי עדות, וואָס זאָלן צווען, אַז דער מאַן האָט דער פרוי געגעבן אַ גט. חיים ראובן האָט מיטגענומען מיט זיך צוויי יידן פון זיין טאָטנ'ס געשעפט. זיי זיינען געזעסן אויף אַ באַנק און געוואָרט. חיים ראובן איז געגאַנגען געאַרעמט מיט רבקה'לען. זי איז געווען אויפן זיבעטן הימל. זי האָט ניט געפילט די פאַלשקייט פון זיינע רייד. ווען ער איז מיט איר צוגעקומען נאָענט צום פּלאַץ וואו די צוויי עדות זיינען געזעסן, האָט ער פּלוצלונג ארויסגעכאַפט פון קעשענע אַ פאַפּיר און אויף גיך דאָס פאַפּיר אַריינגעשטופּט אין רבקה'לעס דעקאַלטירטער פּלייצע. זי איז גע- בליבן דערשטוינט און אויפן מאַמענט געמיינט, אַז דאָס איז אַ שפּאַס אַזאַ.

— הער אויף, חיים ראובן, וואָס טוסטו, מענטשן זעען דאָך .

דאָ האָט חיים ראובן אַן ערנסטער אויסגערופן צו די יידן:

— יידן, זייט עדות, אז איך האָב איר געגעבן אַ גט.

אויף דעם האָבן די יידן געענטפּערט:

— מיר זיינען לעבעדיקע עדות, מיר האָבן געזען, אַז דו האָסט איר גע- געבן אַ גט.

גלייך נאָכדעם איז חיים ראובן אַוועק און זי געלאָזט אליין.

באַלד האָט די גאַנצע שטאָט געקלונגען מיט דער נייעס וועגן גט, וועגן

דעם ווי מען האָט רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס אָפּגענאַרט.

— איר שפּילט זיך מיט די שלאַמאָוויטשעס — האָט מען אין שטאָט גערעדט.

עס איז אַוועק אַ צייט און חיים ראובן האָט דערהאַלטן אַ ידיעה, אַז עס זיינען

געקומען סוחרים פון מאַסקווע, וואָס ווילן, אַז ער זאָל זיי קומען זען וועגן

מסחר. דאָס זיינען געווען נייע סוחרים מיט אַ גרויסן נאָמען. זיי זיינען איינגע-

שטאַנען אין האַטעל „מענטיופּל“, אין רייכסטן האַטעל אין שטאָט .

חיים ראובן איז געגאַנגען. ער האָט זיך מיט זיי געדארפּט טרעפּן אין אַ

באַשטימטן צימער פון האַטעל, נאָר ווי-נאָר ער האָט די טיר אויפגעעפּנט פּין

צימער, אַזוי איז אים אַנטקעגנגעקומען רבקה'לע דוד קאַוואַל'ס און זי האָט

אים די אויגן זיינע אויסגעברענט מיט אַ פּלעשל וויטריאַל.

דאָ האָט איר ביידע צדדים פון דער געשיכטע, ווי איר זעט, איז דאָ אַ

געוויסער מאַטיוו אין ביידע דערציילונגען. אין דער ערשטער ווערסיע ווילט

זיך שאפן סימפאטיע פאר רבקה'לען, אין דער צווייטער — פאר חיים-ראובנ'ען. און אט איז דאָס לידל וואָס מען האָט יאַרנלאַנג געזונגען אין לאַדוש און אין דער אומגעגנט וועגן דער טראַגעדיע.

— כאַיעמרוון (חיים ראובן) גיי שוין צום דאקטאר.
דערצייל אים וואָס דיר איז:
אַ מעדיצין וועט ער דיר פאַרשרייבן,
ס'זאָל זיין אַ הילף צו דיין געזיכט.

— קיין דאָקטאָר קאָן מיר שוין ניט העלפן.
קיין מעדיצין איז ניטאָ אויף דער וועלט.
רבקה קאָוואַליס האָט גערויבט מיינע יאָרן
און האָט מיינע אויגן פאַרשטעלט.

אַ בריוועלע האָט זי מיר געשריבן.
כ'זאָל קימען אין האַטעל „מאַנטטויפל“ צו גיין.
אַזוי ווי כ'בין נאָר צום פּלאַץ צוגעקומען.
האַט זי געגאַסן פיטריאַל אין מיינע אויגן.

אינגעלייט, נעמט זיך אראיע (ראיה).
קיין ליבע איז ניט גוט צו דערקענען.
כ'האַב ניט געוואָלט מיט איר וואוינען צוזאַמען.
האַט זי געטין מיינע אויגן אויסברענען.

4.

רבקה'לעס פּראַצעס האָט געהאַט צוגעצויגן מענטשן פון אַ סך שטעט.
אין געריכט-הויז האָט מען געקאַנט זען אַפיצערן אין אונזערעמען, פּאָליאקן
מיט גרויסע פאַרדרייטע וואַנצעס, חשובע פּנימ'ער מיט גאַלדענע פענסנע אויף
די נעזער.

צווישן דעם עולם האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן אריין אַ הויכער מאָן
מיט אַ וואַזשנעם אויסזען, וואָס האָט געטראָגן אַ שוואַרצע פעלערינע און
לאַנגע האָר. האָט זיך געהאַלטן אין איין שושקען מיט פאַרשיידענע געריכט
אַנגעשטעלטע, וואָס האָבן זיך באַצויגן צו אים מיט דרך ארץ. אויך די מיליטער-
לייט האָט ער געקענט. זיך באַגריסט מיט זיי און זיך גענייגט פאַר די
העכערע טשינען. מען האָט געקאַנט זען, אַז ער איז פאַראינטערעסירט אין

פראצעס און אז ער איז א מענטש פון גרויס איינפלוס. ער האט גערעדט אויף עטלעכע שפראכן. לעבן אים האט זיך געפונען א טייערער לעדערנער פארטפעל. זיינע אויגן זיינען געווען טיף און דורכדרינגענדיק. דאס איז געווען דער פאן טשענסטאכאוי.

צו אים זיינען רייכע מענטשן געקומען אין א נויט, ווען זיי זיינען אריינגעפאלן אין געריכט־הויז, ווען עס האט זיי געדראָט געפענקעניש. דער פאן טשענסטאכאוי איז קיינמאל ניט אויפגעטראָטן אין געריכט. עס איז א סברה אז ער איז קיין אַדוואַקאַט ניט געווען, נאָר ער איז געווען איינער פון די אַנגעזענסטע ווינקל־אַדוואַקאַטן אין גרויס פּוילן. ער האָט געקאַנט אויפּטאָן מער ווי אַ סך אַנגעזעענע אַדוואַקאַטן. זיין מאַכט איז באַשטאַנען אין אַרבעטן אין דער שטיל, אין פאַרקויפן קאַנטאַקטן מיט די הויכע פענסטער, אין פאַרשמיצן און פאַרגלעטן.

ער האָט ניט איין מענטשן געראַטעוועט פון קאַטאַרגע, ער האָט ניט איין משפּחה אויסגעהיט פון אייביקער שאַנד. אין וואָס עס איז באַשטאַנען זיין איינפלוס, איז שווער געווען צו וויסן, נאָר איין זאָך איז געווען זיכער, אַז דאָרט וואו ער האָט ניט געקאַנט עפעס אויספירן, איז געווען פאַרפּאַלן. דערפאַר האָט פּאָן טשענסטאכאוי ניט געהאַט קיין דאגות פרנסה. ער האָט ניט געזוכט קיין קליענטן. מען איז צו אים געקומען פון ווייטע מקומות. ער איז כמעט קיינמאל ניט געזעסן אויף איין אָרט. אַרומגעפאַרן, זיך גע'סוד'עט, געקלאַפט אין די הויכע פענסטער. מען האָט וועגן אים געזאָגט, אַז ער טוט אַ סך טובות יידן, ווייל ער איז אַליין אַ ייד, כאַטש גערעדט האָט ער בלויז רוסיש, פּויליש, פּראַנצויזיש. די וואָס האָבן אים געהערט רעדן, האָבן זיך ניט געקענט אָפּ־לויבן פון זיין שאַרפּזיניקייט. פון זיינע קענטענישן. וואָס עס האָט אים גע־בראַכט צו רבקה'לעס פּראַצעס, האָט קיינער ניט געוואוסט. רבקה'לעס עלטערן האָבן אים ניט געהאַט אַנגעשטעלט, זיי האָבן בכלל ביזן פּראַצעס ניט געוואוסט וועגן אים. נאָר אַט איז ער געזעסן ווי אַ צוגעשמידטער אין געריכט הויז און געשלונגען יעדעס וואָרט און געהאַלטן אין איין קוקן אויף רבקה'לעס פיגור. האָט אים אימיצער געשיקט אָהער? איז ער פון אימיצן באַאיינפלוסט געוואָרן זיך אריינצאוואַרפן אין פּראַצעס? האָבן די שלאַמאָוויטשעס געהאַט עפעס צו טאָן דערמיט?

ווען דער אורטייל איבער רבקה'לען איז באַקאַנט געוואָרן, איז דאָס גע־ריכט הויז געווען געפאַקט מיט אַן אויסגעקליבענעם עולם. פּאָן טשענסטאכאוי איז געזעסן אויבן אָן. איידער מען האָט זי אַוועקגעפירט צוריק אין טורמע, איז ער צוגעגאַנגען צו איר און איר געדריקט די האַנט און איר פאַרזיכערט.

אז ער וועט טאן אלץ וואס ער וועט נאר קאנען זי צו באפרייען.
— האלט זיך מוטיק. איר וועט זען, איר וועט נאך זיין פריי. איך וועל זיין מיט אייך.

רבקה'לע איז געווען איבעראשט פון דעם נייעם פריינט איר'ן. נאר איין קוק אין זיינע טיפע אויגן אריין האט איר געגעבן אַנצוהערן, אַז דער מאַז זמיט דער לאַנגער פּאַלערינע און די לאַנגע האַר איז ניט גלייכגילטיק צו איר. זי האָט דאָס דערפילט פון זיין וואַרעמען באַריר, זי האָט דאָס דערזען אין זיינע גלייאַיקע אויגן. זי האָט דאָס דערקענט אין זיין קול.

דעם זעלביקן טאָג, ווען אין אירע עלטערנ'ס היזו איז געווען אַ חורבן, אַ קלאַג, האָט אימיצער אַנגעקלאַפט אין טיר. אַלע האַבן זיך דערשראָקן. ווען מען האָט די טיר אויפגעעפנט האָט מען פאַר זיך דערזען דעם מאַן מיט דער שוואַרצער פּאַלערינע, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסן אין געריכט און וואָס האָט זיך געשושקעט מיט פאַרשיידענע גרויסע לייט. דאָס איז געווען דען פּאַן טשענסטאַכאָווי.

— דערשרעקט זיך ניט, מיינע ליבע לייט, איך בין אייך געקומען העלפן איז אייער נויט. פאַן טשענסטאַכאָווי איז אייער פריינט און רבקה'לעס פריינט. איך וועל ניט רוען ביז רבקה'לע וועט זיין פריי..

מען קען זיך פאַרשטעלן: וואָס עס האָט זיך אַפּגעטאָן אין הויז, ווען מען האָט דערהערט די דאָזיקע רייד. און טאַמער איז דעם פּאַטער איינגעפאַלן צו רעדן וועגן געלט, וועגן דעם אַז ער וועט זיין גאַנץ פאַרמעגן, וואָס איז נאָך פאַר- בליבן, אים אַפּגעבן, אָבי ער זאָל העלפן ראַטעווען זיין טאַכטער, האָט פּאַן טשענסטאַכאָווי געגעבן אַ מאַך מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט — די זאך איז מיר טייערער ווי אַלדאָס געלט אין דער וועלט.

וואָס האַבן רבקה'לעס עלטערן געטראַכט פון פּאַן טשענסטאַכאָווי? איז ער געווען זייער מלאך הגואל, אַדער האַבן זיינע רייד ניט געהאַט קיין האַפט? איין זאך איז ביי זיי געווען זיכער, אַז דער פּאַן איז ניט קיין אבי'ווער און אז עפעס שטעקט הינטער דעם.

פון יענעם טאָג אָן איז פּאַן טשענסטאַכאָווי געקומען צו זיי אין הויז אריין כמעט יעדן טאָג. ער האָט זיי געטרייסט און געהאַלפן אריבערטראָגן די שווערע קלעפּ וואָס זיי האַבן באַקומען. ער איז איבערהויפט געווען פאַראַינטערעסירט אין רבקה'לען. יעדעס וואָרט וואָס מען האָט ארויסגערעדט וועגן איר, האָט אים פאַרכאַפט. ער האָט געשעפט נחת, ווען מען האָט אים געוויזן איר גאַרדעראַב, ווען מען האָט אים דערציילט וועגן איר שיינקייט און קלוגשאַפט. ביז מען האָט רבקה'לען אַוועקגעפירט מיטן עטאַפּ, האָט פּאַן טשענ- טאַכאָווי זי באַזוכט אין קאַרצער יעדן טאָג. ער האָט איר געבראַכט גוטע

זאכן און איבערהויפט געמאכט פילן גוט און מונטער מיט זיינע דערקלערונגען וועגן דעם וואָס ער גרייט זיך צו טאָן פאַר איר.

די ליבע צווישן די ביידע האָט זיך צעבליט גלייך אין די גרויע טורמע-ווענט. אַז ער האָט זי שטאַרק ליב געהאַט, דאָס האָט רבקה'לע געוואוסט. האָט זי אים אויך ליב באַקומען?

נאָך איידער זי האָט זיך צעשיידט מיט אים, אויף איר וועג קיין סיביר, האָט זי אויסגעפונען פון זיין אייגן מויל, אַז ער איז אַ פאַרהייראַטער מענטש און אז פון זיין פרוי און קינדער האָט ער ווינציק נחת.

.5

עס איז געווען אַ שוואַרצער טאָג אין לאַדזש, ווען רבקה'לע דוד קאוואַל'ס איז געגאַנגען מיטן עטאַפּ אַפּדיגען אירע צוואנציק יאָר אויף קאַטאַרגע. מענטשן זיינען ארויס אויף ביז וואונדער— אַ קוק טאָן ווי די שיינע, שטאַלצע רבקה'לע וועט גיין מיט קרימינאַליקעס, מיט מערדער, ארומגערינגלט פון אַ קאַנוואַי גרויסע ביקסן און שטעכיקע באַגנעטן, אויפן ברק, ווי להבדיל, סקאַט, אויפן לאַנגן וועג, דורך שטעט און דערפער, און רעגנס און זאווערוכעס, ביז זי וועט זיך דערשלעפן צום ווייטן קאַלטן סיביר.

אירע עלטערן האָבן די שאַנד גיט געקאַנט אריבערטראָגן. עס האָט ניט לאַנג נאָכדעם געדויערט און זיי זיינען ביידע קראַנק געוואָרן פון גרויס עגמת נפש און געשטאַרבן, נאָר דער קאַמף פאר רבקה'לען האָבן אויפגענומען אירע ברידער. עס האָט לאַנג ניט געדויערט און אויך דיים ראובנ'ס פאַטער האָט ניט געקאַנט אריבערטראָגן דעם ווייטאָג און ער איז געשטאַרבן. זיין קאַמף האָט אויפגענומען זיין זון און די גאַנצע משפּחה. זיי האָבן שוין געזען דערצו, אַז רבקה'לע זאָל זיך גיט קאַנען ארויסדרייען פון סיביר.

באַלד האָט זיך אין לאַדזש פארשפרייט אַ קלאַנג, אַז איינער פון די אַפיצערן וואָס האָט אַנגעפירט מיטן קאַנוואַי, האָט זיך פארליבט אין רבקה'לען און ער איז מיט איר אַנטלאָפן קיין אויסלאַנד. דער קלאַנג איז געווען טיילווייז אמת. אַן אַפיצער האָט זיך אין איר פאַרליבט. ער איז געווען גרייט זי צו באַפרייען און אַנטלויפן מיט איר, נאָר זי האָט ניט געוואָלט.

וואָס האָט דורך דער צייט געטאָן איר פריינט פאַן טשענסטאַכאָווי? האָט ער אין איר פארגעסן, צי האָט ער געהאַלטן וואָרט און געארבעט פאַר איר באַפרייאַונג?

יא, ער האָט געהאַלטן זיין וואָרט און נאָך מער ווי דאָס. ער האָט געפרוואוט מיט אַלע מיטלען זי צו באַפרייען. ער האָט אויסגענוצט זיין גאַנצן איינפלוס

מיט נאטשאַלסטוואַ מיט די הויכע פענסטער, נאָר צום ערשטן מאל אין זיך קאַריערע איז אים דאָס ניט געלונגען. פאר אַזוי פיל ווילד־פרעמדע מענטשן אויסגעלאַפּאַטשעט טובות און ישועות, אַזויפיל אומבאַקאַנטע באַפרייט, נאָר דאָס וואָס איז אים געווען נאָענט צום האַרצן, די, וועגן וועלכער ער האָט גע־טרוימט טאָג און נאַכט, פאַר איר האָט ער גאַרניט געקאַנט באַווייזן צו טאָן. ווייזט אויס, אַז די שלאַמאָוויטשעס האָבן זיך באַוואָרנט פון אַלע זייטן, אַז רבקה'לע זאָל בלייבן פאַרשיקט און אַז מען זאָל אויף איר אַזש אין סיביר האַלטן אַ שטרענג אויג.

פאַן טשענסטאַכאָווי האָט ענדלעך באַשלאָסן, אַז די צייט איז געקומען צו באַפרייען רבקה'לען מיט וואָס פאַר אַ מיטלען עס וועט זיך לאָזן. אינדערשטיל, אַז קיינער אין זיינע קרייזן זאָל ניט וויסן, דערציילנדיק בלויז רבקה'לעס ברודער, האָט פאַן טשענסטאַכאָווי באַשלאָסן זיך אוועקצולאָזן קיין סיביר און דאָרט אויפן אָרט ארבעטן פאר רבקה'לעס באַפרייאונג. דאָ האָט זיך אַנגעהויבן אַ געפערלעכער וועג פאַר אים און אויך פאר רבקה'לען. ער האָט באַשלאָסן זי ארויסצוגינג'ענען פון איר פאַרשיקונג־פלאַץ און לאַנג־זאַם מיט גרויס געדולד זי ארויסראַטעווען פון די צאַרישע הענט. קיין באַנען זיינען ניט געווען אין יענע מקומות. מען האָט געדארפט זיך שלעפּן דורך וועלדער, וואָס זיינען געווען באַוואוינט פון וועלף. מען האָט גע־דארפט נעכטיקן אויף אַפענע פעלדער, וואו דער אייזיקער ווינט האָט גע־בושעוועט, וואו פייגל זיינען פאַרפראָרן געוואָרן אין דער לופטן. גלייך ווי מען האָט זי ארויסגע'גנב'עט פון איר פאַרשיקונג פלאַץ, האָט זיך אַנגעהויבן אַ געיעג נאָך איר.

פאַן טשענסטאַכאָווי איז געווען דער פעלדמאַרשאל וואָס האָט געדארפט זיך קירעווען קעגן שונא וואָס האָט זי געוואַלט ארומרינגלען. ער האָט כסדר געדארפט אויסמאַנעוורירן די יעגער, וואָס האָבן געהאַט די הילף פון דער פאַליציי אומעטום. רבקה'לע איז געווען פאַרשטעלט ווי אַן אַלטע פויערטע, ווי אַ בלינדער בעטלער, ווי אַ האלב ווילדער וואַלד־יעגער, ווי אַ באַסיאָק. דער וועג צו פרייהייט איז געווען זייער אַ לאַנגזאַמער, זייער אַ געפער־לעכער. נאָר אין די געניטע הענט פון פאַן טשענסטאַכאָווי איז דאָס צוגעגאַנגען דערפאַלגרייך.

אין לאַדזש איז דערווייל באַוואוסט געוואָרן אַז רבקה'לע דוד קאָוואַל'ס האָט זיך ארויסגע'גנב'עט און אַז מען זוכט זי ארום אין סיביר. מען האָט פאַראויס־געזאָגט אַז וועלף וועלן זי פאַרצוקן, אַז מען וועט זי געפינען אַ פאַרפראָרענע.

פארשידענע קלאנגען זיינען פארשפרייט געווארן אין לאדזש וועגן רבקה-
לעס אנטלויפן. קיינער האט ניט געוואוסט דעם אמת, בלויז רבקה'לעס ברודער.
ער האט דעהאלטן ידיעות פון טשענסטאכאוויץ. די פאליציי איז ניט איינמאל
געקומען צו רבקה'לעס קרובים דערגיין, דערשמעקן. נאר זיי האבן גארניט
אויסגעפונען.

נאך עטלעכע חדשים ארומוואנדערן איבער די קאלטע טונדרעס פון
סיביר, איז רבקה'לען ענדלעך, מיט טשענסטאכאוויץ הילף, געלונגען זיך
ארויסצוראטעווען פון צארישן גיהנם. טויזנטער מיילן האט זי געוואנדערט ביז
זי האט ענדלעך זיך געפונען א פרייע — אין עסטרייך-אונגארן.

דא אין שטעטל דעמבניקי, לעבן קראקע, האט זיך רבקה'לע באזעצט.
אויסגעהאלטן האט זי איר ברודער הערש אפענבאך. זיינע דריי קינדער, מיידלעך,
האט זי געהאלטן ביי זיך. זיי זיינען געגאנגען אין פאנסיאן און געוואוינט
מיט איר. רבקה'לע האט איצט געלעבט אין לוקסוס.

וואו איז געווען פאן טשענסטאכאוויץ? ער איז געווען צוריק אין רוסלאנד,
ביי זיין פרוי און קינדער. פון צייט צו צייט פלעגט ער, אין מיטן נאכט, קומען
צופארן צו רבקה'לען. זי האט געוואוסט אז ער וועט קומען. זי האט דערקענט
זיינע טריט. ער פלעגט איר פארזיכערן, אז ער וועט חתונה האבן מיט איר,
אזוי גיך ווי ער וועט ארויסקויגן א גט פון זיין פרוי.

די ליבע פון רבקה'לען צו טשענסטאכאוויץ האט געפלאקערט. זי האט
געליטן ווען ער איז צו איר ניט געקומען אזוי גיך, נאר ער האט שטענדיק
זיין ווארט געהאלטן.

ווער ווייסט ווי לאנג אזא סארט לעבן וואלט אנגעהאלטן, ווען עס פאסירט
ניט פלוצלונג א מאדנער צופאל און רבקה'לע פאלט ווידער אריין.

רבקה'לעס ברודער איז געווען קראנק און ער איז געפארן קיין מאריענ-
באד זיך היילן. ער האט געלאזט וויסן דער שוועסטער אז ער קומט און זי
איינגעלאדן צו קומען צו אים אין האטעל אריין. רבקה'לע איז געקומען. אין
האטעל זיינן איינגעשטאנען א סך רייכע יידן פון פוילן. עס איז געווען א טעות
צו הייסן איר קומען אהין, ווייל מען האט זי לייכט געקאנט דערקענען. רבקה'
לען האט עס אבער ניט געארט.

און דא, אין עס'זאל פון האטעל, האט זיך אפגעשפיגלט א דראמאטישער
מאמענט, וואס האט זיך אויסגעלאזט ניט צו גוטן פאר רבקה'לע.

און געווען איז דאס הויפטזעכלעך איר אייגענע שולד. זי האט טייער בא-
צאלט דערפאר.

רבקה'לע האָט גוט געוואוסט, אַז אין מאַריענבאָד קומען אַ סך יידן פון פּוילן און אז זי וועט דאָרט מסתמא באַגעגענען אַלטע באַקאַנטע פון איר היים-שטאָט לאַדזש. האָט איר ברודער הערש דען דאָס ניט געוואוסט? פאַרוואָס האָט ער איר געהייסן קומען אהין? זיכער האָט ער דאָס ניט געטאָן באַ-וואוסטזיניק. מעגעלעך איז, אַז ער האָט ניט פאַרשטאַנען, אַז רבקה'לע, וואָס איז נאָך אַלץ אַרומגעזוכט געוואָרן פון דער צאַרישער פּאָליציי, איז אויך דאָ אין עסטרייך, ניט געווען אינגאַנצן פּריי.

רבקה'לע האָט אָבער יאָ דערפון געוואוסט. טשענסטאַכאָווי האָט איר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז זי דארף זיך ניט ווייזן אין ערגעץ, איבערהויפט ניט אין קרייזן, וואו מען וועט זי דערקענען. זי איז אָבער געבליבן דער זעלביקער שטאַלצער מענטש, ווי זי איז געווען, ווען די טראַגעדיע האָט מיט איר פּאַסירט. און דעם נסיון זיך צו טרעפן מיט די לאַדזשער, וואָס האָבן געמיינט, אַז זי איז שוין לאַנג געהאַט אומגעקומען אין די סיבירער טונדרעס, האָט זי זיך ניט גע-קענט ביישטיין.

און אַט איז זי געזעסן אַ פאַרפּוצטע אין עס-זאָל פון האַטעל אין מאַריענ-באָד. זי איז נאָך אַלץ געווען אויסערגעוויינלעך שיינ און זי האָט גלייך דערפילט די מענערשע בליקן אויף זיך. זי האָט געזען די יידן מיט בערד, יידן וואָס מען האָט גלייך געקאַנט דערקענען, אַז זיי שטאַמען פון פּוילן. און אַט איז אריינגעקומען אַ גאָר אַ באַקאַנטער ייד. רבקה'לע האָט אירע אויגן ניט געגלויבט. ס'איז געווען דער ברודער פון היים ראובן, דער ברודער וואָס האָט זיין פאַרמעגן אויסגעגעבן, אַז רבקה'לע זאָל באַצאָלן די שטראַף פאַר אירע זינד. אַט זעצט ער זיך אַוועק ביי אַ טישל. אַט וועט ער זי באַלד דערזען. רבקה'לע האָט געטראַכט שנעל. זי האָט זיך געווענדט צו איר ברודער הערש:

— הערש-לעבן, זע נאָר ווער ס'איז נאָר-וואָס אריינגעקומען! ס'איז היים ראובן'ס ברודער!

הערש איז געוואָרן בלאָס. זיינע הענט האָבן געציטערט. ער האָט זיך אָנגעהויבן בעטן ביי דער שוועסטער, אַז זי זאָל גלייך פאַרלאָזן און צוריקפאַרן צו זיך אהיים. — איך וועל ארויסגיין? — האָט זי זיך אָפּגערופן. — איך האָב קיין מורא ניט. דו, הערש, בלייב זיצן. וועסט זען, וואָס איך וועל טאָן. און איידער הערש האָט נאָך געהאַט די מעגלעכקייט צוזאמענצונעמען זיינע געדאַנקען, האָט זי זיך אויפגעשטעלט און זי איז צוגעגאַנגען גלייך צו שלא-מאַויטש'עס טישל.

— הער שלאמאַוויטש, איר האָט מיך ניט דערווארט צו טרעפן געוויס. נאָר כ'בין דאָ.

ס'איז גלייך געווארן א טומל, א גערודער, שלאמאָוויטש האָט אָנגעהויבן שרייען: „פּאַליציי!“ באַלד זיינען אַלע טירן פּאַרמאַכט געוואָרן. מען האָט קיינעם ניט אַרויסגעלאָזט. פּאַליציי איז אָנגעקומען און שלאָמאָוויטש האָט געהייסן אַרעסטירן רבקה'לען, כדי מען זאָל זי אויסליפּערן קיין רוסלאַנד. טשענסטאַכאָווי האָט זיך דערוואוסט פון דעם אומגליק. ער איז גלייך גע- קומען צופאַרן. ווידער אַמאָל האָט די שלאָמאָוויטש משפּחה געאַרבעט מעשים, אַז רבקה'לע זאָל זיך ניט קאַנען אַרויסדרייען פון זייערע הענט. זי וועט גע- בראַכט ווערן קיין רוסלאַנד און מען וועט זי צוריקשיקן קיין סיביר.

נאָר טשענסטאַכאָווי האָט אויך ניט גערוט. ער האָט אָנגעשטעלט גרויסע אַדוואָקאַטן. זי איז געווען אַ פאַרברעכערין, וואָס איז אומגעוועזענלעך אַריינגע- קומען קיין עסטרייך. עס איז געווען שווער צו פאַרטיידיקן זי, נאָר איידער זי זאָל צוריק אַריינפאַלן אין רוסישע הענט, האָט טשענסטאַכאָווי איינגעשטימט אַז רבקה'לע זאָל בלייבן אין עסטרייכישער געפּענקעניש. זי איז פאַר'משפּט געוואָרן צו צוויי יאָר זיצן אין דער „שווענטאַ מאַגדאַלענאַ“ טורמע אין קראַקע. דאָס איז געווען אַ רעליגיעזע פּרויען-טורמע, וואָס איז פאַרעכנט גע- וואָרן פאַר דער שטרענגסטער פון אַלע טורמעס אין עסטרייך. רבקה'לע האָט זיך געקליבן איר גאַנץ לעבן צו באַשרייבן די שרעקלעכקייטן פון דער טורמע. אַף אַזאַ אופן האָט זי זיך געראַטעוועט פון די צאַרישע הענט. זי האָט נאָך די צוויי יאָר געמעגט וואוינען אין אַיראַפּע, נאָר זי האָט ניט געטאַרט אַריבערטרעטן די שוועל פון פּוילן.

דאָ האָט זיך אונטערגערוקט די וועלט-מלחמה. פּוילן איז ניט געווען דאָס אַמאָליקע פּוילן. די דייטשן זיינען אַריין אין לאַדזש. רבקה'לע איז שוין געווען פּריי. זי האָט געהאַט איין אמביציע — צוריקקומען קיין לאַדזש. אויסגעפּוצט אין אירע בעסטע קליידער, אַ שטאַלצע און אַ שיינע, איז זי אַריינגעפאַרן קיין לאַדזש.

טשענסטאַכאָווי האָט געהאַט אַ קראַנקע פּרוי. לויט די פאַראויסזאָגונען פון די דאָקטוירים, האָט זי שוין לאַנג געדאַרפּט שטאַרבן, זי האָט אָבער דער- לעבט צו זען, ווי אירע קינדער זיינען אויסגעוואַקסן און זי האָט געהאַט נחת פון זיי. נאָר סוף-כל-סוף איז זי געשטאַרבן.

טשענסטאַכאָווי האָט איצט געהאַלטן זיין צוזאַג צו רבקה'לען, אַז ער וועט מיט איר חתונה האָבן נאָך זיין פּרוי'ס טויט.

די חתונה איז פאַרגעקומען אין לאַדזש. רבקה'לע האָט ווייטער אָנגעהויבן שפּינען איר גליק, וואָס איז איר מיט אַ סך יאָרן צוריק געשטערט געוואָרן. זי האָט איינגעאַרדנט אַ היים, זי איז געווען די פּרוי פון אַן אָנגעזעענעם מענטשן. זי וועט פון אים געבוירן אַ קינד, הגם ער איז געווען אַ סך עלטער פון איר.

זי האָט איר וואָרט געהאַלטן. זי האָט אים געבוירן אַ זעלטן־שיינעם זון. רבקה'לע איז דאָן אלט געווען 42 יאָר. זי האָט אָבער דערפון ניט געוואָלט וויסן. זי האָט זיך געהאַלטן יונג און איר הויט פון פנים איז געווען פריש און גלאַט. איר קול האָט געאַטעמעט מיט פרייד און גלויבן. זי וועט ערשט אָנהויבן לעבן און געניסן פון לעבן.

7.

עס האָט זיך געקאָנט אויסדוכטן, אַז רבקה'לע וועט איצט זיין דער גליק־לעכסטער מענטש אין דער וועלט. זי האָט איבערגעלעבט אזוי פיל טראַגעדיעס און זי איז ארויס דער זיגער. זי איז צוריק אין איר היימשטאָט לאַדזש. דאָס האָט געמיינט פאַר איר, אַז זי איז ניט מער אין גלות, אַז זי איז אַ מענטש ווי אַלע מענטשן. דאָ געבוירן געוואָרן, יעדע גאָס האָט ביי איר ארויסגערופן זכרונות; דאָ האָט מיט איר פאַסירט די גרעסטע טראַגעדיע פון איר לעבן, נאָר זי האָט זיך ניט געפילט שולדיק. איר געוויסן איז געווען ריין. דאָ לעבן נאָך אירע יוגנט פריינט. זאָלן זיי זען, אַז רבקה'לע איז אַ גאַנצער מענטש, אַז זי האָט קיינמאָל ניט אַרונטערגעלאָזט דעם שטאַלצן שיינעם קאַפּ. נאָר זי איז ארויס די זיגערין אין לעבנס־קאַמף. זי האָט אַ וואוילן מאַן, זי האָט אים גע־באַרן אַ זיס יינגעלע, זי האָט אַ שיינע היים. זי איז אַ גליקלעכע ווייב און אַ גליקלעכע מאַמע. מער פעלט איר קיין זאָך ניט.

אַזוי האָט רבקה'לע געטראַכט און פאַראויסגעזען. אַזוי האָט דאָס אויך אָנגעהאַלטן אַ געוויסע צייט. און מער ניט.

כאַטש איר גאַנץ לעבן איז איצט געווען אריינגעטאַן אין איר יינגעלע, האָט זי אָבער געוואָלט, אַז איר מאַן, טשענסטאַכאָווי, זאָל איר שענקען די נויטיקע אויפמערקזאַמקייט, וואָס זי האָט דערווארט פון אים. אַזויפיל יאָרן איז ער אויסגעגאַנגען נאָך איר, זיך מקריב געווען פאַר איר וואוילזיין, איינגעשטעלט זיין אייגן לעבן, זיין דערפאַלגרייכע קאַריערע, זי ארויסגעפירט פון אַלע צרות. איצט איז זי געווען זיינע. איצט האָט ער זיך געקאָנט אָנפרייען מיט איר וויפיל זיין האַרץ האָט געגלוסט. זי האָט אים ליב. עהאַט מיט דער גאַנצער נשמה. ער איז געווען איר העלד, איר גאַלאַנטער ריטער.

עס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט און רבקה'לע האָט גענומען באַמערקן, אַז טשענסטאַכאָווי גייט עפעס אַרום אַן אויסגעלאַשענער. איר ווייט זיך אויס, אַז ער איז גלייכגילטיק צו איר. ס'איז ניט דער אַמאָליקער טשענסטאַכאָווי. ער פאַרבריינגט צו ווינציק גייט אין הויז. זי האָט אָנגעהויבן נאָכשפירן, אויסגע־פינען. האָט ער ניט אַמאָל אַנדערע פרויען? דאָס איז געווען איר ערשטער געדאַנק. זי איז געווען צופרידן. ער איז מיט קיין אַנדערע פרויען ניט אַרומ־

רבקה'לע איז אריינגעקומען אינ'ם רייכסטן האַטעל פון לאַדזש, וואו עס געגאַנגען. ער האָט בכלל פאַרלאָרן דעם אינטערעס פאַר איר, פאַר'ן הויז, פאַר'ן עסן און פאַר אַלץ אַרום.

געלט האָט אים ניט געפּעלט. קיין דאגות האָט ער ניט געהאַט. איז ער זיך געזעסן שעה'ן לאַנג אין דעם אַדער אין יענעם קלוב און פאַרבראַכט אין מענער-געזעלשאַפט. דאָס הויז, זיין פרוי, זיין קינד זיינען אים ווינציק וואָס אַנגעגאַנגען.

רבקה'לע, וואָס איז געווען אזוי אויסגעהונגערט נאָך אַ ביסל גליק אין לעבן, האָט אָבער אַזאַ פּירונג ניט געקענט פאַרשווייגן. ס'איז געווען קעגן איר נאַטור. זי איז געווען אַ פרוי און אַ שיינע דערצו, האָט זי פאַרלאנגט די פּולסטע אויפּמערקזאַמקייט צו זיך. זי קאָן אזוי ניט לעבן.

עס האָבן זיך אַנגעהויבן קריגערייען אין הויז. ער האָט געוואָרפן באַ-שולדיקונגען. זי האָט דאָס ניט געקאַנט פאַרטראָגן. אמת, זי האָט אַ סך פאַר-ערער געהאַט נאָך איצט, נאָר זי קאָן ניט פאַרווערן צו קוקן אויף איר. אַלץ וואָס זי וויל איז, אַז דער מאַן אירער זאָל זי פאַרערן, אַז ער זאָל זי ליב האָבן, אַז ער זאָל פאַרברענגען מער מיט איר אין דער היים.

און אַז עס האָט איר אַנגעהויבן גיין שלעכט, איז אַוועק אַ גאַנג. זי האָט זיך געווענדט צו איר ברודער הערש, אַז ער זאָל זיך אריינמישן אין איר שווערער לאַגע, אַז ער זאָל ריידן מיט איר מאַן און ווירקן אויף אים צום גוטן. איר ברודער האָט זיך אָבער געהאַט פאַרפלאַנטערט אין געשעפטן און ער האָט פאַרנוצט דאָס געלט, וואָס האָט באַלאַנגט צו דער גאַנצער משפּחה און ער איז מיט דער צייט אינגאַנצן אויסגעמעקט געוואָרן פון איר האַרץ.

עס האָבן זיך אַנגעהויבן רייסערייען אין דער פאַמיליע. די משפּחה האָט זיך געשעמט מיט איר. דאָס איז שוין ניט געווען די משפּחה פון אַמאָל. איר פאַרגאַנגענהייט איז זיי ניט אַנגעשטאַנען.

איינזאַם איז זי איצט געווען, די שטאַלצע רבקה'לע. דער מאַן האָט זי פאַרנאַכלעסיקט, איר משפּחה האָט פון איר ניט געוואָלט וויסן. אירע פריינט זיינען געווען ווינציק, בלויז מענער אַכאַזשאַרן האָט זי נאָך געהאַט אַ סך. דאָס קינד איז געווען קליין. גליק האָט רבקה'לע געהאַט ווינציק. דעם מאַן האָט זי ליב געהאַט, נאָר זיין האַלטונג האָט זי ניט געקענט אריבערטראָגן. ניין, ניט רבקה'לע, וואָס הייסט ער פאַרנאַכלעסיקט זי? פאַרוואָס האָט זי זיך פאַרדינט אַזאַ מערכה?

טעג און נעכט מיט פאַרוואָרפן און קריגערייען. פון דער גאַנצער לאַנגער ליבע האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך, וואָס וויל ער פון איר לעבן? פאַרוואָס שענקט ער איר אזוי ווינציק אויפּמערקזאַמקייט?

זי קאָן איר שטעמל באַשטיין, נאָר לעבן מיט אַ מאַן, וואָס האָט זי אויפֿ-
געהערט ליבן, דאָס קאָן זי ניט. וויל ער זי אַפֿג'יט'ן? ניין, נו, זאָל ער ווערן
גוט צו איר, זאָל ער פארברענגען מיט איר ווי אַ מאַן, וואָס האָט ליב זיין ווייב.
אויב אָבער דער קלוב איז אים טייערער, דאָן זאָל ער חתונה האָבן מיט'ן
קלוב. זי שטייט אים ניט אין וועג. זי פארלאנגט אירס. ניט רייכטום, ניט
געזעלשאַפֿט, נאָר אַ מאַן אין הויז, אַ מאַן וואָס זאָל מיט איר גיין געאַרעמט
איבער די גאַסן.

עס האָט ניט געהאַלפֿן. ער איז געוואָרן פֿאַרשלאָסענער און גלייכגילטיקער
צו איר און צו אַלץ ארום. זי האָט דאָס מער ניט געקאָנט פֿאַרטראַגן.
זי האָט אים אַפֿגע'גט.

8.

רבקה'לע האָט געוואוסט, אַז זי איז ניט מער קיין יונגע מיידל, אָדער
ווייבל, איר לעבן איז געווען אזוי רייך אין דע־פֿאַרונגען. אָנהויבן דאָס לעבן
אויפֿסניי, ראַמאַנטירן, שפּילן ליבעס — איז איצט ניט געווען די צייט. זי האָט
געוואָלט זיך ענדלעך איינאַרדענען אין לעבן, האָבן אַ זיכערן באַדן אונטער
די פּיס.

ווען די נייעס איז באַקאנט געוואָרן, אַז רבקה'לע קאָוואָלס האָט אַפֿגע'גט
איר מאַן, האָבן זיך געפונען מענער, וואָס זיינען געווען גרייט חתונה צו האָבן
מיט איר. דאָס זיינען געווען אַזעלכע וואָס זיינען יאַרנלאַנג געווען אין איר
פֿאַרליבט; אַלטע בחורים און אלמנ'ס. עס זיינען אָבער אויך געווען מענער, וואָס
זיינען געווען גרייט צו פארלאָזן זייערע פֿרויען און היימען פֿאַר דער ניט־יונגער
רבקה'לען. זי איז אָבער געבליבן די זעלבע שטאַלצע פֿרוי פון אַמאָל און זי
האָט געוואָלט קלייבן, איבערקלייבן און אויסקלייבן. ערשטנס האָט זי געוואָלט
חתונה האָבן מיט אַ מענטשן, וואָס זאָל איר געבן גענוג אויף צו לעבן פֿאַר-
מעגלעך. צווייטנס, האָט זי ניט געוואָלט נעמען קיין פֿאַנאַטישן מענטשן, קיין
חסיד מיט אַ לאַנגער קאַפֿאַטע.

זי האָט געזוכט און גענישטערט, ווייל זי איז נאָך אַלץ געווען אין דער לאַגע,
ווען מען האָט זיך ביי איר געבעטן און ניט פֿאַרקערט.

די נייעס וועגן איר געט'ן זיך איז דערגאַנגען אַזש קיין אַמעריקע. אויך דאָ
האָבן זיך געפונען בעלנים, וואָס זיינען געווען וויליק מיט איר חתונה צו
האָבן. זי האָט דערהאַלטן בויוו מיט הייראַט-פֿאַרשלאָגן פון פֿאַרשידענע טיילן
וועלט, אַ פֿאַר פֿאַרשלאָגן אויך פון אַמעריקע .

דער געדאַנק, אַז זי האָט פארלאָזן לאַדזש און פּוילן, וואו איר פֿאַר-

גאנצענהייט איז איר כסדר נאכגעגאנגען, האָט אָפּעלירט צו איר. זי האָט באַשלאָסן אַנצונעמען אַ פּאַרשלאָג פּון אַמעריקע. דער פּאַרשלאָגער איז געווען אַ מאַן, וועמען זי האָט געדענקט אַלס קינד. ער האָט געמוזט זיין אַ סך עלטער פּון איר. ער האָט איר געשריבן, אַז ער איז אַן אלמן, מיט אויסגעגעבענע קינדער. ער איז רייך, לעבט אַן דאגות פרנסה. זיינע בריוו זיינען געווען שיינע. עס וועט איר קיין זאך ניט פעלן ביי איר.

די קאַרעספּאָנדענץ האָט אָנגעהאַלטן עטלעכע חדשים. ענדלעך האָט זי באַשלאָסן אַנצונעמען זיין פּאַרשלאָג. זי איז פריער געפאַרן קיין קובאָ. ער איז געקומען זי אַרונטערנעמען, אַליין האָט ער געוואוינט אין דעטראַיט, מישיגען. גלייך ווי זי האָט אים דערזען, איז ער איר ניט געפעלן געוואָרן. זי איז אַריינגעפאלן. זי האָט געטראַכט פּון צוריקפאַרן. איר גאַנץ לעבן האָט זי גע-וואַלט זיין אומאַפּהענגיק. דאָ איז איר אויסגעקומען אַריינצופאַלן אין אַ גרוב פּון וועלכער זי וועט שוין ניט אַרויס.

שטענדיק האָט זי געמיינט אַז זי איז די קלוגע, צום סוף האָט זי זיך באַ-נאַרישט. ניין, זי וויל ניט צוריקקומען קיין לאַדזש און מען זאָל פּון איר לאַכן דאָס גרויסע געלעכטער.

זי האָט חתונה געהאַט מיטן רייכן יידן פּון דעטראַיט. ווי דערשטיינט איז זי אַבער געוואָרן, ווען קומענדיק קיין דעטראַיט האָט זי דערזען, אַז איר מאַן האָט זי גענאַרט. ער איז גאַרניט רייך געווען. די קינדער זיינע האָבן אים אויסגעהאַלטן. אויסער דעם איז ער בכלל ניט געווען צו-געפאַסט פאַר איר. ער איז געווען אַן אַלטמאַדישער ייד, וואָס איז געווען פּרום און ניט אינטערעסאַנט.

איר יינגל האָט רבקה'לע געהאַט איבערגעלאָזט מיטן פּאָטער. זי פלעגט אים שיקן פּאַקעטן. זי האָט אים געוואַלט אַרונטערבריינגען, נאָר זי האָט פריער געדאַרפט ווערן אַ בירגערין. טשענסטאַכאָוי איז געשטאַרבן און דאָס יינגל האָט זיך אויפּגעהאַלטן ביי באַקאַנטע. ביז רבקה'לע האָט אים אַראָפּגעבראַכט קיין דעטראַיט.

ווען דאָס יינגל איז געקומען קיין אַמעריקע, איז ער שוין אַלט געווען 15 יאָר. די מאַמע האָט געמיינט, אַז זי וועט כּאָטש אין אים האָבן אַ פריינט אין לעבן, נאָר אפילו דאָס האָט זיך איר ניט אַיינגעגעבן. מאַמע און זון זיינען געווען צוויי באַזונדערע וועלטן. אים איז ניט געפעלן געוואָרן די אַייגענע מאַמע. זי האָט אים ליב געהאַט. נאָר זיינע וועגן זיינען ניט געווען אירע. דאָס לעבן מיט'ן נייעם מאַן איז געווען גאָר ניט גוט. מען האָט זיך ניט געקריגט, נאָר איר האַרץ האָט געוויינט אין איר. ס'איז געווען אַ פּוסט, נוצלאָז

לעבן מיט אים. רבקה'לע האט אַזאָ לעבן ניט געקענט אריבערטראָגן. זיינע קינדער האָבן געהאַלטן מיט איר. זיי האָבן זי רעספעקטירט.

ענדלעך האָט איר מאָן אָנגעהויבן איר זאָגן דעות וועגן אירע פּירונגען. זי האָט ליב געהאַט געזעלשאַפט. זי האָט באַלאַנגט צו אַ פּאַר סאָסייעטיס, געטאַן אַרבעט פּאַר אַרעמע און קראַנקע. אים איז דאָס ניט געפּעלן געוואָרן. ער האָט זיך אַריינגעמישט אין דעם וואָס איז איר געווען טייער אַצינד. זי האָט דאָס ניט געקענט דולדן. נאָך אַ פּאַר יאָר לעבן מיט אים, נעמט זי און גט אים אָפּ.

— איידער אַזאָ לעבן, וועל איך גיין בעטלעך — האָט זי געזאָגט.

זי איז געבליבן אין דער וואוינונג וואָס דער מאָן האָט איר איבערגעלאָזט. איר לעבן האָט איצט אָנגענומען אַ נייע ווענדונג. זי האָט מער וועגן זיך, וועגן אירע אייגענע נויטן ניט געטראַכט און ניט געזאָרגט. זי האָט זיך אָפּגעגעבן ס'רוב צו קהלשער אַרבעט. און זי האָט זיך געשאַפּן אַ פּיינעם נאַמען אין אירע קרייזן. מען האָט געוואוסט, אַז דאָרט וואו זי געפינט זיך, דאָרט קען מען זיך פאַרלאָזן, אַז עס וועט זיין טעטיקייט, וואָס וועט ברענגען רעזולטאַטן.

זי איז געווען פּאַפּולער אויף דער דעטראַיטער מישיגען עוועניו. איבער-הויפט האָבן זי די קינדער ליב געהאַט. פּאַר זיי האָט זי שטענדיק געהאַט אָנגעגרייט קליינגעלט. זיי האָבן פאַר איר זיך פאַרטרויט. זיי האָבן זיך מיט איר געקוּשט און געהאַלדוט. זי האָט זיך פאַר קיינעם ניט באַקלאָגט, זי האָט קיינמאַל ניט אַרויסגערופן צו זיך קיין מיטגעפּיל, פאַרקערט.

זי האָט זיך געקליידט נעט און איר פנים האָט אויסגעדריקט צופרידנקייט און ליבע צו דער וועלט.

ווען מען איז אַריינגעקומען צו איר אין הויז, האָט מען ניט איינמאַל געקאַנט טרעפן ביי איר אין קיך אַ כאַפּטע אַרעמע גאַסן-קינדערלעך. זי פּלעגט זיי פּריער פון אַלץ אַרומוואַשן, נאָכדעם מכבד זיין מיט מילך און קעיק. דאָס זיינען געווען קינדער, וועמעס מאַמעס זיינען געווען ביי דער אַרבעט. רבקה'לע האָט זיך געפילט גוט וואָס זי האָט אַרויסגערופן צו זיך מצד זי קינדער.

ווען זי האָט ענדלעך געדאַרפט אויפגעבן איר וואוינונג, האָט זי דאָס באַ-טראַכט ווי אַ גרויסע טראַגעדיע אין איר לעבן. זי האָט זיך אַריינגעקליבן אין אַ צימער ביי אַן אַלט פּאַר פּאַלק. דאָס האָט זי ניט געקענט אריבערטראָגן. כאַטש זי איז שוין אַליין געווען אַלט, האָט זי אָבער קיין עלטער און קיין אַלט-קייט ניט געקאַנט פאַרטראָגן. זי האָט כסדר זיך גע'חבר'ט מיט יינגערע פון איר און געוואַלט זיין אין זייער געזעלשאַפט. געוואַלט פאַרברענגען, ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט, מיט לעבעדיקע מענשן. . .

איר לעבן איז איצט פול געווען מיט מיטינגען, מיט אונטערנעמונגען, מיט באזוכן קראנקע.

9

ווען זי איז מיט פערצן יאר צוריק געקומען אויף א באזוך צו איר פלי-מעניצע אין ניו יארק, זיינען צו איר געקומען א סך לאַנדסלייט זי אַנקוקן. זי האָט דאָ געהאַט אַ סך פון אירע אַמאָליקע פּאַרערער. זיי זיינען געקומען אין זייערע לימזינגען זי איינלאָדן זען ניו יארק. זי האָט זיך געהאַלטן ווירדיק אין שייַן. אומעטום געגאַנגען, ניט מיד געווען צו שאַרבענגען טאַג-איינ, טאַג-אויס, אין געזעלשאַפט. נאָר ווען זי איז אהיימגעקומען צו איר אַרעמער פלימעניצע האָט זי איר געזאָגט:

— ס'איז מיר דאָ אַזוי גוט ביי דיר אין ניו יארק. מען נעמט מיד אין פּאַלאַצן. מען פירט מיד ארום מיט שאַפּערן, נאָר ערשט דאָ, אין דיין אַרעמער דירה, אויפן אויפשטעליבעסי, פיל איך מיד באמת גוט.

מיט איבער צוויי יאר צוריק, ווען זי איז אַלט געוואָרן 72 יאר, איז זי געקומען קיין ניו יארק נאָכאַמאָל, פּראַווען איר געבורטסטאָג. זי האָט אַליין אויסגעשטעלט דאָס צעטל וועמען איינצולאָדן. זי האָט ניט געלאָזט צאָלן פאַר זיך, נאָר זי האָט באַצאָלט פאַר דער גאַנצער פּאַרדי, וואָס מען האָט איר גע-מאַכט. יעדן איינגעלאָדטן האָט זי געגעבן אַ מתנה. זי האָט געהאַלטן אַ רעדע אין וועלכער זי האָט אויסגעדריקט איר צופרידנקייט מיט איר לאַגע, מיט איר לעבן. זי האָט געמאַכט פלענער אויף שפּעטער וואָס זי וועט טאָן אין פינף יאר ארום. קיין זאָך האָט איר ניט געפּעלט, האָט זי געזאָגט. איר אינטערעס געפינט זי אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, אין אירע פּריינט, וועלכע זיינען איר איבערגעגעבן. זי איז געווען פיין פאַרפּוצט, פאַרפּיומירט.

ווען זי איז צוריקגעפאַרן קיין דעטראַיט, האָט זי אַ צייט זיך דורכגעשריבן מיט איר פלימעניצע. אירע בריוו זיינען געווען פול מיט הומאָר און אַפטימיזם. מיטאַמאָל האָט זי ניט געענטפּערט אויף בריוו. עס האָט האָט זיך ארויסגעוויזן אַז ווען זי איז געגאַנגען אויף אַ באַזוך צו אַ קראַנקער, איז זי איבערגעפאַרן געוואָרן פון אַ קאַר. ווען מען האָט זי אַפּגעפירט אין שפּיטאַל, האָט זי פאַר-לאַנגט, אַז מען זאָל זי אַהיים פירן. זי האָט אַפּגעקרענקט עטלעכע וואָכן, אלעמען געטרייסט, אַז ס'איז איר גאַרניט — נאָר זי איז שטילערהייט געשטאַרבן. נאָכן טויט האָט מען אין איר צימער געפונען 365 דאָלער. זי האָט געלאָזט אַ צעטעלע, אַז 200 דאָלער זאָל מען אויסגעבן אויף די טויט-הוצאות. אזוי איז אַוועק פון דער וועלט רבקה'לע דוד קאַוואַליס — אַ פשוטע

פרוי, וואָס האָט דורכגעמאַכט גאַרניט קיין פשוט לעבן. ניט איין מענטש וואָלט אונטער אַזעלכע אומשטענדן צעבראַכן געוואָרן, נאָר ניט זי. ביזן לעצטן טאָג האָט זי געהאַפּט, געשטרעבט, געטרייסט אַנדערע, זיך ניט באַקלאַגט, נאָר געהאַלפּן, געשטאַרקט די שוואַכערע, די וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין אירס אַ גוט וואָרט, אין אַ ראַט און אין אַ פאַר סענט אַפּילו.

עס איז אַ שאַד וואָס רבקה'לע האָט ניט פארשריבן די געשיכטע פון איר אינטערעסאַנט לעבן. זי האָט דאָס שטענדיק געוואָלט טאָן, איבערהויפּט אויף די עלטערע יאָרן. זאָל די גאַנצע געשיכטע פון איר לעבן בלייבן ווי אַן אַנדענק פון אַ מענטשן, וואָס האָט געשטרעבט, ווי מיר אַלע, צום גליק, נאָר דאָס גליק האָט זיך מיט איר גערייצט, גערייצט, נאָר זי האָט איר קאַפּ געהאַלטן הויך און געפונען טרייסט אין גליק פון אַנדערע.

דער נעגער אין דער
יידישער ליטעראטור

דאָס בוך עטייען „אמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור“ איז דערשינען
אין 1945 אין ניו יאָרק (256 זייטן) אין אים זיינען אריין אָפּהאַנדלונגען וועגן
א. ראַבאָי, דוד פינסקי, ברוך גלאָזמאַן, פרץ הירשביין, שלום אַש, לאַמעד
שאַפּיראַ, כאַווער פּאָווער, א. א.
דער פּאָלגנדיקער קאָפיטל פאַרנעמט זיך מיט דער פּראָזע און דער פּאָעזיע.
דאָ ווערט אָפּגעדרוקט בלויז דער ערשטער טייל — וועגן דער פּראָזע.

דער נעגער אין דער יידישער ליטעראטור

צווישן די פעלקערשאפטן ביי אונז אין לאַנד פאַרנעמ קיינער ניט אַזאָ רעלאַטיוו אַנגעזעענעם אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור ווי דער נעגער. לעבן מיר דאָך אין אַ צאל שטעט אין שכנות מיט אונדזערע אַמאָליקע לאַנדסלייט פּאָליאָקן, אוקראַינער, רוסן, רומענער, דייטשן — דאָך געפינען מיר אַ קנאַפע אַפּשפּיגלונג פון זייער לעבן אין דער היגער יידישער ליטעראַטור. אפילו דער אמעריקאַנער יענקי פאַרנעמט ניט קיין סך פּלאַץ אין אונדזער דער־צײלונג, ליד אַדער ראַמאַן.

אַנדערש איז דער פּאַל מיטן נעגער. עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער דיכטונג, אַז כמעט אין יעדער לידער־זאַמלונג פון עלטערן און יינגערן דיכטער איז פאַראַן אַ ליד וועגן נעגער און זיין מערכה. נאָר ניט בלויז אין דער פּאָעזיע אַליין, אונדזערע פּראָזאָאָליקער האָבן אים אויך געשאַנקען אַ סך אויפּמערקזאַם־קייט. און ניט אומזיסט.

אַט דאָס ווידמען זיך צו אַ ניי ווינקל אין דער ליטעראַטור איז נאָכאַמאַל אַ בולטער באַווייז, אַז דער יידישער בעלעטריסט איז ניט אַסאַציאַל, אַז די געשעענישן פון ארום לאָזן אַפט איבער אַ טיפּן חותם אויף זיין קינסטלערישער פּערזענלעכקייט.

טאַקע דערפאַר וואָס דער נעגער איז דער געפייניקסטער פון אַלע פעלקער־גרופן ביי אונז אין לאַנד, רופט ער ארויס ניט בלויז סימפּאַטיע צו זיך ביים יידישן שרייבער, נאָר אויך נאָענטע אויפּמערקזאַמקייט מצד דער יידישער לייטעראַטור. עס איז ניט בלויז די אַנדערשקייט פון קאַליר און אויסזען, ניט בלויז די מחיצה, וואָס עקזיסטירט דאָ צוושן ווייס און שוואַרץ, נאָר גראַד די אחים־לצרה קרובהשאפט, די פאַרפּאָלגונגען וואָס דער ייד איז פון דורות אָן אויס־געשטאַנען, די דיסקרימינאַציעס, וואָס אים קומט אויס צו לידן אומעטום אין דער פרייער און דעמאָקראַטישער אַמעריקע מצד געוויסע שיכטן פון דער באַ־פעלקערונג — דאָס אַלץ און נאָכמער (אינערלעכע וואַרעמקייט פאַרן ליינדיקן בכלל) ברענגט אריין דעם נעגער אויף די זייטן פון יידישן בוך.

אינטערעסאַנט איז, אַז די קינסטלערישע באַהאַנדלונג איז אַפהענגיק אין טעמפּראַמענט פון יעדן שרייבער גופע. י. י. שוואַרץ גייט צו צום נעגער אינ־

גאַנצן אַנדערש ווי ה. לייזיק, יהואש אונטערשיידט זיך אינגאַנצן פון מ. ל. האל פערניען. יעדער איינער האָט געגעבן זיך אין זיין שאַפונג וועגן בעגער.

ניט נאָר דער אמעריקאַנער יידישער שרייבער האָט זיך גענומען צו דער טעמע. אין ווארשע האָב איך, אין 1935, בייגעוואוינט אַ פראַכטפולע אויפפירונג (אונטער דער דירעקציע פון מ. וויכערט) פון ל. מלאַכ'ס: מיסיסיפּי, א דראַמאַטיזירונג פון דער סקאַטסבאָראָ-טראַגעדיע. ניט אין אמעריקע איז די פּיעסע געשטעלט געוואָרן, נאָר אין פּוילן. און דער מחבר אירער איז געווען פון ארגענטינע.

אין 1936 איז ארויס זישע באַגיש'ס ביכל לידער „דאָס געזאַנג פון נעגער-פאַלק“. איבערדיכטונגען.. געדרוקט איז דאָס ביכל געוואָרן אין רומעניע און ארויסגעגעבן האָט עס דער מ. צעשינסקי פארלאַג אין שיקאַגאָ. דער ערשטער טייל באַשטייט פון פערצן לידער פון לענגסטאַן הייז מיט פאַלגנדיקער באַ-מערקונג: „די איבערדיכטונגען וואָס קומען אריין אין דער דאָזיקער אַפטיילונג זיינען געמאַכט געוואָרן מיט דער ספּעציעלער דערלויבעניש פון נעגער-פאַעט לענגסטאַן הייז“.

איך ווייס ניט, צי באַגיש האָט געקענט ענגליש. נאָר דער דיכטער האָט זיך מסתמא געמוזט וואונדערן, וואָס פון דער ווייטער רומעניע ווענדט זיך צו אים אַ יידישער שרייבער פאַר אַ דערלויבעניש.

די אַפטיילונג עפנט זיך מיט אַ קורצער ביאָגראַפיע פון נעגער-פאַעט. אין דעם צווייטן טייל גייען אריין ניין פאַלקס-לידער, ווי „דזשאַן הענרי“, „בעלינדא און דזשאַר“.

דאָס נעגער-פראַבלעם איז ניט קיין ספּעציפיש אמעריקאַנער פראַבלעם, הגם עס קאָן זיך אויסערלעך אַזוי אויסווייזן. די פראַגע פון מענטשן-גלייכהייט און ראסן-און-פעלקער-גלייכהייט איז אַ וועלט פראַבלעם. אויב איר ווילט איז זי איינע פון די הויפט-סיבות פון דער איצטיקער גרויזאַמער וועלט-מלחמה. אַזוי לאַנג ווי דער נעגער וועט ניט באַהאַנדלט ווערן ווי אַ גלייכער מיט אַלע גלייכע, אַזוי לאַנג וועט די שווערד פון פאַרפאַלונג הענגען איבער די קעפּ פון אַלע מינאַריטעטן, פון ייד און ניט-ייד צוגלייך. מיטן אויסראַטן פון דער היטלער-טעאָריע פון „הערן-פאַלק“, מוז מען גלייכצייטיק אויך אויסראַטן די פארשימלטע טעאָריעס פון די צוריקגעשטאַנענע און ניט-דעמאָקראטישע ווייסע דזשענטלייט פון אונדזער סאַט, און אויך זייער שעדלעכן איינפלוס אויף אַ קליינער צאָל יידן, געבוירענע און דערצויגענע אין דער סאַט.

אין אונדזער היגער ליטעראַטור האָט דער שרייבער געפרוואוט אַפּשפּיגלען דאָס נעגער-פראַבלעם, נאָר זיין צוגאַנג צו אים איז ניט שטענדיק געווען דער-פרייענדיק, הגם זיינע כוונות זיינע תמיד געווען גוט-מיינענדיקע.

ווי אזוי דער שרייבער אליין קומט ארויס פון אַט־דעם פּראָוואַ, וועט דאָ ווייטער אילוסטרירט ווערן.

ב

פון די יידישע פּראָזאַאיִקער האָט י. אַפּאַטאַשו צום בולטסטן אַרויסגע־בראַכט אויף אַ קינסטלערישן אופן די שוידערלעכע לאַגע פון נעגער ביי אונדז אין לאַנד. דער פינפטער באַנד פון זיינע געזאַמלטע דערציילונגען הייסט „לינטשעריי“. אויך ברוך גלאַזמאַן, וואָס באַלאַנגט צווישן די אמעריקאַנישסטע דערציילער, האָט זיינעם אַ באַנד דערציילונגען אַ נאַמען געגעבן „אויף די פעלדער פון דזשאַרדזשיאַ“. נאָך אַ סך פריער, נאָך אין 1909, געפינען מיר אין דוד עדלשטאַט'ס „שריפטן“ די דערציילונג „די אונדאַנקבאַרע נעגערין“. ווי אַלע זיינע דערציילונגען, איז אויך די זאַך שטאַרק סענטימענטאַל. די האַנדלונג קומט פאַר גלייך נאָכן בירגער־קריג. דער פּלאַנטאַטאָר דושעימס ארמסטראַנג, וואָס איז געווען אַן אַבאָליציאָניסט, באַפרייט זיינע שוואַרצע שקלאַפּן מיטן אויסנאַם פון זיין קינד'ס ניאַנקע מעגי. דעם קינדס מאַמע איז געשטאַרבן און מעגי איז צוגעבונדן געוואָרן צו זיין אויפפאַסערין, ווי צו אַ מוטער. מעגי פילט זיך אָבער אומגליקלעך. זי זעט ווי אַלע פון איר אַפּשטאַם זיינען אַוועק אין דער ברייטער פרייער וועלט. קומט זי צו איר באַלעבאַס און בעט זיך ביי אים. „לאַז מיך אויך פריי!“ ער דערקלערט איר אָבער. אַז טשאַרלי, זיין קינד קאָן אָן איר ניט לעבן. דאָך באַפרייט ער זי, נאָכדעם ווי ער באַשולדיקט איר איז אומדאַנקבאַרקייט. דאָס קינד גייט אויס פון בענקשאַפט נאָך דער דינסט. דער דאָקטאָר הייסט זי געפינען. דאָס קינד שטאַרבט. „ס'איז צען אַוואַר ביינאַכט. דער פאַטער זיצט אַליין לעבן ארון פון זיין געליבטן קינד“. דאן עפנט זיך מיטאַמאַל די טיר און מעגי לויפט אריין און פאַלט אויף די קני פארן אָרון. זי גייט זיך פּאַנאַדער אין אַ האַרצרייסנדיק געזאַנג, וואָס דריקט מיט זיך אויס די ליידן פון איר ראַסע אין קאַמף פאַר פרייהייט. דאָן ווערט אַלץ שטיל. ארמ־סטראַנג גייט צו צו מעגי און ער דערזעט, אַז די אומדאַנקבאַרע נעגערין איז געווען טויט“.

אין דער נאַאיווער מעלאַדראַמאַטישער זאַך האָט עדלשטאַט געוואַלט אַרויס־ברענגען דעם אינערלעכן געראַנגל, וואָס איז אַנגעגאַנגען אין דער נעגערדינס האַרץ, וואָס איז געווען צוגעבונדן פון ליבע צום קינד, נאָר וואָס האָט מער אָן דער פרייהייט ניט געקאַנט לעבן. אפשר איז זי אויך אויסגעגאַנגען פון בענ־קעניש נאָכן פרעמדן קינד, וואָס איז איר געווען אייגן? אפשר איז די נייע פרייהייט, צו וועלכער זי האָט געשטרעבט, ניט געווען גרייט זי אויפצונעמען?

דוד עדלשטאט'ס פראוואו צו פארטראכטן זיך אין דער לאגע פון נעגער גלייך נאכן בירגער-קריג איז ניט געווען באזירט אויף די אקטואליטעטן, נאר אויף סענטימענטן. ווען מיר נעמען אין באטראכט, אז עדלשטאט איז גע- שטארבן אין דעם אנהייב פון זיין שריפטשטעלערישער קאריערע, דאן קאן מען קומען צום באשלוס, אז וואלט ער געלעבט, וואלט די נעגער-טעמע פארנומען מער פלאץ אין זיין מוח און הארץ.

יוסף אפאטאש'ס ניכטערער, דורכבויערנדיקער אריינדרינג אין זיינע סוושעטן, זיין שטרעבן צום אמת און זיין זיכערע כירורגישע האנט האט געשאפן איינע פון די בעסטע דערציילונגען אין דער יידישער שפראך, די דערציילונג „לינטשעריי“.

א וויסער פארפירט דעם נעגערס 14-יעריקע שוועסטער. איר ברודער בוקערט נעמט נקמה. דאן הייבט זיך אן די לינטשינג וואקאנאליע נאך אים. מיר זעען פאר זיך דעם מאב, אט אזוי ווי ער איז אין דער אמת'ן. דער שעריף פראוואו מילד זיך איינשטעלן פארן געזעץ. א יענקי פראוואו אפעלירן, נאר דאס חיה'שע בלוט פון המון איז פארשכורט. אויך א ייד געפינט זיך צווישן די לינטשערס. דער היגעבוירענער זון פון אימיגראנט ליווי. דער פאטער בעט זיך ביי אים, אז ער זאל ניט גיין, ניט באדעקט ווערן מיט דער שאנד פון מענטשן-מאָרד. דער פשוטער ייד פארשטייט אויסגעצייכנט די ווירקונג פון לינטשער. ער וואָרט דעם זון: „אז מען וועט היינט לינטשן א נעגער, מאָרגן — א ייד“.

אפאטאשו שילדערט פאר אונדז ניט בלויז די לינטש-סצענע, נאר ער שטעלט פאר אונדז פאר בוקערטס זידן, וואָס דערמאָנט זיך אין אַנדערע סצענעס פון זיין געפייניקטן לעבן:

„ער האָט זיך דערמאָנט, זוי אין חלום, ווי מען האָט ביי אים יונגערהייט צוגענומען ברידער און שוועסטער, ווי מען האָט זיין פאָטער געשמיסן. די בייטש איז געפלויען מיט אַ פייף איבערן לייב, זיך איינגעגעסן אין בלוט און אַן איינגעבוירענער שרעק, וואָס מעגעלך זיינע אורעלטערן האָבן איבערגע- לעבט אין די אַפריקאנער וועלדער, ווען זיי זיינען געקראַכן אויף אַלע פיר, זיך אויסבאָהאַלטן ניט צעריסן צו ווערן פון אַ ווילדער חיה — די זעלבע שרעק האָט זיך גענומען וועקן אין אים, די שרעק, מען זאל בוקערטן ניט אויפהענגען...“

אפאטאשו איז קיינמאל ניט סענטימענטאַל, נאר זיין בילדערישקייט קריצט זיך איין אין זכרון. זיין וואָרט דרינגט אריין אין בלוט און זיין קראפט אַטעמט מיט עכטיקייט ווייל ער לאָזט קיין דעטאַל ניט דורך, ווייל ער איז דער אַרכי-

טעקט פון זיין שאפן. א סך דיכטער האבן אויסגעדריקט אין זייערע פערזן זייער צאָרן קעגן לינטשעריי, נאָר זיי האָבן דאָס געטאָן אימפּולסיוו, ווי אַ מאַס־מענטאַלער אויסגעשריי. אַנדערש איז אָבער געווען מיט אַפּאַטאָש'ס „לינטש־עריי“, ער איז צוגעגאַנגען צו זיין טעמע אויף אַ קלינישן אופּן. ער האָט יעדע פּאָזע אַנאַליזירט קאַלטבלוטטיק. ער האָט דעם מאב ניט געשאַלטן. פאַר אים איז ער געווען —

„מענטשן, וואָס האָבן זיך כמעט ניט געקענט צונויפּרעדן, זיך אויסגעמיטן ס'גאַנצע לעבן, זיך פיינט געהאַט, האָבן מיטאַמאָל אַוועקגעוואָרפּן אַלע פּאַר־אורטיילן, זיך מער ניט געטיילט אין אַמעריקאַנער און סלאַוון, פאַרגעסן אָן דעם איינצלנעם, ווי ער וואָלט גאַרנישט עקזיסטירט און זיך פאַראייניקט.“

בוקערט שטאַרבט אין ברענענדיקע יסורים, נאָר ער זינגט אויסגייענדיק. „דער עולם איז געשטאַנען אויף די שפיץ נעגל, זיך איינגעהערט... בוקערטס שטימע האָט געקלונגען אַלץ העכער און קלאָרער. די אויגן געווענדט צום הימל, ווי אַ הייליקער. אַזוי האָבן געמוזט אויסזען די ערשטע קריסטן, ווען זיי זיינען געשטאַנען פאַר די שייטער־הויפּנס.“

אין זעלבן באַנד פאַרמאַגט אַפּאַטאָש אַ צווייטע דערציילונג אויף אַן ענלעכער טעמע. זי הייסט „פיר נעגער“. א שרעקלעכע, א שוידערלעכע שפּאַנונג. פיר נעגער, וואָס זיצן אין טורמע, הערן ווי דער המון רייסט זיך צו שטורמען די טורמע, ארויסצונעמען איינעם פון זיי, דעם באַשולדיקטן, און גרייטן פאַרן לינטש־מאַב. די דריי נעגער ווייסן, אַז אויך זייערע לעבנס זיינען אַצינד אין געפאַר. ווען דער המון וועט זיך אריינברעכן, וועט ער ניט איבערקלייבן. דער קרבן בעט זיך ביי זיי, זיי אליין האָבן איינזעעניש מיט אים אויפן מאַמענט, נאָר די מורא פאַרן טויט איז שטאַרקער ווי זייער סאַלידאַריטעט צום אייגענעם שטאַם. זיי ווארפן אים ארויס. אַפּאַטאָש ענדיקט די דערציילונג אזוי:

„מיטאַמאָל האָבן זיי זיך אַ וואָרף געטאָן אויף דזשאַנען, געעפנט די טיר, אים ארויסגעשלידערט, ווי מען ווארפט אַ קאַלב צי אַ פּערד צו אַ סטאַדע וועלף, אבי צו קאַנען אַנטלויפן, זיך ראטעווען דאָס לעבן.“

אין זיין צוועלפטן באַנד דערציילונגען „קלאַסנקאַמף“ געפינט זיך אַ קורצע פּערלדיקע זאַך „נעגערס“. איר העלד איז דער אַכטי־עריקער נעגערל פּרעד, דאָס קינד איז דורכגענומען מיט אַן אומבאַוואוסטן פּחד קעגן די ווייסע. ער כאַפט זיך אויף פון שלאָף מיטן געדאַנק, אַז מען פירט טאַטע־מאַמע הענגען. ער ווייסט, אַז די ווייסע פאַרפאַלגן אַלע נעגערס פון ישוב, זינט מען האָט געפונען אַ ווייסן פאַרמער אַ דערשאַסענעם. שוין צוויי נעגערס האָבן מיט זייערע לעבנס באַצאַלט. נאָר דאָס איז נאָך ווינציק. און ווען אַ מאַשין שטעלט זיך אָפּ

ביים הויז, וועקט דער קליינער פרעד אויף דעם כראָפּענדיקן פּאַטער און הייסט אים זיך באַהאַלטן, ווייל ווייסע קומען. דער פּאַטער פּאַלגט. די ווייסע קומען אריין און נעמען אויף אַ קרייצפּאַרהער פּרעס מאַמע. פּרעד זעט אַלץ, הערט אַלץ. זיינע פּויסטן און ליפּן זיינען פּאַרקוועטשט, זיין האָס צו די ווייסע גע- וועלטיקט איבער אים. ער לעבט איבער די שאַנד און די דערנידעריקונג, וואָס זאָפט זיך איין אין זיין בלוט און וואָס וועט מיט דער צייט שאַפּן דעם אומ- צוטרוי און האָס צו יעדן ווייסן.

אין 1927 איז אין קלעצקין פּאַרלאַג, ווילנע, ארויט „אויף די פעלדער פון דושאַרדזשיאַ“, דער פּערטער באַנד פון ברוך גלאַזמאַנס געקליבענע ווערק. אויסער דער לייטנדיקער דערציילונג פון נעגער-לעבן, וואָס טראַגט דעם נאָמען פון בוך, געפינט זיך דאָרט נאָך אַ דערציילונג אויף דער זעלבער טעמע. דאָס איז „אַ נאַכט אין אַ דרום שטאָט“. אויך איז די ערשטע דערציילונג אין גלאַזמאַנס' דריטן באַנד דערציילונגען („אויף יענער זייט אַקעאַז“, 1928), אַ שילדערונג פון נעגער לעבן, זי הייסט „דער טאַנץ פון די נעגערס“ און זי באַ- לאַנגט צו זיינע בעסטע שאַפּונגען.

עס איז פּאַראַן אַ שאַרפּער אונטערשייד פון גלאַזמאַנס צוגאַנג צו דער נעגער-טעמע אין פּאַרגלייך מיט אַפּאַטאַשו'ן. דער אונטערשייד ליגט אין זייער סטיל און שפּראַך און אין אויסוואַל פון סוזשעט. אַפּאַטאַשו איז מער אימפעטיק און פּולבלוטיק, זיין וואפן איז אַפּט אַ חלף, זיין בילדער-שאַץ שפּאַרט איין זיין סכּוּם פון ווערטער. גלאַזמאַן איז לאַנגזאַם, מאַנאַטאַן. דער יינגערער פון די צוויי, איז ער דאָך אַלטמאָדישער אין זיין פּאַרם. זיין סטאַטישקייט איז אַפּט ניט צוגעפּאַסט פּאַרן מאָדערענעם נערוועזן לייענער. נאָר געדולדיקערהייט בויט ער אויף זיין סאָלידן בנין פון ווערטער און אינהאַלט. ער לאָזט ניט דורך דעם קלענסטן דעטאַל, ווי אומנויטיק ער זאָל ניט זיין. ער רעכנט זיך ווינציק מיטן לייענערס אויפּנעם-פּייאיקייט.

גראַד געהערן גלאַזמאַנס' נעגער-זאַכן צווישן זיינע בעסטע דערציילונגען און שילדערונגען. גראַד אין זיי פילט זיך אַ ריטם, וואָס איז ניט בנמצא אין גלאַזמאַנס' אנדערע שאַפּונגען. איבערהויפּט איז דאָס ניכר אין זיין „טאַנץ פון די נעגערס“.

בערנאַרד קאַהען קערט זיך אום אויף דער שיף פון ניו-יאָרק קיין נאָר- פּאַלק, צפון קאַראַליינאַ. ער איז גאָר ניט קיין סימפּאַטישער מענטש, דער מר. קאַהען. בכלל האָט גלאַזמאַן אַ שטאַרקע נייגונג צו נעגאַטיווע טיפּן. וואָס נעגאַטיווער זיי זיינען, אַלץ געלינגענער קומען זיי ביי אים ארויס. קאַהען איז רייך, אַנגעזען אין זיין שטאָט, וואו דער נעגער איז נאָך אַלץ הפּקר. ער האָט

אמאל פאראומגליקלעכט אַ פופצן־יעריקע מולאטקע־דינסט. זי איז געשטארבן ביים געבורט פון איר קינד, וואָס וואַקסט אויף און קומט צום פּאָטער, וואָס וויל זיך ניט ארויסגעבן און ער ברעכט נאָך אַן דעם יונג די ביינער פאר דער חוצפה. מר. קאהען איז היפשלעך דעגענערירט. אין ניו־יאָרק פאָרט ער זינדיקן. ער פאָרט צוריק אויף דער שיף אַ קראַנקער, אן אויסגעשעפטער. ביינאָרט אין באל־צימער איז „נעבן אים געשטאַנען אַ נעגער, מיט אַ שניי־ווייסן נאָז־טיכל אָדער סערוועטל אין האַנט און האָט אים אַרומגעווישט דעם אויס־געבראַכענעם מיסט, וואָס אַרום מויל און האַלדז“. און דאן האָט מר. קאהען דערזען ווי די שוואַרצע באַדינער און פארוויילער פון שיף האָבן זיך פארוואַמלט אין זאָל געטאַנצט, צווישן זיך „געשריען, געטומלט און ווילד געלאַכט“.

גלאַזמאַן לאָזט זיך אַריין אין אַ לענגערער שילדערונג פון דעם טאַנץ פון די נעגערס, נאָכדעם ווי די געסט זיינען שוין אַוועק שלאָפן, און ווי פאָרציטערט די ווייסע ווערן, ווען זיי קומען צוריק און דערזען דעם גבורה־דיקן פארנעם פון זייערע באדינער. עס כאַפט זיי אַרום אַ גרויל. איבערהויפט קלאַפט מר. קאהענען אַ צאָן און אַ צאָן. „דער שרעק פון די ווייסע פאַסאַזשירן אין דער הויך אויפן שיף־באלקאן איז אין אים נאָך פאַרפילפאַכט געווען, ס'האַט זיך אים אַלץ געדוכט, אַז ער איז עס באַשטימט צו זיין דער ערשטער קרבן אין דער שחיטה, וואָס וועט זיך באַלד אָנהויבן דאָ... ער האָט אָנגעהויבן שטאַמלען, פלאַלען עפעס... זיך געבעטן ביים נעגער, וועלכער האָט זיך געפאַרעט אַרום אים, אַז מען זאָל אויף אים רחמנות האָבן, אים לאָזן גיין צוריק אין זיין קאַיטע אַריין.“

„— אַז ער איז דאָ גאַרניט שולדיק, אין גאַרניט.“

גלאַזמאַנען געלינגט דאָ אויף אַן עפעקטיוון שטייגער צו ווייזן אונדז דעם קאָנטראַסט פון געזונטן, יונגן און אַרבעטזאַמען נעגער מיט דעם אַפּשטאַרבנדיקן פיזיש און גייסטיק אויסגעשפילטן מר. קאהען. עס איז ווי אַ סימבאָל פֿין פּראָטעסט פון נעגער, וואָס דערפילט זיין גבורה אין דער פאַרשקלאַפטיקייט אויף דער שיף. דער נעגער־כאָר, וואָס מישט זיך אויס מיט די באַדינער, דער לייַדנשאַפטלעכער טאַנץ פון שוואַרצן נאָכדעם ווי דער ווייסער שלאָפט שוין, דער פחד פון די לעידיס און דזשענטללייט, ווען זיי דערזען ווי דער שוואַרצער וואַגט צו טאַנצן אין זייער באל־זאָל — אַלץ איז דאָ אַן אַנזאָג אויף עפעס גרעסערס און ברייטערס. די שיף איז די גאַנצע געזעלשאַפט, די אמעריקאַנער, וואָס באַ־נוצן זיך מיטן שוואַרצן ווי מיט אַ דינער, וואָס שאַפן זיך מיט אים ווי אַ שטאַרקער מיט אַ שוואַכן, דערפילן איצט מיטאַמאָל, אין זייער טאַנץ, דעם צייכן אויף דער וואַנט. מר. קאהען דערמאָנט זיך אין זיינע אַמאָליקע זינד

קעגן דער יונגער מולאטקע און איר קינד, זיין זון. ער האט א סך געזינדיקט קעגן זיי, קעגן די שווארצע. איצט דוכט זיך אים, אז זיי וועלן אין אים נקמה נעמען. זיין סוף איז נאָענט, זיין כּוֹף קומט.

ביי אַפּאַטאַשױן לעבט דער נעגער אין איין שרעק פארן וויסן; ביי גלאַזמאַנען האָט דער ווייסער אָפּט אין דער שטיל מורא פארן שווארצן. איר געפינט אַ מאַסע נעבעכדיקע יידישע טיפּן אין גלאַזמאַנס מערסטע ווערק. נאָר אַנדערש ווערן געמאַלן די נעגערס, די ארעמסטע פון זיי. אין אַ נאַכט אין אַ דרום שטאַט" שילדערט ער אַ נעגער-געסל מיט איינגעפאַלענע צעפּוילטע הייזלעך, מיט אויסגעבראַכענע שויבן, פאַרשטעקט מיט פאַפּיר און שמאַטעס, נאָר דאָרט טאַנצט דער עולם דעם שימי-טאַנץ. אַט ווי גלאַזמאַן באשרייבט עס:

„אַט איז דער טאַנץ שטיל שעמעוודיק און זיס אַזוי, און שפּילעוודיק מיט אַ פאַרשעמט שמיכעלע, — די טאַנץ-באַוועגונגען זיינען אַזעלכע פאַמעלעכע און וויינענדיק זיך בעטנדיקע, ווי אַ הונט, וועלכער וואָיעט אין דרויסן פאר אַ טיר און בעט מען זאָל אים אריינלאָזן אינווייניק. און אַט ווערט דער טאַנץ שטאַרקער, וועלפּיש ארויסדרינגענדיק, חיה'דיק גיך — מען נעמט זיך אַלע ארום אין אַ פאַרציקנדיק דריידל“.

אין דער דערציילונג „אויף די פעלדער פון דזשאָרדזשיאַ“, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון דער זאַמלונג דערציילונגען פון באַנד, שילדערט גלאַזמאַן אַ יידישן פרומען פעדלער, וואָס בלייבט שטעקן אין אַ פאַרנאַכט אויף אַ פעלד. זיין פאַמליע געפינט זיך אין ניו יאָרק. ער זעט זי זעלטן, ווייל ער איז פון זיין פּרנסה פאַרוואַרפן געוואָרן אין דער סאַאוט. ער דערפּילט ווי עס איז שוין אַוונט און ער דאַרף דאָ אַיבערנעכטיקן אין דער פּרעמד.

דער פעדלער, דער וואנדערנדיקער סוחר, איז אין דער היגער יידישער ליטעראַטור ניט קיין נייעס. אויסגעצייכנט שילדערט אים ש. מילער אין זיין נאָוועלע „אין טאַטנס פּיסטריט“. גלאַזמאַן איז, דוכט מיר, דער איינציקער, וואָס ווייזט אונדז דעם פעדלער אין דער סאַאוט. דער ייד קוקט פון דרויסן אויף די באלויכטענע ווארעמע פענסטער. ער וואָלט דאָך אויך געקאַנט זיין אין אַזאַ אַוונט ביי אַ לאַמפּ-באַלויכטענעם טיש. קלאַפּט ער אָן אין אַ טיר מיטן בייטש. „שנעל עפנט מען זי פון אינווייניק, אַט פונקט ווי מען וואָלט אויף אים געווארט“. עס קומט אים אַנטקעגן אַ נעגערטע. ווייזט אויס, אַז זי האָט אויף וועמען געווארט. זי איז פריינטלעך צום פּרעמדן יידן. ער וועט זיין אַן אַנגעלייגטער

גאסט, כאטש ניט אויף אים האט זי געווארט. זי וועט אים געבן אַ ווארעמען נאכטלעגער און עסן מער ווי פאר צוויי.

ס'איז געווען קריסטמעס אַוונט און געווארט האט זי אויף איר מאן, וואָס האט זי פארלאָזן, און געהאַפּט. אַז ער וועט היינט, אין דער הייליקער נאכט צוריק-קומען. דער טיש איז געגרייט ווי פאר א סעודה, הגם דאָס שטיבל איז אַרעם. ס'איז דאָ אינדיק אויפן טיש, נאָר דער ייד רירט זיך צו קיין זאך ניט צו. ער דערקלערט איר וועגן זיינע מנהגים. זי איז ניט שאַקירט. זי האט דרך-אריין פאר יידן. דער רעווערענד האט ניט איינמאַל אין קירך דערציילט וועגן פאָטער אברהם, וואָס האט געהאַט אַ נעגערשע פרוי הגר, פון וועמען זי האט אַ קינד געהאַט.

דער ייד און די נעגערטע — ביידע פאַלקסמענטשן, ערלעך און געטריי צו זייערע טראדיציעס. ער וועט דאָך ניט שלאָפן מיט איר אין איין צימער. בעט זי אים אויס אין אַ צווייטן צימער. זי גייט ארויס אויפן פעלד און ברענגט אריין אַ גרויסן קאַוון און צעשניידט אים. ניין, אויך צו דעם רירט ער זיך ניט צו. מיד איז ער, גייט ער אריין שלאָפן אין טונקלען צימער.

„בלייבט זי איבער אליין ביים טיש.

„מיט גרויסע אויגן, באַגאַסענע, קוקט זי אויפן צעשניטענעם, אומבאַרירטן וואַטערמעלאָן, ווי אַ גרויס האַרץ אַ צעשניטנס און אַן אויפגעפנטס, .. נאָ, זע... מען האט מיך אויפגעשניטן און געלאָזן אומבאַרירט... און אז אין טונקלען צימער דאַרטן איז שטיל, מאַכט זי אויך טונקל דאָ. זאָל אלץ אויפן טיש בלייבן ניט אויפגעגעסן! גיט זי זיך אַ ריס ביים לייב און לייגט זיך שלאָפן.“

ביידע קאַנען ניט אַיינשלאָפן. זי טראַכט, אַז אַדער ער וויל איר שוואַרץ לייב ניט באַרירן, אַדער ער איז אַ פּרומער, אַ הייליקער. ער ציטערט און ער האט מורא, אַז ער וועט שוין ניט אַוועקגיין פון דאנען אַזאָ ווי ער איז געקומען. נאָר ער רייסט זיך פּלוצלונג ארויס. און ווען זי קומט אריין צו אים אין פּרימאַרגן און געפינט זיין בעט ליידיק, ווארפט זי זיך ארויף אויף דעם מיט אַ רעוונדיק געוויין.

דאָס געשטאַלט פון דער נעגערטע קומט ביי גלאַזמאנען ארויס בולט און זי רופט ארויס צו זיך אַ סימפּאַטיש געפיל. זי איז עכט און גוט און אַ פאַלקס-מענטש אין פולן זין פון וואַרט. זער ייד איז אַבער אויך געטריי צו זיין שטאַם

פון טהרת משפחה. די גאנצע דערציילונג לייענט זיך ווי א פאלקס-מעשה. זי איז אנגעהויכט מיטן גייסט פון י. ל. פרצעס „פאלקסטימלעכע מעשות“.

ג

אין לאמעד שאפיראָס געדרוקטע קאָפיטלען פון זיין נאָך ניט דערשינענעם ראָמאַן „דער אַמעריקאנער שד“ פֿיגורירט אָפט דער נעגער ליוק. „אין די קויל-מינען פון פענסילווייניע איז ער געוואָרן אַ מיטגליד פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. אין אים איז פאַרבליבן אַ געוויסער פאַרבאָרגענער אומצוטרוי צו דער פּריינטלעכקייט פון די ווייסע און אַ נייגונג — א ירושה פון טאַטן — צו רייזן פון צייט צו צייט אַ ביסל מליצהדיק און ביבליש, און דעמאָלט פּאַלט ער אריין אין „ברודער“ אַנשטאַט „חבר“ און רעדט מיט פּסוקים, וואָס אָפטמאַל פאַרפּאַסט ער זיי עקספּראָמפּט“.

„ליוקס פּאַטער האָט יאַרנלאַנג געוואַנדערט איבער די דרומדיקע שטאַטן, האָט געפּריידיקט „גאַטס וואָרט“ צווישן זיינע שוואַרצע ברידער, געטובלט גאַנצע מחנות פון זיי אין וואָסערן פון דער מיסיסיפּי און געלעבט אין אומ-גלויבלעכער דחקות. אָבער אויפן זון, אויף ליוקן, הגם ער איז בפּירוש געווען אַ נאַמען נאָכן אָפּאַסטאַל, האָט דאָס פּייער פון גלויבן עפּעס קיין שליטה ניט געהאַט. אים האָט שוין מער געצויגן די באַוועגונג פון מאַרקוס גאַרווי, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אַרויסצופירן די נעגער פון אַמעריקע קיין אפּ-ריקע, „ווי גאַט האָט אַרויסגעפירט די קינדער פון ישראל פון מצרים“. דערנאָך, ווען די באַוועגונג האָט געפּלאַצט, האָט ליוק געוואַנדערט און געטאָן אַלערליי אַרבעט ביז ער איז אריין אין דער באַוועגונג“.

אין דער נאַכט פון דער סאַקאָ וואַנזעטי הינריכטונג האָט זיך ליוק גע-פונען אויף יוניאַן סקווער אין דער לינקער קאַפעטעריע. ווען די שרעקלעכע נייעס איז באַקאַנט געוואָרן, האָט „ליוק געשוויצט קאַלט און קלעפּיק ניט געקוקט אויפן הייסן אָוונט“.

שלום אַט האָט אין זיין ראָמאַן „טויט אורטייל“ אַרויסגעבראַכט דעם נעגער רעפּ ווי איינעם פון די שטאַרקע פּיגורן פון בוך. דער ייד סטאַן געפּינט זיך אין סינג סינג פאַראַרט'ט צום טויט. אַמאַל איז ער געווען רייך און אַנגעזען. איצט איז ער פאַרלאָזן פון אַלעמען. איבערהויפּט קרענקט אים וואָס זיין פּרוי און קינד ווילן אים ניט זען. ער איז איינזאַם, נאָר ער שטאַרקט זיך דאָס ניט אַרויסצוואוייזן. אין זיין טויטן-קאַמער הערט ער „דורך דער וואַנט אַ מאַדנע ברומען. אזוי ווי אַ הונט וואָלט געקלאַנגט הינטער דער וואַנט“. ער קאָן

דאס ניט אריבערטראגן. ער רופט דעם וועכטער און יענער דערקלערט אים, אז דאס איז זיין שכן רעפ דער נעגער, וועלכער וויינט אויס זיין אומשולד ביז ער שלאפט איין.

רעפ איז נאך פאקטיש קיין אכצן יאר ניט אלט, נאך אין די פאפירן איז געשטאנען, אז ער איז עלטער. סטאון דערפילט א נאענטקייט צו רעפ, דערפאר ווייל ביידע זיינען פארלאזן פון אלעמען.

אפילו אין טויטן-הויז טיילן זיך די פאראורטיילטע אויך איין אין העכערע און נידעריקערע קלאסן, וועמען עס שטייט ניט אן זיך צו חברן צווישן זיך. רעפ האט באלאנגט צום „נידעריקסטן פון די נידעריקסטע“. צווישן אים און די „אריסטאקראטן“ איז נאך אפילו געשטאנען דער איטאליענער טאני, וועלכער איז געווען פאראורטיילט פאר שרעקלעכן לוסט-מארד אויף קליינע קינדער, וואס ער האט פארנארט אין א קעלער. מיט דעם איטאליענער האבן זיי נאך ווען עס איז געוועקלט א ווארט. רעפס שרעקלעכע זינד איז געווען — „די פארב פון זיין הויט“.

זיי, די „אריסטאקראטן“, די ווייסע מערדער האבן געטראכט, אז מען דארף פאר די שווארצע האבן א כפעציעלן טויטן-שטול. און דערפאר וואס דער „באנקיר“, ווי די אריסטאקראטן האבן גערופן סטאונען, האט זיך געחברט מיט רעפ, האבן זיי געקוקט אויף אים קרום.

א גרויסע איבערקערעניש איז פארגעקומען אין סטאונס נשמה זינט ער איז געווען אין טויטן-הויז. ער, וואס האט געהאט א קנאפן אינטערעס פאר א צווייטן מענטש, פון וועלכן ער האט ניט געקאנט האבן קיין נוצן, ער האט איצט פארגעסן אין זיין אייגענער לאגע און זיך גענומען צום הארצן די לאגע פון נעגער-יינגל.

סטאון שיקט א פעטיציע צום גאווערנאר, אבער ניט פאר זיין אייגן לעבן בעט ער, נאך פאר דעם נעגער-יינגל רעפ. אין סטאונען, וועמען ער רופט איצט „באס“, געפינט איצט רעפ זיין איינציקע טרייסט.

עס איז געווען די איינזאמקייט, וואס האט דעם פריערדיקן וויצע-פרעזידענט פון א באנק דערנענטערט צום פארווארלאזטן נעגער-יינגל. איצט זיינען זיי ביידע געווען גלייכע. אש נוצט די ווירקזאמע דיאלאג-פארם צו פארברידערן זיי. רעפ פרעגט אויס סטאונען וועגן די נאענטע זיינע, וואס וועלן זיך פאר אים איינשטעלן. סטאון געפינט זיך איצט אין א לאגע, וואו ער איז גלייך מיט רעפ. ווי יענער, האט ער מער ניט קיינעם אויף דער וועלט, וואס זאל עפעס טאן פאר אים. און ווען דער שמועס איז פאראיבער, גיבן זיי זיך די הענט און צעשיידן זיך. און ווען דער ווארדן האט אויסגעדריקט זיין דערשטוינען, וואס סטאון

זאָרגט זיך אזוי פאַר רעפּן, האָט סטאַון אויף דעם געענטפערט אזוי :
— איך ווייס ניט. מיר דוכט זיך, אז איך בין מער פאראינטערעסירט אין
דעם יינגל ווי אין מיר.

— איך וואונדער זיך — (האָט באַמערקט דער וואָרדן).

— דאָס בעסטע, וואָס איך האָב געהאַט צו נעמען פון לעבן, האָב איך גע-
נומען. אַבער ער איז דאָך נאָך אַ קינד. ער האָט דאָך נאָך קיין פרוי ריכטיק
ניט געקענט

דער גאַווערנאָר האָט אָפּגעזאָגט סטאַונס פעטיציע פאַר רעפּן, נאָר סטאַון
האָט געהאַלטן אין איין מונטערן און פאַרזיכערן דעם נעגער־יינגל, אַז אין דער
לעצטער מינוט וועט ער באַקומען אַ פאַרדאָן, הגם ער האָט גוט געוואוסט, אַז
רעפּ וועט באַלד אומקומען אויפן עלעקטריק־שטול.

און ווען רעפּ האָט געפּרעגט סטאַונען פאַרוואָס מען וויל אים שיקן דעם
פּריסטער, האָט סטאַון אים אַלץ פאַרזיכערט, אַז דער פאַרדאָן וועט נאָך קומען,
וועט קומען דאָן, ווען ער וועט שוין זיצן אין טויטן-שטול.

יענעם אַוונט האָט סטאַון מער ניט געהערט דעם נעגער וויינען דורך דער
וואַנט. ער האָט אים געהערט בעטן און זינגען קירך־לידער מיט אימיצן. סטאַון,
וואָס איז קיינמאַל רעליגיעז ניט געווען, האָט אין יענער נאַכט, ניט טראכטנדיק
וועגן שלאָף, מיטאַמאַל אליין אָנגעהויבן בעטן גאָט פאַר רעפּן.

— גאָט, ראַטעווע דאָס יינגל. — האָט ער געברומט פאַר זיך איבער־
חור'נדיק דעם זאַץ אַז א שיעור כאַל.

„און א וואונדער: די איינפאַכע ווערטער האָבן געשטילט דעם דורשט און
ער האָט זיי געטרונקען, ווי אַ פאַרחלטער דורשטיקער“.

רעפּ איז געשטאַרבן גלויבנדיק, אַז דער פאַרדאָן קומט.

ד

אין די ווערק פון דעם יינגערן דור אמעריקאַנער דערציילער געפינען זיך
זאַכן פון נעגער־לעבן. דעם פאַרשטאַרבנעם א. מייזל'ס „דער טויט פון טעד
דעניס“ איז אַ שילדערונג פון אַ לינטשעריי. מיזל אָפּערירט געוויינטלעך מיט
אַ שפּיזיקן סאַרקאָזם, וואָס קלייבט זיך אין די ביינער אריין. אין דער נאָר־
וואָס דערמאַנטער דערציילונג גיט ער איבער ווי דער זיבעצן־יעריקער נעגער
טעד ווערט פון דער ארבעט אוועקגענומען און אין דער פּאָליציי־סטאַנציע
צעשלאָגן. דאָן ווערט ער אין ליכטיקן געריכט געבראַכט. מען האָט אים דאָרט
אויף אַ ווייכן שטול אוועקגעזעצט, פאַרמשפּט געזעצלעך און שפּעטער אים גע־
פירט לינטשן. ער איז אַנטלאָפּן. אַ ווילד געיעג מיט הינט. טעד פּראווט די הינט

בארוואיקן. זיי האבן געבולן. פייגעלעך האבן אין וואלד געזונגען. דער לינטש-מאב איז געווען פארשלאָפן. אַ פאַבריק־קוֹימען האָט זיך צעפּייפּט. אַ זון־שטראַל האָט זיך געשפּילט מיט אַ אויפּגעהויבענער ברעם פון דעם אויפּגעהאַנגענעם טעד דע־ניס. פּלאַמען האָבן דערלאַנגט צו זיינע באַרוועסע פּיאַטעס.

דיכטער און דערציילער אהרן ראפאָפּאַרט שילדערט אין זיין דער־ציילונג „מאַזעס קעניגרייך“ אַ שאַפּ פון ליאַלקעס. דאָרט ארבעטן יידישע און איטאַליענישע פּרויען. מאַזעס זער נעגער איז דער בן־יחיד. ער זינגט און איז איבערגעפּולט מיט מונטערקייט. זײַן קעניגרייך איז דער בעזים און יעדער איינער ווענדט זיך צו אים נאָך עפּעס. דעם ברענגט ער וואסער, יענעם אויל. פאַר־נאַכט, ווען אלע גייען אַוועק, בלייבט מאַזעס איבער מיט די ליאַלקעס, זיין קעניגרייך.

אין בוך דערציילונגען „אַ בריק איבערן אַטלאַנטיק“ פון פּסח מאַרקוס, וואָס איז דערשינען אין 1932, געפינען זיך אַ צאָל זאַכן פון נעגער־לעבן. די ערשטע דערציילונג אין בוך הייסט „ווייס בלוט“. אין שטעטל זיינען די ווייסע און שוואַרצע אָפּגעטיילט אין צוויי באַזונדערע שטרעקעס. וויסער האָט פּיינט שוואַרצן און פּאַרקערט. „די שוואַרצע זיינען שטענדיק מונטער, פּריילעך, הייבן די פּיס גיך און שנעל, ווי צום טאַנץ געגאַנגען“.

„די ווייסע זיינען שטענדיק אומעטיק, בלויז אין די זונטיקס צעשיינען זיך זענע פּנימער“. עפּיזאָד פון האָס פון ווייסן צום שוואַרצן. נאָר דאָס איז אַלץ נאָך ניט דער עצם סוזשעט. ווייסע לאָזן זיך אין נעגער־געסל זינדיקן. דער ליטווישער אימיגראַנט מיקאַס לעבט מיט אַ יונגער נעגערטע. עס ווערט גע־בוירן דער מולאַט, „ווייס־בלוט“ דזשימי, קליין און שוואַך, אַ קאַרליקל כּמעט. די נעגערס האָבן אים פּיינט געהאַט. ער פאַריכט שוין. ער איז פאַרליבט אין דער נעגער־מויד סאַלי. זי צעקריגט זיך מיט איר געליבטן נעגער הענרי און קומט צו דזשימין. הענרי הרגעט אים שיר ניט אַוועק. דזשימיס הונט מור ראַטעוועט אים, מור איז דזשימיס איינציקער טרייסט, און ווען דער הונט פאַרלאָזט אים, גייט ער ארויף אויפן בוידעם און הענגט זיך. מורן געפינט מען מיט פאַרסקאַריטשעטע ציין אויפן פּרישן בערגל זאַמד, וואו עס איז געלעגן באַגראָבן „ווייס־בלוט“ דזשימי.

אין דער צווייטער דערציילונג „נעגער בלוט“ זיינען מענטשן קעגן די שוואַרצע נעגערס. אַ נעגער איז גאָר קיין מענטש ניט“, טענהעט ער איין מיטן נעגער־גלח. ראלף וויל אַנטיילנעמען אין אַן אויטאָ־רעיס, נאָר דער פאַרוואַלטער נעגער־גלח. ראלף וויל אַנטיילנעמען אין אַן אויטאָ־רעיס, נאָר דע רפּאַרוואַלטער דערקענט, אַז ער איז אַ נעגער, און דערקלערט, אַז קיין נעגערס ווערן ניט

צוגעלאזט. ראלף טרינקט זיך אן און לאזט זיך מיט זיין „רעיסער“ איבער גאסן און פארט איבער א פרוי, און דער עולם שרייט: לינטשן!

אין „שווארץ און ווייס“ האנדלט זיך וועגן דעם יידן דזשאן און דעם נעגער דזשאן, וואָס ווילן איינער פון צווייטן אַנטלויפן די אַכצן יאָר, וואָס זיי קענען זיך, און קאָנען ניט. דזשאָן נוצט תמיד אויס דזשאנען אין זיינע געשעפט-ספעקולאציעס. דזשאן פארדעכטיקט ניט, אָז דזשאָן מיינט ניט זיין טובה, און ער פאלגט דזשאָנען. ביז דזשאן פאלט דורך דזשאָנען אריין. דאָן כאַפט אים דזשאן אָן פארן האַלדז און „דזשאָן צאָפלט מיט די פיס“.

אין „א נעגער שטארבט“ ברענגט דער נעגער טעסקי-מאָן דזשעקסאָן אהיים דעם שכורן נעגער בראון און נעמט ביי אים צו דאָס ווייב. צום סוף דערשטעכט בראון דזשעקסאָנען אין סאָלון.

אין „א שטאָט אין דער וועסט“ איז דער נעגער פארקער דער דזשעניטאר פון יידישן טעמפל, נאָר ער איז אליין אַ גלח און ער פארבריינגט מיטן ראבאי פרידמאָן אין דיסקוסיעס וועגן דער ביבל. דער נעגער אינטערעסירט זיך אויך מיט טעמפל-פאָליטיק.

פסח מאַרקוס פאַרמאָגט ניט אין זיין בוך קיין איין פאָזיטיוון טיפ. אויב דער נעגער איז שלעכט, עראָטיש, שכורט, איז דער ייד אויך ניט קיין צדיק. מאַרקוס געפינט זיינע אידעאָלע טיפן אין זיינע לעצטע דערציילונגען וועגן דער אַלטער היים אין דער ליטע, נאָר זיי זיינען אין דעם בוך ניט פאַראַן.

פּעטי באַן איז דער מחבר פון אַ בוך דערציילונגען, וואָס איז דערשינען אין 1941. זי דרוקט זיך ניט לאַנג און, ווי מאַרקוס, האָט זי אין איר בוך אַ צאָל זאָכן פון נעגער-לעבן. אין „א השד“ ווערט א יונגער נעגער העראַלד אומזיסט באַשולדיקט אין אַ מאַרד פון אַ ווייסן. מען פייניקט אים אין טורמע, נאָר שפעטער ווערט ער באַפרייט. ווען ער קומט אַ היים, געפינט ער זיין פאָטער טויט פון אַ האַרץ-שלאָג.

„הילדא“ איז אַ נעגער-קינד, וואָס ליידט אין דער פאָבליק-סקול פון דער ווייסער לערערין. ביז עס קומט אַ נייע יונגע פראַגרעסיווע לערערין און זי באַפריינדעט זיך מיט איר. אויך אַ פאָר ווייסע קינדער דערנעענטערן זיך צו הילדא. הילדא ווערט איבערגעפאַרן. אירע נויטבאדערפטיקע עלטערן ווערן פאַרפאלגט פון אַ יידישן אַדוואָקאַט, וואָס זאָגט זיי צו ארויסקריגן אַ גוטן סעט-למענט מיט דער קאָמפּאַני. זיי געטרויען אים ניט. אַ בילד פון אַרעמסטן נעגער-לעבן אין ניו-יאָרק. אומצוטרוי צום ווייסן. מורא און שאַנד.

„דזשאן“ איז אין כעס, וואָס די מאַמע, אַליין אַ נעגערין, רופט אים שטענדיק „שוואַרצער“. ער האָט פיינט געהאַט זיינע אייגענע, וויל זיי זיינען געווען מולאָטן און ער איז געווען דער איינציקער אמת שוואַרצער. ער האָט דערפון

געליטן ביי דער ארבעט, אין גאס און צווישן פריינט.
 א דריטל פון פעסי באַכס בוך באַשטייט פון נעגער-דערציילונגען. זי איז
 דער קעגנזאץ פון פסח מאַרקוסן. איר סימפאטיע איז שטענדיק אויף דער זייט
 פון דעם אַרעמען קינד און פון דעם ניט-אַנאַרקענטן, פאַרשטויסענעם און
 אונטערדריקטן נעגער. ער איז ביי איר איינער פון אירע אַלגעמיינע טיפן פון
 בוך, וועלכע זיינען קרבנות פון אַ אומאַרדענונג, וואָס רופט זיך אַרדענונג.
 אין משה שיפּריסעס בוך „ציגל“, וואָס איז ארויס אין 1929, שטעלט זיך
 דײַשױם דער וויסער איין פאַר די שוואַרצע, וואָס ארבעטן צוזאַמען מיט אים אין
 דער ציגעלניע. ער אַרגאַניזירט זיי צו אַ סטרייק, די קלעניקעס רעכענען זיך
 אָפּ מיט דושימין און זיי באַפאַלן די נעגערס. דושימיס געליבטע, א נעגערין,
 „דערפילט אין זיך דעם צאַפּל פון אַ נייעם לעבן“.

2. פאַרעם שלידערט אַ נעגער-פאַרל אין אַ דערציילונג „דאָס געזעץ קאַן
 מען ניט אָפּמאַרן“, אין בוך „קאַרמען“ (1939).

דאָ זיינען אַנגעגעבן געוואָרן דערציילונגען, מיט וועלכע דער שרייבער-
 איז באַקאַנט. ס'איז אין קיין נאַל ניט קיין אויסגעשעפטער מאטעריאַל. ניט
 אַלע דערשינענע אין אמעריקע היכער קאַן מען קריגן אין ניו-יאָרקער ביב-
 ליאָטעקן. ס'איז בכלל ניטאָ קיין געהעריקער קאַטאַלאָג פון יידישע אויסגאַבן
 אין אמעריקע.

אין אונזער ליטעראַטור איז נאָך דערווייל ניט געשאַפן געוואָרן קיין
 ראַמאַן מיט קיין נעגער אַלס הויפט-העלד. מיר האָבן זיך נאָך ניט גענוג
 איינגעבירגערט ליטעראַריש. מיר האָבן נאָך פאַקטיש ניט קיין איין גוטן
 יידישן פּאָלקס-מענטשן אָפּגעשפּילט אַלס אַ טיפּ אין אַ היגן ראַמאַן, שוין אָפּ-
 גערעדט פון אַן אמעריקאַנער יידן, אַדער אַ גוטער דערציילונג וועגן דער היגער
 יידישער יוגנט.

דאָך דוכט זיך מיר, אַז פון דעם וואָס איך האָב געלייענט וועגן נעגער
 אין אונזער ליטעראַטור קומט ער ארויס מער מענטשלעך, מער פאַר-
 שטענדלעך, ווי אין אַ סך ווערק אין דער אמעריקאַנער ליטעראַטור. ער ווערט
 ניט סענטימענטאַליזירט, ער יוערט ניט איבערשאַצט אַדער אונטערשאַצט. דער
 יידישער שרייבער מיט זיין סאַציאַלן צוגאַנג צו זיין שאַפן פאַרשטייט די לאַגע
 פון נעגער און ער זעט שטענדיק דעם רעאַלן, ניט פריינטלעכן ארום, וואָס האָט
 זיין אומגינסטיקע ווירקונג אויפן נעגערס לעבן. דער יידישער שרייבער, אַ
 קינד פון אַ ליידינדיק און פּראָטעסטירנדיק פּאָלק, קאַן דערפילן און דערהערן
 דעם נעגערס שטומען אַדער אַקטועלן פּראָטעסט קעגן ווייסן. עס ווענדט זיך
 נאַטירליך, אין שרייבערס טאַלאַנט דאָס ארויסצוברענגען.

אַרױף און אַראָפּ

(191 פון בוך „שאַטנט פון ניו יאָרק“, 1928)

לס איז געווען אין קאַרנעגִי זאַל, וואו עס קומען פאַר די וויכטיקסטע און געוויכטיקסטע מוזיקאַלישע געשעענישן. כמעט אין דער זעלבער וואָך איז עס געשען, אָף דער זעלבער בינע.

די באַרימטסטע קאַנצערט־און־אַפּערע זינגערין פון אמעריקע האָט זיך גע־זעגנט מיט דער בינע. שומען־העיִנק האָט געזאָגט און אויסגעזונגען איר „אַדיע“ צו דער מוזיק־וועלט און פּאַרערער. פּופּציק יאָר האָט זי געהערשט, באַצויבערט מיט איר באַוויזן זיך אויף דער בינע. מיט איר פּערזענלעכקייט אַליין פּלעגט זי געווינען דעם עולם. זי און קאַרוואַ. ביידע האָבן געהאַט די קראַנט צו ווערן אינטיים מיט זייער עולם. ניט אומזיסט האָט שומען־העיִנק באַקומען דעם ערן־טיטל: די מאַמע — און שפּעטער — די באַבע פון דער מעטראָפּאליטאַן אַפּערע. סיי אין איר שטיים, סיי אין איר פּערזענלעכקייט איז עפּעס געווען מוטערלעכעס. נאַטירלעך־מענטשלעך.)

נאָך מיט דריי יאָר צוריק פּלעגט זי אַרויסרופן די גרעסטע באַוואַנדערונג. ווען זי פּלעגט אויפּטרעטן, מיט איר שטאַלצן, כמעט יונגן גאַנג, מיט דער פּרישקייט פון איר שטיים און מיט אירע ריזן־מעגלעכקייטן. זי איז נאָך אַלץ געווען, ווי די העלדן פון וואַגנערס אַפּערעס, ווי איר באַרימטע „ערדא“ פון „זיגפּריד“. מען האָט געוואוסט וועגן אירע פּערזענלעכע ליידן אין מלחמה־צייט. מען האָט זיך געפּרעגט: וועט זי קיינמאַל נישט אַלט ווערן? וועט זי זיך נישט בייגן פאַרן דיקטאַטאָר — צייט? און אין יעדן אויפּטריט אירן איז געווען דער ענטפּער: „ניין! זעט, ווי איך קוק אויס; הערט ווי איך זינג מיין „ערל־קעניג!“ קאַרנעגִי־זאַל, דעצעמבער 1927. אַ שבת נאַכמיטאַק, שומאַן־העיִנק גע־זעגנט זיך מיט דער בינע. זיך פּרייוויליק אונטערגעגעבן.

איבערגעפּאַקטער זאַל און איבערגעפּאַקטע בינע. קוים פּלאַץ פאַר דער פּיאַנאָ. א יום־טובֿדיקער עולם. שומען־העיִנק באַוויזט זיך. ניט איר גאַנג. די פּיס הויבן זיך שוין ניט טענצלידיק, עפּעס שווערט אַראָפּ. די לאַפּע־עלטער, האָט די שטאַלצע, ברייטע אַקסל געבויגן. דער קאַפּ איז ווייס, ווייס. ווייס. דער אויסוואַל פון דער פּראָגראַם איז ווי ספּעציעל צוגעפּאַסט. לידער פון

יונגט, פון גליק, ליבע, שטאלץ. לידער פון גלויבן, האַפנונג, לידער פון יאוש און אומגליק. לידער פון שיידונג, פון ווינטער און — טויט. אַ ווידוי פון אַ גאַנץ מענטשלעך לעבן אין דער פּראַגראַם. שומאַן־העינקס לעבן אויסגעזונגען אַף איר לעצטן קאַנצערט.

זי זינגט. שייק, גרויס, נאָר אַגגעשטרענגט. ניטאָ דער כּח פון אַמאַל, ניטאָ דער ברען. און וואָס זי דערזינגט ניט מיטן קול, וויל זי מיטן קרעפטיק געבויטן גוף דערזינגען, נאָר ביידע געטרייע דינער זיינען שוין אויסגעדינט.

דער עולם איז באַגייסטערט, אַפּלאַדירט אָן אויפהער, נאָר זי, די קלוגע מאַמע, ווייס, אָז ס'איז ניט אַ דאַנק דעם קאַנצערט, ס'איז פאַרן אַמאַל. אין איר דאַנק־שמיכל ליגט אַ טראַגישע איראַניע.

איר ערשטער „אַנקאַר“ איז איר „ערל־קעניג“, וואָס פּלעגט תמיד זיין איר שלוס־נומער. עך, ווי פּאַטעטיש איז עס געווען! דאָס ליד איז געווען דער הויפּט־עדות פון איר אַפּדאַנקען.

אַט הויבן זיך אָן די צערעמאָניעס פון געזעגענען. סאַלדאַטן מאַרשירן ארויף אויף דער בינע מיט דער אמעריקאַנער פּאַן. בלוזען־קראַנצן, בוקעטן בליען אַף דער בינע, רינגלען זי ארום פון אַלע זייטן, אויסגעצוואַגענע רעדנער האַלטן געשליפענע רעדעס. שומאַן־העינק שטייט אַ שטאַלצע, נאָר באַלד הויבט זיך איר קאַפּ אָן בויגן, בויגן. זי וואַלט אים — דעם קאַפּ — וועלן באַהאַלטן פון עולם, צום ערשטן מאַל אפשר, אין די פּופּציק יאָר. . .

אַט איז וואַלטער דאַמראַש, אמעריקעס ליבלינג דיריגענט, וואָס האָט לעצטן יאָר אַפּגעדאַנקט. ער פילט איר מיט, ער רעדט וואַרעם. טרערן שטראַמען פריי פון אירע אויגן. וויסע טיכלאַך בלישטשען אויף צווישן דעם עולם. אַ שלוכצן, אַ שנייצן.

א מתנה אין נאָמען פון אמעריקאַנער פּאַלק דערלאַנגט ער איר, דאַמראַש. אַ פּאַרטעפל מיט 48 לויב־בריוו פון די גאַווערנאָרס פון די שטאַטן. שומאַן־העינק שטעלט זיך ענטפערן. אין אַ נידעריק, נידעריק קול. שטאַרק גערייט. אַ פּאַר דאַנק־ווערטער. זי קומט אָבער גלייך צו זיך און הייסט דער פּיאַניסטין אַקאַמפּאַנירן. זי האָט געזונגען און אַ סך געזונגען, נאָך מער, געוויינט פארשטיקטערהייט, ווען זי האָט באַצויבערט דעם עולם מיט בראַמסעס אַ וויג־ליד, האָט זי קוים געקאַנט קאַנטראַלירן זיך פון געוויין. זי האָט גערעדט צום עולם עטלעכע מאַל, געשטאַרקט אים און זיך מיט וויצן, חכמות, גערייצט זיך, אויף שפּאַס, מיט אירע יחוסי־בריוו און בלוזען־קראַנצן, נאָר מען האָט געפילט, אָז זי וואַלט דאָס אַלץ מוחל געווען, ווען זי וואַלט נאָכאַמאַל געקאַנט אַ זינג טאָן, ווי אַמאַל.

און טראַגיש איז געווען איר לעצטער קאָנצערט, מענטשלעך־רעדנדיק. אין איר גלאַריע האָט זיך אַ שאַטן באַוווּזן. אַ זון איז אונטערגעגאַנגען. ראַזעווע וואַלקנדלאַך האָבן דעם האַרזיאַנט באַשיינט. אַט ווערן זיי בלייכער, בלייכער. די שטאַלצע, ריזיקע שומאַן־העינק איז אַ הילפלאַזע פאר איר געטרייען עולם געשטאַנען. זי האָט איר שוואַנעך־געזאַנג אַפגעזונגען. זי האָט אַפגעדאַנקט.

אין דערזעלבער וואַך, אויף דער זעלבער בינע, האָט זיך יהודי מנוחין באַוווּזן. אַ פּוּכקער יינגל פון א יאַר צען. אין איין האַנט א סמיטשיק, אין דער אַנדערער — אַ פידעלע. מיט אים — דער ניו יאָרקער סימפאָנישער אָרקעסטער פון איבער 100 שטיק. די עובדא — בעטהאַווענס פידל־קאָנטשערטאַ. די שווערסטע סוגיא אין דער פידל־מוזיק.

מבינים האָבן מיט די אַקסל געקנייטשט. בלויז געציילטע מייסטער פון דער וועלט נעמען זיך אונטער צו שטעלן די קאָנטשערטאַ און ניט תמיד געלינגט זיי. ווי קומט א יינגל צו פארשטיין בעטהאַוונס גאונות, ווי וואָגט ער אריינדריינגען אין די לאַבירינטן פון דער טיפסטער קונסט?

דער אָרקעסטער שפילט אויף אַלע כליים. יעדע סעקציע האַרעוועט. דער דייטשער דיריגענט קאַמאַנדירט מיליטעריש. דער ריזיקער עולם הערט זיך איין פארכאַפט. דער קליינער יהודי, אין אַ ווייסער, איינפאַכער בלוזע און קורצע סאַמעטענע הויזלאַך, ווי אַ קינד, וואָס איז נאָר וואָס געקומען פון אַ שפּיל־פּלאַץ; קורץ, בלאַנד, געשאַרן — שטייט ער פארן עולם, אָן אַ סימן פון גער־וועזיטעט, ווי ניט אים מיינט מען.

ס'דוכט זיך, אַז ער הערט זיך ניט איין צום אָרקעסטער, אַז ער וועט זיך פאַרטראַכטן און פאַרגעסן, ווען אַנצוהייבן זיין סאַלאַ־טייל; עס וועט אים נאָם ווערן צו שטיק און ער וועט...

אלע אויגן געווענדט אויף אים, אַלע הערצער קלאַפן פאר אים, נאָר אַט גיט ער לאַנגזאַם, קאַלטבלוטיק אַ נעם דאָס פידעלע צו זיך און אָן אַן אַנשטעל, ווידער אָן דעם קלענסטן סימן פון גערוועזיקייט, הויבט ער אָן שפּילן. זיין בויג איז אַזאַ קרעפטיקער, דער טאַן אַזאַ קלאַרער און פרישער, אַז עס ווילט זיך באַיזן אופן ניט גלויבן, אַז דאָס קומט ארויס פון קינדס פידל. ס'דוכט זיך, אַז ניט ער שפּילט, נאָר די ערשטע ריי פון די פידלער. ניין, טאַקע ער אליין. יענע שווייגן. וואו האָט זיך גענומען אַזאַ קראַפט צום קינד?

דער עולם גאַפט. מיילער אָפן. אויגן אַנגעצונדן, קעפ געשטרעקט ווייט פאַראַויס און אלע אויפן יינגל. פנימער שוויצן פון אינערלעפער היץ. יהודי גיט פּלוצים איבער זיין פידעלע צום קאָנצערט־מייסטער. ער זאַל עס אַנציען. דער קאָנצערט־מייסטער טוט עס שנעל, געשיקט. יהודי שטייט

נעבן אים, עכט-קינדעריש און ווישט זיך דערווייל דעם שווייס פון פנים. דער קאָנצערטמייסטער ווישט דערווייל אויך ארום יהודים פארשוויצט פידעלע. אָט שפילט יהודי ווידער. ער איז דער מייסטער פון דער סיטואציע. איינמאָל האָט ער ארויסגענומען זיין טיכעלע זיך אָפצואווישן דעם שווייס, אָבער זיך באַלד אַ כאַפּ געטאָן, אַז ער דארף באַלד „אריינפאַלן“ מיטן אַרקעסטער און עס שנעל צוריק אריינגעשטעקט אין דער קעשענע.

די לאַנגע—40 מינוטיקע קאָנטשערטא איז געענדיקט. מען פאַטשט מיט אַלע כחות. אַ פאַרע גייט ארויס פון די פעטש. יהודי קומט ארויס נאַכאַמאָל און נאַכאַמאָל, שמייכלט קינדעריש-ליב; גייט און וואַקלט זיך אונטער, שטארק אויסגעמאַטערט, נאָר צופרידן. ער איז נאַטירלאַך, קלוג, דער קליינער. בעט זיך ביים דיריגענט, ער זאָל טיילן דעם כבוד מיט אים, פרובירט אים שלעפן מיט ביידע הענטלאַך פאַראויס צו פארנייגן זיך.

דער הויכער דייטש וויל ניט און האלט אין איין קלאַפן איבער דער פלייצע יהודין.

דער אַרקעסטער-פערסאָנאַל, אָט די ציניקער-מוזיקער, וואָס האָבן זיך שוין אַזויפיל אָנגעזען און אָנגעהערט, אַז קיין קאַלעגע קאָן זיי שוין ניט איי-בערראשן—זיינען אָבער איצט אריין אין עקסטאַז און זיי הערן ניט אויף צו אַפלאַדירן גלייך מיטן עולם, מינוטן-לאַנג.

אין דרויסן שטייט אַ גרויסער עולם און רעדט מיט אַנטציקונג פון גרויסן וואונדער, וואָס זיי האָבן נאָר וואָס בייגעוואוינט. צומאָרגנס זינגען זייערע הללויה'ס די מוזיק-קריטיקער. אין איין נומער „ניישאַז“ צעגליען זיך אין לויבן צום קליינעם יהודין: דער ניקטערער העיוואוד ברוך, וויללאַרד (דער רעדאקטאָר) און אַלמא גלוק, צימבאַליסט פרוי.

אַ נייער שטערן, ניט יעדן טאַג גייט אויף אַ שטערן, ניט יעדן טאַג גייט אונטער אַ שטערן, דער וואונדער פון אויפגיין און דער ווייטאַק פון פארגיין, שומאַן-העניק און יהודי מנוחין. אין איין וואָך, פון דערזעלבער בינע, ווי שוין איז דאָס לעבן, ווי ברוטאַל איז די צייט.

און בלייבן בלייבט דאָך בלויז דער איצט. ניט דער נעכטן קאָן פאר-ענטפערן, ניט דער מאָרגן קאָן צוזאָגן, וואָס קאָנסטו היינט געבן? וואָס ביסטו היינט?

וויפיל דורכפאַלן האָט דער קאַרנעגי זאָל געזען? וויפיל יאַרנלאַנגע איי-לויזעס זיינען צעשמעטערט געוואָרן אין איין אָונט?

ווער פון אונז קומט דאָס ניט ארויס בשעתו אויף דער בינע פון לעבן און איז גרייט איינצונעמען אַ וועלט? יעדער אף זיין אופן, אין זיין צייט.

דאָס דערפרייט א וועלט

(יאָרנלאַנג האָט דער שרייבער געדרוקט פארצייכענונגען וועגן ניו יאָרק א. נ.
„א ניו יאָרקער דערציילט“. דאָ גייען אריין פיר פון ארום הונדערט דערשיינענע)

נױר זיינען ביידע געשטאַנען אויף דער סאַבוועי־פּלאַטפאָרמע און געווארט
אויף דער אַנקומענדיקער באַן. מיר האָבן געלייענט צייטונגען. מיטאַמאַל האָט
אַ מיטפּאַרער געגעבן אַ זיפּץ אַנווייזנדיק אויף אַ שטיקל נייעס וועגן נייע יידישע
קרבתות אין ארץ ישראל.

מיר זיינען אריין אין באַן-וואַגאָן און מיין מיטפּאַרער האָט געהאַלטן אין
אייך רעדן וועגן יידישן אומגליק, וועגן דער נייער מלחמה-העצע, וועגן דעם
אנטיסעמיטיזם ביי אונז אין לאַנד. מיין מיטפּאַרער איז געווען אַ פרוי אין די
מיטעלע יאָרן. ניט געקוקט אויף די שטריכן פון לייד און פיין וואָס האָבן זיך
אַגעשטעמפלט אויף איר פנים, האָט מען געקאָנט באשיינפערלעך דערקענען, און
די פרוי איז געווען אַ שיינהייט. די יאָרן האָבן ניט געקאָנט דאָס צורויבן פון איר.
אויך אין איר איצטיקער קלײַנג איז געווען נעטקייט און באַחנ'טקייט. זי האָט
ניט געלאָזט די עלטער זיך אַנרוקן אויף איר, און ווען עס איז געלונגען ארויס־
צוקריגן אַ שמייכל אויף איר פנים, איז ער געווען ליכטיק און יונג און לעבנס־
פריידיק. נאָר שמייכלען האָט די פרוי ניט געוואָלט. די צייטונג אין אירע הענט
האָט איר גאַנצן וועזן אַנגעפילט מיט טרויער און שרעק פאר'ן היינט, גרויל
פון נעכטן און אומזיכערקייט מיט'ן מאַרגן.

און ווען איך האָב געפרוּאוּט אוועקצוציען איר אויפּמערקזאַמקייט פון דעם
קוואַל פון איר שלעכטער שטימונג, פון דער צייטונג און איך האָב איר אַנגעוויזן
אויף אַ שייך פאַרל קעגנאיבער אונז, האָט זי אויפּגעכאַפט די טעמע ווי אַ מאַטיוו
פון איר פעסימיזם, ווי אַ פאַרזעצונג פון דער צייטונג.

אַט יעדער מענטש וואָס זיצט דאָ אין וואַגאָן, האָט זי ארגומענטירט, איז
אדורכגעדרונגען מיט'ן זעלבן טרויער און פארביטערטקייט ווי זי. יונג און
אַלט, ייד און ניט ייד — יעדער האָט ניט קיין פרייד אין דער היינטיקער צייט ;
יעדער האָט ניט צוליב וואָס צו שמייכלען. און ווען איך האָב איר געוואָלט
דערווידערן, האָט זי אויפּגענומען מיין ארויסרוף און זי האָט פאר מיר גענומען

לייענען דעם אויסדרוק אויף יעדנ'ס פנים און זי האָט זיך פארמאָסטן צו טרעפן וואָס ער באַדייט.

אינגענורעט אין אַ ווינקל פֿן וואַגאַן איז געזעסן אַ יונגע פרוי. אירע האָר קליידער — שרייאַיק, ארויסרופנדיק, געשמאַקלאַז. דאָס גאַנצע פנים האָט אויס־געדריקט וואולגאריטעט, די אויגן, האַלב־פארמאַכטע, זיינען געווען בייזלעך, אפשר דערפאר וואָס זי האָט באַמערקט אַז מיר האָבן ביידע גערעדט וועגן איר. נאָר איבער אלץ איז אויף איר געלעגן אַ מידקייט, אַן אומצופרידנקייט מיט'ן לעבן, מיט אירע יונגע יאָרן, וואָס האָבן איר פאראטן.

— פארוואָס זאָל זי שמייכלען פֿון אינווייניק? — האָט מיין מיטפאָרער גע־טייטשט, — יעדער איינער קאָן זען, אַז זי איז אומגליקלעך. דאָס לעבן האָט זיך מיט איר אָפגערעכנט בלויז דערפאַר וואָס זי איז אַ פרוי.

לעבן איר זיינען געזעסן דריי יונגע בחורים, מסתמא טטודענטן. זיי האָבן געלייענט די ספּאָרט־זייטן פֿון דער „ניוס“ און זיי האָבן גערעדט וועגן די בעיזבאַל טימס. זייערע פנימ'ער זיינען געווען ערנסט. פאר זיי איז דאָס געווען די וויכטיקסטע טעמע פֿון זייער לעבן. „אז מען גרייט זיי צו פאַר דער קומענדיקער שחיטה, דאָס גייט זיי ניט אָן“, האָט מיין מיטפאָרער פאָרגעזעצט. „זיי זיינען פֿול, אָנגעפרעסן, זאָט פיזיש, נאָר פֿוסט און אויסגעוהילט אינווייניק. עס איז אַ רחמנות צו קוקן אויף אַזאַ יוגנט, וואָס ווערט ניט צוגעגרייט צו פארשטיין דאָס לעבן“.

איר בליק איז געפאַלן אויף אַ יידיש פאַר־פּאַלק. מענטשן אין די מיטעלע יאָרן. די פני'מער נערוועז, די קערפערס ניט־אנטוויקלטע און אָפגעלאָזענע, זיי זיינען געזעסן באַטריבטע, פאר'דאגה'טע, שוויגנדיקע און ווען זיי האָבן באַ־מערקט, אַז מען קוקט אויף זיי, האָבן זיי זיך אָנגעכמורעט, ווי זיי וואַלטן פאר־דעכטיקט, אַז מען קוקט אויף זיי פיינטלעך.

„זייערע קינדער זיינען געווען אין דער מלחמה, זייערע קרובים האָט היטלער פארברענט, פֿון די ערנסטע, פארביטערטע אויסדרוקן אויף זייערע צורות, קאָן מען זיך פאַרשטעלן, אַז זיי האָבן ניט צוליב־וואָס צו שמייכלען. “עס איז זיי אַב־געזאַלצן אַף דער נשמה“, האָט מיין מיטפאָרער זיי אַנאַליזירט.

איך האָב איר אָנגעוויזן אויף אַן עלטערער פרוי, וואָס האָט געהאַט אַ ליב פנים, אַ באַבע מסתם, וואָס האָט געקוקט אויפ'ן ארום מיט קלוגע, סימפאטישע בליקן. מיין מיטפאָרער האָט זיך געגרייט מיר צו ענטפערן, ווי עס איז אריינ־געקומען זייער אַ דיקע נעגער־פרוי און זיך אוועקגעזעט לעבן דער עלטערער פרוי מיט'ן ליבן פנים, נאָר כהרף עין האָט זיך די ליבקייט אויף איר פרצוף אָפ־געטאָן און זי וואָס אָנגעהייבן צונויפנעמען די פּאַלדן פֿון איר קלייד. אַז זיי זאָלן

ניט אַנרירן אין דער קלייד פון דער נעגער־פרוי. זי האָט געמאַכט אומצופרידן מיט די דינע ליפן און כסדר געוואָרפן שפיזיקע בליקן אין דער ריכטונג פון דער נעגערטע. אינסטינקטיוו האָט דאָס די פעטע פרוי דערפילט און אַ קנייטש געטאָן מיט די פליישיקע ליפן, ווי זי וואָלט אויסגעדיקט: „וועט איר, ווייסע, זיך אַמאָל אויסמענטשלען?“

איך האָב גענומען זוכן אַ פריינטלעך, גוטמוטיק פנים ארום זיך און אים ניט געקאָנט געפינען. דער זייגער איז געווען אַרום עלף אינדערפרי. איצט זיינען דאָ געפאָרן מענטשן, וואָס האָבן זיך ניט איבעריק געאילט און דאָך זיינען זיי געווען אָנגעשטרענגט, ניט אויסגערוט, ניט צופרידן מיט עפעס. די וואָס האָבן געדרעמלט האָבן געהאט געבעדיקע אויסזענס און ווען זיי האָבן זיך אויפגעכאַפט, האָבן זיי גלייך ארויפגעצויגן אויף זיך די זעלבע אָנשטרענגונג ווי די וואָכע. נאָר אַט איז אריין א הויכער, שיינער געזונטער יונגערמאַן. ער האָט זיך באַקוועם געמאַכט, אויסגעווישט די פינקלדיקע ברילן און גענומען בלעטערן זיין צייטונג. גיר ביידע האָבן געשוויגן און אים באַאַבאַכט. איך האָב געגלויבט, אַז דאָס איז מיינער אַ „קאַנדידאַט“, אזא יונגער, אַזאַ צאַפּלדיקער. די ערשטע זייט האָט ער אַ פלי דורך געטאָן מיט איין אויג. גאַרניט האָט אים דאַרט, אַפנים, אינטערעסירט. די ווייטערדיקע זייטן האָט ער נערווען אַ בליק איבערגעגעבן און זיך ענדלעך קאַנצענטרירט אויף אַ פולער זייט „קאַמיקס“. דאָ וועלן מיר ארויס־ באַקומען אַ שמייכל, האָב איך געטראַכט. עס איז אָבער געווען פארקערט. דער יונגערמאַן האָט לייענענדיק די קאַמישע זייט, פאַרקרימט דאָס פנים, און אַנ־ געהויבן אַזוי שטארק געניצן, אַז מען האָט געקאָנט אריינקוקן טיף אין זיין האַלז אריין. באַלד האָט ער באַהאַלטן די צייטונג און אָנגעהויבן לייענען די סאַבוועיאַנאַנסן.

2.

מיר ביידע זיינען אַנטשוויגן געוואָרן. מיין מיטפאַרערקע האָט ווידער געלייענט איר בלאַט און איך האָב דייטלעך געקאָנט הערן אירע פארשטיקטע זיפצן. אויך אין מיין צייטונג איז די נייעס ניט געווען קיין פריילעכע. מיטאַמאָל האָט זיך דער גאַנצער וואַגאָן מענטשן אַ ריר געטאָן און אויך מיין מיטפאַרערקע איז געוואָרן אויפגערירט. עס איז אַלעמען געוואָרן ליכטיק אויף דער נשמה; אלע אונטערשיידן פון ראַסע און נאַציאָנאַליטעט זיינען פאַר־שוואַונדן, אַלע בייזע קנייטשן אויף די פנימער האָבן זיך אויסגעגלייכט און אפילו מיין מיטפאַרערקעס פנים האָט געלויכטן ווי זיבן זונען. וואָס האָט פאַסירט אין די פינסטערע לאַבירינטן פון דער אונטערערד? ווער האָט געהאַט אין זיך דעם איבערנאַטירלעכן כוח צו קאָנען באַצויבערן די פאַ־

סאזירן מיטאמאל און מאמענטאל ביטן זייערע שווערע שטימונגען?
 דאס איז פון א צווייטן וואגאן געהאט אריינגעקומען א יונגע פרוי און זיך
 אוועקגעזעצט. זי איז געווען אַרעם געקליידט, דאס פנים בלייך און אויסגעדארט,
 די פיגור מיטלוואוקסיק, נאָר אויסגעצויגן דין, די האָר געבללעך און שיטער,
 זיכער האָט זי ניט געוואָלט ציען קיינעמס אויפּמערקזאַמקייט. און דאָך, איז זי
 געוואָרן דער צענטער פון אַטראַקציע.

מחמת אויף איר שויס האָט זי געהאַלטן אַ קאַראַפּוזיקל, א יינגעלע פון
 ארום אַ יאָר אַלט, אַ געפאַקט, מיט פּלאַמיקע רויטע בעקעלעך און בלישטש-
 ענדיקע בלויע אייגעלעך. נאָר אים האָט ערשט דער עולם דערזען שפּעטער. ער
 האָט פאַרעלעקטריזירט די מענטשן מיט זיין קול'כעל, וואָס האָט ארויסגעלאָזט
 אַזאַ היל'ליקן: „גאַ-גאַ-גאַ!“ אַז אַלע פּעפּערס האָבן זיך אויפּגעכאַפּט און
 דער גאַנצער וואָגאָן האָט זיך אַ צעלאַך געטאַן פון זיין גאַ-גאַ, און פּנימ'ער האָבן
 אויפּגעלויכטן און אלעמענס בליקן זיינען געווען געווענדט צו דער אויסגעמאַ-
 טערטער מאַמען און איר אויסגעפאַשעט קינד.

איך האָב ניט דערקענט מיין מיטפאַרערקע, „אוי, ווען זי לאָזט מיך צו צו
 אים, וואָלט איך אים אויסגעקושט אַלע אבר'ים/לעך!“ — האָט זי געזאָגט צו מיר
 אין אַ יונג קול. זי האָט ניט אויפּגעהערט צו לאַכן און ניט אַראַפּצונעמען אירע
 אויגן פון קינד.

איך האָב געקוקט אויפ'ן עולם און אים ניט דערקענט. דער הויכער באַ-
 ברילטער יונגערמאַן האָט געלאַכט הויך אויפ'ן קול און אזש געשוויצט פון גרויס
 הנאה. דאָס יידישע פאַר-פּאַלק זיינען געזעסן מיט אַפּענע מיילער און זייערע
 אויגן האָבן באַקומען אַ גלאַנץ ווי זיי וואָלטן פּאַרזוכט אַ שנעפּסל. די שטאַרק
 באפּאַרבטע פרוי מיט די רויטע האָר האָט געהאַט דעם אויסדרוק פון אַ מאַדאַנע.
 זי האָט יעדן ריר פון קינד אויפּגענומען מיט אַ פרומער מינע.

און ווען דאָס קינד האָט אַ ברייטן שמייכל געטאַן צו אַ גרוי'האַריקן אי-
 טאַליענער, וואָס האָט געמאַכט פּאַרשיידענע קונצן מיט זיינע פינגער צו ציען
 דעם קינד'ס אויפּמערקזאַמקייט, דאן האָט דער גאַנצער וואָגאָן מענטשן זיך נאָך
 ברייטער צעלאַכט און צעשמייכלט און דער איטאַליענער איז רויט געוואָרן פון
 שמחה און אויסגעשריען: „ווערי נאַזי בעבי!“

און ווען עס האָט זיך נאַכאַמאַל דערהערט דער זילבער-קלאַנג פון „אַ-גאַ-
 גאַ-גאַ-גאַ“ און אַ היל'ליכער קוויטש פון קינד, דאן איז אַלעמען געוואָרן אַזוי
 פריילעך, ווי די זון וואָלט אַ העלן שיינ געטאַן נאָך אַ וואָך פון כמאַרעס און רעגן.
 און מיין מיטפאַרערקע האָט געלויכטן און געפאַסט מיט די ליפּן און זיך
 פאַסמאַקעוועט און אויסגערופן: „נישטאַ קיין שענערע זאַך אויף דער וועלט,
 כ'לעבן“.

צווישן ווילדע אין ניו יארק

לאמאל איז מען אנטלאפן פון דער ווילדער חיה אין דער ציוויליזירטער וועלט אריין. היינט, אז עס איז מיר נמאס געווארן צו לייענען וועגן די באר- בארישע שטיק פון א מעקארן, בין איך געגאנגען זען די ווילדע חיות אין זאָלאָגישן פארק אין די בראַנקס, כדי זיך אַפרוען.

נאָר אפילו דאָרט האָבן מיך די שילדלעך איבער די שטייגן דערמאָנט, אַז מענטשלעך בלוט גיסט זיך דאָרט, פון וואָנען די חיות וואָס געפינען זיך דאָ, זיינען געבראָכט געוואָרן. אינדאָ-כינע, קעניאַ, און אַנדערע.

גראַד דאָ, אין זאָלאָגישן גאַרטן, דערוועסטו פאר זיך אויסערגעוויינטלעכע קונסט-ווערק, אין פייגל-הויז, וואו דאָס קוויטשען און גראגערן פון פייגל-מין פון דער גאַרער וועלט, פראָדוצירט אַ דיסהאַרמאָניע, וואָס דענערוירט, — גראַד דאָ באַוואונדערסטו די קאַלירנרייכקייט פון דער באַפליגלטער וועלט. קיין מאלער אויף דער וועלט האָט נאָך נישט געקענט צוטראַכטן אַזעלכע פאַרבן-קאָמבינאַציעס, אַזעלכע אויסטערלישע קרעאַציעס און מאַדערניסטישע פאַנטאַסטישקייטן, וואָס זיינען מסתמא מיליאָנען יאָרן אַלט, ווי די וואָס מען זעט דאָ אויף די פייגל אין די שטייגן.

אַנהויבנדיק פון ריזיקע פייגל, די גרויס ווי אינדיקעס, וואָס מען רופט טויבן, ביז די פיצעלעך-פייגעלעך, „האַמינג-בוירדס“, וואָס ווען זיי פליען, קוקן זיי אויס ווי שמעטערלינגען — איז יעדער איינער פון זיי באַשאַנקען געוואָרן מיט קאַליר-רייכע באַפוצונגען פון משונה'דיקע פאַרבן, וואָס פריטשמעליען דיין אויג. שוין אָפּגערעדט פון דער פאַרם וואָס זיי פאַרמאַגן, ווי דער מייסטער וואָס האָט זיי באַשאַפן וואָלט געוואָלט זיך אַ רייך טאָן, אַ שטיף טאָן מיט זיין געצייג, אַ מוסר טאָן דורך דעם דעם בעל-שכל, דעם מענטשן: — נאָ, זעסט אַט-דעם פויגל? ער קוקט טאַקע אויס ווי אַ פאַרזעעניש פון דער נאַטור, דערפאַר האָט ער אָבער אַ קעלכל, וואָס קלינגט ווי הימלישע מוזיק, און, פאַרקערט, זע ווי שייך אַט-דער פויגל איז, ווי פאַרכאַפנדיק זיינע פעדער-קאַלירן זיינען, דערפאַר קאָן ער אָבער בלויז קראַקען, ווי אַ פאַרשאַלטענער.

איבער אַלע יאַרמאַרק-קולות האָט זיך דערטראַגן צו מיר דער קלאַנג פון אַ מין זילבער-גלעקל, אַ טעמפער קלאַנג מיט אַ מאַטן אָפּקלאַנג. ערשט העט-ווייט אין צווייטן צימער האָב איך אים געפאַקט, דעם פויגל פון בראַזיל, וואָס איז גרויס ווי אַ קראַ, נאָר ער איז אינגאַנצן מילך-ווייס. ער הייסט טאַקע „דער גלאַק-פויגל“.

און אט איז אַ קליין פייגעלע פון עלעגאַנטן סאַמעט, אַראַנזש און שוואַרץ קאַליר מיט אַ רויטן פלעקל אויפ'ן שוואַרצן בייכל. און ווער קאָן אָפּשאַצן די קונסט, וואָס ליגט אין דעם פאַרבן-אוצר פון קלענסטן האַמינג-פייגעלע, מיט'ן לאַנגן דינעם שנעבעלע, וואָס איז כמעט אזוי גרויס, ווי דאָס פייגעלע אינגאַנצן? ווען עס גיט אַ פלי אין שטייג פון גלאַז, קאָן מען די פליגלעך ניט זען, בלויז די שנעלקייט פון באוועג.

די אַלע שיינע פויגלען, די אַלע זעלטענע עקזעמפלאַרן געפינען זיך אין ספעציעלע שטייגן, אונטער דער פאַרזיכטיקער אויפזיכט, באקומען די צוגעפאַסטע שפיז. נאָר איבער'ן גרויסן פייגל-הויז פליען ארום פראַנק און פריי אַ פאַר שפערלינגען. זיי, עמר, דאָס פשוט'ע פאַלק, וואָס קיינער קוקט זיך ניט אום אויף זיי, וואָס קיינעם ארט ניט זייער גורל — זיי לאַכן זיך אויס פון די פריי-מאַדאַנעס דאָ. זיי פליען ארויס און אריין, צו זיי געהער די וועלט. זיי זיינען מוחל די שיינע פעדערן, די געציקלטע גערגעלעך, די ספעציעלע שפיז און געלערנטע אויפפאַסער. פרייהייט שטייגט איבער אַלץ.

פון פייגל-הויז צו די לייבן איז אַ קורצער שפאַן. ס'איז קאַלט. זיינען זיי אינעווייניק, די גרויסע מעכטיקע קעץ, די לייבן, טיגערס, פאַנטערן, לעאַפאַרדן, יאגואַרן. זייער ריח גיט אַ שלאַג אין די נאָז-לעכער און פאַרטשאַדעט. ליגן זיי און דרעמלען. בלויז איין יונגער טיגער שטייט פאַר-חלומ'ט און קוקט צו דער צווייטער זייט וואַנט. אין דער גאַנצער לענג קעגן-איבער געפינט זיך אַן אַנדער סאַרט באשעפעניש, דער סאַמע קעגנזאַץ פון די קעניגן און פרינצן פון דזשאַנגל. דאָרט זיינען פאַראַן באַסיין-שטייגן מיט לויפנדיק וואָסער אין וועלכע עס שווימען ארום די קלענסטע פישלעך אויף דער וועלט. פישלעך די גרויס ווי אַ דריטל פון אייער פינגער, פישלעך דין ווי פליס-פאַפיר. די עלעקטרישע באַלייכטונג דרינגט דורך זייער גאַנצן אינעווייניק און איר וואונדערט זיך וואָס דערהאַלט זיי ביים לעבן און וואָס מאַכט זיי שווימען ארום און יאָגן זיך און קריגן זיך אפילו צווישן זיך.

גאַר אַ באַזונדערע וועלט, די פיש-וועלט, מיט אַנדערע געזעצן און אויס-טערלישקייטן. און איר קענט זיך ניט אַפּוואַנדערן פון דעם קאַמפּליצירטן מע-כאַניזם, פון דער ניט-דאָיאַיקער חכמה, וואָס געוועלטיקט אין דעם פיש-מין.

וויפיל ארבעט, מי און טאַלאַנט איז אָפּגעגעבן געוואָרן צו כאַפן אַט די פיש און זיי ברענגען אין בראַנקס זו אריין! פיש פון דרום-אַפריקע און פיש פון מאלאי; פיש וועגן וועלכע מען האָט געשריבן ביכער און פיש וועגן וועלכע מען וויסט נאָך זייער ווינציק.

און דער טיגער שטייט און קוקט צו דער שטייג מיט די פישלעך פישלעך.

וואָס שווימען ארום אין פרישן וואַסער, וואָס האַלט אין איין אריינפליסן צו זיי. איז וואָס שווימען ארום אין פרישן וואַסער, וואָס האַלט אין איין אריינפליסן צו זיי. איז פאַרטנער און פאַרזשמורעט די אויגן און גיט זיך אַ קער איבער מיט'ן הינטן צו דער וועלט.

ס'איז זיי קאַלט, די חיות. האָט מען אפילו דעם העכסטן פון אלע, דעם זשיראַף פון אוגאַנדאַ, אינעווייניק אריינגענומען און די מאַס באווייזט, אַז ער איז 15 פוס די הויך און די שפיין זיינע שטייט העט אויבן, לעבן דאָך, און ניט ווייט פון אים, אין שטייגן, פוילן זיך קענגערס פון אויסטראַליע און ווילדע חזירים פון פאַפּואַ.

און אויך די עלפאַנטן און היפּאָס און רינצאַרן און „קענדי“, די בעיבי עלפאַנט, וואָס איז דאָ בלויז עטלעכע חדשים און וועגט „אינגאַנצן“ איבער זיבן הונדערט פונט, באַדויערן וואָס עס איז ווינטער און ווינציק מענטשן קומען אַהער און ווען זיי דערזעען אַ מענטשן, בעטלט מען רחמנות'דיק, ווי זיי וואַלטן דאָ אויסגעאַנגען פון הונגער. כאַטש לעבן זיי ליגן הויפּנס שפיין, וואָס די אויפֿ-פּאַסער האָבן נאָר וואָס געהאַט אריינגעלייגט.

די מאַלפעס דאַרף מען שטאַרק אָפהיטן, אַז זיי זאלן זיך ניט פאַרקילן. זיי זיינען מיוחסים. מען האָט זיי איינגעטיילט אין צוויי הייזער, פאַר גרויסע און פאַר קליינע. פאַראן אַבער אויך אַ באַזונדער הויז פאַר קליינע חיה'לעך. כל-ערליי וועווערקעס, וויזעלס און ענלעכע באַשעפענישן. אויך דאָ זיינען פאַראן מינים פון גאָר דער וועלט. נאָר די אינטערעסאַנטסטע זיינען די מאַרמאָסטען. זיי באַ-לאַנגען צו דער משפּחה פון די מאַלפעס, די קלענסטע מאַלפעלעך אויף דער וועלט. ניט גרעסער ווי אַ וועווריק, אָפט קלענער. נאָר קונצמאַכערס, אַקראַבאַטן זיינען זיי גרויסע.

מיך האָט איבערהויפּט פאַראינטרעגירט דער זיידענער אַדער גאַלדענער מאַרמאָסטעניק. דאָס איז אַ טשיקאַוקייט פון דער נאַטור. ער קוקט אויס ווי אַ לייבעלע, ער האָט אַ גריווע פון אַ לייב און אַן עק אַ לאַנגן, ווי ביי אַ לייב. אינגאַנצן אַ קאַריקאַטור פון אַ לייבעלע, נאָר קלענער פון אַ וועווריק. דאָס קערפּערל איז שוין גאַרניט ווי ביי אַ לייב. ס'איז דיין און דאָר און אויגן האָט ער קאַמישע און אַן אויסדרוק פון אַ קלאַון.

אין אַן אַנדער שטייג האָב איך געזען אַ כאַפטע מאַרמאָסטען, פשוט'ע חי וקימ'ס. זיינען זיי אַרומגעלאַפּן און געשפרונגען איינער איבער די אַנדערע, ווי אין אַ צירק. און צווישן זיי אויף אַ צווייגל איז געזעסן אַ קאַרליקל, גאָר אַ פיצעלע און עס האָט געהאַלטן אין איין וויינען, פאַרקרימט דאָס פּיסקל, פאַר-

דרייט דאָס קעפל, געעפנט דאָס מיילכל און געוויינט. איז עס געווען קאַמיש. מסתמא געוואָלט אויפּמערקזאַמקייט און חברה האָט געשטיפּט. ביז ס'איז אים נמאס געוואָרן דאָס געוויין, האָט ער אַ שפרונג געטאָן, זיך איבערגעקאַלערט, גע-וואָלט אריין אין דער ראַלע, נאָר זיך באַטראַכט, אַז עס קליידט אים בעסער זיך צו פּיעסטשען.

אַ וועלט מיט וועלטלעך און דו פארגעסט, אַז דו לעבסט צווישן מענטשן, ביז דו קומסט צום ארויסגאַנג פון מאַלפע הויז און דו דערהערסט מענטשלעכע קולות. דאָס שטייען די אויפּפאַסער אין זייערע אונטערמען און באַקלאַנג זיך, לאַנגע ארבעט־שעה'ען, מאַגערע שכירות. מען רעדט צווישן זיך, נאָר הויך. און אַז דו קומסט ארויס אין גאַס, דערוועסטו דעם „קאַפּ“ פון די צייטונגען, ווערט דיר ווידער קאַלאַמוטנע און דו פילסט ווי צוריק אריינגיין אין זיך. נאָר דו דערמאַנסט זיך, אַז דו ביסט דער באַלעבאַס פון דער וועלט און די חיה ריה געפינט זיך אין דיין רשות, דאַן קומסטו צום באַשלוס, אַז דער מענטש האָט געקענט באצווינגען די חיה רעה, וועט די חיה רעה אין מענטשן אויך באַזיגט ווערן.

2.

עס איז געוואָרן אַ בהלה, א געלאַף. מאַמעס האָבן אַ כאַפּ געטאָן די קינדער-לעך און זיי געוואָלט באַשיצן; מענער, פאַרקערט, זיינען אַקענגעלאַפּן דער געפאַר. אינסטינקטיוו, באַלאַנגענדיק צו דעם דאָזיקן שבט, האָבן איך נאָכגע-פאַלגט זייער ריכטונג.

פאַסירט האָט עס אין דער מלוכה פון שטייגן, אין זאָלאַגישן גאַרטן אין די בראַנקס. ארום דער געביידע פון די עלפאַנטן האָט זיך דערהערט אַ מעכטיקער, צאָרנדיקער געברום, וואָס האָט געלאָזט וויסן, אַז איינער פון די „חברה־לייט“ אינעווייניק איז אין כעס. פרויען און קינדער זיינען ארויסגעלאַפּן פון הויז. — מיר זיינען אריין.

כ'בין צוגעגאַנגען צום געברויז. אין צוויי אַפּגעטיילטע ברייטע שטיגן זיינען זיך געמיטלעך געשטאַנען: דאָס קליין אפריקאַנער עלפאַנטל, די בעיבי „קענדי“ און דער ריזיקער, הויכער אינדיאַנישער עלפאַנט..

וואָס האָט דאָ פאַסירט מיט אַ מינוט פריער ?

מיר, מענער, האָבן געקוקט אויפּן ריז, וואָס האָט זיך געשאַקלט, ווי ער וואָלט געהאַלטן אין מיטן דאוונען. אויך „קענדי“ האָט זיך געפרוּאוּוט שאַקלען, נאָר אים פעלט די עלאַסטישקייט פון זיין שכן. מיטאַמאַל האָט דער ריז אַנגעהויבן זעצן מיט זיין קאַנטשיק־נאַז אויף דער אייזערנער וואַנט, וואָס האָט אים אַפּגע-

שיידט פון זיין שכן „קענדי“. ס'איז געווען א מאדנער, ניט־ריטמישער געפויק. ער האָט זיך אָפּגערוקט אַ פּאַר טריט, ווי אין שמונה־עשרה, און מיט מער האָסט און מאַכט ווידער גענומען ועצן אין דער אייזערנער וואַנט. דאן איז ער קונציק צוגעקומען צו אַ קליינער עפענונג אין דער וואַנט און ער האָט דורכגעשטופט זיין לאַנגע נאַז אויף „קענדי'ס“ זייט וואַנט. די נאַז האָט זיך געדרייט אהער און אהין, וועלנדיק עפעס געפינען. נאָר באַלד האָט „קענדי“ זי דערוען, צוגעגאַנגען הארט צו דער וואַנט און אויפּגעהויבן זיין קורץ „נעזל“. ביידע עלפאַנטישע נעז האָבן זיך געטראַפּן, זיך איינגעפלאַכטן איינע אין די אַנדערע און זיך געוויגט אין דער לופט. לאַנג האָט דאָס ניט אַנגעהאַלטן. „קענדי“ איז געווען דער ערשטער אָפּצולאָזן. ס'איז אים שווער געווען, ווייזט אויס, אויפצוהייבן די נאַז. „קענדי“ האָט זיך אָפּגערוקט פון דער וואַנט, דער ריז איז אַוועק אין אַן אַנדער ווינקל. נאָר גלייך האָט דער שטיל־שטייענדיקער „קענדי“ געעפנט א מויל און זיך צע־רעוועט מיט באַנומענע קולות. שטורעמס זיינען ארויסגעקומען פון זיינע אינ־געוויידי, נאָר דער גוף איז געבליבן אומבאַוועגלעך. דער שכן, דער ריז, האָט געהערט און מאַכנדיק אַ טריט פאַראַויס האָט ער צעעפנט זיין לאַבירינטיש מויל און פון דאָרט זיינען ארויסגעקומען „קולות וברקים“, אז פיש האָבן אין וואסער געציטערט.

און ס'איז קלאָר געוואָרן פאר יעדן איינעם פון אונז, אַז ניט קיין צוויי וואול־קאַנען האָבן זיך דאָ צעשוּיבערט, נאָר מיר האָבן בייגעוואוינט אַ ליבע־סצענע צווישן צוויי געטרייע חברים.

דאָס האָט „קענדי“ אָפּגעדאַנקט פאַר די קושן און גלעטן וואָס זיין שכן האָט אים באַשאַנקן. און דער ריז האָט געענטפערט: „איך האָב דיך ליב. קענדי. איכיל נאָך „די אייזערנע וואַנט צעברעכן, צעברעכן די וואַנט.“ (פאראפראזירנדיק אברהם רייזענ'ס „די וואַנט“).

די גרויסע מאַלפעס געפינען זיך איצט אין אַ באַזונדער געביידע ווי עס וואַלט זיי ניט אַנגעשטאַנען האָבן צו טאָן מיט קליינ־וואַרג, וואָס מאַכט משוגענע שטיק און וואָס פירט זיך בכלל אויף „קינדעריש“.

פאַראַן פיר מינים פון זיי און זיי זיינען די נאָענטסטע צום מענטשלעכן מין. דאָס זיינען די גאַרילאַס, שימפאַנז'ס, אַראַנגוטאַנען און גיבאַנען. דאָ איז שטיל ווען איר קומט אריין אין אַ וואַכעדיקן פרימאַרגן. דאָ איז ניט קיין צירק, ווי צווישן די געוויינטלעכע מאַלפעס. דאָ הערשט אַ מין רעספעקט פאר די פאַר־טראַכטע פילאַסאָפּן, וואָס געפינען זיך אין די שטייגן. זיי קוקן און באַקוקן אייך, זיי נעמען אייך דורך מיט זייערע בליקן און זיי מאַכן ניט קיין קונצן כדי אייך

צו אמוזירן. און טאָמער לאַכט אימיצער אָפּ פון זיי, קאָנען זיי זיך אויסדרייען צו אים ניט מיט'ן פנים, נאָר פארקערט.

צופעליקערווייז בין איך אריינגעקומען אהין אין א כמורנעם פרימאָרגן און געטראָפן דריי וועכטער שפייזנדיק די מאלפעס. דאָס הייסט, מען האָט זיי געגעבן טרינקן אַ געמיש פון מילך און אַ מין ווייסע קאַשע, פון ניקעלנע קרוגן. דאָס פּאַרליבטע פּאַרל סומאַילי, וואָס געפינט זיך דאָ זינט 1949 און מאַמבא, וואָס איז געקומען אָהער אין 1951, שטייען ביי די גראַטעס. דער וועכטער האַלט ביידע קרוגן און ביידע מאַלפעס זופן אריין די ווייסע פליסיגקייט. איין מאַלפע האַלט איר לאַנגע לאַפע אויפן וועכטערס שולטער אין דרויסן פון שטייג. די צווייטע מאַלפע לענט זיך אָן מיט איר לאַפע אין אַ גראַטע. דער „ער“ הערט אויף זופן, דרייט אַוועק דעם קאַפּ פון קרוג און נעמט אַראָפּ זיין לאַפע פון וועכטערס שולטער. די „זי“ דערזעט עס און הערט אויף זופן. דער „ער“ מאַכט אַ טראַט פּאַראַויס, די „זי“ טרעט אָפּ. דער וועכטער האַלט ביידע קרוגן ווי פריער און דער „ער“ טרינקט איצט פון דער „זי“ קרוג און זי טרינקט פון זיינעם. די „זי“ ווערט מיד, דרייט אַוועק דעם קאַפּ, קוקט אויפ'ן „ער“. ער קוקט אויף איר, גיט אַ דריי צום וועכטער מיט'ן קאַפּ, אַז ער איז נאָך ניט פּאַרטיק און זופט ווייטער פון זיין אייגענעם קרוג. די „זי“ קריכט ארויף אויף איר פּלאַט פּאַרמע און דאַרט גיסט זי אויס פון איר מויל די ווייסע פליסיגקייט (וואו האָט זי עס געהאַלטן?) און זי הייבט עס אָן אויסלעקן מיט דער צונג. אויך דער „ער“ וויל מער ניט זופן, דראַפעט זיך ארויף אויף זיין געשטעל און שפייט אויס די פליסיגקייט און לעקט זי אויס.

פּאַרטיק געוואָרן מיט איר ארבעט קומט די „זי“ צוריק צו די גרטאעס און געפינט דאָרט אַביסל טראַפנס מילך, וואָס האָבן זיך אויסגעגאַסן פון קרוג, זי שטרעקט אויס די פינגער, שמירט זיי אויס אין דער פליסיגקייט און הייבט אָן אַפּלעקן יעדן פינגער באַזונדער.

איך גיי צו דער שטייג, וואו עס שטייען און זופן פון די קרוגן די צוויי יונגע שימפּאַנזיס, וואָס טראַגן מיידלשע נעמען: „בעסי“ און „בעקי“. איינע פון זי פּלירטעוועט מיטן וועכטער. זי קוקט אריין אין קרוג און דרייט אויס מיטן קאַפּ און צעלאַכט זיך. דער וועכטער שאַקלט מיטן קאַפּ אויף „יאַ“ און זי ענטפּערט אָפּ מיט אַ העפטיקן „ניין“. נעמט שוין דער וועכטער אַוועקגיין, לויפט זי אים נאָך אין דער שטייג און מאַכט מיטן קאַפּ אויף „יאַ, יאַ!“ קומט ער צוריק אַזן שטעקט אריין די קרוג, קומט זי צו, גיט אַ זוף און טרעט אָפּ און לאַכט און מאַכט מיטן קאַפּ „ניין“. שטייט ער, דער וועכטער און רעדט צו איר און מאַכט מיטן קאַפּ אויף „יאַ“. ענטפּערט זי שוין מיט אַ שטאַרקן דריי מיטן קאַפּ אויף

„ניין“! ניין! ניין! שטעלט ער אַוועק די קרוג אויף דער ערד און שטרעקט אויס זיין האַנט צו איר. דערלאַנגט זי אים „שלום“ און מען זעט, אַז זי איז צופרידן פון זיין באַריר. ער גייט אַוועק און זי לויפט אים נאָך און מאכט מיטן קאָפּ אויף „יאָ“. אין אַ שטייג ביי די גראַטעס שטייט אַן אראַנגוטאָן מיט טרויעריקע אויגן און דער וועכטער טרייסט אים. ער וויל ניט עסן, דער וועכטער אפּעלירט צו אים. ווי אַ קינד באהאַנדלט ער די מאַלפּע. ער גלעט זי, קיצלט דעם קאָפּ, קוועטשט די פּלאַטשיקע נאָז, נעמט ארום איר מאַרדע. אירע אויגן לייכטן אויף. זי וויל נאָך. דער וועכטער גלעט זי ווידער און פּראַווט איר געבן די שפייז. זי גיט אַ זופּ און דרייט דעם קאָפּ אַוועק. וויל דער וועכטער אַוועקגיין, זעט ער, אַז זי ווערט טרויעריק, קומט ער צוריק, שפּילט זיך מיט איר און גיט איר די שפייז. זי גיט אַ זופּ און לאַזט דעם קאָפּ אראָפּ. דערלאַנגט ער איר זיין האַנט. זי וויל אים ניט אַפּלאַזן. ער רעדט צו איר ווייכע רייד, שמייכלט, זי קוקט אים אין פנים אריין. זי וויל ניט, אַז ער זאָל פאַרלאַזן. ער איז שוין ניטאַ, נאָר זי שטייט נאָך אויפן זעלבן אַרט און קוקט אים נאָך.

דו פאַרגעסט, אַז דו געפינסט זיך צווישן ווילדע חיות און עס וויינט זיך דיר אויס. אַז דער מורא־דיקער עלפאַנט און די מעכטיקע גאַרילאַ נויטיקן זיך אין מענטשלעכער וואַרעמקייט. עפעס איז דאָ אין זיי וואָס לאַזט דיך ניט רוען. און דו פאַרלאַזט זיי מיט מענטשלעכע געפילן.

דאָס רעווען פון ביידע עלפאַנטן און די טרויעריקע בליקן פון אראַנגוטאָן און די שטייפּערישע שטיק פון די שימפּאַנזיס און דאָס באַלעקן זיך פון דער יונגער גאַרילאַ — האַסטו ערגעץ אנדערש-וואו ניט באַגעגנט ?

יאָ, די זעלבע אויסדרוקן נאָר אין אַנדערע פאַרמען, ביי אַנדערע באַשע־פענישן — ביים מענטשלעכען מין, ביי דערוואַקסענע און ביי קינדער...

3.

אויף אַ באַנק איז געזעסן אַ פּאַטער מיט אַ זון, אַ יינגעלע פון א יאָר פיר. דאָס יינגעלע האָט געוויינט. עס איז אַנגעגאַנגען אַ שאַרפע דיסקוסיע צווישן פּאַטער און זון. דער זון האָט געוואַלט פאַרן אויף אַ וועגעלע, וואָס צוויי אייזעלעך האָבן געפירט. אין וועגעלע איז געווען פריילעך. עס זיינען געפאַרן נאָך אַ פאַר קינדער. דער פּאַטער האָט דוקא געוואַלט, אַז זיין יינגעלע זאָל פאַרן אויף אַ „פּאַני“. ביים פּאַטער איז אַ לאמא געווען אַ „פּאַני“, (פּאַוני) אַ פּערדעלע, הייסט עס. דער טאַטע האָט אַרומגענירט, אַז פאַראיאָרן איז זיין קינד געפאַרן אין וועגעלע, דאַרף ער איצט פאַרן אויף אַ „פּאַני“. דאָס יינגעלע האָט זיך צעוויינט. ניין, ער האָט מורא צו פאַרן אויף אַ פּאַוני, ער וויל, ער האָט ליב צו פאַרן אין

וועגעלע. דער פאטער האט אים געהייסן אויפהערן וויינען. אָניט „וועל איך דיך אהיימנעמען און איך וועל דיר די פיס צעברעכן (אל ברעק יור לעגס)“. דאָס יינגעלע האָט דעם טאָטן אָפגעשטויסן פון זיך מיט די הענטלעך: „גיי אוועק פון מיר, גיי אוועק, זאָג איך דיר“. דער פאטער האָט אים דערלאָנגט מיט וויינע קנאָכיגע פינגער איבער די נאָקעטע אָרעמס. דאָס יינגל האָט נאָך מער געוויינט. „גיי אוועק פון מיר, טאָטע, איך האָב דיך ניט ליב, טאָטע“.

— דו וועסט פאָרן אויף דער „פאָני“, אָניט וועל איך דיר געבן מער קלעפּ.

— גיי אוועק פון מיר, טאָטע, איך וויל פאָרן אין אַ וועגעלע, איך האָב ליב

וועגעלע.

נאָך קלעפּ פון פאטער. דעם קינד'ס אָרעמס וויינען צונטער-רויט.

— איצט וועסטו פאָרן אויף דער פאָני? אָדער דו ווילסט נאָך?

— איך האָב דיך ניט ליב, טאָטע, לאָז מיך פאָרן אויף דעם וועגעלע, וועל

איך דיך ליב האָבן, טאָטע.

איך בין געזעסן הארט לעבן זיי און זיך קוים געקאָנט איינהאלטן ניט

איינצולאָדן דאָס קינד צו פאָרן אויף אַ וועגעלע.

ענדלעך האָט דער טאָטע אויסגעפירט. און אָט האָב איך געזען דאָס ארעמע

קינד, ווי ער איז געריטן אויף אַ לאַמא. דאָס פנימ'ל איז געווען דערשראָקן.

אויסגעדריקט צער. נאָר דער טאָטע איז געשטאַנען אַ צופרידענער. ער האָט

מיט זיין קאַמעראַ גענומען אַ בילד ווי זיין קינד רייט אויף אַ „פאָני“. ער האָט

אויסגעפירט...

מיטאַמאָל האָבן זיך די לייבן דערלעבן צעברומט. איינער האָט אָנגעהויבן

און נאָך אים אַ ווילדער כאָר, א צעטרייסלדיק גערעווע אין דער לופט.

האָבן די לייבן פראַטעסטירט, וואָס דער „ציוויליזירטער“ טאָטע האָט אַזוי

מיאוס באַהאַנדלט זיין קינד?

יא, עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די לייבן האָבן אויף זייער שפראַך געזאָגט:

„אַ מענטשלעך קינד האָט אויך געוויסע רעכט. רעספעקטירט אייערע

״ינדער, איר, טאָטעס, מיט די קנאָכיגע פינגער“.

די פרוי וואָס האָט געשוויגן

פֿאַר אַ סך מענטשן איז אַ קאָפּטערע ניט בלויז אַ פּלאַץ צו שטילן דעם הונגער פון גוף, נאָר אויך אַן אָרט וואו זיי קאָנען אויסדריקן זייערע טענות און מענות צו דער וועלט און אומגעגנט. און ס'ארט זיי ניט ווען און ווי אַזוי זיי טוען דאָס. אַבי מען געפינט אַ באַקאַנטן — און אַמאַל אן אומבאַקאַנטן — פאַר וועמען מען קאָן דערציילן וואָס עס האָט זיך אָנגעקליבן אויפ'ן האַרצן און אויף דער שפּיץ צונג.

ס'איז געווען ארום צוועלף ביינאַכט, ווען מיר זיינען אריין אין דער קאָפּטערע, נאָך אַן אָנגעשטרענגטן מיטינג. עס האָט זיך געוואָלט פארברענגען מיט אַ פריינט אַ פאַר מינוט, אויסטרינקען דאָס טעפּעלע קאָזע און זיך איילן אהיימצופאַרן.

נאָך איידער מען האָט געקאַנט זיך אוועקזעצן באַקוועם, האָט אַן אַלטער באַקאַנטער אונז דערזען און געבעטן דערלויבעניש צו זיצן מיט אונז. ער איז צוגעקומען מיט אַ פרוי, וואָס איז געווען אינגאַנצן אומבאַקאַנט. ער האָט זי פאַר־געשטעלט. זי האָט געשמייכלט, נאָר געשוויגן.

ביי אן אנדער טיש זיינען געזעסן עטלעכע פאַרלעך און זיך געאַמפּערט. מען האָט געקאַנט הערן ניט בלויז ווערטער, נאָר גאַנצע פראַזן. דאָרט איז אָנגע־גאַנגען אַ דיסקוסיע וועגן דער רענט-פראַגע. וואָס מיינט פּופּצן פּראַצענט? מיט אַ טעלעוויזיע, אַדער אַן אַ טעלעוויזיע?

ביי נאָך אַ טיש איז געזעסן אַ מיטליאַריקע פאַר. זיי האָבן כסדר געקוקט אין אונזער זייט און מען האָט געקאַנט באַמערקן, אַז זיי האָבן אונז אין זינען. מיר זיינען געווען פיר און איין בענקל איז געווען לידיק, האָבן מיר אויף אים אונזערע פּעקלעך און צייטונגען אוועקגעלייגט.

מיטאַמאַל האָט זיך דאָס מיטליאַריקע פאַר אויפּגעהויבן פון זייער פּלאַץ און צוגעקומען צו אונז.

— מיר ווילן אייך עפעס פרעגן. שוין לאַנג אייך טאַקע ניט געזען. איר קומט זעלטן אין די מקומות. איז טאַקע גוט וואָס מיר האָבן די געלעגנהייט מיט אייך אויסצורעדן אַ פאַר ווערטער.

— ס'איז שפעט און מיר איילן זיך אהיימצופאַרן. אפשר וועט איר דאָס לאָזן אויף אַן אנדער צייט?

— הערסט אַ מעשה? קוים זיך דערוואָרט אויף אייך. איך האָב איר אָבער געזאָגט: לאַמיר צוגיין, איידער עס ווערט צו שפעט. מיר זיינען געוואוינט צו זיצן דאָ ביז מען האַלט ביים פאַרמאַכן. אַלזאָ, צום ענין.

זיי האָבן צוגערוקט בענקלעך פון אַן אַנדער טיש און זיך צוגעזעצט האָרט לעבן אונז. פריער האָט גערעדט דער מאַן און שפעטער האָט זיין פרוי אים ארויסגעהאַלפן, ביז זי האָט אינגאַנצן איבערגענומען „די פּאַדלאַגע“.

אונזער באַקאַנטער מיט דער אומבאַקאַנטער שמייכלענדיקער פרוי האָבן זיך ניט ווילנדיק געמוזט איינהערן, כאַטש עס וואַלט זיך זיי בעסער געוואַלט פאַרברענגען מיט אונז אליין. . .

וואָס האָט דאָס פאַרל געוואַלט?

אַנשטאַט עפעס פּרעגן, האָבן זיי אויסגעוויקלט אַ היבש פּעקל צרות פאַר אונז, זיך ניט רעכענדיק וואָס עס זיצן ביים טיש ווילד־פּרעמדע מענטשן פאַר זיי.

זיי האָבן גערעדט מיט היץ, זיי האָבן גערעדט מיט ווייטאַג. מען האָט געקענט מיינען, אַז דאָס זיינען זייערע הויפט דאגות אין לעבן. זיי האָבן ביידע אויס־געקוקט פאַר'חוש'כ'ט, פאַרצאָגט. דער הולך זייערער אָפּגעלאָזן; די האַר צע־שויבערט, צעפּאַלט, גאָר ניט חנוּודיק. זייערע קולות האָבן געקלונגען פול מיט פאַרצווייפל און האַפּנונגלאַזיקייט.

— אַזאָ אומגליק אויף אונזערע קעפּ, אַזאָ אומגליק! — האָט די פרוי כסדר

דערמאַנט.

ארום א האלבע שעה האָבן זיי אונז פאַרהאַלטן און זיך אויסגערעדט די

ביטערע הערצער.

וועגן וואָס האָט זיך עס געהאַנדלט? מען האָט געקאַנט איינטיילן זייערע

רייד אין דריי פּאַלגנדיקע פּונקטן:

1. פון איין טאַכטער איז דער מאַן אַוועק. איר געדענקט דאָך די טאַכטער. מיט אַ צוואנציק יאָר צוריק איז זי געווען ביי אייך אין דער יידישער שול. ניט קיין אויסערגעוויינלעכע מיידל געווען, נאָר אַ גוטע, אַן ערלעכע. בקיצור, זי האָט צוויי גאַלדענע קינדערלעך, נעמט דער מאַן און פאַרלאָזט זי. פאַרוואָס? גיי, וואָס דאַרפסטו איצט דערציילן די גאַנצע געשיכטע. זיי וואוינען דאָך אין די בראַנקס. ביז מען דערשלעפט זיך אהיים מיט דער סאַבוועי. קום צום ענין. מיר האָבן געפּראַווט מיט אים מיט גוטן. נאָר ס'העלפט ניט. ווילן מיר זיך באַראַטן מיט אייך, צי זאָל מען גיין אין געריכט. דערווייל האַלטן מיר זיי אויס. ער גיט ניט קיין פּעני. ער אַרבעט ניט, זאָגט ער. אַז ער וועט אָנהויבן אַרבעטן, וועט ער געבן. וואָס זאָגט איר? אַזוי קאָן ער נאָך אַמאָל צוריקקומען. דאָס געריכט

וועט אים אריינזעצן אין טורמע, וועט עס זיין נאך ערגער, ניט אזוי ?

2. די צווייטע טאכטער האט א יינגל פון א יאָר צוועלף. זי איז אליין אַמאָל געגאַנגען אין אונזערע שולן — ניט ביי אייך — האָט זי דאָס אייניקל אונזערס אויך געשיקט אין שול. דער מאַן אירער איז ניט אַזאַ איידעלער איידעם און ער איז ניט געווען צופרידן דערפון. ער האָט געוואָלט מען זאָל דאָס קינד שיקן אין „היברו“. פארוואָס ? פרעגט אים אַ גרינגערע זאך. די משפּחה זיינע האָט אזוי געוואָלט. איז כל זמן דאָס יינגעלע איז געווען קליין, האָבן מיר אויסגעפירט, נאָר איצט ווען עס האָלט שוין ביי דער בר מצוה, מאַכט ער סקאַנדאַלן אין הויז. ער וויל דער זון זאָל זיך לערנען אַ ספיטש און אַנטאָן אַ טלית'ל. נו, אייער מיינונג ווייסן מיר דאָך. ס'איז דאָך אויך אונזער מיינונג. נאָר ווי זאָל מען האַנדלען? מיר האָבן גענוג צרות פון איין טאָכטער, דארף נאָך טרעפן די צרה. מיר זיינען שוין איבערגעשראַקן. היינטיקע צייטן. היינטיקע יונגעלייט. וואָס זאָגט איר ?

3. ער איז 36 יאָר אַלט. ער אַרבעט אין אַ שאַפּ. „דובינסקיס שאַפּ“. נו, איז ביטער ווי גאַל. נאָר מען טשעפעט זיך צו אים. ער האָט געוואָגט אַמאָל ביי מיטינג צו זאָגן זיין מיינונג וועגן די מיאוסע פירונגען פון שאַפּ טשערמאַן. פון דאָן אָן פאַרפאַלט מען אים. מען שטעלט אים אונטער פּיסלעך, מען גיט אים די ערגסטע אַרבעט. און, ערגער ווי אַלץ, מען סטראשעט אים, אז מען וועט אים פאַרמאַסערן, אַז ער איז „סטאַלינ'ס אָן אַגענט“ און מען וועט אים אַרויסשיקן פון לאַנד. אַזעלכע מיאוס'ע פאַרשוין. ער וויל דערציען נאָך צוויי יאָר, אַז ער זאָל קאָנען אַרויס פון שאַפּ און קריגן אַ פענסיע. נאָר עס איז ניט מעגלעך אַרי-בערצוטראַגן. ער וועט באַקומען אַ האַרץ-פעלער פון זיי. וואָס זאָל ער טאָן ? די פרוי הייסט אים גיין אין אַן אַנדער שאַפּ אַרבעטן. וואָס ווייסט זי ?

מיר האָבן אים אָנגעהויבן ענטפערן אויף יעדן פּונקט, נאָר אַנשטאַט זיך צו באַרואיקן, זיינען זיי ביידע געוואָרן נאָך מער אויפגערעגט. מיטאַמאָל האָט זי זיך געווענדט צו דער אומבאַקאַנטער פרוי, וואָס איז געזעסן און געשמייכלט די גאַנצע צייט, נאָר קיין וואָרט ניט אַרויסערעדט.

— איר וועט מיר אַנטשולדיקן, איך קען אייך ניט. כּאַטש איר זייט מיר קענטלעך פון ערגעץ, נאָר איך באַמערק, אז איר זיצט און שמייכלט זיך צו-הערנדיק צו אונזערע צרות. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס האָט אייך געמאַכט צום שמייכלען ? איר ווייסט דען וויפיל שלאַפּלֶזע נעכט אַט-די געשיכטעס קאַסטן אונז ? איר זייט יונג און שיינ און איך ווינטש אייך, איר זאָלט ניט וויסן פון אונזערע צרות, נאָר דאָס לעבן קאָן דיר אַמאָל אַפּטאָן די ערגסטע שפּיצלעך. ענדלעך האָט די שווייגנדיקע פרוי געעפנט דאָס מויל און אלע זיינען געבליבן שטיל, ניט האָבנדיק דערווארט, אז זי זאָל זיך אַריינמישן. פּילט זי זיך באַליידיקט

פון דער פרוי'ס רייד צו איר? האָט זי בעסערע עצות זיי צו געבן? לאַמיר הערן.
איר קול איז געווען מעסיק און מוזיקאַליש. דער שמייכל איז ניט אַראָפּ
פון איר רואיק פנים.

— מיינע ליבע פריינט — האָט זי אָנגעהויבן און זיך א ביסל איינגעבויגן
מען זאָל זי בעסער הערן, — איר וועט מיר אַנטשולדיקן, וואָס איך האָב זיך
איינגעהערט צו אייערע רייד, אנדערש האָט מען דאָך ניט געקענט. איך האָב
געשמייכלט, ערשטנס דערפאר וואָס זינט איך בין דאָ אין לאַנד, האָב איך זיך
אויסגעלערנט מער צו הערן און שווייגן. צווייטנס, האָב איך געשמייכלט דערפאר
וואָס אייערע טענות און צרות קוקן מיר אויס אַזוי פשוט, אז איך וואונדער זיך
וואָס איר נעמט דאָס אַזוי טראַגיש.

— יאָ, קיינער ווייס ניט וועמען דער שוך קוועטשט — האָט די פארצווייפלטע
פריי אויסגערופן.

די יונגע פרוי האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן און אַרויפגעלייגט איר אַרעם
אויפן טיש. זי האָט פאַרשאַרצט דעם אַרבל פון איר ווייסער בלוזע און מיר האָבן
דערזען אַ טאַטואירטן נומער.

— דאָס האָב איך באַקומען אין אוישוויץ — האָט זי געזאָגט און איז אַנט-
שוויגן געוואָרן. די קליינע שוואַרצע ציפערן אויף איר ווייסן, צאַרטן אַרעם האָבן
ווי שאַרפע נאָדלען געשטאַכן אונז.
מיר האָבן זיך אויפגעהויבן פון טיש שווייגנדיקער הייט.

אמעריקאנער יידישע העלדן
פון דער צווייטער וועלט מלחמה

דער שרייבער האָט אין פּאַרלויף פֿון דער לעצטער וועלט־מלחמה באַזוכט
פֿילע היימען פֿון ייִדישע סאַלדאַטן און זיי באַשריבן. ער האָט אויך געזאַמלט
בריוו פֿון ייִדישע סאַלדאַטן און זיי ארויסגעגעבן אין ענגליש אין 1945 א. נ.
„דזשוואַיש יוט עט וואָר“, 340 זייטן, מיט קורצע ביאָגראַפֿיעס און בילדער פֿון
די שרייבער.

דער בריוו פון סידיני ראבינס

לס ליגן פאר מיר פעק מיט בריוו פון יידישע יינגלעך, וואס קעמפן פאר אמעריקע אין אלע טיילן וועלט. ניט קיין בייגעלעך פאפיר זיינען דאס, נאָר לע-בעדיקע עדות פון דער גרויסער איבערגעבנקייט פון די שרייבער צו אונזער לאַנד און זייער הייסע ליבע פאר די עלטערן און זייערע פאמיליעס און פריינט. איך האָב באזוכט אַ צאָל היימען פון די בריוו-שרייבער. עס איז שווער צו זען אַ מאַמען וויינען נאָר מיר דוכט זיך, אָז עס איז נאָך שווערער זען אַ פאָטער וויינען. און זיי האָבן געוויינט און וויינען נאָך. די מלחמה קומט ניט פאָר בלויז אויף די שלאכטפעלדער. זי שפיגלט זיך אָפּ אין די הערצער און אין די מחות פון מיליאָנען היימען. עלטערן, פרויען, ברידער, שוועסטער, וואָס פאָרן מיט אייך אין סאָבוועי, וואָס זיצן מיט אייך אין שאַפּ אָדער אין אָפּיס ביי דער ארבעט, לעבן איבער אין דער טיפעניש פון זייער נשמה די מלחמה גרוילן יעדן טאָג. ווען זיי עפענען אַ צייטונג, ווען זיי הערן זיך אין צו דער ראדיאָ. וועלן זיי דערזען דעם נאָמען פון זייער נאָענטן אין דער צייטונג? וועט אַ טע-לעגראַמע פון וואשינגטאָן אַנזאָגן זיי די טרויעריקע בשורה? וועט אַ בריוו דער-פרייען זייער האַרץ?

ווי אזוי זאָל איך אָנהייבן מיין סעריע ארטיקלען וועגן אונזערע העלדן? ווי אזוי קאָן מען באַשטימען, ווער ס'איז יאָ און ווער ס'איז ניט קיין העלד? ניט בלויז דער וואָס האָט באקומען אַ מעדאַל איז אַ העלד. איך לייען און לייען די בריוו פון פשוטע פראיוועטס, פון יינגלעך וואָס געפינען זיך נאָך אין די קעמפס און זיי פארמאָגן אין זיך אזויפיל קאמפס-לוסט און ציל-באוואוסטקייט, אזויפיל אומגעדולד צו וועלן זיך אויסצייכענען קעגן שונא — אז פון יעדן וואָרט, פון יעדער שורה אַטעמט ארויס דער מאַרגנדיקער העלד, דער בחור וואָס האָט ניט מורא פאר דער שלאַכט, נאָר גרייט זיך פאר איר מיט אלע חושים, מיט אַלע זיינען פיאיאקייטן.

דערפאַר איז ניט קיין וואונדער, וואָס דער יידישער אמעריקאנער זעלנער גיט פראַפּאַרצייאָנעל ארויס פון זיך אַ גרעסערע צאָל העלדן, ווי עס פאַלט אויס אויף זיין קוואַטע. ניט אַלע ציפערן זיינען צונויפגעזאַמלט געוואָרן, די מלחמה גייט נאָך אָן, נאָר שוין איצט רופן די יידישע העלדישקייטן ארויס צו זיך די באַוואונדערונג פון גאַנצן לאַנד.

איך וועל אנהייבן מיט אַ פאַר העלדן צו וועלכע איך האָב פּערזענלעך אַ שייכות. איך בין אַ מיטגליד פון פּראַגער-וואַרשעווער בר. 147 פון אַרדן און איך נעם מיין ברענטש פאר אַ ביישפּיל פון דעם, וואָס אַנדערע אַרגאַניזאַציעס טראָגן צו צו דער מלחמה. איין מיטגליד אונזערער האָט פיר זין אין דינסט, 3 האָבן צו 3 זין און 50 מיטגלידער האָבן צו איין זון. צוויי זין פון מיטגלידער זיינען געפאַלן אין די שלאַכטן, איין זון פון אַ מיטגליד איז שווער פארוואונדעט געוואָרן און איינער איז געוואָרן אַ גרויסער העלד און ער רעכנט זיך איצט אַפּ פאר זיינע געפאַלענע חברים.

איך וועל ווידמען מיין ערשטן אַרטיקל צום אַנדענק פון א יונגן קאַלענע-שרייבער, וואָס איז געפאַלן אין טוניסיע.

סידני ראבינס איז זיין נאָמען. זיינע עלטערן, פאול און אדעל ראבינאוויטש, באַלאַנגען צו אונזער אַרדן-ברענטש. זיי זיינען אויך מיטגלידער פון לאַקל 66 פון דער אינטערנעשאַנאַל לעידיס גאַרמענט וואַרקערס יוניאָן.

סידני איז געפאַלן אין דער ווייטער טוניסיע, לעצטן אַפּריל דעם 29טן. זיינע עלטערן האָבן באקומען צוגעשיקט פון דעם קריגס-דעפארטמענט אין וואשינגטאָן דעם "פּוירפּל האַרט" מעדאַל פאר זייער זונ'ס בראַווקייט אין שלאַכט. ס'איז אָבער ניט דער מעדאַל וואָס וועט פאראייביקן סידני'ס אַנדענק. ס'איז עפעס מער. סידני אליין האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך עטוואָס, וואָס וועט פארבלייבן אין דער געשיכטע פון לאַנד, אין דער געשיכטע פון יידישן פאַלק, ווי אַ מוסטער ווי אונזער יוגנט האָט פארשטאַנען פארוואָס זי איז גרייט איר לעבן מקריב צו זיין.

סידני האָט איבערגעלאָזט אַ בריוו צו די עלטערן. ער האָט, ווייזט אויס, געוואוסט, אַז ער ווערט געשיקט אין אַ הייסער שלאַכט און ער האָט זיך אין דעם בריוו געזעגנט מיט זיי. ער איז געפאַלן מיט אַ קויל לעבן הארצן, און שטארבן-דיקערהייט האָט ער דעם בריוו ארויסגענומען פון קעשענע און אים געהאַלטן פעסט אין דער טייטער האנט. אַט אזוי האָט אים זיין קאַפיטאַן געפונען. דעם בריוו האָט ער איבערגעשיקט צו די עלטערן אין די בראַנקס און צו סידני'ס שוועסטער האָט דער קאַפיטאַן געשריבן אַ בריוו און דערציילט די דעטאַלן וועגן סידני'ס טויט.

ס'איז אַ זעלטענער דאַקומענט. עס איז אַ בריוו, וואָס רירט אייך ביז דער טיפעניש פון דער נשמה. איר זעט דורך אים סידני'ס כאַראַקטער, סידני'ס פּערזענלעכקייט און זיין שרייבערישן טאַלאַנט. ס'איז מאַטעריאַל פאַר אַ גרויסער פאַעמע. וואו זייט איר, יידישע דיכטער? הערט אויף קלאַגן אויף אייערע פּערזענלעכע ווייטאַגן; הערט אויף זיך באַרימען אויף אייער פאַ-

עטישער גרויסקייט און זאל אייך סידני'ס בריוו דינען ווי אן עמוד האש פון דער איצטיקער וועלט.
 איך וויל ניט אויסטייטשן סידני'ס לעצטן בריוו. מען דארף דאס ניט נאָן. דער בריוו רעדט פאר זיך אליין. לייענט אים און גיט אַפּ כבוד צום 21- יאָריקן יידישן העלד.

אַפּריל 26, 1943.

טייערער טאטע און אדעל:

דאָס איז מיין לעצטער בריוו צו אייך. איך האָלט אים אין מיין קעשענע און אויב כּוועל דער'הרג'עט ווערן, גלויב איך אַז אימיצער וועט אים אייך איבערשיקן.

„זינט איך בין אָנגעקומען אין צפון-אפריקע דערנענענטערן זיך מיט יעדער מינוט אלץ נעענטער און נעענטער. ענדליך האָבן מיר דערגרייכט די פּאָדערשטע רייען. דאָס איז געווען נעכטן, איסטער סאַנדעי.

„מען האָט אונדז נאָר-וואָס אָנגעזאָגט, אַז מיר וועלן געשיקט ווערן אין אַ שלאכט נאָך אין אַ פּאַר שטונדן ארום. היינט אָדער מאָרגן אינדערפרי וועל איך אטאקירן די דייטשן. אויב עפעס וועט פאסירן מיט מיר, וויל איך אז איר זאָלט וויסן ווי איך פיל איצט.

„איך האָב ניט קיין מורא. איך פיל זיך אָנגעצויגן און נערוועז, אָבער איך גלויב, אַז דאָס איז נאָטירליך. אויב איך וועל געטראָפן ווערן פון אַ קויל, — וויל איך בעסער, אז די קויל זאָל מיך טויטן. איך וויל בעסער זיין טויט איידער פארבלייבן אן איביקער קריפל.

„דאָס איינציקע וועגן וואָס איך בין באַזאָרגט איז ווי איר וועט זיך פילן ווען איך וועל זיין טויט. איך האָף, אז איר וועט ניט פיל טרויערן נאָך מיר און איר וועט זיין שטאַלץ וואָס אייער זון האָט אוועקגעגעבן זיין לעבן פאר דעם גרעסטן אידעאַל אין דער וועלט — אז אַלע מענטשן זאָלן זיין פריי.
 „טאָטע, אויב איך האָב דיר פארשאַפט האַרצווייטאָג און אַנטווישונג, טוט עס מיר לייד. דו האָסט ניט קיין באגריף ווי שטאַרק איך האָב דיך ליב געהאַט און ווי גרעסער מיין ליבע צו דיר איז איצט. פּליז, גיב אַכטונג אויף דיין געזונט פון מיינעטוועגן.

„אדעל, איך האָב דיר צו פארדאנקען פאר די גוטע אייגנשאפטן וואָס איך באזיץ. דו ביסט געווען די בעסטע מאַמע, וואָס א קינד קען זיך ווינטשן.“

און אַט איז דער בריוו וואָס סידני'ס קאַפיטאַן האָט געשריבן צו זיין שוועסטער, מרס. קאול:

„פליז, נעמט אין אַנבאטראכט, אז איך שרייב אף א „ווי-בריוול“, ווייל איך וויל אַז איר זאָלט וואָס שנעלער קריגן דעם ענטפער אויף אייער בריוו, וואָס איר האָט געשיקט דעם ערשטן דזשון. אויב איר האָט געזען דעם בריוו, וואָס אייער ברודער האָט געשריבן פאר'ן טויט, וועט איר באגרייפן ווי ווייניק איך קען צוגעבן. איך דריק אויס מיין טיפן מיטגעפיל צו אייך און צו אנדערע מיטגלידער פון סידני'ס פאמיליע .

„איך האָב געפירט די אָפטיילונגען אין דער שלאכט, אין וועלכער סידני איז געפאלן. און איך בין געווען בלויז 50 יאָר פון אים אין דעם מאַמענט ווען ער איז געטראָפן געוואָרן פון דער קויל. דאָס איז פאַרגעקומען דעם ניין-און-צוואנציקסטן אָפּריל אין טוניסיע. אַ קויל, וואָס א פאר- באַרגענער שיסער האָט אויסגעשאָסן, האָט אים געטראָפן אין הארצן און ער איז געשטאַרבן אין אַ פאַר מינוט ארום. איידער ער האָט אויססגעהויכט זיין אַטעם האָט ער באוויזן ארויסצונעמען פון ברוסט-פאקעט דעם לעצטן בריוו, וואָס ער האָט געשריבן צו זיינע עלטערן, און ווען מיר האָבן געפונען זיין קערפער איז דער בריוו געווען איינגעקלאַמערט אין זיין האַנט.

„סידני איז געווען א גוטער סאַלדאַט — ער האָט געדינט זיין לאַנד גע- טריי — און ער איז געשטאַרבן, ווי מיר אַלע האָפן, אויב אונז איז באַשערט צו שטארבן — שנעל אין קאמף.

„סידני האָט איבערגעלאָזט אַ זייגערל, א פען און פענסל סעט. איך וועל זיי אייך אַפשיקן. סידני איז באערדיקט געוואָרן אויפ'ן אַמעריקאַנער בית עולם אין קאָאר מעזואר, טוניסיא, צפון-אפריקע, אין קבר נומער 30 ריי 6, חלק א.

„אויב איך קען אייך ווידער זיין באהילפיק מיט עפעס, קווענקלט זיך ניט צו ווענדן צו מיר.

„אויפריכטיק אייערער,

„קעפטען לואיס מ. סמיט.“

בין איך געזעסן אין הויז פון סידני'ס עלטערן און זיי האָבן מיר דער- ציילט מער איינצלהייטן וועגן סידני'ס קינדערי-יאָרן. איידער ער איז אוועק אין דינסט, האָט ער זיך געשעמט ארומצוגיין אין ציווילע קליידער. איך האָב געבלעטערט זיינע בריוו צום פאָטער און צו אדעל, וואָס איז זיין שטיף-מוטער, צו וועלכער ער האָט זיך באצויגן ווי צו אן אייגענער מוטער און ווי צו א גוטן חבר און פריינט.

פארוואָס האָט סידני געביטן זיין נאָמען פון ראבינאָוויטש אויף ראבינס ?

דערפאר ווייל עס איז אים שווער געווען צו קריגן א דושאב מיט דעם נאָמען ראבינאָוויטש. וויפיל אַפליקאַציעס ער האָט אויסגעמאַכט, וויפיל אינטערוויוס ער איז דורכגעגאנגען — אלץ איז געווען כשר וישר ביז מען האָט איבערגע-לייענט זיין נאָמען.

אפשר דערפאר האָט סידיני בעסער געקעמפט אויפ'ן שלאכטפעלד האפן-דיק אז מיט זיין אייגן בלוט וועט ער אָפּווישן די פּלאַג פון אנטיסעמיטיזם אויף אונזער פּאַלק?

סידיני'ס עלטער-זיידע איז געווען דער נאָואַ-מינסקער רב. סידיני'ס פאָ-טער איז געבאָרן געוואָרן אין מעזעריטש, פּוילן, און ער איז געקומען קיין אמעריקע מיט 35 יאר צוריק, אין 1906 האָט ער געקעמפט אין לאַדוש אויף די באריקאָדן און א קויל האָט אים געטראָפן אין שטערן. ער האָט באלאנגט צום זעלבסט-שוץ פון „בונד“. פונקט ווי זיין זון איצט, האָט ער שוין דאן געקעמפט פאר אַ בעסערער וועלט.

איך האָב געקוקט אויף דעם אויסגעארבעטן פּאַטער און איך האָב באַ-מערקט א לעכל אויף זיין שטערן צווישן די אויגן. דאָס איז זיין „מעדאל“, די קויל וואָס האָט אים געטראָפן אין 1906.

— האָט אייך סידיני געפרעגט וועגן דעם?

— אַ, גאָר אַ סך. ער איז ניט מיד געוואָרן צו הערן וועגן מיין אַנטייל אין רעוואָלוציאָנערן קאַמף אין 1906.

דער קעמפער פאר פרייהייט פון 1943 האָט איבערגענומען די טראַדיציעס פון זיין פּאַטער, דעם פּראַגרעסיוון יידן.

סידיני האָט געהאַט זשורנאליסטישע אמביציעס. ער איז געבאָרן געוואָרן אין די בראַנקס און צו פופצן און א האלב יאָר געענדיקט היי-סקול; געווען דער געהילף-רעדאַקטאָר פון איווענדער היי סקול זשורנאל. געשריבן וועגן ספּאָרטס און ער האָט געארבעט פאר וואָרנער בראַדערס און אין אדווער-טייזינג דעפארטמענט פון מעיסי'ס סטאָר.

זיינע בריוו צו די עלטערן פון די קעמפס דאָ און פון צפון-אפריקע זיי-נען געווען פול מיט אָפטימיזם, שיינקייט און עס האָט פון זיי ארויסגעשיינט זיין ליכטיקע, זוניקע פּערזענלעכקייט.

איך לייען אין בריוו:

„פאָ, איך וויל אז דו זאָלסט גיין צום דענטיסט וועגן דייע ציין. אדעל, איך בין צופרידן וואָס דיין ריכטיקע דיעטע העלפט דיר אזויפיל.“

פון א צווייטן בריוו כאַפּ איך ארויס פּאָלגנדיקע שורה: „פאָרגעסט ניט אַזוועקצופאַרן אויף וואַקאַציע — איך מײַן אײַך בײַדע!“

ווען סידנ'ס לעצטער בריוו איז דערשינען אין דער ענגלישער און אין דער יידישער פרעסע, האָבן די עלטערן דערהאלטן א סך שיינע טרייסט-בריוו פון ניט-יידן און יידן צוגלייך.

נאָר קיין בריוו קאָן ניט לאָזן אזא ווירקונג ווי סידנ'ס אייגענער לעצטער בריוו צו זיינע עלטערן. ווייל ס'איז ניט געווען בלויז אַ טרייסט-בריוו צו צוויי מענטשן. דורך זיין בריוו האָט ער גערעדט צו מיליאָנען, צו אונז אלעמען. דערפאר וועלן די לעצטע גאָלדענע ווערטער פון 21 יאָריקן סידני רא-בינאָוויטש בלייבן איינגעקריצט אין אונזערע הערצער און מוחות ווי א סימ-באָל פון אמת'ן יידישן העלד, וואָס האָט געהאַלפֿן אז „די וועלט זאָל זיין אַ בעסער פּלאַץ, וואו אַלע וועלן קענען לעבן גלייך און געניסן פון גליק און פֿרידן“.

מיין אייגענע מלחמה - לעאָן יוריס.

צו 17 יאָר האָט זיך לעאָן יוריס פרייוויליק אָנגעשלאָסן אין מאַרין-קאַרפּוס. ער האָט דאָס געטאָן מיט דער צושטימונג פון זיין פאָטער וויליאם יוריס, א טוער אין דער יידישער פּראַגרעסיווער באוועגונג אין פּילאָדעלפּיע. לעאָן איז זיין איין און איינציק קינד.

היינט איז לעאָן קוים 20 יאָר אלט, דאָך איז ער שוין אַ וועטעראַן פון אונזער באַפרייאונגס מלחמה. אכצן חדשים האָט ער געקעמפט אין סאָוט פּאַסיפּיק; אַנטיילגענומען אין גוואַדאַלקאַנאַל, פּאַרכאַפּט אַ יאַפּאַנישע שלאכט-פּאַן און זי אָפּגעשיקט צום טאַטן, וועלכער האָט זי איבערגעגעבן צום טרעז-שווי דעפּאַרטמענט צו העלפן אין פאַרקויף פון מלחמה באַנדס.

אין דער שלאכט פאַר טאַראַווא איז לעאָן פאַרוואונדעט געוואָרן. ער איז דאָרט געלעגן קראַנק אין אַ שפּיטאַל ביז מען האָט אים געבראַכט אין די פאַראייניקטע שטאַטן. איצט געפינט ער זיך אין פּלאָטן שפּיטאַל אין קאַלי-פּאַרניע.

לעאָן פאַרנעמט זיך אין שפּיטאַל מיט שרייבן. ער האָט לעצטנס אָנגע-שריבן אַ שפּיל אין צוויי אַקטן, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אין שפּיטאַל. ער איז אויך געווען איינער פון די שפּילער. ס'איז אַ קאַמעדיע פון אַרמיי לעבן. לעאָן האָט ניט בלויז באוויזן צו קעמפן מיט'ן ביקס, נאָר זיין פען איז אַ קאַמפּס-מיטל אין דער מלחמה צו הויבן די מאַראַל פון זעלנער, אויפ-צוקלערן אים אויף אַ דראַמאַטישן אופן פאַרוואָס די מלחמה איז נויטיק און צוליב וואָס ער שלאָגט זיך. די שפּיל האָט שטאַרק אויסגענומען ביי דער צייטונג-קריטיק.

אין זיינעם אַן איינאַקטער וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן פון און פאַר די סאַלדאַטן לעצטן יאָר אין גוואַדאַלקאַנאַל, זאָגט דער העלד אַזוי :

„די מלחמה איז אַ גרויסע זאַך. עס זיינען אָבער די קליינע זאַכן אין לעבן צוליב וועלכע מיר קעמפן און צוליב וועלכע מיר זיינען גרייט צו שטאַרבן.

— — —
לעאָן יוריס איז היינט-צו-טאָג דער פּאַפּולערער שרייבער, דער אויטאָר פון די ראַמאַנען „בעטל-קראַיי“ און „עקסאַדוס“.

דער מאַמעס קיכלעך, די סקול-טענץ, קריסטמעס און די גרויסע געלע לבנה. די קליינע זאכן שטעלן צענויף א מענטשנס לעבן.

אזוי ווי דער פאָטער אין פילאָדעלפיע האָט נאָך לעאַנען ניט געזען זינט ער האָט פארלאָזן די שטאָט, האָט ער לעצטנס אָפגענומען פון זון אַ גרוס דורך א שכן וואָס האָט אים באזוכט אין שפיטאַל. ער שרייבט וועגן לעאַנען פאַלגענדיקס:

„איך האָב געזען אייער זון אין שפיטאַל און מיר האָבן לאנג פארבראכט צוזאַמען. ער איז אַ גייסטיק רייפער און אויסגעצייכנטער בחור און ער מאכט א פיינעם איינדרוק. זיינע האָר זיינען עטוואָס גרוי און דאָס גיט זיין אויסזען צו חשיבות. ער איז אין גוטן מוט און ער איז שטארק פארנומען מיט זיין שרייבן.

וועגן זיין געזונט-צושטאַנד קאָן איך שרייבן, אז ער קומט צו זיך. זאָרגט זיך ניט וועגן זיין נערוועזיטעט. ער איז אַ-קעי. ווי לאנג ער וועט זיך געפינען אין שפיטאַל און אין דינסט קאָן קיינער ניט פאַראויסזאָגן, בלויז וואשינגטאָן.

לעאַן האָט באקומען אַ צאָל אויסצייכענונגס-בענדלעך. ער איז אָבער זייער שטאַלץ אויף דער אויסצייכענונג וואָס זיין יוניט האָט באקומען פון פרעזידענט רוזוועלט. יעדער מיטגליד פון דער אָפטייל האָט באקומען אַ קאָפיע דערפון. לעאַן האָט זיין קאָפיע געשיקט צום טאַטן. זי לייענט זיך אזוי:

„דאָס איז געווען טאַראַוואָ“.

דעם פרעזידענט'ס אויסצייכענונג ווערט איבערגעגעבן צו דער צווייטער מאַרין דיוויזיע (פארשטאַרקטע) פאר דער אַטאַקע און דעם זיג איבער די יאפאנישע פארטיידיקער פון טאראווא. די אויסצייכענונג לייענט זיך אזוי:

„פאר העלדישער דערגרייכונג אין שלאַכט ביים פארקאַפן און פארנעמען דעם פון די יאפאנער געהאַלטענעם באַטאל פון טאראווא גילבערט אינ-זלען. אין משך פון נאָוועמבער 20טן ביזן 24טן, 1943. זייענדיק געצוואונגען צו לאַנדן הונדערט יארדס פון ביטש, איז די צווייטע מאַרין דיוויזיע געוואָרן א לייכטער ציל-ברעט פאר דעם פארניכטנדיקן יאפאנישן פייער. ניט געקוקט אויף די שנעל שטייגנדיקע פארלוסטן, האָבן די מאַרינען מוטיק געקעמפט א העלדישע שלאַכט וואָס האָט זיי געדראָט צו פארניכטן. זיי האָבן פארמינערט די מעכטיק באפעסטיקטע פיינטלעכע פּאָזיציעס און זיי האָבן באַזיגט די יאפאנישע כחות. דורך דער פאַלגרייכע אָפּפאציע פון טאראווא האָט די צווייטע מאַרין-דיוויזיע פארנעמען הויך-סטראַטעגישע און וויכטיקע לופט

און לאַנד־באַזעס פאר אונזערע כוחות פון וואנען צו קאָנען פאַרזעצן צוקונפטי־קע אַטאַקעס קעגן שונא; דורך דעם העלדן־מוט פון די מענער, דורך זייער הערפאַרטיגן קאָנען ווידערשטיין דעם שרעקלעכן פייער און דורך זייער גיין פאַראויס אין דער עפישער שלאַכט אין צענטראַלן פאַסיפיק, האָבן זיי באוויזן אָפּזעהיטן די פיינסטע טראַדיציעס פון דער פלאַטן־דינסט פון די פאַראייניקטע שטאַטן.

און דער 20־יאַריקער לעאַן יוריס פון פילאַדעלפיע, וועמענס פאַטער איז געקומען אָהער פון פוילן, איז איינער פון די העלדן פון אַט־דער אויס־געצייכנטער צווייטער מאַרין דיוויזיע.

מער וועגן זיינע שלאַכטן שרייבט לעאַן אליין אין אַ בריוו צום פאַטער. זיינע בריוו זיינען וויכטיק, ווייל זיי אנטפלעקן ניט בלויז דעם מאַרין, נאָר דעם יידישן אַנטי־פאַשיסט.

אַ וואָך איידער ער האָט זיך געהאַט באַטייליקט אין דער בלוטיקער שלאַכט פאר טאַראַוואַ האָט לעאַן געשריבן צום פאַטער:

„וועגן מיין אהיימקומען, וועל איך דיר שרייבן דאָס זעלבע וואָס איך האָב געשריבן צו עסיין. אזוי לאַנג ווי איך וועל זיך האַלטן אויף מיינע צוויי פיס, וויל איך פאַרבלייבן אַט־דאָ. . . דאָס איז מיין מלחמה — פערזענלעך און איך בין צופרידן זיך צו באַטייליקן אין איר. ניט בלויז קעמף איך פאר מיין באַבען, נאָר פאר דזשאו און סעם סטאון וואָס האָט זיין לעבן אוועקגעגעבן אין שפּאַניע.

אין אַ פריערדיקן בריוו לאַזט ער וויסן דעם פאַטער:

„אין אַ וואָך ארום שיק איך דיר ארויס אַ יאפּאַנישע שלאַכט־פּאַן וואָס כ'האַב פאַרכאַפט אין גוואַדאַלקאַנאַל. ס'איז אַ גרוילהאַפטיקע זאַך — באהאַלט עס ערגעץ־וואו פאר מיר. נאָר איך וועל זיין מער ווי צופרידן אויב דיין לאַדזש אָדער יוניאַן וועט עס באנוצן צו העלפן אין דער באַנד קאַמפּאַניע.“

וועגן די שלאַכטן פאר גוואַדאַלקאַנאַל שרייבט ער:

„יא, טאַטע, גוואַדאַלקאַנאַל איז געווען א גיהנום. געשלאָפן אין פּוקס־לעכער, געגעסן געקענטע רעישאַנס, און אמאָל דאָס אויך ניט. ווערים, בלאַטע ביז דער טאַליע און די זון איז אזוי הייס, אז מען ווערט אָפּגעברייט. דאן זיינען געווען די סנאַיפּערס, די לופט־שיפן, מאשינ־ביקסן און ארטילעריע פייער וואָס אַלע האָבן געוואַלט דיך פאַקן. ס'איז שרעקלעך — נאָר מיר וועלן דאָס טאָן נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל ביז מיר וועלן זיין זיכער, אַז ווען מיר וועלן אַהיימ־קומען, וועלן מיר מער קיינמאָל ניט דאַרפן פאַרלאָזן אונזערע היימען.“

איך האָב אויך געלייענט א בריוו, וואָס ער האָט לעצטנס געשריבן צום

פאָטער פון שפיטאָל אין קאליפאָרניע. דאָרט באַשרייבט ער זיינע דערפארונגען אין טאָראָוא. ער וואָלט ניט וועלן דערציילן, שרייבט ער, נאָר די מלחמה גייט נאָך אָן יעדן טאָג און זיינע חברים זיינען דאָרט. ער פארענדיקט:

„אמעריקע, מיין לאַנד, איז מיין ליבע. איך האָב געקעמפט זייט ביי זייט מיט קאטאָליקן, פראָטעסטאַנטן, מורמאָנען, אינדיאַנער, איירישע, איי-טאָליענער, פּאָליאַקן. זיי האָבן געהאַלטן פון מיר, ווייל איך בין געווען אַ גוטער, געטרייער קעמפער. איך האָב געזען ווי 750 פון 900 אונזעריקע האָבן פארלאָרן זייערע לעבנס אין גוואדאלקאַנאַל און טאָראָוא. . . אין מיין פלאטון איז געווען אַ יידישער בחור, וואָס אלע האָבן אים פיינט געהאַט. ניט דערפאר, וואָס ער איז געווען אַ ייד, נאָר ווייל ער איז בכלל געווען אַ פאסקודנער יונג. מיר האָבן אויך געהאַט אַן אַנדער ייד, קאפיטאַן ביל שער ווי, פאר וועמען איך האָב געאַרבעט. ער איז געווען באַליבט ביי יעדן איינעם דערפאר, וואָס ער האָט אַנגעפירט מיט די געוואנטסטע אַטאַקעס. ער האָט געוואונען דריי „נעיווי קראַסעס“. עס איז ניט די רעליגיע פון מענטשן, נאָר דער מענטש אליין“.

אַט דאָס איז אין קורצן אַ פאַרטערט פון אַ יונגן יידישן העלד, וואָס איז צו 20 יאָר שוין אַ וועטעראַן. פון אַט דעם שטאָף איז געקאַמפן אונזער אמעריי-קאַנער יידישע יוגנט. זי איז באַוואוסטזיניק — אין מלחמה ווי אין שלום. זי איז ערלעך און אידעאָליסטיש און זי קעמפט בראָו פאר אַ בעסער לעבן אויף דער זינדיקער ערד.

א שווערד פון איטאליע-בעני דיימאנד

י'עטע דיימאנד, מוטער פון פראיוועט בן ציון (בעני) איז געקומען צו מיר מיט אַ טשיקאָווער בקשה: איך זאל גיין אַנקוקן די „שאַשקע“ (שווערד) וואָס איר זון האָט איר געשיקט פון איטאַליע. זי וואָלט די שווערד אליין גע-בראַכט, נאָר זי איז געקומען געפאַקט אין אַ שמאַלן קאַסטן, וואָס וועגט מסתמא אַ פּוּד.

בין איך אוועק אַנקוקן און זאָגן מיין פאַכמאַנישע מבינות אויף דער שאַשקע.

ווען איך בין אריין צו די דיימאנדס אין הויז איז מיר אַנטקעגן געקומען אַ כּלל גרויס ווי אַ לייב, נאָר ער האָט זיך ניט צעבייזערט אויף מיר; פאַר-קערט, ער איז גאָר געוואָרן מילד ווי אַ לאַם. ער האָט זיך אויסגעצויגן אונטער'ן טיש און געשוויגן ביז מען האָט די באַלעבאַסטע גערופן צום טעלעפּאָן פון אַ דערבייאַיקער וואוינונג. דאן איז ער צוגעקומען צו מיר, אַוועקגעלייגט זיין לאַנגן קאַפּ אַף מיינע קני און מיר אריינגעקוקט טרויעריק אין די אויגן, איך האָב אים געגלעט און געטרייסט.

— אייער הונט מוז מסתמא בענקען נאָך בעני'ן — האָב איך באַמערקט.

— טאַטעלע, — האָט זיך אַנגעכאַפּט אין מיין פראגע פרוי דיימאנד, —

וואָס ווייסט איר ווי „בראַוני“ בענקט! מיט ניין יאָר צוריק האָט אים בעני געבראַכט פון דזשוירזי, אַ פאַפי אַ פאַר וואָכן אלט און פון דאן אָן האָט אים בעני אויפגעהאַדעוועט. אין יעדן בריוו פון איטאַליע בעט זיך בעני ביי אונז, אז מען זאל אים ניט געבן צו קייען קיין ביינער, אָז מען זאל אויפפאַסן אויף זיין דיעטע. טאַמער דערזעט ער, בראַוני, אימיצן אין קעקי אונפאַרם, לויפט ער גלייך צו צו אים און לייגט זיינע לאַפּעס ארויף אויף אים, ווי ער וואָלט זיך וועלן ארומכאַפּן, נאָר נאָכדעם באַשמעקט ער יענעם און געפינט אויס, אז עס איז ניט בעני, גייט ער אוועק אין אַ זייט, אן אנטווישטער. דאָס לעצטע מאָל וואָס ער האָט בעני'ן געזען איז געווען, ווען בעני איז געקומען פון קעמפּ אין ווירדזשיניאַ.”

אין אויפנאַם-צימער איז געשטאַנען דער ערן-גאַסט — דער שמאַלער, הילצערנער קאַסטן, וואָס האָט דורכגעמאַכט אַ לאַנגע נסיעה — פון בלוטיקן אַנציאַ ביטש-העד אין איטאַליע צו אַ טענעמענט-הויז אין די באַרָנס. דער קאַסטן אליין איז אַ מייסטער-ווערק פון אַ סטאַליער. דאָס קליינע עפּן-דעקל

הענגט אויף אַ זאָויעסע. פאר'ן שפיץ פון שווערד איז דאָ אַ ספעציעל אויס-
געבעטער ווינקל.

אַט האלט איך די שווערד אין האַנט. זי איז געשמירט מיט אויל, נאָר
מען קאָן זען, אז זי איז ניט איינמאַל באנוצט געוואָרן אין אַ שלאכט. אַ לאנגע
שווערד מיט אַ שווער און באצירט הענטל — א שווערד פון אן אָפּיצער. אויף
איר זיינען אויסגעקריצט פראנצויזישע ווערטער און אַ דאטע — 1915.

בעני האָט געשריבן, אַז ער שיקט ארויס די שווערד. מען זאָל זי באַ-
האַלטן פאר אים, ווייל וועגן איר וועט ער האָבן צו דערציילן אַ לעבן לאנג,
צו זיינע קינדער און אייניקלעך.

נאָר זינט ער האָט געשריבן וועגן דער שווערד האָט די מאַמע מער פון
אים קיין בריוו ניט דערהאַלטן — אַ מעשה פון איבער זעקס וואָכן. וואָלט זי
אים מוחל געווען די שווערד, אבי צו האָבן א בריוול פון אים.

אַ מיליטערישע אַטמאָספערע שוועבט אין דעם פרידלעכן דיימאָנד הויז.
בעני איז אין איטאַליע. דער צווייטער זון הערי איז אין אַלאַסקא און איר
אידעם איז א קאַפיטאַן אין ענגלאַנד. זי ווייס אליין ניט צי ער איז יאָ אין
מיליטער צי ניט, נאָר א אוניפאָרם טראָגט ער און ער דארף טאַקע היינט אַנ-
קומען אָהער פון ענגלאַנד.

איז אַט אזוי ווי איך שטיי אין אַ קאַמישער פאַזע מיט דער שווערד אין
האנט, הערט זיך פון אַ דערבייאַקן פענסטער א פרויען־קול: „מרט. דיימאנד,
טעלעפאָן!“ זי לויפט ארויס. איך באהאלט די שווערד און דער הונט בראוני
קריכט ארויס פון אונטער'ן טיש און מיר ווערן פריינט.

— טאַטעלע, דאָס איז מיין אידעם געקומען. דאָס האָט מיין טאַכטער
געזאָפן. . . איז נעמט אַלץ — די בילדער, דאָס געלט, די מעטריקעס, אַ לעבן
אויף אייך. — האָט זיך געבעטן ביי מיר פרוי דיימאנד. אין אנדערע ווערטער
האָט דאָס געמיינט, אז זי איילט זיך.

אויפ'ן טיש זיינען געלעגן אויסגעלייגט בערגלעך מטבעות — געלט פון
אפריקע, פון פאַלעסטינע, פון איטאַליע, פון פראנקרייך; אויך פאפיר־געלט:
קליינע פאַפירלעך, דינע, דיקע. אומעטום וואו בעני איז געקומען, האָט ער
געוואָלט האָבן אן אַנדענק פון פלאץ. ער האָט באלד גענומען בילדער מיט
זיין קאמערע און אהיימגעשיקט וואָס ער האָט נאָר געקאַנט. דער מאמען האָט
ער געשיקט א זייגערל, א בראסלעטל און נאָך און נאָך.

יעטע און היימי דיימאנד האָבן פינף קינדער. צוויי זיינען געבאָרן גע-
וואָרן אין קאַפּענהאַגן און דריי אין ניו יאָרק. געקומען זיינען די דיימאנדס

קין אמעריקע מיט 28 יאָר צוריק. זיי זיינען שעדלעצער. דער מאן ארבעט ביי שניידעריי.

בעני איז 26 יאָר אַלט. ער האָט געענדיקט די באַראָן דע-הירש טעכנישע שול אַלס אַן עלעקטריקער. ער איז אויך געגאַנגען אין אונזערע יידישע שולן. ער איז שוין אין דער ארמיי דריי יאָר. ער איז אין דער אנטי-עירקרעפט אפטיילונג. ווייזט מיר די מוטער א סך בילדלעך פון ריזיקע קאַנגען אויף וועלכע עס זיצט אַ פינטעלע מענטשעלע — איר בעני. וועגן די שיסערייען וואָס ער פירט אָן שרייבט ער, אז ער „מאכט אָן א סך טומל“. אויף דער וואנט הענגט אַ גרויס בילד מיט עטלעכע הונדערט סאַלדאַטן — גראַדואירטע פון דער אַנטי-עיר קרעפט שול אין ווירדזשיניאַ. אָט יענער שמייכלענדיקער בחור איז בעני. אויף אַלע הונדערטער בילדלעך וואָס ליגן אָנגעהויפט אויפן טיש, אויפן קאָוטש, אויף די שטולן און די וואָס הענגען אויף די ווענט, וואָס שטייען אין אלע ווינקלעך — אומעטום שמייכלט בעני. דאָס איז זיין נאַטור. אָט ווען ער איז צום לעצטן מאָל אהיימגעקומען, וויסנדיק, אַז מען שיקט אים אוועק אויף יענער זייט, האָט ער זיך אָפגעפאַרטערעלט מיט דער מאמען, האלט ער זי ארומגענומען און שמייכלט.

— אַ מאַמע איז ניט קיין קלייניקייט. ער ווייסט, אַז די מאמע מאכט א גוטן דזשאב — זאָגט צו מיר מרס. דיימאנד. איך פרעג ניט וואָס און ווען. איך גלויב איר.

צו דער מאמען און צום טאָטן שרייבט בעני ניט וועגן זיינע איבער-לעבונגען, נאָר צו דער שוועסטער שרייבט ער אַ סך. זי שטעלט זיך אָבער פאַר, די מאמע, אַז ס'איז ניט קיין לייכטער דזשאב „אויסצורייניקן דאָס שמוץ — די פאשיסטישע בעסטיע“. מען דארף דאָס טאָן — און פטור.

ווען בעני איז נאָך געווען אין ווירדזשיניאַ פלעגט ער אָפט אהיימקומען סוף-וואָך צו זיין מוטער מיט די עלטערן כאָטש אַ האַלבן טאָג. איינמאָל ווען מען האָט אים דערווארט, איז ער ניט געקומען, נאָר טעלעפאָנירט, אַז ער ווערט באַשטראַפט. עס האָט זיך ארויסגעוויזן אַז דערפאַר וואָס ער האָט זיך אָנגענומען פאַר אַ נעגער האָט אים זיין עלטסטער יענעם סוף-וואָך קיין פעס ניט געגעבן.

אין יענעם קעמפ זיינען אין יענער צייט אויך געווען אנטיסעמי-טישע סאַלדאַטן וואָס האָבן באַליידיקט די יידישע סאַלדאַטן. באקלאָגן זיך אין ניט געווען פאַר וועמען, האָבן די יידישע סאַלדאַטן באַשלאָסן, אַז זיי וועלן זייער שטעטל אליין באַשטיין. ביינאכט אין דער פינסטער זיינען זיי באַפאלן די שלאַפנדיקע אנטיסעמיטישע כוליאַגעס און זיי דערלאָנגט טרוקענע קלעפּ

און פון דאן אָן האָט קיינער מער ניט געוואָגט צו באַליידיקן אַ יידישן סאַלדאַט. בענײַס זיידעס און באַבעס און פעטערס און מומעס זיינען געבליבן אין פּוילן. ער ווייס וואָס דאָס מיינט. ער האָט געלייענט וועגן דער לובלינער מאָרד-פּאַבריק. ער צילט מיט זיין קאַנאַן און טרעפט די נאַצישע לופט-שיפן און זיי זינקען פּלאַמענדיקע צו דער ערד.

וועגן צווייטן זון איר'ן דערציילט פרוי דיימאנד, אז ער איז אין אַלאַסקאַ און ער ארבעט פאר דער רעגירונג. הערי איז 31 יאָר אלט. געבאָרן געוואָרן אין קאַפּענהאַגן, דורכגעגאַנגען דאָ אַ יידישע שול. ער האָט געארבעט אין אַ רעסטאָראַן. ער איז פאַרהייראַט. האָט אַ מיידעלע פון 5 יאָר. ער האָט אוועק-געוואָרפן זיין דזשאב און גענומען אַ דעפענס דזשאב. דאן האָט די רעגירונג זיך גענויטיקט אין ארבעטער וואָס זיינען וויליק צו העלפן אין דער מלחמה, געפינט זיך שוין איבער אַ יאָר. אין אַ בריוו צו די עלטערן שרייבט ער, אז ער העלפט בויען די אַלאַסקאַ-אַייוועי, וואָס ציט זיך פון עדמענטאָן, קאַנאַדע ביז פעיר-בענקס, אַלאַסקאַ. ער איז געווען אין אַלע פּלעצער. איצט איז ער אין צפון-מערב פון אַלאַסקאַ. ער כאַפט פיש און גייט אויף יאָגד. ער קאָן טרייבן כל-ערליי טראַקס און הויב-און גראַב-מאַשינען וואָס זיינען גוטיק אין געבוי פון דעם וועג.

זי אַליין, די מאַמע, איז טעטיק אין ראַשיען וואָר רעליעף, אין רויטן קרייץ; די טעכטער טוען מלחמה-ארבעט. דער איידעם ארבעט פאר דער ענגלישער רעגירונג. וואָס ער טוט ווייסט זי ניט גענוג, נאָר ס'איז מלחמה-ארבעט.

אַלץ, אַלץ, אַלץ צו העלפן פאַרניכטן דעם פאַשזים. בלויז „בראָוני“ ליגט אונטער'ן טיש און ווארט אַז עס זאָל זיך באווייזן אימיצער אין מיליטערישן אונטער'ן. דאָן לויפט ער צו און נעמט אים ארום מיט זיינע לאפּעס.

נאָר ס'איז ניט זיין בעני.

דער טאָג דערנענטערט זיך אָבער ווען בעני וועט אָן עפן טאָן די טיר און דאן וועט „בראָוני“ אים באַגריסן ווי אַן אמת'ער העלד פאַרדינט באַגריסט צו ווערן.

די פיר זין צוקער

וויפיל מיר זאלן ניט ליינען וועגן די בעסטיאלישע מעשים פון די דייטשן קאנען מיר דאך ניט אָנגעפילט ווערן מיט דעם ברויזנדיקן האָס קעגן זיי ווי דער, וואָס האָט אויף זיין אייגן לייב איבערגעלעבט זייער גרויזאמקייט. דאָס האָב איך פארשטאַנען, ווען איך האָב באַזוכט די פאמיליע צוקער, וועמענס פיר זין געפינען זיך אין מיליטער־דינסט.

אברהם יוסף צוקער און זיין פרוי יעטא זיינען יונגע מענטשן. זיי זיינען געקומען קיין אמעריקע פון פוילן אין 1921 און מיטגעבראכט מיט זיך זייער פארמעגן — זייערע פיר קינדער, פיר זין. זיי האָבן איבערגעלעבט די גרוילן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און זיי זיינען אַנטלאָפן פון פוילישן אַנטי־סעמיטיזם. מיט שטאַלץ האָבן זיי אוועקגעשיקט זייערע פיר זין צו קעמפן פאַר זייער ניי לאַנד אמעריקע, פאַרן יידישן פאַלק און אויסצוראַטן פאַשיזם פון דער וועלט.

צוויי זין געפינען זיך איצט אויף די שלאכטפעלדער אין דייטשלאנד, דער דריטער קעמפט אין איטאַליע און דער פערטער איז אין דער נעיווי. ווי אַזוי פילן די עלטערן אן איצטיקן מאַמענט? איך האָב געלייענט אַ צאָל בריוו פון די זין. זיי זיינען אַנגעזאַפט מיט קאמפסלוסט און מיט אַן אינערלעכן האָס קעגן די מערדער פון יידישן פאַלק.

עס איז די דערציאונג וואָס זייערע עלטערן האָבן אין זיי איינגעפלאַנצט וואָס האָט זיי געמאַכט אזוי מלחמה-באוואוסטזיניק. דאָס קאָן אילוסטרירט ווערן מיט פאַלגנדיקן עפיזאָד אין לעבן פון דער משפּחה צוקער.

ווען אלע פיר זין זיינען אין משך פון אַ קורצער צייט אריין אין מיליטער־דינסט האָבן זייערע עלטערן, וועמעס היים איז פלוצלונג געוואָרן ליידיק, זיך ניט אוועקגעזעצט בענקען נאָך זיי, נאָר זיי האָבן ארויסגעשיקט אַן אפיל צו זיי, אַז זיי זאלן טאָן זייער פליכט.

ווי אזוי האָבן זיי דאָס געטאָן?

זיי זיינען אוועק אין מעסי'ס דעפארטמענט סטאָר און דאָרט האָט דער פאַטער אריינגערעדט אין אַ רעקאָרד אַן אפיל צו זייערע זין אין זיין אייגענעם נאָמען און אין נאָמען פון זיין פרוי יעטא. אין אַ קלאָרער, שטאַרקער שטייג

האָט אברהם יוסף צוקער דערציילט זיי ווי ער האָט אין 1914 חתונה געהאט מיט זייער מוטער, ווי זיי האָבן איבערגעלעבט די ערשטע וועלט-מלחמה, ווי די דייטשן האָבן אים דאן אוועקגענומען אויף צוואנג-ארבעט און געהאַלטן דריי יאָר צייט, און ווי עס איז וויכטיק צו באַפרייען די וועלט פון דער פאַ-שיסטישער פעסט.

מיט פאַטאָס האָט צוקער'ס קול אויסגערופן פון רעקאָרד :
טשאַרלי, דזשעיק, מעקס און אייזיק! היינט-צו-טאָג געפינט איר זיך אין דער אמעריקאַנער ארמיי. קעמפט ווי די לייבן אָפצוואוישן די היטלערס! לעבן זאָל רוזוועלט, סטאַלין און טשורטשיל. . . אַ קינד ווערט געבאַרן, מוז דאָס זיין פאַרזיכערט מיט אַ גוטער וועלט. מאכט שנעלער אייער ארבעט! עס ווארטן אויף אייך שיינע מיידלעך אין דער היים חתונה צו האָבן, אייערע עלטערן אברהם און יעטאָ."

אויף דער צווייטער זייט פון רעקאָרד האט אברהם צוקער אריינגעגעבן דאָס פאַלקס-ליד : „סאָניע גיב מיר דיין האַנט". דאָס ליד הויבט זיך אָן מיט די ווערטער : „כ'וועל אייך דערציילן אַ שטוקע, געשען איז דאָס אין פּרילוקע". עס ווערט דערציילט וועגן אמאַליקן לעבן פון יידן אין צארישן רוסלאַנד און וועגן איצטיקן פרייען לעבן אין סאָוועטן פאַרבאַנד.
די פיר זין שטעלן ניט איינמאַל אָן דעם רעקאָרד און הערן זיך צו צום קלאַרן קול פון זייער פאַטער, וואָס זאָגט זיי אָן, אין אַ זאפטיקן יידיש, אז זיי זאָלן גיין פאַראויס אין קאַמף.

אברהם יוסף צוקער איז געבאַרן געוואָרן אין זאוויכאַסט, ראדאָמער גובערניע, פוילן. צו צען יאָר האָט ער שוין אָנגעהויבן ארבעטן אין וואַרשע. צו 14 יאָר איז ער געוואָרן אַ „געשעפטסמאַן פאַר זיך אַליין". ווען די דייטשן זיינען אין דער ערשטער וועלט-מלחמה אריין אין פוילן, האָבן זיי אים צוגע-נומען אויף צוואנג-ארבעט. דריי יאָר צייט האָט ער געשקלאַפּט פאַר זיי אין שטעטל ביטען, גראַדנער גובערניע. ער האָט געטריבן פליטן אויפן טייך און דערפאַר געקראָגן אַ פערטל פונט ברויט אַ טאָג.

אין ביטען האָט ער חתונה געהאַט מיט יעטע ראבינאוויטש, וואָס איז געווען אַ געבאַרענע דאָרט. ער איז געקומען קיין אמעריקע אין 1921. זי — אין 1927. זייער עלטסטער זון, קאַרפאַראל טשאַרלי, איז טאַקע געבאַרן געוואָרן אין ביטען. אין 1915. ער איז 12 יאָר אלט געווען, ווען ער איז מיט דער מוטער געקומען קיין אמעריקע. דאָ איז ער געגאַנגען אין פאַבליק-סקול און אין האַי-סקול און שפעטער געהאַלפן דעם טאַטן אין געשעפט. די צוקערס

זיינען אין די מילינערי ביזנעס און די פיר זין האָבן ארויסגעהאַלפן דעם פאָטער, ביז זיי זיינען אוועק אין מיליטער־דינסט.

קאַרפּאָראַל טשאַרלי שרייבט אין זיין לעצטן בריוו, וואָס ער האָט אַרויס־געשיקט פון דייטשלאַנד דעם 20טן מערץ, אז איצט מעג ער דערציילן דאָס פּאָלגנדיקע:

„איך בין אַ מיטגליד פון טרופ „א“, 89 קאוואַלעריע סקוואַד, 9טע פּאַנ־צער דיוויזיע, ערשטע אמעריקאַנער אַרמיי. איך גלויב, אַז דאָס מיינט עפעס. מסתמא האָט איר געלייענט אין די צייטונגען, אז מיר זיינען געווען די סאַמע ערשטע אַריבערצוגיין דעם רהיין טייך. מיר האָבן באמת געשאפן גע־שיכטע. עס איז איינע פון די גרעסטע טאַקטישע זיגן אין דער מלחמה. איר בין שטאַלץ מיט מיין דיוויזיע. איצט קאַנען אונז די נאַצי־בעסטעס מער נישט אָפּשטעלן.

אין אַ פּריערדיקן בריוו דערציילט קאַרפּאָראַל טשאַרלי ווי די דייטשע ציווילע באַפעלקערונג פּראַוווט זיך חנ'דלען צו די אמעריקאַנער סאָלדאַטן, נאָר „ביי אים איז יעדער דייטש — אַ נאַצי“.

דער צווייטער זון דזשייק איז 25 יאָר אַלט. ער איז געבאָרן געוואָרן אין וואַרשע. ער געפינט זיך 3 און אַ האַלב יאָר אין דער אַרמיי. ער איז אַ קאַר־פּאָראַל. ער קעמפט אין איטאַליע. אין אַלע זיינע בריוו איז דאָ דער פּאָלגנ־דיקער לייט־מאָטיוו: „זאָרגט זיך נישט פאַר אונז. מיר וועלן קעמפן ביז מיר וועלן אָפּווישן היטלער'ן און היטלעריזם“. ער צאָרנט אין זיינע בריוו קעגן די, וואָס מאַכן פּראָפּיטן פון דער מלחמה.

דער דריטער זון, קאַרפּאָראַל מעקס, איז 24 יאָר אַלט. ער איז 3 און אַ אַ האַלב יאָר אין דער אַרמיי, אין דער אינפאַנטעריע, אין דער באַרימטער 18טער דיוויזיע. ער געפינט זיך אין די פּאַדערשטע רייען פון שלאַכט אין דייטשלאַנד. זיין גרויסע האַפנונג איז זיך צו טרעפן מיט דער רויטער אַרמיי און צוזאַמען אַריינמאַרשירן קיין בערלין.

אויף דער וואַנט ביי די צוקערס אין הויז הענגט די טעהעראַן־דעקלעראַציע וואָס מעקסי האָט צוגעשיקט פון ענגלאַנד. דאָס איז אַ פּראַכטפולע קונסט־אַרבעט. מיט די בילדער פון רוזוועלט, סטאַלין און טשורטשיל, אונטער די פּלאַטערנדיקע פּאַנען פון אמעריקע, סאָוועטן־פּאַרבאַנד און ענגלאַנד. דאן קומט די דעקלאַראַציע און די אונטערשריפטן פון די דריי פירער.

די משפּחה צוקער איז אַ גוטער ביישפּיל פון דעם ווי אַ ייד דאַרף פּילן אין דער איצטיקער צייט. נישט טרויערן, נאָר זיין מוטיק און העלפן מיט אַלע כּחות צו דערגרייכן דעם באַלדיקן זיג איבער די שונאים פון דער מענטשהייט.

די ברידער פאָפּאַף וואַרפֿן גורל

11ען די די שורות ווערן געדרוקט פרייט זיך די מאַמע אין איר אפארטמענט אויף דעילי עוועניו, בראַנקס, מיט איר זון, וואָס איז נאָר-וואָס אנגעקומען פון איטאַליע, ווייל זינט דעם 5טן נאָוועמבער 1942, האָט זי אים בלויז צוויי מאָל געזען.

די מאמע הייסט שרה פּאַפּאַוסקי. איר זונ'ס נאָמען איז וויליאַם פּאַפּאַף. ער איז 23 יאָר אַלט. אַ געבאַרענער ניו יאָרקער. די מאַמע שטאַמט פון לוקאַוו, לובלינער גובערניע, פּוילן.

אויסער וויליאַם'ען פאַרמאָגט די מוטער נאָך א זון, אייב. ער איז דער עלטערער. ער איז געווען אין דער היים, ווען כ'האָב באזוכט זיין מאמע'ן. א שטילער, אַ געלאַסענער בחור, וואָס האלט שטאַרק פון זיין יינגערן העלדישן ברודער, נאָר וואָס איז צו-באשיידן צו רעדן וועגן אים, אַט-ווי זיין מאַמע, וועלכע האָט זיך ערשט דערמאָנט די העלדישקייטן פון איר וועלוול, ווען אין האָב זיי געפרואווט ארויסברענגען.

געלייענט וועגן וויליאַם (וועלוול) פּאַפּאַף האָב איך אין אַ קעיבל אין דער „ניו יאָרק טאַימס“. ער האָט זיך אויסגעצייכנט אין אַ לופט-אַטאַקע איבער דער שטאָט רעגענסבורג און דערפאַר באַקומען אַ מעדאַל. איצט האָט וועלוול פאַרענדיקט זיינע 50 מיסיעס און ער איז אהיימגע-קומען צו דער מאַמע זיך אביסל אַפצורוען און שפּעטער ווידער העלפן גע-ווינען די מלחמה.

ווי דערמאָנט, האָבן מאמע און זון ווינציק-וואָס גערעדט. געענטפערט אויף א פראגע — יא, נאָר אליין ארויטהעלפן דעם אַרימען שרייבער, אַז ער זאָל האָבן גענוג מאטעריאַל פאַר אַן אַרטיקל — דאָס ניט. דאַרף מען פאַמפען אינפאַרמאציע ביז מען דערגייט צום קוואַל. אַט, למשל, פאלט מיר איין צו פרעגן, פאַרוואָס אייב איז ניט אין מיליטער-דינסט. שמייכלט ער, דער שטילער בחור און ער דערציילט דערביי א שיינע מעשה. ביידע האָבן זיי זיך געריסן גיין אין דער ארמיי. נאָר די מאַמע איז אַן אלמנה און מען דאַרף זי אויסהאַלטן. דאַרף איינער בלייבן און דער צווייטער — גיין. די פראגע איז בלויז: ווער זאָל גיין?

האָבן ביידע ברידער געהאַט לאַנגע ווערטער־שלאַכטן וועגן דעם.
האַט אַרנאָמענטירט וויליאַם, דער יינגערער :
— דו, אייב, ביסט דער בעסערער פאַרדינער, דאַרפסטו בלייבן. דו
דאַרפסט אויסהאַלטן די מאַמע'ן. איך גיי זיך אָנשליסן.
האַט אָבער אייב גע'טענה'עט :

— דו, וויליאַם, ביסט דער איידעלער, די אַרמיי וועט דיך צעברעכן.
מען וועט דיך אינגאַנצן ניט צונעמען. איז בעסער בלייבן דו איבער און באַ-
זאָרג די מאַמע'ן.
און אַז מען האָט זיך ניט געקענט אייניקן, איז מען אַוועק צו דער מאַמען,
זאָל זי באַשטימען.

נו, האָט איר שוין געזען אַ מאַמען, וואָס זאָל קאָנען באַשטימען אַזאַ
שווערן ענין ?

וואָס־זשע איז געבליבן צו טאָן ? האָבן ביידע ברידער געטראַכט און
געטראַכט ביז זיי האָבן זיך דערטראַכט צו אַ פּרימיטיוון מיטל, צו אַ קינדישן
איינפאַל, וואָס איז אָבער אַזוי אַלט ווי די ציוויליזאַציע.

זיי האָבן באַשלאָסן צו וואַרפן גורל. האָט מען געדרייט אַ פעני און זי
האַט געדאַרפט אַנטשיידן, ווער זאָל זיך אָנשליסן אין מיליטער. די פעני האָט
באַשטימט, אַז וועללן, דער יינגערער, זאָל גיין, און ער איז אין דעם זעלבן טאָג
אַוועק און זיך אָנגעשלאָסן.

מיינט איר, אַז די מאַמע האָט די גאַנצע צייט געוואוסט די מעשה מיט
דער פעני ? ניין, זי האָט דאָס ערשט אויסגעפונען, ווען אייב האָט עס מיר
דערציילט. זי איז געבליבן זיצן מיט אַן אָפן מויל. זעט איר וואָס אַ שרייבער
קאָן אויפטאָן ?

וועללן האָט גראַדואירט היי-סקול. בייטאָג האָט ער געאַרבעט ביי פאַקעט-
בוקס און שפּעטער אַלס מאַשיניסט אין ברוקלין נעיווי יאַרד. ער האָט אַנ-
געהויבן אַרבעטן צו 15 יאָר, כדי צו קאָנען אַרויסהעלפן אין הויז.

ווען ער האָט זיך אָנגעשלאָסן אין מיליטער־דינסט, איז ער אַוועקגעשיקט
געוואָרן אין אַ אַוויאַציע־שול און ער האָט פאַרענדיקט אַלס אַ צווייטער־ליי-
טענאַנט. ער איז געוואָרן אַ באַמבאָדירער אויף אַ פּליענדיקער פעסטונג, אַ ביי-
17. ער איז גלייך אָפּגעשיקט געוואָרן קיין איטאַליע. פון דאן אַז האָט ער זיך
באַטייליקט אין אַלע וויכטיקסטע אַטאַקעס, אריינגערעכט די פאַרטיידיקונג
פון אַנצאַ-ביטש־העד. איבערהויפט אָבער איז ער געפּלויגן איבער דייטשלאַנד.
לעצטן מאַי איז ער דערהויבן געוואָרן צו אַן ערשטן לייטענאַנט. ער האָט
אַ סך מיטגעמאַכט. נאָר ער האָט בלויז געגעבן אָנצוהערן אין בריוו, אז ער

וועט האבן א סך צו דערציילן אהיימקומענדיק. עס זיינען אבער געווען די נייעס-קעיבלס אין די צייטונגען, וואָס האָבן דערציילט וועגן זיינע אויס- צייכענונגען און די געפאַרן וואָס ער איז דורכגעגאַנגען.

וועגן איין דערפארונג זיינער שרייבט וועלוול אין אַ בריוו צו דער מאמע און צום ברודער. אַט-וואָס ער דערציילט :

”מען האָט מיר נאָר-וואָס געלאָזט וויסן, אז די צענזור דערלויבט צו דערציילן וואָס מיר האָבן דורכגעמאכט לעצטנס. איז אַט איז דאָס :

”מיר זיינען געפליגן אויף אונזער מיסיע, און א צען סעקונדן איידער איך האָב געעפנט די באַמבע-טיר, זיינען מיר אַטאַקירט געוואָרן פון שונא'ס שראפנעלן (פלעק) און אונזער אינדזשין נומער 3 איז געטראָפן געוואָרן. דאָס גלאָז אין דער נאָז פון דער שיף איז צעבראָכן געוואָרן. איך האָב דער- פאַלגרייך אראָפגעוואָרפן מייע באַמבעס און אויך געטראָפן אין באשטימטן ציל. און ווי איך האָב פארמאט די טירן, זיינען מיר ווידער אטאקירט געוואָרן, און נאָך אַ פאַר אינדזשינס זיינען צעשמעטערט געוואָרן און איך בין ארויפגע- שליידערט געוואָרן אויפ'ן קאַפּ פון נאוויגאטאָר. איך האָב באקומען אַ פאַר קראצן פון פליענדיקן שראפנעל און דערפאר בין איך שפעטער באַלוינט געוואָרן מיטן ”פּוירפּל הארט”. אונזער לופט-שיף האָט אָנגעהויבן זינקען און אנשטאט זיך ארויסצולאָזן אויף די פאַראַשוטן, זיינען מיר געבליבן אי- נעווייניק ביז זי האָט אריינגעקראַכט אין וואַסער.

”איך קאָן דאָ ניט אריינגיין אין קיין דעטאַלן, נאָר מיר האָבן זיך געפונען אין וואַסער פיר-אין-אַ האַלב שעה ביז מען האָט אונז געראַטעוועט און צוריק- געקערט צו אונזער באַזע. עס איז געווען שוין איינמאָל אַן איבערלעבעניש. דער- נאָך האָט מען מיך אַוועקגעשיקט אויף אַפּרו אין אַ לופט-פליערס אַפּרו-קעמפּ. דאָס וועטער איז געווען שרעקלעך און דאָס האָט מיר געשטערט צו פאַר- גרעסערן מיין פלי-רעקאָרד.

אויף מיין פראגע, וויפיל מעדאלן וועלוול האָט באקומען, האָט דער ברודער געענטפערט, אז פיר, וועלכע — האָט ער אויף זיכער ניט געוואוסט. אויסערן ”פּוירפּל-הארט” איז ער באַלוינט געוואָרן מיט'ן וויכטיקן עיר-לופט) מעדאַל.

אויך ווייסט ער, אז וועלוול האָט פיר טעג געפעלט פון אַ מיסיע, וואָס, ווען און ווי אזוי ער האָט זיך ארויסגעראַטעוועט, וועט מען וויסן ווען וועלוול וועט זיצן וואו איך זיך אויפן קאוטש און ער וועט דאָס אַלץ דערציילן. אויך דריי מאָל האָט מען זיינע עראָפלאַנען ארונטערגעקנאַקט אונטער אים. אַז וועלוול האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכנט באשטעטיקט אויך דער פאקט,

וואָס ער איז געווען דער סקאדראָן-באַמבארדירער. דאָס הייסט, אז ער איז געווען דער באַמבע-וועג-ווייזער פאר די איבעריקע באַמבערס אויף אַ מיסיע. ווען וועלוול האָט ענדלעך דורכגעמאַכט זיין 50טע מיסיע, האָט ער אהיימ-געשיקט אַ בריוו, וואָס הויבט זיך אָן אזוי:

„טייערע מאמע און אייב—איך האָב פארענדיקט! היינט דורכגעפירט מיין 50טע מיסיע און איך בין דער גליקלעכסטער זון פון אַ מאַמען אויף דער גאנצער ברייטער וועלט!.. איך האָב דאָס היינט אביסל „אויסגעשוויצט“ אויף מיין רעיד. געפלוויגן איבער עסטרייך און די אַטאַקעס פון שונא זיינען געווען שווער, נאָר איך האָב אַלץ דורכגעפירט אַקעי. דער גענעראַל (מאיאָר גענעראַל טוויינינג) איז געקומען צו אונז און אונז דעקאַרירט מיט מעדאַלן. איך האָב באקומען דעם לופט-מעדאַל. גענוג וועגן דעם.“

און דאן בעט ער דעם ברודער, אַז ער זאָל צוגרייטן פאַר אים זיינע העמדער. מען דארף אריינגיין צום שניידער און זיי ברייטער מאכן; רייניקן און אויספרעסן די הויזן. . . און אין דער נאָענטסטער צוקונפט וועט מען נעמען די מאַמען און פאַרן קיין קוני איילאנד. . .

איצט איז וועלוול'ס טרוים פארווירקלעכט געוואָרן. ער איז אין דער היים. ער נעמט די מאמע אין קוני איילאנד, ער ווייזט איר ניו יאָרק, ווי די שטאָט וואַלט אים געווען אינגאַנצן ניי. ער וועט דאָ זיין 21 טעג און דערנאָך זיך ווידער מעלדן אויף זיין פּאָסטן צו העלפן פארענדיקן דעם דזשאב איבער אונזערע שונאים.

די יידישע נויס ענא זילבער

צווישן די אמתע העלדן פון קריג וועגן וועלכע מען הערט ווינציק, נאָר וועלכע טוען אומשאַצבאַרע ארבעט, דארפן פאררעכנט ווערן די נויסעס, די קראנקן־שוועסטער, וואָס כאַטש זיי געפינען זיך ניט אין די פּאָדערשטע רייען פון שלאַכטפעלד, זעען זיי אָבער אַלע גרוילן פון דער מלחמה.

אין טעאַטער־געגנט אויף בראַדוועי האָב איך לעצטנס געזען צווישן דעם אויסגעפּוצטן פּאַרגעניגן־זוכנדיקן עולם צוויי יונגע סאַלדאַטן — קריפּלס. ביי איינעם האָט געפּעלט אַ פּוס; ביים צווייטן זיינען ביידע פּיס געווען אָנגעגריפּן. ביידע האָבן זיך געלערנט גיין אויף קוליעס.

גלייך זיינען אלע פריילעכע פּנימ'ער פּאַרטרויערט געוואָרן. די מלחמה איז אראַפּגעבראַכט געוואָרן אויף בראַדוועי. אַ יונגע פּרוי האָט אויסגערופּן צו איר באַגלייטער: „דאָס איז שרעקלעך — און נאָך אויף בראַדוועי, אין דער טעאַטער־שעה!“

עס איז, אמת, שווער צו קוקן אויף אַ קריפּל, נאָר וואָס גיכער מיר וועלן פּאַרשטיין, אז מיר דארפן די פּאַרוואַנדעטע אויפנעמען מיט דער נאַטירלעכער וואַרימקייט און מיטן געפּיל, אז זיי האָבן מיר צו פּאַרדאַנקען אונזערע הענט און פּיס און לייב און לעבן — וואָס גיכער מיר וועלן איינזען, אַלץ נאָרמאַלער וועט דאָס לעבן זיך איינשטעלן פאַר אונז אלעמען.

דער נויס הינטער'ן שלאַכטפעלד קומט אויס צוועלף שעה אין מעת־לעת אויפצופאַסן אויף די סאַמע שרעקלעכסטע קריפּלס, גלייך ווי מען ברענגט זיי פון שלאַכטפעלד. זי ראַטעוועט אַפּט אַ סך לעבנס מיט איר שנעלער און געשיקטער באַהאַנדלונג.

לעצטנס האָב איך באַשריבן דעם ערשטן לייטענאַנט נויס אַנאָ זילבער. איך האָב דערציילט, אז זי איז געבאָרן געוואָרן אין ראָווע און אז זי איז געקומען אהער אין עלטער פון זיבן יאָר. זי איז געוואָרן אַ נויס ערשט נאָך איר חתונה, ווען זי איז שוין געווען אַ מוטער פון אַ צוויי־יאָריקער טאָכטער.

ווען אמעריקע איז אריין אין קריג האָט אַנאָ זילבער געאַרבעט אין ברוקלין סטעיט האַספּיטאַל פאַר גייסטיק קראַנקע, אן ארבעט צו וועלכער זי האָט זיך געווידמעט מיט איר גאַנצן אידעאַליזם. זי האָט געוואוסט, אז די ארמיי נויטיקט זיך אין איר. זי איז געווען די איינציקע פּאַרזאָרגערין פון איר טאָכטער און זי

האָט געוואָרט אויפן מאַמענט, ווען איר טאַכטער וועט חתונה האָבן, דאן זיך צו קאַנען אַנשליסן אין דער אַרמיי.

די טאַכטער האָט געהייראַט, נאָר איר חתן איז גלייך צוגענומען געוואָרן אין מיליטער-דינסט און אוועקגעשיקט געוואָרן אויף יענער זייט ים. אַנאָ זילבער איז געוואָרן אַן ערשטער לייטענאַנט אין אַ מיליטערישן שפיטאַל אין ניו יאָרק און זי האָט זיך געקליבן צום פּראָנט. זי האָט זיך געקליבן לייענען מיין אַרטיקל וועגן איר — זי לייענט גוט יידיש — נאָר זי איז אוועקגעשיקט געוואָרן קיין פּראַנקרייך גלייך נאָך אונזער אינטערוויו.

איצט ליגן פאַר מיר אַ צאָל בריוו, וואָס לייטענאַנט אַנאָ זילבער האָט גע- שריבן פון הינטערן שלאַכטפּעלד אין פּראַנקרייך צו איר טאַכטער אין ניו יאָרק. פּאַסירט האָט אַט-וואָס. בעת די מוטער האָט זיך געפונען אויפ'ן וועג צו די פאַרוואַנדעטע איז איר טאַכטער פּלוצלינג געפערלעך קראַנק געוואָרן און מען האָט זי צוגענומען אין שפיטאַל. איר לאַגע איז געווען אזוי ערנסט, און מען האָט געוואָלט צוריקרופן די מוטער.

מען קאָן זיך פאַרשטעלן ווי עס האָט געפילט די מוטער, ווען זי האָט, אַרומ- גערינגלט פון טויט און פּיין, זיך דערוואוסט, און איר איינציק קינד געפינט זיך איינע אליין אין אַ שפיטאַל אין ניו יאָרק.

נאָר לאַמיר אַזן דער מוטער'ס בריוו אליין דערציילן וועגן אירע געפילן. איך האָב די פּאַלאַגנדיקע בריוו אריינגענומען אין מיין ענגלישן בוך. דער ערשטער בריוו איז געשריבן געוואָרן צו אירע ווייטע קרובים, די איי- בעריקע — צו איר טאַכטער.

דער ערשטער בריוו איז דאטירט נאָוועמבער 26, 1944, ערגעץ וואו איז אייראָפּע. אַנאָ דערציילט, און זי אַרבעט ניט ווינציקער ווי צוועלף שעה א טאָג און אַמאָל אויך פּערצן שעה, נאָר זי וואָלט געאַרבעט לענגער, אויב עס וואָלט איר דערלויבט געוואָרן. זי קאָן ניט איבערגעבן קיין איינצלעהיטן, נאָר זי געפינט זיך זייער נאָענט פון פּלאַץ „וואו גרויסע פּאַסירונגען קומען פאַר“. דאן שרייבט זי וועגן איר טאַכטער אזוי:

„ווען איך וואָלט נאָר געווען זיכער, אָן מיין קינד איז שוין ארויס פון געפאַר, וואָלט איך געקאַנט טאָן מער און בעסערע אַרבעט... גלויבט מיר, טייערע, אַז איך וועל אייביק דאַנקבאַר זיין יענעם, וואָס וועט אַצינד אויפפאַסן אויף מיין טאַכטער... איך בין דער לעצטער מענטש צו וועלן אַרויפּוואַרפן אַ לאסט אויף אימיצאַנס פלייצעס. נאָר גראַד איז דאָס לעבן ניט גוט צו מיר אין אזאַ צייט, ווען איך בין וויליק זיך מקריב צו זיין כדי צו העלפן פאַר- לייכטערן די ווייטאַגן פון אַנדערע מאמעס.“

די איבעריקע בריוו זיינען געשריבן צו דער טאָכטער. אָט איז דער ערשטער בריוו, דאטירט דעצעמבער 15, 1944.
 „מיין טייערסטע:

„היינט בין איך דער גליקלעכסטער מענטש. כ'האָב ענדלעך דערהאַלטן די וואונדערבארסטע נייעס, אז דו קאָנסט שוין פארלאָזן דעם שפיטאַל. דו קאָנסט זיך ניט פאַרשטעלן וויפיל שרעקלעכע טעג איך האָב דורכגעלעבט זיך זאָרגנדיק וועגן דיר און ניט זייענדיק בכח עפעס צו טאָן פאר דיר. דו ביסט אַ בראוו מיידל, כמעט אזוי בראוו ווי מיינע בחורים. אויך דו האָסט זיך ניט אונטערגעגעבן אין קאמף פאר'ן לעבן.
 „איך האָב דערציילט וועגן דיר עטלעכע פון מיינע בחורים, איבערהויפט די וואָס ליגן אויסגעקערט מיט די פנימ'ער צו דער וואַנט, אנטוישט פון אַלץ. דיין בריוו האָט זיי אָנגעפילט מיט אַ נייעם גייסט. איך האָב געפילט, אַז זיי קומען צו זיך, ווייל דאָ אין שפיטאַל איז קוראזש פונקט אזוי גויטיק ווי אין דרויסן אויפן שלאַכטפעלד.
 „איך בין שטאַלץ מיט דיין בריוו, וואו דו הייסט מיר אָנגיין מיט מיינע פליכטן, וואו מען גויטיקט זיך אין מיר אַזוי שטאַרק, אנשטאַט צוריקצוקומען און אויפפאַסן אויף דיר. ביסט אַן אויסגעצייכנטער יאַט און ביי מיר וועסטו שטענדיק פארבלייבן „די קליינע פיאָנערקע“. פאַס אויף זיך אויף.
 מיט מיין גאנצער ליבע,

דיין מאַמע

און אָט איז דער צווייטער בריוו צו דער טאָכטער, דאטירט דעצעמבער 28 :
 „מיין ארמיי־פאַסטן האָט פאראנשטאלט א פאַרם פאר די קינדער פון אַ דערבייאיקן שטעטל, וואו עס געפינען זיך מערסטנס קינדער וואָס זיינען עוואַ-קואירט געוואָרן פון שטעט, וואָס זיינען שטאַרק באַמבאָדירט געוואָרן. צווישן די קינדער געפינען זיך א צאָל יתומים, פיצעלעך, וועמעס מוטערס זיינען אומגעקומען פון די באַמבעס. די פאַטערס פון די מערסטע קינדער געפינען זיך אויף די פראַנטן.
 „עס זיינען זיך צוזאמענגעקומען 356 קינדערלעך. קאָנסט זיך שוין פאַר-שטעלן ווי שטאַרק פארנומען מיר זיינען געווען, האַבנדיק אין זינען די לאַנגע שטונדן וואָס אונז קומט אויס צו ארבעטן.
 „טייערסטע, דו האָסט געדארפט אַנקוקן די ליבע זיסע קינדערלעך. זיי האָבן אזוי גוט פארבראכט, נאָר מיין האַרץ איז אויסגעגאַנגען קוקנדיק אויף

זיי, ווי זיי זיינען געווען אָנגעטאָן אין שמאַטעס און ווי אויסגעהונגערט זיי זיינען געווען נאָך א שטיקל קענדי אָדער קעיק.

„דו זעסט, מיין זיס קינד, ווי נויטווענדיק עס איז פאר יעדן פון אונז זיך מקריב צו זיין און ווי נויטיק עס איז פאר מיר דאָ צו זיין; אַזוי אַז קיינמאַל מער זאָל די וועלט ניט דארפן דורכמאכן אַזעלכע טראגעדיעס און פאַר-וויסטונגען, ווי עס קומט מיר אויס צו זען ארום זיך.“

אין אַ דריטן בריוו צו דער טאַכטער דערציילט לייטענאנט אַנאָ זילבער ווי די פארוואונדעטע האָבן זי קריסטמעס אַוונט ארומגערינגלט און, לויט'ן מנהג, געקושט.

אין אַן אַנדער בריוו צו א קרובה דערציילט זי, אַז זי איז געוואָרן דער סופעררויזער איבער אַכט וואָרדס. די פאראנטוואָרטלעכקייט איז זייער אַ שווערע. נאָר די נויט פאר הילף איז שטאַרק גרויס און עס פעלן אויך נירסעס אומעטום. אַנא זילבער'ס בריוו זיינען אַ וויכטיקער דאַקומענט פון א יידישער מאמע, וואָס איז אַן אמתער העלד פון דער מלחמה. זי העלפט ראטעווען אַנדערע מאמע'ס קינדער הינטערן שלאַכטפעלד אין דייטשלאַנד און אליין בעט זי זיך, אַז מען זאָל אויפפאַסן אויף איר קראַנקער טאַכטער אין ניו יאָרק.

קאפיטאן זיראָ שיקט אַ גרוס

אַ גאנצן טאָג האָט די ראדיאָ לעצטן דאָנערשטאָג געהאלטן אין אָפגעבן אַ גרוס (צו זיין מאַמען אין ניו יאָרק) פון קאפיטאָן מאַקס זירא, וואָס איז געווען פון די ערשטע צו לאַנדן אין פראַנקרייך. דאָס זעלבע האָבן געטאָן די צייטונגען איבערן לאַנד.

וויאזוי איז דאָס געשען ?

ווען דער קאפיטאָן האָט זיך געפונען אויפ'ן שלאכטפעלד האָט ער דער-זען אַ קאָרעספּאָנדענט פון דער נייַעס אגענטור „אַסאַשיעיטעד פרעס“ און ביי אים געבעטן פּאָלגנדיקע טובה: אַזוי ווי זיין מאַמע ווייסט, אַז ער איז געווען פון די ערשטע צו לאַנדן און אַזוי ווי זי זאָרגט זיך געוויס, דערפאַר בעט ער דעם קאָרעספּאָנדענט, אַז ער זאָל אַוועקשיקן אַ קעיבל און דערציילן, אַז ער האָט געזען איר זון און אַז ער איז געזונט און שטארק און בעט איבערגעבן אַ גרוס דער מאַמען, דעם טאָטן און די דריי שוועסטער.

בין איך אַוועק זיך זען מיט די עלטערן פון קאפיטאָן זירא. געעפנט די טיר האָט מיר דעם קאפיטאָן'ס פּאָטער, גרשון זירא, א ייד פון נידעריקן וואוקס און פון איידעלן אויסזען.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער זון איז — להיפוך דעם פּאָטער—אַ ריז אין וואוקס און אין אויסזען. ער איז זעקס פוס הויך און וועגט 185 פונט. איך האָב אויסגעפונען, אַז מאַקס געפינט זיך איצט אַלס קאפיטאָן אין דער סאַמע וויכ-טיקסטער אינפאַנטעריע פון לאַנד, וואָס בלויז אויסדערווילטע, אויסגעפרוואוטע שלאכט-מענער ווערן אַהין אַריינגענומען. ער איז אַ קאפיטאָן אין דער „ערשטער קאַמפס אינפאַנטעריע דיוויזיע“, וואָס האָט זיך געשאַפן דעם בעסטן נאָמען אין דער אַרמיי אין דער לעצטער וועלט-מלחמה נומער אַיינס, און איז געווען די ערשטע צו לאַנדן איצט אויפ'ן נאָרמאנדי ברעג.

באַלד איז אַריינגעקומען מאַקס'עס מוטער, צוליב וועמען דער גאַנצער גערודער איז אַרויסגעקומען. זי איז אַן אמת היימישע פרוי, ווי זי וואָלט נאָר וואָס אַראָפגעקומען פון שטעטל אין פּוילן. איר יידיש איז אַן עכט לובלינער. קומט זי טאַקע מיט'ן מאָן און צוויי טעכטער פון שטעטל שעבערשין, לעבן זאַמאַשטש, לובלינער גובערניע. נאָר זי איז ניט נעכטן געקומען קיין אמעריקע. זיי

זיינען שוין דאָ 34 יאָר. דאָ, אין ניו יאָרק, זיינען עגבאָרן געוואָרן נאָך צוויי קינדער, מעקסי און די יינגסטע טאָכטער.

ווי קומט צו זיי דער נאָמען זיראַ? ענטפערט דער פאָטער, אַז אזוי האָט ער געהייסן אין דער היים, אַזוי האָט געהייסן זיין פאָטער, זיידע און עלטער-זיידע.

די זיראַס זיינען פרומע מענטשן, איבערהויפט די פרוי. ער איז א בעקער ביים פאָך. אמאָל איז דאָ ארבעט, אמאָל ניט, די כחות זיינען שוין אויך ניט פון אמאָל... איז האָט זיי גאָט געהאַלפן מיט לייטישע קינדער. איין טאָכטער איז פארהייראט צו אַ דאָקטאָר, וואָס געפינט זיך אין דער ארמיי; די צווייטע צו אַ לאַיער. די דריטע, דאָס יינגסטע קינד, וואָס וואוינט מיט זיי, פארנעמט זייער אַ וויכטיקע פאָזיציע אין אַ גרויסער קאָמפּאַני. נאָר זייער הויפט-שטאָלץ איז איצט זייער געראַטענער זון מענדל.

וועגן אים (דער טאָטע רופט אים מעקסי, די מאַמע — מענדל) קאָנען זיך די עלטערן ניט אַנרעדן צו זאָט. און זיי זיינען גערעכט. זייער זעלטן ווען אַ קינד איז אזוי איבערגעגעבן צו זיינע עלטערן.

מאָס ווערט 28 יאָר אַלט אין אויגוסט. ער האָט געענדיקט דעם ניו יאָרקער אוניווערסיטעט אַלס לערער פון פיזישער טרענירונג. זומער-צייט פלעגט ער ארבעטן אַלס ספּאָרט-דירעקטאָר אין קינדער קעמפּס. ער האָט זיך אין אונג-ווערסיטעט אויסגעצייכנט אַלס פּוט-באָל שפּילער. נאָר אזוי שטאַרק ווי ער איז געווען פיזיש, אזוי רייך איז ער געווען גייסטיק.

אַט שטייט זיין שאַפּע ביכער. די סאַמע לעצטע ערנסטע ראָמאַנען. טאַמאַס מאָן און טאַמאַס וואָלף; פּאַעזיע און סאַציאַלאָגיע; מוזיק און קונסט. גאַנץ אַפּט פלעגט אים דער „דין“ פון אוניווערסיטעט אריינעמען צו זיך אויף וועטשערע, ווייל ער האָט ליב געהאַט צו דיסקוטירן מיט אים וועגן וועלט-פּראָבלעמען. אין דער ארמיי איז מאַקס דעם פּערטן יאָר. ער איז אריין אין מערץ 1941.

אריין אַלס אַ פּשוטער פּראַיוועט, ניט געזוכט קיין פריווילעגיעס. פון דאָן אָן האָט ער צו די עלטערן געשריבן וועגן אַלץ אין דער וועלט, נאָר ניט וועגן זיינע דערפאַרונגען אין דער ארמיי.

ווען ער איז אהיימגעקומען ראש השנה אויף אורלויב האָט ער ביידע טעג פארבראכט מיט די עלטערן אין שול, ניט מיט זיין מיידל אָדער מיט זיינע פריינט. ער האָט יעדן פרימאָרגן געדאוונט ווען ער איז געגאַנגען אין אוניווערסיטעט, צוליב דעם איז ער אויפגעשטאַנען גאָר פרי.

ניט ווייל ער איז אַ רעליגיעזער מענטש, נאָר ווייל ער האָט געוואוסט, אַז זיין פרומע מוטער וועט זיך פילן גוט דערפון. דער געדאַנק, אַז זי וועט זיין צו-

פרידן וואָס ער זיצט מיט איר צוזאַמען האָט אים געמאַכט צו זיצן ביידע טעג ראש השנה אין שול.

מאַקס איז אַ גוטער רעדנער און א שרייבער. זיינע איינאַקטערס האָט מען אויפגעפירט דאָ אין די מיליטערישע קעמפס.

ווי אזוי איז מענדל געוואָרן אַ קאפיטאַן אין דער אינפאַנטעריע? אויף דעם קאַנען די עלטערן ניט ענטפערן, ווייל זיי ווייסן ניט. וואָס זיי ווייסן יאָ איז, אַז מענדל „ארבעט זייער שווער“ אין דער ארמיי, אזוי שרייבט ער צו זיי. שוין צוויי יאָר ווי ער איז אויף יענער זייט. ווען ער איז אַוועק קיין צפון אפריקע איז ער געווען אַ סאַרדזשענט. פון דאן אָן האָט ער אַנטייל גענומען אין יעדער אינוואזיע, אין יעדער שלאַכט, ווי עס פאַסט דער „ערשטער קאַמפס“ דיוויזיע פון לאַנד.

אין זיינע בריוו צו די עלטערן דערציילט ער ווי ער היט אַפּ יידישקייט. יום כפור האָט ער געפאַסט און אין שול געזאַגט מפטיר. ווען ער איז צוריקגעקומען אין קעמפּ האָבן די סאַלדאַטן געהאַט פאַר אים צוגעגרייט אַ גוטן מאַלצייט, ניט ווייל ער האָט זיי געבעטן, נאָר ווייל זיי באציען זיך צו אים מיט'ן גרעסטן רעספעקט.

אין אַ „ווי“ (״וויקטאָרי״) בריוול פון לעצטן אַפּריל פון ענגלאַנד דערציילט ער, אַז דער סדר איז געווען גרויסאַרטיק. עס זיינען געווען קניידלעך און מען האָט געזאַגט די הגדה, כמעט ווי אין דער היים.

מאַקס שרייבט ניט צו די עלטערן וועגן זיינע אויסצייכענונגען אויף די שלאַכטן און דערפאַר האָב איך ניט געקאַנט דערגיין ווי אזוי ער האָט זיך פון אַ פראיוועט ארויפגעאַרבעט צו אַ קאפיטאַן פון דער אַנגעזעענסטער דיוויזיע אין אַמעריקע.

נאָר פון אַ בריוו וואָס ער האָט געשיקט זיינעם אַ פריינט און וואָס איז טיילווייז אַפגעדרוקט געוואָרן אין דעם וואַכנבלאַט „סיניאָר סקאַלעסטיק“, וואָס ווערט ארויסגעגעבן פאַר די האַי סקול קלאַסן איבער'ן לאַנד, געפינט מען אויס, וואָס ער האָט מיטגעמאַכט אין דער אינוואזיע פון סיציליע. ס'איז אַ ליטעראַרישער בריוו. מאַקס איז אַ זעלטענער באַאַבאַכטער. ער פאַרמאַגט אַ פיינעם הומאָר, נאָר ער איז אויך פילאַסאָפּיש און שטימונגפול.

צוליב פאַרשטענדלעכע אורזאכן וועל איך דאָ ניט דערציילן וועגן זיינע איבערלעבונגען, נאָר באקענען דעם לייענער מיט א מוסטער פון זיין סטיל. אַט איז אַן איבערזעצטער אויסצוג.

„לאַנגזאַם פאַרלאָזט די שיף דעם האַפן. קיינער ווייסט ניט וואוהין זי פירט אונז. אַ, עס איז לייכט גענוג זיך פאַרצושטעלן. נאָר, אַפּיציעל, האָט מען קיין פּיפּס ניט געטאָן וועגן פונקט פון דער אינוואזיע. דו גיסט אַ לעצטן קוק אויף

אפריקע. ביסט ניט אומצופרידן וואָס דו פארלאָזט דאָס לאַנד. האָסט געזען גענוג וויפיל דו האָסט געוואָלט. אַ סך געדאנקען לויפן דורך דעם מוח. דער טאָג ווען דו האָסט געלאַנדעט אין אַראַן און די שפעטערדיקע רייזעס צו די אַטלאַס בערג. דיינע באַזוכן אין קאָסטאַנטיין, אַלזשיר און טוניס. די אראבער. דער רעגן און די בלאָטע. די זון און די היץ. דער פראַסט און דער שניי (יא, אין אפריקע).

„נאָר איבער אַלץ טראַכטסטו וועגן דעם קריג. וועגן די באַמבעס און די שראַפנעלן און די קוילן, וועגן די צעשטערטע קאַנאַנען, טאַנקען און עראַפלאַנען. וועגן די מענטשן וואָס דו האָסט געקענט און וואָס זיינען מער ניטאָ. וועגן די קברים מיט די צלמים און די מגן־דוד'ס. וועגן די פריינט וואָס דו האָסט געלאָזט. און מיטאַמאָל זעסטו איין, אז איצט וועט נאָך ווערן שווערער. דו דארפסט לאַנדן נאָך איידער דו קאַנסט זיך איינגראַבן. און מען קאַן ניט וויסן ווער עס וועט וואַרטן אויף דיר.“

דער אויסצוג איז געשריבן געוואָרן אין אויגוסט 1943, נאָר ער פאַסט זיך גריילעך אריין אין דער נייער, אין דער פראַנצויזישער אינוואַזיע, וואָס איז געווען טויזנט מאָל שווערער ווי די אינוואַזיע פון סיציליע.

אויף מאַקס'עס ביכער שאַפע שטייט אַ דייטשער שוואַרצער אייזערנער העלם וואָס ער האָט אהיים געשיקט פון איטאַליע. דער מאַמען האָט ער געשיקט אַ שיינע זילבערנע בראַש, דעם טאַטן — נעקטאָיס. אויסער דעם האַלט ער אין איין אהיימשיקן געלט און ער בעט זיך ביים טאַטן, אַז ער זאָל אויפהערן אַרבעטן און אים שיקן די רעסיטס וואָס ער און די מאַמע וועלן אויסגעבן אויף זיך. דאָס וועט זיין זיין גרעסטער פאַרגעניגן, שרייבט מאַקס, ווען ער וועט דורך די רעסיטס זען, אַז זיי אַמוזירן זיך, אַז זיי רוען זיך אויס. נאָר די עלטערן לייגן דאָס געלט אין באַנק אריין אויף מאַקס'עס נאָמען.

די מאַמע איז קראַנק און דאָס איז מאַקס'עס גרויסע זאָרג און דאָס האָט אים באַוואויגן אין היץ פון דער גרויסער שלאַכט זיך צו ווענדן צום אמעריקאַנער קאַרעספּאַנדענט און אים בעטן איבערגעבן אַ גרוס דער מאַמען.

דער קאַרעספּאַנדענט האָט געפאַלגט און גאַנץ אַמעריקע האָט געהערט און מקנא געווען די מאַמע. אין איין טאָג צייט האָט דער טעלעפּאָן געקלונגען איבער 60 מאָל, די מאַמע האָט עס מער ניט געקענט אַריבערטראַגן און זי איז אוועק־געפאַלן אַ קראַנקע פון אויפֿרעגונג.

דעם צווייטן טאָג זיינען אַנגעקומען 14 בריוו פון פרעמדע מענטשן מיט צייטונג־אויסשניטן און גליק־וואַנטשן, טאַמער האָבן עס די עלטערן ניט געזען. בשעת איך בין געזעסן ביי זיי אין הויז שבת אינדערפרי האָט עמיצער אַנ־

געקלונגען, אַז די צייטונג „פי עס“ שרייבט וועגן מאַקס'ן. דער פּאַטער האָט מיר געוויזן אַ בריוו וואָס איז נאָר וואָס געהאַט אָנגעקומען. דער שרייבער האָט זיין נאָמען ניט אונטערגעשריבן. בלויז אַ קליפּינג פון דער „העראַלד טריביון“ וועגן זון און פּאַלגנדיקע ווערטער צוגעשריבן:

„אַ פּרעמדער וואָס איז צופּרידן וואָס אייער זון איז גאַנץ און וואָס ער איז ניט באַשעדיקט געוואָרן שיקט אייך דאָס“.

די 14 בריוו האָט מיר די מוטער געוואַלט ווייזן נאָר די טאַכטער האָט זיי געהאַט מיטגענומען אין אַפּיס אריין צו ענטפּערן יעדן שרייבער מיט אַ דאַנק. צי מאַקס איז אַ שטאַלצער ייד? ער איז שוין גאָר שטאַלץ. ער וועט זיך מיט קיינעם ניט פּאַרטשעפּען, ער קאָן יעדן איינעם אויפקלערן, איבערצייגן, נאָר עס איז יענעם ניט מקנא צו זיין, אויב מאַקס דאַרף זיך פיזיש פּאַרטיידיקן. דער פּאַפּולערער זשורנאַל „לאיף“ האָט געזאָלט האָבן אַ לענגערע באַשרייבונג וועגן מאַקס דערגרייכונגען אויפ'ן שלאַכטפּעלד, נאָר אין דער לעצטער מינוט איז דאָס ניט געדרוקט געוואָרן. דער זשורנאַל האָט אָבער צוגעשיקט אַ פיינע פּאַטאַגראַפיע פון מאַקס'ן צו די עלטערן. דאָס בילד איז אָנגעקומען פון דעם „לאיף-פּאַטאַגראַפער אין ענגלאַנד.

די עלטערן באַלאַנגען צו דער אינדעפּענדענט שעבערשינער קאַנגרעגיישאָן. זיי זיינען שטאַלץ מיט זייער זון דעם קאַפּיטאַן, און זיי זיינען געווען צופּרידן וואָס אַ יידישער צייטונגסמאַן איז צו זיי געקומען און מען האָט זיך אין אַ פּוילישן יידיש געקאַנט אויסרעדן די הערצער.

— איר ווערט אונזערער אַ פריינט, — האָט מיר די מוטער געדריקט די האַנט, ווען איך האָב זיי געוואונטשן, אז איר זון זאָל באלד אהיימקומען אַ גאַנצער און אַ געזונטער.

בין איך צופּרידן וואָס איך האָב געקראָגן אַ נייעם פריינט אין דער משפּחה זיראַ.

שרייבער
און קינסטלער

מאַרק שאַגאַל

.שלמה מיכאַעלס

קלמן מרמר

משה אַלגין

משה כץ

יעקב שייפער

סאַלאַמאָן גאַלוב

ב. ריווקין

וויליאַם עדלין

א. ליטווין

מארק שאגאל האלט אויס דעם עקזאמען

אײך בין געווען ביי דער דערעפענונג פון מאַרק שאַגאַל׳ס אויסשטעלונג פון זיינע לעצטע בילדער אין דער מאַטיס גאַלעריי. דאָרט האָבן זיך געפונען די אַנגעזעענסטע קונסט קריטיקער פון ניו יאָרק, קאַלעגן קינסטלער און אַזוי מבינים פון קונסט. דער באַוואוסטער יידישער מאַלער וואַל קאַוויץ איז גע- שטאַנען אין מיטן זאַל אַ פאַרגאַפּטער און ניט געקאַנט געפּינען גענוג ווערטער אויסצודריקן זיין באַגייסטערונג.

— ער איז ניט בלויז דער גרעסטער מאלער פון יידישן פֿאָלק, נאָר איינער פון די גרעסטע אויף דער וועלט — האָט ער געהאַלטן אין איין לויבן.

פּנימ'ער האָבן געלויבטן, איגן זיינען געווען אַנגעצילט אויף די יידישע טיפּן און קונדניג אויף שאַגאַל׳ס ציגן און יידן, וואָס „שוועבן העכער איבער אַלע דעכער“, האָסטו זיך דערמאַנט אין לידער מיט וועלכע אונזערע מאַמעס האָבן אונז איינגעוויגט. „דאָס ציגעלע וועט פֿאַרן האַנדלען מיט ראַזשינקעס און מאַנדלען“.

ביים ארויסגאַנג פון זאַל ליגט אַ קאַפּיע פון אַן ענגלישן בוך פון פּראָ- פעסאָר ווענטורי וועגן שאַגאַל׳ן. און אַט האָט אַ זשורנאַל וועגן טאַנצן געווידמעט אַ פולן נומער צו שאַגאַל׳ס דעקאַראַציעס און קאַסטיומען צום באַלעט „אַלעקאַ“ און צו סטראַווינסקי׳ס באַלעט „דער פייערפויגל“. און דער שיקאַגער אונז- ווערסיטעט האָט איינגעלאָדן שאַגאַל׳ן צו רעדן היינט, דינסטאָג, וועגן זיין קונסט. און פון גאַנץ אייראָפּע קומען די טעג אַן שאַגאַל׳ס בילדער וואָס פֿאַרשיידענע מלוכה-מוזייען לייען אויס דעם היגן „מוזיי פון מאַדערנער קונסט“, פאַר אַ גרויסער שאַגאַל-אויסשטעלונג, וואָס וועט זיך עפּענען קומענדיקן חודש.

נאָר מיט צוויי וואָכן צוריק האָט שאַגאַל זיך מיטאַמאַל דערפילט זייער פֿאַרלאָרן — קינסטלעריש. ער גרייט זיך צו מאַכן דעקאַראַציעס צו סטראַווינסקי׳ס באַלעט „דער גוטער סאַלדאַט“, וואָס וועט אויפגעפירט ווערן צו א פּעסטיוואַל פון מעטראָפּאָליטאַן קונסט מוזיי. שאַגאַל האָט ניט געוואוסט, אַז עס איז פאַראַן אַ יונאַן פון סצענישע אַרטיסטן און אַז ער דאַרף זיך אַנשליסן אין זיי כדי צו מאַכן דעקאַראַציעס פאַרן נייעם באַלעט. איז ער געווען זייער צופרידן צו ווערן אַ

יוניאן־מאן, האָט ער מיר דערקלערט. נאָר נײַט צופרידן איז ער געווען ווען ער האָט דערהאַלטן אַ בריוו פון דער יוניאן, אז ער דארף קומען אַ שבת אינ־דערפרי האַלטן עקזאַמען, צי ער איז גענוג קוואַליפֿיצירט צו קאַנען באַלאַנגען צו דער יוניאן פון סצענישע אַרטיסטן פון „אַמעריקען־פּעדעריישאַן־אוּ־לעיבאַר. — מיין ספּעציאַליטעט איז שטענדיג געווען דורכצופאַלן אין יעדן עקזאַמען. נײַט ווייל עס איז אים, דעם גרויסן קינסטלער, נײַט אָנגעשטאַנען צו האַלטן עקזאַמען, נאָר ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז ער וועט דורכפאַלן. — אײך האָב קיין איין עקזאַמען אין אַ קלאַס־צימער קיינמאַל נײַט אויסגעהאַלטן — זאַגט שאַגאַל און זיין פנים איז זייער ערנסט, נאָר זעענדיק, אַז אײך לאָך, צע־שמיכלט ער זיך אויך און פאַרלאַנגט פון מיר, אַז אײך זאָל אים גלויבן. . . — אײך בין שוין נײַט קיין יונגערמאַנטשיק, אײך, למשל, וועל נײַט קאַנען מאַכן דעקאַראַציעס פאַר אַ מיליאָנערסקן פּאַלאַץ, אויב, לאַמיר זאָגן, די יוניאן וועט מיך שיקן אהין ארבעטן, אָדער הייסן, ביים עקזאַמען, מאַלן אַזאַ זאַך, איר פאַר־שטייט, אײך קאָן בלויז מאַלן קרומע וויטעבסקער הייזלעך, אַ יידישע חתונה, אַ יידישע ציג. . .

דאָך האָט שאַגאַל געענטפערט דער יוניאן אַ בריוו, אַז עס וועט פאַר אים זיין אַ גרויסער כבוד קומען צום עקזאַמען. די יוניאן האָט אים געהייסן מיט־ברענגען זיינע מכשירים: פינזלס, באַרשטן, פאַרבן, לינעיקעס, בליישטיפטן, פּאַפּירן; געהייסן אים מיטברענגען „סאַמפּלס“ פון זיין ארבעט; אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל קומען אין ארבעט־קליידער און אויך מיטבריינגען פאַר זיך סענדוויטשעס, מחמת דער עקזאַמען וועט זיך פאַרציען און ער וועט אָנגיין אַן איבערייס. ער וועט דארפן אָפּגעבן עקזאַמען — אין מעכאַנישע צייכענונגען, אַקוואַרעלן און דעקאַראַציעס. דער עקזאַמען וועט פאַרקומען אין דער געביידע פון דער יוניאן לעבן דער 24טער גאַס.

2.

שאַגאַל איז געווען נערוועז, ווי אַ שילער פאַר אַ שול־עקזאַמען. נאָר דער געדאַנק, אַז ער וועט ווערן אַ יוניאן־מאַן, זיין איינער פון מיליאָנען אַרגאַניזירטע אַרבעטער, — אָט דער געדאַנק האָט אים אָנגעפילט מיט אַנטשלאַסנקייט צו וועלן אויסהאַלטן דעם עקזאַמען. ער איז אוועק אין „מוזיי פון מאַדערנער קונסט“ און געליען זיינע ארבעטן, זיי זאָלן אים דינען ווי „סאַמפּלס“. ער האָט איינגעפאַקט זיינע פּאַפּקעס און פאַרבן און באַרשטן און ליניעס און פּאַפּיר אין איין גרויסן פּאַק. ער האָט זיך אָנ־

געטאָן זיינע ארבעט-בגדים און גאַנץ פרי אָוועק אין דער יוניאָן. אַזוי ווי ער קאָן ניט קיין ענגליש, האָט ער באַשטעלט זיך צו טרעפן מיט זיין איבערזעצער אין דער יוניאָן.

צוויי זאַכן האָט אָבער שאַגאַל געהאַט פאָרגעסן: 1. צו עסן פרישטיק און מיטצונעמען מיט זיך סענדוויטשעס, און 2. זיינע שפּאַקולן. דערמאָנט האָט ער זיך אין די צוויי לעבנס-וויכטיקע זאַכן כדי צו קאָנען אויסהאַלטן אַן עקזאַמען, ערשט ווען ער איז שוין געשטאַנען ביי דער יוניאָן-געביידע.

ער איז געקומען גאַנץ פרי. נאָר פאַר אים זיינען שוין געשטאַנען אַ סך פאָך-ארבעטער און געוואָרט ביז די טירן פון דער געביידע וועלן זיך עפענען. שאַגאַל האָט זיי באַטראַכט. יונגע געזונטע אמעריקאַנער, מיט ארבעט-פעק אונטער די אַרעמס. איינער האָט דעם אַנדערן באַקוקט. באַלד וועט מען דארפן ווייזן וואָס מען קען. פילן זיי זיך אויך גערוועזן ווי ער? מסתמא קאָנען זיי מאַלן פאַר די רייכע הייזער, ניט אַזוי ווי ער, שאַגאַל, וואָס קומט מיט זיין באַגאַזש ארעמע קרומע יידישע וויטעבסקער הייזלעך.

איז ער אַזוי געשטאַנען א מינוט צען אין ריי. מיטאַמאַל האָט אים ארומגע-כאַפט אַ געפיל, אַז מיט אַ ליידיקן מאַגן קאָן מען קיין עקזאַמען ניט אויסהאַלטן. ער מוז עפעס נעמען אין מויל אריין. האָט ער איבערגעלאָזט זיין פאַק ביי דער וואַנט און אליין איז ער אריין אין דערבייאַיקן דראַג-סטאָר כאַפן אַ „סענדוויטש“. ער האָט זיך געאַיילט, נאָר ווען ער איז צוריקגעקומען זיינען די טירן פון דער יוניאָן שוין געווען אָפן און אלע עקזאַמען-קאַנדידאַטן זיינען געזעסן אין אַ גרויסן קלאַס-צימער ביי זייערע ארבעט-טישן.

שאַגאַל שטייט מיט זיין פאַק און וואָרט. מיטאַמאַל קומט ארויס פון אָפיס אַ מיטליעריקער מאַן מיט אַ רויט פנים און גייט צו צו אים.

— איר זייט מר. שאַגאַל?

— און ווער זייט איר?

— איך בין מר. טאַמסאָן, דער דירקעטאָר פון דער יוניאָן.

מר. טאַמסאָן האָט אים געבעטן צו וואַרטן עטלעכע מינוט, ווייל „מיר האָבן איצט אַ זיצונג צו באַקלערן אייער ענין“.

3.

אַ גרויסער צימער מיט אַ גרויסן טיש. ארום טיש שטייען זיבן מענטשן — דער עקזאַמינער-קאַמיטעט. דער פרעזידענט נעמט אַ וואָרט און אדרעסירט שאַגאַלן. איינציקע ווערטער פאַרשטייט ער, שאַגאַל. ער הערט דאָס וואָרט „עק“

סעפציאָן, זאָגט ער, און ער פילט אין יענעמ'ס טאָן אַז „עס איז גוט פאר יידן“. דער איבערזעצער דערקלערט אים, אַז דער פרעזידענט האָט געזאָגט, אַז „נעמענדיק אין אַנבאַטראַכט אייערע פארדינסטן און אייערע אויסגעצייכנטע אויפטוען אויפן געביט פון קונסט, מאַכן מיר דעם ערשטן מאָל אין אונזער יוניאָן אַז אויסנאָם (עקסעפּשאַן) און מיר נעמען אייך איינ אַלס מיטגליד אַז אַן עקזאַמען“.

„איך בין געווען צופרידן“ — זאָגט שאַגאַל, — אַלץ וואָס איך האָב געקענט טאָן, איז געבן יעדן איינעם די האַנט און זאָגן: „מערסי, מערסי — זיבן מאָל“. דאָן האָט זיי שאַגאַל איינגעלאָדן צו זיך „אויף אַ קאָקטעיל, מאַנטאַג פיר נאַכמיטאַג“.

— „פיר אַזייגער מאַנטיק אַרבעטן מיר“ — האָבן זיי דערקלערט האָט זיך שאַגאַל געזעגנט מיט אַ „מערסי“ און אַ האַנט־דרוק. נאָר ארויס־גייענדיק פון דער געביידע איז ער אריין אין אַ ליקער־קראַם און ארויפגעשיקט אין דער יוניאָן פלעשער וויסקי מיט אַ דאַנק־קאַרטל.

„די גאַנצע פּראָצעדור האָט אויף מיר געהאַט אַ גרויסע ווירקונג“, האָט געזאָגט שאַגאַל, „איך האָב באַקומען אַ שטראָם ליבע צו אמעריקע. עס איז מיר גוואַלדיק געפעלן געוואָרן דער גייסט פון דער יוניאָן־באוועגונג. מיר דוכט זיך, אַז אויך די יוניאָן איז געווען זייער צופרידן פון מיין האַנדלונג. איך בין געקומען אַן באַדינגונגען, אין מיינע אַרבעט־קליידער, גרייט צו האַלטן דעם עקזאַמען, כאַטש איך האָב מורא געהאַט, אַז איך וועל דורכפאַלן... איך פיל זיך איצט, ווי אַ טייל פון אַ גרויסער זאָך. איך ווייס, אז פאר איין יוניאָנמאַן וועט זיך די גאַנצע גרויסע יוניאָן אָננעמען. עס איז גוט צו זיין אַ יוניאָנמאַן. איך בין שטאַרק אַצינד“.

און דאָס קינסטלערישע פנים האָט געשטראַלט און די שיינע בלויע אויגן זיינע האָבן אויסגעדריקט גלויבן און מענטשנליכע.

שלמה מיכאעלס אין ניו יארק

ניט דער אומ'ברחמנות'דיקער, גרויזאמער טויט, וואָס האָט אַוועקגערויבט פון אונז דעם גרויסן יידן און קינסטלער שלמה מיכאעלס, האָט צוריק אויפגעלעבט אין זכרון יענע וואונדערבארע צייט, יענעם טאַג-טעגלעכן יום-טוב, וואָס מיכאעלס און איציק פעפער, האָבן אריינגעבראַכט אין אונזערע הערצער מיט זייער באַזוך יענעם זומער און האַרבסט פון יאָר 1943 — נאָר יעדעס מאָל, וואָס עס קומט אויס פאַרביצוגיין אויפן ראַג פון 54טער גאַס און 5טער עוועניו, דערמאָנט מען זיך, אַז דאָ געפינט זיך דער גאַטהעם האָטעל, וואו עס זיינען איינגעשטאַנען מי-כאַעלס און פעפער.

דאָ האָב איך געהאַט די פּריוועלעגיע זיך צו באַקענען נעענטער מיט מיכאָ-עלס דעם מענטשן. מיכאָעלס האָט באַצויבערט די פאַרזאַמלע ביי יעדן אויפ-טריט זיינעם. ער האָט אויך באַצויבערט יעדן איינעם, וואָס איז געקומען מיט אים אין טאַג-טעגלעכן קאַנטאַקט. עס האָט תמיד געשפּרודלט אין אים. אַזאַ יוגנט-לעךקייט און לעבנס-פּרייד, אַזאַ געזונטקייט און לויטערקייט, אַז ס'איז שווער אויפן מאַמענט זיך פאַרשטעלן, אַז מיכאָעלס האָט זיך געלאָזט באַזיגן פון טויט. מיר איז אויסגעקומען צו זען מיכאָעלס'ן ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן אין האָטעל-צימער, ווען צו אים האָבן געשטראָמט אַן א שיעור דעלעגאַציעס און סתם יחידים. ער איז געווען טעמפּראַמענטפול, גייסטיק-בליציק און אויסער-געוויינלעך קלוג. ער פלעגט ארויסווייזן אַן שיעור געדולד און טאַקט צו יעדן איינעם. דאָס ניט-געוויינלעכע פנים זיינס האָט מאַמענטאַל געביטן זיין אויסדרוק. עס איז געוואָרן מילד און צאַרט און ליב און זיין שמייכל האָט אַנגעשטעקט אַפילו דעם גאַר ערנסטן באַזוכער.

מיכאָעלס איז געווען זייער ענערגיש, קינסטלעריש-אומגעדולדיק מיט זיך אליין, נאָר עס איז געווען צו באַוואונדערן זיין געדולדיקייט מיט מענטשן, וואָס זיינען געקומען צו אים. און געקומען צו אים איז מען ווי צום שליח פון די סאַוועטישע יידן, קיינמאַל האָט מיכאָעלס דאָס אויף קיין מינוט ניט פאַרגעסן און תמיד האָט ער געפילט די גרויסע פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וואָס איז אויף אים אַרויפגעלייגט געוואָרן. אַט-די זעלבסט-דיסציפלינאָר איז געווען אַ הויפּט-שטריך פון אַלע זיינע רייד און מעשים. דערפאַר האָט ער מסתם קאַנטראָלירט זיך מיט אַלע כחות צו זיין געדולדיק צו אַ באַזוכער, וואָס האָט פשוט פאַרשווענדט זיין טייערע צייט.

בלויז די וואָס זיינען געשטאַנען נאָענט צו מיכאַעלס'ן האָבן געוואוסט ווי ער האָט זיך אליין גאַרניט געשאַנעוועט. ער האָט געארבעט, און שווער גע- אַרבעט, 16 שעה א מעת-לעת. אויפטרעטן נאָך אויפטרעטן, אָפּטמאַל דריי-פּיר אַ טאָג, פאַר אן עולם פון פּיל הונדערטער מענטשן, צי אַ קאַמיטעט פון אַ צענדליק מענטשן: דאָס אויפנעמען פון דעלעגאציעס און פון יחידיב ביי זיך אין האָטעל פאַר שעה'ן לאַנג; דאָס באַזוכן פון אינסטיטוציעס, די אַנציייליקע „לאַנטשאַנס“, אויף וועלכע ער האָט געדארפט זאָגן אַ „פאַר ווערטער“, צו וועלכע מיכאַעלס האָט זיך גוט צוגעגרייט, — דאָס אלץ האָט געפאָדערט אַן א שיעור פיזישע און גייסטיקע כּחות.

ער האָט זיך געוויינלעך געלייגט שלאָפן ארום 3 פארטאָג און ארום צען אינדערפרי האָבן שוין געוואָרט באַזוכער, האָט שוין ניט אויפגעהערט קלינגען דער טעלעפאָן.

2.

איך וויל זיך מודה זיין, אַז איך בין געווען איינער פון די אומ'רחמנות' דיקע אויפוועקער. איך האָב דאָן געהאַלפן איציק פעפער'ן צוזאַמענשטעלן זיין לידער-זאַמלונג „היימלאַנד“, און מיר האָבן געדארפט אריינכאַפן, איידער דער פארנומענער טאָג האָט זיך געגעבן אַ יאָג אַן אויף דער דעלעגאציע. פון צווייטן צימער האָט זיך געהערט מיכאַעלס' פארשלאָפן, נאָר שטענדיק אינטערעסאַנט, וואָגיק קול. ער האָט דערמאַנט פעפער'ן, אַז מען האָט זיך ווידער פארשלאָפן, און אז באלד דארפן קומען פאַרשטייער פון אַרגאניזאציעס. דערמאַן איך זיך אין צוויי עפּיזאָדן פון יענע פרימאַרגנס. מיכאַעלס האָט זיך געלערנט די ענגלישע שפּראַך. ער האָט געפרוואווט אַליין רעדן אויפן טע- לעפאָן, אליין באַשטעלן פאַר זיך און פעפער'ן עסן. נאָר אין אַנהייב פון זיין באַזוך איז דאָס אים אָנגעקומען שווער, האָט ער מיך איינמאַל געבעטן, אַז איך זאָל באַ- שטעלן אַנבייטן.

— וואָס באַשטעלן? — האָב איך געפרעגט.

— נו, אַ האַרטע איי, שוואַרצע ברויט מיט פוטער און שטאַרקע טיי מיט לעמאַן.

— און אַן אַראַנזש-זאַפט וועט איר טרינקען?

— נ—י—ן!

האָב איך ניט געפאַלגט און באַשטעלט פאַר ביידן צו גלעזער אַראַנזש-זאַפט. ווען מיכאַעלס האָט אַ קוק געטאָן אויפן גלעזל, האָט זיין פנים זיך קרום אַ צע- שמייכל געטאָן און ער האָט זיך דערמאַנט אין אַ וויץ און ער האָט דעם וויץ

גלייך אויסגעשפילט. נאָר ווען ער האָט דעם ערשטן זופּ געטאָן, האָט ער אויף מיר אַ בליץ געטאָן מיט זיינע אויסדרוקספולע אויגן און אַ דריי געטאָן מיט'ן קאַפּ אומצופרידן.

— אַט דאָס גיט איר מיר צו טרינקען? ס'איז דאָך ריצנאויל!

אין אַ פּאַר וואָכן ארום בין איך ווידער געזעסן מיט די צוויי ליבע געסט ביים אַנבייסן. דאָסמאַל האָט שוין מיכאַעלס אליין באַשטעלט. ער האָט טעלעפּאָנירט בזה הלשון:

„סוירוויס... פליס... אַראַנדז דזוס..“

איך האָב זיך גערייצט מיט אים און געפרעגט, צי ער וועט טרינקען ריצנאויל. פון דער זייט האָט ער געגעבן זיין קלוגן קוק, אַרונטערגעלאָזט די ליפּ און געענטפערט.

„דער דאָקטאָר האָט געהייסן.“

איינמאַל אינדערפרי זיינען מיר געזעסן אין צימער, ווען מיכאַעלס האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן, אַז ער איז נאָך ניט אַנגעטאָן און באַלד דארף אַנקומען אַ וויכטיקע דעלעגאַציע. ער האָט שנעל זיך גענומען אַנטאָן, נאָר דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט ניט קיין זאַפּינקעס („קאָף-באַטאַנס“) פאַר זיין העמד. ער האָט זיינע זאַפּינקעס אַוועקגעשיקט אין לאַנדרי צוזאַמען מיטן העמד. איך בין אַרונטערגעלאָפּן אין גאַס און אים באַלד אַריינגעבראַכט אַ פּאַר. ער האָט באַמערקט: אַז זיי זיינען ניט געווען קיין ביליקע. ער האָט אַרויסגעכאַפּט פון קעשענע אַ פעקל מיט דאָלאַרן און געהייסן מיר נעמען וויפיל עס האָט געקאָסט. איך האָב זיך אַפּ געזאָגט און פּאַרגעשלאָגן, אַז ער זאָל פאַר מיר צוגרייטן אַ „פּעס“ אין מאַסקווער מלוכה־טעאַטער.

— אַפּגעמאַכט! — האָט ער אַ פינקל געטאָן מיט די קאַרשן־אויגן.

עס איז געווען דאָן, ווען ער האָט זיך אויסגעדריקט, אַז ווען ער וועט צוריק־קומען צו זיך אין טעאַטער, און דער פּאַרהאַנג וועט זיך אַ צעעפּן טאָן, וועט ער זיך פּאַרגעסן און אַנשטאַט שפּילן, גאָר האַלטן אַ רעדע.

די דעלעגאַציע, וואָס איז יענעם פּרימאַרגן געקומען, איז באַשטאַנען פון ריכטער פּראַסקאַזער, דזשעיַמס ראַזנבערג און איינער פון דער וואַרבורג־משפּחה. איידער זיי זיינען אַריינגעקומען, איז ביי מיכאַעלס'ן און פעפּער'ן געווען פּראַ-פעסאַר ליסענקאַ פון סאָוועטישן רויטן קרייץ, וואָס איז דאָ געווען אויף אַ מיסיע.

יעדעס מאַל ווען מיכאַעלס האָט זיך דערמאַנט אין זיין היימלאַנד, איז דאָס פנים זיינס געווען פאַרבענקט, די אויגן טרוימעריש און דאָס קול מילד, מע-

לאַדיש. דאָס וואָרט „ביי אונז“ איז ארויסגעקומען פון זיין מויל מיט אזויפיל בילדלעכקייט, מיט אזויפיל נאסטאלגיע. ער האָט זייער און זייער שטאַרק גע- וואָלט זיין צוריק „ביי אונז“, אין סאָוועטן-פאַרבאַנד.

ווען מיר זיינען אַמאָל צוזאַמען געפאַרן אין אַ פולער מאַשין אויף דער 57טער גאַס און מען האָט געפרוּאוּט פאַרוויילן די געסט, האָט ש. מיאַעלס געבעטן אָפּשטעלן די קאַר ביים ראָג, וואו עס האָט זיך געפונען אַ צייטונג-סטענד. ער האָט פאַרנדיק געהאַלטן זיין בליק אויף די „קעפּ“ אין די צייטונגען. די הויפט- נייעס איז דאן, נאַטירלעך, געווען די מלחמה. ער האָט געהאַלטן פאַר זיך אַ פאַר צייטונגען, און דאן זיך אויסגעדרייט צו עפּפערן און שטיל און ערנסט אַ זאָג געטאָן:

— איציק, מיר זיינען שוין ביים דניפּער...

אין זיין קול איז געלעגן אזויפיל אויסדרוק, אז מיר האָבן דערפילט, אַז אַט-דער זיג פון דער רויטער ארמיי האָט אָנגעפילט מיכאַעלס'ן מיט עפעס. וואָס האָט אים די גאַנצע צייט ניט געלאָזט רוען און אויף וועלכן ער האָט מיט א סך זאָרג און אומגעדולד געוואָרט.

4.

אין דער יידישער קינסטלערישער וועלט איז שלמה מיכאַעלס אַן ספּק געווען דער טאַלאַנטפולסטער שוישפילער און רעזשיסאָר פון אונזער דור. ער איז באַטראַכט געוואָרן ווי איינער פון די גרעסטע שעקספירישע אַקטיאָרן אין דער וועלט.

בעת זיין באַזוך ביי אונז אין אמעריקע האָט זיך מיכאַעלס אַנטפלעקט ווי אַן אַראַטאָר פון העכסטן גראַד, ווי אַ פּערזענלעכקייט, וואָס האָט אלעמען באַ- צויבערט ממש מיט זיין שאַרפּוין, מיט זיין וואַרעם יידיש האַרץ, מיט זיין פּלאַ- מענדיקן אַנטי-פּאַשיסטישן גייסט.

איך האָב געזען יידן און ניט-יידן פון אלערליי ריכטונגען, וואָס זיינען אַוועק באַגייסטערטע פון זייער קומען אין באַריר מיט מיכאַעלסן. די אָנגעזעענסטע שטאַטסלייט, ריכטער, קינסטלער, רבנים, כלל-טווער, — אַלע האָבן פאַרהערלעכט דעם נשמה'דיקן, גייסטרייכן קינסטלער, וואָס האָט זיך דערהויבן צו אַן אַמת'ן וואַרטזאָגער פון נייעם יידן און מענטשן, וואָס דער סאָוועטן-פאַרבאַנד האָט אַרויסגעגעבן.

אָף קיין איין מאַמענט האָט מיכאַעלס ניט פאַרגעסן און קיינעם ניט געמאַכט צו פאַרגעסן, אז ער און עפּפער זיינען געקומען אַהער אין די אינטערעסן פון

אייניקייט צו העלפן געווינען די מלחמה קעגן היטלעריזם און צו העלפן דעם שארית הפליטה פון אונזער פאלק.

די ראל וואס אַ גרופע יידישע שרייבער האָבן געשפילט צו שטערן דעם דערפאלג פון מיכאעלס און פעפער אין יענער קריטישער פאר אונזער פאלק צייט, איז נאך פריש אין זכרון.

עס דערמאנט זיך אַ פאל ביי די שאַגאַלס אין הויז. דער גרויסער קינסטלער מאַרק שאַגאַל און זיין טאַלאַנטפולע פרוי בעלאַ שאַגאַל האָבן דעמאָלט אין זייער ערלעכקייט פאַרגעשלאָגן צו פאַררופן א צוזאַמענקונפט ביי זיך אין הויז. זיי האָבן געוואַלט איינלאָדן זייערע נאָענטע פריינט, שרייבער און כלל־טוער פון רעכטן לאַגער זיך צו טרעפן מיט מיכאעלס'ן און פעפער'ן.

האָבן מיכאעלס און פעפער זיך אַפגעזאָגט פון אַזאַ באַגעגעניש ?
ניין !

יעדער טראַט, וואָס האָט געקאָנט דערנעענטערן די אייניקייט אין קאַמף צו געווינען די מלחמה קעגן די היטלעריסטישע בעסטיעס, איז זיי געווען טייער, אַפגעזען פון זייערע אַנטיפאַטיעס פאר דעם אָדער יענעם רעאַקציאָנערן שרייבער. די נאַאיווע בעלאַ שאַגאַל איז קראַנק געוואָרן פון אַנטווישונג, ווען זי האָט געהערט פון די מיילער פון אירע פריינט, אז זיי ווילן זיך ניט טרעפן מיט מיכאעלס'ן און פעפער'ן אפילו ביי איר אין הויז.

אַט־די געשעעניש האָט איר די אויגן געעפנט. זי האָט איינגעזען, אַז מיכאעלס און פעפער האָבן געצילט אַנצוהאַלטן די גאַנצקייט פון יידישן פאלק, און גראד יענע, וואָס זיינען געווען פראַפעסיאָנעלע פאַרזאָרגער און באַוויינער פון יידישן פאלק, האָבן אין דער אמת'ן געהאַלפן אין דער צעשפליטערטקייט, וואָס האָט בלויז געבראַכט שאַדן.

אַט דאן האָט בעלאַ צוגענומען דעם מאַנוסקריפט פון איר ערשטן בוך פון די, וואָס האָבן ניט געוואַלט קיין אייניקייט אין יידישן לעבן.

דער גרויסער רעדנער מיכאעלס האָט געקאָנט אין געוויסע מאַמענטן אַנטשווייגן ווערן, און עס איז שווער געווען דאָן פון אים ארויסצוקריגן אַ וואָרט. דאָס איז געווען דאָן ווען ער איז טיף גערירט געוואָרן פון עפעס. בלויז זיינע איינדרוקספולע אויגן האָבן דערציילט ווי ער האָט געפילט און געדענקט. מיר האָבן באַזוכט אַ טורמע אין דער באַגלייטונג פון ריכטערין אַנאַ קראַס. מיר זיינען שווייגנדיקע פאַרבייגעגאַנגען די שמאַלע, אומעטיקע קאַרידאָרן, מיט

איזערנע גראטעס אין ביידע זייטן, וואו אין די צעלן זיינען געזעסן יונגע ארעסטאנטן.

עס איז געווען איינע פון די מאָדערנסטע טורמעס אין ניו יארק. מיר האָבן אויך געזען די ארעסטאנטן „אויף דער פריי“, אין דער שעה ווען זיי האָבן געקאָנט פארברענגען אין שפּילן באַל און קויפּן נאַשערייען ביי א שטענדער. מיכאַעלס האָט באַטראַכט די יונגע פּנימ'ער פון די פארברעכער. ער האָט באַמערקט די גרויסע צאָל יונגע נעגער-יינגלעך, אַלע אָן עלעמענטאַרער ביל-דונג, וועלכע האָבן קיינמאַל ניט באקומען די געלעגנהייט צו לעבן ווי די מיוחסים, די ווייסע.

מיכאַעלס'ן האָבן ווינציק-וואָס אינטערעסירט די מאָדערנע איינריכטונגען אין דער טורמע. זיינע אויגן האָבן אין זיך איינגעזאַפט די פּנימ'ער פון די יונגע קינדער, וואָס זיינען געווען פארברעכער. זיין קול איז געוואָרן איינגעהאַלטענער און איינגעהאַלטענער. ביז ער איז אינגאַנצן אַנטשוויגן געוואָרן. און אז מע האָט צו אים גערעדט, האָט ער געענטפערט מיט אַ סימפּאַטיש שווייגן. בלויז די פולע אויגן זיינען געווען פייכט.

מיכאַעלס האָט געקענט ווערן סענטימענטאַל און ער האָט געקענט אריין אין גרימצאָרן. איך בין געזעסן ביי פעפּער'ן אין צימער. מיטאַמאַל האָט זיין סענסיטיוו אויער דערהערט, אָז מיכאַעלס בייערט זיך דורכן טעלעפּאָן. ער האָט אַנגעשפּיצט זיין אויער און איז שנעל אריין צו אים אין צימער.

יא, מיכאַעלס איז געווען שרעקלעך אויפגעבראכט. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ געזעלשאַפטלעכן ענין, וועגן הילף פאר מלחמה-קרבות. מיכאַעלס האָט זיך ניט געקענט באַרואיקן. פעפּער'ס קלוגער בליק האָט מאַמענטאַל געקאָנט אריינדריינגען אין מיכאַעלס' נשמה און פארשטיין, וואָס דאָרט קומט פאַר. — פאַרגעסט, טייערער סאַלאַמאָן... וואָס עס האָט פאַסירט. לאַמיר גאָר צופאַרן צו די שאַגאַלס.

— יא, אפּשר זייט איר גערעכט. צו די שאַגאַלס! — און מען האָט זיך גענומען איבערטאָן. ביים אַנטאָן זיך איז מיכאַעלס געוואָרן אַן אַנדער מענטש. ער האָט אריינגעקוקט אין שפיגל אין גענומען זיך אַליין באַרואיקן, דורך אימיטירן אימיצן.

— אַנו, טרעפט, ווער דאָס איז? — האָט ער זיך געווענדט צו מיר. ער האָט אימיטירט אַ באַוואוסטן יידישן קריטיקער. איך האָב אים גלייך דערקענט. אַט אזוי האָט מיכאַעלס זיך אַליין פאַרוויילט, ווען ער האָט געוואַלט פאַרגעסן אין זיין אויפּרעגונג.

„צו די שאַגאַלס“ איז געווען אַ צויבער-אויסדרוק פאַר מיכאַעלס'ן, דאָס

האָט געמיינט צו זיין אין געזעלשאַפט פון ליבע פריינט, אין אַן אַטמאָספּערע וואָס האָט אַרויסגערוּפן זכרונות פון יונגע יאָרן אין מאָסקווע. בעלאַ שאַגאַל איז געווען מיכאַעל'ס שילעריין, און מאַרק שאַגאַל האָט דאָך געמאַלן די וואונדערבארע דעקאָראַציעס פאַרן מאָסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער.

איך וועל ניט פאַרגעסן די לעצטע באַגעגעניש צווישן מיכאַעל'ס און די שאַגאַל'ס. פּעפּער איז אַרויסגעקומען פון פאַרמאַכטן צימער, וואו עס האָבן זיך געפונען מיכאַעל'ס, בעלאַ און מאַרק שאַגאַל. ביי פּעפּער'ן זיינען טרערן געשטאַנען אין די אויגן.

— מען וויינט, מען קלאַגט! — מיכאַעל וויינט! — האָט פּעפּער געלאַכט. — דאָס געזעגנט מען זיך אזוי! — האָט ער צוגעגעבן.

ווי בעלאַ און מיכאַעל וואָלטן געפילט, אַז זיי זעען זיך צום לעצטן מאַל. . . עס דערמאַנט זיך נאָך אַ מאָמענט מיט מיכאַעל'ס אין ניו יאָרק. ער איז אויפגעטראָטן פאַר פּאַבליק סקול קינדער אין טאון האַל. ער איז געווען גערייט פון דער אויפנאַמע, און די קינדער און זייערע לערער זיינען געווען אַנגעפילט מיט באַגייסטערונג פאַר זיין שיינער פּערזענלעכקייט און זיינע וואונדערבארע רייד.

צופעליק בין איך אין אַ צייט ארום געווען ביי אים אין צימער, ווען ער האָט מיר דערלאַנגט אַ גרויסן קאַנווערט מיט ענגלישע פאַרשריבענע זייטלעך און געבעטן איך זאָל אים דערציילן וואָס דאָס איז.

דאָס האָט אַ פּאַבליק סקול לערערין אים געשיקט די קאַמפּאָזיציעס, וואָס די קינדער פון איר קלאַס האָבן אַנגעשריבן וועגן זייער באַגעגעניש מיט מיכאַעל'ס.

— אַנן, לייענט אַקאַרשט איבער אַ פּאַר.

די קינדער האָבן אויסגעדריקט זייער פריינטשאַפט פאַרן סאַוועטן-פאַרבאַנד. זייער באַגייסטערונג פאַר מיכאַעל'ס.

די לערערין האָט געשריבן, אַז די קינדער זיינען געווען פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן: איטאַליענישע, האַלענדישע, איירישע, שוועדישע, פראַנצויזישע, ענגלישע, יידישע.

מיכאַעל'ס האָט צוגענומען דעם קאַנווערט, געגלעט די קאַמפּאָזיציעס. זיי צו-געדריקט צום האַרצן. זיינע אויגן האָבן געגליט.

ער האָט זיי מיטגענומען מיט זיך אין סאַוועטן-פאַרבאַנד.

אזוי וועט ער פאַרבלייבן ביי מיר אין זכרון, שלמה מיכאַעל'ס.

קלמן מרמר-מיין ערשטער רעדאקטאר

ס'איז געווען אין אנהייב האַרבסט. מיר זיינען אָנגעקומען אין די קעטסקיל בערג אין אָונט. אין קליינעם יידישן פּאַרם-הויז איז דער שיטערלעכער עולם געזעסן ביי דער ראדיאָ, אָדער געשפּילט אַ דאָמינאַ. אונז אָבער האָט אינטערעסירט קלמן מרמר, וועלכער איז דאָ איינגעשטאַנען פון פּרילינג אָן.

אויב ער איז ניט ביי זיך אין צימער, איז ער מסתמא געגאַנגען אויף זיין שפּאַציר. אינדערפרי שפּאַצירט ער אַראָפּצו קעגן דער זון, און אָונט — ארויפצו. אזוי האָט אונז דערקלערט די באַלעבאַסטע.

ביי זיך אין צימער איז ער ניט געווען. זיינען מיר געגאַנגען „טאַפּן אין דער פינסטער“ איבערן שמאַלן, נאָר געפּלאַסטערטן סטעיט-וועג.

די לופט איז געווען פּראַסטיק, קרישטאַל-ריין. ווען מיר זיינען ארויס אויפן וועג, האָט אונז די שטאַק-פינסטערניש געטאַן א רינגל ארום און עס האָט זיך אונז אויסגעוויזן, אַז מיר ווערן דערטרונקען אין איר. פון די איינזאמע פעלדער ארום האָבן זיך גערוקט אויף אונדז שווייגנדיקע סודות'דיקע בשורות, וואָס זיינען באַגלייט געוואָרן פון ריטמישע גרילצערייען, ווי פון געהיימע סיגנאַלן צווישן הערשנדיקע פעלד-מאַרשאַלן.

מיר, שטאַט-פּרינצן פון סאַבוועי, אויטאָמאָביל-באַס-און טראַק מחבלים, האָבן זיך געפּילט ניט-היימלעך אין דער וואונדערבארער רוב, וואָס נאָטור האָט אונז, ווי אַ געטרייע מכניס אורח'טע, אנטקעגנגעטראָגן מיט דער פולער האנט. ערשט ווען מיר האָבן דערפּילט, אַז דער שוואַרצער באַדן איז זיכער אונטער די פיס, האָבן מיר דעם קאַפּ א הייב געטאַן און דערזען פאר זיך דעם פרייען עקסטראוואַגאַנץ ספעקטאַקל, וואָס באַטרעפט מילי-מיליאָסן רענדלעך — דעם אויסגעשטערנטן האַרבסט-הימל, די פינקלדיקע דימענטן און שמאַראַגדן, דעם רייכסטן אויסוואַל פון צירונג, וואָס די וועלט פאַרמאַגט.

נאָר אָט זיינען מיר צוגעקומען צו אַ וואַלד פון ביידע זייטן וועג. דער פחד פאַר וואַלד-גולנים אין די סקאַזקעס פון אונזערע קינדער-יאָרן האָט אונז אצינד נאָכגעפּאַלגט. מיר האָבן זיך ארומגעקוקט אויף ביידע זייטן. און הער און זע! פון דער טיפּער פינסטערניש פון וועג האָט זיך צו אונז דערנעענטערט אַ סילוועט. מיט גיכע טריט, מיט פעסטע טריט איז די פיגור פון לאַבירינט פון פינסטערניש ארויסגעקומען, דעם קאַפּ צו אונז אויפּגעהויבן, זיך דערנעענטערט און שטיין געבליבן.

ס'איז געווען קלמן מרמר.

— ניט מורא איינער אליין אין דער שטאק-פינסטערניש אין אזא ווייטן וועג — האָבן מיר געפרעגט און צוגעגעבן ווי מיט אַ פאַרוואַרף — שוין איבער אַ האַלבע שעה ווי מיר גייען און קיין איין לעבעדיקן נפש, אפילו ניט קיין לעבעדיקן אויטאָמאָביל, באַגעגנט. און אויב שוין יאָ גיין, קאָן מען ניט געפינען קיין מיטגייער צווישן מנין עסערס אין פאַרם-הויז?

און קלמן מרמז האָט אונז, ווי זיין שטייגער איז, באַוויזן סיי פון וויסנשאַפֿט־לעכן שטאַנדפונקט, סיי פון ראַמאַנטישן לעבנס־שטייגער, סיי לויט פּסוקים פון דער תורה און ווערטלעך פון תנאים, סיי נאָך די מוסטערן פון אַלטן גריכנלאַנד און רויים, אי פון נוסח פון ר' מענדעלע מוכר ספרים, אי פון דער פּאָעזיע פון יהואש, מאָריס ראָזנפעלד, אַ. ליעטיץ, מיט אַ צולאַג פון היינריך היינע (אויך אַ ייד). — אַז מיר זיינען אומגערעכט. און אויב מיר האָבן נאָך אַלץ מורא צו גיין אַליין ביינאכט דורך די פעלדער, וועלדער, ריטשקעלעך און פאַרלאַזענע פאַרם־הייזער, האָבן מיר, נאַטירלעך, אַ רעכט דערצו, נאָר ער, מרמר, וועט ניט מפּסיק זיין די אַנגענומענע פּירונגען זיינע דאָ — צוויי מאָל אַהין און צוריק אינדערפרי פון זיבן דעם זייגער אָן און צוויי מאָל אַהין און צוריק אין אַוונט פון אַ פּערטל צו אַכט... איז גיי און שרייב אַן אַרטיקל וועגן קלמן מרמר! ווען זיין פינקטלעכקייט קוקט אויף מיר פון דער זייט, ווען זיין מוח־שפּאַקטיוו דרינגט דורך אַ האַר־שפּאַלט, ווען זיין לאַבאַראַטאָרישער ארכיוו־זכרון וועט מיך פּאַקן ביי יעדער דאַטע און מיטלסטן נאָמען..

איך האָב באַטראַכט קלמן מרמר'ן פאר מיין ערשטן רעדאַקטאָר, הגם איך האָב זיך אַנגעהויבן דרוקן אין „קונדס“ מיט אַ צוויי יאָר פריער. ס'איז דאָך אָבער ניט דאָס אַפּגעדרוקטע לידל דיינס, וואָס האָט דערזען די ליכטיקע שייך, נאָר ס'איז די שייך וואָס האָט געלויכטן אויף דיין לידל. ס'איז דער גערטנער, וואָס האָט זיין ברכה געגעבן אויפן ערשט־ארויסגעשפּראַצטן, צאָרטן בלימל. גאָר אַ סך שרייבער האָבן זיך אַנטוויקלט, פּאַנאַנדערגעבליט אונטער ק. מרמר'ס וואַרעמער השגחה. ניט איין רעדאַקטאָר האָט פארטריבן, באַגראָבן, אַנטמוטיקט, אַנגעפילט מיט סם און ביטול אויפקומענדיקע יידישע טאַלאַנטן. געטאָן האָט ער דאָס מיט זיין ניט אַידעלעך באַציאונג, מיט זיין פּאַכמאַנישן ציניזם, מיט זיין ניט־צוגעפּאַסטער פּערזענלעכקייט פאר דער עובדה. געטאָן האָט ער דאָס אויך, ווייל ער האָט ניט געקאָנט דערקענען דאָס קערנדל טאַלאַנט, ווייל ער האָט ניט געהאַט דאָס געדולד און הויפּט־זעכלעך, די ליבע פאַרן פּיינערן וואַרט.

זייער ווינציק רעדאַקטאָרן קאָנען זיך באַרימען, אַז זייערע מיטאַרבּעטער זיינען זיי געבליבן לעבנס־לאַנגע פּריינט. עס זיינען, גלויב איך, ניטאַ קיין

יידישע שרייבער, וועמען ק. מרמר האט געדרוקט פאר די לעצטע דרייסיק יאר, וואס זאלן אים ניט זיין קיין פריינט. דאָרט וואו מרמר האט געדארפט צוריק-ווייזן אַ מאַנסקריפט, האט ער דאָס געטאָן אזוי פאַרזיכטיק און מענטשלעך, ווי אַן עלטערער ברודער וואָס דארף אַמאָל אַנזאָגן אַ ניט-גוטע בשורה זיין באַליבטן יינגערן ברודער.

ווען מרמר האט געדארפט אַנשרייבן א רעצענזיע וועגן אַ ביכל פון אַ ניט-אַנערקענטן, אַדער ווינציק טאַלאַנטירטן שרייבער, איז ער צוגעגאַנגען צום ביכל מיטן גרעסטן ערנסט. ער האט זיך מכין געווען, ווי צו אַ שווערער עבודה. ער האט געהאַט צער דערפון, וואָס דאָס ביכל איז ניט ווערטפול. ער האט געפראוויט גע-פינען אַ זכות, אַ גוט וואָרט, א גוטן מיין. און ווען די רעצענזיע איז דערשינען מיט די פאַר אויסזעצונגען, וואָס דער חשובער רעצענזענט האט, אַ שלאַפלאַזער, געמוזט מאַכן (ווי אַ דאָקטאָר וואָס דארף אַביסל וויי טאָן אַ קינד), דאן האט ק. מרמר ניט גערוט, ביז ער האט ניט אַנגעשריבן אַ טרייסט-בריוול צום מחבר. . . מרמר דער רעדאקטאָר האט געכאַוועט ביזן לעצטן טאָג די קאַרעספּאָנדענץ וואָס ער האט געפירט פאַקטיש מיט דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור. דעם 12טן יולי 1908 האט ער אָפּגעדרוקט דאָס ערשטע ליד פון דיכטער שמואל, וואָס איז פון דאָן אַן געוואָרן דער באַרימטער דיכטער פון די און די שורות, וואָס האט זיך געדרוקט דאָ און דאָרט אונטער אַזויפיל און אזעלכע פּסעוואַנימען; וועגן וועמען עס האָבן געשריבן די און די קריטיקער אין די און די זשורנאַלן, אין די און די יאָרן, און אין פאַלגנדיקע חדשים. . . דעם 28טן סעפטעמבער פון יאָר. . . 181 וואָס איז אויסגעפאַלן הושענה רבה, האט ער דערהאַלטן אַ פעקל כתבים פון שריפטשטעלער גבריאַל. . . און דאָ גייט אַוועק אַ דעטאַליזירטע סדרה פון קאַרעספּאָנדענץ-אויסטויש.

און דו בלייבסט שטיין און פרעגסט זיך: רבוננו דעלמא כולא! וואו האט זיך גענומען צו א יידישן שרייבער אַזאַ פענאַמענאַלער זכרון? אַזאַ אומדער-שעפלעכער געדולד?

און נאָכדעם ווי דו טראכסט זיך אריין אין די 25 יאָר באַקאַנטשאַפט — און נאַענטסטע באַקאַנטשאַפט — מיט דעם מענטשן, קומסטו צום באַשלוס, אַז דאָס איז די גרויסע ליבע, וואָס דער מענטש האט געהאַט פארן געדרוקטן וואָרט, פאַרן שם המפורש, פארן געפיל פון גערעכטיקייט, וואָס האט אים דערבראַכט צו ווערן „דער אומשאצבאַרער אוצר אונזערער“.

דער לעצטער אויסדרוק געהער צו אַ יידישן סאַוועטישן וויסנשאַפטלער, וועמען איך האָב געפרעגט וועגן ק. מרמר'ס אַרבעט אין סאַוועטן-פאַרבאַנד, בשעת מיר האָבן זיך דאָרט געטראַפן אין 1935.

דער אומשאַצבאַרער אוצר. די טעג האָב איך געדארפט אריינקוקן אין מאַריס ווינטשעווסקי'ס אַ באַנד שריפטן פאַר אינפאַרמאַציע־צוועקן. ערשט דאָ האָב איך געקאָנט אָפּשאצן די גרויסע ארבעט, וואָס מרמר האָט אוועקגעלייגט ביים צוזאַמענשטעלן און רעדאַקטירן דעם „זיידנס“ שריפטן.

אַן אומשאַצבאַרער אוצר איז פאַר אונז מרמר'ס גרויסע ארבעט וועגן אהרן ליבערמאַנ'ען. דעם ערשטן יידישן סאַציאַליסט; זיינע גרינטלעכע ארבעטן וועגן מאַריס ראָזנפעלד, י. באַוואַווער, דוד עדלשטאַט (טיילווייז ארויס אין סאַוועטן־פאַרבאַנד), זיינע ארבעטן איבער יידישע געשיכטע — אַלץ אוצרות פון וועלכע מיר דאַרפן, קאָנען און וועלן שעפּן פאַר דורות לאַנג.

קלמן מרמר האָט אין זיין צוואה געבעטן, אַז מען זאָל ארויסגעבן זיין פרוי'ס בריוו צו אים. ער האָט זיי געהאַלטן פאַר אַ וויכטיקן, ווערטפולן, דרוקבאַרן דאָ־קומענט. אויף זיין פאַרלאַנג האָב איך צוגעזאַגט זיי צו רעדאַקטירן. זי האָט מיך געהאַלטן פאַר אַ נאָענטן פריינט. וואו איז אהינגעקומען די צוואה?

משה אַלגין

שוין אַכט יאָר זינט מ. אַלגין איז אַוועק פון אונז, און עס גייען ניט ארויס פון זכרון פאַרשיידענע עפיזאָדן און מאַמענטן מיט אַלגין'ען. אויף אַלץ וואָס ער האָט געטאָן איז געלעגן דער שטעמפל פון זיין ליכטיק געשטאַלט — אַלגין דער געזעלשאַפטלעכער מוסטער, דער מענטש, וואָס האָט געשטעלט די אינטערעסן פון כלל איבער זיין פּערזענלעך לעבן, איבער זיין געזונט, איבער זיינע אייגענע נויטן.

עס גייען ארום אַ צאָל לעגענדעס וועגן אַלגין'ען צווישן די יידישע מאַסן. עס וואָלט כדאי געווען זיי צונויפזאַמלען. טויזנטער, צענדליקער טויזנטער יידן זיינען געקומען אין גאַנעטן קאָנטאַקט מיט אַלגין'ען אין אַמעריקע. וועגן זיינע רעוואָלוציאָנערע יאָרן אין אייראָפּע איז דאָך שוין אַפּגערעדט.

איך האָב אין פאַרלויף פון יאָרן געזען גאָר א סך בריוו אין אַלגין'ס פּערל-דיקער האַנטשריפט, געשריבן ניט בלויז צו קאַלעגן שרייבער, נאָר צום פּאַלק, צו ארבעטער, וואָס האָבן זיך געווענדט צו אים מיט עצות, מיט טענות, מיט מיינונגען וועגן דער „פּרייהייט“. ער האָט אין אַזעלכע פּאַלן זיך ווינציק באַנוצט מיט דער שרייב-מאַשינקע פון זיין סעקרעטאַרשע. ער האָט געוואָלט פילן די אינטימקייט צום מענטשן, מיט וועלכן ער האָט זיך שריפטלעך דורכגערעדט, ווייל זיינע בריוו זיינען קיינמאַל ניט געווען קאַזיאָנע-טרוקן. עס האָט געאַטעמט פון זיי מיט נשמה'דיקער ווארעמקייט.

2.

מיר איז באמת ניט לייכט צו שרייבן וועגן אַלגין'ען. צופעליקערווייז האָב איך זעקס יאָר צייט גענוי געוואוסט זיינע טאַג-טעגלעכע שטימונגען און איבער-לעבונגען. מיין פרוי איז געווען אַלגין'ס סעקרעטאַר אין דער „פּרייהייט“ רע-דאַקציע די לעצטע זעקס יאָר פון זיין לעבן. זי האָט קיין סודות פון רעדאַקציע קיינמאַל קיינעם ניט ארויסגעגעבן, נאָר די פּערזענלעכקייט אַלגין איז אויך אהיימגעקומען מיט איר. און ניט איינמאַל האָט זי אויך מיטגעבראַכט אַהיים דאָס, וואָס איז געווען סימבאליש פאַר אַלגין'ען.

איז אַלגין אַוועקגעפאַרן ערגעץ-וואו, איז ער צוריקגעקומען מיט אַ מתנה

פאר זיין סעקרעטארשע. אפט איז דאס געווען גאָר אַ קלייניקייט, אַ הילצערנע פּושקע, אַ סוואַועניר, נאָר אין דעם איז געלעגן דער צוגאַנג צו זיין מיטארבעטער. כמעט ביי יעדער גרויסער, גוטער געשעעניש, ווי דער זיג פון אַן ארבעטער-קאַנדידאַט, אַ פריידיקע דערגרייכונג פון סאַוועטן-פאַרבאַנד, אַ געוואונענער סטרייק פון קוילנגרעבער אין אמעריקע — אלץ איז געווען די סיבה פון די קלייניקע מתנות, וואָס געפינען זיך אין אונזער הויז.

אַלגין האָט געהאַט אַן איבעררייד מיט זיין סעקרעטארשע. געוויינטלעך פאַרגעסט מען באַלד, אין געברויז פון רעדאקציע-ארבעט, דאָס איבערגעאַיילטע וואָרט, דעם האַרבן אויסדרוק.

ניין, אַלגין האָט ניט פאַרגעסן. אין די אַלע וויכטיקע אויפטראַגן און באַ-שלוסן פון אַ רעדאַקטאָר און אַ פּאַלקס-פירער האָט אָבער אַלגין ניט פאַרגעסן, אַז ער האָט מעגלעך געקאַנט אַנטרעטן יענעם אויפן הינער-אויג. אַלגין האָט געהאַט אַ מערקווירדיקן זכרון — אויך פאַר אַזעלכע פּאַלן.

אויפן טישל פון דער סעקרעטארשע האָט זיך באַוויזן אַ בלימל, אַדער אַ פעקל שאַקאַלאַד, אַדער אַ לעמפל פארן הויז, אַדער אַן אילוסטרירט בוך מיט אַלגינ'ס אַ שיינעם אויטאָגראַף.

אַט אַזוי האָט אַלגין איבערגעבעטן זיין סעקרעטארשע, טאַמער האָט זי זיך געפילט געטראַפן פון זיינס אַ וואָרט. וויפיל מענטשן, גרויסע מענטשן, האָבן די ברייטהאַרציקייט אַזוי צו האַנדלען ?

אַדער נעמט אַ פאַרקערטן פּאַל. אַלגין איז אַנגעהויכט געוואָרן פון אַ פּרילינג-פּרימאַרגן. דער פּאַעט אין אים איז אריינגעקומען אין רעדאַקציע. ער האָט זיך ניט געקאַנט באַפרייען פון סענטימענטאַלער פּרילינג-שטימונג און ער האָט דיקטירט דער סעקרעטארשע אַן אויסגוס פון פּרילינג-געזאַנג. ער איז באַגייסטערט פון זיין ליד אין פּראָזע, וואָס האָט געדאַרפט אריינגיין אין דער מאַרגנדיקער צייטונג. ער האָט דערוואָרט, אַז די סעקרעטארשע, די ערשטע ליענערין, וועט זיך טיילן מיט זיין באַגייסטערונג. ער האָט געפּרעגט איר מיינונג, נאָר זי איז געוואוינט געווען צו זיין אַפּנהאַרציק אין אַלץ. זי האָט אויסגעדריקט איר מיי-נונג, אַז די שטימונג פאַסט זיך ניט אין אונזער צייטונג אין דעם איצטיקן מאַמענט.

ווען זי איז דאן אהיימגעקומען האָט זי מיט פאַרדראָס דערציילט וועגן איר האַנדלונג. אַלגין האָט זיך צוגעהערט צו איר מיינונג, זיין פנים איז געווען ערנסט. ער האָט פאַרלאָזט דאָס רעדאַקציע-צימער, געלאָזט זיין דיקטירטן קאַלום אויפן טיש. ווען ער האָט זיך אין אַ צייט ארום צוריקגעקערט, האָט ער אריינגערופן

די סקרקעטארשע, צוגעגעבן אז זי איז געווען גערעכט, צעריסן דעם מאָנסקריפט, אריינגעוואָרפן אים אין קאַרב און דיקטירט אַ נייעם קאַלום. ווינציק רעדאקטאָרן קאַנען אזוי האַנדלען. אַלגין איז געווען אַ גרויסער מענטש, אַן אויסערגעוויינלעכער מענטש.

3.

עס איז באַוואוסט, אַז אַלגין איז געווען אַן אַלזייטיקער, פלינקער שרייבער, אַן אוצר פון וויסן און אינפֿארמאַציע, אַ קענער פון אַלערליי צווייגן פון דער שריפטשטעלערישער פּראָפּעסיע. ער האָט געקענט דיקטירן אַן אויפהער שעה'ן לאַנג צו זיין סקרקעטארשע, ווען זי איז מיד געוואָרן האָט ער געקאַנט דיקטירן דירעקט צום זעצער, אַדער דיקטירן צו אַנדערע מיטארבעטער. און ווען אַלע מיטארבעטער האָבן פּאַרלאָזט, ווען עס איז אומעטום געוואָרן פינסטער, דאַן האָט נאָך אַ גרויס ליכט געלויכטן אין רעדאקטאָר'ס צימער. אַלגין האָט געשריבן זיינע טעגלעכע קייבלס פאַר דער "פּראָוודאַ". דאַן האָט ער געשריבן רוסיש, אַדער גאַר שטודירט אַ ניי ווערק.

וואָס עס האָט אונז, יינגערע שרייבער, תּמיד איבערראשט, איז געווען, וואָס אַלגין האָט געפונען צייט צו ליענען בעלעטריסטיק. ער איז געווען באַהאַונט מיטן לעצטן סאַוועטישן ראַמאַן, אַדער מיטן נייסטן אַמעריקאַנער נאַוועליסט, אַדער מיט די לידער פון אויפגייענדיגן פּאַעט.

ער האָט אין דער שיינער ליטעראַטור געפונען אַן אַפרו פון זיין שווערער גייסטיקער ארבעט. ער האָט זיך מחיה געווען מיט אַ גוט ליד, מיט אַ געלונגענער דערציילונג.

ער האָט געקאַנט אינמיטן טאַג זיך אַראָפּכאַפּן אין רושיקן רעסטאראַן, וואָס האָט זיך געפונען אין דער געביידע פון דער רעדאקציע, און זיך אַוועקזעצן ביי אַ טישל פון יונגע דיכטער און זיי דערציילן, וואָס פאַרא אַן איינדרוק אַ ליד אַדער אַ דערציילונג האָט אויף אים געמאַכט.

ער האָט ניט דורכגעלאָזט די געלעגנהייט — און דאָ האָט אים ווידער געדינט זיין געטרייער זכרון — צו געבן אַ קאַמפּלימענט אַ שרייבער אַן אַנהויבער פאַר זיין אַפּגעדרוקטער זאַך. ער האָט גענוי געדענקט די שטעלן, וואָס זיינען אים געפעלן געוואָרן, און גאַנץ טאַקטיש אַנגעוויזן אויף פעלערן.

דערפאַר איז ער געווען פּאַרויכטיק, ווען ער האָט געדאַרפט שרייבן אַן אַפּ-האַנדלונג וועגן אַ בוך פון אַ מיטגליד פון פּראָלעטפּען. אַזאַ אַרטיקל האָט ער שוין ניט דיקטירט. אַזאַ רעצענזיע האָט ער ניט געשריבן אין דער רעדאקציע, נאָר שפּעט, שפּעט ביינאַכט, אין זיין היים. דאָס איז געווען אַ לאַנגזאַמע, דורכ-

געפילטע ארבעט. די לעצטע טייערע מתנה, וואָס אַלגין האָט מיר געגעבן, איז געווען זיין מאָנסקריפט וועגן מיין בוך „אייגענע מענטשן“, וואָס ער האָט אָנגע-שריבן צוויי חדשים פאַר זיין טויט.

4.

אַלגין איז געווען אָנגעזאַפט מיט לעבנס-פרייד ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן, הגם ער האָט אָפט געפילט, אַז דאָס שרעקלעך-אומפאַרמיידלעכע לויפערט שוין איבער אים. מען האָט אים געקאָנט טרעפן אין אַ פיינלעכן צושטאַנד אריינ-קומענדיק אין הויז אומדערווארט, נאָר גלייך האָט ער זיך איבערגעביטן, ווי ער וואָלט געזיגט איבערן גרויען שאָטן, וואָס האָט פאַרשלייערט זיין מאַט פנים. ער האָט זיך ווי אָפגעזאָגט צו ריידן וועגן זיין פיזישן צושטאַנד און גלייך ארויפ-געפירט דעם שמועס אויף דעם געזעלשאפטלעכן אינטערעס פון גאַסט.

עס איז געווען אין דעם שרעקלעכן יאָר 1939, אַ פאַר חדשים פאַר זיין טויט. די פראַגרעסיווע באַוועגונג איז אויסגעשטאַנען וויסטע אַטאַקעס פון עטלעכע דעזערטירן. אַלגין איז געווען דער פערזענלעכער ציל פון זייערע זלזולים. אַלגין איז געווען אַ חולה מסוכן, יעדע אויפגעגונג האָט פאַרקירצט די טעג פון זיין לעבן. דאָס האָבן געזען זיינע נאָנטע פריינט מינא און לואי הארקאָווי, מיט וועלכע ער האָט דאן געוואוינט. נאָר זיינע פיזישע און גייסטיקע ליידן האָט אַלגין קיינמאַל ניט געפרוואווט ארויסווייזן פאַר זיינע פריינט און באַקאַנטע. פאַר זיי האָט ער געהאַט איין גרייטע פראַגע: „וואָס מאַכט איר און וואָס הערט זיך ביי אייך אין אייער אַרבעט?“

מיט אַן ערנסטן אינטערעס האָט ער זיך איינגעהערט צום גאַסט און כסדר געשטעלט מער פראַגעס, וואָס האָבן באַוויזן, אַז ער האָט איינגעזאַפט דאָס געהערטע.

מיט שרייבער האָט ער מערסטנס גערעדט וועגן זייערע אינערלעכע פראַגן-לעמען. דער ענין אי קוּף איז אים ניט ארויס פון געדאַנק. עס איז געווען זיין באַליבט קינד, זיין בן-זקונים, זיין מיזניקל און ער האָט געציטערט איבער אים. פאַראייניקן אַלע קולטורעלע כחות אין יידישן לעבן, כדי דורך דעם פאַר-שטארקן דעם קיום פון יידישן פאַלק — דאָס איז, דוכט מיר, געווען זיין לעצטער טרוים. אַט אין יענער צייט האָט ער אָנגעהויבן שרייבן — און דרוקן — זיין אָפשאַצונג וועגן דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור אין אמעריקע.

דאָס וואָרט „אָפשאַצונג“ גייט אויף די שרייבער. קייט א באַזונדערער ליבע האָט ער גערעדט ניט בלויז וועגן אונזערע אייגענע דיכטער, דערציילער, זשורנאַליסטן, נאָר ער האָט אָפגעשאַצט יעדעס געדרוקטע וואָרט אין דער

אמעריקאנער יידישער ליטעראטור, וואס האט מיט עפעס בייגעטראגן צו באַ-
פעסטיקן און פארשענערן אונזער קולטור-בנין.

5.

איך וועל צוריקקומען צו 1939, נאָר עס בעט זיך דאָ צו דערציילן וועגן
יאָר פריער. דער קעמפּ „ניטגעידיגעט“ האָט געהאַט אראַנזשירט אַ קורס
לעקציעס מיט אַלגינ'ען דורכן זומער. ער פלעגט ארויסקומען דאָנערשטאָג פאַר-
נאַכט. דעם זעלביקן אָונט האָט ער איינגעלייטעט אויף אַ פּאָליטישער טעמע
פון דער וואָך און צומאָרגנס אין דער פּרי האָט ער פּאָרגעזעצט זיין קורס איבער
פּאָליטישער עקאָנאָמיע.

געקומען איז ער פּאַרנאַכט אַ שטאַרק מיידער און זיך גלייך צוגעלייגט אין
באַנגאַלאָ. מיר זיינען דאן איינגעשטאַנען צוזאַמען. איך האָב געהאַט אַ לאַנגע
וואַקאַציע. ער פלעגט מיך בעטן אים אויפּוועקן אין אָונט. ער האָט עפעס איבער-
געביטן און גלייך זיך געלאָזט צום עולם. ער האָט גוואַלדיק ליב געהאַט צו זיין
אין געזעלשאַפט פון דער מאַסע. פּנימ'ער האָט ער באַאַבאַכט און געדענקט
און שפּעטער זיי כאַראַקטעריזירט. איך האָב ניט געקאַנט דולדן זיין געדולדיקייט
מיט די עקספּלאַטאַטאָרס פון זיין ווינציק-פּרייער צייט. מען האָט זיך צו אים
געווענדט מיט די אויסטערלישסטע פּראַגעס און קשיות. מענטשן האָבן צו אים
געהאַט דעם טיפּסטן צוטרוי און געגלויבט, אז אַלץ קאָן אים אינטערעסירן,
אַז אַלץ דאַרף ער וויסן.

איך האָב זיך געבעטן ביי אַלגינען, אַז ער זאָל שפּאַרן זיין ענערגיע פאַר דער
לעקציע און דער לאַנגער דיסקוסיע וואָס פלעגט געוויינלעך נאַכפּאַלגן. אַלגיין
האַט זיך אויסגעלאַכט. ער האָט ניט איינמאַל דערקלערט, אַז אין מענטשן-קריין
זאַפט ער זיך אָן מיט פּרישער ענערגיע.

ביי איין דיסקוסיע האָט מען אים געפּרעגט, צי איז עס ריכטיק, אַז קעמפּערס
זאָלן זינגען און שפּילן און זיך פּריילעך מאַכן ביז העט אין דער נאַכט אריין.
אַלגיין האָט געלאַכט און שפּאַסיק געענטפּערט, אַז שטערן די וואָס שלאָפּן דאַרף
מען ניט, נאָר עס שטייט אין ערגעץ ניט געשריבן, אַז די נאַכט איז געמאַכט
געוואָרן בלויז פאַר שלאָף. אויב מען פילט ווי צו יום-טובּ'ן ביינאַכט זאָל מען
דאָס טאָן.

יענעם אָונט האָב איך געהאַט איבערגעלאָזט אַלגינ'ען צווישן עולם און
איך בין מיר אַוועק שלאָפּן. איך האָב שוין געהאַלטן ביים איינדרעמלען, ווען איך
האַב מיטאַמאַל דערהערט אַלגינ'ס קול לעבן בעטל. וואָס איז דאָס פאַר אַ מין?

שוין זאל איך זיך אַנטאָן. מיר גייען צו מאיק'ן טרינקען טיי. די נאַכט איז צו שיין.

ארום דריי פאַרטאָג האָבן מיר זיך געלאָזט אהיים, צום קעמפּ. אַלגין האָט רעציטירט ביאָליק'ן און פּושקינ'ען און דערמאָנט זיך אין היינע'ס סטראָפּן. שלאָף, האָט ער מיר דאן דערקלערט, איז אַ רעלאַטיווער באַגריף.

.6

אין אָנהייב אַקטאָבער 1939, האָט אַלגין זיך געוואַלט דורכפאַרן איבער דער לענג פון ניו יאָרק. ער איז שוין דאָן געווען זייער קראַנק און עס איז אים געווען שווער דאָס גיין. וויסנדיק, אַז מיר וואוינען זייער ווייט, אין די בראַנקס, האָט ער אויסגעקליבן אונז אהיימצופירן אין אַן אויטאָמאָביל. דאָס האָט אים געגעבן אַ געלעגנהייט צו פאַרן ביים האַדסאָן פארנאכט, ביים ווין-פאראגאנג. אַלגין האָט זיך דאן געזעגנט מיט זיין געליבטער ניו יאָרק. ער האָט מיך געבעטן דערציילן אים וועגן מיין ארבעט ביים שרייבער-פראַיעקט פון דער וו. פ. א. ער איז געווען שטארק פאראינטערעסירט אין דער אַנטאָלאָגיע „אמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור“, וואָס מיר האָבן דאן געהאַט געגרייט. ער האָט גערעדט וועגן „שלאָגן וואַרצלען אין דער טיף“ פון אַמעריקאַנער יידישן קולטור לעבן.

אונזער אויטאָ האָט זיך דערנענטערט צו דער וואשינגטאָן-בריק, ווי צוויי ריזיקע שנורון בריליאַנטן האָבן אויסגעזען די לאַמפּן, וואָס האָבן פאראייניקט דעם ניויאָרקער ברעג מיט דעם ניו דזשורזיער. אַלגין האָט ניט געקאָנט אַפּ-רייסן די אויגן דערפון. דער האַדסאָן איז געלעגן אַזאַ רואיקער, געלאַסענער קעגן דער ברויזיקער אומרו פון דער גיגאַנטישער שטאַט, קעגן דער געהיימער שוואַרצ-קייט פון דער אַנקומענדיקער נאַכט.

אַלגין האָט געשוויגן. בלויז צייטנווייז אויסגערופּן: „וואָס פאַר אַ פּראַכט!“ איך האָב זיך פון דער זייט איינגעקוקט אין אַלגינס פנים. עס איז געווען גרוי, נאָר געלאָסן. עס איז געווען טיף-ערנסט און דאָך אויסגעדרושט נאָך לעבן. ער האָט אַנגעוואָרפּן ליטעראַרישע פּלענער און ער האָט באַוואונדערט די ארומיקע פּאַנאָראַמע. דער מוח איז געווען פּראַקטיש-וואַך, דאָס אויג איז געווען פּאַעטיש-רייף.

מיט משה כצן ביי דער ארבעט

א פאָר כאַראַקטער שטריכן

ליין ניכטערער אַפטימיזם האָט אים קיינמאָל ניט פאַרלאָזט. ער האָט ניט געקאָנט פארטראָגן קלאַגריידי, נעבעכדיקייט, אָפהענטיקייט און פּוסטע רייד און געדאַנקען. נאָר צום יינגערן דור האָט ער געהאַט כמעט אַ סענטימענטאַלע באַציאונג. אָבער איבער אַלעם איז ער געווען דער אנדערשדיקער, דער ניין־זאָגער, דער גלויביקער אין עיקר, נאָר סקעפטיש ביז גאָר צו השערות, צו סברות און געדאַנקען, וואָס זיינען ניט געווען באַפעסטיקט פון איזערנער לאַגיק און שכל הישר.

האָט זיך ניט ביי איינעם געשאַפן דער איינדרוק אַז משה כץ איז דער־ווידערדיק, אַז ער איז שטענדיק קידער־ווידער. וואָס מען זאָל אים ניט דער־ציילן, וועט ער אַפּפּרעגן, חוקר ודרוש זיין. בלויז אַ קורצזיכטיקער האָט גע־קאָנט דערזען אין דעם אַ מין ציניזם. ס'איז אָבער געווען — אַ פאַרשערישער פאַרנעם, אַ שטרעבן צום אמת, אַ וועלן דערגיין צום גרונט פון דער זאָך.

אָזוי איז ער געווען אין זיין שרייבן. דער מענטש און זיין פען זיינען זיינען דאָ געווען איינס. און דאָך האָט מען געקאָנט געפינען ווידערשפּרוכן אין זיין צוגאַנג, איבערהויפּט האָבן דאָס דערפילט די שרייבער וועמענס ווערק ער האָט רעצענזירט.

עס האָט זיך ניט איינמאָל געשאַפן דער איינדרוק, אַז משה כץ האָט זיין קריטישן איבערזיכט געשריבן אין איילעניש, ניט גענוג פארטיפּט, ניט אריינגעלעבט זיך אין דעם מהות פון שרייבערס קאַנצעפּציע.

עס איז געווען אַ גוטמוטיקער קידער־ווידער אין זיין צוגאַנג צו קריטיק. אַט האָט ער, אַ פנים, געלויבט דאָס ווערק, נאָר מיטאַמאָל ווי זיך געכאַפּט, אַז עס זיינען פאראן חסרונות און די פאַר קריטישע באַמערקונגען נאָכן לויב האָבן ניט איינמאָל צונישט געמאַכט די גוטע ווערטער, וואָס ער האָט געהאַט באַשאַנקען דעם שרייבער.

עס איז אָבער ניט געווען קיין בייזוויליקייט אין דעם. ס'איז געווען זיין

סטיל, זיין באַנעם, ניט בלויז מיט דער פען, נאָר אויך אין זיינע רייד, סיי פּערזענלעך, סיי פון דער טריבונע. נאָר ווען מען האָט זיך שפּעטער באַגעגנט מיט משה'ן, האָט ער אייך אויפגענומען מיט אַ נאַטירלעכער פּריינטשאַפּט, וואָס האָט ניט איינמאַל פּריטשמעליעט דעם געטראָפּענעם.

ווי ווייט איך קאָן זיך דערמאָנען, איז מיר אויסגעקומען צו ארבעטן אונטער און מיט משה'ען אַ היבש ביסל יאָרן. מען האָט געקאָנט גאָר א סך לערנען פון אים. ערשטנס, האָט זיין פּערזענלעכער עגאָ זיך ניט גערוקט צו דער מזרח-וואַנט. מעגלעך, אָז עס האָט אים ניט איינמאַל געאַרט וואָס צוליב פּאַרשיידענע סיבות האָט ער ניט באַקומען דעם אָנזען, וואָס איז אים געקומען. נאָר איך קאָן זיך ניט דערמאָנען, אָז ער זאָל עס האָבן ארויסגעוויזן. וועגן זיך אַלס שרייבער האָט ער קיינמאַל ניט גערעדט. הנאה האָבן פון אַן עפיזאָד, אין וועלכן ער איז געווען פּאַרוויקלט, דאָס יאָ, נאָר ארויסשטעלן דעם איך — ניט. אָז משה כּץ איז באַגאַנגען אַ טעות קעגן אַ קאַלעגע־שרייבער האָט ער דאָס ניט געהאַלטן אין זיך, נאָר אַן פּליטערלעך און אַן אַנטעל, צוגעגאַנגען צו יענעם און געמאַכט אַ דערקלערונג, ניט אין דער פּאַרם פון אַן אַפּאָלאָגיע, נאָר ווי אַ גלייכער צו אַ גלייכן. אויב ער האָט דאָס ניט געטאָן תּיכּף ומיד, האָט ער ביי אַ ניט־דערווארטער געלעגנהייט צוגעגעבן זיין מינוס.

די קלוגשאַפּט זיינע איז געווען געוועבט מיט התמאָר און שאַרפּזין, נאָר די וואָס האָבן מיט אים געאַרבעט פון דער נאָענט האָבן אין אים דערקענט אַ וויכהאַרציקן מענטשן, וואָס איז ניט איינמאַל געווען סענטימענטאַל. איבער־הויפּט האָט ער געהאַט איינזעעניש מיט דעם וואָס האָט זיך גענויטיקט אין הילף און ריכטונג אין דער אַרבעט.

ווען איך האָב איבערגענומען די רעדאַקציע פון זשורנאַל „ניי לעבן“ פון איקאָר און ער איז געווען און איז געבליבן אין דער רעדאַקציע פון פּריער, איז ער געווען דער ערשטער מיך צו פּאַרטיידיקן, ווען די פּיילן פון קריטיק זיינען געפּלויגן אויף מיר פון די אַנפּירנדיקע מיטגלידער. אמת, שפּעטער האָט ער, אונטער פיר אויגן, צוגעגעבן אַז טיילווייז איז די קריטיק געווען באַ־רעכטיקט, נאָר ווי אַן עלטערער קאַלעגע האָט ער געהאַלטן פאַר זיין חוב מיך צו באַשיצן.

דאָס זעלבע האָט ניט איינמאַל געטראָפּן אין דער רעדאַקציע פון „אונזער וואָרט“, חודש אַרגאַן פון פּאַלקס אַרדן. איבערהויפּט האָבן זיך דאָרט געפּונען אייביקע „צעטרייסלער“. משה כּץ האָט זעלטן זיי צוגעגעבן מוט. ער האָט תּמיד געפּונען לויב און אַנערקענונג. די קריטיק האָט ער געלאָזט, ווען אַלע האָבן פּאַרלאָזן. צוגעגאַנגען נאָענט, ארומגענומען און אינדערשטיל אַנגעוויזן

אויף הסרונות. דאן האט מען פאר זיך דערזען גאר אן אנדער משה כץ. ווי א קאלעגע־שרייבער איז ער שטענדיק געווען מוכן ומזומן צו העלפן א רעדאקטאר. וואו א שווערע טעמע, וואו אן ענין וואס האט געפאדערט באַ- האווענטקייט, האט מען געוואוסט, אז מען וועט זיך ווענדן צו משה'ן און ער וועט ניט אפזאגן. קאן מען זיך פארשטעלן ווי שטארק ער פעלט אויס היינט־ צוטאג.

מיט א באַזונדער ליבשאפט האט ער זיך באַצויגן צום יינגערן דור שרייבער. ער האט ליב געהאט זייער אטמאספערע, דערפאר וואס אין דער נשמה איז ער שטענדיק געווען יונג און דער ענטוואַרע פון די וואס האבן געוואגט, איז אים געווען באַענט.

ער האט דערמוטיקט א ניי וואַרט, א נייע אונטערנעמונג און דאָס וועלן באַווייזן, אז מען קאן און אז מען וועט. דאָרט וואו אנדערע האבן געזאָגט לאַ מיט אן אלף, האט משה געהייסן פרובירן. איז ער געווען פון די דערמוטיקער ביים גרינדען פון שרייבער פאראיין ביים איקוף און געוואָרן זיין ערשטער פרעזידענט. איז ער געווען אין דער רעדאקציע פון ניי־געגרינדעטן פערטל־ יערלעכן זשורנאַל „זאַמלונגען“, וואס עס איז שווער געווען פאַראַויסצווען, אַז ער וועט געפינען אַ ברייטע נאַכפּאָלגערשאַפט און ווערן אַ מין ליטעראַרישע אינסטיטוציע.

די „זאַמלונגען“ זיינען אים געוואָרן אייגן. אויסערדעם וואס אסתר כץ האט זיך אריינגעוואָרפן מיט לייב און לעבן צו פארזיכערן זיין פינאַנציעלע באַזע. משה האט געהאַלטן אַן אויג אויף די מיטאַרבעטער, וואס האבן שוין אַ צייט לאַנג זיך ניט געוויזן אין זשורנאַל.

עס איז געווען ביי אַ באַנקעט פאַר אַ געזעלשאַפטלעכן טוער. מיר זיינען געזעסן ווייט איינע פון די אנדערע. מיטאַמאַל איז משה צוגעקומען צו מיר און אויף זיין כאַראַקטעריסטישן אופן ארויפגעלייגט די האַנט אויף מיין שולטער און געזאָגט: הערט זיך נאָר איין יונגערמאַן: ווי לאַנג נאָך וועט איר אזוי שווייגן אין די „זאַמלונגען“? גיט עפעס אריין אין קומענדיקן נומער. דערציילט מיר ניט, אַז איר זייט פארנומען. ווער פון אונז איז דען ווינציקער פארנומען? שוין לאַנג ניט געהאט אייערס אַ דערציילונג. איר האט אַ ליד, לידער, — שיקט אריין. מען טאָר זיך ניט דערווייטערן אַזוי.

און עס האט געהאַלטן. איך האב ניט געהאט וואס צו געבן, נאָר אַ דאַנק אים האב איך דערפילט די פליכט פון שרייבן און טאַקע אַנגעשריבן פינף לידער, וואס זיינען דערשינען נאָך אַ לאַנגער צייט פון ניט דרוקן זיך. איינמאַל, מיט דריי יאָר צוריק, ווען עס האט זיך אין דער „מאַרגן־פרייהייט“

געדרוקט טעגלעך מיין ראמאן „א ליבע אין בראַנקס“, האָט משה מיך אָפֿ-געשטעלט און דערלאָנגט די האַנט, וואָס דאָס פלעגט ער ניט טאָן. איך האָב ניט געקאָנט פֿאַרשטיין וואָס ער האָט געמיינט מיט דעם. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז דאָס איז געווען זיין אויסדרוק פון סימפּאַטיע צו מיר.

די מעשה איז געווען, וואָס דער דאָזיקער ראַמאַן האָט ניט נישאָן חן געווען ביי די לייַענער פון דער צייטונג און עס האָבן אָנגעהויבן אריינקומען אַ סך פּראָטעסט-בריוו, ניט בלויז אין דער רעדאַקציע, נאָר אויך שריפטלעכע און מינדלעכע ווענדונגען צו משה כּצ'ן, וועלכער האָט צוליב זיין שוואַכער ראיה, ווי ער האָט שפּעטער דערציילט, ניט געהאַט געלייענט די פּאַרזעצונגען.

די פּראָטעסטן האָבן גורם געווען, אַז משה זאָל זיך נעמען לייַענען אַלע דער-שינענע קאַפיטלעך. דער רעזולטאַט איז געווען זיין „בריוו פון אַ לייַענער“ צו דער רעדאַקציע, וואָס איז, גלויב איך, ווערט דאָ איבערגעדריקט צו ווערן, ווי אַ באַראַקטער־שטריך פון משה כּצ'ן.

וועגן י. א. ראַנטש'ס ראַמאַן „א ליבע אין בראַנקס“

רעדאַקציע „מאָרגן פרייהייט“:

געוויינטלעך, ווי איר ווייסט, שרייב איך אין אונזער צייטונג אַן אַרטיקל, נאָר אזוי ווי איך האָב באַקומען אַ פּאָר בריוולעך און פּערזענלעכע אַנפּראָגן וועגן אַן ענין וועגן וועלכן ס'איז נאָך ניט מעגלעך צו שרייבן אַן אַרטיקל, ענטפּער איך אויף זיי מיט אַ בריוו אין רעדאַקציע.

עס האַנדלט זיך וועגן י. א. ראַנטש'ס ראַמאַן „א ליבע אין בראַנקס“, וואָס דרוקט זיך שוין איבער אַ חודש צייט אין דער „מאָרגן־פרייהייט“.

וועגן אַט דער „ליבע אין בראַנקס“ האָב איך באַקומען פּערזענלעכע אַנפּראָגן צי דענק איך, אַז עס פּאַסט פאַר דער „מאָרגן־פרייהייט“ צו דרוקן אַזאַ ראַמאַן, וואָס איז כלומר־שט, ווי איינער אויפן טעלעפּאָן האָט זיך אויסגעדריקט „פול מיט שונד און פּאַרנאָגראַפיע“.

וויל איך וועגן דעם זאָגן: אַ ראַמאַן, וואָס איז „פול מיט פּאַרנאָגראַפיע“ טאָר זיך ניט דרוקן אין קיין שום צייטונג און אוודאי ניט אין דער „מאָרגן־פרייהייט“, וואָס זאָרט שטענדיק וועגן דערהויבן דעם געשמאַק פון אירע לייַענער. אָבער ווי קאָן מען מיט אַ לייכטן האַרצן באַשולדיקן אַזאַ באַאַנטן און פּאַרנאָגראַפיען שרייבער, ווי י. א. ראַנטש אין שרייבן „שונד און פּאַרנאָגראַפיע“ און די מ. פ. אין דרוקן אזוינס? האָבן די פּראָטעסטירנדיקע אַ טראַכט געטאָן אַז ס'איז מעגלעך, אַז סיי ראַנטש, סיי די „מ. פ.“ פּאַרשטייען וואָס עס איז באַמת אזוינס „שונד און פּאַרנאָגראַפיע“ און וואָלטן אזוינס ניט דערלאָנגט דעם לייַענער?

הגם מיר איז איצט צוליב דעם צושטאַנד פון מיינע אויגן שווער צו לייענען האָב איך ספעציעל צוליב די אָנפראַגן גענומען לייענען דעם ראַמאַן „אַ ליבע אין די בראַנקס“. אורטיילן וועגן זיין ליטעראַרישן ווערט, אָדער חטרונות לייענענדיק פאַרזעצונגען (און אַמאָל דורכלאָזנדיק זיי) איז, פאַר־שטייט זיך, צו פרי. אָבער וועגן די דורכגעלייענטע קאַפיטלען וויל איך זאָגן מיט דער פולסטער איבערזייגונג, אַז דאָס איז זייער ווייט פון שונד און אָודאי שוין פון פאַרנאָגראַפיע, און אַז ס'איז פאַרקערט, אַ אינטערעסאַנטער, ערנסטער ראַמאַן, וואָס איז געבויט אויף דעם לעבן, וואָס איז אַלעמען באַקאַנט און וואָס שטעלט שאַרף פראַבלעמען וועגן עלטערן און קינדער, וועגן אימיגראַנטישע טאַטע־מאַמעס און אמעריקאַנישע קינדער, וואָס מוזן אַלעמען אינטערעסירן. די פראַבלעם פון קינדער, וואָס מיינען, אַז זיי האָבן גאַרניט וואָס צו לערנען ביי זייערע „גרינהאַרן“־עלטערן און וואָס זוכן זייער קאַמפּאַניע און געפינען זייער „מאַרל“ אין קענדי־סטאַט, איז אַ שאַרפע — מיר הערן וועגן איר טאַג־טעגלעך, זי ברענגט צו אַ סך טרויעריקע און מיאוסע דער־שיינונגען און אַפּקערן פון איר דעם קאַפּ אונטערן אויסרייך אַז דאָס איז כלומר־ישט שונד און פאַרנאָגראַפיע, מיינט פאַרמאַכן די אויגן אויף דער ווירק־לעכקייט .

וואָס איז שייך די באַצייכענונגען פון שונד און פאַרנאָגראַפיע, מיט וועלכע אייניקע וואַרפן זיך אַזוי לייכט, וויל איך זאָגן, אַז זיי פלאַנטערן די יוצרות. שונד מיינט אַזאַ ווערק, וואָס איז ניט געבויט אויף ערנסטע לעבנס־געשעענישן און אידיען, נאָר אויף צופעליקע סענסאַציאָנעלע טרעפענישן, וועלכע זיינען סירוב נישט געשטויגן, ניט געפּלויגן. און פאַרנאָגראַפיע, מיינט דאָס ריידן און מאַלן אין דער וואַלגאַרסטער פאַרם געשלעכטלעכע אַקטן און בכלל געשלעכט־ענינים. אין דעם זינען קאָן מען ניט און מען טאָר בשום אופן ניט פאַרוואַרפן י. א. ראַנטש'ס ראַמאַן. שונד און פאַרנאָגראַפיע“ אפילו אויב ס'איז אמת, אַז אין די ערשטע פאַר קאַפיטלען פון ראַמאַן האָט ער באַנוצט אַ פאַר אויסדרוקן, אַן וועלכע מיוואַלט זיך געקאַנט באַגיין, איז דאָס אָבער בשום אופן ניט כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם גאַנצן ראַמאַן, — דער ראַמאַן איז אַ גוטער און אינטערעסאַנטער, ער באַרירט אַ זייער וויכטיקע פראַבלעם און פאַרדינט אַן ערנסטע אויפמערקזאַמקייט פון די לייענער.

אייער משה כץ.
(אויגוסט 18, 1957)

מיר האָבן אַלע געוואוסט אַז משה איז אַ חולה מסוכן, נאָר ער אליין איז געווען דער לעצטער דאָס אַרויסצוווייזן. שטענדיק גרייט מיט אַ וויץ און אַ

הלצה. ניט געוואלט רעדן וועגן זיך, אדער מען זאל רעדן וועגן אים. זאגט מיר בעסער וואס הערט זיך באַ אייך?

ס'איז געווען מיט אַ צוויי יאָר צוריק אין מאיאמי ביטש. דער יערלעכער באַנקעט פארן יידישן מוזיק פארבאנד. משה און אסתר זיצן אין פרעזידיום. אסתר בעט זיך, אַז מען זאל משה'ן ניט געבן קיין וואָרט. שטרענגער אַנזאָג פון דאָקטאָר. באַשליסט מען, אַז מען וועט אים בלויז אויסרופן זיך צו באַווייזן פאַרן עולם. ער קוקט אויס זייער שלעכט. דאָס פנים גרוי, די אויגן פארנעפלט. ס'איז ניט גוט, איז אסתר פאַרוואָרגט.

די פראַגראַם גייט אָן. משה'ס נאָמען איז שוין דערמאָנט געוואָרן פון פאַר-זיצער. ווי תמיד באַקומט ער דעם גרעסטן אַפלאַז. עס וואָלט געווען יושרדיק אַז ער זאל אהיימגיין רוען. דער צעטל רעדנער איז אַ לאַנגער. די רייד זיינען ווידערהאַלנדיקע.

מיטאַמאָל קומט אסתר צו צום פאַרזיצער.

— משה וויל עפעס זאָגן. עס העלפט ניט דאָס בעטן זיך ביי אים. ער פאַלט ניט דעם דאָקטאָר. איך פארהאַף אַז ער וועט ניט רעדן מער ווי פינף מינוט.

משה, דער געבאַרענער רעדנער, פאראינטערעסירט דעם עולם פון ערשטן מאָמענט אָן. ער האָט שטענדיק וואָס צו זאָגן, אַן אייגן וואָרט, אַ קלוג וואָרט. דאָסמאָל דערגאַנצט ער דאָס ניט דערזאָגטע. אַלע האָבן געלויבט די ארבעט פון מוזיק פארבאנד, נאָר משה האָט איינגעזען אַז וויכטיקע פונקטן זיינען אויס-געלאָזן געוואָרן. עס וועט דאָך זיין אַן אומפארמיידלעכער אַפיל פאַר פאַנדן און דער עולם דארף אַפשאַצן מער די טעטיקייט פון אַט דער וויכטיקער אינסטיטוציע. גערעדט האָט ער פופצן מינוט און דער עולם האָט געלערנט, געזעסן פאַר-כאַפט פון די פשוטע, קלאָרע, עפעס-זאָגנדיקע ווערטער.

און ווען מען האָט גענומען אויסרופן שפעטער די נעמען פון די ביישטייערער איז צווישן די ערשטע געווען דער נאָמען משה כץ. ער האָט געגעבן מער ווי די וואָס האָבן געקאָנט אַ סך מער ווי ער געבן.

דאָס לעצטע מאָל האָבן מיר זיך געטראָפן ביים געזעגענונג-אָוונט, וואָס דער שרייבער פאראיין האָט אראַנזשירט פאַר אים און אסתרן. ער איז אריי-געקומען ווען דער עולם איז שוין געזעסן ביי די טישן, נאָר מען האָט געפילט אַז ער וויל צוקומען צו יעדן איינעם און דריקן די האַנט.

אין זיין לעצט וואָרט האָט ער ניט דערמאָנט זיין צוריקקומען קיין אמעריקע. אַלע זיינען ארויס אונטערן איינדרוק, אַז דאָס האָט ער זיך מיט אונז געזעגנט אויף שטענדיק.

דער שעפער־שער יעקב שייפער

די צייט פארמעקט, די צייט ווישט אָפּ. פאראן אָבער אייביקייטן, פאראן פעלזן פון גראַנטי און קיזלשטיין, וואָס לאָזן זיך ניט פאַרשטויבן. דאָסזעלבע מיט מעשים פון מענטשן. יעקב שייפערס ווערק וועלן בלייבן. איצט, פיר און צוואַנציק יאָר נאָך זיין טויט, זינגען מיר זיינע לידער, ווי זיי וואָלטן געווען אינגאַנצן ניי, ווערן מיר אַליין אָפּגעפרישט דורך זיי. און נאָך מער. זיינע ווערק דרינגען ערשט אריין אין דער מוזיק־אייביקייט. דאָס וואָס שייפער האָט געוואָלט דערגרייכן ביים לעבן, דאָס וועגן וועלכן ער האָט געטרוימט בהדרי חדרים — איז איצט פארווירקלעכט געוואָרן. דער יידישער מוזיק פארבאַנד האָט ניט לאַנג צוריק אַרויסגעגעבן דאָס פראַכטפולע בוך מיט 22 געקליבענע לידער־נאָטן פון יעקב שייפער. „איך הער אַ קוֹל“ הייסט דאָס בוך. ווי וואָלט שייפער זיך געפרייט מיט דער אויסגאבע! ווי שטאַרק ער וואָלט הנאה געהאַט פון דעם פיזישן אויסזען פון בוך. ס'איז גענומען געוואָרן פון מאָריס ווינטשעווסקי'ס ליד, צו וועלכן שייפער האָט קאָמפּאָנירט מויזיק

איך הער אַ קול, אַ יאָמער קול,
אַ שמערצלעכן געשריי
איך הער אים, דוכט זיך, אויף אַמאַל,
אין ערטער אלערליי.

ווי אַלט די ווערטער זיינען און דאָך ווי צוגעפאַסט צום היינטיקן טאַג. ווי טרעפלעך קלינגט די מעלאָדיע שייפער'ס, מיט'ן האַפּערדיקן פינאַל: „די צייט איז לאַנג שוין אויף דער צייט, דאָס גייט די צייט צו קינד!“ איך ווייס ניט ווי גרויס ס'איז דער טיראַזש פון דעם שייפער מוזיק־בוך, נאָר זיכער איז, אַז דורך דעם בוך וועט שייפער'ס קול דערגרייכן אין אַלע ווינקלען פון דער וועלט; אַז אין טויזנטער היימען וועט מען די לידער אויס־זינגען, אַז כאַרן וואָס האָבן געהאַט גרויסע שוועריקייטן מיט געפינען אַ פּאַסיגן רעפּערטואַר, וועלן דורכן שייפער־בוך גאָר אַ סך געהאַלפן ווערן. און גערעכט איז געווען נ. בוכוואַלד, וואָס שרייבט אין זיין פּאַרוואָרט צום בוך, אַז —

„כדי צו באַנעמען שייפערס מוזיק, איז נישט גענוג צו שטודירן זיינע נאָטן. מען דארף באַנעמען שייפער'ן ווי אַ גאַנצקייט; זיין פּערזענלעכקייט, זיין לעבנס־געשיכטע, זיין סביבה, זיין קוק אויפ'ן לעבן. אַלץ צוזאַמען איז די שייפער־טראַדיציע און אַלץ צוזאַמען איז פּאַרקערפּערט אין דער מוזיקאַלישער שייפער־ירושאָה.“

די שייפער־פּערזענלעכקייט האָט געלאָזט איר שטעמפל אויף זיינע לידער און דורך זיי בלייבט פאַר אונז גאַנץ דער מענטש שייפער. די צייט האָט ניט אָפּגעמעקט זיין גייסט, נאָר, פּאַרקערט, אים פאַרשטאַרקט. די איציקע געשעענישן אויף דער וועלט נויטיקן זיך אין דעם מונטערן קול פון אַ יעקב שייפער. ניט ציטערן, ניט באַהאַלטן זיך אין די לעכער פון פּחדנות, ניט אייננעמען אַ שטומע־ניש, — נאָר פּאַרקערט: לאָזן הערן דאָס קול פון אָון פאַר גערעכטיקייט, לאָזן הערן דורך וואָרט און טאַט דאָס אומשטערבלעכע שייפער־קול.

פאַר די, וואָס האָבן געקענט שייפער'ן אינטיים, האָבן די יאָרן פון זיין אוועק־גיין פון אונז ניט אינגאַנצן פאַרהיילט די וואונד, וואָס זיין טויט האָט פאַרשאַפּט. ער איז צוגענומען געוואָרן צו יונג. נאָך קיין 50 יאָר ניט אַלט געווען. נאָך געקענט לעבן היינט־צוטאָג און שאַפן. קיין צווייטער שייפער איז דערוויל ניט צוגעקומען. מען האָט באַשולדיקט זיין איבעראַרבעטן זיך אין דער האַרץ־אַטאַקע, וואָס האָט אים פאַרקירצט דאָס לעבן.

ס'איז געווען אמת. שייפער האָט געהאַט געארבעט צו שווער, צופיל דאַגות געהאַט, צופיל האַרץ־עסענישן. ער איז געווען קאַמפּאָזיטאָר, דירי־גענט, אָרגאַניזאַטאָר, פאַרוואַלטער, געזעלשאַפּטלעכער טוער.

מען האָט אַ סך געשריבן וועגן יאַנקל'ען — נאָך זיין טויט. נאָר מ'האַט כמעט זיך ניט אָפּגעשטעלט אויף נאָך אַ געביט פון זיין פּילזיטיקער טעטיקייט, וואָס איך וויל דאָ בלויז באַרירן.

יעקב שייפער איז יאָרן לאַנג געווען דער דיריגענט פון קינדער־כאָרן אין אונזערע שולן. צו זינגען מיט אַ הונדערט קינדער איז גאַרניט קיין לייכטע אַרבעט געווען. געוויינלעך פלעגן די רעפּעטיציעס פאַרקומען שבת אינדערפרי. פרייטאָג פלעגט ער רעפּעטירן מיט דערוואַקסענע, אהיימקומען צוויי־דריי אַזיגער פאַרטאָג. ער האָט דאָן, דוכט מיר, געזונגען אין נואַרק. צען אינדערפרי האָט ער שוין געדאַרפּט איינשטודירן מיט די קינדער אין דער קאַפּעראַטיווער קאָלאָניע, וואו ער האָט אויך געהאַט געוואוינט.

כד ניט צו פאַרשפּעטיקן, האָט ער זיך געבעטן ביי די קינדער, אַז מען זאָל אים קומען אויפוועקן מיט אַ שעה פריער. עס האָבן זיך געפונען בעלנים וואָס האָבן עס געטאָן. איך האָבן אויף זיך דאָן גענומען די פּונקציע פון אַיינ־

אַרדענען דעם זאל און אויסזעצן די קינדער אַזוי, אַז ווען ער האָט זיך באַוווּן פלעג איך שטיין אויף דער פלאַטפאָרמע און דערציילן עפעס פאר די קינדער. אין זאל איז געווען שטיל, די בענקלעך אויסגעשטעלט, די קינדער אויף זייערע ערטער, די מאַנטלען אוועקגעלייגט, די קיי-גומי אויסגעשפיגן. . .

ווען יאַנקל איז אריינגעקומען אין זאל און געטראָפן אַלץ אין אַרדענונג האָבן זיינע אויגן אויפגעלויכטן. זיין פנים האָט געשיינט פון צופרידנקייט. ער איז ארויפגעשפרונגען אויף דער פלאַטפאָרמע, צוגעלאָפן צו דער פּיאַנאָ, אַ קיצל געטאַן די קלאַוישן, צו דער פרייד פון די קינדער, און די רעפעטיציע איז גע-וווינטלעך אַוועק אַ גאַנג. אין איין שעה צייט האָט ער וואונדער באַוווּן. די קינדער זיינען ארויס פון זאל מיט אַ פריש ליד. און ער אַליין האָט נאָך אריינגעכאַפט אַ ביסל אַ שפּאַציר אין פאַרק, כסדר קוקנדיג אויפן זייגער: צוויי אַ זייגער אַ מיטינג, פינף אַזייגער אַ קאַמיטע, אין אַוונט אַ רעפעטיציע. . .

אין מיין ארבעט, ווי דער סעקרעטאר פון יידישן מוזיק פארבאַנד, קומט מיר אויס, ממש טאַג-טעגלעך, צו בלעטערן שייפערס ירושה, סיי די געדרוקטע מוזיק און אָפט זיינע געבליבענע מאַנוסקריפטן. — נאָטן געשריבן אויף שלעכטן פאַפּיר מיט אַ בלאַסן בלייער. ליגט ביי אונז דער אַרכיוו אין אַ שאַפּע און ביון היינטיקן טאַג האָט מען דאָרט קיין אַרדענונג ניט געמאַכט. נעמט זיך ניט קיין מוזיקער די מי דאָס צו טאָן און ווי לאה שייפער דערקלערט זיינען דאָרט פאַראַן פאַרענדיקטע נאָך ניט געזונגענע זאַכן.

מיר האָבן צו פאַרדאַנקען י. ב. בייליניס בוך וועגן שייפערן אויסצוגונפיען יעקב שייפערס גאַנג אין זיין קורצן לעבנס שפּאַן. זיין ביאָגראַפיע שפּיגלט אָפּ אַ טאַלאַנט וואָס איז געווען איינגעגלידערט אין די שיכטן פון די ברייטע פּאַלקס-מאַסן. ער האָט ליב געהאַט דעם פשוטן מענטשן און זיין לעבן אים געווידמעט. דער אויסוואַל פון זיינע טעמעס, די ליטעראַטור פאַר זיין מוזיק, איז געווען ניט צופעליק, נאָר געזוכט און גענישטערט. ער האָט שטענדיק געהאַט פאַר די אויגן אי דעם זינגער אי דעם צוהערער, געוואויגן און געמאַסטן יעדעס וואָרט. איך האָב געהאַט די גוטע געלעגנהייט צו באַאַבאַכטן שייפערן אין דעם פּראָצעס פון אויסקלייב פון לידער פאַר זיינע קאַמפּאָזיציעס.

נאָך אין 1922, ווען די ניי געגרינדעטע ארבעטער רינג שולן אין שיקאַגאָ, וואו מיר ביידע האָבן דאָן געוואוינט, האָבן זיך געשאַפן אַ נאָמען מיט זייערע קינדער כאָרן, וואָס זיינען געווען אַנגעפירט פון יאַנקלס יוגנט חבר אשר מאַנוסאַוויטש, האָט שייפער געבעטן דיכטער און לערער, אַז זיי זאלן אים העלפן אויסקלייבן לידער פאַר מוזיק. איך האָב געהאַט פאַרגעשלאַגן ש. אַנסקייס „וואַנדער ליד“. שייפערן איז עס געפעלן געוואָרן. מיר דוכט זיך, אַז ער האָט

געהאט אָנגעהויבן ארבעטן אויף דעם, נאָר ביי א קאַנצערט פון דער ארבעטער רינג שול האָט אַ קינד רעצעטירט י. ל. פרצעס „צוויי ברידער“ און שייפער איז פארכאַפט געוואָרן און אַלץ איבערגעלאָזט אין אַ זייט. אזוי איז געשאַפן געוואָרן איינע פון זיינע געלינגענסטע אַראַטאָריעס.

ווען לענין איז געשטאַרבן, האָט שייפער געוואַלט אַז איך זאָל גלייך אָנ-שרייבן אַ ליד פאַר אים. צו זיין איבעראַשונג איז דאָס ליד שוין געווען פאַרטיק, דערפאַר וואָס איך האָב דאָס געהאַט אָנגעשריבן ביינאַכט, גלייך ווי די נייעס איז געהאַט אָנגעקומען. אַ נאַכט שפעטער איז שייפער שוין ניט געשלאָפן. ער האָט זיך פאַרשפאַרט אין זיין צימער און געשאַפן די מוזיק פאַר געמישטן כאָר. אין דריי טעג ארום האָבן עס שוין די זינגער רעפעטירט. דאָס ליד איז איבערזעצט געוואָרן אין אַ צאָל שפּראַכן.

שייפער האָט געשריבן מוזיק צו נאָך אַ צאָל לידער מיינע. „צום זיג“ האָב איך געדאַרפט צופאַסן צו דער מוזיק וואָס מען האָט שוין געהאַט געזונגען. די ווערטער זיינען פון יואל סלאָנים. נאָר די צייט האָט געפּאָדערט אָן אַנדער טעקסט. די כאָרן האָבן גענומען זינגען מיין טעקסט. עס איז אָבער געקומען אַ מאַמענט, ווען איך האָב אַיינגעזען אַז אַ טייל סטראָפּן מיינע זיינען ניט צור-געפאַסט צו דער נייער צייט און סלאָנימ'ס סטראָפּן זיינען ווידער געוואָרן צייטיק. איך האָב דערפאַר געמאַכט אַ קאַמבינאַציע און די כאָרן זינגען איצט דעם פאַר-איינקטן טעקסט.

שייפער האָט געבעטן, אַז איך זאָל שרייבן אַ טעקסט צו אַ כאָר פון „פרינץ איגאָר“ פון באַראָדין. די כאָרן האָבן באַלד געזונגען מיין „ניט געברומט“. אין 1921 האָט שייפער געשריבן מוזיק צו מיין „הונגער מאַרש“ (פּראַגמענט). אַ באַזונדערן מזל האָט געהאַט מיין „מען רופט“. ערשטנס, איז דאָס געווען דאָס איינציקע ליד שייפערס וואָס האָט דערזען די ליכטיקע שיין אין אַן ענגלישן מוזיק זשורנאַל. ס'איז דערשינען אין 1929 אין ניו יאָרק אין טהאַרנאָטאָן וו. עלען פאַרלאַג, וואָס האָט אַפּצווייגן אין לאַנדאָן און אין אויסטראַליע. דער אָנ-געזעענסטער מוזיק זשורנאַל „מיוזיקעל קוריער“ דרוקט איבער דעם טעקסט (איבערזעצט פון מאַגיל) און שרייבט וועגן דער קאַמפּאָזיציע, אַז שייפער איז אַ קאַמפּאָזיטאָר פון פיל מער ווי אַ דורכשניטלעכן גראַד... די האַנט פונעם מייסטער זעט זיך אין יעדער פּראָזע פון דער מוזיק“. צווייטנס, האָט שייפער פּאַקטיש געשאַפן דריי מאָל מוזיק צום זעלבן קליינעם ליד. די ערשטע קאַמפּאָזיציע, וואָס ער האָט אָנגעהויבן איינשטודירן מיטן דאָן טאָנער כאָר און וואָס איך האָב בלויז געהאַט די מעגלעכקייט צו הערן זינגען פון אַ פּאַר פון די כאָריסטן פּריוואַט, האָט ער מיטאַמאַל באַשלאָסן צו פאַרניכטן.

מיט דעם איז פארבונדן אַ שטריך פון שייפערס אויסגעהאַלטענעם, ריינעם כאַראַקטער. ביי אַ צוזאמענפאַר פון מוזיק פארבאַנד אין קליוולאַנד האָט שייפער זיך געטראָפן מיט אַשר מאַנסאָוויטש, וואָס איז דאן אריינגעצויגן געוואָרן אין דער ארבעט אַלס דיריגענט אין מילוואַקי. מאַנסאָוויטש האָט אין אָונט פאר־ בעטן יאַנקלען צו זיך אין האַטעל־צימער און דאָרט פאר אים אַנטפלעקט, אַז ער האָט אָנגעשריבן אַ גרעסערע קאָמפּאָזיציע אויף „מען רופט“. נאַטירלעך האָט אַשר ניט געוואוסט, אַז שייפער האָט שוין פריער געהאַט געשריבן מוזיק צום זעלבן ליד און אַז איין כאַר רעפּעטירט עס שוין איין. שייפער האָט געוואוסט אַז אַשרן קומט אָן זייער שווער צו שרייבן עפעס און דערפאַר האָט ער אים שטאַרק דערמוטיקט און פאַרשוויגן אינגאַנצן דעם פאַקט, אַז עס איז שוין פאַראַן זיין אייגענע מוזיק צו „מען רופט“.

צוריקקומענדיק קיין ניו יאָרק האָט שייפער גלייך פאַרניכט די קאָמפּאָזיציע. צום באַדויער איז אַשר אינגיכן געשטאַרבן און די פאַמיליע ווייס ניט, וואָס עס איז געוואָרן פון דער מוזיק צו „מען רופט“.

אין אַ יאָר ארום האָט שייפער ווידער געשריבן מוזיק צו „מען רופט“. אַט די מוזיק איז געבליבן און ארויסגעגעבן געוואָרן פון פאַרלאַג. ווען שייפער האָט זיך גענומען צו דער אַראַטאָריע „געוויטער“ האָט ער אין יענעם מאָנטאַזש ווידער געפונען דעם טעקסט פון „מען רופט“, וואָס דער צוזאַמענשטעלער יוסף גרינשפאַן האָט געהאַט אריינגענומען. שייפערן האָט דאָס ניט געאַרט. ער האָט זיך באַנוצט מיט דעם מאַטיוו פון „אַן די פיקעט לאַינ“, וואָס ווערט אָפט ווידערהאַלט אין די ווייטערדיקע טיילן.

ניט איינמאַל פלעגט שייפער זיך באַקלאַגן, אַז ער פאַרשאַפט זיך שונאים צווישן די דיכטער וואָס שיקן אים צו זאַכן, נאָר זיי „נעמען אים“ ניט. ער האָט אַ סך געלייענט און געהאַט באַשטימטע מיינונגען וועגן פאַעזיע. זיין טרוים איז געווען צו שרייבן אַן אַראַטאָריע וועגן א יידישן אימיגראַנט, וואָס העלפט בויען א בעסערע אמעריקע.

עס איז אונזער שולד וואָס שייפערס מוזיק, וואָס טראַגט אי אַ יידישן, אי אַ אַוניווערסאַלן כאַראַקטער, איז נאָך ניט פאַפולער אויסער אונזערע אייגענע ראַמען. „די צוויי ברידער“ קאַנען און דאַרפן געזונגען ווערן ניט בלויז פון יידישע כאַרן. עס איז פאַראַן אַ גוטע ענגלישע איבערזעצונג, וואָס איז זינגבאַר.

מארק שאגאל — און די קלעזמער שפילן . . .

סאלאמאן גאלוב-דער יידישער טרובאדור

לס איז געווען מיט א יאָר דרייסיק צוריק. יידישע יונגעלייט האָבן אָנגעפילט די זאָלן אויף דער איסט סייד צו סאַלאַמאַן גאַלוב'ס קאַנצערטן, און ניט זיין קול איז מען געקומען הערן, נאָר זיין פּערזענלעכקייט האָט געלאָקט צו זיך. מען האָט געוואוסט, אז ווען סאַלאַמאַן גאַלוב וועט ארויף אויף דער בינע, וועט ער זיך באַהעפטן מיטן עולם.

ניט קיין קאַנצערטיסט איז גאַלוב געווען, נאָר אַ פּאַלקס־זינגער, אין אמת'ן זין פון וואָרט. סיי די מעלאָדיעס זיינע, סיי די טעקסטן וואָס ער האָט געשריבן און צו זיי קאַמפּאָנירט מוזיק, — האָבן געטראָגן דעם כאַראַקטער פון זינגען בציבור. און טאַקע נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגעזונגען אַ פּאַר לידער, האָט ער זיך געווענדט צו די פּאַרזאָמלעטע און זיי אָנגעוואַרעמט מיט זיינע נשמה'דיקע, פּאַלקסטימלעכע און שטענדיג אויפמונטערנדיקע ווערטער און ס'איז אים תמיד געלונגען אריינצוציען דעם עולם אין א זמר'ל.

דער דאַמאַלסדיקער יונגער אימיגראַנטישער עולם האָט אָנגעקוואַלן פון סאַלאַמאַן גאַלוב'ס היימישקייט, דאָס געמיינזאַמע זינגען האָט אלעמען פאַראייניקט, דערנעענטערט, פאַרברידערט.

איבערהויפט האָבן זיך מיט גאַלוב'ס אויפטריטן מחיה געווען די ליבהאַבער פון בעסערן יידישן ליד. גאַלוב האָט פאַרפּאַסט מוזיק צו די מאַדערנע, אין יענער צייט, יידישע דיכטער. זיין ערלעכקייט, זיין ליבע צום נייעם יידישן וואָרט האָט אים אָפט באַוואויגן אויסצוקלייבן טעקסטן פון ניט־באַוואוסטע יידישע פּאַעטן און זיי פּאַפּולער מאַכן דורך זיין מוזיק.

גאַלוב איז דערפאַר אויף דער בינע געווען אַ מין קאַמבינאַציע פון אַ זינגער, קאַמפּאָזיטאָר און אַגיטאַטאָר פאַר דער בעסערער יידישער ליטעראַטור. אין דער זעלבער צייט איז ער געווען דער פּאַלקס־לערער. און דער עולם איז ארויס פון זאָל אַ זינגענדיקער, מיט אַ מעלאָדיע פאַרן שאַפּ, מיט אַ פּאַר נייע פּערזן אין זכרון.

סאַלאַמאַן גאַלוב'ס מוזיקאַלישער איינפלוס האָט זיך אויך געלאָזט פילן איי־בערן לאַנד. גאַלוב איז כּסדר אַרומגעפאַרן און געבראַכט מתנות — יידיש גע־

ואנג. פאעזיע פון היינט-צייטיקע פאעטן צו יידן, אין די פארוואַרפנסטע שטעט און שטעטלעך איבער אמעריקע. און מיט זיין געזאנג האָט ער זיי אנטקעגן-געטראָגן זיין גוטמוטיקע, אָנגענעמע פּערזענלעכקייט, וואָס איז געווען אַ מוסטער פון פּאַלקסטימלעכקייט. ניט קיין סטאַר איז צו זיי געקומען, נאָר אַ צוגעלאָזענער זינגער פון דער פּאַלקס-מאַסע, וועלכער פאַרמאַגט אין זיך אוצרות, מיט וועלכע ער נעמט זיך ניט איבער.

ער איז אויך געווען טעטיק אויפן שרייבערישן געביט. כסדר געדרוקט ארטיקלען, עסייען, באַריכטן וועגן מוזיקאַלישע געשעענישן אויף דער יידישער גאַס. אויסער דעם האָט ער ארויסגעגעבן זאַמלונגען פון זיינע מוזיקאַלישע שאַפונגען, וואָס מען האָט געקענט געפינען אין גאַר א סך הייזער.

מיר איז אויסגעקומען, אין משך פון צענדליקער יאָרן, צו זיין אין היימען, וואו אויף דער פּיאַנא איז געלעגן גאַלוב'ס מוזיק. גאַר אַ סך קינדער, וואָס האָבן זיך געלערנט מוזיק, האָבן אײַנשטודירט גאַלוב'ס לידער. עס איז געוואָרן ווי אַ מאָדע צו קענען זינגען גאַלוב'ס א ליד אין אַ יידישער שטוב.

נאָר פון דער גאַנצער פּאַפּולאַריטעט זיינער האָט גאַלוב תמיד אונטער-געהונגערט און יאָר נאָך יאָר האָט מען פאַר אים אראַנזשירט „יוביליי-פּייערונגען“. די פּאַר דאלאַר וואָס ער האָט אריינגעקראָגן, האָט ער מערסטנס פאַרנוצט ארויס-צוגעבן נייע קאַמפּאָזיציעס.

אין די דריי צענדליק יאָר, וואָס איך האָב אים געקענט, האָב איך אים שטענדיג געטראָפּן אַ מונטערן און עס האָבן אים קיינמאַל ניט אויסגעפעלט קיין גוטע רייד פאַר זיינע קאַלעגן און מיטמענטשן.

די קריטיקער האָבן געהאַט אויסצוועצן, אז גאַלוב'ס מוזיק איז צו סענטי-מענטאַל, צו זיס. נאָר גאַלוב אליין האָט אויף דעם געענטפערט, אַז ער שטאַלצירט מיט אַזאַ קריטיק. ער שרייבט פאַרן פּאַלק, האָט ער דערקלערט, און דערפאַר דאַרף דאָס ליד זיין קלאָר און מעלאָדיש: די ווערטער דאַרפן אריינדריינגען אין דער נשמה און די מוזיק דאַרף ווערן פּאַפּולער, כדי צו האָבן אַ וואָס-גרעסערע אָנהענגערשאַפט.

ווען סאַלאַמאַן גאַלוב איז מיט אַ צוועלף יאָר צוריק טיילווייז פאַראַליזירט געוואָרן, איז דאָס געווען אַ גרויסער פּערזענלעכער אומגליק פאַר אים און זיין הויז-געזינט, נאָר עס איז אים ניט אַיינגעפאַלן אויפצוגעבן זיין שאַפן. ער האָט געוועבט חלומות — תמיד זיך ארומגעטראָגן מיט פלענער פאַר מוזיק-פּעסטיוואַלן, פאַר ברענגען פּאַלקס-מוזיק צו ברייטע מאַסן — און ניט געפילט, אָדער געשאַפן דעם אײַנדרוק אַז ער פילט ניט. — ווי די שווערע קראַנקהייט זיינע נעמט אַלץ ווייטער די אויבערהאַנט איבער זיין גוף.

בלויז איבער זיין גוף. ביז'ן לעצטן טאָג האָט זיין מוח געארבעט נאָרמאַל. צען יאָר צייט האָט ער זיך געפונען אין דער בית אברהם היים פאר אומהיילבארע. דאָרט איז ער אויסגעגאַנגען דינסטאָג אָוונט דעם 17טן יוני.

ווען איך האָב אים באַזוכט מיט אַ יאָר צוריק — און עס איז שוין דאָן געווען אַ גרויסער ווייטאָג צו קוקן איוף זיין איינגעדארטקייט — האָט ער גלייך גענומען זינגען מיין ליד „יום טוב“, צו וועלכן ער האָט פארפאסט מוזיק. פון זיינע אויגן האָבן זיך געקייקלט גרויסע טרערן. דאָס ליד האָב איך געווידמעט קלמן מרמר'ן און גאלוב איז געווען אַ נאָענטער פרייטנ און שטאַרקער פארערער פון מרמר'ן.

יוני 1952

דער ברויזנדער ב. ריווקין

פון אלע שרייבער אויף דער יידישער גאס איז ער, דוכט זיך, געווען דער שוימיקסטער, דער קאכיגסטער, דער וואס האט זיך צום שטארקסטן גענומען צום האַרצן דעם גורל פון דער יידישער ליטעראַטור און קולטור. עס וועט אפשר קלינגען ווי אַ פאַראַדאַקס, נאָר עס איז געווען דער ביטערער אמת, און די וואס האָבן זיך מאַטעריעל און באַלעבאַטיש איינגעפונדעוועט אין יידישן צייטונג-קרייז, — וואס איז ביי אונז אויך במילא דער ליטעראַרישער קרייז, — די האָבן זיך באַצויגן צום צושטאַנד פון יידישן וואָרט גאַנץ גלייכגילטיק; און ב. ריווקין, ער, וואס איז קיינמאַל נישט געווען באַזאַרגט מאַטעריעל, ער האָט זיך תמיד געריסן אַ פאַלע. ער האָט געקעמפט, ער איז געווען אומרואיק, ער האָט געמאַנט, געפאַדערט, גע-קלאַפט מיט ביידע פויסטן אין טיש — נישט פאַר זיך, חלילה, ווי אַנדערע שרייבער, נאָר פארן אַלגעמיינעם וואוילזיין פון בעסערן וואָרט. ער האָט זיך אַנגענומען יענעם קריוודע, נישט זיין אייגענע.

„דער כוח פון טאַלאַנטלאָזיקייט איז חוצפה“, האָט ריווקין געשריבן. ער דערקלערט מלחמה ביידע — אי דער טאַלאַנטלאָזיקייט, אי דער חוצפה, וואס פא-ראַדירט ביזן היינטיקן טאַג מיט אַ פאַריסענעם קאַפּ אין דער קולטור-געזעל-שאַפטלעכער סביבה.

אַנדערע שרייבער האָבן זיך געראַנגלט צו געפינען טעמעס, געזוכט מיט ליכט דאָס וואָרט, וואס איז ערגעץ-וואו נעלם געוואָרן. פאַר ריווקינען איז דאָס גאַנצע יידישע לעבן אין אַלע זיינע פאַזן געווען אַ שפרודליקע טעמע. און ווען ס'איז געקומען צום וואָרט איז עס שטענדיק אריבער די ראַנדן, איז עס געווען אַנגעזאַפט מיט אינהאַלט און שאַרפזין, מיט זאַלץ און פעפער, מיט אַ יש.

בלעטערט די דיקע העפטן פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט און איר געפינט דאָרט נישט ריווקינ'ען. און דווקא דאָרט איז זיין פלאַץ געווען, דווקא דאָרט וואַלט ער זיך געקענט אַנטפלעקן אין זיין פאַרשערישקייט. אפשר דערפאַר וואס זיין צוגאַנג איז געווען אַ סאַציאַל-שעפערישער, אפשר דערפאַר איז ער געווען „טאַבו“ אין דער איווא. ער האָט אריינגעבלאַזן אַ לעבעדיקן אַטעם אין געשיכטע, אין סאַציאַלאַגישע טעזעס, אין דער ליטעראַטור-געשיכטע און אין דער ליטע-

ראטור-קריטיק. און דאס האט „איווא“ ניט געטויגט. וואלט ער זיך געגריבלט אין שמות, אין דאטעס, אין ציפערן, וואלט זיין ווארט געגאנגען אויף שטאלצן, וואלט ער מסתמא געווען א פערסאנא גראטא. נאר ניט ריווקין. ער איז געווען צו שעפעריש, צו אייגנארטיק, צופיל האט פון אים געברויזט מיט פערזענלעכקייט און אידייען-ענערגיע.

א לעבן לאנג געווידמעט זיך צום יידישן ווארט. ער האט תמיד מקרב געווען יעדן אנפאנגער וואס האט געהאט אין זיך א פונק פון טאלאנט; ער האט ליב געהאט דעם סיום הספר; דער ערשטער געווען צו באגריסן דעם נייעם מחבר מיט זיין דערשיינענעם ווערק.

ריווקין איז געווען פארליבט אין דער ליטעראטור, דערפאר האט אים ווי געטאן פון באגאנגענע קעגן אים עוולות, דערפאר האט ער געליטן ניט בלויז עטיש, נאר אויך מאטעריעל.

2.

מיט אן אכט יאר צוריק איז מיר אויסגעקומען צו ארבעטן צוזאמען מיט ריווקין'ען אין דער יידישער שרייבער-גרופע פון פעדעראלן שרייבער פראיעקט. ריווקין'ס מאטעריעלע פארדינסטן זיינען געווען גאר קליינע, דאך האט ער זיך געפילט גוט מיט זיין ארעם שטיקל ברויט, מיט וועלכן די רעגירונג האט אים וועכענטלעך פארזיכערט. דאן זיינען גוואלדיק געשטיגן זיינע פארדינסטן פאר דער יידישער ליטעראטור. ער האט פארטיק געמאכט א ווערק, וואס איז געבליבן א בייטראג צו אונזער מאדערנער ליטעראטור-קריטיק, אט דער קריטיק, וואס שטעלט ניט קיין אטמעטקעס און פירט ניט קיין קלייזל-חשבונות מיטן שריי-בער'ס סאציאלע אנטוואונגען. ריווקין'ס ארבעט „גרונט-טענדענצן פון דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע“ איז א געלונגענער פארזוך אפצושאצן אונזער ליטעראטור פון א סאציאל-עקאנאמישן שטאנדפונקט.

איר קענט זיין ניט איינשטימיק מיט זיינע טעאריעס און אויספירן, נאר איר מוזט זיך רעכענען מיט זיין פערזענלעכקייט וואס דרינגט ארויס פון די שורות, איר לערנט פון זיין קאלאסאלער ערודיציע און איר ווערט נשתומם. פון זיין געזונטן זכרון.

3.

דא ווילט זיך איבערגעבן א פאר שטריכן צו דער כאראקטער שטודיע פון דער אויסערגעוויינלעך רייכער פערזענלעכקייט ריווקין. ער האט פאר זיך אין

יענער צייט אויסגעקעמפט די פּאָזיציע פון אַ קרעאטיוון שרייבער. ד. ה. ער האָט ניט געדארפט אַרבעטן ווי אַ טייל פון דער גרופע, נאָר זעלבסטשטענדיק. ווען איך האָב איבערגענומען די אָנפירערשאַפט איבער דער גרופע און פאַרגעלייגט פאַר דער אדמיניסטראַציע דעם פּלאַן פון לאַנדסמאַנשאַפט בוך און מיט דער הילף פון י. ל. פּרץ שרייבער פאַראיין איז געלונגען איבערצוגיין אויף ארבעט אין דער יידישער שפּראַך — האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז עס האָט געפעלט ביי די שרייבער דער ווילן פאַר קאַלעקטיווער ארבעט לטובת דער יידישער געזעל־שאַפטלעכקייט ווי אַן ארבעט וועגן די לאַנדסמאַנשאַפטן האָט געדארפט זיין. אַנשטאַט צו באַווייזן עפעס געמיינשאַפטלעכעס האָבן די שרייבער אין זינען געהאַט יעדער זיין אייגענע ארבעט. איינער האָט געוואַלט איבערזעצן דעם זוהר, דער צווייטער דעם תהלים, דער דריטער האָט געוואַלט אַז די מלוכה זאל ארויסגעבן זיין באַנד לידער און אַ פּערטער — זיין ראַמאַן. די רעגירונג־אינסטאַנץ האָט אָבער געוואַלט — אינגאַנצן אויפלייזן די יידישע שרייבער גרופע, אויב זי וועט ניט זיין דערוואַקסן גענוג איינצווען, אַז עס איז נויטיק צו פונקציאָנירן און צו פּראָדוצירן ווי אַ גרופע, אזוי ווי די ניט־יידישע שרייבער גרופעס אין פּראַיעקט. דער ערשטער וואָס האָט פאַרשאַטאַנען די געפאַר איז געווען ב. ריווקין. גראַד ער וואָס איז געווען און געקאַנט ווייטער זיין זעלבסטשטענדיק, אויסער דער גרופע, — גראַד ער איז געווען דער ערשטער זיך פּרייוויליק אַנצושוליסן אין דער קאַלעקטיווער אַקציע צו שאַפן דאָס לאַנדסמאַנשאַפט־בוך. ער האָט געוויזן דעם נויטיקן ביישפּיל פאַר די איבעריקע און ווי עס איז געווען זיין שטייגער האָט ער מיט זיין אימפּולסיוון טעמפּעראַמענט, בקול קולות ארגו־מענטירט מיט זיינע קאַלעגן וועגן דער נויטיקייט פון „לאַנדסמאַנשאַפט“ בוך. איך געדענק ווי דער הויפּט־אדמיניסטראַטאָר איז דערנאָך צוגעקומען צו מיר און מיך געפרעגט פארוואָס וויינרעבֿע (דאָס איז געווען ריווקין'ס אמתער נאָמען) איז געווען אַזוי אויפּגערעגט; וואָס האָב איך אים אַזוינס געטאַן? ערשט ווען ס'איז אים קלאַר געוואָרן, אַז דאָס האָט ער געהאַט געזען ריווקין'ען אין אַ צושטאַנד פון קרעאטיווער אינספּיראַציע — ערשט דאָן האָט ער פאַר ריווקין'ען באַקומען גרויס אַפּשיי און אים ליב געהאַט.

אין „לאַנדסמאַנשאַפט“ בוך האָט ריווקין די הויפּט־אַרבעט (די סאַציאַלע ראַלע פון די לאַנדסמאַנשאַפטן). דער לייענער פון בוך וועט באַמערקן, אַז דאָס זיינען „קאַפיטלען פון אַ גרעסערער ארבעט“. בעת אַנדערע שרייבער האָבן פשוט פארברעכעריש — פאַר די אינטערעסן פון דער עקזיסטענץ פון דער גרופע — וואַכנלאַנג קיין שטאַך ארבעט ניט געטאַן, האָט ריווקין יעדע וואָך אַריינגעבראַכט פינף מאַל אַזויפּיל ארבעט וויפּיל עס איז נויטיק געווען. ווייל

פריער פון אלץ איז ער געווען א מענטש וואס האט געהאט א גוואלדיקן דרך-ארץ פאר'ן געדרוקטן ווארט. ער איז געזעסן גאנצע נעכט און צוגעגרייט זיין ארבעט. ער האט זי געטאן מיט'ן גאנצן הארצן און מיט זיין געבענטשטן טאלאנט. ווייל ער איז געווען אן אמת'ער שרייבער.

ווען מיר האבן אין 1939 צוגעגרייט דאס ווערק „יידישע פאמיליעס און פאמיליען-קרייזן פון ניו יארק" האט זיך איבער'גע'חזר'ט די אלטע געשיכטע. און נאך אין א שארפערער פארם. די אדמיניסטראציע האט ניט געוואלט האבן די נעמען פון די שרייבער אויף די פון זיי צוגעגרייטע קאפיטלען. די נעמען האבן געדארפט דערשיינען ווי א גרופע. בלויז די פאררעדע האט געדארפט טראגן דעם נאמען פון דעם רעדאקטאר פון דער גרופע. דאס זיינען אלץ געווען רע-גולאציעס וואס זיינען געקומען פון וואשינגטאן און וואס זיינען געווען חל פאר די שרייבער-גרופן איבערן לאַנד.

אויף אונזער גרופע האט דאס געוירקט נעגאטיוו. אויב איך האב אָנגעשריבן אַ קאָפיטל אין בוך, וויל איך דערויף מיין נאָמען, אַניט אינטערעסירט מיך די אַרבעט ניט... מיטינגען און מיטינגען, אַרגומענטאַציעס.

ווידעראַמאַל איז עס געווען ריווקין וואָס האָט באַגריפֿן דעם קאַלעקטיוון ווערט פֿון דער אַרבעט און ער האָט בייגעטראָגן צום בוך דאָס סאַמע בעסטע קאָפיטל (קאָפיטל איינס : דער פֿונדאַמענט פֿון דער ייִדישער פֿאַמיליע).

דאָס לעצטע מאָל וואָס איך האָב זיך געטראָפֿן מיט ריווקין'ען איז געווען מיט אַ יאָר צוריק. שפּעט ביינאַכט אין סאַבוועי. ער האָט געטראָגן אַ פּאַק צע-קנייטשטע צייטונגען אונטערן אָרעם. איך האָב גע'חלשט א דרעמל טאָן, נאָר ריווקין איז געווען וואָך ווי תמיד.

דער איינזאמער א. ליטוויין

לייך גאנץ לעבן איז ער געווען אריינגעטאן אין יידישע געזעלשאפטלעכע ענינים. זיין פען איז געווען זיין געווער, זיין מיטל צו דינען דעם יידישן פאלק, די יידישע מאסן, איר, דער פאלקס-מאסע, האט ער געווידמעט זיינע יארן. פון קיין אייגן, פערזענלעך לעבן האט ער נישט געוואלט וויסן. איז ער געבליבן אליין, עלנט. דער נאענטסטער מענטש זיינער דאס לעצטע יאר פון זיין לעבן איז געווען א איטאליענישע פרוי, ביי וועלכער ער איז פריער איינגעשטאנען און וועלכע האט אים, מיט אירע קינדער, באזוכט פון צייט צו צייט אין שפיטאל.

ער, וואס האט יארן-לאנג צונויפגעקליבן און געכאוועט יידישע גשמות און זיי פאראייביקט אין זיינע זעקס בענדער אונטער'ן זעלביקן נאמען, איז געווען איינע פון די שענסטע און ליכטיקסטע גשמות, וועלכע איז אליין געבליבן פארלאזן. א. ליטוויין האט תמיד נאך געטראכט וועגן יידישן פאלקס-מענטשן; פאר אים געשריבן, פאר אים געבויט מייסטערהאפטליקע פלענער וועגן א געזונט, פיזיש און גייסטיק לעבן, פלענער וואס האבן זיך אנגעהויבן, נאך וואס זיינען קיינמאל נישט רעאליזירט געווארן. דאך האט די יידישע מאסע ליטווינ'ען, פארגעסן, אדער קיינמאל נישט געקאנט, ווייל ער איז געווען א רואה ואינו נראה, ווייל ער איז געווען איינער פון עמך, איינער וואס האט ליב געהאט צו און, צוליב דער ניצלעכקייט פון טאן.

א. ליטוויין איז געווען פון די גרינדער פון דער פועלי ציון פארטיי. ער איז געווען פון די ערשטע יידישע פראלעטארישע דיכטער. ער איז געווען פון די ערשטע שרייבער ביי אונז צו שרייבן וועגן קאאפעראטיוון, וועגן קינדער-דערציאונג, וועגן דער נויטיקייט צו לעבן אויסערן שטאט, וועגן בויען זומער-קאלאניעס אדער קאמונס. ער איז געווען פון די פלייסיקסטע זאמלער פון יידישן פאלקלאך. ער איז ארומגעפארן, בעסער, ער האט ארומ-געוואנדערט יארנלאנג איבער יידישע ישובים צו באשרייבן דאס יידישע לעבן און דעם יידישן פאלקס-טיפ, וואס האט געהאלטן ביים פארשווינדן. ער האט גע-שריבן א סך וועגן יידישער געשיכטע און גראד האט אים אינטערעסירט דאס פאלקישע אין דער געשיכטע; גדליהו בן אחיקם; דער אויפשטאנד פון די מאן-קאבייער; א תבא עקיבא בן יוסף; די קאראימער; דוד הראובני און שלמה מולכו. ער האט זיך אפגעגעבן צום פאלקלאך פון יידישע יום טובים און דאס

לעצטע ביכל זיינס איז געווען: „לכבוד פסח“ (יום טוב'דיקע זאמלונג פון ליטע-רארישע, קולטור היסטארישע און פאלקלאָריסטישע אַרטיקלען) וואָס איז דער-שינען אין 1938, אין ניו יאָרק). ער האָט זיך געגרייט ארויסצוגעבן דריי בענד פון „יידישע נשמות אין אַמעריקע“, נאָר עס האָבן זיך ניט געפונען קיין בעלנים צו אַבאַנירן און ליטוויין, די ערלעכע נשמה, האָט אומגעקערט דאָס געלט צו די געציילטע חסידים זיינע.

2.

אין ווילנע איז ארויס א. ליטווינ'ס ביכל „אין אַרבעט און נויט“ (יאָר ניט אָנגעגעבן, מסתמא פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה). אין יענער צייט האָט ער נאָך באַנוצט זיין אמת'ן נאָמען ש. הורוויץ און אין קלאַמערן — א. ליטוויין. די לידער זיינע זיינען ניט געווען אַריגינעל אָדער פון אַ באַדייטנדיקן דיכטערישן ווערט, נאָר אינטערעסאַנט איז זיין פראָלעטאַרישער צוגאַנג צו זיי. ער האָט געזונגען וועגן מוליער, וועגן נייטערקעס, זאָקנמאכערקעס, שניידערקעס, שריפטזעצערס („בלייערנע ארמיי“), וועגן שוסטערס, וועגן מצה-וואַלגערס („אין פּאָרדיאָד“), אַ צאָל פון זיינע לידער זיינען געוואָרן דער אוצר פון פּאָלק. מען האָט זיי געזונגען אין וואַרשטאָט און אין קיר. זיין „זשאַמעלע“ (נאָך נעקראַסאָו'ס „קאָליסטראַטושקא“) ווערט נאָך היינט צו טאָג געזונגען פון די יידישע מאַסן איבער דער גאַנצער וועלט. ער איז געווען פון די ערשטע צו איבערזעצן ביאליק'ן אויף מאַמע-לשון.

ער איז געווען דער רעדאקטאָר פון ערנסטן יידישן זשורנאל „לעבן און וויסנשאַפט“, וואָס איז ארויס אין ווילנע אַ פאַר יאָר און ער האָט געגרינדעט דעם פּאַרלאַג „פּאָלקסבילדונג“ אין ניו יאָרק.

א. ליטוויין איז געווען אַ זשורנאַליסט, אַ מיטאַרבעטער פון דער טעגלעכער יידישער פרעסע אין ניו יאָרק („פּאַרווערטס“, „היינט“, „מאָרגן-זשורנאַל“), נאָר געשריבן האָט ער תמיד וואָס ער האָט געוואַלט, ניט וואָס מען האָט פון אים געוואַלט. דערפאַר טאַקע האָט ער געליטן נויט די לעצטע יאָרן.

ער האָט זיך ניט געקענט איינלעבן אין אמעריקע. ער האָט פיינט געהאַט די שטאַט און געלעבט ביים ים, צי לעבן אַ פאַרק און דאָס הויז האָט געמחט האָבן אַ גערטנדל. ער איז געווען עטיש אין זיינע באַציאונגען צו אַלץ. נאָר דאָס גאַנצע לעבן זיינס איז געווען פול מיט ווידערשפרוכן.

ער האָט ניט ליב געהאַט די טעגלעכע פרעסע און דאָך זיין חיונה געצויגן פון איר. ער האָט געבויט קאָלאָניעס, קאָאָפּעראַטיוון, קאָמונעס, און דאָך איז ער געווען אַן אינדיוידוואַליסט אין דער נשמה. ער האָט ליב געהאַט דאָס פּאָלק

און דאָך זיך געהאַלטן אָפגעזונדערט פון אים. ער איז געווען פול מיט פראַקטישע פלענער וועגן געזעלשאַפטלעכן יידישן לעבן און דאָך איז ער געווען זייער אומ־פראַקטיש אין באַצוג צו זיין אייגענעם לעבן. ער איז געקומען אין קאָנטאַקט מיט טויזנטער מענטשן, וואָס האָבן אים באַטראַכט פאר אַ זעלטן שיינער יידישער נשמה און דאָך איז ער אין זיין קראַנקהייט געווען עלנט ווי אַ שטיין און ווען ניט זיינע פלעמיעניקעס און אַ פאַר געציילטע פריינט, וואָלט ער אויסגעגאנגען פון הונגער.

זאָל דאָ פארציכנט ווערן, אַז דער ״מאַרגן־זשורנאַל״ האָט געצאָלט פאר אים אין שפיטאַל, דאָך האָט ליטוויין זיך ניט געוואָלט זען מיט די מיטארבעטער, ווי ער האָט זיך ניט געוואָלט זען מיט אַנדערע יידישע שרייבער.

אַ יאָר פאַר'ן טויט האָט ער נאָך אַלץ געטרוימט פון קאַנען זיך צוריק נעמען פאר דער פען, געטרוימט פון אַ פאַלקס־זשורנאַל. זיינע אברים האָבן אים אויפגעהערט צו דינען, נאָר ער האָט זיך נאָך אַלץ געקליבן ״קעמפן״ קעגן די אומגערעכטיקייטן פון דער און יענער רעדאַקציע.

ער איז געווען ווי איינע פון זיינע ״הויכע יידישע נשמות״, דבורה אסתר, וועלכע ער באַשרייבט אין צווייטן באַנד פון די ״יידישע נשמות״.

וועגן איר און אַנדערע יידישע פאַלקס־מענטשן שרייבט ער :

״... קינדער פון דער מאַסע, מענטשן אָן דיפלאַמעס פון דאַקטוירים און אָן סמיכות אויף רבנות ; פשוטע מענטשן, וואָס זיינען געבאַרן אין דער יידישער גאַס און דאָרט לעבן זיי און דאָרט שטאַרבן זיי... קיינער האָט זיי ניט געלערנט, נאָר פון זיך, מיט זייער ברייטער נשמה און טיף־פילנד האַרק, נעמען זיי זיך אליין אויסשעפן דעם ים פון יידישע צרות. אויסשעפן קאַנען זיי אים ניט, אָבער אריינטראַגן טרייסט און האַפנונג און עטוואָס ליכט אין דעם יידישן דלות קאַנען זיי. און דאָס טוען זיי. דאָס זיינען מענטשן וואָס גיבן זיך אָפּ אין גאַנצן זייער אינערלעכן באַרוף, אָן טעאָריעס, אָן פראַזן, אָן רעקלאַמעס. כמעט אומבאוואוסט אָפּפערן זיי אַלע זייערע קרעפטן זייערע ליינדע בריידער און שוועסטער. זיי זיינען דער איינציקער ״גראַמיר״, דאָס געוויסן פון דער יידישער גאַס״.

אַט־די ווערטער זיינען געווען ווי אַנגעמאַסטן אויף אַ ליטווינ'ען אליין.

3.

ס'איז געווען אין יאָר 1919, אין שיקאַגאָ, אַ ליטוויין איז אַראָפגעבראַכט געוואָרן פון ניו יאָרק צו ווערן דער פרינציפאַל פון די נאָר וואָס געגרינדעטע ארבעטער־רינג שולן.

דאן האבן מיר זיך באקאנט. ער האט מיך גלייך געפסל'ט אַלס לערער. איך בין געווען צו יונג פאַר אים. איך האָב ניט גענומען ערנסט גענוג די מיטינגען מיט אים, וואָס האָבן אָנגעהאַלטן פון ניין אינדערפרי ביז איינס פארטאָג. עס איז ניט געווען קיין אַרטאָגראַפיע, קיין פּראָגראַם, קיין מעטאָד, קיין עלעמענטאַרער צוגאַנג צו דער פּראָבלעם פון יידישער קינדער־דערציאונג. מיר האָבן ניט געהאַט קיין לערן־ביכלעך, קיין שול־בענקלעך, קיין שרייב־העפטן.

אַ ליטוויין האָט אָנגעהויבן פון בראשית. אַ לערער האָט ניט געטאַרט וואוי־נען אין שטאַט. אַ לערער האָט געדאַרפט זיין אָן אידעאָליסט פון העכסטן גראַד. מיר האָט דאָן געצויגן מער צו קאַרל סאַנדבורג און ראַבערט פּראָסט.

נאָר מיר זיינען אינגליכן געוואָרן פריינט און ווען זיינע פלענער וועגן שאפן אַ מיליאָן פאר יידישער דערציאונג האָבן זיך געענדיקט מיט באַן־הוצאות צוריק קיין ניו יאָרק, האָט א. ליטוויין אָנגעהאַלטן אַ שריפטלעכע פארבינדונג מיט מיר. ווען איך האָב אים אַ האַלב יאָר פארן טויט באזוכט אין שפיטאַל, ווען זיין גוף און מוח האָבן שוין אָנגעהויבן ווייזן סימנים פון אַנקומענדיקן סוף, האָט ער זיך אַ ווענד געטאָן צו זיין בעט־שכּן, אַ בלינדן און טויבן יידן אין אַ יאָרמעלקע און אים געזאַגט פּאַטעטיש: „גוט „שלום“ צו מיין פריינט. איך האָב זיך מיט אים באקענט מיט אַ סך יאָרן צוריק אין שיקאַגאָ און ער און אַ מידל, וואָס איז דאָן געווען אַ קינד, זיינען געבליבן מיינע בעסטע פריינט ביזן היינטיקן טאָג.“

האַלט איך איצט אין מיינע הענט זיינע בריוו, געשריבן אין אַ נעטער האנטשריפט מיט פיאַלעטעווער טינט און איך לייען פון זיי ארויס די שיינע יידישע נשמה. זיינען דאָך בריוו דער אינטימער אוצר, וואָס בלייבט פון מענטשן.

אין 1920 שרייבט ער צו מיר פון ניו יאָרק:

„איך לעב דאָ כמעט אינגאַנצן צוריקגעצויגן פון געזעלשאַפטלעכן לעבן, אין דער צייט, ווען אַלע מיינע חושים רייסן זיך צו געזעלשאַפטלעכער ארבעט. איר באַגעגענט זיך אומעטום מיט דער פּאַליטישער מאַשין און דאָס שטויסט מיך אָפּ. איך ווארט אומגעדולדיק אויף דער מעגלעכקייט צו פאַרן נאָך רוסלאַנד.“
אין זעלבן בריוו גיט ער מיר אַן עצה:

„איר זועט דאָרפן קעמפן. נאָר לעבן הייסט קעמפן. שרעקט זיך ניט פארן קאַמף. אויב די מיטלען זיינען ערלעכע און דער ציל איז דער אמת... היט אייער נשמה.“

אין אַ בריוו פון 1919 דריקט ער זיך אויס אַזוי:

„מיין פריינט! דער מאַמענט וואָס מיר לעבן איצט דורך איז אַ צו ערנסטער, אַז מ'זאָל זיך דערלויבן לעבן גלאַט אין דער וועלט אריין, אַן שום רעכענונג.“

א. ליטוויך האט זיין גאנץ לעבן געלעבט ניט גלאט אין דער וועלט אריין.
עס וועט קומען א צייט אין יידישן לעבן, ווען מען וועט ווי געהעריק אפשטעלן
די גרויסע יידישע נשמה, וואס איז אַוועק כמעט אַ פאַרגעסענע, אין פּינלעכער
אַינזאַמקייט.

(מער וועגן א. ליטוויך — אויף זייט 416).

וויליאם עדלין-דער געטרייער קאלעגע

זייער ווינציק מענטשן ווייסן וועגן דער וויכטיקער ראלע וואס וויליאם עדלין האט געשפילט אין העלפן ארבעטלאזע יידישע שרייבער. עדלין'ס בא-שיידנקייט און ראפינירטקייט האט גורם געווען, אז מ'זאל ביי זיין לעבן דערפון ניט וויסן.

פון 1936 ביז 1940 האבן ארבעטסלאזע יידישע שרייבער אין ניו יארק בא-קומען באשעפטיקונג ביי דער וו. פ. א. («וואַרקס פראַגרעס אדמיניסטראַטעישאַן») איינע פון רווועלט'ס פראַיעקטן צו העלפן די ארבעטסלאזע. די שכירות האבן אינגאנצן באַטראַפן א 21 דאלער אַ וואַך, נאָר אין יענע קריזיס-יאָרן איז דאָס געווען אַ הילף, בפרט אַז די שרייבער האָבן אין זייער פרייער צייט געקאָנט זוכן אנדערע ארבעט.

דער י. ל. פּרץ שרייבער פאראיין, וואס האט ביז דאן געהאט געשטיצט אַ פאַר נויטבאַדערפטיקע שרייבער, האט מיט דער גרינדונג פון דער יידישער שרייבער-גרופע ביי דער וו. פ. א., זיי מער ניט געדארפט שטיצן. ער איז געוואָרן דער «ספאָנסאר» פון דער גרופע און ער האט צוגעזאָגט צו האָבן אַן אויפזיכט איבער דער ארבעט, וואס איז געטאָן געוואָרן אויף יידיש. מ'האט געהאט צוגעגרייט דאָס בוך «יידישע לאַנדסמאַגשאַפטן פון ניו יארק» אונטער מיין רעדאַקציע.

וויליאם עדלין איז דאן געווען א מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פון י. ל. פּרץ שרייבער-פאראיין. איך בין געווען פאראנטוואָרטלעך צו דער עקזעקוטיווע. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז עס זיינען אַפט אנטשטאַנען פראַבלעמען וועגן מיטגלידער פון אונזער גרופע און דער לייכטסטער אויסוועג פאר די וואס האבן געהאַלטן, אַז זיי ווערן געקרויודעט, איז געווען אַנקלאָגן דעם רעדאַקטאָר פאר דעם י. ל. פּרץ שרייבער פאראיין.

וואס פארא קלאַגעס זיינען דאָס געווען ? ערשטנס, אז דער רעדאַקטאָר וויל מען זאָל טאָן באַשטימטע ארבעטן ; אַז ער הייסט באַזוכן זאָלן, וואו עס געפינען זיך מיטינגען פון לאַנדסמאַגשאַפטן און אויספילן אַנקעטעס וועגן זיי. עס זיינען אויך געווען קלאַגעס, אז דער רעדאַקטאָר סטראשעט, אַז מען וועט פארלירן דעם דזשאַב, אויב מען וועט ניט נאָכקומען געוויסע רעגולאַציעס.

אָט די און ענלעכע קלאַגעס זיינען פאַרגעבראַכט געוואָרן צו דער עקזע-
קוטיווע פון י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראיינ. ארום יענער צייט איז דער פּרעזידענט
געווען צביון. צום קרעדיט פון דער עקזעקוטיווע און די הויפט-באַאַמטע מוז
געזאָגט ווערן, אַז זיי האָבן זיך גערעכנט מיט די נישטערע פּאַקטן און עס איז
ניט געווען קיין איינציקער פּאַל, וואו מען האָט געלאָזט דערפון מאַכן אַ
פּאַלטישע אישו.

די עקזעקוטיווע האָט אַלץ אונטערזוכט און אויסגעפונען, אַז דער רעדאַקטאָר
האַט געדאַרפט אויספּאַלגן די באַשלוסן וואָס זיינען אָנגענומען געוואָרן אין
וואַשינגטאָן, באַשלוסן וואָס זיינען געווען חל צוגלייך אויף טויזנטער און טויזנטער
אָנגעשטעלטע.

עס איז, למשל, אָנגעקומען אַ פאַראַרדענונג, אז די וואָס זיינען ניט קיין ביר-
גער זאָל אָפּגעזאָגט ווערן. בכלל האָט מען יעדן „מאַנטאַג-אין-מיטוואָך“ געהאַלטן
אין שניידן בודזשעטן און ארויפגעוואָרפן אַ פּאַניק אויף די ארבעטלאָזע, וואָס
האַבן זיך, נאָך אַ ריי נגישות, דערשלאָגן צום שטיקל דזשאב.

אינזערע שרייבער, איבערהויפט די וואָס די נייע פאַראַרדנונגען האָבן
זיי געטראָפן, האָבן נאַטירלעך, ניט געוואָלט אָפּגעזאָגט ווערן און זיך אָנגעכאַפט
אין דער לעצטער שטרוי — אָנקלאָגן דעם רעדאַקטאָר פאַר י. ל. פּרץ שרייבער-
פאַראיינ.

וויליאַם עדלין איז געווען דער וואָס האָט זיך גענומען צום האַרצן די לאַגע
פון דער שרייבער גרופע אויף דער וו. פ. א.

ניט בלויז האָט ער אין יעדן פּאַל אויסגעפּרעגט אַלע אָנקלאָגער און חוקר
ודורש געווען ביידע צדדים, נאָר ער האָט געפונען פאַר נויטיק צו גיין ווייטער.
ער האָט, ערשטנס, געגעבן צו פאַרשטיין, אַז דער פאַראיינ וועט ניט פאַרטיידיקן
קיינעם, וואָס וועט ניט אויספּאַלגן די רעגולאַציעס פון ארבעט ביי דער וו. פ. א.
און צווייטנס, האָט ער צוגעזאָגט די, וועמען עס האָט געדראָט די געפאַר צו
פאַרלירן דעם געבעכדיקן פאַרדינסט, אַז ער וועט פּרואוון עפעס טאָן.

עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ גרופע פון 6 שרייבער, וואָס זיינען ניט
געווען קיין בירגער, אַ פאַר האָבן אפילו די ערשטע פּאַפירן ניט געהאַט ארויס-
גענומען. עדלין האָט גערעדט מיט דער אַדמיניסטראַציע טעלעפּאָניש. ער איז
ניט געווען צופרידן פון ענטפער און צוזאַמען מיט אַלטער עפשטיינען פון
דער עקזעקוטיווע איז ער אַראָפּגעקומען צו אונז אין אַפּיס, אויף האַדסאָן סטריט.
מיר זיינען אריין צום הויפט-אַדמיניסטראַטאָר. עדלין האָט געמאַכט אַ
פיינעם איינדרוק מיט זיין ווארעמער מענטשלעכקייט. ער האָט אָפּעלירט, ער
האַט גערעדט אין נאָמען פון פאַראיינ, אין נאָמען פון דער יידישער פּרעסע אין

ניו יארק, ער האָט געגעבן אַנצוהערן אַז דאָס אָפּאָגן פון די שרייבער וועט ארויסרופן אַ ביטער געפיל ביי דער יידישער שרייבער־פּראָפּעסיע. ווען דער ענטפער איז געווען אַ נעגאַטיווער, האָט ער דערקלערט, אז ער וועט זיך ווענדן צו דער נאַציאָנאַלער אדמיניסטראַציע אין וואַשינגטאָן.

און עס האָט געהאַלפּן, א דאנק אים און דעם אריינמישן זיך פון י. ל. פּרץ פאראיין האָבן אַ צענדליק יידישע שרייבער זיך געקאַנט האַלטן ביים פּראַיעקט נאָך עטלעכע חדשים צייט.

איינמאַל האָב איך געהאַט די געלעגנהייט צו זען דעם מילדן, געלאסענעם עדלינען אין אַן אויפגעקאַכטן צושטאַנד. דאָס „לאַנדסמאַנשאַפּטן בוך“ האָט שוין געהאַלטן ביים פּאַרטיק ווערן. די וואָס האָבן זיך געוואַלט טשעפּען און געזוכט „קאָנטראַבאַנד“ אין אים, זיינען נעבעך, אַנטיישט געוואָרן. וויליאם עדלין האָט דערזען אַז דעם רעדאַקטאָר'ס נאָמען איז ניטאָ אויפ'ן שער־בלאַט פון „לאַנדסמאַנשאַפּטן בוך“. דאָס האָט אים אויפגעקאַכט. איך האָב אים געוויזן די זייטן־קאַרעקטורן אין זיין אָפּיס אין „טאָג“. איך האָב אים דערקלערט, אַז מען קאָן גאַרניט טאָן וועגן דעם. עס איז — וואַשינגטאָן.

צו מיין דערשטוינונג האָט עדלין דערקלערט, אַז ער וועט אַרונטערקומען צו אונז אין אָפּיס און אויסקעמפּן. אַז דעם רעדאַקטאָר'ס נאָמען זאָל זיין אויפ'ן פּאַדערבלאַט.

ער האָט געהאַלטן וואָרט. ער האָט זיך פּאַקטיש געקריגט וועגן דעם מיט דער אדמיניסטראַציע. ער האָט געקלאַפּט אין טיש און אויפגעפּאַדערט, אַז מען זאָל פאַר אים קריגן הענרי אַלסבערג'ן. דעם דירעקטאָר פון פּעדעראַלן שרייבער פּראַיעקט, זיינעם אַן אַלטן פריינט.

עדלין האָט גערעדט טעלעפּאָניש מיט אַלסבערג'ן אין וואַשינגטאָן. דער אויסטויש פון אַרגומענטן האָט אַנגעהאַלטן אַ שיינע פּאַר מינוטן. עדלין איז געווען שטאַרק אין כּעס און ער האָט באַטאָנט זיין פּראָטעסט און דעם פּראָטעסט פון שרייבער־פּאַראַיין קעגן דעם באַשלוס. אמת, ער האָט אויפ'ן מאַמענט גאַרניט געקאַנט אויספירן. בלויז די נעמען פון די באַאמטע אין דער עקזעקוטיווע פון י. ל. פּרץ שרייבער פאראיין זיינען דערשינען אויבן־אָן, ווי די ספּאַנסאָרס פון פּראַיעקט. נאָר דערפאַר האָט די אדמיניסטראַציע אין וואַשינגטאָן שפּעטער, אונטערן דרוק פון עדלינען, נאָכגעגעבן אַ פּונקט, אַז די נעמען פון רעדאַקטאָר און זיינע מיטאַרבעטער זאָלן דערשיינען ערגעץ־וואו פאַרוקט צום סאַמע סוף פון בוך.

נו, יידיש גייט פון רעכטס צו לינקס. אונזערע נעמען זיינען טאַקע דער־שינען צום סוף בוך. נאָר ווען דאָס בוך איז אַנגעקומען אין וואַשינגטאָן איז

געוואָרן אַ „נאַציאָנאַלער“ סקאַנדאַל, מחמת ווען די אדמיניסטראַציע האָט גע-
עפנט דאָס בוך פון דער ענגלישער זייט, לינקס, האָבן זיי אויבנאָן געפונען אונזערע
נעמען...

אונזער ענטפער איז געווען, אַז מיר האָבן אויסגעפאָרגט באַשלוסן. אונזער
„אויבנאָן“ איז פון רעכטס צו לינקס. אונזער סוף פון בוך איז געווען אויף דער
לינקער זייט און דאָרט, צום סוף, האָבן מיר אריינגעשטעלט דעם צעטל נעמען
פון דער שרייבער-גרופע..

מילא, איצט האָט אלסבערג זיך געקאַכט, נאָר וויליאם עדלין האָט אָנגע-
קוואַלן: די נעמען פון רעדאַקטאָר און די שרייבער האָבן באַקומען אַ פראַמינענטן
פלאַץ.

אין די דריי יאָר צייט וואָס מיר איז אויסגעקומען שטיין אין קאָנטאַקט מיט
וויליאם עדלין אין די אינטערעסן פון די ארבעטלאָזע שרייבער, האָט ער זיך אַנט-
פּלעקט ווי אַ געטרייער קאַלעגע, ווי אַ מענטש מיט אַ גוט האַרץ און ווי אַ קעמפּער
פאַר יושר און גערעכטיקייט.

יידישע שרייבער אויף קעסט ביי דער אַמעריקאַנער רעגירונג

(א פראגעמנט)

לס איז מיטאמאל געוואָרן שטיל. דאָ און דאָרט האָט געקלאַפט אן איינ-זאמער טאַיפּרייטער. אַוועק זיינען די שרייבער, די מיטארבעטער. געבליבן זיינען די רעדאַקטאָרן. איז מען געגאַנגען איינער צום אַנדערן אַ שמועס טאָן וועגן דער ארבעט אָדער זיך באַקלאַגן אויף וי לעצטע גזירות וואָס האָבן באַצוועקט צו פאַרקלענערן דעם בודזשעט, וואָס דאָס האָט געמיינט, אָז מען וועט שניידן דעם פּערסאָנאַל, אָדער אינגאַנצן ליקוידירן די ראַסן-גרופּס פון שרייבער-פּראַיקעט.

אונזער גרופּע איז דאָן, אין 1938, געווען די טומעלדיקסטע און אויך די גרעסטע אין צאָל. אויף מיין ביטערן גורל איז אויסגעפאַלן צו ווערן דער רעדאַקטאָר. געהייסן האָט דאָס אָז איך נעם איבער דעם אַמט צייטווייליק — אויף זעקס וואָכן, נאָר צום סוף האָט דער הויפט געגעבן אַן אולטימאַטום אָז איך מוז בלייבן, אַנדערש וועט ער אויפלייזן אונדזער גרופּע. מיר האָבן גע-וואוסט אז די עטלעך-און-צוואַנציק עלטערע און יינגערע יידישע שרייבער וועלן געשיקט ווערן פּלאַסטערן וועגן, רעדוצירט ווערן צום סטאַטוס פון לעי-באַרערס.

דער פּאַקט וואָס עס איז געלונגען צו איבערצייגן אונזער אַדמיניסטראַציע אָז אונזערע שרייבער זאלן טאָן זייער ארבעט אויף יידיש און אָז זי האָט צוגע-שטימט און געקראָגן די גוטעהייסונג פון וואַשינגטאָן, אָז מיר זאלן צוזאַמענשטעלן אַ בוך וועגן די יידישע לאַנדסמאַנשאַפֿטן פון ניו יאָרק — האָט צוגעגעבן מוז און די רייסערייען זיינען געווען אַ צייטווייליקע אַנשיקעניש, וואָס וועט פאַר-שווינדן אזוי גיך ווי די ארבעט וועט איינגעשטעלט ווערן.

פאַקטיש האָט אונדזער גרופּע באַוויזן בעסערע רעזולטאַטן, ווי אַלע אַנדערע אַלע זיינען געווען צירלעך-מאַנירלעך, געהאַט גרויסע נעמען צווישן די מיט-גרופּעס — די איטאַליענישע, די סקאַנדינאַווישע, די דייטשע, די נעגערשע, די גרופּע וואָס האָט געארבעט וועגן די האַפּנס פון ניו יאָרק, די סלאַווישע גרופּע — ארבעטער, נאָר די רעדאַקטאָרן האָבן זיך באַקלאַגט, אָז קיין רעזולטאַטן באַ-

קומען זיי ניט. ביי אונז האט מען זיך טאקע ארומגעקריגט — און ס'איז געווען א באקוועם פלאץ וואו זיך צו באַקלאַגן: דער י. ל. פּרץ שרייבער כאראיין — נאָר מען האָט געוואוסט, אז אַ בוך ווערט צוגעגרייט און אַז יעדער איינער האָט אַ חלק אין דער ארבעט.

אמת, קיין וואַזשנע ארבעט האָט מען ניט געדארפט טאָן. איינמאָל אַ וואָך האָט מען געדארפט באַזוכן לאַקאַל, וואו עס האָבן אָפּגעהאַלטן זייערע פּאַר-זאַמלונגען לאַנדסמאַנשאַפט סאַסייעטיס אָדער צווייגן פון לאַדזשעס. מען האָט פון סעקרעטער געדארפט קריגן אינפּאַרמאַציע, וואָס איז אויסגעפילט געוואָרן אויף אַ געדרוקטן פּרעג-בוֹיגן: ווען געגרינדעט, וויפיל מיטגלידער אַצינד, ווי ווערן געפירט די זיצונגען, גיט מען אַרויס אַ קאַנסטיטוציע, א סוואוועניר-זשורנאַל, וואָס פאַראַ בענעפיטן זיינען פאַראַן, וואָס איז דער עקאָנאָמישער באַשטאַנד פון דער מיטגלידערשאַפט, איז פאַראַן אַ פּרויען עקזילערי, א. א. נאָכדעם ווי דאָס בוך איז דערשינען האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז אַ פּאַר פון אונזערע מיטגלידער האָבן ניט געהאַט באַזוכט די פּלעצער וואו מען האָט זיי באַשטימט. למשל, דער מיטגליד האָט געזאָגט אַז די לאַנדסמאַנשאַפט-שול האָט זיך אויפגעלייזט. שפּעטער האָט די שול געהאַט טענות צו אונז פאַר אַם מען האָט קיינעם ניט געשיקט אהין. זי האָט געהאַט אַן אייגענע געביידע, וואָס איז געשטאַנען אין זעלבן אָרט די לעצטע 54 יאָר...

מיר האָבן פאַרמאַגט אין אונזער גרופּע שרייבער מיט נעמען און שרייבער וואָס דער עולם האָט פון זיי ניט געהאַט געהערט. אַלע זיינען גוטגעהייחן געוואָרן פון פּרץ שרייבער-כאַראיין. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז קיין צו שטאַרקע האַרמאָניע האָט ניט געהערשט אין דער גרופּע. עס איז אויך געווען אַ שאַרפע פּאָליטישע צעטיילונג. רעכטע און לינקע, בונדיסטן און ציוניסטן. די פּאַעטן זיינען צווישן זיך אויך ניט געווען שוה בשוה. דאָס זעלבע וועגן דערציילער. דאָס זעלבע וועגן די פּובליציסטן. די מערסטע איז ניט אַנ-געשטאַנען צו טאָן די פּשוטע ארבעט פון אויספילן א פּרעג-בוֹיגן און האָבן צו טאָן מיט סעקרעטאַרן פון אָרגאַניזאַציעס. אַלע האָבן געוואָלט טאָן אייגענע קרעאַטיווע ארבעט. איינער האָט געוואָלט ארבעטן אויפן זוהר, אַ צווייטער איבערזעצן דעם תהלים, אַ דריטער שרייבן זיין ראָמאַן, אַ פּערטער ענדיקן זיין דראַמע...

יעדער איינער האָט גוט געוואוסט, אַז דער רעדאַקטאָר האָט קיין שליטה ניט איבער אַנשטעלן אָדער אָפּזאָגן, דערפאַר וואָס ער האָט זיך געפונען אין דער זעלבער ניט זיכערער לאַגע ווי יעדער איינער, דאָך האָט מען אויסגעלאָזט צו אים אַלע טענות און מענות.

איז ניט אוועק דער טאָג, אַז מען זאָל ווען רעדאָקטאָר ניט האָבן גע-
רופן צום פּרעזידענט פון . ל. פּרץ שרייבער פּאראייזן. אין יענער צייט איז
דאָס געווען צביון.

מיט אים האָב איך זיך געטראָפן מיטאַנצייט אין דער שרייבער קאַפּע-
טעריע לעבן דער „פּאַרווערטס“ געביידע. אַמאָל האָט מיך אויך עדלין גערופן
צו זיך און שפּעטער האָט דאַנציס, ווי דער וויצע־פּרעזידענט פון פּרץ שרייבער
פּאראייזן, זיך אינטערעסירט מיט דער לאַגע פון דער גרופּע.

יעדער איינער פון די דערמאָנטע איז צוגעגאַנגען צום ענין מיט אַ פּאַר-
דאַכט. מסתּמא איז דער רעדאָקטאָר שולדיק. ער איז אזוי און אזוי. נאָר עס
האָט ניט פּאַסירט קיין איינציקער פּאַל וואו דער רעדאָקטאָר איז פון זיי גע-
פונען געוואָרן שולדיק אין פּאַרטייאישקייט אָדער דיסקרימינאַציע. עס איז
געווען אַ פשוטער חשבון. קיינער האָט זיך ניט געדאַרפט איבעראַרבעטן, נאָר
די אדמיניסטראַציע, וואָס האָט געהאַט באַשטימט רעגולאַציעס פאַר די איבער
500 מענטשן, וואָס האָבן געאַרבעט ביים שרייבער פּראַיעקט, האָט געפּאַדערט
אַ דין והשבון פון יעדן רעדאָקטאָר בנוגע זיינע מיטאַרבעטער.

האָט אַ שרייבער ניט אריינגעבראַכט זיינע פּרעג־בויגנס אַ דריי וואָכן נאָכ-
אַנאַנד, דערפאַר וואָס ער האָט אין יענער צייט וואָס ער האָט געזאָלט באַ-
זוכן די לאַנדסמאַנשאַפּט, געדאַרפט שפייזן זיין קאַנאַריקל, אָדער אַנגעגעבן
אַ תּירוץ, וואָס איז ניט געווען אַנעמבאַר פאַר דער אדמיניסטראַציע און דער
רעדאָקטאָר האָט געדאַרפט קלאַר מאַכן דעם מיטאַרבעטער, אַז ער שטעלט
אַליין אין געפאַר זיין אַרעמען דזשאַב, וואָס איז אים אַנגעקומען מיט גרינע
ווערים צו באַקומען — איז דער שרייבער גלייך אוועק צו צביון־ען אָדער
דאַנציסן מיט אַ קלאַגע, אַז דער רעדאָקטאָר וויל אים אַפּזאָגן.

צום סוף האָט זיך ארויסגעוויזן אַז די פּירערשאַפּט פון פּרץ שרייבער-
פּאראייזן האָט דעם רעדאָקטאָר געגעבן די פּולסטע קאַאַפּעראַציע. איבערהויפּט
איז דאָס געווען דער פּאַל מיט צביון־ען, וואָס האָט ארויסגעקעמפּט, אַז דער
רעדאָקטאָר זאָל אַפּגעבן א באַריכט צו אַן אלגעמיינעם מיטינג פון שרייבער-
פּאראייזן, כאַטש ער איז דאָרט קיין מיטגליד קיינמאָל ניט געווען. עס איז
פאַרגעקומען אַ דיסקוסיע וועגן דעם, נאָר צביון האָט אויסגעפירט און דער
רעדאָקטאָר האָט גערעדט און מען האָט אים געפּרעגט פּראַגעס, און ווען דאָס
לאַנדסמאַנשאַפּט־בוך איז דערשינען, האָט דער פּרץ שרייבער פּאראייזן דורכ־
געפירט אַן אַוונט אין לעיבאַר טעמפּל, אויף דער 14טער גאַס לעבן סעקאַנד
וועניו. דער הויפּט־איינלייטער איז געווען ש. ניגער און דער פּאַרויצער — ב.
ז. גאַלדבערג.

בעת מיר האָבן געאַרבעט אויפן לאַנדסמאַנשאַפּט־בוך האָבן זיך געפונען אַ צאָל שרייבער וואָס האָבן צוליב טעכנישע סיבות ניט געקאָנט ווערן קיין מיטגלידער פון דער גרופע. זיי זיינען געווען אַרבעטלאָז און מען האָט זיי גע־שיקט אַרבעטן אויף די וועגן. מיר האָבן געוואוסט אַז ס'איז געווען אַ ביטערער רחמנות אויף זיי און איך האָב געטאָן וואָס עס איז נאָר מעגלעך געווען זיי צו קאָנען טראַנספּערירן צום שרייבער פּראָיקעט.

וואַשינגטאָן האָט אָנגעהויבן שניידן דעם בודזשעט און מען האָט אונז געלאָזט וויסן, אַז פון יעדער גרופע וועלן אָפּגעזאָגט ווערן אויפיל און אַז געוויסע גרופעס וועט מען אינגאַנצן אויפלייזן. די ערשטע קרבנות זיינען געווען די שרייבער גרופעס, וואָס האָבן ניט באַוויזן קיין רעזולטאַטן. באַלד איז אויפגעלייזט געוואָרן די סקאַנדינאַוישע גרופע, די דייטשע, די סלאַווישע. אונזערע יידישע שרייבער האָבן איינגעזען די געפאַר. נאָר אין אַ געוויסן זין איז שוין געווען צו שפּעט.

עס איז אַרויס אַ גזירה, אַז די וואָס זיינען ניט געווען קיין בירגער, אָדער ניט געהאַט די צווייטע פּאַפּירן וועלן זיין די ערשטע צו פּאַרלירן זייער ברויט. נאָטירלעך האָבן זיך געפונען צווישן אונזערע אַזעלכע וואָס האָבן ניט געגלויבט און געמיינט, אַז דער רעדאַקטאָר איז שולדיק. דער אמת איז געווען אַז דער רעדאַקטאָר האָט ניט געוואוסט מיט וועמען ער וועט מאַרן דארפן אַרבעטן. דאָס זיינען אַלץ געווען פּאַראַרדנונגען פון וואַשינגטאָן.

עס האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט טראַגעדיעס טאַג־טעגלעך. דאָס אליין איז געווען מאַטעריאַל פּאַרן שרייבער. עס זיינען געווען פּאַרווכן פון זעלבסטמאָרדן אין אַפּיס. אַ פּרוי האָט זיך געוואָלט אַרונטערוואַרפן פון פענסטער. אַ מאַן האָט באַקומען אַ האַרץ־אַטאַקע, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז ער ווערט אַפֿ־געזאַגט. אין דער יידישער גרופע איז געווען אַ ביסל בעסער. צוליב דער גוטער אַרבעט וואָס מיר האָבן געקאָנט באַווייזן, האָט מען ווינציקער געשניטן, נאָר מען האָט געלעבט אין שחד פּאַרן מאַרן.

דאָך האָט די אַדמיניסטראַציע געהאַט אַ סך צו טאָן מיט אונזערע מיט־אַרבעטער. עס זיינען געקומען דעלעגאַציעס זיך אָננעמען פאַר די וואָס האָבן געהאַלטן אין אַנווערן זייער ברויט. ניט איינמאַל איז ערליך אַרויפגעקומען און געבעטן פאַר אונזערע שרייבער. דער הויפט האָט געהאַט גרויס דרך ארץ פאַר דער פּירערשאַפּט פון שרייבער פּאַראיין. דער אַדמיניסטראַציע איז גראַד געפּעלן געוואָרן די לאַיאליטעט פון אונזער שרייבער־מין. ביי די אַנדערע מינאַריטעט־פּראָיעקטן האָבן זיך שרייבער פּאַקטיש ניט געקענט. עס האָט קיינעם ניט געאַרט ווען איינער איז אָפּגעזאַגט געוואָרן. ניט אַזוי ביי אונז. ב. ריווקין

אָדער לאַמעד שאַפיראַ זיינען געווען נעמען וואָס יעדער שרייבער איז געווען גרייט צו פאַרטיידיקן ביז בלוט.

מר. קלעיטאָן און סאַמענער סמיט, די ביידע הויפט רעדאקטאָרן פון גאַנצן שרייבער פראַיעקט, האָבן ניט איינמאַל זיך נאַכגעפרעגט ביי מיר וועגן דער יידישער שרייבער גרופע און וועגן אינדיווידועלע מיטגלידער. אַ שרייבער ווי ש. צ. זעצער וואָס האָט געהאַט זיין אייגענעם צוגאַנג צו דער ארבעט און וואָס האָט זיך ניט געוואָלט רעכענען מיט די פאַרמאָליטעטן פון פראַיעקט, האָט ארויסגערופן צו זיך דרך ארץ מצד דער אדמיניסטראַציע. אים אַפּוואַגן פאַר ניט אויספאַלגן איז פאַר זיי געווען אַ שווערער ענין, נאָר די צייט איז געקומען ווען מען האָט געשניטן רעכטס און לינקס. דער רעדאקטאָר איז געווען אין געפאַר אַפּגעזאָגט צו ווערן צוליב אַ מסירהלע פון אַ קאַלעגע שרייבער. אַלץ וואָס יענער האָט געדאַרפט טאָן איז אריינשיקן אַ בריוול צו דער אדמיניסטראַציע. אַזעלכע בריוולעך האָבן אַנגעהויבן אריינקומען פון די שרייבער וואָס האָבן פאַרלאָרן זייערע שטעלעס צוליב די אלגעמיינע רעגולאַציעס פון דער וו. פ. א. דערפאַר וואָס זיי האָבן ניט געקענט באַווייזן קיין רעליף סטאַטוס, אָדער זיי האָבן ניט געהאַט זייערע צווייטע אָדער אפילו ערשטע פאַפירן.

די אדמיניסטראַציע פלעגט מיך אריינרופן אין אַפּיס צו זיך.

— אַט איז נאָך אַ בריוול, פאַרוואָס האַנדלען אזוי אַט די קאַלעגן אייערע? זיי ווייסן אַז דאָס איז ניט אייער שולד. מיר ווייסן אַז איר האָט זיי באַשיצט און מעגלעך געמאַכט אַז זיי זאָלן בלייבן אויפן פראַיעקט לענגער ווי שרייבער פון אַנדערע גרופעס. פאַרוואָס האַנדלען זיי אַזוי?

איך פלעג ניט באַשולדיקן די אַנפאַלער. נאָר וויסנדיק ווער די שרייבער זיינען געווען, — דערפאַר וואָס זיי האָבן געהאַט אַנגעגעבן זייערע נעמען און אַדרעסן, מיינענדיק אַז די אדמיניסטראַציע וועט דאָס האַלטן אין געהיים, — האָבן איך נאכהער פאַרגליכן די ליבעס־בריוולעך, וואָס די זעלבע שרייבער האָבן געשיקט צו מיר איידער זיי זיינען אַנגעשטעלט געוואָרן, דאן ווען זיי האָבן געשאַרט בלעטער אין פאַרק, אָדער געגאַסן הייסן אַספאַלט אויף די וועגן.

וואשינגטאָן האָט געהאַלטן אין איין פאַרקלענערן דעם בודזשעט פאַר די ארבעטסלאָזע פראַיעקטן. יעדן טאָג האָט מען גערעדט וועגן דעם אַז מען וועט אויפלייזן די וויסע־קאַלנער פראַיעקטן. נאָר מיר זיינען אַנגעגאַנגען מיט דער ארבעט. דאָס לאַנדסמאַנשאַפט בוך האָט ארויסגערופן גרויס אַנזען אין דער ענגלישער, ווי אין דער יידישער פרעסע. עס זיינען געקומען פראַפעסאָרן פון פאַרשיידענע שטעט, טיילמאַל מיט גרופעס סטודענטן, אויסצוגעפינען מער וועגן אונזערע מעטאָדן. דער פאַקט וואָס קיינער פון אונז איז ניט געווען

געשולט אין דעם מין ארבעט; וואָס מיר האָבן ניט געהאַט קיין דאָקטער־דיגריס, — האָט אַרויסגערופן באַוואַנדערונג ביי זיי. מיין אַריינפיר אין בוך איז איבערזעצט געוואָרן אויף ענגליש און ווען די „ניו יאָרק־טאַימס“ האָט געהאַט אַ נאָטיץ וועגן דער דערשיינונג פון דעם פּאַמפּלעט, זיינען דורך דער וואָך אָנגעקומען הונדערטער באַשטעלונגען פון אַלע טיילן לאַנד מיט געלט. דאָס איז געווען צום ערשטן מאל וואָס דער שרייבער פּראַיעקט פון ניו יאָרק האָט באַקומען אזויפיל בריוו. איבערהויפט איז געווען טשיקאַווע וואָס עס זיינען אָנגעקומען באַשטעלונגען פון דער טיפּער סאַט, וואו קיין יידישער ישוב איז ניט בנמצא.

דאָס צווייטע ווערק פון אונזער גרופע איז פארטיק געוואָרן. דאָס איז געווען „אידישע פאמיליע קרייזן פון ניו־יאָרק“. צום באַדויערן האָט מען ניט געלאָזט אָנגעבן די נעמען פון די שרייבער פון די קאַפיטלען. אַלץ וואַשינגטאָן. די נעמען זיינען דערשינען אין כל הנערים. דאָס ווערק האָט אויסגענומען און מען האָט גערעדט וועגן איבערזעצן דאָס אויף ענגליש. די וויכטיקסטע ארבעט אין בוך איז געווען פון ב. ריווקין.

מיר האָבן זיך גלייך גענומען צום דריטן פּראַיעקט — אַן אַנטאָלאָגיע „אַמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור“ — פון יאָר 1877 ביז 1940. נאָכדעם ווי דער פּלאַן איז פּאַרטיק געוואָרן, האָב איך אים פּאַרגעבראַכט פאַר דער שרייבער גרופע. דאָס לעצטע וואָרט האָט געהערט צו דער עקזעקוטיווע פון פּרץ שרייבער פאראיין.

דער פּלאַן איז, אין קורצן געווען, ווי פּאָלגט: אַרייננעמען בעלעטריסטיק און מעמואַרן ליטעראַטור פון יעדן שרייבער וואָס האָט געהאַט פּאַסיקן מאַטעריאַל, אויסקלייבן ניט מער ווי צוויי זאַכן. די גרופע האָט געדאַרפט זוכן און נישטערן אין אַלע דערשינענע ביכער. אויך אין צייטונגען און זשורנאַלן פון די אַכציקער יאָרן. דער אינטערעס איז געוואקסן צו דער ארבעט. ניט איינמאל האָבן מיר געהאַט זיצונגען מיט דער שרייבער גרופע און דיסקוטירט דעם אָפּגעקליבענעם מאַטעריאַל.

ענדלעך האָבן מיר געהאַט פארטיק דעם אינהאַלט־פאַרצייכעניש און אים איבערגעשיקט צום שרייבער־פאראיין. מען האָט אים גוטגעהייסן, דאָן האָט מען געדאַרפט קריגן אן אַרויסגעבער.

די אַדמיניסטראַציע איז אין יענער צייט געווען פאַרבונדן מיט דער שטאַט־פאַרוואַלטונג. עס איז דערפאַר איבערגעגעבן געוואָרן צום מעיאָר פון ניו־יאָרק, פּיאָרעלאַ לאַ־גוואַרדיאַ, גוטצהייסן דאָס אַרויסגעבן פון דער אַנטאָלאָגיע. ער האָט דעם מאַנסקריפּט איבערגעגעבן צו פּראָפּעסאָר אַ. אַ. ראַבאַק, וועלכער

האָט אַרײַנגעשיקט אַ פּולן באַריכט און פּאַרגעשלאָגן געוויסע ענדערונגען; בנוגע דעם אויסוואַל. אין אַלגעמיין האָט ער דאָס ווערק געלויבט. אונזער אדמיניסטראַציע איז געווען שטאַלץ מיט אונדזער גרופּע. מען האָט מיך אַרײַנגערופן אין אָפּיס און געוויזן לאַגוואַרדיאַס האָנט-געשריבענעם „אַקעי“ אויף „אַמעריקע אין דער ייִדישער ליטעראַטור“.

אין יענער צײַט האָבן מיר אויך געהאַט אַן אויסשטעלונג פון אַלע גרופּעס. די ייִדישע גרופּע האָט צוגעגרייט עטלעכע גרױסע פּאַנעלן מיט בילדער פון אונזערע קלאַסיקער און מאָדערנע שרײַבער, ווי רײזען, לײוויק, מאַני לײב, אַ. ראַבאָי. ווען דער פּאַרשטייער פון דער שטאַט, נױבאָלד מאַריס, איז געקומען צו באַגריסן די אויסשטעלונג, האָט ער זיך לענגער אָפּגעשטעלט אויף אונזערע פּאַנעלן און געבעטן, אַז מען זאָל פאַר אים איבערזעצן רײזענס אַ ליד. ער האָט אַן אינטערעס אין דער ייִדישער שפּראַך און ער פּאַרהאַפט זי צו לערנען.

די אַנטאַלאָגיע איז געווען אויסגעװעכנט אויף איבער 400 זײַטן. זי האָט זיך געעפּנט מיט דער אָפּטייל „שטיי איך אויף גאַנץ פּריי“. דער אָנהויב פון דער מאַסן-אימיגראַציע, סוועט-שאַפּ. אַ גרויסן אָרט האָט פאַרנומען די אָפּטייל „ניו יאָרקיש“, דערפאַר וואָס וועגן דער שטאַט האָבן אונזערע מיטאַרבעטער געפונען אַ וועלט מיט מאַטעריאַל. מיר האָבן געפרוואווט געבן אַ קווער-שניט פון אַמעריקע אין אונזער ליטעראַטור. ווי קוואַליטעט פון אויסוואַל איז געווען אויפן ערשטן פּלאַץ, נאָר טיילמאַל האָט מען דאָס געדאַרפט מקריב זײן צוליב דער טעמע.

מיר האָבן שוין אָנגעהויבן פּלאַנירן אַ פּערטן בוך — „יידן פון ניו-יאָרק“. נאָר מיטאַמאַל האָט זיך ווידער אָנגערוקט אַ קריזיס און דאָס מאַל איז עס געווען אין דער פּאַרם פון דער „דאָיס-קאַמיטעי“ וואָס איז געקומען פון וואַ-שינגטאָן געפּינען „רויטע“ אויפן פּראַיעקט, נאָר אין דער אמת'ן צעשטערן פּרעזידענט רוזוועלטיס מי טובת ארבעטלאָזע.

צווישן די ארבעטער אין פּראַיעקט האָבן זיך ארומגעדרײט אַ פּאַר פאַר-דעכטיקטע פּאַרשויען, וואָס האָבן קײנמאַל גאַרניט געטאָן און קײן שניט האָט זיי נישט אָנגערירט. אײנער פון זיי, באַנטא, אן עלטערער מאַן, האָט זיך כסדר געפרוואווט באַפּריינדען מיט מיטגלידער פון אונזער גרופּע, כאַטש אַליין איז ער נישט געווען קײן ייד. אַט האָט ער פאַרקויפּט ראַפּלס פון אַ ציוניסטישער פּרױען-אַרגאַניזאַציע און אַט האָט ער זיך ארומגעטראָגן מיט אוירל בראַודערס בוך און געבעטן אַז מען זאָל דאָס אויטאָגראַפּירן צוליב באַנטאס געבורטסטאָג. אַזוי ווי איך האָב זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טאָן, האָט ער מיך אָפּגעווארט אין

וואש-צימער, וויסנדיק ווען איך גיי עסן. ער האָט געהאַט אַנגעגרייט זיין פען און געבעטן מיין אונטערשריפט. איך האָב זיך אָפגעזאָגט. ווי דערשטיגט בין איך געוואָרן אין אַ צייט ארום, ווען מען האָט מיך גערופן צו אַן אַזוי גערופענער אונטערזוכונג קאָמיסיע, צו זען מיין אונטער-שריפט אויפן שער-בלאַט פון בראודער'ס בוך. איך האָב פאַר די דריי דראַענדיקע רעגירונגס-אַגענטן אין קליינעם הייסן חדר'ל, דערקלערט, אַז די אונטער-שריפט איז געפעלט געוואָרן און זיי זאָלן מיר ווייזן דעם אַריגינאַל פון בוך, ניט בלויז אַ פּאַטאַסטאַט, זיי האָבן זיך אָפגעזאָגט. מיין אונטערשריפט פלעגט צירקולירן יעדן טאָג אויפן פּראַיעקט אין משך פון דריי יאָר צייט. יעדער מיטאַרבעטער פון אונזער גרופע וואָס האָט געדאַרפט קריגן צען סענט אויס-גאַבן צו פאַרן אין דער שטאַט-ביבליאָטעק האָל געדאַרפט קריגן מיין אונטער-שריפט פאַר אַ גוט הייסונג.

מייע הויפט-רעדאַקטאָרן און די גאַנצע פּראַיעקט אדמיניסטראַציע איז געשטאַנען מיט מיר קעגן די פּראַוואַקאציעס. דאָך בין איך גלייך סוספענדירט געוואָרן אַז אַ פּאַרהער וועגן מיין ארבעט אויפן פּראַיעקט.

דאָס איז אַבער אין די אויגן פון דער אדמיניסטראַציע ניט געווען פּאַרוואָס מורא צו האָבן, נאָר ווען ס'איז דערשינען אין יידישן „וועקער“ אַ פּאַסקוויל און דער פּאַסקוויל איז גלייך אין אַן ענגלישער איבערזעצונג אונטערגעטראָגן געוואָרן צו דער קאָמיסיע וואָס האָט געגלויבט דעם פּראַוואַקאטאָר באַנטא. — דאָן האָט אונזער אדמיניסטראַציע געפילט אַז זי קאָן מער גאַרניט טאָן כאַר מיר.

דער פּאַסקוויל איז דערשינען נאָוועמבער 1, 1938 אונטער אַ פּול-זייטיקן קאַפּ: „אַן אָפּענער בריוו צו י. א. ראָנטש און זיינע חברים קאָמוניסטן“. ער האָט מיך דאָרט באַטיטלט אַלס „אַ 110 פּראַצענטיקן סטאַליניסט“. ער האָט „אויסגעזאָגט פון חדר“ און אונטערגעשטראַכן אין „איטאַליקס“, אַז איך בין ביי פּראַפעסיע „אַ קאָמיסאַר“ און נאָך אַ מין קאָמיסאַר. ס'איז געווען אַן אויסגוט, וואָס האָט ניט געהאַט צו זיך קיין גלייכן אין יידישן זשורנאַליזם. נאָר ער האָט דערגרייכט זיין ציל. איך בין אָפגעזאָגט געוואָרן פון פּראַיעקט און — נאָך עפעס ערגערס...

„אמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור“ איז שוין ניט דערשינען. ערגעץ-וואו אין די רעגירונגס-אַרכיוון, ליגט עס נאָך מסתמא. פּראַפעסאָר ראַבאַק איז אַן עדות אַז עס איז אריינגעלייגט געוואָרן אין דעם אַ וועלט מיט גוטע ארבעט.

אין משך פון דער צייט וואָס איך בין געווען באַשעפטיקט אויפן יידישן

שרייבער מיט דעם קלענסטן, משטיינס געזאגט, געהאלט, ביז דעם אמת אלס סופערווייזער-רעדאקטאר, האב איך פארנאטירט די געשעענישן און זיי דא-קומענטירט. אפשר וועט די צייט קומען דערפאר, אז מען וועט וועלן וויסן מער וועגן דעם וואס עס איז פארגעקומען ווען יידישע שרייבער זיינען געווען אויף קעסט ביי דער אמעריקאנער רעגירונג.

מיר הייבן אן מיט מיליאנען

(פון בוך „דורך אונזערע הענט“ זכרונות פון א יידישן שול-לערער)

שיקאגא. מאי 1919. עס עפענען זיך די ערשטע דריי ארבעטער רינג-שולן אין דריי טיילן שטאט. יעדע שול האט צוויי לערער — אן עלטערן און א יינגערן און א פארוואלטער, ד. ה. א באצאלטן סעקרעטאר. אויסער דעם האט מען אראפ-געבראכט דעם באוואוסטן שרייבער א. ליטוויץ פון ניו יארק, אַלס פרינציפאל. איך האב ביז דאן געטאן דריי זאכן: געארבעט אין א פאבריק בייטאג, שטודירט אין אַוונט און געשריבן ביינאכט. די לערער זיינען געווען היימישע אינטעליגענטן מיט לענגלעכע האָר, אָדער העברעאישע לערער, וואָס האָבן געקעמפט פאר דער שול-באוועגונג. דער פרינציפאל איז געווען א חשובער לאנג-יעריקער מיט-ארבעטער פון „פארווערטס“, וואָס האָט געשריבן וועגן קינדער-דערציאונג און בכלל געהאַט קאָנסטרוקטיווע פלענער פארן יידישן פאלקס-לעבן. אן אַריגינעלער מענטש געווען אונזער פרינציפאל. כאָטש אין די הויכע פופציקער האָט ער אָבער פאַרמאָגט מער ענערגיע פון אונז, יונגוואַרג. איך בין אים ניט געפעלן געוואָרן אלס לערער. ביים עקזאמען האָט זיך ארויסגעוויזן, אז כ'פאַרמאָג ניט גענוג העברייאיש וויסן, נאָר מיינע פיר קלאָסן גימנאזיע האָבן מיר ארויסגעהאַלפן. וואָס מיך האָט געוואונדערט איז געווען, וואָס ער האָט קיינעם פון אונז ניט געפרעגט וועגן אונזער באקאנטשאַפט מיט אמעריקע, מיט דער ענגלישער שפראך, מיט דער אמעריקאנער געשיכטע, מיט אמעריקאנער דערציאונג-סיסטעמען, אָדער מיט געשיכטע פון יידן אין אמעריקע. אין יענער צייט האָט נאָך אמעריקע פאר אונז ניט געהאַט „עקזיסטירט“, כאָטש מיר האָבן געדארפט דערציען א נייעם אמעריקאנער דור. דער הויפט חסרון מיט מיר אלס לערער איז געווען, וואָס איך בין געווען זייער יונג און אויס-געקוקט ווי אַ יינגל און דער פרינציפאל האָט געזאָגט, אַז מע וועט ניט וויסן ווער ס'איז דער לערער און ווער דער שילער. לכן וועל איך דאַרפן לערנען בלויז מיט קליינע קינדער און מיין ספעציאַליטעט וועט זיין קינדער-מעשות. דער עלטערער לערער מיט וועמען — אָדער אונטער וועמען — איך האָב געארבעט, האָט מיך אויך גענומען אַף אַן עקזאמען. ער האָט אויסגעפונען, אַז איך האָב ניט געקענט קיין אַלגעברע, געאַמעטריע און טריגאָנאָמעטריע. איך

האָב אויך ניט געקענט רעדן קיין פראנצויזיש, אַזוי ווי ער. און דעקלאַמירן פון אויסווייניק רוסישע פּאָעטן האָב איך אויך ניט געקענט.

די הויפט ארבעט פון דעם לערער־ראַט אין יענער צייט איז באשטאַנען אין: שאפן אַ נייע אַרטאָגראַפיע; אין אומענדלעכע דיסקוסיעס וועגן נאַטוראליזירן דעם העברייאישן עלעמענט; אין רעוויזירן די יידישע גראמאטיקע; אין באַ־שטימען וועלכן דיאַלעקט אָנצונעמען; אין מאכן אַ טאַלק אין דער יידישער שפראך בכלל.

אונזער פרינציפאַל האָט דעם ענין שול גענומען זייער ערנסט, א ביסל שוין צו ערנסט. מיר זיבן האָבן פּאַקטיש געדארפט ווערן די טאָן־געבער. אַף אונזערע אומדערפאַרענע פלייצעס איז געלעגן דער עול פון 500 יאָר יידישע שפראַך. מיט אונז האָט זיך אָנגעהויבן די נייע ערא. מיר זיינען געווען דער בראשית... .

אונזער ארבעט איז געווען א הייליקע אַרבעט. דער פרינציפאַל האָט גע־פּאָדערט פינקטלעכקייט. צען אינדערפרי אַ מיטינג וועגן שטומען „ע“. דער פרינציפאַל האָלט א רעפעראַט. דער רעפעראַט דויערט איבער צוויי שעה. נאָכדעם האלט יעדער לערער באזונדער א רעפעראַטל — און אַלץ וועגן זעלבן שטומען „ע“. מיר איז שוידערלעך לאַנגווייליק. איינס א זיגער וויל איך עסן. כ׳שלאַג פאַר איבערצורייסן די זיצונג אַף א האלבער שעה און גיין עסן. מע קוקט אויף מיר ווי אויף אַ פּוסטער כלי, אויף אַ כּופר בעיקר.

דעמזעלבן אָונט — ווידער א מיטינג. דער פרינציפאַל רעפערירט וועגן יידישן פּאַלקלאַר. צוויי שעה און א האלב. די לערער שטייען ניט אַפ. עס איז שוין נאָך איינס פארטאָג. איך האָב שוין עטלעכע מאָל איינגעדרימלט. איך ווייס, אז מיין גורל איז פּאַרזיגלט. לאַנג וועל איך קיין לערער ניט בלייבן. די ארבעט איז מיר טאַקע ליב — אין קלאַס, נאָר די מיטינגען הרג׳ענען מיך אוועק. עס ווילט זיך מיר ניט איינמאַל נעמען אַ וואָרט און זאָגן וואָס איך דענק. איך האָב געפרוואווט אַמאָל, נאָר דער פרינציפאַל האָט אויסגעשטעלט אויף מיר אַ פּאַר ערלעכע אויגן און איך האָב געפילט, אז איך וועל אים קוילן אָן אַ מעסער. איך האָב אים צופיל ליב געהאַט.

די לאַגע איז געוואָרן וואָס ווייטער אַלץ ערגער. די מיטינגען זיינען געוואָרן אומדערטרעגלעך, נאָר צו קיין פּראַקטישע רעזולטאַטן פארן קלאַס איז מען ניט געקומען. מע האָט גערעדט אַבסטראַקט — פארן יידישן פּאַלק, פאר די מיליאָנען יידישע קינדער אַף דער וועלט, נאָר וואָס צו טאָן, ווען מיר קומען אין קלאַס אריין — דאָס איז געווען אַ נעבן־זאַך.

אונזער פרינציפאַל איז געווען א נאַטור־מענטשער האָט ניט געקאַנט

פארשטיין ווי מיר לערער קאָנען וואוינען אין שטאָט, צווישן ווענט, ווי מיר קאָנען טרינקען קאָווע און עסן פלייש. אזעלכע מענטשן קאָנען קיין גוטע לערער ניט זיין, האָט ער באַשלאָסן. ווען אונזערע מיטינגען פלעגן זיך ענדיקן ארום צוויי פאָרטאָג, פלעגן מיר אונזער גוטן פרינציפאל באַגלייטן צו דער סטריט-קאר, וואָס איז געגאָנגען איינמאָל א שעה און וואָס האָט אים געדארפט ארויספירן אויסער שטאָט. פלעגן מיר זיך אוועקזעצן וואָרטן אפן טראָטואַר ביז די קאַר וועט אָנקומען. אָט אזוי זיצנדיק אָף אַ שוועל פלעגן מיר פאָרזעצן דעם מיטינג. און ניט איינמאָל פלעג איך אהיימקומען, ווען עס האָט שאַריעט.

איינמאָל איז דער פרינציפאל אריינגעקומען צו מיר אין קלאַס אינמיטן לערנען. איך האָב געהאַלטן אין דערציילן א מעשה פאַר די זיבן יעריקע קינדער. כ'האָב אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען. דערפאַר אָבער האָבן מיר לערער געהאַט אַן אָפּשניט פון אונזער פרינציפאל אומגעריכטערהייט נאָכן לערנען. ער האָט באַמערקט, אז די שויבן זיינען שוין לאנג ניט געוואָשן געוואָרן, האָט ער גענומען אַ קרוג וואָסער און געגעבן א פלוג אָף די שויבן. ער האָט אויך באַשפּריצט דעם דיל מיט וואָסער. ער האָט געפונען שטויב אָף די ווענט. ער איז געווען אין כעס.

— אַ לערער טראָג ניט אריינקומען אין קלאַס, ווען די לופט איז אָנגעזאַפט מיט שטויב, א. אַזווי. — האָבן זיך אָנגעהויבן אומענדלעכע מיטינגען וועגן דעם לערער'ס פליכטן. די אַלע רייד זיינען פראַטאַקאָלירט געוואָרן און די פראַטאַקאָלן זיינען פאָרגעלייענט געוואָרן צו יעדן גייעם מיטינג. הונדערטער פלענער זיינען אָנגענומען געוואָרן און קיין איינער איז ניט דורכגעפירט געוואָרן. מע וואָט געלעבט אין וועלט פון רייד און ווען מע איז אריינגעקומען אין קלאַס, האָט מען דערזען, אז די ווירקלעכקייט האָט אונז אויסגעלאַכט.

ווען מע האָט זיך אויסגעטשוכעט פון די מיטינגען, האָט מען דערזען, אז מע האָט ניט קיין לערן-ביכער, קיין קאַריקולום, קיין קלאַרע פאַרשטעלונג וואָס און וויאָזוי צו לערנען; אַז מע האָט ניט קיין געלט אויסצוהאַלטן די שולן; אַז עס עקזיסטירט אַן עדיוקיישאַנאַל קאַמיטע פון סיטי-סענטראַל פון ארבעטער רינג, וואו עס זיצן פראַקטישע ארבעטער קעפּ, יידן פּאַליטיקער, וואָס עס גייט זיי אינגאַנצן ניט אָן דער ענין שטומער „ע“; וואָס די שולן זיינען אַ לאַסט אָף זייערע פלייצעס, וואָס טראַכטן בלויז ווי צו רעדוצירן דעם בודזשעט פון די שולן. מע האָט ביי די מיטינגען פון דער סיטי קאַמיטע דיסקוטירט דעם ענין טעקס אָף די מיטגלידער, א ניקל טעקס; העכערן דעם שכר לימוד; בעטן אַ סובסידיע פון גענעראַל אָפיס; מאַכן אונטערנעמונגען; שניידן שכירות פון די לערער און פארוואַלטער...

האָט דערפאַר אונזער פרינציפאל גערופן א סעריע מיטינגען צו באַטראַכטן

דעם ענין בודזשעט פאר דער שול-באוועגונג, ניט פאר שיקאגא, חלילה, נאָר פאָרן גאַנצן לאַנד. עס איז אַ בזיון צו רעדן וועגן ניקל טעקס, וועגן אַן אונטער-נעמונג, וואָס זאָל אַריינבריינגען אַ טויזנט טאָלער. מע דאַרף אויסאַרבעטן פלענער וואָס זאָלן לייגן די באַזע פאַר אַ נעץ פון שולן, וועלכע זאָלן אַרייננעמען הונדערטער טויזנטער קינדער. פאַר דעם צוועק איז אומבאַדינגט בויטיק פאַר-אַנדער צושפּרייטן אַ קאָמפּאַניע וואָס זאָל אַרומנעמען גאַנץ אַמעריקע, אַלע יידן. עס געפינען זיך היינטצוטאָג איבער פיר מיליאָן יידן איבערן לאַנד. דאַרף מען קענען פאַראַינטערעסירן אין דער אַקציע אַ העלפט, — צוויי מיליאָן יידן. יעדער ייד זאָל געבן מינימום איין טאָלער אַ יאָר — האָבן מיר שוין צוויי מיליאָן טאָלער. מיט אַזאַ סומע וועט מען ערשט קאַנען פאַנאַדערנעמען די הענט און אויפבויען אַן אמתע שול-באוועגונג... אַניט איז דאָס אַ הוּזק! מיר נאָרן אַפּ סיידישע פּאַלק. מיר האָבן ניט קיין רעכט צו זיין קיין דערצייער. ווען מיר קומען אַריין אין קלאַס-צימער און די פענסטער זיינען ניט געוואָשן, דער דיל פינקלט ניט פון זוּיבערקייט, האָבן מיר ניט קיין רעכט זיך צו רופן דערצייער א. א. וו. פון די צוויי מיליאָן זיינען מיר אַרונטער צו אַ פּערטל מיליאָן. ביז דער פּרינציפּאַל האָט אַנגעהויבן שטעלן אולטימאַטום צו דער עדיוקיישאַנאַל קאָמיטע. וואונדערבאַרע יידן זיינען זיי געווען, די קאָמיטע-יידן. מיט רעספּעקט זיך באַ-צויגן צום פּרינציפּאַל, ניט דערווידערט אים עפענטלעך. זיינע גלות-לאַנגע פלענער אויסגעהערט געדולדיק, נאָר קיין איינעם ניט אַנגענומען. אַ שרייבער איז ער געווען זייער אַ וואוילער, אַ מחיה צו לייענען זיינע אַרטיקלען, נאָר דורכפירן זיינע פלענער האָט ער ניט געקאַנט. זיינע פלענער זיינען געווען גוט, האָבן געזאָגט די קאַרפּן-קעפּ פון דער קאָמיטע, נאָר ניט איצט, — ווען משיח וועט קומען...

דער פּרינציפּאַל האָט געשטעלט דעם לעצטן אולטימאַטום, דער פּרינציפּאַל האָט רעזיגנירט און פאַרלאָזן שיקאַגאָ. די יינגערע לערער האָבן מיטאַמאַל דער-פילט, אַז די עלטערע לערער דאַרפן ניט האָבן די פולע דעה. רעוואָלט. יונג קעגן אַלט. די מער אַמעריקאַניזירטע קעגן די וואָס האָבן נאָך געאַטעמט מיט זייער היימיש שטעטל.

2

שיקאַגאָ האָט מיטאַמאַל אויפגעלעבט. אונזערע עלטערע לערער האָבן זיך אויסגעצייכנט אין צוגרייטן א סוכות קאַנצערט. דער קינדער כאָר האָט געזונגען לאַנג-פאַרגעסענע פּאַלקס-לידער און דער עולם איז געווען באַגייסטערט. אַ פאַרלעזונג פון אַ שלום עליכם מעשה, אַ אינסצענירונג פון פּרצ'עס „דריי

נייטאַרינס, א פּאַר דעקלאַמאַציעס — און שיקאַגאַ איז געגאַנגען כּאַדאַראַם. ערשט איצט האָט מען זיך אין שטאַט דערוואוסט, אז עס עקזיסטירן שולן. גלייך נאַכן קאַנצערט זיינען די קלאַסן געוואָרן איבערגעפּאַקט. מע קאַן זיך ניט פּאַרשטעלן וויפיל פּרייד דער קאַנצערט האָט אריינגעבראַכט אין הונדערטער היימען.

דער רעוואַלט פון די יינגערע לערער קעגן די עלטערע האָט אָנגעהאַלטן. דער עלטערער לערער און די פּאַרוואַלטערקע פון דער שול וואו איך האָב געלערנט האָבן דערקלערט, אז איך מוז רעזיגנירן, אניט וועלן זיי פּאַרלאָזן. איך האָב געוואַגט צו קריטיקירן געוויסע פירונגען פון מיין קאַלעגע; ער איז געווען זייער אַ האַנאַראַווער. סיטי קאַמיסיע האָט גע'טענה'ט, אַז איך מוז פּאַרלאָזן. האָב איך מיר איינגעפּאַקט די זאַכן און זיך געקליבן פּאַרן קיין ניו יאָרק, וואָס דאָס איז געווען מיין טרוים פון תּמיד אָן.

געדאַרפט אוועקפּאַרן האָב איך אין א דינסטיק, נאָר זונטיק אינדערפרי איז אריינגעקומען צו מיר אַ קאַמיטע פון בילדונג קאַמיטעט און געזאָגט: „איר פּאַרט ניט. מאַרגן קומט איר צוריק אין שול און איר ווערט דער עלטערער לערער“.

עפּעס איז פּאַרגעקומען צווישן דעם עלטערן לערער און דעם קאַסירער פון שול. אַ מאַמע האָט זיך עפּעס געהאַט צעווערטלט מיטן לערער אין מיטן לערנען. פונקט צו יענער צייט איז אריינגעקומען דער קאַסירער. אים איז ניט געפּעלן געוואָרן דעם לערער'ס לשון, האָט ער זיך געפרוּאווט אריינמישן, נון איז שיעור ניט געקומען צו א געשלעג צווישן זיי ביידן .

דער ארבעטער רינג וואקסט איבער שיקאַגאַ און ער קלייבט זיך אָפּצור קויפן אַ גרויסע געביידע, וואָס באַטרעפט אין די שווערע טויזנטער דאָלער. מע רעדט וועגן דעם, אַז אונזער שול, וואָס האָט זיך געפונען אין אַ פּריוואַטער הויז (אויבן האָט געוואוינט דער אייגנטימער), וועט זיך אריינקלייבן אין דעם נייעם ארבעטער רינג לייסעאום.

מיר גרינדן א יידישע קינדער־ביבליאָטעק. קינדער צאָלן צוויי סענט אַ וואָך פאר דעם צוועק. די קינדער ליענען ביי אונז גאַנץ געשמאַק. עס גייט אָן אַ קאַנקורס פאר די הויפט־לייענער און מיר טיילן אויס פּרייזן. פון צייט צו צייט באַווייזן זיך נאָך אין שול פּריש־אָנגעקומענע אימיגראַנטן קינדער, אַנטלאָפּענע פון די פּאַגראַמען אין אוקראַינע און אין פּוילן. זייער יידיש איז חיות'דיק, זייער אינטעלעגענץ איז העכער ווי ביי אונזערע קינדער, נאָר זיי זיינען אַלט פּאַר דער צייט. איבערגעשראַקענע דערציילן זיי מעשות וועגן דער אַלטער היים, וואָס רופן ארויס טרערן און גרויל ביי אונזערע קינדער. זיי

ווערן באלד די ליבלינגען אין אלע קלאסן. מע קאן זיי לאנג ניט האלטן אין א קלאס, ווייל מיר קאנען זיי קיין סך ניט געבן. שרייבער פראיעקט, אנהויבנדיק פון נידעריקסטן שטאפל אלס א „יינגערער“ די לאגע פון די יידן אין פוילן אין 1921 רודערט אויף אונזער געזעלשאפט-לעכקייט. מיר פירן דורך מיט די קינדער א ריזיקע דעמאנסטראציע אין צענטער פון שטאט (לופ) צו פראטעסטירן קעגן פוילן. עס איז געווען א שלאקס-רעגן. די דעמאנסטראציע איז דורכגעפירט געווארן פארנאכט, ווען דער גאסן-פארקער איז געווען שווער און מיר לערער האבן נאך ניט געהאט קיין דערפארונג מיט פירן א פאר הונדערט קינדער און זיי קאנען האלטן צוזאמען. דער רעזולטאט איז געווען, אז א סך קינדער זיינען פארלארן געגאנגען; אנדערע האבן אליין אוועק-מארשירט פון אונז. שפעטער האט מען געפונען קינדער אין די פאליציי-סטאנציעס. מאמעס זיינען געשטאנען אין שול און געוויינט; קינדער האבן זיך פארקילט און זיינען קראנק געווארן. די לערער האבן געהאט צו זינגען און צו-זאגן.

מיר האבן זיך, אף דער איניציאטיוו פון הויפט-אפיס, גענומען קלייבן געלט פאר די קינדער-היימען אין פוילן. מיר האבן אָנגעהויבן מיט זאמל-ליסטן, מיט מארקעס און באלד אריבער צו מאסן-אקציע. מיר האבן געשיקט קינדער צו פארזאמלונגען. עס האבן זיך ארויסגעלאזט א דרייסיק פארלעך אין אן אַוונט, באַגלייט פון א דערוואקסענעם, צו מיטינגען פון אַראַנאַיזאַציעס. אין שולן און אפילו צו פאַרשטעלונגען פון יידישן טעאַטער. מע האָט זיי אומעטום צוגעלאָזן. אין שול פלעגט זיצן אַ קאַמיטע פון קינדער צוזאַמען מיט מיר און מיר פלעגן מיט אומגעדולד ווארטן אף די צוריקקומענדיקע קאַמיטעס. נאָך אידער די קינדער פלעגן אויסרעדן א וואָרט, האָבן מיר שוין דערקאַנט אין זייערע פאַר-פלאַמטע בעקלעך די רעזולטאַטן פון זייער אַפּיל. ווייל צו יעדער פאַרזאַמלונג פלעגט א קינד האַלטן אַ קורצע רעדע. איך האָב זעלטן-ווען געדאַרפט איינלערנען א רעדע. די קינדער זיינען געווען אַנגעזאַפט מיטן גייסט פון טאַט און די רירנדיקע נאַאיווע רייד פון קינדערשן האַרצן האָבן געטראָפן אין פינטל. דאַס געלט איז אפן פלאַץ גלייך איבערגעציילט געוואָרן, א קבלה איז ארויס-געשיקט געוואָרן צו דער אַראַנאַיזאַציע און אַ באַזונדער קוויטאַנציע איז ארויס-געגעבן געוואָרן צו די זאַמלער.

פון אַלע שולן איבערן לאַנד איז אונזער שול ארויס די ערשטע אין די זאַמלונגען. אין א חודש צייט האָבן מיר איבערגעשיקט צום גענעראַל אפיס 642 טאַלער.

אַט די געזעלשאפטלעכע טעטיקייטן האָבן אריינגעבראַכט אַ סך לעבן אין

שול און די צאל נייע תלמידים איז כסדר געשטיגן, אזוי אז מיר האָבן ניט געהאַט גענוג בענקלעך פאר זיי און מיר האָבן געדארפט עפענען פּאַראַלעלע נייע קלאַסן און געלערנט האָט מען ביז שפעט אין אָונט אריין.

אין יענער צייט האָט אונזער שול זיך גענומען ארויסגעבן דעם ערשטן קינדער-זשורנאַל אין שיקאַגאַ. געהייסן האָט ער „אונזער ווינקל“ און ארויס איז בלויז איין נומער. ארויסגעגעבן האָט אים דער עלטסטער קלאַס, וואָס איז געווען פּאַרמירט אין א קלוב — „אונזער ווינקל“.

די קינדער האָבן זיך פארנומען מיט דער פּראַבלעם פון שאפן פּאַנדן פאַר אים. זיי האָבן געקראָגן פיר זייטן אַנאַנסן און הילף פון א צאל ארבעטער רינג ברענטשעס. אין זשורנאַל האָבן זיך באַטייליקט פּערצן קינדער מיט מעשות, לידער, ארטיקלען. די בעסטע מעשה אין „אונזער ווינקל“ איז געווען וועגן אַ הונט, די שרייבערין איז געווען אונטערן איינפלוס פון שלום עליכמיס קינדער-דערציילונגען. די צווייטע בעסטע זאך איז געווען אַ באַשרייבונג וועגן „פרייטאַג צונאַכט ביי אונז אין הויז“. די לידער זיינען געווען זייער שוואַך, נאַכגעמאַכט פון די געלערנטע זאַכן. („הוליעט, הוליעט בייע ווינטן, בלאַזט ווי שטאַרק איר קענט. גיט דער פרייער פאַן אַ לעבן, מאכט זי זאָל צום הימל שוועבן“). איין יינגל האָט אפּעלירט צו די איבעריקע שילער פון די ארבעטער רינג שולן, אז מע זאָל גרינדן אטלעטישע קלובן ארום די שולן. ער האָט אויך געפּרעגט פארוואָס איז דאָ אַזאַ קליינער אינטערעס ביי די שול-טוער צו דעם.

בעל מחשבות האָט אין 1922, שרייבנדיק וועגן דער אַנטאַלאָגיע פון די שיקאַגאַ'ער דיכטער „יונג-שיקאַגאַ“, זיך אויך אָפּגעשטעלט אַף „אונזער ווינקל“ אין געהאַט צו זאָגן אַ פאַר פינע ווערטער וועגן זשורנאַל.

„אונזער ווינקל“ האָט זיך גוט פארשפּרייט און ס'איז געבליבן אַ פּראַפּיט, וואָס איז אוועקגעגעבן געוואָרן צו קויפן א וויקטראַלע פאַר דער שול. יעדן חודש האָבן מיר צוגעקויכט נייע רעקאָרדס און אָפּט זיך באַנוצט מיט דער וויקטראַלע אין קלאַס. אין יענער צייט איז דאָס געווען אַ נייעס און סיי לערער, סיי טוער האָבן ניט געוואוסט, צי מען מעג, צי מען טאָר ניט. האָט מען פאַרשוויגן דעם ענין, א צאל האָבן דאָס באַטראַכט פאר מיינעם אַ קאַפּריז.

צו יענער צייט האָבן מיר אין שול געהאַט איינגעפירט אנדערע נייקייטן אַ סאַניטאַרישע קאַמיסיע, וואָס איז באַשטאַנען פון דעם עלטסטן קלאַס און געהאַט אַן אויפגאַבע אויפצופאַסן, אז א קינד זאָל אריינקומען אין קלאַס מיט ריינע הענט און פארקאמטע האַר. פאַר דעם צוועק האָבן מיר געהאַט צוגעגרייט זייף מיט האַנטעכער אין וואַשימער. מיר האָבן געהאַט איינגעפירט א בית דין,

וואָס איז באשטאַנען פון דריי קינדער, אויסגעקליבענע ביי אַן אלגעמיינעם מיטונג פון דער גאַנצער שול.

אַן עקספערימענט איז אויך געמאַכט געוואָרן אין לאַזן די קינדער אַליין אַנפירן מיט די קלאַסן און מיט דער פארוואַלטונג פון דער שול. איך און דער פארוואַלטער פון דער שול האָבן באַדאַרפט אַוועקפאַרן צו דער לערער-קאַנפערענץ אין קליוולאַנד. די קינדער האָבן פון זיך געהאַט אויסגעקליבן א פארוואַלטונג ראט, וואָס האָט אויפגעפאַסט אף דער שול, גענומען שכר לימוד, פארשריבן נייע קינדער א. א. וו. און פיר קינדער זיינען אויסגעקליבן געוואָרן אַנצופירן מיט די קלאַסן, א סך טוער און עלטערן וואָס זיינען אריינגעקומען אין שול אין יענער צייט האָבן זיך ניט געקענט אַפּלויבן פון דער אַרדנונג און דעם פיינעם האַלטן זיך פון די קינדער אין די קלאַסן.

פאַגראַמען אף יידן, נאָך מלחמה-ווייען, די פאַלמער-רעידס, נעגער-ראיאַטן אין שיקאַגאָ, דעבס אין טורמע — די אַלע געשעענישן האָבן געהאַט זייער אַפּרופּ אין קלאַסן ביי מיר. עס איז געווען אַ מהלך פון יענער צייט, ווען מע האָט אונזער גאַנצע פענערגיע געהאַט פארשווענדט אף דעם, צי זאָל מען שרייבן „אונדזער“, אָדער „אונזער“.

אונזערע קינדער האָבן געטראָגן זייערע דעבס-באַטנס (באפרייט דעבסן פון טורמע) אין פאַבליק סקול, וואָס דאן איז דאָס געווען זייער אַ געוואַנטע טאַט. די מעשה ווי דעבס האָט אין טורמע אין אַטלאַנטא געקושט א צעשלאַגענעם, א צעבלוטיקטן נעגער האָט אף די קינדער געלאָזן אַן אומפאַרגעסלעכן איינדרוק. די שול איז פאַר מיר געווען מיין אידעאַל. כ'פּלעג אריינקומען 11 אינדערפרי און פאַרלאָזן שפעט אין אָונט. דער ארבעטער רינג האָט טאַקע געהאַט אַפּ געקויפט דעם לייסעאום, נאָר די שול ניט אריינגענומען. מיר זיינען געבליבן אף דער אַלטער קוואַרטיר. קיין שכירות האָבן מיר ניט געקראָגן, נאָר ווער האָט דאָס אינזינען געהאַט אועלכע פּוסטע זאכן דאן?

איינמאַל אַ וואָך פּלעג איך אויפנעמען א קורס אין זשורנאַליזם אין נאָרטוועסטערן אוניווערסיטעט. מיינער א באקאַנטער, א יידישער דאָקטאָר, האָט ניט געקענט פארשטיין פארוואָס איך פאַטער מיינע יונגע יאָרן אף דער שול-באוועגונג. ער האָט מיך אַנגעהויבן צורעדן, אז איך זאָל צוריק אריין אין קאַלעדזש און שטודירן מעדיצין. ער האָט זיך אונטערגענומען מיך צו שטיצן. צו ווערן אַ מעדיקער איז געווען מיין לעבנס-אַמביציע. צוליב דעם בין איך פאַקטיש געקומען קיין אַמעריקע.

נאָר האָבן א חלק אין דערציען א נייעם יידישן דור, איינפונדעווען אין אים אַן אידעאַל, באהויבן אים מיט א נייעם גלויבן — דאָס האָט מיך באוועלטיקט.

דערפאר האָב איך מקריב געווען פּערזענלעכע אמביציעס. געלט־מעגלעכקייטן, קאַריערע. ווען מיין פּריינט, דער דאָקטאר, איז געקומען צו מיר מיטן פּאַרשלאַג וועגן פּאַרלאָזן די שולן, בין איך שוין געווען אַ ביסל אַנטווישט אין דעם עלעמענט שול־טוער פון אַרבעטער רינג, אין דעם עלעמענט עלטערן, וואָס האָט געשיקט דאָס קינד אין שול און טיילווייז אויך אין דעם עלעמענט לערער, וואָס האָט מיך אַרומגערינגלט.

אַ פּאַר חדשים צייט האָב איך זיך געשלאָגן מיט דער דעה וועגן פּאַרלאָזן די די שולן. די שול־אידייע האָט געוואונען. ניין, כּוועל מיין גורל טיילן מיט דער שול־באוועגונג. איך האָב באַטראַכט דאָס פּאַרלאָזן די שול ווי אַ פּאַראַט קעגן קינד. די שול איז געבליבן מיין אידעאַל.

מיטן וואַנדער שטעקן

דאָס בוך רייזע־איינדרוקן נעמט ארום אַ צייט אָפּשניט פון 1935 ביז 1960.
דער שרייבער שטעלט זיך אָפּ אויף פּאָלגנדיקע לענדער: די פּאַראַיניקטע
שטאַטן, קאַנאַדע, מעקסיקאָ, ענגלאַנד, פּראַנקרייך, האַלאַנד, סאַוועטן־פּאַרבאַנד,
פּוילן, מדינת ישראל.

צווישן סאָוועטישע שרייבער

אין קיעוו

אויף דער לענין־גאַס אין קיעוו געפינט זיך דאָס שרייבער־הויז (דאָס פּיסאַ־טעלע). אַ ברייטע, ליכטיקע גאַס, באַ'ומ'טוב'ט מיט רייען ביימער, הארט לעבן קרעשטשאַטיק, אין צענטער פון טעאַטערס און לערן־אינסטיטוציעס. ווייטער ארויף, אויף דער זעלבער גאַס, האָט מען אויפגעבויט וואוינונג־קאָאָפּעראַטיוון פאר די שרייבער און כמעט אַלע יידישע שרייבער וואוינען שוין אויף דער לענין־גאַס, נומער 68.

דער אריינגאַנג צום שרייבער־הויז איז ניט קינסטלעריש. עפעס אַ שטיקל בופעט, מענטשן מיט סענדוויטשעס אין די הענט, אַ שמאַלער קאַרידאַר, מיט גלעזערנע טירן, מיט אויפשריפטן אין פארשיידענע לשונות. אויף איין טיר איז דאָ אַ יידישע מעלדונג: זשורנאַל „פאַרמעסט“. דאָ האָבן מיר אָפּגערעדט זיך צו באגעגענען מיט די יידישע שרייבער.

מיר קומען אריין אין אַן אָנגערויכערטן צימער, וועלכער איז פול מיט מענער. אַט איז איציק פעפער. ס'איז אים לייכט צו דערקענען פון די בילדער. ער באַקענט אונז מיט די איבעריקע. יעדער נאָמען זאָגט עפעס. אַ לעבן־לאַנג געוואַלט פערזענלעך זען דוד האַפּשטיינע'ן, ל. קוויטקאָ'ן. אַט איז א. וועוויאַרקאַ ליפע רעזניק, א. אבטשוק, ה. אַרלאַנד, נח לוריע, מ. אראנסקי. און אַט זיינען אונזערע יונגע: טאלאליעווסקי, הארצמאַן, עליע קאהן, דיאמאנט, וועלעדניצקי, גאַנטאר. די אַטמאָספערע איז אַ וואַרעמע. דער קלוגער איציק פעפער לאַזט מיך איבער צו די יונגע. זיי קומען פריער. דאָ הייבט זיך אַן ארויסווייזן מיין אומ־וויסנקייט. מיר אמעריקאנער האָבן כמעט ניט געלייענט. מיר דערהאַלטן ניט זייערע ביכער און זיי באַקומען ניט אונזערע. מוז מען, הייסט עס, איינשטעלן פארבינדונגען. נו, האָבן שוין פריערדיקע געסט צוגעזאָגט דאָס צו טאָן, נאָר אַזאָ טבע האָבן זיי שוין, די אמעריקאנער — זיי זאָגן צו און בלייבן ביים זאָגן. . . איז געווען אזוי גוט צו זיין ארומגערינגלט פון אזא ווארימער ליטערארישער אַטמאָספערע, אויסהערן אויפיל פראגעס און — ניט קענען ענטפערן אויף זיי. נאָר אַט האָט פאַסירט אַן „אומגליק“. אַ חבר איז אריינגעקומען און עפעס אַריינ־

געשושקעט פעפער'ן אין אויער אריין. באלד האָט מען אונז געמאָלדן, אַז דער
חבר סענטשענקאָ לאַרט אין צו זיך.

א. סענטשענקאָ איז דער פּאַרזיצער פון דעם פּאַרבאַנד סאָוועטישע שרייבער
פון אוקראַינע און ער געפינט זיך אין זעלבן שרייבער-הויז.

— וואָס וועל איך דאָרט טאָן? — האָב איך געוואָלט וויסן פון פעפער'ן.

— איר וועט זיך באַקענען מיט אים און אויך איבערגעבן אַ גרוס פון
אַמעריקע, — האָט ער געענטפּערט.

גייען מיר. מיר קומען אריין אין אַ זאַל. אויבן-אַן זיצט דער שרייבער
סענטשענקאָ. ביי אַ לאַנגן טיש זיצן, ווייזט אויס, שרייבער. די יידישע שרייבער,
וואָס זיינען איצט אריינגעקומען, זעצן זיך ביי די זייטן ווענט. פעפער שטעלט
מיך פאַר. סענטשענקאָ איז אַ פעסט-געבויטער, מיטל-וויקסיגער, שיין-געקליידטער
מאַן, מיט קלוגע, קלאַרע אויגן, וואָס לאָזן זיך ניט פאַרגעסן. זיין האַלטן
זיך, זיין אַרט רעדן איז געלאָסן.

— מיר ווילן הערן פון אייך וועגן דער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור אין
אַמעריקע, וועגן דער „מאַרגן-פּרייהייט“, וועגן „האַמער“, וועגן אייער אַרגאַ-
ניזאַציע „פּראָלעטפּען“, וועגן דעם נייעם טעאַטער, וועגן „אַרטעף“ און מיר
וואָלטן זייער געוואָלט וויסן וועגן אונזער אוקראַינער באוועגונג אין אַמעריקע.
אויסגעהערט, וואָס סענטשענקאָ האָט געוואָלט פון מיר, איז מיר געוואָרן
אַ ביסל קאַלאַמוטנע אויף דער נשמה. אַ מאַדנע זאַך טרעפט אייך ווען איר קומט
אַן אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד. גלייך וויל מען פון אייך וויסן וועגן אַמעריקע, נאָך
איידער איר האָט די געלעגנהייט צו זען עפעס.

פאַר די דריי טעג וואָס איך בין געווען אין קיעוו האָב איך ניט געהאַט די
געלעגנהייט זיך אַפּצורוען א מינוט. ס'איז אויסגעקומען צו רעדן אַ צען שעה
אַ טאָג אין פאַרשיידענע אַנטשאַלטן. איך האָב זיך ניט געריכט, אַז מיר וועט
אויסקומען גלייך דאָ אַפּצוגעבן אַ גרוס. נאָר אַט זיצן איבער אַ הונדערט שרייבער
און מען דאַרף רעדן פאַר זיי.

איידער איך האָב אַנגעהויבן איבערגעבן דעם גרוס האָט מיך סענטשענקאָ
באַקאַנט מיט אַ צאַל פון די אַנוועזנדיקע. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז דאָ האָב
זיך געפונען אוקראַינישע, רוסישע און פּוילישע שרייבער. דאָ איז געווען דער
גרעסטער אוקראַינישער פּאַעט פּאַוּלאַ טיטשינאַ, דער באַרימטער דראַמאַטורג
איוואַן מיקיטענקאָ, די באַוואוסטע פּראָזאַאיקער פּאַנטש און קאַפּילענקאָ, דער
קריטיקער שטשוּפּאַק, די רוסישע פּאַעטן אַוּשאַקאָו און גאַראַדסקאַי און נאָך
אַ צאַל באַוואוסטע נעמען.

עס איז דערפאַר ניט געווען קיין גרינגע אויפגאַבע איבערצוגעבן א ניט-

צוגעגרייטן גרוס. איבערהויפט נאך ווען סענטשענקא האט איינגעארדנט אז מיין גרוס זאל פארצייכנט ווערן פאר דער פרעסע. ערגער פון אלעס איז געווען וואס איך האב ווינציק וואס געקאנט דערציילן וועגן דעם וואס עס האט די אוקראינישע שרייבער שטארק אינטערעסירט — וועגן דער פראלעטארישער אוקראינישער ליטעראטור אין אמעריקע.

גערעדט האב איך אין יידיש. די פראגעס זיינען מיר געשטעלט געווארן אין רוסיש. די יידישע שרייבער זיינען געזעסן צווישן די ניט-יידישע און אינדער-שטיל איבערגעגעבן מיינע רייד.

דער שמועס האט אנגעהאלטן א צוויי שעה, וואס מיך האט איבערראשט איז געווען: די גענויע באקאנטשאפט פון סענטשענקא, דעם אוקראינער, מיט דער יידישער ליטעראטור פון אמעריקע. ער האט, למשל, געוואלט וויסן, ווי האלט עס מיט לייוויקין, מיט הירשביינ'ען, מיט רייזענ'ען.

— ניצאוועלי האבן די פאסירונגען פון דער לעצטער צייט זיי ניט דער-נענטערט צו אונז?

— וואס שאפן זיי? ווער לייענט זיי?

— פארוואס ווערט דער „פארווערטס“ נאך אלץ געלייענט פון יידישע ארבעטער? ווי גרויס איז די צירקולאציע פון דער „מארגן-פרייהייט“? וועלכע שרייבער אין דער „מארגן פרייהייט“ זיינען חשוב'ער ביי די מאסן?

— וועלכע יידישע שרייבער פון אוקראינע זיינען באוואוסט ביי יידן אין אמעריקע? פארוואס איז ביז איצט ניט איינגעשטעלט געווארן קיין ענגערע פאר-בינדונג צווישן אייער פראלעט-פען ארגאניזאציע מיט אונז? פארוואס ווייסט איר אזוי ווינציק וועגן אונזערע אוקראינער שרייבער? פארוואס פירט דער „ארטעף“ ניט אויף אונזערע פיעסן?

— וואס האט פאסירט מיט דריזערן? ווי האלט סינקלער לואיס? דער-ציילט וועגן דער ראדיקאליזירונג פון דער אמעריקאנער קולטור. דעה'לייט וועגן דעם ארבעטער-פראגמאט, וועגן די לעצטע קאמפן.

די פראגעס האבן אנגעערעגט. אפן געדאנק זיינען געקומען אזויפיל ענטפערס, אזויפיל זאכן צו דערציילן.

מיטאמאל האט סענטשענקא א וואונק געטאן צו א חבר און אים עפעס א זאג געטאן. באלד איז יענער צוריקגעקומען מיט א פעקל ביכער. ווען דער שמועס האט זיך געענדיקט האט סענטשענקא מיך פרעזענטירט מיטן פעקל, וואס איז באשטאנען פון דערשינענע אף יידיש איבערזעצונגען פון דער אוקראינישער ליטעראטור. דא זיינען געווען: מיקיטענקא'ס „אורקעס“, איזוואן לע'ס

א. ראָמאַן פון צווישנבערג, מ. טרובליאניס „דער קורס נאַרד־אַסט“, איוואן קירי-
לענקאַס „אַ שטאַט ווערט געבוירן“ א. א.
סענטשענקא האָט דערקלערט, אַז פון איצט אָן בין איך דער גאַסט פון
די שרייבער און געבעטן איציק פעפער'ן, אַז ער זאָל זיין מיין מכניס אורח. ער
האַט אויך געוואָלט וויסן צי איך נויטיק זיך אין עפעס, צי מיר האָבן זיך גוט
איינגעאַרדנט און וואָס האָבן מיר שוין געזען אין קיעוו און וואָס ווילן מיר זען.
ערשט נאָך דעם אָפיציעלן שמועס האָט זיך אָנגעהויבן די אינטימע באַ-
געגעניש מיט די יידישע שרייבער, מיט דוד האַפּשטיינ'ען, קוויטקאָן, רעזניק'ן
לוריען, אַרלאַנד'ן, וועוואַרקע'ן און מיט די יונגע.
מיר זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו זען אַ קאַלוירט און פעפער האָט
אונז צוגעזאָגט צו נעמען אהין. נאָר פריער האָט מען געדאַרפט דורכמאַכן אַ
באַנקעט.

אויגוסט, 1935

אַ באַנקעט פאַר אַן אַמעריקאַנער יידישן שרייבער אין קיעוו

צום אַוונט, וואָס איז פאַרגעקומען אין שרייבער־הויז, זיינען איינגעלאָדן
געוואָרן: די שרייבער וואָס האָבן זיך געפונען אין קיעוו, די מיטאַרבעטער פון
יידישן וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט אין קיעוו, ווי ג. גאַראַכאַוו, דער דירעקטאָר;
מאַקס עריק, דער הויפט פון דער ליטעראַרישער סעקציע, יאַשאַ רעזניק, דער
הויפט פון דער פעדאָגאָגישער סעקציע, און די אַמעריקאַנער — קלמן מרמר
און א. פאַמעראַנץ, און אַן אַמעריקאַנער אַרבעטער, אַבנר בערנשטיין, וואָס האָט
זיך דאָן געפונען אויף אַ באַזוך אין קיעוו און האָט געוואָלט בייזאָוינען דעם
באַנקעט.

עס האָבן זיך פאַרזאַמלט אַ צוויי הונדערט מענטשן. די טישן זיינען געווען
שיין געדעקט. די שטימונג איז געווען אַ וואַרעמע. דער טאַקט־מייסטער איז
געווען איציק פעפער, וועלכער איז ניט בלויז אַ מייסטערהאַפּטער דיכטער, נאָר
אויך אַן אויסגעצייכנטער רעדנער און פאַרזיצער.

וואָס עס האָט אלעמען געפרייט, איז געווען די גרויסע צאָל פון ניט־יידישע
שרייבער, וואָס זיינען געקומען אויסהערן אַ גרוס פון דער יידישער פּראָלעטאַרי-
שער ליטעראַטור אין אַמעריקע. און ריכטיק האָט געשריבן וועגן דעם אַוונט

די „פראַלעטארישע פּאָן“: „דער אָוונט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ דע- מאַנסטראַציע פון אינטערנאַציאָנאַלער איינהייט פון אַלע אַטריאַדן פון דער סאָוועטישער ליטעראַטור: דער יידישער, אוקראַינישער און רוסישער“.

דעם ערשטן טאַוסט האָט געגעבן איציק פּעפּער — אַ טאַוסט פאַר דער אינ-טערנאַציאָנאַלער פאַרברידערונג פון די פּראַלעטאַרישע ליטעראַטור. זיינען אַוועק אַ ריי טאַוסטן; פאַר דער „מאַרגן־פּרייהייט“, און איר הויפּט־רעדאַקטאָר מ. אַלגין, פאַר דעם פּראַלעטפּען, פאַר דער „פּראַלעטאַרישער דערציאָנונג“, פאַר די אוקראַינער שרייבער, פאַר די רוסישע, פאַר די יונגע, פאַר די יידישע שרייבער (געגעבן פון אוקראַינער). טאַוסטן פאַר די חשובע פאַרזאַמלטע קאַלעגן, און אזוי ווייטער.

דער אָוונט איז געפירט געוואָרן אין יידיש. דער גאַסט האָט באַקומען דאָס ערשטע וואָרט און ער האָט אין אַ שעה־דיקער רעדע איבערגעגעבן וועגן דעם „פּראַלעטפּען“ און זיינע מיטגלידער, וועגן דער „מאַרגן־פּרייהייט“ און די אַנדערע רעוואָלוציאָנערע אויסגאַבן, וועגן דעם קולטור־פּראָגנאָס אַוויף דער אמעריקאַנער אַרבעטער־גאַס, וועגן טעאַטער און וועגן די קאַמפּן און שלאַכטן פון די אמע-ריקאַנער אַרבעטער. זיינע רייד זיינען אין דער שטיל גלייכצייטיק איבערזעצט געוואָרן פון די יידישע קאַלעגן צו די ניט־יידישע.

פּעפּער האָט דאָן געגעבן אַ וואָרט דעם באַרימטן אוקראַינער שריפּט-שטעלער און דראַמאַטורג איוואַן מיקיטענקאַ, וועמענס זאַמלונג דערציילונגען איז דאָ אין יידיש. מיקיטענקאַ האָט געהאַלטן אַ וואונדערבאַרע רעדע. אין אַ זאַפּטיקן, פּאַלקסטימלעכן אוקראַיניש, מיט אַ סך וואַרעמקייט אין זיין קול, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט פּונקט נאָך פּונקט אַוויף דער רעדע פּונם גאַסט און געצויגן אַ פאַראַלעל צווישן דער לאַגע פון סאָוועטישן שרייבער און דעם שרייבער אין די קאַפיטאַליסטישע לענדער.

— איר האָט אונז היינט דערציילט וועגן די שופּלאַדן מיט מאַנסקריפּטן וואָס ליגן ביי אייערע שרייבער, און זיי האָבן ניט וואו צו דרוקן. ביי אונז איז די לאַגע אַ פאַרקערטע. מיר לויפן נאָך די שרייבער, מיר בעטן זיך ביי זיי; גיט אונז וואָס מער זאַכן, מיר וואָרטן אַוויף זיי. אונזער עולם איז אויסגעדרושט.

מיקיטענקאַ האָט גענוי געדענקט יעדן נאָמען, וואָס דער גאַסט האָט דער-מאַנט, און ער האָט אין זיין ענטפּער זיך אָפּגעשטעלט אַוויף יעדן נאָמען באַזונדער. דער גאַסט האָט דערציילט וועגן דער ביטערער נויט, פון וועלכן עס ליידן די פּראַ-לעטפּען־מיטגלידער, די שווערע אומשטענדן, אונטער וועלכע עס קומט אויס צו אַרבעטן, וועגן די מיטגלידער, וואָס זיינען געפאַלן. מיקיטענקאַ האָט אין נאָמען פון די אוקראַינישע שרייבער אויסגעדריקט זיין סאַלידאַריטעט מיט די

פראלעטפען-שרייבער. ער האט אנגעוויזן, אז יעדער שרייבער אין סאוועטן-פארבאנד איז פריי פון דאגות פרנסה און קען זיך אינגאנצן ווידמען זיין שאפן. — גיט איבער אונזערע קאלעגן, אונזערע ברידער אין קאמף און אין גייסט, וועגן דער סאלידאריטעט, וואס הערשט צווישן די שרייבער אין גרויסן פארבאנד. דער היינטיקער אונט איז אַ ביישפיל דערפון. אַט זיצן מיר אוקראינער, רוסן, פאליאַקן און ערן א יידישן שרייבער, ווייל ער איז איינער פון אונז, ווייל זיין קאמף איז אונזער קאמף, ווייל אין אונזער פארבאנד הערשט די ברידערלעכקייט צווישן פעלקער, ווייל מיר זיינען אַלע באַזעלט מיט איין געדאַנק, מיט איין פאר-לאַנג צו בויען אונזער ארבעטער פאַטערלאַנד, גיט איבער אונזערע אמעריקאַנער פראַלעטאַרישע שרייבער אונזער ליבע פאַר זיי, אַז מיטן גרעסטן אינטערעס וועלן מיר נאָכפאַלגן זייערע קאַמפן און זיין געאייניקט מיט זיי פאַר אַ זיג פון ארבעטער-קלאַס.

ווידער האָבן די יידישע שרייבער געטרונקען טאַוסטס פאר די אַנוועזנדיקע אוקראינישע שרייבער: טיטשינא, פאנטש, קאַפילענקאַ, פערוואַמאיסקי, קוד-מיטש, שטשופאַק און פאַר די רוסישע דיכטער: אושאַקאָו און גאַראַדאַיסקאַ. דאן האָט פעפער פאַרגעשטעלט אַ צאַל יידישע דיכטער, וואָס האָבן געלייענט לידער. דער ערשטער איז געווען דוד האַפּשטיין, וואָס האָט אויף אַ מייסטערשאַפטן אופן געלייענט אַ פאַעמע „געלטעלע“. ליפע רעזניק האָט לכבוד די געסט גע-לייענט עטלעכע איבערזעצונגען זיינע פון דער אוקראינישער דיכטונג, און נאכהער זיינע אייגענע לידער.

לייב קוויטקאַ, וועמעס קינדער-לידער זיינען איבערזעצט אויף אוקראיניש, איז אויפגעפאַדערט געוואָרן פון די אוקראינער צו לייענען זיין: „אַנאַ-וואַנאַ בריגאדיר“ און אַ צאַל אנדערע פאַפולער-געוואָרענע קינדער-לידער. דער עולם האָט שטאַרק הנאה געהאַט פון זיין לייענען.

פעפער שטעלט דאָן פאַר אַ צאַל יונגע דיכטער, און עס לייענען זייערע לידער די חברים: טאַלאַליעווסקי, אייגענע און איבערזעצונגען פון אוקראיניש; הארצמאַן, וועלעדניצקי, דיאמאַנט, גאַנטאַר, דריז און דער קינדער-דיכטער גוטיאַנסקי.

אויף דער אויפפאַדערונג פון עולם לייענט חבר פעפער פאַר זיינע אייגענע לידער, און שטעלט פאַר דעם גאַסט נאַכאַמאַל, ער זאַל לייענען זיינע לידער. אין אַ קורצער רעדע דערציילט דער גאַסט וועגן די פאַרדינסטן פון ק. מרמר און אַ פאַמעראַנץ פאַר דער פראַלעטאַרישער יידישער ליטעראַטור אין אמעריקע, און דער עולם דריקט אויס זיין אַנערקענונג צו די אמעריקאַנער חברים דורך לאַנג-דויערנדיקע אַפלאַדימענטן.

דער לעצטער רעדנער פון אַוונט איז דער גרויסער אוקראינישער דיכטער פאָולאַ טיטשינא. פּעפּער שטעלט זיך אָפּ אויף טיטשינא'ס פּאַרדינסטן פאַר דער יידישער ליטעראַטור. ער זאָגט :

— ווען מיר, יידישע שרייבער, נויטיקן זיך אַמאָל אין אַ יידיש ווערק, וואָס מיר קענען ניט באַקומען, וויסן מיר, אַז מיר וועלן עס באַקומען ביי דעם אוק־ראינער טיטשינא. כדי צו באַקענען די אוקראַאינישע מאַסן מיט דער יידישער ליטעראַטור, האָט זיך חבר טיטשינא אויסגעלערנט די יידישע שפּראַך, וועלכע ער באַהערשט פּאַלקאַם, און ער אַרבעט אויף אַ בוך איבערזעצונגען פון אשר שוואַרצמאַנ'ס לידער.

טיטשינא, אזוי ווי כמעט אַלע אוקראינישע שרייבער, איז נאָך אַ יונגערמאַן. ער דערקלערט, אַז דער היינטיקער אַוונט האָט אים אָנגערעגט צו לייענען זיינע לידער.

אויגוסט, 1935

אין יידישן קאָלווירט אויפן נאַמען קאָנאַוויטש

אַיציק פּעפּער, ווי יעדער עכטער פּאַעט, האָט ליב די נאַטור. אַרומפּאַרנדיק מיט אונז איבער קיעוו, האָט ער כּסדר געהאַלטן אין איין אויסדריקן זיין באַוואונדערונג איבער דער שיינקייט פון דער שטאָט, אירע ביימער, אירע בערגלעך און דעם ברייטן דניפּער.

מיר זיינען געפאָרן אין דעם יידישן קאָלווירט אויפן נאַמען קאָנאַוויטש, וואָס געפינט זיך אַרום קיעוו. אונזער שאַפּער האָט ניט געוואוסט דעם וועג ; קיינער האָט ניט געוואוסט, האָט מען געדאַרפט פּרעגן. אַ פּויערטע וואָס האָט געטריבן בהמות אויסערן שטאָט, האָט אונז געוויזן דעם וועג, נאָר באַלד האָבן מיר גע־הערט, ווי זי האָט אונז עפּעס נאָכגעשריען און זי איז אונז געלאָפּן אַנטקעגן : — אַ טעות געמאַכט, בירגער, ניט ריכטיק אייך געוויזן. מע דאַרף אַהינ־אַ זיך פּאַרקירעווען. איך זאָל מאַכן אַזאַ טעות ? ! איך גיי דאָרט יעדן טאָג פּאַרביי. אַנטשולדיקט, בירגער, איר וועט זיכער אַנקומען אַהינ... .

פּעפּער דערציילט וועגן זיינע דערפאַרונגען אין די יידישע קאָלווירטן איבערן לאַנד, וועגן ווירטשאַפּטן וואָס זיינען רייך געוואָרן, וועגן יידישע פּויערים, וואָס

זיינען אַ מוסטער פארן גאַנצן ראַיאָן, וועגן פּיאַנאַס, אויטאָמאָבילן און וועלי-סאַפּעדן אין אַ צאָל יידישע קאָלוירטן.

ער האָט אָן אַ שיעור אַנעקדאָטן און מעשיות וועגן דעם נייעם יידישן מענטשן, דעם געזונטן, לעבנסלוסטיקן סאָוועטישן יידישן פּויער, וואָס לייענט ביכלעך און וויל אַז דער יידישער שרייבער וואָס קומט ארויס פּאַרליענען זיינע זאַכן אין קאָלוירט, זאָל שרייבן אַ פּשוט'ן יידיש, ניט קיין ביכלדיקן יידיש.

אונזער אויטאָמאָביל פּאַרט דורך אַ ברייטן טויער. עטלעכע הילצערנע גע-ביידעס, און ווייטער — פעלדער און בערגלעך. שאַ, שטיל, שטיל. מען זעט ניט קיינעם. די זון שיינט, פייגעלעך זינגען. זיי פילן זיך דאָ ביי זיך אין דערהיים.

— וועמען פרעגט מען דאָ? מסתמא זיינען אַלע ביי דער ארבעט, וועט אונז אויסקומען צו גיין אַ מהלך צו די פעלדער, — זאָגט עפּפער און מיר קלייבן זיך גיין איבער אַ וועג וואָס ליגט צווישן פּאַרזייטע פעלדער.

נאָר אַט קומט ארויס פון אַ געביידע אַ מויד, אַ באַרוועסע, אַ מוסטער פון געזונטקייט. זי טראָגט אָן עמער מיט אַ קלייען געמישעכץ. עפּפער רעדט צו איר אין יידיש. צעשמייכלט זי זיך און זאָגט, אַז זי איז ניט קיין יידישע, נאָר אָן דאָרט, איז אַ גרופּע אויפן פעלד. זי קאָן אונז גאָרניט דערציילן וועגן קאָלוירט, דער פּאַרוואַלטער איז ניטאָ. . ער איז אין סוד, אין געריכט, הייסט עס.

גייען מיר צו דער גרופּע אויפן פעלד, נאָר ביז מיר שטעלן פּיס, שטעלט די גרופּע אויך פּיס און זי פּאַרשווינדט פון אונזער בליק, הינטערן בערגל. נאָר גיין צום פעלד דארף מען.

ביי אַ פעלד פון פּאַרניקעס (ספּעקטן) שטייט אַ יונגע מיידל איינגעבויגן איבער איר ארבעט. עס שמעקט מיט פּערדישע מיסט פון פעלד. ארום די זייטן שטייען שטרויענע צודעקן, מיט וועלכע די גרינסן ווערן פּאַרהיט פון קעלט ביינאַכט.

דאָס מיידל האָט אַזעלכע רויטע פּיסקעס, אָן עס שאַפט זיך דער איינדרוק אַז זי איז צו געזונט. אַז אַזאַ פנים איז נאָר אויף אויסצושטעלן. אירע באַרוועסע פּיס זיינען ברוין און פעסט. זי טראָגט אַ ווייסע בלוזע און אַ ברוין קליידל. אַלץ אויף איר איז ריין און עס שמעקט פון איר מיט זון און גראָז.

עפּפער רעדט שוין צו איר אויף אוקראיניש. — מיר'ן אַ פרעג טאָן ביים שיקסל, וואו דער פּאַרוואַלטער איז, — זאָגט ער.

— דער פּאַרוואַלטער איז ניטאָ. צוליב וואָס דארפט איר אים? זען דעם קאָלוירט? נו, גייט און זעט. די מערסטע מיטגלידער זיינען אין „סוד“ צוזאמען מיטן פּאַרוואַלטער. פּאַרוואַס עפּפער אין סוד? ס'איז אַ לאַנגע מעשה. אַ יינגל פון

דערבייאיקן הויז האָט געריסן אונזערע קוויטן, האָט אים איינער פון אונזעריקע געגעבן אַ קלאָפּ, נון משפט מען איצט דעם גאַנצן קאַלוירט.

זי רעדט אַ פויערשן אוקראַיניש און ענטפערט לאַקאַניש אויף פּעפּערס פראגעס.

— שלעכט, — איז אומצופרידן פּעפּער, — ניטאָ ביי וועמען צו פּרעגן. מען דארף אהערקומען ווען דער פארוואַלטער וועט זיין.

איך בעט פּעפּערן, ער זאָל פּרעגן ביים שיקסל, וואו דער סוד געפינט זיך. נאָך איידער ער האָט באַוווּזן אויסצורעדן אַ וואָרט, דרייט זי זיך אויס צו מיר און זאָגט אין אַ געזונטן יידיש:

— איך פארשטיי וואָס איר זאָגט, איך בין אַ יידישע. איר זייט, ווייזט אויס, ניט קיין היגער, האָ?

אפילו פּעפּער איז געווען איבעראשט אויסצוגעפינען אַז זי איז ניט קיין אוקראַיאַנישע. . . עס האָט זיך ארויסגעוווּזן אַז זי איז אינגאַנצן 17 יאָר אַלט און זי געפינט זיך דאָ מיט איר יינגערער שוועסטער. די עלטערן זיינען איר געשטאַרבן אין 1932. זי שטאַמט פון אַ שטעטל ארום קיעוו. פון דער ארבעט דאָ איז זי זייער צופרידן און עס ציט איר ניט אין שטאַט אריין אין קיין פאבריק. זי באַקומט 7 רובל אַ טאָג און דאָס מערסטע געלט שפאַרט זי אַפּ. די ארבעט איז זייער אינגערעסאַנט. זי לערנט זיך דאָ אויס צו זיין אַ בריגאַדיר. אויסער די לאַנדווירט־שאַפּטלעכע לימודים זיינען פאַראַן שטודיר־קרייזן, אַ ביבליאָטעק, לעקציעס און פאַרוויילונגען — צוליב וואָס־זשע דארף איך די שטאַט? דאָ איז די לופט גוט, פריי, קיינער יאָגט אייך ניט און די ארבעט איז ליב. די שוועסטערקע איז אַן אודארניצע. מיר באַקומען בילעטן קיין מאַסקווע, פאַרט מען זיך דורך, ווען מען קען. נאָר מיך ציט ניט צו דער גרויסער שטאַט.

— קענט איר לעזן און שרייבן יידיש? — האָב איך געפּרעגט.

זי האָט געלאַכט. — ווי דען־זשע? אין אַ יידישער שול געלערנט, שוין לאַנג צוריק, אין דער 5טער גרופּע געווען, הלאַי וואַלט איך דאָן פארשטאַנען אַז מע דאַרף זיך לערנען וואַלט איך היינט געווען אַ קאַמסאַמאַל. אַזוי דארף מען ערשט איצט אַניאָגן.

— אין דער יידישער שול האָט איר געלערנט מעשות פון יידישע שרייבער, געדענקט איר עפּעס פון דעם וואָס איר האָט געלערנט? — האָב איך געוואַלט וויסן.

— ווי קען מען געדענקען אַזעלכע זאַכן? זיכער האָבן מיר געלערנט מעשות און לידער. איך אליין בין אויפגעטראָטן אין דער אַדיטאָריע און געזאָגט אַ סטי־כאַטוואַרעניע פון אַ יידישן שרייבער.

— קענט איר זיך דעמאָנען דעם נאָמען פון דעם ליד און דעם נאָמען פון שרייבער ?

— פון אַ סך שרייבער געלערנט און אַ סך זאָכן. שוין לאַנג צוריק געווען. נו, איר ווייסט דאָך, מיר האָבן געלערנט די יידישע שרייבער פון סאָוועטן פאר- באַנד, וואָס אַלע קאָנען: איציק פעפער, איזי כאַריק, קיפניס, האַפּשטיין — ווער קען אויסרעכענען אַלץ ?

— איר האָט דערמאָנט איציק פעפער. געדענקט איר אפשר זיינס אַ ליד וואָס איר האָט געלערנט ?

— נו, צו וואָס דארפט איר עס איצט ? כ'קען זיך דערמאָנען, נאָר איז דאָס אייך נויטיק ?

— נויטיק איז דאָס ניט, נאָר ס'איז בכלל אינטערעסאַנט צו זען צי איר געדענקט נאָך.

— נו, מיר האָבן געזוברעוועט פעפערס „קאָמסאָמאָלקעס“, געזונגען זיין „דאָרט ביים גרענעץ“ און נאָך.

דאָס מיידל האָט עפעס דערשפירט אין אונזערע בליקן פארדעכטיקס. זי האָט אַ קוק געטאָן אויף פעפערן און געפאַקט זיין שמייכל. זי האָט דערזען אין מיר אַז מײן פראַגע איז ניט געווען קיין אומשולדיקע.

— זאָגט, פארוואָס האָט איר מיך געפרעגט וועגן פעפער'ן ? — זי האָט זיך מיטאַמאָל גוט איינגעקוקט אין פעפער'ס פנים און אויסגעפלאַצט :

— זייט איר ניט פון סאַמאָם די עליע, דער חבר פעפער אַליין ? איך האָב געזען אז איר זייט מיר עפעס קענטלעך.

איר רויט פנים איז נאָך איצטער רויטער געוואָרן. זי האָט אויסגעשטרעקט אַ ברייטע, מאַזאָליסטע האַנט צו פעפרן און זי שטאַרק אַ שאַקל געטאָן, פון וואָס עס זיינען שיעור ניט אַראַפגעפאַלן פעפערס ברילן פון זיין נאָז.

אין קאָלוירט ארבעטן 400 נפשות. דאָ איז בלויז איין פיליע (אַפטייל). א ביסל ווייטער געפינט זיך אַ צווייטער אַפטייל פון זעלבן קאָלוירט. דער נאַציי- נאַלער באַשטאַנד איז 75 פראָצענט אַ יידישער. פאראן 600 העקטאַר לאַנד. פאראן דאָ אַלץ. גרינסן, פרוכטן, ברויט, בהמות, קעלבלעך, חזירים. די אויס- געאַרבעטע פראַדוקטן ווערן צוגעשיקט צו א פאַבריק אין קיעוו, פאר זייער קיך. — אַט דאָרט איז דאָס הויז פאר די, וואָס האָבן זיך „צעשריבן“, פאר די,

הייסט עס, וואָס האָבן חתונה געהאַט. זיי באקומען באַזונדערע קאָמנאַטעס. גערט- נער, אַ באַלעבאַטישקייט. אזוי דערקלערט אונז די יוגע קאָלוירטניצע און בא- מערקט דערווייל אַ צעבראַכענעם ברעט אין פאַרקאן. זי דרייט אומצופרידן מיטן קאַפּ, ווי ס'וואַלט געווען אַן ערנסטע פראַבלעם.

מיר גייען אריין אין דער „אבשטשעזשיטיע“. א שמאלער קארדאָר. טירן שווערע, הילצערנע. זי ווייזט אונז איר צימער. ליכטיק, גראָם, ווייס-געקאלכטע ווענט. פיר בעטן, זייער האַרט צו שלאָפן. ווייסע ציכלעך. אַלץ איז אויפגעראַמט. איבער די בעטן, אויף די ווענט, אויסגעהאַנגען צייטונגען. פון אַ נומער „עמעס“ שיינט אַראָפּ אַן אַרטיקל: „דרייצן יאָר „מאַרגן-פרייהייט“. איבער יעדן בעט בילדער פון קרובים, אויסגעהאַפטענע ליוונטן.

— די יינגלעך שלאָפן אין אַ צווייטן הויז. ביי זיי איז ניט אַזוי ריין ווי ביי אונז, נאָר אונזער סאַניטאַרע קאַמיסיע וועט זיך מיט זיי שוין ספּראַווען, — זאָגט זי אַ ביסל אין כּעס. אין אַ צווייטן צימער געפינען מיר אַ מיידל איבער אַ בוך, ביים טיש. יענער צימער איז נאָך שענער. באַהאַנגען מיט גרינע צווייגן, פּאַפּירענע קווייטן. — באַלד וועלן מיר האָבן אייגענע קווייטן, — אַנטשולדיקט זיך דאָס מיידל, אַ שוואַרצ-חנודיק מיידל פון אַ יאָר צוואַנציק, איידל געבויט און ראַפּינירט.

מיר גייען אריין אין דער קיך. אויפן אויוון שטייט אַ גרויסער קעסל. פּעפּער גייט צו, נעמט אַראָפּ דעם הייסן צודעק, הייבט אויף דעם גרויסן לעפל, מישט אויס די זופ און עקזאַמינירט — צו שיטער די זופ ביי אייך, וואו איז דאָס פלייש, וואו ? מען דארף מיט אַ שפּאַקטיוו זוכן.

דאָס מיידל נעמט זיך ניט צום האַרצן. — „אַמאָל איז דאָ פלייש און אַמאָל ניטאָ. מען קען אָן פלייש אויך זיין געזונט. איך האָב בכלל ניט האַלט קיין פלייש“, זאָגט זי.

דער סע-צימער איז גרויס און ריין געוואָשן. אויף די ווענט — בילדער פון לענין, סטאַלין, קאַנאַנאַוויטש. אַ וואַנט-צייטונג אין יידיש און אוקראַיניש. — ניט קיין געלונגענער בלאַט. — רופט זיך אָפּ אַ מיטליעריקער ייד וואָס עסקט זיך אין עס-זאָל.

— איז אַז איר ווילט וואַרטן אויפן נאַטשאַלניק, קענט איר דערווייל זיך דורכגיין איבער די פעלדער. קיין סך וועט איר אַצינד ניט זען. ווייטער אַרויף איז ליימיק, וועט איר די שייך איינריכטן. איך האָב אַרבעט צו טאָן ביי די פּאַרניקעס, וועט איר מיר אַנטשולדיקן. — אַזוי האָט זיך געווענדט צו אונז אונזער באַגלייטערין, מען האָט געזען, אַז זי איז אומגעדולדיק אַנצויאָגן די צייט. וואָס זי האָט אונז אוועקגעגעבן. אין אַ מינוט אַרום איז זי געגאַנגען איבערן פעלד און באַטראַכט דעם אַרום באַלעבאַטיש.

ווען מיר האָבן זיך אריינגעזעצט אין אויטאָמאָביל איז זי געשטאַנען איבער-געבויגן איבער די פּאַרניקעס און אויסגעריסן דאָס ווילדגראַז. אַרום איז געווען שטיל און ליב. בלויז פייגעלעך האָבן זיך איבערגעשמועסט געמיטלעך. די יונגע

קאלווירטניצע, די 17 יעריקע, האָט זייער שפּראַך, ווייזט אויס, פאַרשטאַנען. זי האָט אויסגעלייכט און פאַריכט אירע האָר. דערהערנדיק דעם רויש פון אונזער מאַטאַר, האָט זי אַ מאַך געטאַן צו אונז מיט דער האָנט און באַלד איז זי צוריק געווען איינגעבויגן איבער דער ערד.

אַקטאָבער, 1935

די וואַרעמע אַטמאָספּערע אין דער קאַלטער קאַלאַרי

דער קליינער יידישער ישוב פון קאַלאַרי, וואָס געפינט זיך אין מערב קאַנאַדע, מער ווי 2000 מייל ווייט פון מאַנטרעאַל, האָט אַ מין קרובה'שאַפט צו דער יידישער ליטעראַטור. דאָ האָט פּרץ הירשביין געפונען זיין כּלה, וואָס איז אליין אַ באַגאַבטע יידישע דיכטערין, אסתר שומיאַטשער, אַ פּריידיקע קרובה'שאַפט און אַ טרויעריקע; דאָ איז געשטאַרבן דר. חיים זשיטלאָווסקי, בעת ער איז געווען אויף זיין לעקציע־טור. אין היימען, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו באַזוכן האָב איך געפונען פּאַטאַגראַפיעס פונ'ם באַליבטן דענקער, מיט יידן פון קאַלאַרי. די בילדער זיינען אומעטום געווען פּראַמינענט אויסגעהאַנגען.

כ'בין אַנגעקומען אין קאַלאַרי פּלוצלינג. טעלעגראַפירט, אַז איך קום און צוויי איקוף-טוער האָבן מיך אַפּגעוואַרט אויפ'ן לופט־פעלד. אינגאַנצן האָב איך דאָ געקאַנט זיין צוויי טעג. איך האָב באַזוכט די קינדער־שול, גערעדט צו אַ קלאַס פון עלטערע קינדער, וואָס האָבן געהאַט אַ לעקציע וועגן פּרצ'ן און איך האָב געטראַפּן די קינדער־גאַרטן קליינוואַרג, וואָס האָבן געהאַלטן ביים פּארלאָזן די שול מיט אַ פּריילעך יידיש געזאַנג. אַ פּראַכטפולע שול־געביידע, מיט אַ גרויסן זאַל, מיט ערשט-קלאַסיקע לערן־צימערן, מיט אַ יידישער ביבליאָטעק.

אין אַוונט איז פּאַרגעקומען אַ באַגעגעניש מיטן גאַסט אין הויז, אַ איקוף עולם. מענטשן וואָס זיינען באַהאַונט אין דער יידישער ליטעראַטור און קולטור. מענטשן וואָס זיינען פּראַגרעסיוו און וואָס זיינען מער ווי פּאַראַינטערעסירט אין דער פּאָליטישער לאַגע אויף דער וועלט. איידער דער אַוונט האָט זיך אַנגעהויבן האָט מען אַרומגערעדט די וועלט־לאַגע.

די טוער האָבן מיר דערקלערט, אַז ס'איז אַ מנהג ביי זי, אַז דער

שרייבער פארט ארום באזוכן זיינע ליענער. אויפגעשטאנען אינדערפרי און זיך געלאזט איבער דער שטאט געפינען קויפער פון א יידישן בוך. נאך יענעם טאג איז די הויפט-טעמע אין גאס געווען — אויל. ווי האלט עס היינט מיט די שערס? איין ייד האט מיך געראטן בעטער זיך אפצוגעבן מיט די אויל-ביזנעס, ווי מיט די בוך-ביזנעס. „קויפט סטאקס און איר וועט קאנען אויסהאלטן די יידישע ליטעראטור“.

קאלגארי געפינט זיך אין צענטער פון אויל-קוואלן און ס'איז איצט דארט א מין אויל-„בוים“. קינד און קייט רעדט וועגן אויל, ווי מען רעדט ביי אונז וועגן בעיז-באל אין סעזאן. בכלל איז די געגנט דא א נאטור-רייכע. אנריקולטור און פיצוכט און געהילץ און מעטאל און זייף-זאווודן. אויף די גאסן זעט מען קאנאדער קאבאקס און מענטשן — פארוואקסענע מיט ברייטע בערד און משונה-דיקע מלבושים.

מיין באגלייטער האט צוויי קראמען. ער ארבעט שווער, צוזאמען מיט זיין פאמיליע, נאך ווען ס'קומט צו א יידיש בוך, לאזט ער איבער האק-און פאק און פרייט זיך, ווען אים געלינגט צו פארשפרייטן א נייע-בוך. די צוויי טעג האט ער אינגאנצן זיך איבערגעגעבן צום גאסט.

מיר קומען אריין צו א יידישן גראסער. דער איקוף האט אים צוגעשיקט ביכער. ער האט זיי נאך ניט געלייענט. ס'איז אים א בזיון, נאך היינט אין אונט הייבט ער אן. זאל טאקע דער גאסט אוועקלייגן זיין „פעטשאט“ אויפן ספר. אט באגעגנט אונז דער אייגנטימער פון א פראדוקטן מארק. ער זיצט אין אפיס, ארומגערינגלט פון א סטעף. שטארק פארנומען. יא, געהערט פון גאסט. אנטשולדיקט זיך וואס ער קאן ניט פארברענגען. ער האט אלע ביכער פון אונזערע שרייבער. ער לאזט ליגן דאס נייע בוך אויבנאויף אויף זיין מיט פאפירן פארלייגטן, שרייב-טיש.

אין א באקוועמען אפיס זיצט א ייד, א פאבריקאנט פון סאדא וואסערן, רויש פון מאשינען. א כלל-טוער, ניט שוה בשוה מיט די לינקע און זיי מיט אים אויך ניט, נאך א יידיש בוך וועט ער קויפן.

א סך רעוואלוציע אין בוך?

— היט זיך, ס'וועט עקספלאדירן.

מען געזעגנט זיך. ער ווינטשט דערפאלג. ער ווארנט מיין באגלייטער, אז

ער וועט אין גיכן קומען צו אים מיט א בוך פון א „רעכטן“ שרייבער.

אלץ איז גוטמוטיק. מען שפארט זיך, מען פירט היציקע

דיסקוסיעס, נאך מען איז פריינטלעך. „מיין שותף איז א „רעכטער“, נאך אן

ערלעכער מענטש“, האט מיר געזאגט א טוער אין קאלגארי.

מיר קומען אן צו א יידן, וואס האט אן אלגעמיינע קראם און א "לאנטשאָנעט" אינאיינעם. זיין זון און זיין איידעם ארבעטן ביי אים. אלע דריי פארנאכלעסיקן די קונים — אומעטום וואו איך בין געווען, איז מען ניט געשטאנען ליידיק — און מען האט מיך גענומען אויספרעגן וועגן ניו יארק און איבערהויפט וועגן איבערזעקס פוסיקער ברייט־פלייציקער וועסטערנער פון אַריזאָנאַ און דער געווען דער שולדיקער. און ווי צו פאַרגיטיקן דעם שאַדן מוז מען פאַרוזכן אַ טעפל קאַווע און רעדן וועגן דער צוקונפט פון מדינת ישראל.

אַ טוער האָט אָנגעזאָגט, אז מען זאָל קומען באזוכן אין זיין פאבריקל. אַ העמדער פאַבריק, שווערע ספּאָרטישע העמדער. עס זיצן אַ צוואַנציק פּרויען ביי מאַשינען. די ראדיאָ שפּילט. דער באַלעבאַס נעמט מיין מאַס און מען גרייט פאַר מיר צו אַ העמד. דאָס איז ביי אים אַזאַ טראַדיציע. יעדער שרייבער אָדער טוער וואָס קומט קיין קאַלגאַרי מוז אוועקפאַרן מיט זיינס אַ העמד. אַניט באַליידיקט ער זיך. אַיינגעפאַקט די סחורה, לאָזט ער איבער די פאַבריק און פאַרט מיט מיר זען נייע ליינער פאַר "מאַטעק און סאַלטשע".

מיר קומען אריין צו אַ שוסטער. זיינע הענט זיינען פאַרשמירט מיט דזשע־געכץ. צווישן לעדער און שטיפטן ליגט דאָס "קאַנאַדער וואַכנבאַט", אין וועלכער ער האָט נאָר וואָס אַריינגעקוקט. צי וועט ער קויפן דאָס בוך? אים זאל מען שטעלן אַזאַ קלאַץ־קשיא! האָט ער ווען ס'איז זיך אָפּגעזאָגט צו שטיצן די יידישע ליטעראַטור? "קומט אריין צו מיר אין הויז וועט איר זען אַ פאַר שאַפעס מיט יידישע ביכער. פון אייראָפּע מיטגעבראַכט אַהער". ער וועט זיך צעשיידן מיט אַ פאַר סטאַקס. נאָר ניט מיט קיין יידישע ביכער. קומט אָפטער, גיט ארויס מער ביכער. קאַלגאַרי איז אַ ליטעראַרישע שטאָט...

אין אַ קראָם פון אַלטוואַרג, ניט קיין קראָם, נאָר אַ וואַלד און מען קאַן קוים דעם אייגנטימער ארויסזען. אַ יידיש בוך? לאַמיר אַ קוק טאָן, צי איך האָב עס נאָך ניט געלייענט. אונזערס אַ שרייבער? אַ ראַמאַן וועגן לאַדזש? נאָר וואָס געעפנט די קראָם און שוין ווילט איר געלט? און אַמעריקאַנער געלט זועט איר נעמען? דער קאַנאַדער דאַלאַר שטייט העכער פון אייער דאַלאַר. אויס מיחס.

דער יידישער ישוב איז קליין. אלע קענען זיך. קיינער זאָגט זיך ניט אָפּ צו נעמען אַ בוך. און מען לייענט טאַקע אויך. קומסט אריין אין היימען און פארן יידישן בוך איז אָפּגעגעבן געוואָרן דאָס בכבוד־קסטע ווינקל. און אויפן דע־קאַראַטיוון טישל שטייען די לעצט־דערשינענע ביכער און זשורנאַלן. און אַז עס קומען אריין געסט. נעמען זיי די ערשטע זאך מיטן די בלעטער און עס גייט אַוועק אַ שמועס וועגן שרייבער און ביכער. ניט וועגן געשעפטן. דער שטאַלץ פון דער שטאַט איז די יידישע קינדער־שול. אין דער פאַר־

וואלטונג זיינען פארטראַטן טוער פון פארשיידענע פאליטישע ריכטונגען, וואָס האַלטן פון יידיש. אומעטום האָט מען זיך איבערגענומען מיט די קינדער, וואָס האָבן אַלע באַזוכט און געענדיקט די שול, וואָלט נאָר געווען וואָס צו לייענען פאר'ן נייעם דור.

קאָן איד אפשר רעקאָמענדירן אַ פאַר יידישע ביכער פאר דער קאַנאָדער יוגנט? ווען וועט דער צענטער — ניו יאָרק — עפעס טאָן וועגן דעם? עס איז דאָך הימל־שרייענדיק, וואָס אַ קינד ענדיקט די שול און מען האָט אים ניט וואָס צו געבן צו לייענען.

אַט די טענות האָט צו מיר געהאַט די ליבע באַלעבאַסטע ביים קיך־טיש. איר אויסגעגעבענע טאַכטער, וואָס וואוינט אין אַ דערבייאַיקער שטאָט, פארבענקט זיך אַמאָל נאָך א יידיש וואָרט. איר זעכצן יעריקער זון רעדט מיט איר יידיש פון צייט צו צייט. פארוואָס איז פאר זיי ניטאָ קיין פאסיקע יידישע ביכער? מענדעלע און פרץ זיינען דאָך קלאַסיקער. וואו זיינען די היינטצייטיקע? ס'קומט דער מאַמענט פון אָפּפאַרן. איד געפינן זיך אין קליינעם לופט־פאַרט. ס'איז מוראדיק קאַלט. ווען כ'שטרעק ארויס די האַנט, פיל איד ווי אימיצער וואָלט זי געביסן. נאָר מיין באַגלייטער וויל ניט פאַרלאָזן. ער האָט מיטגעבראַכט מתנות. ער בעט זיך, אַז מען זאָל נאָכאַמאָל קומען און לאָזן וויסן באַצייטנס. אַט לאָזט זיך גראַציעז אַראָפּ דער עראַפלאַן אויפן פעלד. מיין באַגלייטער צעקושט זיך מיט מיר. אינגאַנצן האָבן מיר זיך געקענט צוויי טעג. אַ וואַרעמער יידישער ישוב אין דער ווייטער, קאַלטער קאַלאַרי.

די נערוון-אַטאַקע אויף סאן פראַנציסקאָ

דער פרימאַרגן־טומאן שפּאַנט ארום אין רוים איבער די גאַסן, געביידעס און בערג פון סאָן פראַנציסקאָ, ווי גרויסע לאַנגע שאַטנס, וואָס טראָגן זיך ארום מיט געהימע מיסיעס.

סאָן פראַנציסקאָ איז אַ שטאָט פון שאַרפע קאַנטראַסטן: קעיבל קאַרס און דזשעט עראַפלאַנען; הימל־קראַצער האַטעלן, געבויט אויף באַרג־שפיצן און גאַסן, וואָס גליטשן זיך ממש אין אַקעאַז אריין; גרינע פול־ברוסטיקע שווייגנדיקע בערג, וואָס הויערן איבער דער שטאָט און דער פאסיפישער אַקעאַז, וואָס שעמע־ירט מיט זיין בלויקייט און צאַרנט מיט אַ גרויען אַטעם; די צוויי ריזיקע מאַ-

יעסטעטישע הענג-בריקן, וואָס זיינען די גרעסטע אין דער וועלט און די ניט-שטאַנדאָפטיקייט פון סאָן פראַנציסקאָ באַדן אונטער די פּיס. שוין אָפּגערעדט פון דעם ביו גאָר אינטערעסאַנטן קאַנטראַסט אין מענטשן-מאַטעריאַל. דער איבער זעקס-פּוסיקער ברייט פליציקער וועסטערנער פון אַריזאָנאַ און דער שמאַלער, נידעריקער כינעזער.

גראַד באַמערקט זיך דאָ די גרויסע ענדערונג צום גוטן פארן כינעזער. זיי פאַרנעמען רעגירונגס-פּאָזיציעס. זיי פירן אָן מיט פּאַסט-אַפּיס פּערסאָנעל. איך בין אַריינגעגאַנגען אין אַ שניידער-שאַפּ רייניקן מיינע זאַכן, איז די אַייגנטימערין אַ וונגע כינעזערין, און דער אַרבעטער אָן עלטערער ייד.

— ווי באַהאַנדלט אייך אייער באַלעבאַסטע?

— זי איז אַ מענטש אַ גאַלד. כ'אַרבעט שוין דאָ באַלד פיר יאָר און כ'האַב נאָך פון איר קיין הויך וואָרט ניט געהערט...

ס'איז היינט, ווען איך שרייב די שורות, שוין דער פינפטער טאָג זינט עס האָט זיך דאָ אָנגעהויבן די מלחמה צווישן די אונטער-ערדישע כחות מיט דער שטאַט און איר אַרום. פון לעצטן פרייטאָג ביו היינט זיינען אָפּציעל רעגיסטרירט אַרום דריי הונדערט טרייסלענישן, ערד-ציטערס.

ערשט נעכטן בין איך געזעסן ביים וועטשערע-טיש אין סאָט סאָן פראַנציסקאָ אין הויז פון פריינט. מיטאַמאַל האָט דאָס סאַלידע בענקל אונטער דיר זיך גע-געבן אַ ריר, דער טעלער אויפן טיש האָט זיך אַ שאַקל געטאַן. די עלעקטרישע לעמפלעך אויף דער קאַנדעלאַברע איבערן טיש האָבן זיך געגעבן אַ וויג און אָן עכאָ ווי פון אַ קאַנאַנען-שאַס האָט אָפּגעהילכט פון אונטן. מיר אַלע דריי האָבן זיך איבערגעקוקט. די פרוי האָט געפרואוּט שמייכלען, נאָר איר פנים האָט אָנגע-וואָרן דעם קאַליר. דער מאַן איז געוואָרן ערנסטער און בלוז אַרויסגעזאָגט מיט אויטאַריטעט: „שוין ווידער!“

דאָס איז פאַקטיש אַ פּסיכאָלאָגישע מלחמה-אַטאַקע. מען וועט קיינמאַל ניט וויסן וויפיל נערוון-קרבנות די ערד-ציטערניש האָט דאָס מאַל פאַראַרזאָכט אין סאָן פראַנציסקאָ, נאָר עס איז גענוג צו געבן אַ פאַר אילוסטראַציעס.

מיין פריינט האָט אַהיימפּאַרנדיק פון שאַפּ מיטגענומען אין זיין אויטאַמאָביל פיר אַרבעטער-פרויען, וועלכע וואוינען אויף זיין וועג. איינע האָט זיך באַקלאָגט, אַז אירע נערוון האַלטן מער ניט אויס די אַטאַקעס פון דער ערד.

— איך וועל זיך ניט שעמען אייך צו דערציילן, אַז די לעצטע דריי נעכט שלאָף איך אין מיין אָנטוועכץ.

נאָר עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז נאָך צוויי פרויען האָבן געטאַן די

זעלבע זאך. איך האָב אויסגעפונען ביי אַ מיטינג פון אונזער יידישן פּאַלקס-
 כאָר, אַז אַ סך מיטגלידער טוען דאָס זעלבע.
 מען דארף זיין גרייט צו פאַרלאָזן דאָס הויז, טאַמער קומט אַ שטאַרקער ערד-
 טרייסל. מיין באַקאַנטע גייט שלאָפן צו פריינט, דערפאַר וואָס זי קען ניט צווען די
 שפּאַלטן אין אירע ווענט און אין סופּיט.
 איך ווייס פון אַ פרוי וואָס איז געשלאָפן אין איר קאַר. גענוג, אַז זי זאָל
 דערהערן אַ מורמל אין דעם וואסער-רער אין איר וואוינונג, אַז זי זאָל אויפ-
 שפּרינגען און מיינען אַז "ס'איז שוין ווידער".
 מיר זיינען פאַרביי געפאַרן דעילי סיטי, אַ פאַרשטעטל פון סאַן פראנציסקאָ.
 וואָס ליגט אין דער אונטערערדישער טעריטאָריע.
 צווישן די קאָנטראַסטן אין סאַן פראנציסקאָ דארף צוגעשריבן ווערן אויך
 דער פּאַל, וואָס אויף טייל גאַסן שיינט די זון און אַ ביסל ווייטער איז אַ געדיכטער
 טומאַן. און ווען מען פאַרט דורך דעם שטח, שיינט ווידער די זון. דעילי סיטי
 ליגט אין דעם טומאַן-פּאַס פון סאַן פראנציסקאָ, טאָליק צום ים.
 גאַסן האָבן אויסגעקוקט ווי נאָך אַ פאַגראַם. אומעטום צעבראַכענע פענסטער
 אין די קראַמען, וואָס זיינען פאַרשטעלט געוואָרן מיט ברעטער. שפּאַלטן אין
 געביידעס; אַראַפּגעפּאַלענע געזימסן; לעכער אין דער ערד.
 סאַן פראנציסקאָ האלט אין איין בענטשן גומל. די שטאָט פרייט זיך וואָס
 עס איז ניט געווען ערגער; וואָס אויסער האַרץ-אַטאַקעס און הויפטזעכלך
 נערוון-אַטאַקעס, זיינען קיין ערנסטערע פּאַלן ניט געווען. נאָר אַלע גיבן צו, אַז
 ווען איין זעץ וואָלט געווען אַ ביסל שטאַרקער, וואָלט די טראַגעדיע געווען ניט
 צו באַשרייבן. דער פּאַקט אַז נאָכן זעץ הגדול, לעצטן פרייטאָג, (דעם 22טן
 מערץ) 11:54 פרי, האָט דער טעלעפּאָן אויפּגעהערט פונקציאָנירן, איז אַ באַווייז
 ווי מאַכטלאָז אונזער ציוויליזאַציע איז נאָך קעגן דעם געהיימען שונא אונטער
 אונזער באַדן.
 אין אַ געוויסן זין האָט עפעס אַ ליץ חזק געמאַכט פון אונז דאָ. ביזט ארויס
 פון שטוב 11 אינדערפרי און געלאָזט די וואוינונג אין בעסטער אַרענונג, אויפ-
 געראַמט און אָפּגעהיט. ביזטו צוריקגעקומען אין אַ שעה ארום — און אַלץ איז
 געווען קאַפויר, ווי עפעס אַ ציניקער, אַ חזק-מאַכער איז אריין אָן אומגעזעענער
 צו דיר און דאָרט אַנגעמאַכט אַ חורבן אָן אַ פאַרוואָס.
 די בילדער אויף די ווענט צעהאַנגען קרום, קאריקאַטור-מעסיק; די טע-
 לערלעך, וואָזעס, אַנטיקן פון פאַרצעליי און גלאַז אַראַפּגעשליידערט אויפּין דיל-
 צעבראַכן, צעוואָלגערט. די שפייז-קענדלעך פון די פּאַליצעס אין קיך ארויס-
 געשמיסן פון די צעעפנטע שאַפעס. שטיקלעך פּלאַסטער און געזימסן צעשפּרייט
 און צעזייט אומעטום. די פריש-געפאַרבטע ווענט צעשפּאַלטן און צעקאַרבט. די

פלאַמבינג-סיסטעם אָפּגעשוואַכט. די גאַז-רערן — שיעור-שיעור ניט געפלאַצט. דער „שיעור“ שפּילט היינט אַ גרויסע ראַלע אין דעם טאַג-טעגלעכן שמועס פון היגן איינוואוינער.

דו פּילסט זיך מאַדנע, דיין לעבן, דיין יעדע מינוט פאַקטיש איז אָפּהענגיק עפעס אין אַ ניט-זעבארער גיגאַנטישער מאַנסטער האַנט, וואָס גיט אַ צעטרייסל די גאַנצע שטאַט, ווען עס ווילט זיך איר — אָן אַ פאַרוואַס-פאַרווען. כ'האַב זיך לעצטע נאַכט נאַר-וואָס געהאַט געלייגט אין בעט אריין. אויס-געלאָשן די ליכט און מיט אַנטציקונג ארויסגעקוקט פון מיינע האַטעל-פענסטער אויף דער באַלויכטענער שטאַט.

דער האַטעל שטייט אויף אַ באַרג-שפיץ און פון זעקסטן שטאַק אין מין צימער קאָן מען זען די וואונדערבאַרע פאַנאַראַמע. אונטן ליגט די שטאַט מיט אירע טעראַסנדיקע ווייסע געביידעס און הינטער איר — די גרינע בערג מיט צווילינג-שפיצן. פון איין זייט פינקלען די טויונטער ליכטער פון דער צויבער-דיקער גאַלדן-געייט בריק און פון דער אַנדערער זייט ליגט אַ פאַרנעפּלטער און א סודות-דיקער דער פאַסיפיק.

ווי קען מען אַיינשלאָפן באַלד פון אזא פאַנאַראַמע? נאַר עס האָט ניט גע-דויערט לאַנג און עס האָט זיך דערהערט אַ זאַלפּ, ווי פון אַ ווייטן קאַנאָן, און מיינ בעט האָט זיך אַ וויג געטאַן און דער שפיגל אויף דער וואַנט האָט זיך אַ ריר געגעבן און דער אַבאַזשור פון טיש-לאַמפּ האָט זיך אַ הויב געטאַן און די שויבן אין די צוויי פענסטער האָבן אומצופרידן אַ ברום געטאַן.

ווי האָב איך געפילט? ווען כ'זועל זיך אינדערפרי טרעפן מיט מיינע פריינט, וועל איך אויסלאַכן דעם טרייסל, נאַר שלאָפן רואיק איז שוין ניט מעגלעך געווען. דער „ליך“ האָט אויך מיינע גערון צערודערט. און ווען איך האָב דערצו דערהערט דאָס וואַיען פון פייער-לעשער, בין איך שוין אויפגעשטאַנען און געוואַלט זען צי מיינ האַטעל ברענט ניט... .

היינט איז מיינ לעצטער טאַג דאָ. מיינע פריינט „טרייסטן“ מיך, אָן איך וועל אין שיקאַגאַ, וואוהין איך פאַר, אַנטרעפן שניי-זאַווערוכעס. נאַר די וואָס געזעגענען זיך מיט מיר, ווינטשן זיך אַז דער באַדן זאָל זיין געזיכערט אונטער זייערע פיס. ס'איז גענוג, אַז דער עקאַנאָמישער און פּאָליטישער באַדן איז ניט זיכער, זאָגן זיי.

גודבאי, מיינ טייערע סאַן פראנציסקאָ, די שטאַט פון איינזאַמע מענטשן און שיינע פרויען; די שטאַט פון טורעמס און באַרג-שפיצן. דריי הונדערט טרייסלענישן איז פינף טעג צייט איז געווען אַביסל צופיל... .

צוועלף מיליאָן באַליידיקטע בירגער

וויפיל איר זאָלט ניט לייענען אָדער הערן וועגן דער לאַגע אין דער סאַאוט, קאַנט איר זיך ניט פאַרשטעלן דעם צושטאַנד, ביז איר קומט ניט אריין אין אַ דרום שטאַט.

מיר איז לעצטנס אויסגעקומען צו זיין אין אַ „גוטן“ שטאַט. מיט וועלכן די קעמפער פאַר אמת'ער דעמאָקראַטיע נעמען זיך איבער, דערפאַר וואָס דער נעגער ווערט דאָרט צוגעלאָזט צום שטים־קאַסטן. איך בין געווען אין ווירדזשי-ניאַ, וואָס איז איינגעטונקען אין אַ רעוואָלוציאָנערער טראַדיציע. אין דזשעיס-טאָן האָבן זיך אין 1807 באַזעצט די ערשטע ענגלענדער. אין יאָרקטאָן האָט אין 1781 געזיגט די אַמעריקאַנער רעוואָלוציע, ווען די בריטישע אַרמיי האָט זיך אונטערגעגעבן. אין 1865 האָט זיך דער בירגער־קריג דאָ געענדיקט, ווען גענעראַל לי האָט זיך אונטערגעגעבן, א. א. ז. וו.

ווירדזשיניאַ איז דאָס געבורט־פלאַץ פון אַכט אַמעריקאַנער פרעזידענטן, אריינגערעכנט וואַשינגטאָן, דזשעפערסאָן און ווילסאָן — הויפט־פיגורן פון אַמע-ריקאַנער דעמאָקראַטיע. וואו איר גיט זיך אַ ריר, דערמאַנט אייך אַ טאָול, אַז איר געפינט זיך אין אַ היסטאָריש ווינקל, היסטאָריש אין פרייהייטס־קאַמף. נאָר אַט געפינט איר זיך אין פאַרטסמוט. ווי אומעטום אין דער סאַאוט, טוט די נעגערשע באַפעלקערונג דאָ די שווערסטע פיזישע אַרבעט פאַר די קלעג-לעכסטע שכירות. דער וויסער עושר, וואָס האָט אַנגעזאַמלט פאַרמעגנס, האָט דאָס אין אַ גרויסער מאָס צו פאַרדאַנקען די פראַצע פון שוואַרצן. און דאָך איר זיצט אין דער קליינער באַס־סטאַנציע און איר זעט: די נעגערס וואָס קויפן די בילעטן, קאַנען זיך ניט אַוועקזעצן וואו זיי ווילן אויף די פשוטע הילצערנע בענקלעך. זיי דאַרפן גיין אַראָפּ, אַראָפּ, אין ווייטסטן ווינקל פון שמאַלן וואַרט־זאַל. אַזוי הייסט זיי אַ גרויסע אויפשריפט. טאַמער ווילט זיך אַ נעגער טרינקען וואַסער, טאָר ער ניט נוצן דעם פאַנטאַן, וואָס געפינט זיך ביים אריינגאַנג. אַ מעלדונג וואַרנט, אַז דאָס איז „בלויז פאַר ווייסע“.

די באַליידיקונג צום נעגער פילט זיך אַזוי שטאַרק אויף טריט און שריט, אַז דייך, דעם איינזואוינער פון ניו יאָרק, גיט עס אַ שלאַג אין קאָפּ. דו פרעגסט זיך איבער יעדער רגע; „פאַרוואָס? פאַרוואָס?“ און דו הייססט אַן באַקוקן די נעגערס וואָס קומען אריין קויפן בילעטן און דו זעסט פאַר זיך די זעלבע מענטשן, מיט די זעלבע קליידער און די זעלבע מאַניערן ווי די ווייסע. פאַרקערט, דער נעגער איז דאָ געלאַסענער, איך וואָלט געזאַגט, בעסער דערצויגן ווי דער

וויסער, אויב מען זאל אָננעמען די מאַס פון אויפפירן זיך לייטיש. דער וויסער רעדט הויך, דער נעגער — שטיל. דער וויסער פירט זיך אויף ווי ביי זיך אינ-דערהיים, דער נעגער פילט, אָז ער איז אין דער פרעמד, ארומגערינגלט פון שונאים.

דער באַס קומט אָן. דער זעלבער „גרעיהאַנד“ באַס, ווי אין ניו יאָרק, נאָר דער אַנטרייבער איז שוין גאָר אָן אַנדערער. ערשטנס, דארפן פריער ארויפ-שטייגן די ווייסע. כאַטש דער נעגער האָט באַצאָלט דעם זעלבן פרייז פארן בילעט און ער האָט געזעצלעך די זעלבע רעכט. צווייטנס, מעגן די נעגער זיצן בלויז אויף די עטלעכע הינטערשטע פלעצער.

געפאָרן בין איך אַ ווייסע שטרעקע. אַ מהלך פון 9 שעה מיט'ן באַס. איך, דער מיוחס, צוליב מיין ווייסן קאָליר, האָב זיך אויסגעקליבן אַ זיץ-פלאַץ אויבנאָן, גלייך הינטער דעם אַנטרייבער. האָב איך געהאַט אַ גוטע געלעגנהייט צו באַ-אבאָכטן די באַפֿיאונג צווישן שאַפער פון באַס און די פאַסאַזירן. אויפן וועג זיינען אריין פאָרער, וואָס האָבן געצאָלט דעם שאַפער. מיט די ווייסע איז ער געווען העמפלעך, געזאָגט „פליז“ און „טהענק יו“. פאַר אַ נעגער-פאָרער זיינען אין דער סאַאט ניטאָ די אויסדרוקן. דער שאַפער האָט ארויסגעוויזן אַ גראַבע פאַראַכטונג צו יעדן נעגער-פאָרער. און געפאָרן זיינען נעגער — וועג-ארבעטער, דורכגעווייקטע פון גאַס-רעגן; גוט-געקליידטע, אינטעלעגענטע סטודענטן; יונגע, שיינע, נעגערטעס. אַלע זיינען זיי אריין אין באַס מיט אַראַפגעלאָזטע קעפּ. אַ נעגער אין דער סאַאט וואָגט ניט צו קוקן אויף אַ ווייסן, אַזוי אַז יעדער נעגער וואָס איז אריין אין באַס האָט זיך געפילט ווי פאַרשולדיקט. די ווייסע, ווידער, האָבן ניט געשאַנקען די קלענסטע אויפמערקזאַמקייט צו די נעגער-מיטפאָרער. אויב איי-מיצער האָט געגעבן אַ בליק, איז דאָס געווען אַ בליק פון פאַראַכטונג. ווען איך האָב אויסגעדרייט דעם קאַפּ צו זען, וואָס עס טוט זיך אין דעם „שוואַרצן“ טייל פון באַס, האָבן מיינע ווייסע מיטפאָרער געקוקט אויף מיר מיט אַ ווידערגעפיל.

געזען האָב איך, אַז דאָרט אין „שוואַרצן“ טייל איז געווען ענג, איבערגעפאַקט. מען איז געשטאַנען ווי אין אַ ניר-יאָרקער סאַבוועי אין „ראַש-ציט“. עס איז געשטאַנען אַן אַלטער נעגער, א הינקענדיקער; עס איז געשטאַנען אַ מיטל-יעריקע נעגערטע מיט אַ סך פעק. נאָר לעבן מיר איז געווען אַ ליידיק זיץ-אַרט און קעגן-איבער מיר זיינען געווען צוויי ליידיקע ערטער. עס זיינען ארויפגעשטיגן נאָך אַ פאַר נעגערס, איינער מיט אַ מיליטעריש קנעפל אין לאַץ. זיי האָבן זיך גלייך אוועקגעלאָזט אין דער הינטערשטער טייל און זיך אריינגערוקט, כדי ניט צו שטיין אפילו אין „ווייסן“ שטח.

דער באַס האָט זיך אָפגעשטעלט אין אַ צאָל פלעצער. מיר זיינען אריין עסן.

נאָר פאַר די נעגערס איז ניט געווען קיין עס־פלאַץ. פון אומעטום האָט זיי אַ שלאָג געטאָן די באַליידיקונג: „בלויז פאַר ווייסע“.

קינדער זיינען אהיימגעגאַנגען פון סקול. די גאַס איז געווען פול מיט זיי. נאָר די נעגער־קינדער זיינען געגאַנגען אָפגעזונדערט. ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט צו קוקן אויף די ווייסע קינדער.

דער באַס פירט מיך קיין באַלטימאָר. לעבן מיר זעצט זיך אַוועק אַ יונגער־מאַן. זיין פנים איז ראַפּינירט. ער איז העפלעך ביז גאַר. מיר רעדן זיך פאַנאַנדער. ער שטודירט אויף גלח. אַט פאַרן מיר פאַרביי אַ שטעטל הינטער וואַשינגטאָן. אַט אין דעם שטעטל, דערציילט ער מיר, האָט ער און זיין חבר־סטודענט גע־פרואווט אַמאַל אין סוף־וואַך פריידיקן. אין אַ רעגן, ווי איצט, זיינען זיי געגאַנגען פון טיר צו טיר און איינגעלאָדן די איינוואוינער פון די פּראַיעקט־הייזער צו קומען הערן גאַט'ס וואָרט. די יוגנט, באַקלאַגט ער זיך, איז אינגאַנצן ניט גע־קומען. אַנוועזנדיק זיינען געווען אַ פאַר צענדליק עלטערע פרויען. נאָר ער איז ניט אַנטוישט געוואָרן. אַז מען איז אָנגעפילט מיט גלויבן, איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר אַנטוישונג און ביטערקייט.

איך פיר ארויף דעם שמועס אויף דער לאַגע פון די מיליאָנען נעגערס אין לאַנד, און וואָס איז זיין שטעלונג צו דער פּראַבלעם. עס ווייזט זיך ארויס, אַז ער איז אַ סאַאווערענער, פון ריטשמאַנד, נאָר ער שטודירט אין וואַשינגטאָן. איך פּרעג אים, צי די לערע פון קריסטוסן וועגן מענטשן ליבע באַציט זיך ניט אויף די נעגערס; צי וועט ער, אַ צוקונפטיקער פריידיקער פון מענטשן־ליבע, זיך איינ־שטעלן פאַר נעגער־רעכט.

מיטאַמאַל איז דאָס גלאַטע צינגל זיינס, וואָס האָט פריער אַזוי שיין גערעדט וועגן זיין מיסיע אין לעבן, געוואָרן שטומפיק. איך ריר אָן, ענטפערט ער, אַ דעיקאַטע פּראַגע, וואָס איז צו „ערדיש“ פאַר אים צו פאַרענטפערן. ער גיט צו, אַז ער איז ניט גרייט צו רעדן וועגן דעם... ער נעמט ארויס פון העשענע אַ פייך־געבונדן ביכעלע און ער פאַרטיפט זיך אין נייעם טעסטאַ־מענט. מער האָט ער שוין צו מיר ניט גערעדט דעם גאַנצן וועג... .

אין באַלטימאָר פּרעגט מען מיך, צי בין איך געווען אין דושאַרדוש וואָ־שינגטאָנס היים, אין מאונט ווערנאָן, צי האָב איך געזען דזשעפּערסאָנס היים אין מאַנטיסעלאַ.

ניין, דאָס וואָס איך האָב געזען אין ווירדזשיניאַ. האָט אויף מיר געלאָזט אַ טיפּערן איינדרוק. איך האָב געזען ווי צוועלף מיליאָנען בירגער פון לאַנד ווערן 24 שעה אין מעת־לעת טיף באַליידיקט.

דער גייסט פון וואַשינגטאָן און דזשעפּערסאָן איז אין שוואַרצן פאַרשלייערט.

נ א כ ו ו א ר ט

דער הארץ-פלאטער פון ערשטן אָפּגעדרוקטן
בוך לידער (ווינטן, שיקאַגאַ, 1923).

דער קאַרדינאַלער חסרון זיינער אין די אויגן פון די
עלטערע קריטיקער — די נאַאיוויטעט פונם יונגן דיכטער.
אויס מיט פּראָפּעסיאָנעלער קאַריערע, אויס מיט פּערזנענ
לעכן וואוילזיין — די יידישע קינדער שול, די צוקונפט פון
אונזער מאַמע־לשון דאָ אין לאַנד — איז דער תּוֹך פון דיין
דאָזיין.

און דאָן — דער חרס. דערפאַר וואָס דיין פען אַטאַקירט
פּאַלשקייט און אומרעכט, דערפאַר וואָס דו באַלאַנגסט אין
דער ריי פון די וואַגער און טוער — טאָר דיין נאָמען ניט
דערמאָנט ווערן אויף די שפּאַלטן פון זייער פרעסע. די
שמן זיתדיקע וואָרט זאָגער זיינען גרייט דורס צו זיין
דעם פּאַליטישן קעגנער. ..

ביי זיי איז אַ „כשרעד“ שרייבער דער, וואָס ציט אויף
צוריק, וואָס גלאַריפּיצירט דעם נעכטן, באַקלאַגט דעם
היינט און שלעפּערט אין זיין ליענער מיטן וויג ליד פון
אונטערזאָג. האַסטו דורכגעשפּאַנט א קימאַלן פון 40
יאָר אין דער אַטמאָספּערע פון קאַמף פאר אן אייגן וואָרט.
פאר אן אייגענעם ווינקל. האַט ניט דער באַיקאַט פון
יענעם לאַגער דיך אַנטמוטיקט, האַבן די איבערמענטשלעכע
אַנשטרענגונגען צו דערנענטערן דעם ליענער צו זיך
ניט אַנטוישט דיך. איז דאָס מעגלעך מאַכן אַרויסצוגעבן
דאָסדאָזיקע בוך אַ לויין פאר מיר.

ניט קיין קולטור אַרגאַניזאַציע, ניט קיין מעצענאַטן,
נאָר דער ענגער קרייז פון פריינט און מיטאַרבעטער האַבן
געהאַלפּן. צו יעדן איינעם פון זיי — אַ יישר כח.
עס איז נאָך דאָ אַזויפיל צו זאָגן, צו זינגען, צו שרייבן.
נאָר וועט אַמאָל קומען די געגארטע שלוח, אַז דער שרייב־
טיש זאָל ווערן דער וואַרשטאַט, אַנשטאַט דער אַנלען פאר
די טראַכטונגען?

ליגן פארטיקע ראַמאַנען, דער סך הכל פון צענדליקער
יאָרן מי און איבערלעבענישן, אין די געטרייע שיפּלאַדן.
איז כל זמן שהנשמה בקרבי וועט מען ווייטער זאָגן
און זינגען. דאָס איז דער איינציקער אויסוועג.

א י נ ה א ל ט

צייכענונג פון מאַרק שאַגאַל

געקליבענע לידער און פּאָעמעס

7	אַ ליד אַ טאַג
10	עפּל
11	פּרעג דעם רעגן
12	ברידער
13	אַ קוש
14	כ'שפּאַציר אַליון
15	די שיה מיט זאַרג
16	באַריר
18	רויטע בלעטער
20	באַלאַדע וועגן זון
22	דער נייער טאַנק
24	נענער
26	דאָס האַרץ פון דער ערד
28	געזאַנג פון מענטש
30	פּשוטע דעקלאַראַציע
33	רעגן־טראָפּנס
35	עס וועט ניט אונטערגיין
37	דער לעצטער, דער ערשטער
41	דינאַמיט
44	שאַץ אָפּ
46	דער ריז
47	ממעמקים
49	דאָס ליד פון שלום
52	איך און דו און ער
55	פאַר וועמען איז די וועלט ?
60	די וועלט די שפּייזערין
68	אַמעריקע
27	פעלו גאַרטן אין בראַנקס

74	איב לינקאלן אין וויסן הייז
76	א פישער דארף אין מעין
79	סטעמן איילאנד פערי
80	א ליד דארף זיין א פריינט
82	זינג
84	יעקב שייפער
85	הענט
86	אלבערט איינשטיין
87	שפיטאל
88	און נאכאמאל
90	גרעסטער וואונדער
93	שלום עליכם
93	זיגער
94	דאס פנים פון דער ערד
95	אפרילירעגן
96	ווינטער בערג
97	דאס לעצטע ליד
99	צו א בוים
100	אין מיר
101	אינדאנער זומער
102	הארבסט ליד
104	אונט שאטנס
105	דער אייביקער טאנץ
106	דאס ליד פון קיך
107	סאנעט
108	באלאדע פון דער נאכט
110	געלעכטער
112	אוצרות
113	רו
114	די ערד
115	געשאדן פעלד
116	פאר וועמען?
117	אין אלטן וואלד
119	בארג ארויף
121	בערג
122	היינט

124 די בערג
126 סעפטעמבער
127 רעגנס אין די בערג
129 פארטאג
131 דעלפינען
134 און וויפיל טעג
135 צו אייך
136 שיינקייט
137 מיינע קליינע אַרעמס
138 סאַנעטן וועגן טאַטן
140 רוקנס איינגעבויענע
141 פסאלם
142 ווען ס'האַט יעדער דורך פאַרלאָזן
143 עס רינגלען
144 בעטלער
145 אַ טרייסט
146 מיר
147 צו אַ גרויען פרויען קאַפּ
149 אַ מאמע
150 דער מענטש אין מיר

געקליבענע שריפטן (פראזע)

(קאפיטלען פון ראמאנען)

155 דאָס געגאַרטע לאַנד
172 אַנדערש
179 די אַנענטן
186 כמאַרעם איבער לאַדזש
193 מאָרד

דערציילונגען

203 ליבע
216 באַרי

קינדער רערציילונגען

225	ווילי דער זינגער
229	די וועווערקע וואָס האָט ליב געהאַט שלום עליכמען....
234	די גרויסע מלחמה איבערן קליינעם פינאַט
238	מיר האָבן אַן אַרויספאַר
241	דער קונצנמאַכער
244	אַ טעקסי
248	מאַמע איך וועל דיר העלפן
250	וואו זיינען אַהינגעקומען די לעפל
252	מיטצי פליט אַהיים

א שלום גאַלדין מעשה

259	רבקהלע דוד קאַוואַלם
-----	----------------------------

ע ט י י

287	דער נעגער אין דער יידישער ליטעראַטור
-----	--

302	ארויף און אַראָפּ
306	דאָס דערפרייט אַ וועלט
310	צווישן ווילדע אין ניו יאָרק
318	די פרוי וואָס האָט געשוויגן

יידישע העלדן אין דער וועלט מלחמה

325	דער בריוו פון סידני ראבינס
331	מיין אייגענע מלחמה — לעאָן יורים
335	אַ שווערד פון איטאַליע — בעני דיימאנד
339	די פיר זין צוקער
342	די ברידער פאַפּאַף וואַרפן גורל
346	די יידישע נזירס ענא זילבער
350	קאַפיטאַן זיראַ שיקט אַ גרום

שרייבער און קינסטלער

357 מאַרק שאַגאל האַלט אויס דעם עקזאמען

361 שלמה מויכאַעלס אין ניו יאָרק

368..... קלמן מרמר — מיין ערשטער רעדאַקטאָר..

372 משה אַלגין

368 מיט משה כצ'ן ביי דער אַרבעט

384 דערשעפערישער יעקב שויפער

~~348 דער שטעטרישער יעקב שויפער~~

390 סאַלאַמאָן גאַלוב — דער יידישער טרובאַדור

394 דער ברויזנדרער ב. ריווקין

398 דער איינזאמער א. ליטוין

403 וויליאַם ערלין — דער געטרייער קאַלעגע

ידישע שרייבער אויף קעסט ביי דער

407 אמעריקאַנער רעגירונג

416 מיר הייבן אָן מיט מיליאָנען

211315

מיטן וואַנדער שטעקן (רייזע בילדער)

427 צווישן סאַוועטישע שרייבער אין קיעוו

א באַנקעט פאַר אַן אמעריקאַנער יידישן

431 שרייבער אין קיעוו

434..... אין יידישן קאַלווירט אויפן נאַמען קאַנאַנאַוויטש

440 די וואַרעמע אַטמאָספּערע אין דער קאַלטער קאַלגאַרי..

442 די נערוון אַטאַקע אויף סאַן פראַנציסקאָ

445 צוועלף מיליאָן באַליידיקטע בירגער

ווערק פון י. א. ראנטיש :

- ווינטן (לידער) שיקאגא, 1922-1923
שאַטנס פון ניו יאָרק (פאַרצייכענונגען), ניו יאָרק, 1928
אינדיאַנער זומער (לידער), ניו יאָרק, 1930
ווילי דער זינגער (קינדער-דערציילונגען), ווילנע, 1928
בריוו פון די קעטסקיל בערג, (קינדער-דערציילונגען), ווילנע, 1929
הונגעריקע הענט (לידער), ניו יאָרק, 1936
עליע און עלקע (קינדער-דערציילונג), ווילנע, 1938
סטיוו קאַטאָויס (ביאָגראַפיע), 1935
קלאַראַ צעטקין (ביאָגראַפיע), 1935
טשאַרלס רוטענבערג, (ביאָגראַפיע), 1936
אייגענע מענטשן (דערציילונגען), ניו יאָרק, 1939
אמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור (עסייען), ניו יאָרק, 1945
לידער, ניו יאָרק, 1945
מאַטעק און סאלטשע, (טרילאָגיע), 1952
דאָס ליד פון שלום (לידער), ניו יאָרק, 1952

ניט-דערשינענע ביכער :

- די קאַלאַניע (ראַמאַן) 1935-1940
א ליבע אין בראַנקס (ראַמאַן), 1957
יידישע שרייבער אויף קעסט ביי דער אמעריקאַנער רעגירונג (דערפארונגען פון אַ רעדאַקטאָר, 1941)
דורך אונזערע הענט (זכרונות פון אַ יידישן שול-לערער), 1919-1952
א באַנד „שלום גאַלדין“ געשיכטעס (1940 — 1950)
רייזע-איינדרוקן (1935 — 1960)
אַלע ווילן עסן (א באַנד קינדער-דערציילונגען)
אמעריקאַנער יידישע העלדן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה (פערזענלעכע קאָנטאַקטן), 1941 — 1947
אַ ניו יאָרקער דערציילט (פאַרצייכענונגען) 1948 — 1953
אַ בוך עסייען וועגן ליטעראַטור און מוזיק

